بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

BU TEFSİRİN HAZIRLANMASINDA FAYDALANILAN KAYNAKLAR

1- **AHKAM'UL-KUR'AN,** İmam Şafii
2- **AHKAM'UL-KUR'AN,** İmam Ebubekr Ahmed er-Razi el-Cessas
3- **AHKAM'UL-KUR'AN,** İmam Kurtubî
4- **EL-BURHAN FÎ ULUM'İL-KUR'AN,** Bedruddin Zerkeşî
5- **EL-BAHR'UL-MUHİT,** Ebu Hayyan
6- **CELALEYN TEFSİRİ,** Celaluddin Mahalli, İmam Suyutî
7- **CEVAHİR'UT-TEFSİR,** Tantavî Cevherî
8- **CAMİ'UL-BEYAN,** İbn Cerir et-Taberî
9- **ED-DURR'UL-MENSUR FİT-TEFSİRİ BİL-ME'SUR,** İmam Suyutî
10- **EL-ESAS F'İT-TEFSİR,** Said Havva
11- **ENVAR'UT-TENZİL,** Kadı Beyzavî
12- **FETH'UL-BEYAN,** Sıddık Hasan el-Buharî el-Kanucî
13- **FETAVA İBN-İS-SALAH FİT-TEFSİR,** Ebu Amr Osman b-Abdurrahman eş-Şehrazarı
14- **FİZİLAL'İL-KUR'AN,** Seyyid Kutub
15- **FETHU'UL-KADİR,** Muhammed bin Ali eş-Şevkanî
16- **HAK DİNİ KUR'AN DİLİ,** Elmalılı Hamdi Yazır
17- **HULASAT'UL-BEYAN,** Konyalı Mehmet Vehbi Efendi
18- **EL-İTKAN Fİ ULUM'İL-KUR'AN,** İmam Suyutî
19- **İRŞAD'UL-AKL'İS-SELİM İLÂ MEZEYA'L-KUR'AN'İL-AZİM,** Ebusuud Efendi
20- **KEŞŞAF,** Zemahşeri
21- **İŞARET'ÜL-İCAZ,** Bediüzzaman Said Nursi
22- **MEHASİN'UT-TEVİL,** Cemaluddin Kasımî
23- **MENAHİL'UL-İRFAN,** Abdulazim Zerkanî
24- **MEALİM'UT-TENZİL,** Hüseyin bin Mesud el-Begavî
25- **MEFATİH'UL-GAYB,** Fahruddin Razî
26- **EL-MUNTEHAB Fİ TEFSİR'UL-KUR'AN,** Lecnet'ul-Kur'an Ves-Sünne
27- **RUH'UL-BEYAN,** İsmail Hakkı el-Bursevî
28- **RUH'UL-MEANİ,** Alusî
29- **ES-SİRAC' UL-MUNİR,** Hatib Şirbinî
30- **SA'LİBİ TEFSİRİ,** İmam Nevevî
32- **TEFSİR'UL-KUR'AN'İL-AZİM,** İbn Kesir
33- **EL-TEFSİR'UL-KAYYIM,** İbn Kayyım el-Cevzî
34- **TEFSİR'UL-MENAR,** Reşid Rıza
35- **TEFSİR'UL-MERAĞİ,** Muhammed Mustafa el-Merağî
36- **TEFSİR'UL-AYAT'İL-AHKAM,** Muhammed Ali es-Sabunî
37- **TENVİR'UL-MİKBAS,** İbn Abbas'tan mervi
38- **UMDET'UL-KARİ,** Bedruddin Aynî
39- **ZAD'UL-MESİR Fİ İLM'İT-TEFSİR,** İbn'ul-Cevzi
40- **Ebu Kasım Hüseyin bin Muhammed er-Ragıb El-İsfehanî'nin Tefsiri**

Bu kaynaklardan başka sahih hadis kitaplarının tefsir bölümlerinden de büyük ölçüde istifade edilmiştir.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

Cilt: 7

ALİ ARSLAN
(Tekirdağ Eski Müftüsü
İstanbul Eski Merkez Vaizi)

Arslan Yayınları'nın yayınladığı bu eser
Okusan KültürHizmetleri tarafından organizeedilmektedir.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

© Copyright Arslan Yayınları

Arslan Yayınları Adına
Sahibi:
Mehmet Arslan
Dağıtım

OKUSAN

KÜLTÜR HİZMETLERİ

Redaksiyon:
Dücane Cündioğlu

Yazı İşleri:
Hikmet Kurtuluş

Dizgi:
Teknografik Matbaacılık

Montaj ve Baskı:
Gündoğdu Matbaacılık ve Ambalaj Sanayii

Film:
Mustafa Dinsever

ARSLAN YAYINLARI UMUMİ NEŞRİYAT no. 25
Temel Eserler serisi: 2/7

ARSLAN YAYINLARI
Binbirdirek, Su terazisi sok. No: 2/2 Kat: 3
Sultanahmet/İstanbul
Tlf: 512 73 30 – 526 30 52 – 511 32 65

Tefsirde kullanılan Kur'an-ı Kerim metninin Copyright Tenvir Neşriyata aittir. Kullanımda bize gösterdikleri anlayışa teşekkür ederiz.

TEVBE SÛRESİ

Sûre: 9

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَّهُمْ فِيهَا
نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عِندَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ
﴿٢٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ
أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم
مِّنكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ
وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ
وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا
وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ اللَّهِ
وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ
بِأَمْرِهِ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ
فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ
تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ
ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ
رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا
وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾

21 — Rableri onları, rahmeti ve rızası ile içinde sonsuz nimetler bulunan cennetlerle müjdeler.

22 — Orada ebedî kalıcıdırlar. Hiç kuşkusuz ki Allah katında büyük bir mükâfat vardır.

23 — Ey iman edenler! Eğer atalarınız ve kardeşleriniz iman üzerine küfrü tercih edip seviyorlarsa onları dostlar edinmeyin. Sizden kim onları dost edinirse, işte onlar (kendilerine) zulmedenlerin ta kendileridir.

24 — De ki: «Eğer babalarınız, çocuklarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, az kâr getireceğinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler, sizlere Allah'tan, Rasûlü'nden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevimli ise artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah fasık bir kavme hidayet etmez.

25 — Kuşku yok ki Allah size birçok (savaş) yerinde yardım etmiştir. Huneyn gününde de size yardım etmişti. Hani o zaman (Huneyn'de) çokluğunuz size güven vermişti de bir faydası olmamıştı. Yeryüzü o genişliği ile başınıza dar gelmişti. Sonra da bozularak arkanızı dönmüştünüz.

26 — Sonra Allah, Rasûlü'nün ve müminlerin üzerine güven duygusu ve huzuru indirdi. Sizin görmediğiniz orduları da indirdi ve küfre sapmış olanları da azaplandırdı. Bu küfre sapanların cezasıdır.

(21 - 22) *«Rableri onları rahmeti ve rızası ile...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Allah Teâlâ dünyada peygamberinin diliyle müminlere kendisinden gelen büyük rahmet ve büyük hoşnutluğun müjdesini, cennetlerde veya o rahmette sonsuz bir nimetin müjdesini vermektedir. O cennetler ki müminler oradan ne göç ederler ne de ayrılırlar. Orada onlar ebedî kalıcıdırlar. Allah Teâlâ burada önce *«Halidin»* kelimesini, sonra da bu kelime ile uzun bir sürenin değil, sonsuzluğun kastedildiğini vurgulamak için *«Ebeden»* kelimesini zikrediyor. Çünkü bazıları cennet ve cehennemde kalışın uzun bir zaman olacağı, sonra her ikisinin de ortadan kalkacağı şeklinde yorumlar getirmişlerdir. Allah Teâlâ ise bu yorumların bir değeri olmadığını ve bu fikrin yanlış olduğunu *-halidin-* tabirinden sonra *-ebeden-* lâfzını getirmekle göstermiştir.

«Hiç kuşkusuz ki Allah katında büyük bir mükâfat vardır»; yani Allah katındaki mükâfat, dünyadaki mükâfat ile karıştırılamayacak kadar büyüktür.

Ebu Hayyan'a göre burada Allah Teâlâ, müminlerin iman, hicret can ve mallarla cihad etmek şeklindeki özelliklerini belirttikten sonra, bu üç özelliğe karşılık şu üç müjdeyi vermiştir: *Rahmet, rıdvan* ve *cennet.*

Rahmet imanın mükâfatıdır; zira rahmet imana bağlıdır. İman

olmazsa rahmet de olmaz. Çünkü tıpkı imanın diğer inanç ve amellere nazaran olduğu gibi, rahmet de diğer nimetlerin en kapsamlı olanı ve en önde gidenidir.

Rıdvan ise ihsanın en son derecesi ve cihadın mükâfatıdır. Çünkü cihadda canların ve malların feda edilmesi keyfiyeti vardır.

Cennet'e gelince, Allah Teâlâ müminlerin yurtlarını terketmelerine karşılık onlara cennet müjdesi vermiştir. Yani küfür beldesini imanından dolayı terkeden bir insan Allah'ın komşuluğuna ve cennetlere gider.

Sahih bir hadiste şöyle bildirilmiştir: Allah Teâlâ *«Ey cennet ehli! Sizler razı oldunuz mu?* diye sorduğunda cennet halkı, *«Ey Rabbimiz! Nasıl razı olmayalım ki sen bizi ateşten uzaklaştırıp, cennetlerine gönderdin»* derler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, *«Sizler için benim yanımda bundan daha üstünü vardır»* der. Cennet halkının bundan daha üstününün ne olduğunu sorması üzerine de, Allah Teâlâ, *«Size rızamı vereceğim ve bundan sonra sizlere asla kızmayacağım»* diye buyurur.

(23) *«Ey iman edenler! Eğer atalarınız...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet kendisine seslendiği herkesi, müşrikleri dost edinmekten menetmektedir. Yani bir mümin kim olursa olsun hiçbir müşriği dost edinmemelidir.

Sa'lebî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre bu ayet muhacirler hakkında nazil olmuştur. Onlara hicret emri verildiği zaman, *«Eğer hicret edersek babalarımız, çocuklarımız ve akrabalarımız. dan ayrılmış olacağız. Üstelik ticaretlerimiz boşa gidecek, mallarımız heba, yurdumuz harab olacak. Bizler de heder olacağız»*

dediler ve bunun üzerine mezkûr Ayet-i Kerîme nazil oldu, onlar da hicret ettiler. Onlar hicret ettikten sonra kiminin yanına oğlu, kiminin yanına babası, kardeşi veya bazı akrabaları geliyor ve fakat onlar gelenlere hasretle kavrulmuş olarak yönelmiyorlardı. Yani gelenlerin *«Hicret etmeseydiniz»*. şeklindeki sözlerine aldırmıyor, onlara yanlarında kalmaları için teklifte bulunmuyor ve onlara yemek vermiyorlardı. Ancak daha sonra Allah Teâlâ muhacirlere, yanlarına gelenlere ikram ve iltifatta bulunma ve onları misafir etme iznini vermiştir.

Mukatil'den gelen rivayete göre bu ayet irtidat ettikten sonra Mekke'ye geri dönen dokuz kişi hakkında nazil olmuştur.

Ebu Cafer'in, Ebu Abdullah'tan raviyet ettiğine göre bu ayet, Hatib bin Ebi Beltea hakkında nazil olmuştur. Çünkü o, Hz. Peygamber'in (s.a) Mekke'yi fethetmeye niyetlendiği zaman gizlice Kureyşlilere mektup yazmış ve onlara Hz. Peygamber'in (s.a) niyetini haber vermeye çalışmıştı.

Tüm bu rivayetler ve benzerleri mezkûr ayetin Mekke'nin fethinden önce nazil olduğunu ortaya koyar. Ancak İmam Fahrüddin Razi bu tesbiti kabul etmeyerek; *«Bu surenin fetihten sonra nazil olduğu kesin olduğuna göre nasıl olur da ayetin nüzul sebebi bu zikredilenler olabilir?»* der. Ona şöyle cevap verilir: Surenin fetihten sonra nazil olması, bazı ayetlerinin fetihten önce inmiş olmasına zıt değildir. Çünkü surenin çoğu veya baş tarafları fetihten önce inmiş, diğer kalanları da fetihten sonra inmiş olabilir pekâlâ!

Kişi, küfrü imana tercih ettikten sonra babası, çocuğu veya ne kadar yakını olursa olsun, hiçbir kafiri dost edinmemeli, onlara sırlarını açmamalıdır. Tüm bunlara rağmen onları dost edinen kimse zalimlerden olur.

(24) *«De ki: Eğer babalarınız, çocuklarınız...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu hitap da bir önceki gibidir. Ancak bu ayette daha tafsilâtlı olarak Allah Teâlâ, peygamberine müslümanları kuvvetlendirmesini, müslümanlara müşrik babalarının ve kardeşlerinin dostluğundan kaçınmalarını emretmesini söylemektedir. Ki böylece müminler onlarla ilişkilerini koparsınlar, dünyanın değersiz ve geçici menfaatlarını bıraksınlar. Mezkûr ayette çocuklar ve eşler zikrediliyor. Oysa bir önceki ayette bunların hiçbiri sözkonusu edilmemiştir. Çünkü daha önceki ayet dostlar ve veliler hakkındaydı. Bunlar kendilerinden görüş alınan ve kendilerine danışılan kimselerken, çocuklar ve eşler babalarına ve kocalarına tâbidir, diğerleri gibi değildirler. Yine mezkûr ayette sevgi sözkonusu edilmiştir. Çünkü eşler ve çocuklar herkesten daha sevimlidirler.

«Aşiret» kelimesi akrabalar anlamında kullanılmıştır. Bazılarına göre de kişinin en yakın akrabaları demektir. Anlamı bunlardan hangisi olursa olsun, bu kelime *umum ifade etsin ve kapsayıcı olsun* diye zikredilmiştir. Çünkü aşiret kelimesi, *-işret-* kökünden gelir ve *-sohbet-* mânâsındadır. Zaten akrabaların durumu da budur. Onlarla sohbet (işret) edilir.

« (Bu zikredilenler) sizlere Allah'tan, Rasûlü'nden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevimli ise (...) » cümlesinde geçen *-sevgi-* isteği bağlı olan (ihtiyarî) sevgidir, yoksa zorunlu (iztirarî) veya tabii sevgi değil. Çünkü fıtrî temayül yaradılıştandır ve terkedilmesi mümkün değildir. Üstelik hiç kimse sırf fıtrî temayülünden dolayı tenkid edilemez ve bunlardan vazgeçmek hususunda zorlanamaz.

«O'nun yolunda»; yani Allah'ın rızasını ve sevabını elde etme yolunda. Bazılarına göre bu ifadeyle daha önce de olduğu gibi *-ihlas-* kastedilmektedir. Allah'ın emri ise onun karşılığıdır. Bu

yorum Hasan Basrî'den gelmektedir ve Cübbaî de bu görüşü tercih etmiştir.

İbn Abbas, Mücahid ve Mukatil, *«Allah'ın emri»* ifadesiyle Mekke'nin fethinin kastedildiğini söylemişlerdir.

«Fasık bir kavim» ile ya müşrikleri dost edinip onların sevgisini Allah'ın ve Rasûlü'nün sevgisine tercih ederek, Allah'a itaattan ayrılan müslümanlar ya da tüm fasıklar kastedilmektedir. Yani Allah bu fasık kavmi kendileri için daha hayırlı olana ulaştırmaz. Bu, insanların aleyhine gelen en şiddetli tehditlerden biridir. Bundan ancak Allah'ın lütfuna erişenler kurtulur.

Hz. Peygamber (s.a) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *«İçinizden Allah için sevmemiş, Allah için buğzetmemiş ve O'nun rızası için kendine en uzak olan kimseyi sevmemiş, en yakınına buğzetmemiş olan kişi, daha imanın tadını tatmış sayılmaz.»*

(25) *«Kuşku yok ki, Allah size birçok...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hitabın müminlere olduğu bu ayette, Allah Teâlâ onları düşmanlarına galip getirmekle kendilerine verdiği nimeti hatırlatmaktadır.

«Mevatin,» *-mevtun-* un çoğuludur ve kişinin arkadaşının bulunduğu yer anlamındadır. Burada ise bu kelimeyle (Bedir gibi) İslâm ışığının parladığı savaş meydanları kastedilmektedir. Bu tür yerlerden bazıları da Benî Kureyza ve Benî Nadr savaşlarının vukû bulduğu yerlerdir. Bazıları bu yerlerin sayısını seksene kadar çıkarmıştır.

Rivayet olunduğuna göre Abbasi halifelerinden *Mütevekkil* şiddetli bir hastalığa yakalanmış ve *«Eğer Allah bana şifa verirse*

onun yolunda birçok mal sarfedeceğim» demişti. Şifa bulduğunda ise, alimlerden *«birçok»*un ne kadar olduğunu sorup, onlardan fetvalar alır. Sonunda kendisine bu meseleyi İmam Musa Kâzım'a da sorması tavsiye edilir. (Mütevekkil bu zâtı evinde göz hapsine almıştı). *Mütevekkil* emredince bu mesele İmam Musa Kâzım'a yazıldı. O da cevap olarak, 80 dirhem vermesi gerektiğini yazdı. Niçin 80 dirhem vermesi gerektiği sorulduğunda ise, bu ayeti okuyarak, *«Allah Teâlâ burada -kesir- tabirini 80 yerine kullanmıştır; zira Allah Teâlâ'nın, müminlere bu ayetin nazil olduğu zamana kadar yardım ettiği yerler seksendir»* demiştir.

Huneyn, Mekke ile Taif arasında (Mekke'den üç mil uzaklıkta) bir vadinin ismidir. Hz. Peygamber (s.a) orada Hevazin, Sakif ve Haşeme kabileleriyle savaşmıştır. Düşman kabileleri arasında görüşüne önem verilen Dureyd bin Sımme ve Benî Hilâl ile diğer Arap kabilelerinden bazı kimseler bulunuyorlardı. Müşriklerin ordusu dört bin kadardı. Müslümanların sayısı ise Kelbî'nin rivayetine göre 10 bin, Ata'nın rivayetine göre 16 bin, bazı rivayetlere göre de 8 bin idi. Ancak müslümanların sayılarının 12 bin olduğunu bildiren rivayet hepsinden sahih kabul edilmiştir. Çünkü bunun 10 bini sahabe, iki bini de *Talik* adı verilen yeni müslüman olmuş Mekkelilerdi. İki düşman karşı karşıya gelince Selem bin Selam (veya Hz. Ebubekir), *«Biz bugün azlık sebebiyle yenilmeyiz»* dedi ve müslüman askerlerinin çokluğu ile gururlandı. Bazıları bu sözün Hz. Peygamber'e (s.a) ait olduğunu söylemişlerse de, Fahruddin Razi bu görüşü gayet uzak bir ihtimal olarak vasıflandırmıştır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) Allah'tan başka her şeyden (tevekkül etmek bakımından) yüz çevirmişti. Bu görüşü Rebî'den rivayet edilen şu hadis desteklemektedir: *«Bir kimse Huneyn Günü 'Bugün azlık sebebiyle mağlûp olmayacağız' diye konuşunca bu söz Hz. Peygamber'in (s.a) hoşuna gitmedi»* (Beyhakî Delaîl'un Nübüvve).

Bu hadisin zahirine göre, mezkûr söze başka bir şey eklen-

mediği takdirde bu söz Allah'a tevekkül etmeye ters düşmemekte ve sebepleri ihmal etmeyi gerektirmemektedir. Bu sözün Hz. Peygamber'e (s.a) ağır gelmesine gelince, bu o sözde gurur izlerinin bulunmasındandır. Bu sözü sarfeden kimse, bunu muhtemelen Hz. Peygamber'in (s.a) şu hadisinden almış olmalıdır *«Arkadaşların hayırlısı dört, müfrezelerin hayırlısı dört yüz, askerlerin hayırlısı dört bin'dir.»*

12 bin asker azlıktan dolayı mağlûp olmaz; zira bu 12 bin asker ittifak içindedir. Ancak o kimsenin sözünde gurur izleri bulunduğundan Hz. peygamber (s.a) bundan rahatsız olmuştu. Huneyn'de şiddetli bir savaş vukû buldu. Müslümanlara böbürlenmiş olmaları dokunmuştu. Çünkü toplum bazen mensubu olan bireylerinin yaptıklarından dolayı muaheze edilir. Askerler gerisin geriye kaçmaya başlamışlardı ki ilk kaçanlar *Talîk* adı verilen yeni müslümanlardı. Bunlar diğerlerinin de dağılmasına ve bozguna sebep olmuşlardı.

Rivayet olunduğuna göre ilk önce müslümanlar karşı tarafa saldırıp, müşrikleri kaçırdılar. Ancak onların arkalarından ganimetleri toplamaya başladıklarında, müşrikler toparlanıp, bu sefer onlar saldırdılar. Müşriklerin saldırısı üzerine kaçanlar artık müslümanlardı. Hz. Peygamber (s.a) bineğinin sırtında öylece duruyor, dağlar yerinden oynuyor olmasına rağmen, o yine de yerinden kıpırdamıyordu. Yanında amcası Abbas, amcasının oğlu Ebu Süfyan bin Hars, Cafer bin Ebu Süfyan, Hz. Ali, Rabia bin Hars, Fadl bin Abbas, Usame bin Zeyd ve Eymen bin Ubeyde bulunuyorlardı. Hz. Peygamber'in (s.a) yanında savaşan kimselerin hepsi de onun ehl-i beyt'indendi. Ayrıca yanlarında Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer de vardı. Toplam 12 kişi idiler. (Hz. Abbas bir şiirinde 10 kişi olduklarını söylemektedir). Bu olayda Hz. Peygamber'den (s.a) öyle bir şacaat ve kahramanlık görüldü ki akıllar şaşa kaldı. Bu yüzden Ashab-ı Kiram, Hz. peygamber'in (s.a) insanların en kahramanı olduğunu söylemiştir.

Öyle ki Hz. Peygamber (s.a) savaş anında hiç korkmaksızın Allah'ın düşmanlarına şöyle haykırıyordu: «*Ben o peygamberim, yalan yok. Ben Abdulmuttalib'in oğluyum.*» Hz. Peygamber (s.a) ancak akılsızlar tarafından inkâr edilebilecek olan sebatını göstermek maksadıyla atına binmişti. Onun kalbinde savaşı terketme düşüncesi asla yer almadı. Abbas gür sesli bir zat olduğundan Hz. Peygamber (s.a) kendisine ashabına seslenmesini söyledi. O da, «*Ey Allah'ın kulları, Ey ashab-ı rıdvan, Ey Bakara suresinin ashabı!*» diye bağırmaya başladı. Bunun üzerine sahabiler geri dönüp, teker, teker, *Lebbeyk, lebbeyk* (buyur senin hizmetindeyiz) diyerek geldiler. Melekler inip, müşriklerin karşısında durduklarında Hz. Peygamber (s.a), «*İşte bu ateşin kızdırdığı zamandır*» diye buyurdu. Sonra yerden bir avuç toprak alıp onların üzerine doğru attı ve «*Kâbe'nin Rabine yemin ederim ki onlar kaçtılar*» dedi. Nitekim düşman da kaçtı.

(26) «*Sonra Allah, Rasûlü'nün ve...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Sekine*» kelimesini bazı müfessirler -*rahmet*- ile tefsir etmişlerdir. Çünkü kalpler rahmet ile sükûna kavuşur ve mutmain olurlar. Bu tefsire göre, *tam ve noksansız sekine* sadece Hz. peygamber (s.a) için vukû bulmuş olmaktadır. Bazıları da *sekine*'yi -*güven*- ile yorumlamışlardır. Bu ayet kişide büyük günahın bulunmasının, onu imanını ortadan kaldırmadığına işaret etmektedir. Yani büyük günah ile iman aynı kişide bulunabilir. Hz. Peygamber (s.a) için *sekine*, melekleri görmesiyle, yanındakiler için alametlerinin ortaya çıkmasıyla, kaçışanlar için ise göğüslerindeki ızdırabın giderilmesiyle meydana gelmiştir.

GÖRÜNMEYEN ORDULAR

«*Sizin görmediğiniz orduları da indirdi*» ifadesiyle kastedilen, doru atlar sırtında ve üzerlerinde beyaz elbiseler olduğu hal-

de gelen meleklerdir. Bu ifade «*Sizin hiçbir zaman görmediğiniz orduları da indirdi*» veya «*Sizin daha önce benzerlerini görmediğiniz orduları da indirdi*» şeklinde de anlaşılabilir.

Savaşta bulunan meleklerin sayısında ihtilâf edilmiştir. Bazılarına göre 8 bin melek inmişti; zira bir ayette 3 bin meleğin (Alu İmran : 124) bir ayette de 50 bin meleğin (Alu İmran : 125) yardıma geldiği bildirilmektedir. Bazılarına göre de Alu İmran Suresinin 125. ayetinde bildirildiği gibi yardıma gelen meleklerin sayısı 5 bindir. Önceki ayette bildirilen 3 bin melek de bu sayıya dahildir.

ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ
فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا وَإِنْ
خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ
شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾ قَاتِلُوا الَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ
مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ
وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ
اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُمْ
بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ
قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ
وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ
مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَٰهًا وَاحِدًا
لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾

27 — Bundan sonra Allah dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.

28 — Ey iman edenler! müşrikler pistirler. Bu yüzden artık bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız bilmiş olun ki Allah dilerse sizi lûtfuyla yakında zengin eder. Çünkü Allah çok bilendir, hikmet sahibidir.

29 — Ehl-i Kitab'dan Allah'a ve Ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini 'din' olarak edinmeyen kimselerle zelil olarak elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.

30 — Yahudiler «Uzeyr Allah'ın oğludur» dediler. Hristiyanlar da «Mesih (İsa) Allah'ın oğludur» dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir. Bu tıpkı önceden küfre girmiş olan kimselerin sözlerine benzer bir sözdür. Allah onları kahretsin! Nasıl da Hak'tan döndürülüyorlar.

31 — Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i Rabler edindiler. Oysa hepsi de tek bir Allâha kulluk etmekten başka birşey ile em olunmamışlardı. O'ndan başka ilâh yoktur ve O bunların ortak koştukları şeylerden münezzehtir.

(27) *«Bundan sonra Allah dilediğinin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Allah, o azaptan sonra onlardan dilediğinin küfür ve isyanlarını bağışlar, fazlından onlara lûtfeder, sevap verir. Ancak bu sevabın verilmesi Allah'a vacip değildir.

Misver bin Mahreme'den rivayet olunduğuna göre onlardan bazıları Hz. Peygamber'e (s.a) gelip, İslâm üzere biat ederek, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Kuşkusuz ki sen insanların en hayırlısısın. Bizim aile efradımız, çocuklarımız esir edilmiş, mallarımıza el konulmuştur»* dediler. Gerçekten de o günde onlardan altı bin kişi esir edilmiş, sayılamayacak kadar deve ve koyun ganimet olarak alınmıştı. Hz. Peygamber (s.a), *«Benim yanımda sizin gördükleriniz vardır. Sözün en hayırlısı en doğru olanıdır. Ya çocuklarınızı ve hanımlarınızı ya da mallarınızı alın»* diye buyurunca onlar, *«Biz soyumuzu ve nesebimizi hiçbir şeyle değiştirmeyiz»* dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a) ayağa kalkarak şöyle dedi: *«Kuşkusuz ki bu insanlar bize müslüman olarak geldiler. Biz de onları esir edilen çoluk-çocukları ile malları arasında muhayyer bıraktık. Onlar soy ve sop ile hiçbir şeyi değiştirmeyeceklerini söylediler. Bundan dolayı kimin elinde bir şey varsa ve onu vermeye razı ise o dilediğini yapmakta serbesttir. Vermeye razı olmayanlar da, bize onları borç olarak versinler. Başka bir ganimet elde ettiğimizde onlara bunun yerine o ganimetten veririz.»*

Hz. Peygamber'in (s.a) yaptığı bu konuşma üzerine sahabe,

«Razı olduk ve teslim ettik» deyince Hz. Peygamber (s.a), *«İçinizden buna razı olmamış kimseler varsa da biz onları bilemeyiz. Bu yüzden herkes kendi bilginleriyle görüşsün ve bilginler bize bu istişarenin sonucunu iletsinler»* dedi. Yapılan istişareler sonucunda her kabilenin veya her grubun bilgini bu işe razı olduklarını Hz. Peygamber'e (s.a) ilettiler. (Buharî)

(28) *«Ey iman edenler! Müşrikler pistirler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ bu ayette mübalâğa olsun diye *-necesun-* şeklinde masdar kullanmaktadır. Yani müşrikler adeta pisliğin ta kendisidirler. Ayette müşriklerin pislik sahibi oldukları biçiminde bir takdire de başvurulabilir. Müşriklerin *necis* olmalarının nedeni, iç alemlerinin pisliğinden ve inançlarının fasid olmasındandır. Ya da pislik yerine geçen şirke bulaşmış olmalarıdır bunun nedeni. Veyahut onlar gerçekten temizlenmedikleri, yıkanmadıkları ve kendilerini pisliklerden korumadıkları için, pislik onlarla adeta özdeşleştirilmiştir.

Cevherî'ye göre, *necesun* kelimesi sıfat-ı müşebbehe'dir. Yani onlar pis olan bir cinstirler. Ayeti yukarıdaki yorumlardan birisine hamletmek gerekmektedir; zira fakihlerin çoğunun sözleri bunu iktiza etmektedir. Onlar, *«Müşriklerin kendileri (bedenleri) temizdir»* demişlerdir.

Burada müşrikler ile diğer kâfir sınıflar arasında keyfiyet itibariyle bir fark gözetilmez. Yani *Mescid-i Haram*'a yaklaşmamak bakımından hepsi aynı hükme tâbidirler.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, müşriklerin kendileri de tıpkı köpek ve domuzların necis olması gibi necistir.

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a)

«Bir müşriğin elini sıkan kimse, ya abdest alsın ya da elini yıkasın» buyurmuştur. (Ebu Şeyh, İbn Merduveyh)

Hz. Zübeyr'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: «Hz. Peygamber (s.a) Cebrail'i karşıladı, ona elini uzattı ama Cebrail onun elini tutmaktan kaçındı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a), *«Ey Cebrail! Elimi tutmaktan seni alıkoyan nedir?»* diye sorunca Cebrail, *«Sen bir Yahudinin elini sıktın. Bir inkârcının eline dokunmuş bir eli sıkmak, hoşuma gitmez»* dedi. Hz. Peygamber (s.a) onun bu sözü üzerine su istedi, elini yıkadı ve sonra elini uzattı. Cebrail de onun elini tuttu.» (İbn Merduveyh*).

Fahrüddin Razi de İbn Abbas'tan rivayet edilen hükmü tercih etmiştir. Nitekim ayetin zahiri de bu mânâya delâlet etmektedir. Ayetin zahirinden ise ancak başka bir delilin öne sürülmesiyle dönülebilir.

Bazı müfessirler bu yoruma dayanarak müşriklerin kaplarından su içmeyi, onlarla birlikte oturup yemek yemeyi, elbisélerini giymeyi helâl saymamışlardır. Ancak sahih hadisler ve selef-i salihînden sadır olan uygulamalar bu görüşün aksini ispatlamaktadırlar.

Yukarıdaki olayların ayetin nüzülünden önce olduğunu ve dolayısıyla hükmün nesholunduğunu ileri sürenler olmuşsa da, bu gerçeğe uzak bir yorumdur. Tedbirli davranmanın daha güzel olduğu malûmdur.

Müşriklerin kendilerinin temiz olduğuna delil şudur Eğer müşriklerin kendileri (bedenleri) pis olsaydı, iman etmeleri dolayısıyla temizlenmeleri mümkün olmazdı. Çünkü imanın, su ve

(*) Hadiste bahsi geçen Yahudinin, dinini terkedip Arap Yarımadası'ndaki müşrikler gibi putperestliği seçmiş olması muhtemeldir. Aksi takdirde Yahudiler de Hıristiyanlar gibi Kitab Ehli'dirler ve kendileriyle muaşeret etmede bir sakınca yoktur. Veya necis olmakda tüm kafirler aynıdırlar.

toprak gibi temizleyici olduğunu iddia etmek, pek akıllıca olmasa gerek! Meselâ, bir domuz Allah'ın izniyle *«Lâilâheillallah, Muhammed'ur-Rasûlüllah»* dese temiz olmaz; zira kendisi pis olan ancak, başkalaşım (istihale) geçirmekle temiz olabilir. Kâfirin bedeni ise iman ile bir başka bedene dönüşmüş olacağından, bu tür bir akıl yürütmenin bir değeri yoktur.

Temizlik ve pislik birer durumdurlar. İnsanlar ise Hz. Muhammed'in (s.a) getirdiği kelâmın mânâsına tâbidirler, başkalaşım (istihale) geçirmeye ve geçirmemeye değil. İçki meselesinde de olduğu gibi bir şeyin, bir zaman için pis, bir zaman için ise temiz olması, şarî'nin sözünden anlaşılırsa eğer başkalaşım (istihale) sözkonusu olmasa bile ona tâbi olunacağı ortadadır, diyen kimsenin iddiası pek tutarlı değildir.

«Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar» ifadesiyle müşriklerin oraya girmemeleri kastedilmektedir.

Atâ'dan rivayet olunduğuna göre, müşrikler *«Haram»*ın sınırlarına girmekten tamamen yasaklandıklarından dolayı ayet, zahiri üzerine bırakılır. Yani Mescid'e girmemeleri onlara emredilmiştir. Ebu Hanîfe de ayetin zahirine tâbi olmuştur; zira *Haram'a* girme yasağını onların Hacc ve Umre'den yasaklanmalarıyla yorumlamıştı. *«Artık bu yıllardan sonra»* ifadesi de Ebu Hanîfe'nin yorumunu desteklemektedir. Yani artık bu yıldan sonra onlar haccetmesin, umre yapmasınlar.

Bu sene hicretin 9. yılıdır. Hz. Ebubekir o yıl Hacc Emîri tayin edilmiş, Hz. Ali de özel olarak tevbe suresini hacılara ilân etmek üzere gönderilmişti. O *«İyi bilin ki bu yıldan sonra hiçbir müşrik Hacc'a gelemeyecektir»* diye ilânda bulunmuştu. *«Eğer yoksulluktan korkarsanız»* cümlesi de bunu teyid etmektedir. Çünkü müşrikler hacc zamanında Hicaz'a ticaret için mallar getirirlerdi. Onların gelmemeleriyle meydana gelecek olan fakirlik,

ancak onların Haram'ın sınırlarına girmelerinin yasaklanmasıyla ilişkilidir.

KAFİRLER MESCİD-İ HARAM'A GİREBİLİRLER Mİ?

Ebu Hanîfe'ye göre bu hususdaki yasak müşriklerin Hacc ve Umre yapmalarıyla alâkalıdır. Yani müşrikler *Mescid-i Haram*'a ve diğer mescidlere girebilirler ama haccedemezler, umre yapamazlar. İmam Şafii, İmam Ahmed ve İmam Malik'e göreyse, zımmi olsun veya eman (vize) alsın hiçbir kafir, hiçbir şekilde Mescid-i Haram'a giremez. Şayet kafir ülkelerden bir elçi geldiğinde müminlerin emîri Haram'da bulunuyor olsa bile yine de gelen elçiye oraya girme izni verilmez. Aksine müminlerin emîri (Devlet Başkanı) Harem'in dışına çıkar veyahut yerine tayin ettiği biri gider, elçiyle görüşür ve devlet başkanına gereken malûmatı iletir.

İmam Şafii'ye göre kafirler diğer mescidlere girebilirler. İmam Malik ise, *«Mescidlerin hepsi birdir. Kafirler hiçbir mescide giremezler»* demektedir. Bazıları sözkonusu yasağı, *Mescid-i Haram*'ın işlerini idare etmenin kafirlere helal olmaması şeklinde yorumlamışlardır. Ancak bu görüş oldukça zayıftır ve ayetin zahirine tersdir. Çünkü yasağın nedeni müşriklerin pis olmalarıdır. Eğer bu pisliğin zatî olmadığı görüşünde olsak bile yine de yıkanmış ve temiz elbiseler giymiş bir müşrik *Mescid-i Haram*'a ve onun hudutlarına giremez; zira illetin hususi oluşu, hükmü hususi kılmaz.

Rivayet edildiğine göre sözkonusu yasak va'zedildiği zaman, bu müminlere çok ağır geldi. *«Bizim senelik yiyeceklerimizi pazarlara kim getirecek? Eşyalarımızı kimlerden tedarik edeceğiz?»* diye söylenmeye başladılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ, *«Eğer yoksulluktan korkarsanız bilmiş olun ki Allah sizi lûtfuyla yakında zengin eder»* ayetini indirdi.

(29) *«Ehl-i Kitap'dan Allah'a ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

KİTAP EHLİ İLE SAVAŞMAK

Bu ayeti kerîme Ehl'i Kitap ile savaşılmasını emretmektedir. Daha önce ise müşriklerle savaşılmasını emreden, onların *Mescid-i Haram* etrafında tavaf etmelerini yasaklayan ayet nazil olmuş ve bu ayette sözü verilen zenginliğin bazı yollarına müslümanların dikkati çekilmiştir.

Ehl-i Kitap ile savaşılmasının emredilmesiyle, onların Allah'a ve Ahiret'e iman etmemeleri, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymamaları ve hak dini din edinmemeleri nedeniyledir. Allah Teâlâ bu yüzden kitap ehlini de müşriklerle aynı çizgiye getirmiştir. Onların kendilerinde olduğunu iddia ettikleri imanları, sahih bir iman değildir ve bu yüzden adeta yok gibidir. Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını, haram olarak tanımamaktadırlar.

Ayette sözkonusu edilen *«Rasûl»* ile kendilerine gönderilmiş olan peygamberler kastedilmektedir. Çünkü onlar kendi peygamberlerinin getirdikleri şeriatı değiştirerek, kendiliklerinden haramlar ve helâller koydular, heva ve heveslerine uydular. Bu bakımdan ayette kastedilen onların ne müslümanların şeriatlarına ne de kendi şeriatlarına uymamış olmalarıdır. İşte bu da, onlara savaş açılmasının başlıca nedenidir.

«Hak Din» tüm peygamberlerin ta başındanberi getirmiş oldukları bir tek olan İslâm dinidir. Çünkü tarih boyunca gelen tüm peygamberler, insanları İslâm'a davet etmişlerdir. İslâm dini, hiçbir din tarafından neshedilmemiş ama o tüm (bâtıl) dinleri neshetmiştir.

Katâde, *-Hak-* ile Allah Teâlâ'nın, *-Din-* ile de İslâm'ın kast edildiği görüşündedir.

Bazıları burada *-Din-* ile umum ifade edildiğini ve onların Allah tarafından peygamberlerine indirilen ve kullar için teşrî kılınan hiçbir dini din edinmediklerini öne sürmektedirler.

«Ehl-i Kitap» ibaresinde geçen *Kitab* terimi hem *Tevrat'ı* hem de *İncil'i* kapsadığından Yahudiler de, Hıristiyanlar da bu tanımın içindedirler.

«Cizye,» -haraç- anlamında kullanılmıştır. Ödemek mânâsındaki *-ceza-* kökünden veya hareketlerin karşılığı olan *-cezeytu-* fiilinden de alınmış olabilir.

*Hidaye'*de bu haracın küfürlerine karşılık olarak alındığı belirtilmektedir. Havarzimî ise, bu kelimenin Zeyt kelimesi gibi sonradan arapçalaştırıldığını, aslında Farsça olup *haraç* mânâsına geldiğini söylemektedir.

HARAÇ NASIL ALINIR?

«Yed» kelimesiyle *«veren el»* veya *«alan el»* ya da *«zenginlik»* veyahut da *«kahr»* ve *«kudret»* kastedilmiş olabilir.

*«Yed»*in kahr ve kudret ile yapılan tefsirini, İbn Ebi Hatim' in Katâde'den ve Süfyan bin Uyeyne'den yapmış olduğu rivayet desteklemektedir.

Savaşın gayesinin bu haracı almak olmayıp, aksine onu kabul ettirmek olduğunu fakihlerden bir grup açıkça söylemişlerdir: *«Onlarla haracı vermeyi kabul edinceye kadar savaşılır.»* Nitekim ayette *-yu'tu-* fiili kullanılmıştır. Çünkü kabul etmek ile vermek kastedilmiştir. *«Sağirun»* kelimesi *«zeliller»* mânâsınadır. Bu takdirde ayet şöyle anlaşılır: *«Onlar haracı ayakta verecekler ve on-*

lardan haracı alan müslüman memur onu otururak kabul edecektir.»

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, zımmiden haraç alınırken, haracı alan onun yakasına yapışacak (başka bir rivayette ise, yakasına yapışıp sallar gibi yapacak) ve *«Ey zımmi! haracı ver»* diyecektir.

İmam Şafii'den gelen rivayete göre, *«sığar»* müslümanların hükümlerini onlara uygulamak demektir.

Müfessir Alusî tüm bunları aktardıktan sonra, «Bugün bu uygulamaların hiçbirisinin izi dahi kalmamıştır. Çünkü artık zımmiler müslümanlardan daha imtiyazlı bir duruma gelmişlerdir. Emir Allah'ındır. Hattâ denildiğine göre, zımmiler haracı vekilleri vasıtasıyla göndermekte ve haraçlar bu şekilde kabul edilmektedir. Rivayetin en sahihi haracın zımmilerden bu şekilde kabul edilmemesi doğrultusundadır. Aksine onlar haracı bizzat kendileri gelerek, getirmek durumunda bırakılmalıdırlar. Bugünkü uygulamaya gelince, bunun nedeni İslâm'ın zayıf düşmesidir. Allah bu aciz duruma düşülmesine sebep olan kimselere adaletiyle karşılık versin» demektedir.

Ebu Hanîfe, haraç tüm ehl-i kitaptan nasıl alınıyorsa, acem müşriklerinden ve mecusilerden de öyle alınır. Ancak Arap müşriklerinden haraç alınmaz, demektedir. Çünkü onların küfürleri daha galizdir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a) onların arasında büyümüş, ilk olarak onlara peygamber gönderilmiş ve aralarından çıkmıştır. Kur'an da onların diliyle inmiştir. Tüm bunlar onların iman etmeleri için çok kuvvetli sebeplerdir. Ancak buna rağmen iman etmezlerse, kendilerine ya kılıç (savaş) ya da İslâm teklif edilir.

Mecusilerden haraç alındığı sabittir. Hz. Ömer önce mecusilerin haracını kabul etmediyse de, Abdurrahman bin Avf'ın Hz.

Peygamber'in (s.a) Hecer mecusilerinden haracı kabul ettiğine dair şahitlik etmesi üzerine onlardan haraç almayı kabul etmiştir.

İmam Şafii'ye göre, ister Arap, isterse Acem olsun ehl-i kitaptan haraç alınır. Ancak müşriklerden Arap da olsa, Acem de olsa kesinlikle haraç alınmaz. Çünkü ehl-i kitaptan haraç alınması Kitap ile, mecusilerden haraç alınması ise hadisle sâbit olmuştur. Bunların dışındakiler ise asıl üzerinde kalmış olurlar. Hanefilerin delilleri şudur: Müşrikler köle olarak alınırlar. Eğer düşman ordusuna yardım edecek nitelikte ise köle edinilmesi caiz olan herkesten haraç alınabilir. Çünkü köle edinmek de, haraç almak da nefsin alınmasını içerir. Köle edinmeye gelince bu ortadadır. Çünkü kölenin faydası tamamen bizedir. Haraca gelince, kafir onu kazandıklarından vermektedir. Oysa onun nafakası da kazancına dahildir. Kazancını yani hayatının sebebi olan kazancını müslümanlara vermesi hükmen nefsini satın alması demektir.

İmam Malik ve Evzaî'ye göre haraç tüm kafirlerden de alınabilir. Hanefilere göreyse kadınlar, çocuklar, topallar, körler, felçliler, ihtiyarlar, köleler, azad, edilmesi için sahibiyle antlaşmalı olan ve müdebber köleler ve rahiplerden haraç alınmaz. Ancak rahipler halktan uzak yaşıyorlarsa haraçtan muaf tutulurlar. Yok eğer çalışmaya güçleri yetiyorsa, (İmam Muhammed'in Ebu Hanife'den rivayet ettiğine göre) onlardan haraç alınır.

HARAÇ'IN KISIMLARI

Haraç iki kısımdır.

a) *Antlaşma ve barış ile konan haraç.* Antlaşma bu hususta ne kadar miktar üzerine yapılmışsa, o kadar haraç alınır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a) *«Benî Necran»* ile yılda 200 elbise (kürk) üzerine antlaşma yapmıştır.

b) *Kafirleri yendikten sonra İmam'ın kendiliğinden koymuş olduğu haraç.* Mesela mülklerini onlara bırakarak, açıkça zengin olandan yılda 48 (her ay için 4) dirhem, orta halli olana ayda 2 dirhemden yılda 24 dirhem, çalışan fakire ise ayda 1 dirhem olmak üzere yılda 12 dirhem haraç tesbit edebilir.

İmam Şafii'den gelen rivayete göre *İmam, rüşdüne ermiş* herkese bir dinar haraç yükleyebilir. Bu hususta zengin ve fakir arasında bir fark yoktur. Nitekim Mesruk'tan rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) Hz. Muaz'ı Yemen'e gönderirken, ona her baliğden bir dinar veya onun dengini almasını emretmiş ama zengin ile fakiri ayırmamıştır. (İbn Ebi Şeybe).

Bazı fakihler İmam Şafii'nin bu rivayetine şu cevabı vermişlerdir : Bunun (yani Hz. peygamber'in (s.a) böyle davranmasının) nedeni, bu şekilde antlaşma yapılmış olmasındandır. Çünkü bazı rivayetlerde, her baliğ erkek ve kadından bir dinar alınmasını emrettiği tasrih edilmektedir. Oysa kadınlara haraç vacip değildir.

Hanefîlere göre zımmilerin devlet hizmetinde çalıştırılmaları haramdır.

El-Kutub, *«Haracın alınması ile kafirlerin küfür üzerinde bırakılması kastediliyor değildir. Aksine bunlar kafire bir süre tanınıp, o süre içerisinde İslâm'ın güzelliklerini, delillerini, kuvvetini görerek müslüman olması ümit edilir»* demiştir.

El-İtkanî ise, *«Cizye, kafiri küfrü üzerinde bırakmanın karşılığı değildir. Bu sadece vacib olan öldürmenin veya köleliğin karşılığıdır. Bu bakımdan cizye, diyet karşılığında kendisinden vazgeçilen kısas gibi caiz olur veya bu kişinin küfür üzerinde kaldığından dolayı köle edinilmesi gibidir»* demektedir.

Bazıları, haracın onların müslüman askerlere fiilen yardım etmemelerinin karşılığı olduğunu söylemişlerdir. Bu yüzden çe-

şitli kimselerden çeşitli haraçlar alınır. Çünkü İslâm ülkesinde yaşayan herkese, bu ülkeye canıyla ve malıyla yardım etmesi farzdır. Tabiîki, kafir bir kimse içten içe Dar'ul-Harb'e meyyal olduğundan dolayı onun için böyle bir şey uygun olmaz. Bu bakımdan cizye, onun yardım etmesinin yerine geçer ve savaşta kullanılır

Yardım bir taattır. Cizye ise bir ceza. Ukubet (ceza), taatın (yardımın) yerine nasıl geçer diye düşünülemez. Çünkü haraç müslümanlara yardım yerine geçmekte ve onların kuvvetini arttırmaktadır. İşte müslümanlar güçlerinin artması sebebi ile daha güvenli hareket ederler. Nitekim, bu onların hayvanlarını, emanet ve ödünç yolu ile gazilere vermelerine benzer.

Tüm bu yorumlardan anlaşıldığına göre, cizyenin kafiri küfrü üzerinde bırakmanın bedeli olduğunu sanan kimselerin yanlış bir yolu seçtiklerini göstermektedir.

HZ. UZEYR'E, ALLAH'IN OĞLU DİYENLER

(30) *«Yahudiler, —Uzeyr Allah'ın oğludur— dediler ..»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu sözü bu şekilde İslâm'dan önceki Yahudiler sarfetmişlerdir. Çirkin bir fiili bir kavmin bir kısmı işlese bile, o fiil tüm kavme isnad edilir. Bu bakımdan her ne kadar tüm Yahudiler, *«Uzeyr Allah'ın oğludur»* dememişlerse de, içlerinde böyle söyleyenler olduğundan dolayı sanki bunu hepsi söylemiş gibi kabul edilir. Nitekim İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Hz. Uzeyr, ehl-i kitab'dandır. Onların yanında *Tevrat* vardı, onunla Allah'ın dilediği şekilde amel ediyorlardı. Daha sonra *Tevrat*'ı kaybedince, hak olmayanla amel etmeye başladılar. *Tabut*'ta onların yanında idi. Allah Teâlâ onların *Tevrat*'ı kaybedip heva ve heveslerine uyduklarını görünce, *Tabut*'u onlardan aldı ve *Tevrat*'ı onlara unutturdu.

Tevrat'ı onların göğüslerinden sildi. Bunun üzerine Hz. Uzeyr Allah'a yalvararak, göğsünden sildiği *Tevrat*'ı geri vermesi için dua etti. Namazda Allah'a yakararak *Tevrat*'ın geri verilmesini istedi. Bunun üzerine Allah'tan bir nur inerek, onun göğsüne girdi ve göğsünden silinen (Tevrat) geri geldi. O kavmine Allah'ın *Tevrat*'ı kendisine geri verdiğini ilân edip, onlara Allah'ın dilediği bir zamana kadar yeniden *Tevrat*'ı öğretmeye çalıştı. Sonra *Tabut* da geri geldi. Onlar Hz. Üzeyr'den öğrendiklerini *Tabut*'taki *Tevrat* ile karşılaştırdılar. Tıpatıp birbirini tuttuklarını görünce, «*Yemin olsun ki Uzeyr Allah'ın oğlu olduğu için böyle bir şeye nail oldu*» demeye başladılar. (İbn Ebi Hatim)

Kelbî ise, onların Hz. Uzeyre Allah'ın oğlu demelerinin nedenini şöyle izah etmektedir ·

Buhtunnasr *Beyt'ul-Makdis*'e ordularıyla gelerek, İsrailoğulları'nı yendi ve Tevrat okuyanları öldürdü. Uzeyr daha o zamanlar küçük bir çocuk olduğundan onu öldürmemişti. İsrailoğulları esaretten kurtulup *Beyt'ul-Makdis*'e döndüklerinde içlerinde *Tevrat*'ı okuyan bir kişi bile kalmamıştı. Allah Teâlâ Hz. Uzeyr'i 100 yıl ölü olarak bıraktıktan sonra onu diriltip, *Tevrat*'ı öğretmesi maksadıyla bir mucize kabilinden gönderdi. Bir melek Hz. Uzeyr'e içinde su dolu bir kapla geldi ve Hz. Uzeyr o kaptaki suyu içti. Böylece Tevrat onun göğsüne işlenmiş oldu. Kendisine geldiklerinde halka «*Ben Uzeyr'im*» dedi ama halk kendisini yalanlayarak ona «*Eğer iddia ettiğin gibi sen gerçekten Uzeyr isen bize Tevrat'ı oku*» dediler. O da onlara ezbere Tevrat'ı okudu. İçlerinden biri, «*Babam dedemden rivayet ediyor ki, Tevrat'ı bir küpe koyarak onu filan bağa gömmüşler,*» dedi. Bunun üzerine o kişi ile birlikte o bağa gidip *Tevrat*'ı bulunduğu yerden çıkardılar ve Uzeyr'in kendileri için yazmış olduğu *Tevrat* nüshasıyla karşılaştılar. Bir tek harfinin bile eksik olmadığını görünce, «*Muhakkak ki Allah, Tevrat'ı Uzeyr'in kalbine kendi oğlu olduğundan dolayı ilka etmiştir*» dediler. Oysa Allah onların bu sözlerinden münezzehtir.

Bu hususta başka rivayetler de vardır. Ancak tüm bu rivayetlerin çıkış noktası, Hz. Uzeyr'in *Tevrat*'ı ezberlemesi hakkındadır.

Bazıları, bu sözü tüm Yahudilerin değil, Medine'deki Yahudilerden bir grubun sarfettiğini söylemişlerdir ki Selam bin Meşkem, Numan bin Ebi Evfa, Şas bin Kays, Malik bin Sayf bu gruba dahildirler.

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, Yahudiler Hz. Peygamber'e (s.a) gelerek, «*Biz sana nasıl itaat edelim ki? Sen bizim kıblemizi bıraktın ve Uzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu söylemiyorsun*» dediler. (Ebu Şeyh, İbn Ebi Hatim)

İbn Cüreyc'den rivayet olunduğuna göre, bu sözü söyleyen Yahudi, Fenhas bin Azura'dır ve o aynı zamanda «*Kuşkusuz Allah fakirdir, biz zenginiz*» diyen kimsedir. (İbn'ul-Münzir)

Özet olarak şöyle denilebilir: Uzeyr'in Allah'ın oğlu olduğu düşüncesi Yahudiler arasında yaygındı. Onun aslını inkâr etmelerine itibar edilmez. Yine onlardan bazılarının «*Biz Uzeyr, İbnullah'tır (Allah'ın oğludur) demiyoruz. Biz Uzeyr Ebanallah'tır (Allah'ın hükümlerini ve dinini beyan edendir) diyoruz,*» şeklindeki tevillerine de itimad olunamaz. Allah Teâlâ'nın onların bu sözü böyle söylediklerini beyan etmesinden sonra onların bu gerçekten kaçınmalarının, bunu inkâr edip, birtakım tevillere başvurmalarının hiçbir faydası yoktur.

«*Hıristiyanlar da ,—Mesih (İsa) Allah'ın oğludur— dediler*» şeklindeki söz ise Hıristiyanların içinden bir gruba aittir. Böyle bir sözü sarfetmelerinin nedeni Hz. İsa'nın babasız olarak doğup, dünyaya gelmesi ve gösterdiği mucizelerdir.

Alusî tefsirinde, «Benim görüşüme göre, onlar İncil'de *ibn* oğul kelimesinin Hz. İsa için, *eb* (baba) kelimesinin de Allah Te-

âlâ için kullanıldığını gördüklerinde, bununla kastedilenin ne olduğunu anlamadan hataya düştüler» dedikten sonra, garip ve sahih olmayan bir olay nakletmektedir. Onların böyle demelerinin sebebi şu imiş:

İlk Hıristiyanlar Hz. İsa'dan sonra 81 yıl hak din üzerinde durmuşlardı. Namaz kılarlar, oruç tutarlar ve Allah'ın birliğine inanırlardı. Onlarla Yahudiler arasında bir savaş oldu. Yahudilerin içinde *Pavlos* adında cesaretli bir kişi vardı. O Hıristiyanlardan birçok kişi öldürmüştü. Ancak sonra Yahudilere, *«Şayet Hak, İsa ile beraberse biz onu inkâr ettik. Dönüşümüz ateşedir ve biz hüsrandayız. Eğer cehenneme girersek, onlar da cennete gidecekler. Ben onların aleyhinde öyle bir dolap çevireceğim ki onları sapıttıracağım. Böylece onlar da bizimle birlikte cehenneme girmiş olurlar»* dedikten sonra üzerinde savaştığı atını boğazladı. Pişman olduğunu, tevbe ettiğini açıkladı. Başına toprak koyup Hıristiyanların yanına gitti. Hıristiyanlar ona kim olduğunu sorduklarında *«Ben sizin düşmanınız Pavlos'um. Göklerden bana bir ses gelerek, «Sen Hıristiyan olmadıkça tevben kabul edilmeyecek tir» dendi. İşte ben de tevbe ettim ve size geldim»* dedi. Bunun üzerine onu kilise'ye kabul ettiler. Kilise'de bir odaya girdi ve oradan tam bir yıl sonra çıktı. Artık İncil'i öğrenmişti. Sonra: *«Bana Allah Teâlâ'nın tevbemi kabul ettiğine dair bir ses geldi»* dedi. Onun üzerine Hıristiyanlar da onu doğruladılar, onu sevdiler. Hıristiyanlar arasında şöhreti yayıldı. Daha sonra o Nastur, Yakub ve Melka adında üç kişiyi arkadaş edindi. Nastur'a Allah, Meryem, İsa, diye üç ilâh olduğunu, Yakub'a İsa'nın insan olmadığını, Allah'ın oğlu olduğunu, Melka'ya ise, İsa'nın Allah'ın kendisi olduğunu, onun önceden de şimdi de ilâh olduğunu öğretti. Bu fikirler o üç kişide iyice yerleştikten sonra onları birbirinden habersiz olarak teker teker odasına davet etti. Orada her birine *«Sen benim en yakın adamımsın, sana öğrettiğime insanları davet et»* diyerek *«Falan yere git»* diye hepsine ülkenin bir köşesini gösterdi. Daha sonra, *«Rüyamda İsa'yı gördüm. Benden razı oldu. Bu yüzden*

İsa'ya daha yakın olmak için intihar edeceğim» dedi ve adakhaneye giderek boğazını kesti.

Böylece onun üç değişik öğrencisi de değişik yönlere gitti. Biri Roma'ya, biri Beyt'ul-Makdis'e, biri de başka bir yere gitti. Pavlos'tan öğrendiklerini halka açıklayarak, onları bu inançlara tâbi olmaya davet ettiler. Tâbi olanlar oldu ve böylece Hıristiyanlar arasında karışıklık ve sapıklık meydana geldi.

«Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir»; yani sadece ağızlarıyla söylemektedirler. Bunu destekleyecek ortada hiçbir delil yoktur. Onların bu sözleri, tıpkı kötülük ve çirkinlik bakımından daha önceki kafirlerin sözlerine benzemektedir.

İbn Abbas, Mücahid ve Katade'den rivayet olunduğuna göre, *«Daha önceki kafirler»* ifadesiyle müşrikler kastedilmektedir. Çünkü onlar da*«Melekler Allah'ın kızlarıdır»* diyerek, delilsiz ve burhansız konuşuyorlardı.

Bazı müfessirlere göre de bu ifadeyle, Hıristiyanların ve Yahudilerin ataları kastedilmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a) döneminde Hıristiyan ve Yahudiler kendilerinden önceki atalarına uyarak bu çirkin sözleri tekrar ediyorlardı. Bu ifadeyle onların küfür konusundaki köklerinin ne kadar derinlere indiği gösterilmiş olmaktadır.

«Allah onları kahretsin» cümlesi onların helâk olmaları için yapılmış bir duadır. Çünkü burada *-kâtele* -fiili müşareket babından gelmektedir. Yani *«onlar Allah ile savaşsınlar»* denmektedir. Allah ile savaşan kimse mutlaka öldürülür. Allah ile boy ölçüşmeye yeltenen kimse de mutlaka yenilip, helâk olur.

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre bu ifadeyle, *«Allah onlara lânet etsin»* mânâsı kastedilmektedir. İbn Cerîr bu ifadeyle onların sözlerinin çirkinliği karşısında duyulan hayretin kastedilmiş olması da mümkündür.

(31) *«Allah'ı bırakıp, Hahamlarını, rahiplerini...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«el-Ahbar» Yahudilerin alimlerine ve hahamlarına verilen bir addır. Ancak sahih olan görüşe göre, *Habr* ifadesi ister Yahudi olsun, ister müslüman olsun her alim için kullanılabilir. Çünkü İbn Abbas için, *«Habr'ul-Ümme* (ümmetin alimi) denilmiştir. *Habr'ın çoğulu hubr*'dur. Mânâları güzelce açıklayan demektir. *Ruhban* kelimesi ise, kiliselere, manastırlara ibadet için kapanmış Hıristiyan alimler hakkında kullanılır. *Ruhban*'ın tekili *rahip*' tir ve Hıristiyan Ruhbanları, kendini ibadete adayanlar anlamındadır. Çünkü *ruhban* -retbet- ten gelir ve *korku* mânâsı taşır.

Rahibler dünya meşgalelerinden tamamen el ve eteklerini çekip, insanlardan uzak olarak uzlete çekilir ve dünyanın zorluklarına göğüs gererlerdi. Hattâ onlardan bazıları kendilerini kısırlaştırır, boyunlarına kalın zincirler takarak dolaşırlardı. Aralarında her türlü zorluğu işlemeye çalışanları da vardı. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a) *«İslâm'da ruhbanlık yoktur»* diye buyurmuştur.

HARAM VEYA HELÂL KILMAK ANCAK ALLAH'A MAHSUSTUR

Ayet-i Kerime'de Hıristiyanların Allah'ı bırakıp rahiplerini, Yahudilerin ise hahamlarını dostlar edindiklerine işaret edilmektedir. Onların alimlerini *Rab* edinmelerinin anlamı, Allah'ın helâl kıldığını haram, haram kıldığını helâl olarak değiştiren alimlerine itaat etmeleridir. Bu Hz. Peygamber'in (s.a) yaptığı bir tefsirdir.

Sa'lebî ve diğerleri Adiy bin Hatem'den şöyle rivayet etmektedirler:

Hz. Peygamber'in (s.a) yanına, boynumda altından yapılmış bir haç bulunduğu halde vardığımda bana, *«Ey Adiy! oputu boynundan çıkar at!* dedi. Hz. peygamber (s.a) o sırada Tevbe suresini okuyordu. *«Onlar hahamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rabler edindiler»* ayetine gelince ben, *«Ey Allah'ın Rasûlü! onlar hahamlarına ve rahiplerine ibadet etmiyorlar»* dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a), *«O haham ve rahipler Allah'ın helâl ettiğini haram kılmıyorlar mı? Onlar da (Yahudi ve Hristiyanlar) da hahamlarının ve rahiplerinin haram ilân ettiklerine haram demiyorlar mı? Yine onlar Allah'ın haram kıldığını helâl kılmıyorlar mı ve o millet de onu helal olarak kabul etmiyor mu?»* diye sordu. Ben, *«Evet, ya Rasûlüllah! Bu durum vardır»* dedim. O da bunun üzerine, *«İşte onların hahamlarına ve rahiplerine itaat etmeleri (onları Rab olarak ittihaz etmeleri) bu anlamdadır»* diye buyurdu.

Nitekim *«falan kişi filana kul olmuş»* denildiğinde, onun o kimseye aşırı derecede itaat ettiği kastedilir. Ayetten anlaşıldığına göre, Allah Teâlâ'nın helâline haram, haramına helâl diyen kimse dinden çıkar ve onları bu hususta yönlendirenler de onların uğradıkları akibete dûçar olurlar. Hüküm ancak Allah'ındır. Helâli ancak Allah helâl kılar, haramı da ancak Allah haram kılar.

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِـُٔوا۟ نُورَ ٱللَّهِ بِأَفْوَٰهِهِمْ وَيَأْبَى ٱللَّهُ
إِلَّآ أَن يُتِمَّ نُورَهُۥ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ
ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلْهُدَىٰ وَدِينِ ٱلْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥ
عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْأَحْبَارِ وَٱلرُّهْبَانِ
لَيَأْكُلُونَ أَمْوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلْبَٰطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۗ
وَٱلَّذِينَ يَكْنِزُونَ ٱلذَّهَبَ وَٱلْفِضَّةَ وَلَا
يُنفِقُونَهَا فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۙ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۙ
﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِى نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ
وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ ۖ هَٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ
فَذُوقُوا۟ مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ عِدَّةَ ٱلشُّهُورِ عِندَ ٱللَّهِ
ٱثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِى كِتَٰبِ ٱللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضَ مِنْهَآ أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ ۚ فَلَا
تَظْلِمُوا۟ فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ ۚ وَقَٰتِلُوا۟ ٱلْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَا
يُقَٰتِلُونَكُمْ كَآفَّةً ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾

32 — Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Oysa kafirler istemese de Allah nurunu mutlaka tamamlamak ister.

33 — Peygamber'ini hidayetle ve hak din ile gönderen O'dur. Müşrikler istemese de O dinini tüm dinlere üstün kılacaktır.

34 — Ey iman edenler! Gerçek şudur ki yahudi bilginlerinden ve hristiyan rahiplerinden çoğu insanların mallarını haksızlıkla yerler ve halkı Allah'ın yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanlara pek acıklı bir azabı müjdele!

35 — (Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp onlarla, o (istifçilerin) alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara): «İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin azabını tadın!» denir.

36 — Gerçek şudur ki Allah katında ayların sayısı, gökleri ve yeri yarattığı günden beri Allah'ın Kitab'ında on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte dosdoğru olan hesap budur. Öyle ise bu aylarda kendinize zulmetmeyin ve nasıl sizlerle topluca savaşıyorlarsa, siz de onlarla topluca savaşın. Ve bilin ki Allah takva sahipleriyle beraberdir.

(32) *«Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Allah'ın nuru» ile Allah'ın birliğine, O'nun ortak ve evlât edinmekten uzak olduğuna açıkça delâlet eden hüccet ve burhanlar kastedilmektedir. *«Allah nuru»* ile *Kur'an* veya Hz. Muhammed'in (s.a) *Peygamberliği* de kastedilmiş olabilir. Çünkü onun peygamberliği küfrün karanlığının yeryüzünde uzun bir süre hüküm sürmesinden sonra ortaya çıkarak, kâinatı nura kavuşturmuştur. İşte bu nuru ağızlarıyla yani ağızlarından çıkan bâtıl ve yersiz sözleriyle söndürmek istemektedirler. Fakat Allah nurunu tamamlamak istiyor. Yani nurla ilgili her şeyi değil, sadece onun tamamlanmasını istiyor.

(33) *«Peygamber'ini hidayetle ve hak din ile...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Peygamber'ini» ifadesiyle *«Hz. Muhammed»* (s.a), *«Hidayetle»* ifadesiyle de *«Kur'an»* kastedilmektedir. Çünkü Kur'an takva sahipleri için hidayet kaynağıdır.

«Hak Din» ile sabit olan dine, Allah'ın insanlara gönderdiği İslâm dinine işaret olunmaktadır. Allah Teâlâ bu dini ve Peygamber'ini tüm dinlerin mensuplarına göndermiştir. Yani Hz. Muhammed'i (s.a) ve ümmetini tüm dinlerin mensublarına galip gelmesi

ve Hak Din'i de diğer dinlere galebe çalması ve onların hükmünü ortadan kaldırıp yeryüzünden silmesi için indirmiştir.

«*Liyuzhirahu*» fiilindeki *-hu-* zamiri Hz. Peygamber'e (s.a) de, Kur'an'a da racî olabilir. «*Ed-din*» kelimesindeki harf-i tarif ise istiğrak için getirilmiştir. Yani tüm dinler anlamındadır.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, bu zamir Hz. Peygammer'e (s.a) racîdir ve ed-din kelimesindeki harf-i tarif ise ahid içindir. Bu takdirde ayet, «*Peygamber'ini o dinin tüm kaide ve kurallarını öğretip, bunlardan insanları haberdar kılması için göndermiştir. Ki böylelikle hiçbir şey gizli kalmamış olur*» şeklinde anlaşılır.

İSLÂM NE ZAMAN TÜM DİNLERE GALİP GELECEK

Müfessirlerden çoğu mezkûr zamirin İslâm dinine ait olduğu görüşündedir. İslâm dininin yeryüzündeki tüm dinlere galip gelmesi de ancak Hz. İsa'nın nüzulü zamanında vukû bulacaktır. O zaman geldiğinde İslâm'dan başka hiçbir din yürürlükte kalmayacaktır. Çünkü İsa'nın gelmesinden bu yana ayetin mânâsı mutlak bir şekilde vukû bulmuş değildir.

Allah Teâlâ 32. ayetin sonunda *kafirler istemese de*» ifadesini kullanmıştır. Önce kafir, sonra da müşrik sıfatlarını kullanmasının nedeni onların Hz. Peygamber'i inkâr etmekle birlikte Allah'a ortak koştuklarına işaret etmek içindir. Küfür ile Hz. Peygamber'i (s.a) yalanlamak ve onun peygamberliğini kabul etmemek, şirk ile de Allah'ı inkâr etmek veya O'na ortak koşmak suretiyle inkâra dönüşür bir inanca girmek kastedilmektedir.

RÜŞVET KARŞILIĞINDA HÜKÜM VERMEK

(34) «*Ey iman edenler! Gerçek şudur ki...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ önce hahamlara ve rahiplere tâbi olup *Rab* edinenlerin perişan durumlarını açıkladıktan sonra hahamların ve rahiplerin durumuna değinerek, müminleri uyarmakta ve böyle bir tehlikeden uzak kalmaları için meseleyi gözler önüne sermektedir.

Hahamlar ve rahipler, ilâhî hükümleri bozmak, dinde olmayan kolaylıkları getirmek ve haksız olarak müsamaha göstermek için halktan rüşvet alırlar, bu tür canilikler yaparlardı. İnsanları Allah yolundan alıkoyarlar İslâm'a uymayı yasaklarlardı. Öyle ki kutsal kitaplarda gösterilen hak yoldan halkı uzaklaştırırlar, rüşvet alarak tahrif ettikleri davranışlara uymaları için insanları zorlarlardı. Bu bakımdan ayetin *«Onlar, kendileri Allah'ın yolundan yüz çevirdikleri için iftiralar uydururlardı»* şeklinde anlaşılması da mümkündür.

İSLÂM'DA İSTİFÇİLİK (MAL BİRİKTİRME)

«Altın ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanlara pek acıklı bir azabı müjdele!»; yani onlar altın ve gümüşü topluyor ve biriktiriyorlardı. (Biriktirmek) için illâ da toprağa gömmek gerekmez. Bir malı biriktirmek de onu istif etmek demektir. İster toprağa gömülsün, ister kasalarda veya başka yerlerde saklansın keyfiyet bakımından bir şey değişmez.

«Elleziyne,» «Kesiran» kelimesinin sıfatıdır. Çünkü ayet genel olarak ruhban ve hahamların çoğunun aleyhinedir. Bu bakımdan Allah Teâlâ önce onları bâtıl yolla halkın mallarını yemekle, daha sonra da hırs sahibi olmakla vasıflandırmıştır.

«Elleziyne», müslümanların sıfatı da olabilir. Çünkü ayette onlar da sözkonusu edilmişlerdir. Bu takdirde ayet, *«O müslümanlar*

ki altın ve gümüşü biriktirirler ve Allah yolunda onları harcamazlar. Onlara elem verici bir azabı müjdele!» şeklinde anlaşılır. Gerçekten de *«Elleziyne»*nin müslümanlara sıfat olması, *«Allah yolunda onları harcamazlar»* cümlesine daha uygun düşmektedir. Çünkü bu cümle altın ve gümüşün Allah yolunda sarfedilmesi gereken metalar olduklarını bildirmektedir. Dolayısıyla bu ihtiras sahibi müslümanların, Kitap ehlinin rüşvet alan haham ve rahipleriyle birlikte anılmaları, onların durumlarının ne kadar korkunç olduğunu ortaya koymaktadır.

Bazı müdekkikler, *«Elleziyne»*nin umum ifade ettiğini, rüşvet alan hahamların, rahiplerin, ihtiras sahibi olanların ve rüşvet mukabilinde Allah'ın hükümlerini değiştirenlerin hepsini muhtevî olduğunu öne sürmektedirler.

Bazılarına göre, *«Allah yolunda onları harcamazlar»* cümlesi ile onların zekât vermediklerine işaret olunmaktadır.

Nitekim, İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, mezkûr ayet nazil olduğunda bu müslümanlara oldukça ağır geldi. Bunun üzerine Hz. Ömer, *«Ben şimdi size müjdeyi getiririm»* diyerek Hz. Peygamber'in (s.a) yanına gitti ve ona bu ayetin ashaba ağır geldiğini bildirdi. Hz. Peygamber de (s.a) cevaben, *«Allah Teâlâ zekâtı, ondan arta kalan mallarınızı hoş ve helâl etmek için farz kılmıştır»* diye buyurdu.

ZEKÂT'IN ÖNEMİ

İbn Ömer'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) *Zekâtı verilmiş servet -biriktirme- ye (istife) girmez»* diye buyurmuştur. (Tabaranî, Beyhakî). Bu hadisle Hz. Peygamber'in (s.a) *«Sarıyı (altını) ve beyazı (gümüşü) biriktiren kimseler, o biriktirdikleriyle dağlanacaklardır»* şeklindeki hadisi arasında bir çelişki bulunmamaktadır. Çünkü ikinci hadis ile zekâtı verilmemiş

olan servetler kastedilmektedir. Nitekim Ebu Hüreyre'den rivayet edilen şu hadis de bu gerçeğe işaret etmektedir: *«Zekatı verilmemiş bir servetin (altın ve gümüşün) sahibi yoktur ki Kıyamet gününde onun için ateşten dağlar yapılmasın ve o dağlarla böğrü ve alnı dağlanmasın.»* (Buharî, Müslim)

İSTİFÇİLİK NE ZAMAN MEYDANA GELİR?

Bazıları mezkûr ayetin, zekât farz olmadan önce indiğini söylemektedir. Nitekim bu görüş Ebu Umame'den rivayet edilen şu hadisle desteklenmektedir: Suffe ehlinden* bir kişi vefat ettiğinde, onun peştemalında bir altın bulunduğunda Hz. Peygamber (s.a) *«Bu bir dağdır»* diye buyurdu. Yine suffe ehlinden başka biri daha vefat ettiğinde onun cebinde de iki altın bulundu. Hz. Peygamber (s.a) bu defa, *«Bunlar iki dağdır»* diye buyurdu. (Tabaranî)

Hz. Peygamber'in (s.a) bu sözleri bazı kimseler tarafından şöyle yorumlanmıştır: *«Bu kimseler Suffe ehline dahil olmakla fakirliklerini gösterip, çok ihtiyaç sahibi olduklarını belirtmişlerdi. Oysa onlardan birinin yanında bir altın, diğerinde ise iki altın bulunuyordu. İşte onlar sırf böylesine hileli bir yola başvurduklarından, cezaları da bir veya iki dağ ile dağlanmak olacaktır.»*

Ebu Zer Gıfarî ayetin zahirine tâbi olarak ihtiyaçtan fazla tüm malın Allah yolunda harcanmasının vacip olduğu görüşündeydi. Nitekim bu görüşünden dolayı Şam'da onunla Şam Valisi Muaviye arasında birtakım olaylar vukû bulmuştur. Sonunda Muaviye Ebu Zer'i Hz. Osman'a şikâyet etmiş ve bunun üzerine de Hz. Osman Ebu Zer'i Medine'ye çağırmıştır. Ancak Ebu Zer'in hâlâ

(*) Suffe ehli Hz. Peygamber'in mescidinin avlusunda yatıp kalkan fakir sahabîlerdir. Ebu Hüreyre de onlardandır. Bu kimseler adeta hazır bekleyen askerî bir birlik gibiydiler.

aynı düşüncesinde ısrar ettiğini görünce onu Rebeze'ye sürgün etmiştir.

Ka'b'ul - Ahbar'ın Ebu Zer'e, *«Ey Eba Zer! Hanif (İslâm) dini dinlerin en hoşgörülüsü ve en adilidir. Dinlerin en katısı ve en şiddetlisi olan Yahudilikte bile malın tamamının sarfedilmesi vacip kılınmamışken, bu İslâm'da nasıl vacip olur?»* demesi üzerine zâten çok öfkeli bir zât olan Ebu Zer, Ka'b'ın bu konuşmasına hiddetlendi ve *«Ey Yahudi!* Bu senin bildiğin meselelerden değildir»* diyerek ona asasıyla vurmaya kalkıştı. Bunun üzerine Ka'b kaçtı. Ebu Zer onu kovalayınca da gidip, Hz. Osman'ın arkasına saklandı. (Bu rivayetlerde Ebu Zer'in Ka'b'ul - Ahbar'a vurmaya çalıştığı darbenin Hz. Osman'a isabet ettiği kayıtlıdır)

Ebu Zer'in bu iddiası üzerine kendisine itiraz edenler çoğalmıştı. Halk ona delil olarak miras ayetlerini gösteriyor ve *«Eğer malın tümünün sarfedilmesi vacip olsaydı, miras ayetlerinin bir anlamı kalmazdı»* diyorlardı. Zaman zaman izdihama yol açacak şekilde Ebu Zer'in etrafında toplanan halk, onun fikirlerini garip bulduklarından dolayı Ebu Zer, yalnızlığı, halktan ayrı yaşamayı tercih etmek istedi ve Hz. Osman'a danıştı. Hz. Osman kendisine Rebeze'ye gitmesini söyleyerek, *«Rebeze'de dilediğin gibi oturabilir, davranabilirsin»* dedi.

Bu hadisenin sahih olarak anlatımı bu şekildedir. Şiî müfessirler ise bu olayı Hz. Osman'ın şanına gölge düşürecek şekilde nakletmektedirler. Onların bu rivayetleri Hz. Osman'ın nurunu söndürmek maksadından başka bir şeyi hedef almamıştır. Oysa Allah Teâlâ onun nurunu tamamlamaktan başka bir şey irade etmemiştir.

(*) Ebu Zer bu hitabıyla Ka'b'ın kâfir olduğunu söylemek istememiştir. Sadece onun Yahudi asıllı olduğuna işaret etmiştir. Nitekim Ka'b'ul-Ahbar Yahudi asıllıdır ve müslüman olmuştur.

(35) *« (Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlara böyle bir ceza verilmesinin nedeni, bu kimselerin çoğunun şu maksatları gütmüş olmalarıdır: Onlar böylelikle halkın yanında itibarları olsun, zenginliklerinden dolayı öne geçsinler, lezzetli yemekler yesinler ve şık elbiseler giysinler isterler. İşte bu yüzden, yani servetlerini sadece dünya için kullandıklarından dolayı onların alınları ve sırtları o biriktirdikleriyle dağlanır. Bu organlar görünür organların en şereflileri olmaları ve beyin, kalp ve ciğer gibi ana organları da kapsamaları dolayısıyla anılmışlardır. Bazı müfessirlere göre bu organlar bedenin her tarafını yani bedenin ön, arka ve yan taraflarını temsil etmektedirler. Böylece tüm beden kastedilmiş olmaktadır. Yani o paralarla onların her yanı dağlanır.

KAMERÎ AYLARIN SAYISI

(35) *«Gerçek şudur ki Allah katında...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Burada *«Aylar» ile Kamerî aylar kastedilmektedir. Çünkü* şer'î hükümlerin bu aylar üzerinde döndükleri bilinmektedir.

«Allah'ın Kitab'ı» ile bazılarına göre *Levh-i Mahfuz,* bazılarına göre de *Kur'an* kastedilmektedir. İkinci görüşte olanlar Kur'an'da hesaba delâlet eden ayetler olduğunu ve ayın durumlarının zikredildiğini söylemişlerdir. Ancak bu pek güvenilir bir yorum değildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın kâinatı yaratmasından beri Allah'ın Kitab'ında yılın ayları sayılı olarak on ikidir. Bu ayların dördü; Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb'tir. Ancak bu ayların sıralanması meselesinde ihtilâf edilmiştir.

Bazılarına göre başlangıcı Muharrem, sonu Zilhecce'dir. Bunlar bir yılın aylarıdır. Nitekim Said bin Mensur ile İbn Merduveyh'in İbn Abbas'tan naklettikleri rivayetin zahirinden de bu anlaşılmaktadır.

Bazılarına göreyse bu ayların başı Receb'tir. Bu da ikinci yılın aylarındandır. Bu görüştekiler İbn Cerîr'in İbn Ömer'den rivayet ettiği şu hadisi delil olarak öne sürmüşlerdir: *«Ey insanlar! Kuşkusuz zaman döndü. Allah'ın yer ve gökleri yarattığı gündeki durumu ne ise, zaman bugün de aynı durumdadır. Kuşkusuz Allah katında ayların sayısı on ikidir Bunların dördü haram aylardır. Ayların ilki Mudar kabilesinin Receb (ayıdır). Receb ayı Cemaz ile Şaban arasına gelir. İkincisi Zilkade, Üçüncüsü Zilhicce, dördüncüsü ise Muharrem'dir.»*

Bazıları da haram ayların ilkinin zilkade olduğunu söylemişlerdir. Nitekim İmam Nevevî de bu görüşe katılmıştır. Çünkü bu şekilde haram aylar arka arkaya gelmektedirler.

Hz. Peygamber'in (s.a) Mina'daki hutbesini Buharî ve Müslim şu şekilde rivayet etmektedirler: *«İyi bilin ki zaman Allah Teâlâ'nın yer ve gökleri yarattığı gündeki gibi dönmektedir. Bir yılda on iki ay vardır. Bunların dördü haram aylardır. Haram ayların üçü ardısıra gelir. Biri de Mudar kabilesinin Receb (ayı)dır.»*

Burada da görüldüğü gibi Receb ayının *Mudar* kabilesine bağlanmasının nedeni *Rabia* kabilesinin Ramazan ayını haram aylardan sayıp, ona *Receb* adı vermeleridir. Bu bakımdan hadiste *Mudar'ın Receb'i* diye buyurulmuştur.

Bazıları yapılan ilk tertibe göre bunların bir yılın aylarından olduğu, ikinci tertibe göre de iki yılın aylarından olduğu kuralını getirmişlerdi. Onlar yılın başlangıcı Muharrem ayı olması halinde, bunların bir yılın ayları olduğunu söylemektedirler. Bu ise Hz. Ömer'in döneminde meydana gelmiş bir olaydır. Daha önce

tarih Fil yılıyla belirtiliyordu. Ondan önce de Hişam bin Muğire'nin vefat tarihi esas alınıyordu. Sonra İslâm'ın bağlangıcında tarih Rebî'ul-Evvel ayıyla başladı. Bu tarihe göre olay tersine dönmektedir. Ancak bu sözü söyleyenler, Araplara göre Fil hadisesinden önceki yılın ilk ayının hangisi olduğunu belirtmemişlerdir.

Bazılarının sözünden de anlaşılan daha önce de ayların ilkinin Muharrem olduğudur. Ancak Yemen ve Hicaz'da Arapların birçok tarih başlangıçları vardı. Bunları çocuklar babalarından ve atalarından öğrenirlerdi. Muhtemelen bu o günlerde cereyan eden olaylara dayanılarak ayarlanırdı.

Hz. Peygamber (s.a) hicret ettiği zaman müslümanlar onun hicretini tarihe başlangıç olarak kabul ettiler, ondan öncekileri bıraktılar. Gelen her seneye o yıl içinde vukû bulan bir olayın adını vermeye başladılar. Meselâ, *İzin Yılı, Emir Yılı, İbtila Yılı gibi.* Bu durum Hz. Ömer'in dönemine kadar sürdü. Sonunda sahabîlerden bazıları bu meseleyi Hz. Ömer'e açarak, *«Bu böyle giderse, bazı yıllar hakkında anlaşmazlıkların ve yanlışlıkların olması muhtemeldir»* dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer hicret yılını, diğer yılların isimlendirilmesini terketmek suretiyle tarihe başlangıç olarak seçti ve sahabîler de Hz. Ömer'in bu görüşüne muvafakat ettiler.

Buharî'nin bazı şerhlerinde şunlar yazılıdır:

Ebu Musa el-Eşarî Hz. Ömer'e, *«Müminlerin Emirinden bize birtakım emirnameler geliyor ama biz onların hangisiyle hareket edeceğimizi bilemiyoruz. Okuduğumuz bir emirnamede Şaban ayının zikredildiğini görüyoruz. Fakat onunla hangi Şaban'ın kastedildiğini, geçmiş Şaban mı, gelecek Şaban mı olduğunu bilemiyoruz»* diye yazdı. Bunun üzerine Hz. Ömer de Hicret yılını tarih başlangıcı olarak seçti.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer'e ödeme zamanı Şaban ayı

olan bir emirname gelir. *O, «Burada hangi Şaban kastedilmektedir?»* dedikten sonra, *«Mallar elimizde çoğaldı. Biz zamana göre taksim edemiyoruz. Bunun kaydını nasıl yapacağız?»* diye düşündü. Bunun üzerine Hz. Ömer'in vasıtasıyla müslüman olan Ehvaz kralı, Hz. Ömer'e, *«Acemlerin bir hesabı vardır. Ona Nevruz adını veriyorlar. Onu galip gelen Kisralara isnad etmektedirler»* deyip, o hesabı Hz. Ömer'e anlatarak, özelliklerini açıkladı. Hz. Ömer de, *«Halk için bir tarih tesbit edin ki böylece ona dayanarak muamele yürüsün, tarihler kaydedilsin»* dedi. İşte o zaman Yahudilerin takvimini teklif ettiler ama Hz. Ömer kabul etmedi. İranlıların takvimini teklif ettiler onu da kabul etmedi, sonunda Hz. Peygamber'in hicretini tarihe bağlangıç olarak kabul ettiler.

MÜSLÜMANLARA GÖRE AYLARIN TAKSİMİ

Müslümanlara göre aylar, *Şer'î, Hakikî ve Istılahî* olmak üzere üçe ayrılır.

Şer'î ay, hilalin görülmesiyle başlar. Şartları fıkıh kitaplarında zikredilmiştir. Mısırlı Yunus el-Hakim, Hicrî tarihin ilk Muharrem'inin başlangıcının, perşembe günü olduğunu söylemektedir. İbn Şatır'a göre, ilk Muharrem'in hilali Mekke'de *Cuma* günü görülmüştür.

Hakikî ay ise, ay ile güneşin birlikte bulundukları noktadan ayrıldıktan sonra yeniden aynı yere dönüp birleşmelerinden itibaren başlar. Bu süre 29 gün ile bir gün ve gecenin 360 parçasından 191 parçasına tekabül eder. Böylece Kamerî yıl 354 tam gün, bir günün beşte biri, altıda biri ile bir saniyedir. Bu da bir gün ile bir gecenin otuz parçasından on bir parçasına tekabül eder. Bu parçaların yarıdan fazlası bir araya geldiğinde, onu tam bir gün sayarak, diğer günlere eklerler. Böyle o yıl kebiseli (artıklı) yıl olur. Onun günleri 355'tir. Sözkonusu parçalar yarıdan fazla olduğundan dolayı onu tam bir gün kabul etmişlerdir.

Istılahî ay da ayları bir tam, bir de eksik olarak kabul edilen aylardır. Muharrem ayı onların ıstılahına göre 30, Safer ayı ise 29 gündür. Bu böylece Kamerî yılın sonuna kadar sürer-gider. Yani tek aylar 30 gün çeker ve başlangıcı Muharrem'dir. Çift aylar ise 29 gün çeker ve başlangıcı Safer ayıdır. Ancak Kebise Yılı'nın* günlerinden artanı, yılın sonu olan Zilhicce'ye eklemeyi ıstılah olarak kabul etmişlerdir.

Şer'î ayın dönüşü hilalin doğuşuna bağlı olduğundan dolayı aylarda ihtilaf edilmiştir. Bazıları 29, bazıları ise 30 gün olmuştur. Bir ayı tam, diğer bir ayı eksik olarak tayin etmek olmaz. Aksine bazı yıllarda 30 gün çeken ay, bazı yıllarda da 29 gün çeker.

Hz. EbuBekir'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«İki Bayram ayı vardır ki eksilmezler. Onlar Ramazan ve Zilhicce'dir.»* (Buharî, Müslim)

Bazıları, bu hadisi, bu iki ayın aynı yılda birden eksilmeyeceği şeklinde yorumlamışlardır ve bu da yaklaşık olarak böyledir, demişlerdir.

Bazıları ise, bu hadisi Zilhicce'nin sevabının, Ramazan'ın sevabından fazla olmayacağı mânâsında tefsir etmişlerdir. Ancak bu tefsir zayıftır. Nitekim İmam Nevevî de birinci yorumu daha sahih ve güvenilir bulmuştur. (1)

«Bunlardan dördü haram aylardır. İşte dosdoğru olan din budur;» yani bu din Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'e aittir. Çünkü Araplar sözkonusu adeti Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den tevarüs

(*) Kebîseli yıl; astronomiye göre kendisinden bir gün arttırılan yıldır. Bu yıl, dört yılda bir, şubat ayına bir gün eklenip, onu 29 gün yapmak suretiyle meydana gelir.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 10, sh: 290-291.

etmişlerdir. Araplar bu dört haram aya çok saygı gösterirlerdi. Öyle ki kişi babasının veya kardeşinin katilini bu aylar içinde ele geçirse bile ona dokunmazdı. Bu mânâdan esinlenerek Araplar Receb ayına *«sağır» veya «Mızrak başlarının söküldüğü ay»* derlerdi. Bu adet *Nesie*'yi ihdas edip, bozmalarına kadar sürmüştür.

Kelbî'ye göre burada, *«Din»* kelimesi ile hüküm, *«Kayyım»* kelimesi ile de sâbitlik, değişmezlik kastedilmektedir. Yani bu değiştirilmeyen, bozulmayan ve sâbit olan bir hükümdür.

Bazıları ise *din* ile burada hesabın kastedildiği görüşündedirler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a), *«Akıllı kimse nefsini tedyin eden (hesaba çeken) ve ahiret hayatı için çalışan kimsedir»* diye buyurmuştur. Buna göre ayet şöyle anlaşılır: *«Ayların sayısının on iki olması doğru, güvenilir ve eşit bir hesaptır.»*

Arapların *Nesie* şeklinde uygulamakta oldukları hesap doğru değildir.

«Öyle ise bu aylarda kendinize zulmetmeyin»; yani sakın bu ayların haramlığını çiğnemek ve Allah'ın haram kıldığı fiilleri işlemek suretiyle kendinize zulmetmeyin. Buradaki *«Hunne»* zamirinin haram aylara ait olduğunu Katade rivayet etmiştir. Ferra ve müfessirlerin çoğu, Katade'nin bu rivayetine uymuşlardır.

Bazıları bu zamirin yılın tüm aylarına ait olduğu görüşündedir. Yani *«Yılın tüm aylarında isyana dalmak ve taatleri terketmek suretiyle kendinize zulmetmeyin»* Veya, *«O ayların helâl olanlarını haram, haram olanlarını ise helâl kılmayın. Müşrikler böyle yapıyorlar diye siz de aynısını yapmayın.»*

HARAM AYLARDA SAVAŞMANIN HÜKMÜ

Cumhur-u Ulema'ya göre, haram aylarda savaşmanın yasak oluşu yürürlükten kaldırılmıştır. Onlar *«zulüm»* kelimesini günah

işlemekle yorumlamışlardır. Şayet durum bundan ibaretse niçin haram aylarda günah işlemekle nefislerine zulmetmek sözkonusu edilmektedir? Oysa tüm yıl boyunca ne zaman günah işlense nefislere zulmedilmiş olur. Buradaki hikmet şudur: Allah Teâlâ bu emriyle haram ayları tazim etmiş olmaktadır. Çünkü vakitlerden bazıları, diğerlerinden daha efdal olabilir. Efdal olan vakitte isyan etmek ise, diğer zaman işlenilen günahlardan daha korkunçtur. Mesela *Mescid-i Haram*'da ihramlıyken günah işlemek, başka bir yerde herhangi bir zamanda günah işlemekten daha korkunçtur.

HER YERDE İŞLENİLEN GÜNAH BİR OLUR MU?

Ata bin Ebi Rebah, *Mescid-i Haram*'da ve haram aylarda savaşmanın müslümanlar için helâl olmadığını, ancak düşmanın kendilerine saldırmaları halinde sadece müdafaada bulunabileceklerini söylemektedir.

Bu aylarda savaş edilmesinin yürürlükten kaldırıldığını söyleyenlerin görüşü Hz. Peygamber'in uygulamasıyla ortadan kaldırılmıştır. Hz. Peygamber (s.a) Taif şehrini kuşattığı ve Huneyn'de Hevazin kabilesiyle savaştığında, zaman hicretin 8. yılının Şevval ve Zilkade aylarıydı.

«Müşrikler sizlerle nasıl topluca savaşıyorlarsa, siz de onlarla topluca savaşın» cümlesi müşriklerle toplu olarak savaşılması ve geride onlardan nasıl kimse kalmıyorsa müslümanlardan da geride kimsenin kalmaması gerektiği hükümlerini getirmiştir. Onlar intikam için değil de, nasıl sadece İslâm dinine olan düşmanlıklarından dolayı müslümanlara savaş açıyorlarsa, müslümanlar da öfkelerinden veyahut da ganimet almak için değil, sadece şirklerinden dolayı onlara savaş açmalılar.

Bu ifade ayrıca, *İmam*'ın genel seferberlik ilân etmesi halinde tüm müslümanların buna katılmalarını farz kılmaktadır.

إِنَّمَا النَّسِيٓءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا
يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُوَاطِـُٔوا
عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ ۚ زُيِّنَ لَهُمْ سُوٓءُ
أَعْمَالِهِمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انفِرُوا
فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ ۚ أَرَضِيتُم
بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ ۚ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا تَنفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ
عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا
تَضُرُّوهُ شَيْـًٔا ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِلَّا تَنصُرُوهُ
فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا
ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ
لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا ۖ فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ
وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا
السُّفْلَىٰ ۗ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

37 — Haram bir ayı geciktirmek küfrü arttırmaktan ibarettir. Kafirler onunla dalâlete düşürülürler. Allah'ın haram ettiği belirli ayların sayıları tamam olsun diye onu bir yıl helâl bir yıl da haram sayarlar. Böylece Allah'ın haram kıldığını helâl kılarlar. Onlara kötü amelleri güzel gösterildi. Allah kafir bir kavme hidayet etmez.

38 — Ey iman edenler! Size ne oldu ki, «Allah yolunda topluca çıkıp seferber olun» denildiğinde yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatına mı razı oldunuz. Fakat ahiret hayatının yanında dünya hayatının zevki pek azdır.

39 — Eğer (emrolunduğunuz bu savaşa) topluca çıkmazsanız, Allah sizi çok elîm bir azaba uğratır ve yerinize başka bir kavmi getirir. Sizler ise, (savaşa çıkmamakla) O'na (Allah'a) bir zarar veremezsiniz. Allah her şeye Kadir'dir.

40 — Siz ona yardım etmeseniz de Allah ona muhakkak yardım eder. Hani sadece ikiden biri olarak kafirler onu çıkardığında, ikisi mağarada iken arkadaşına şöyle diyordu: «Sakın hüzne kapılma! Elbette Allah bizimle beraberdir». Böylece Allah da ona sekînesini indirmiş, onu sizin görmediğiniz ordularla desteklemişti. Küfre sapanların da kelimesini alçaltmıştı. Allah'ın kelimesi en yüce olandır. Allah üstündür, hikmet sahibidir.

(37) *«Haram bir ayı geciktirmek...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Nesie» kelimesi sıfat veya masdardır ve ertelemek, geciktirmek anlamındadır.

Bu olayın mahiyeti şudur:

Araplar nasıl Hacc menasıkını Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in dininden almışlarsa, yasak aylarda savaşmanın yasak olması şeklindeki adeti de, onların dininden tevarüs etmişlerdir. Zaman geçtikçe hükümleri değiştirdiler ibadetlerde değişiklikler yaptılar. Aynı şekilde haram ayların, özellikle Muharrem ayının haramlığında değişiklikler yaptılar. Bu ayda savaşmayı terketmek ve üç ay arka arkaya başkalarının mallarını talan etmekten vazgeçmek kendilerine oldukça ağır geliyordu. Bu hususta ilk olarak Muharrem ayının haramlığını tevil yoluyla helâl ettiler. Haram ayların sayısı yine dört olarak kalması için, onun haramlığını Safer ayına erteleyerek, kesin hükümlere ve haram ayların hikmetine karşı çıkmış oldular. Onların bu hususta uydukları bir nizam varken Kinane kabilesinden *Kalmes* adlı bir kişi, Mina günlerinde hacılar bir araya geldiklerinde kalkıp, *«Ben sözleri reddedilemez ve ayıplanamaz kimseyim»* diye bağırdığı kayıtlıdır. Başka bir rivayette de *«Ben hükmü hiç kimse tarafından reddedilemez bir kimseyim»* diye baye bağırdığı kayıtlıdır.

Bunun üzerine halk kendisinden, *«Doğru söylüyorsun. Bizim için Muharrem ayının haramlığını Safer ayına ertele»* diye istekte bulundu. O da Muharrem ayının haramlığını Safer ayına ertelemek suretiyle helâl etti. Artık onun bu sözüyle haram ay helâl kılınmaya başladı. Sonra Araplar Muharrem ayının dışındakileri de erteleldiler. Hangi ayı ertelerlerse, öteki ayın ismi ona verildiği ve böylece tüm ayların ismi değiştirilmiş oldu.

AYLARI ERTELEMENİN HÜKMÜ

Nesefî bu konuda şöyle yazmaktadır:

«Nesie,» vakti geciktirmek demektir. Meselâ *«Alış-verişte nesie yaptım»* demek *«süreyi geciktirerek, uzattım»* mânâsındadır. Ayette ise bir haram ayın başka bir aya ertelenmesi anlamında kullanılmıştır. Bu olayın mahiyeti şudur:

Cahilliyye devrinde Araplar haram aylara hürmet ve saygı göstermeye inanırlardı. Bunu Hz. İbrahim'in dininden tevarüs etmişlerdi. Ancak Arapların geçim kaynakları avcılık ve korsanlık yapmaktan başka bir şey olmadığından üç ay peşisıra bu işlerden uzak kalmaları kendilerine oldukça ağır geliyordu. Haram aylarda vukû bulan savaşları, helâl aylara bırakmayı hiç hoş karşılamadıkları için, haram ayların haramlığını başka aylara ertelerlerdi. Meselâ Muharrem ayının haramlığını Safer ayına ertelemek suretiyle Muharrem ayını helâl, Safer ayını ise haram kılarlardı. Safer ayının haramlığını başka bir aya ertelemek zorunda kalırlarsa eğer, bu sefer onu da helâl kılarlardı. Meselâ onu da Rebî'ul-Evvel ayına ertelerlerdi. Artık ay be ay bu işi yaptıklarından, haramlık yılın tüm ayları üzerinde döner hale geldi.

Araplar her bir ayda iki sene haccederlerdi. Yani iki senenin hacc'ı aynı aya rastlardı. Zilhicce'de iki sene, sonra Muharrem'de iki sene sonra da Safer'de iki sene haccederlerdi. Diğer aylar da

aynı şekildeydi. Hz. Ebubekir'in Haccet'ul-Veda'dan önceki haccı Zilkade'ye rastlamıştı. Bu Zilkade'ye rastlayan ikinci haccı idi. Sonra Hz. Peygamber (s.a) ertesi yıl *Haccet'ul Veda*'ya geldi. Haccı Zilhicce'ye rastlamıştı. Bu bakımdan Zilhicce ayı haccın meşru olan ayıdır. Hz. Peygamber (s.a) Zilhicce'nin 9. gününde vakfeye durdu, 10. gününde Mina'da halka hutbe okudu, onlara *nesie*'nin kaldırıldığını haber verdi. Böylece iş sonunda, Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri yaratmış olduğu gündeki ay hesaplarının üzerine dönmüş oldu.

NESİE'Yİ KİM İCAD ETMİŞTİR?

İbn Abbas, Dahhâk, Katâde ve Mücahid'e göre, ayların erteleme şeklinde cereyan eden bu çirkin adeti ilk olarak Kinane oğlu Benî Malik ortaya çıkarmış, onlardan sonra Cünade oğlu Avf bunu sürdürmüştür.

Kelbî'ye göre bu çirkin adeti ilk kez ihdas eden Nuaym bin Sa'lebe adlı Kinane kabilesinden biridir. O hacc mevsiminde halk dağılmak üzere iken kalkıp, *«Benim vermiş olduğum hükmü kimse bozamaz. Ben ayıplanmam ve kimse de bana cevap veremez»* der. Halk kendisine, *«Evet haklısın, senin emrindeyiz»* diye mukabeledę bulunur ve sonra da kendisinden talan edebilmek için bir haram ayı başka bir haram aya ertelemesini isterler. O da, *«Bu yılın Safer ayını haram ay olarak ilân ediyorum»* deyince herkes oklarının bağlarını çözer, mızraklarının başlarındaki kılıfları çıkarır. Artık o ne zaman Safer ayının helâl ay olduğunu söylerse o zaman bunun tersini yaparlardı. Bu adeti Hz. Peygamber (s.a) dönemine yetişmiş olan Cünade bin Avf adlı kişi, Nuaym bin Sa'lebe'den sonra da sürdürmüştür.

Zeyd bin Eslem, bu işi icad eden kimsenin Kinane kabilesinden *Kalmes* adlı bir kişi olduğunu ve Arapların hacc mevsiminde bir araya geldikleri zaman bu işi yaptıklarını söylemektedir.

Cüveybir'in Dahhâk ve İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, bu adeti ilk kez ortaya çıkaran Amr bin Luhay bin Kurna bin Hundus'tur.

Ebu Hüreyre ve Hz. Aişe'den gelen sahih bir hadiste Amr bin Luhay'ın seyyibe'yi ilk icad eden olduğu bildirilmiştir. Hz. Peygamber (s.a) onun hakkında, «Ben rüya âleminde Amr bin Luhay'ın cehennemde barsağını çektiğini gördüm» buyurmuştur.

Meşhur tarihçi Belâzûrî, el-Ensab adlı eserinde bu adeti Ebu Semame el-Kunnus bin Umeyye bin Avf adlı bir kimsenin icad ettiğini yazar. Nesie adeti tam 40 yıl sürer. Bu kimse İslâm'a yetişmiş ve kendisinden önce kavminden bu işi yapan başkalarının da bulunduğunu söylemiştir. Tayy ve Hus'am kabileleri haram aylara tazim göstermediklerinden o aylarda saldırılar yapıp, savaşırlardı. Bunun üzerine ayları birbirine erteleyen kişi, «*Kimse bana karşılık veremez? Ben kimse tarafından ayıplanmam. Vermiş olduğum hüküm reddedilemez. Ben Tayy ve Hus'am kabilelerinden haram ayları helâl tanıyanların kanlarını sizlere helâl kıldım. Size karşı geldikleri takdirde onları nerede bulursanız öldürün*» dedi.

İşte bu açıklamadan anlaşılıyor ki *nesie*'yi uygulamak bir kural halini almıştır. Onlar kötü tevillerde bulunmak, heva ve hevese tâbi olmak suretiyle Hz. İbrahim'in dinini bozmuşlardır. Bu yüzden Allah Teâlâ *nesie*'nin küfürde ileri gitmek olduğunu söylemiştir. Yani bir dinin şeriatını inkâr etmektir. Allah böyle bir adetin uygulanmasına izin vermemiştir. Bu onların şirkinden ileri gelen bir küfürdür. Çünkü dinde helâl ve haram belirtmek, meşrû ibadeti va'zetmek sadece Allah'ın hakkıdır. Bu hususu tartışma konusu haline getiren şirke düşer.

«*Onlara kötü amelleri çirkin gösterildi*» cümlesini İbn Abbas, «*Şeytan bu bâtıl şüphe ile onlara kötü amellerini süslü gösterdi*» şeklinde yorumlamaktadır.

Onlar Allah tarafından hangi ayların haram kılındığını biliyorlardı. Ondan bir şey eksiltemezlerdi ama onu haksız olarak başka bir aya ertelerlerdi.

Bazı ayetlerde amellerin süslü gösterilmesi fiili Allah'a, (bu ayetlerde olduğu gibi) bazı ayetlerde de şeytan'a nisbet edilmiştir.

Bu fiil Allah'a izafe edildiğinde, hayır ve hikmet murad edilmiş, şeytana izafe edildiğinde ise onun fesatlığı ortaya konmuştur.

«Allah kafir bir kavmi hidayet etmez»; yani Allah dinin hükümlerinde, ferdlerin ve toplum yararı üzerine bina edilen din ve dünya işlerinin hiçbirinde, onları doğru bir hükme iletmez. Çünkü bu hidayet insanı dünya ve ahiret mutluluğuna götürür. Bu ise imanın sonucudur. Nitekim, Allah Teâlâ, *«Kuşkusuz iman edenler ve salih ameller işleyenler var ya! Allah onları imanları sayesinde altlarından nehirler akan nimet cennetlerine iletir.»* (Yunus: 9) buyurmuştur. Kafirlere gelince, onlar heva ve şehvetlerine ve şeytanın kendilerine süslü gösterdiğine tâbi olurlar. Bu ise kötülük ve ateşe girmenin sebebidir.

İbn Kesîr söz konusu ayetin tefsirinde bazı müfessir ve kelamcıların zamanın dönüşü hakkındaki sözlerini naklederek, zamanın dönüşünden, Allah'ın gökleri ve yeri yaratmış olduğu dönemde kurmuş olduğu şeklin kastedildiğini söylemektedir. Daha sonra da şöyle devam etmektedir:

İddia edildiğine göre Hz. Ebubekir'in haccı hicretin 9. yılının Zilkade ayına rastlamıştır. Bundan daha garibi ise, Tabarani'nin bazı selef'den nakletmiş olduğu bir rivayettir! Bu hadisin bir bölümünde *Haccet'ul-Veda* yılında müslümanların, Yahudilerin ve hıristiyanların haclarının aynı güne rastladığı bildirilmektedir.

El-Menar sahibi bu hususta şunları yazmaktadır: Eğer sözkonusu hadis sahih ise, bu İslâm'ın, peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed'in tüm insanlara gönderilmesini hedef edindiğine ya da tüm din mensuplarının birleşip, hidayete geleceklerine işaret etmektedir.

Tarih kitaplarında bununla ilgili olarak bir rivayeti Muhammed Labib bek el-Betaturî Hicaz Seyahatnamesi'nde şöyle özetliyor:

Kâbe İslâm'dan önce 27 yüzyıl Araplar nezdinde büyük bir konuma sahipti. Arapların putperestleri de, Yahudileri de, Hıristiyanları da böyle inanırlardı. Kâbe'nin şöhreti Arap yarımadasını aşmış, Acem diyarlarına kadar ulaşmıştı. Öyle ki İranlılar Hürmüz'ün ruhunun Kâbe'ye geçtiğine inanırlardı. Daha sonra Kâbe'nin şöhreti Hindistan'a ulaştı. Onlar da ilahlarından biri olan Şabuhun ruhunun Hacer'ul-Esved'de gizlenmiş olduğuna inanırlardı. Mısırlılar Hicaz'a *«Mukaddes Belde»* derlerdi. Yahudiler de Hicaz'a hürmet ederler ve Hz. İbrahim'in dini üzere orada ibadetlerde bulunurlardı. Arap Hıristiyanlarının Kâ'be'ye hürmetleri, Yahudilerinkinden daha az değildi. Öyle ki Hıristiyanların Kâbe'de putları bulunuyordu. Meselâ Hz. İbrahim'in, Hz. İsmail'in heykelleri vardı ve onların heykellerinin elleri üzerinde fal okları durdu. Ayrıca Hz. Meryem ile Hz. İsa'nın da heykelleri vardı. İşte Kâbe'nin cahiliyye dönemindeki itibarı bu durumda idi. İnsanlar dinlerin değişik olmasına rağmen, Kâbe'yi bir mabed olarak kabul ederler ve orada kendi din ve mezheplerine göre Allah'a ibadet ederlerdi (1)

TEBÛK SEFERİ

(38) *«Ey iman edenler! Size ne oldu ki...»*

(1) M. Reşîd Rıza, Tefsir'ul-Menar, cilt: 10, sh: 489-490.

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet müslümanları Tebûk Savaşı'na teşvik etmek için indirilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a) Taif dönüşü Rumlarla savaşılması için hazırlık yapılmasını emretmişti. Ancak bu dar ve sıkıntılı bir zamanda ve Hicaz'ın sıcağının en yüksek bir derecede seyrettiği bir mevsimde olmuştu. Öyle ki gölgelikler istenilip, arzu ediliyordu. Hz. Peygamber (s.a) herhangi bir savaşa gireceği zaman adeti mucibince başka bir isim verirdi. Mesela, *a* bölgesine gideceği zaman *b* bölgesine gidileceğini söylerdi. Bu durum Tebûk Seferi'ne kadar aynı şekilde değişmeden sürmüştü. Hz. Peygamber'in (s.a) Tebûk'a gitmek için çok sıcak bir zamanda uzun bir sefere çıkması ve çöller ile sahraları geçmesi gerekiyordu. Sayısı oldukça fazla olan bir ordu ile karşılaşacağı ihtimalini dikkate alarak müslümanlara doğrudan Tebûk'ta Rumlarla savaşılacağını bildirdi. Böylece müslümanların düşmanlarının hazırladığı gibi hazırlanmalarını düşünmüştü. Ancak bu *'sefer'* haberi müslümanlara çok ağır geldi. Üzerlerine rehavet çökmüştü adeta. Bunun üzerine Allah Teâlâ mezkûr ayet-i kerîme'yi indirdi.

«Size denildiğinde» ifadesiyle *«Allah Rasûlü'nün size dediğinde»* anlamı kastedilmiştir. *«Nefr»;* Allah yolunda cihada çıkmak için İmam'ın insanları cihada teşvik etmesi, cihada katılmaya çağırması anlamına gelir. Hz. Peygamber'in (s.a) *«Çağrıldığınızda icabete davet edin»* şeklindeki hadisinde geçen ve *nefr* kökünden *-Ferfiru-* fiili bu mânâya gelir.

«Issakaltum»; yani savaşa çıkmak hususunda geciktiniz, yere çakılıp kaldınız ve evlerinize kapandınız.

Bu seferin sahabîlere ağır gelmesinin nedeni, zaman ağırlığı, vaktin darlığı, sıcaklığın şiddeti, mesafenin uzaklığı ve silahlara duyulan ihtiyaçla birlikte, yiyecek ve içecek meselesiydi. Ayrıca

Medine'nin meyveleri olgunlaşmış, gölgelikleri hoş olmuştu. Düşmanın oldukça fazla sayıda bir orduya sahip olması da cabasıydı. İşte tüm bu sebeplerin bir araya gelmesi, halkın sefere çıkmaktan çekinmesine neden olmuştu.

Allah Teâlâ onları kınayarak, *«Size ne oldu ki, Allah yolunda topluca savaşa çıkıp, seferber olun denildiğinde yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatına mı razı oldunuz?»* diye buyurdu. Yani hayatın zeliline, dünyanın geçici gözalıcılığına aldanıp da ahiretin sonsuz nimetlerini mi bıraktınız? İyi bilin ki dünya nimetleri ve lezzetleri geçicidir. Kısa bir zaman içerisinde biterler. Ancak ahiretin nimetleri sonsuz ve tükenmez. Bu bakımdan dünya nimetleri ne kadar çok olursa olsun sonsuz bir nimetle mukayese edildiğinde az görülür.

Bu ayette her halûkârda, yani her zaman cihada çıkmanın vacip olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ burada kesinlikle cihaddan vazgeçip, yere çakılmanın kötü bir iş olduğunu açıklamıştır. Eğer cihad böyle durumlarda vacip olmasaydı, Allah Teâlâ bu ayette mezkûr işi yapanları ayıplamazdı.

(39) *«Eğer topluca çıkmazsanız...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Allah'ın emrine uymazsanız ahirette azaba uğrarsınız. Çünkü elem verici azap sadece ahirettedir. Bazı müfessirler buradaki azap ile Allah'ın yağmuru keseceğine işaret edildiğini söylemektedirler.

Necdet bin Nufeyi' bu ayetin mânâsını İbn Abbas'a sorduğunda o şöyle cevap verir: *«Hz. Peygamber (s.a) sahabîleri değil, Arap kabilelerinden birini savaşa çağırdı. Onlar da bu konuda ağır davrandılar. Allah Teâlâ da onlara azap olsun diye, yağmuru kesti.»*

«Ve yerinize başka bir kavmi getirir»; yani sizden daha hayırlı ve daha itaatkâr bir kavmi getirir.

Said bin Cübeyr sözkonusu edilen kavmin İranlılar olduğunu söylemiştir. Bazılarına göre de bu kavim Yemenlilerdir.

«Sizler ise Allah'a hiçbir zarar veremezsiniz»; yani ağır davranmanız, Allah'ın dininde gevşek davranmanız Allah'ın dinine zerre kadar zarar getirmez. Çünkü *«Allah her şeye kadirdir.»* Ayetteki zamirin Hz. Peygamber'e (s.a) raci olması da mümkündür. Yani *«Sizler Peygamber'e (s.a) hiçbir zarar veremezsiniz. Çünkü Allah ona yardım edeceğine ve onu koruyacağına dair söz vermiştir Allah'ın sözü ise mutlak yerine gelecektir.»* Zamirin burada Allah'a ait olduğu Hasan Basrî'den rivayet edilmiş ve Cübbaî de ona uymuştur.

(40) *«Siz ona yardım etmeseniz de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ'nın peygamber'ine yapmış olduğu yardım, Hz. Peygamber'in (s.a) Mekke'den çıkarıldığı zamana rastlamıştı. Allah Teâlâ peygamber'ine hicret iznini verdiğinde, ikiden biri (Hz. Ebubekir'le beraber) olduğu halde Hz. Peygamber (s.a) hicret etmiştir. *«İkisi mağarada iken»* ifadesinde geçen *Gar* (mağara) dağın içinde bulunan büyük deliğe denir. Bu mağara Mekke'ye yakın bulunan Sevr dağındadır.

«Arkadaşına 'Sakın hüzne kapılma! Elbette Allah bizimle beraberdir 'diyordu.» Hz. Peygamber'in (s.a.) Hz. Ebubekir'e böyle demesinin sebebi, onun peşlerine düşen müşriklerin yerlerini tesbit edip, Allah'ın Rasûlü'ne bir kötülük yapacaklarından çekinmesidir.

«Sakın hüzne kapılma! Elbette Allah bizimle beraberdir»; yani Allah Teâlâ yardımıyla bizimle beraberdir.

Şabî Allah Teâlâ'nın bu ifadeyle yeryüzünde yaşayan diğer insanlara seslendiğini ve Hz. Ebubekir'i istisna ettiğini söylemektedir. Çünkü o Hz. Peygamber'e (s.a) her şeyiyle yardım etmişti ve yine de etmekten kaçınmazdı.

Hasan bin Fadl, Hz. Ebubekir'in Rasûlüllah'ın sahabîsi olmadığını söyleyenin küfre gireceğini belirtmiştir. Çünkü böyle bir kimse Kur'an'ın bir ayetini inkâr etmiş olmaktadır. Kur'an'da Allah Teâlâ, *«Hani sadece ikiden biri olarak kafirler onu çıkardığında o arkadaşına (sahabîsine) «Sakın hüzne kapılma! Elbette Allah bizimle beraberdir» diyordu»* buyurmuştur.

Önemli Bir Kural. Hz. Ebubekir dışındaki diğer sahabîlerin, sahabîliğini inkâr eden kimse bid'atçıdır.

İbn Ömer'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) Hz. Ebubekir'e hitaben *«Sen, benim Havz üzerinde ve mağaradaki arkadaşımsın»* diye buyurmuştur. (Tirmizî, bu hadisi rivayet ettikten sonra Hasen-Garib kaydını koymuştur.)

Hz. Ebubekir'den rivayet olunduğuna göre o şöyle demiştir: «Biz mağarada iken müşriklerin ayaklarına baktığımda, ayaklarının tam tepemizin hizasında gezindiklerini gördüm ve *«Ey Allah'ın Rasûlü!»* dedim: *«Eğer bunlardan biri ayaklarına baksa, bizi ayaklarının altında gizlenmiş olarak görecekler.»* Hz. Peygamber (s.a) *«Ey Ebubekir! Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkındaki kanaatin nedir?»* diye buyurdu. (Buharî, Müslim).

İmam Nevevî, Allah Teâlâ'nın yardımıyla, korumasıyla, hallerini düzeltmesiyle, onların üçüncüleri olduğunu söylemiştir. Tıpkı şu ayet de böyledir: *«Kuşkusuz Allah kendisinden korkanlarla ve ihsan edenlerle beraberdir.»* (Nahl: 128)

Mezkûr Ayet-i Kerîme'de Hz. Peygamber'in (s.a) Allah'a karşı olan güveninin ne kadar güçlü olduğuna işaret edilmektedir. Hz. Hz. Peygamber (s.a) böylesine ölüm kokan bir yerde bile tevekkülden zerre kadar ayrılmamıştır. Bu olayda ayrıca Hz. Ebubekir' in fazileti de zikredilmektedir. Bu da onun en önemli menkibelerinden biridir. Nitekim Hz. Ebubekir'in birçok yönden faziletleri vardır

1) Allah Teâlâ'nın yardımıyla onların üçüncüsü olduğu malûmdur.

2) Hz. Ebubekir kendisini Hz. Peygamber (s.a) için feda ederek, aile efradından, malından ve toplumsal konumundan ayrılmış, Allah'ın ve Rasûlü'nün emri altına girmiştir. Herkes Hz. Peygamber'e (s.a) düşman iken, o Hz. Peygamber'in yanından ayrılmamış ve adeta kendisini ona kalkan yapmıştır. Nitekim Hz. Ömer'den rivayet olunduğuna göre, bir gün onun yanında Hz. Ebubekir'den hayırlı bir şekilde bahsedildi. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: İsterdim ki tüm amellerim onun günlerinden bir günün ve gecelerinden bir gecenin ameli kadar olsaydı. Onun gecesiyle Hz. Peygamber (s.a) ile birlikte Sevr dağındaki mağaraya gittikleri geceyi kastediyorum. İkisi mağaraya vardıklarında Hz. Ebubekir Hz. Peygamber'e (s.a): *«Allah'a yemin ederim, ben içeriyi kontrol etmeden önce, mağaraya girmeyeceksin. Eğer orada bir tehlike varsa da önce bana isabet etsin»* dedi ve içeriye girerek, mağarayı süpürdü. Kenarda bir delik görünce elbisesini parçalayarak o deliği tıkadı. İki delik daha vardı. Onlara da ayaklarını dayadıktan sonra Hz. Peygamber'e içeri girebileceğini söyledi. Hz. Peygamber (s.a) içeri girip başını Hz. Ebubekir'in kucağına koyup uykuya daldı. Hz. Ebubekir'in ayakları bir şey tarafından ısırıldı. Ama o Rasûlüllah'ı uyandırma korkusuyla bu acıya katlanıp sesini çıkarmadı. Ancak gözyaşları Rasûlüllah'ın mübarek yanağına düşünce Hz. Peygamber (s.a) ona niçin ağladığını sordu. O da, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Anam-babam sana feda olsun. Zehirli*

bir hayvan beni soktu» dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a) mübarek tükürüğüyle orayı sıvazladı ve onun acısı kayboldu. Yıllar sonra bu acı ortaya çıkarak Hz. Ebubekir'in ölümüne sebep olmuştur. Onun gününe gelince, Hz. Peygamber (s.a) vefat ettiğinde Arap kabileleri irtidat ederek, zekât vermeyeceklerini ilân ettiler. Hz. Ebubekir, *«Eğer benden bir devenin yularını dahi esirgerlerse onlarla savaşırım»* dediğinde ben ona, *«Ey Rasûlüllah'ın halifesi! Halka şefkat göster»* deyince o da bana, *«Sen cahiliyyede iken cesur ve güçlüydün. Şimdi İslâm'da mı korkak oldun. Kesinlikle vahyin nüzulu sona ermiş, din tamamlanmıştır. Ben hayatta iken din eksiltilebilir mi?»* dedi. (Cami'ul-Usul)

Begavî şöyle nakletmektedir: Hz. Peygamber (s.a) Hz. Ebubekir ile mağaraya giderken, Hz. Ebubekir bazen onun önünde, bazen de arkasında yürüyordu. Hz. Peygamber (s.a) ona niçin böyle yaptığını sorunca, o şöyle dedi: *«Ya Rasûlüllah! arkamızdan gelenlerin olduğunu hatırlayınca arkandan, önümüzde bir gözetleyici olma ihtimalini düşününce de önünden gidiyorum»* diye cevap verdi. Mağaraya vardıklarında ise Hz. Ebubekir: *«Ya Rasûlüllah! Sen dur, ben mağarayı kontrol ettikten sonra içeri girersin dedi.»* İçeriyi kontrol ettikten sonra, Hz. Peygamber'e içeriye girebileceğini söyleyerek, *«Eğer ben öldürülsem, ben bir kişiyim. Fakat sen öldürülsen tüm ümmetin helâk olur»* dedi.

Tevbe suresinin 40. ayetinde Hz. Ebubekir'in sahabîlik sıfatı kesin bir surette tesbit edilmektedir. Dolayısıyle onun sahabîlik sıfatını inkâr eden kimse kat'î nassı kabul etmediğinden dolayı küfre girmiş olur.

HZ. EBUBEKİR'İN FAZİLETLERİ

a) Hz. Peygamber (s.a) kafirlerden kaçıp, mağarada gizlendiğinde, Hz. Ebubekir'in iç ve dış dünyasına muttali idi ve onun sadık, sıddıyk ve muhlis bir müslüman olduğunu biliyordu. Onun

arkadaşlığını böylesine korkunç bir yerde bu nedenden dolayı kabul etmişti.

b) Hicret Allah'ın izniyle oldu ve Allah Teâlâ peygamberi' nin arkadaşlığına Hz. Ebubekir'i seçti. Aile efradından ve akrabalarından bu şerefi ona bahşetti. Hz. Ebubekir'in bu özelliği onun şerefine ve diğerlerinden üstün olduğuna işaret eder.

c) Allah Teâlâ, *«Siz ona yardım etmeseniz de Allah ona muhakkak yardım eder»* ayetiyle Hz. Ebubekir dışındaki insanlara hitap etmiş olmaktadır. Bu da onun faziletine delâlet eder.

d) Hz. Ebubekir hiçbir seferde veya barış zamanında, Hz. Peygamber'i (s.a) bırakmadı. Sürekli onunla beraberdi. Bu durum da onun peygamber sevgisinin ve arkadaşlığının candan olduğuna delâlet eder.

e) Onun mağarada Hz. Peygamber (s.a) ile birlikte bulunması ve kendini onun yerine feda etmekten kaçınmaması da onun faziletine delâlet eder.

f) Allah Teâlâ Hz. Ebubekir'i *«Hani sadece ikiden biri olarak kafirler onu çıkardığında, ikisi mağarada iken (..)»* ifadesiyle Hz. Peygamber'in (s.a) ikincisi olarak onu tavsif etmiştir. Bu da onun faziletin en son derecesinde olduğuna delâlet eder. Nitekim bazı alimler Hz. Ebubekir'in birçok meselede Rasûlüllah'ın (s.a) ikincisi konumunda olduğunu söylemişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a) insanları iman etmeye davet ettiğinde, ilk iman eden kimse Hz. Ebubekir olmuştur. Sonra da Ebubekir (Hz.) insanları Allah ve Rasûlü'ne iman etmeye çağırmaya başladı ve Hz. Osman, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr onun vesilesiyle müslüman oldular. O da onları Hz. Peygamber'e götürdü.

g) Hz. Ebubekir Rasûlüllah'ın tüm savaşlarında onunla beraberdi.

h) Hz. Peygamber (s.a) hastalandığında onun imamet görevini, vekâleten Hz. Ebubekir yerine getirdi. Böylece İmamlıkta da, Rasûlüllah'ın ikincisi olmuş oldu.

i) O Rasûlüllah'ın mübarek türbesinin yanında da ikincisidir.

j) Allah Teâlâ ayetle Hz. Ebubekir'in sahabîliğini tesbit etmiştir ki bu ondan başkasına nasip olmamıştır.

k) Allah Teâlâ yardımıyla Hz. Peygamber (s.a) ile Hz. Ebubekir'in üçüncüsüydü. Allah kiminle beraberse bu o kimsenin fazilet ve şerefine delâlet eder.

l) Allah Teâlâ Hz. Ebubekir'in üzerine *«sekîne» indirmiş* ve *onu bununla ayırmıştır.*

«Onu sizin görmediğiniz askerlerle kuvvetlendirdi»; yani Allah Teâlâ melekleri kafirlerin yüzlerini ve gözlerini görmemelerini sağlamaları için ve peygamberi kuvvetlendirsinler diye indirdi.

Bazı müfessirler bu ifadeyi, *«Kafirlerin kalplerine Rasûlüllah ile savaşmalarını önleyecek ve kaçacak kadar korku soktu»* diye yorumlamaktadırlar.

Mücahid ve Kelbî'ye göre bu ifade, *«Bedir gününde Allah ve melekler ona yardım etti»* mânâsındadır. Böylece Allah, Peygamber'ine yardım ettiğini haber vermiş ve güçsüz ve korku halindeyken düşmanlarının hilelerini (tuzaklarını) ondan uzaklaştırdığını kendisine bildirmiştir. Daha sonra da ona Bedîr gününde meleklerle yardım etmiştir.

«Küfre sapanların kelimesini de alçaltmıştı»; yani şirk kelimesini alçaltmıştır. Bu kelime kıyamete değin alçaktır.

«Allah'ın kelimesi en yüce olandır. Allah üstündür, hikmet sahibidir.» İbn Abbas'a göre Allah'ın kelimesinden maksat *La ilahe illallah*'tır Bu kelime kıyamete değin kalacak ve daima yüce olacaktır.

Bazı müfessirlere göre, *«Küfre sapanların kelimesi»* ile onların aralarında Hz. Peygambere (s.a) kurdukları tuzak kastedilmektedir. Çünkü onlar Hz. Peygamber'i öldürmek için böyle bir plan kurmuşlardı. İşte onların kelimeleri budur. *«Allah'ın kelimesi»* ise, Hz. Peygamber'e (s.a) va'dettiği yardım ve zaferdir. Allah'ın va'di ise hak ve doğru çıkmıştır.

انفروا خفافا وثقالا وجاهدوا بأموالكم
وأنفسكم في سبيل الله ذلكم خير لكم إن كنتم تعلمون ﴿٤١﴾
لو كان عرضا قريبا وسفرا قاصدا لاتبعوك ولكن بعدت
عليهم الشقة وسيحلفون بالله لو استطعنا لخرجنا
معكم يهلكون أنفسهم والله يعلم إنهم لكاذبون ﴿٤٢﴾
عفا الله عنك لم أذنت لهم حتى يتبين لك الذين
صدقوا وتعلم الكاذبين ﴿٤٣﴾ لا يستأذنك الذين
يؤمنون بالله واليوم الآخر أن يجاهدوا بأموالهم
وأنفسهم والله عليم بالمتقين ﴿٤٤﴾ إنما يستأذنك الذين
لا يؤمنون بالله واليوم الآخر وارتابت قلوبهم فهم
في ريبهم يترددون ﴿٤٥﴾ ولو أرادوا الخروج لأعدوا
له عدة ولكن كره الله انبعاثهم فثبطهم
وقيل اقعدوا مع القاعدين ﴿٤٦﴾ لو خرجوا فيكم ما زادوكم
إلا خبالا ولأوضعوا خلالكم يبغونكم الفتنة
وفيكم سماعون لهم والله عليم بالظالمين ﴿٤٧﴾

41 — Hafif ve ağır olmak üzere (her iki şekilde de) savaşa katılın. Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihad edin. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır.

42 — Eğer çağırıldıkları şey elde edilmesi kolay bir dünya menfaati ve sıradan bir yolculuk olsaydı sana uyacaklardı. Fakat zorlukla katedilecek mesafe kendilerine uzak geldi. Onlar «Gücümüz yetseydi sizinle beraber çıkardık» diye Allah adına yemin edecekler. Onlar kendilerini helak ediyorlar. Allah onların yalancı olduklarını bilir.

43 — Allah seni affetsin. (Özür beyan etmek hususunda) doğru söyleyenler sana iyice belli olmadan ve sen yalancıları tanımadan önce neden onlara (cihada katılmamaları için) izin verdin?

44 — Allah'a ve Ahiret Günü'ne iman edenler, mal ve canlarıyla cihad(a katılmak) için asla senden izin istemezler. Allah takva sahiplerini bilir.

45 — Ancak Allah'a ve Ahiret Günü'ne iman etmeyen ve kalplerinde şüphe bulunanlar senden (savaşa katılmak hususunda) izin isterler.

46 — Eğer (savaşa) çıkmak isteselerdi, onun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların yaptıklarından hoşlanmadığı için onların cesaretini kırdı ve onlara: «Oturanlarla beraber siz de oturun» denildi.

47 — Eğer sizinle (savaşa) çıkmış olsalardı, size bozgunculuktan başka bir hizmette bulunmazlardı. Aranıza ayrılık düşürmekten de geri kalmazlardı. Onlar sizi ayrılık ve fitneye düşürmeye uğraşıyorlar. İçinizde onlara kulak asan kimseler de vardır. Allah zalimleri bilendir.

(41) *«Hafif ve ağır olmak üzere...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani gerek hafif gerek ağır olmak üzere cihada katılın. Bu iki özelliğin altına birçok bölüm dahil olmaktadır. Bu yüzden müfessirlerin bu ayet ile ilgili görüşleri farklıdır.

Hasan Basri, Dahhak, Mücahid, Katade, İkrime ayeti, *«Genç ve ihtiyar savaşa katılın»* şeklinde yorumlamaktadırlar. Mezkur ifadeyi İbn Abbas: *«Keyifli ve keyifsiz,»* Atiyye el-Ufi; *«Yaya ve binekli,»* Ebu Salih; *«Fakir ve zengin,»* İbn Zeyd; *«Mülkü olan ve olmayan»* şeklinde yorumlamıştır.

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre *hafif* ile mala ihtiyacı ve hırsı olmayan kimseler kastedilmiştir.

YALAN YEMİNİN SONUCU

(42) *«Eğer çağırıldıkları şey elde edilmesi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, «Eğer onları çağırdığın şey, alınması kolay ve yakın bir ganimet veya kolay ve yakın bir yolculuk olsaydı, muhakkak seninle birlikte sefere çıkarlardı. Ama mesafesi uzun olan sefer on-

lara ağır geldi. Çünkü insanoğlunun uzun yolculuğa çıkması zoruna gider. Eğer kendilerini çağırdığın şey yakın bir dünyalık, kolay bir ganimet, kısa bir yolculuk v.b olsaydı o zaman bunları arzulayarak hemen sana tâbi olurlardı. Ancak? yolculuğun oldukça uzak, Rumlarla savaşmanın ise tehlikeli olduğu ortaya çıkınca geride kaldılar. Allah Teâlâ tüm bunları beyan ettikten ve Hz. Peygamber de (s.a) seferden döndükten sonra onlar yalan yere yemin edecekler, *«Gücümüz yetseydi sizinle beraber biz de çıkacaktık»* diyeceklerdir. Onlar bu yalan yere yemin ettikleri ve ikiyüzlü oldukları için sadece kendilerini helak etmektedirler.»

Bu ayet yalan yere yeminin sahibini helak ettiğine açıkça delâlet etmektedir.

(43) *«Allah seni affetsin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İmam Taberi'ye göre bu hitab Allah Teâlâ tarafından gelen ilâhî bir kınamadır. Bununla Hz. Peygamber (s.a) münafıklardan geri kalıp, Tebûk seferine katılmak istemeyenlere izin verdiği için uyarılmaktadır.

Bu olay Hz. Peygamber (s.a) Tebûk seferine gitmek üzere yola çıktığı sırada vuku bulmuştur. *Yani, «Ey Muhammed! O izin hususunda senden sadır olan zelleyi Allah affetsin! Çünkü onlar seninle birlikte Tebûk seferine çıkmamak için senden izin istediklerinde sen onlara izin verdin.»*

Amr bin Meymun'dan rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) izin almadan iki davranışta bulunmuştur.

a) Münafıklara cihada katılmamaları hususunda izin vermiştir.

b) Bedir esirlerinden fidye almıştır.

Allah Teâlâ bu iki hususta da Rasûlü'nü uyarmıştır.

Süfyan bin Uyeyne, «*Şu ilâhî lütfa bakınız ki Allah Teâlâ önce Rasûlü'nü affettiğini, sonra da kınadığını bildirmektedir*» demiştir.

PEYGAMBERLER GÜNAH İŞLERLER Mİ?

Peygamberlerin günah işleyebileceği görüşünde olanlar bu ayetle istidlâl ederek, bunu iki şekilde açıklamışlardır.

1) Allah Teâlâ ayetinde, «*Allah seni affetsin*» demektedir. Affetmek daha önce işlenmiş bir günahın olduğunu gösterir.

2) Yine Allah Teâlâ, «*Neden onlara izin verdin*» demiştir. Böyle bir soru ise, iznin verilmemesi gerektiğini ortaya koyar. Yani bu bir istifham-ı inkariyyedir.

Ehli Sünnet birinci şıkla ilgili olarak «*Allah seni affetsin!*» cümlesinden bunun illa bir günahın işlenmiş olduğuna delâlet ettiği mânâsını çıkarmaz. Aksine biz bu ifadenin, saygı ve övmede mübalağaya delâlet ettiği kanaatindeyiz. Tıpkı bir kimsenin başkasını saygıyla anmak istediğinde «*Allah seni affetsin! Benim hakkımda ne yaptın?*» veya «*Allah senden razı olsun! Benim sözlerime ne cevap vereceksin?*» ya da «*Allah seni affetsin! Allah senin günahını bağışlasın!*» demesi gibi. Buradaki cümlelerin tümü de konuşmaya başlangıç olarak sözün açılışında kullanılırlar ve karşıdaki kişiye tazimde bulunulduğunu gösterirler.

Ali bin Cahm, Halife Mütevekkil'e hitaben şöyle demiştir: «*Allah seni affetsin! Faziletinle geri gelen bir hürmet yok mudur ki ben uzaklaştırılmaktan kurtulabileyim? Haddini aşan köleyi affeden bir sahibi, iyilik eden doğru bir kişiyi görmez misin? Dai-*

ma kulları affeden seni de affetsin! Senden felâketi uzaklaştıran seni affetsin! Sen de beni affeyle!»

İkinci şıkta sözkonusu edilen, *«Neden onlara izin verdin?»* ibaresinin istifham-ı inkariyye olduğuna gelince, biz bu iddiayı kabul etmiyoruz. Çünkü bu olayda Hz. Peygamber'den (s.a) bir günah sadır olmuş da olabilir, olmamış da. Eğer bir günah sadır olmuşsa aftan sonra günahın zikredilmesinin bir mânâsı kalmaz. Allah Teâlâ'nın, *«Allah seni affetsin!»* şeklindeki ifadesi affın meydana geldiğini göstermektedir. Bu bakımdan af meydana geldikten sonra artık affın sildiği bir günah dolayısıyla karşıdaki kişinin kınanması mümkün değildir. Eğer Hz. Peygamber'den (s.a) günah sadır olmamışsa, o zaman niçin kınansın? Görüldüğü gibi Hz. Peygamber hakkında burada istifham-ı inkariyyenin memnu olduğu meydandadır.

Kadı İyaz *Şifa* adlı eserinde mezkur ayetle ilgili olarak; bunun bir emir olduğunu, daha önce Allah Teâlâ'nın Rasûlü'ne bu emri vermemek hususunda bir nehyi bulunmadığından izin vermiş olmasının günah olarak sayılamayacağını söylemektedir. Nitekim Allah Teâlâ onu günah saymamış, ilim ehli de bu ifadeyi bir kınama olarak değerlendirmeyip, günahın mevcut olduğunu söyleyenlerin yanıldıklarını ortaya koymuşlardır.

GENEL BİR KURAL

Nufteveyh adlı bir alime göre Allah Teâlâ, Rasûlü'nü günah işlemekten korumuştur. Bunun dışındaki işlerde ise Rasûlüllah (s.a) serbestti. İster yapar, ister yapmazdı. Hz. Peygamber (s.a) hakkında vahiy gelmemiş olan hususlarda dilediğini yapmakta serbestti.

Allah Teâlâ *«Onlardan dilediğine izin ver»* demiştir. Böylelikle Hz. Peygamber'e onlara izin verdiğinde onların niyetlerinden

haberdar olmadığı bildirilmiş olmaktadır. Eğer Hz. Peygamber (s.a) onlara izin vermeseydi yine yerlerinde oturacaklar, savaşa katılmayacaklardı. Hz. Peygamber'in (s.a) bu izni vermesinde kendisi bakımından bir sakınca sözkonusu olmamıştır. Çünkü *afa* fiili burada *gafera* fiili anlamında değil, *«Uzak tuttu»* mânâsındadır. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a), *«Allah at ve köle hususunda zekât vermekten sizi affetmiştir»* (Yani onlar hakkında zekât vermeyi size vacip kılmamıştır) şeklindeki hadisinde de mezkûr fiil aynı mânâda kullanılmıştır.

Affın sadece günahtan sonra olacağını iddia edenler Arap dilini iyice bilmeyen kimselerdir. İmam Kuşeyrî, *«Allah seni affetsin!»* ifadesini *«Senin yakana herhangi bir günah yapışmasın»* şeklinde anlamlandırmıştır.

Davudî bu sözün bir ikram olduğunu söylerken, Mekkî bunun *«Allah seni ıslah etsin,» «Allah seni aziz kılsın»* sözleri gibi olduğunu söylemiştir.

İbn Abbas bu ayetin yorumunda Hz. Peygamber'in (s.a) o zaman münafıkları tanımadığını ve fakat Tevbe suresi indikten sonra tanıdığını öne sürmüştür.

(44) *«Allah'a ve Ahiret Günü'ne iman...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani bu imana sahip olanlar ne çıkışlar da ne de girişler de senden izin istemezler. Aksine onlara bir emir verildiğinden hemen onu yerine getirirler. Çünkü özürsüz olarak izin istemek, o dönemde münafıkların alâmetlerindendi.

(45) ***«Ancak Allah'a ve Ahiret...»***

Bu Ayetin Tefsiri

Yani özürsüz olarak cihada katılmama iznini senden ancak Allah'a ve Ahiret Günü'ne iman etmeyen münafıklar isterler.

Allah Teâlâ hem müminlerin hem de münafıkların özelliklerini bildirirken Allah'a ve Ahiret Günü'ne iman etme veya etmeme vasıflarını vurgulamıştır. Bunun nedeni kişiyi cihada sevkeden veya ondan alıkoyan şeyin iman ya da imansızlık olmasıdır. Çünkü iman veya imansızlık cihadda büyük bir rol oynar.

«Kalplerinde şüphe bulunanlar» ile imanda şüpheye düşenler kastedilmektedir. Burada şek ve şüphenin kalbe isnad edilmesinin sebebi ilim ve imanın merkezinin kalp olmasıdır. Çünkü kalbe şüphe girdiğinde iman yerini nifaka bırakır. Bu yüzden münafıklar şüphe içinde şaşkın şaşkın kıvranıp dururlar ve ne müminlerle ne de kafirlerle birlikte olabilirler.

Bu ayetin mensuh olup olmadığında alimler ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre bu ayet *«Gerçekten senden izin alanlar var ya işte onlar Allah'a ve Rasûlü'ne iman edenlerdir. Bu yüzden bazı işleriyle ilgili olarak senden izin istediklerinde içlerinden dilediğine izin ver ve onlar için Allah'tan bağışlanma dile»* (Nur : 62) ayetiyle neshedilmiştir. Bazılarına göre de bu ayetlerin tümü muhkemdir.

Müminler Allah'a itaat ve kafirlerle cihad hususunda izin istemeden kendilerinden beklenileni süratle yaparlardı. Ancak içlerinden birinin bir meselesi olursa, gelmemek hususunda Rasûlüllah'tan (s.a) izin isterdi. Hz. Peygamber (s.a) ise izin verip vermeme hususunda serbestti. Çünkü Allah Teâlâ, *«Onlardan dilediğine izin ver»* diye buyurmuştur. Münafıklara gelince, onlar bir özürleri olmadığı halde cihada katılmamak için izin isterlerdi. İşte Allah, onları böylesine özürsüz izin istemeleri nedeniyle kınamaktadır.

(46 - 47) *«Eğer (savaşa) çıkmak isteselerdi...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Münafıkların Hz. Peygamber (s.a) ile birlikte savaşa çıkmalarının ya bir fayda getireceği ya da bir zarar getireceği ihtimalleri bulunduğuna göre, onda bir fayda varsa eğer, niçin Allah Teâlâ'nın onların savaşa çıkmalarını engellediği düşünülebilir. Yok eğer savaşa çıkmaları zarara yol açacaksa niçin Hz. Peygamber (s.a) onlara savaşa gelmemeleri için izin verdiğinden kınanmıştır.

Bu sorular şu şekilde cevaplandırılabilir:

Münafıkların Hz. Peygamber (s.a) ile birlikte savaşa çıkmaları büyük bir bozgunculuğa yol açacaktı. Çünkü Allah Teâlâ bunu *«Eğer savaşa çıkmış olsalardı, bozgunculuktan başka bir hizmette bulunmazlardı»* diyerek haber vermektedir.

İkinci nokta, buna rağmen Allah Teâlâ'nın Rasûlü'nü niçin kınadığı meselesidir. Bu da şöyle cevaplanabilir: Hz. Peygamber (s.a) tam mânâsıyla tahkik etmeden, onlar hakkında kapsamlı bir bilgiye sahip olmadan ve durumlarını iyice değerlendirmeden onlara izin vermişti. İşte bu yüzden *«Neden onlara izin verdin?»* hitabına maruz kalmıştır.

Bazıları da Hz. Peygamber'in (s.a) kendisine bir vahiy gelmeden onlar hakkında izin verdiği için bu hitaba maruz kaldığını söylemiştir.

«Oturanlarla beraber siz de oturun»; Münafıklar savaşa katılmamak için izin istediklerinde onlara, kadınlar, çocuklar, hastalar ve gerçek özür sahipleriyle birlikte oturmaları söylenmiştir.

Bu sözü söyleyenin kim olduğunda ihtilaf edilmiştir. Bazıla-

rı bunu içlerinden bazısının bazısına söylediği, kimileri de bunun Hz. Peygamber'in emri olduğunu öne sürmüştür. Hz. Peygamber (s.a) bu sözü öfkeyle söylemiştir. Onlar savaşa çıkmamak için izin istediklerinde Rasûlüllah onlara *«Oturanlarla beraber siz de oturun ve bunu kendinize ganimet sayın»* demiştir. Nitekim onlar da gelmeyip, oturmuşlardır.

Bazılarına göre de bu sözü söyleyen Allah Teâlâ'dır. Allah onların müslümanlarla birlikte savaşa katılmasını istemediği için bu sözü kalplerine ilka etmiştir.

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ
حَتّٰى جَآءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ كٰرِهُونَ ﴿٤٨﴾
وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِّي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ
سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكٰفِرِينَ ﴿٤٩﴾ إِنْ
تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا
قَدْ أَخَذْنَآ أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوا وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾ قُلْ
لَّنْ يُصِيبَنَآ إِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا هُوَ مَوْلٰينَا وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَآ إِلَّآ إِحْدَى
الْحُسْنَيَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمُ اللّٰهُ
بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهِۦٓ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوٓا إِنَّا
مَعَكُمْ مُّتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَّنْ
يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا
مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّآ أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ
وَبِرَسُولِهِۦ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلٰوةَ إِلَّا وَهُمْ
كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كٰرِهُونَ ﴿٥٤﴾

48 — Onlar daha önce de (içinize) fitne sokmaya çalışmış ve senin bir çok işini alt-üst etmeye kalkışmışlardı. Fakat onlar hoşlanmadığı halde Hak gelmiş ve Allah'ın emri ortaya çıkmıştır.

49 — Onlardan bazıları: «Bana izin ver, beni fitneye (isyana) düşürme derler. İyi bilin ki onlar fitneye düşmüşlerdir. Kuşkusuz ki cehennem kafirleri kuşatıcıdır.

50 — Sana bir iyilik erişirse bu onları üzer. Ama sen bir belâya uğrarsan eğer; «Biz daha önce işimizi yolumuza koymuştuk» derler ve sevinmiş bir halde dönüp, giderler.

51 — De ki: «Allah'ın bize yazdığı şeyden başkası bize isabet etmez. O bizim dostumuz (ve koruyucumuz)dur. Müminler yalnız Allah'a tevekkül etsin (güvensin)ler.

52 — De ki: «Bizim için beklediğiniz ancak iki iyilikten biri değil midir? Bizim de sizin için beklediğimiz şey Allah tarafından ya da bizim elimizle size bir azabın isabet etmesidir. Şimdi bekleyin, biz de sizinle beraber (sonucu) bekleyenleriz.

53 — De ki: «İster gönüllü ister gönülsüz (mallarınızı cihad için) tasadduk edin. Sizden kabul edilmeyecektir. Kuşkusuz ki siz fasık bir kavimsiniz.

54 — Onlardan infaklarının kabul olunmasına mani olan şey ancak onların Allah'ı ve Rasûlü'nü inkar etmeleri, tembel tembel namaza gelmeleri ve mallarını istemeye istemeye sarfetmeleridir.

(48-49) *«Onlar daha önce de...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Kadı Beyzavi ayette geçen *fitne* kelimesini yapılan işin paramparça edilip, ashabın dağılmasıyla yorumlamıştır.

«Daha önce de» ifadesiyle Uhud Günü kastedilmektedir. Çünkü münafıkların reisi Abdullah bin Übey ve adamları Tebûk seferine katılmadıkları gibi daha önce de Uhud gününde Hz. Peygamber ile beraber yola çıkıp, *Seniyyet'ul-Veda*'nın altında bulunan *Zi-Cidde* denilen yere geldikten sonra Hz. Peygamber'i (s.a) terkedip geri dönmüşlerdi.

«Senin birçok işini alt-üst» yani sana birçok tuzaklar ve planlar kurmuşlar, dinini, risaletini yalanlamak için ortaya birtakım fikirler atmışlardı. Bu Allah'ın dini iyice belli olana ve Allah'ın yardımı gelinceye kadar sürdü. Bu iki ayet hem Rasûlüllah'a hem de müslümanlara birer tesellidir. Böylelikle kendilerinden, münafıkların geri kalmalarından dolayı üzülmemeleri gerektiği talep edilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ münafıkların bu savaşa katılmalarını istememiştir. Allah Teâlâ bu iki ayetle münafıkların yüzlerindeki maskeyi yırtmakta, sırlarını ortaya dökmekte ve Hz. Peygamber'in (s.a) savaşa gelmemeleri hususunda acele edip, onlara izin vermesinden doğan hatayı gidermektedir. Böylece onların özürleri silinip, atılmaktadır.

«Onlardan bazıları: Bana izin ver beni fitneye düşürme» deyip Hz. Peygamber'den izin istemişlerdir. Yani *«Bana izin vermezsen isyan eder, emrine karşı çıkarım»*. Bu ifadeden böyle diyen kimsenin izin alsa da almasa da savaşa katılmayacağı anlaşılmaktadır. Ya da *«Mal, çoluk ve çocuğumun zayi olmasıyla beni fitneye sokmuş olursun. Çünkü benden başka onların rızkını temin edecek kimse bulunmamaktadır.»* Veyahut *«Bana izin ver, yoksa beni Rum kadınları yüzünden fitneye düşürmüş olursun.»*

Nitekim rivayet olunduğuna göre, Ced bin Kays Hz. Peygamber'e (s.a) *«Ensar bilir ki ben kadınlara düşkünümdür. Beni savaşa götürüp de Rum kızlarıyla beni fitnelendirme. Ben sana malımla yardım edeyim, yakamı bırak»* demiştir. Görünüşte o kimse bazı mazeretler öne sürüyorsa da aslında onun kalbinde fitne hastalığı vardı. Onun geri kalmasının gerçek nedeni işte bu fitne hastalığıydı. Bu yüzden Hz. Peygamber de kendisine izin verdiğini söylemiştir.

Kurtubî ise bu ayetle ilgili olarak şu rivayeti nakletmektedir: İbn Cüreyc münafıklardan on tanesinin Akabe gecesi Hz. Peygamber'i öldürmek maksadıyla Seniyyet'ul-Veda (Dağdaki daracık yol) da pusu kurduklarını rivayet etmiştir. (1)

(50 - 51)*«Sana bir iyilik erişirse...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yani Ey Muhammed! Zaferden, ganimetten bir iyilik sana dokunduğu zaman münafıklar (hasedlerinden) kahrolurlar. Savaş meydanında bir kaçış bir bozgun vukû bulduğunda, da *«Biz dik-*

(1) Kurtubi, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 157.

katli davranıp tedbirimizi almıştık» derler ve başına gelen musibete sevinerek o musibetin kendilerine gelmediğinden (bir pay çıkararak) övünüp kaçar, giderler. Ey Muhammed! Şu sana gelen kötülük ve felaketlerden sevinenlere de ki: *«Bize ancak Allah'ın bizim için takdir ettiği aleyhimize hüküm verdiği levh-i mahfuz da yazdığı şey isabet etmiştir.»* Çünkü Allah'ın kalemi kıyamete kadar olan her şeyi yazıp, kurumuştur. Hiç kimse kendisinden Allah'ın dilemediği bir hadiseyi uzaklaştıramaz ve hiç kimse kendisine bir yarar da getiremez. Allah bizim yardımcımız ve koruyucumuzdur. Ölüm ve hayat meselelerinde bizi bizden daha iyi düşünür. Müminler tüm işlerinde Allah'a güvensinler, O'na dayansınlar. Çünkü müminlerin Allah'tan başka sığınabilecekleri kimseleri yoktur.

(52) *«De ki: Bizim için beklediğimiz. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Ey Muhammed! De ki: Ey Münafıklar! Bizim için beklediğiniz iki iyilikten biri değil midir? Ya zafer ve ganimet elde edeceğiz ya da şehid olup Allah'ın affına kavuşacağız. Çünkü bir müslüman Allah yolunda cihada çıktığında ya düşmanı mağlup eder, ya savaştan zafer, ganimet ve büyük bir kazançla döner ya da Allah yolunda öldürülerek en yüce mertebe olan şehadete kavuşur.

Ebu Hüreyre'den rivayet edilen şu hadis şehadetin en yüce mertebe olduğuna delalet eder: *«Kim Allah yolunda cihada çıkarsa Allah onun vekili ve kefilidir. Çünkü Allah 'Onu benim yolumda cihada bana olan imanı ve peygamberlerime olan tasdiki çıkarırsa ben de onu cennete veya elde ettiği kazanç ve ganimetlerle beraber, çıkmış olduğu meskenine gönderirim' diye va'detmiştir»* (Buhari, Müslim).

«Bizim de sizin için beklediğimiz şey Allah tarafından ya da

bizim elimizle size bir azabın isabet etmesidir», yani biz müslümanlar sizler için iki kötülükten birini bekliyoruz. Ya Allah sizi katından bir azaba düçar edecek ve sizden önceki ümmetleri helak ettiği gibi sizleri de helak edecek ya da böyle bir belâ müminlerin eliyle size isabet edecektir. Yani biz sizi yenecek ve sizi bu azaba düçar edeceğiz. O halde şimdilik bekleyin. Biz de sizinle beraber sonunuzu bekliyoruz.

Hasan Basri bu ifadeyi, *«Siz şeytanın size va'dettiklerini bekleyin, biz de Allah'ın bize va'dettiklerini bekleyeceğiz. Ki sonunda Allah dinini galip getirerek, ona düşman olanların kökünü kurutacaktır» şeklinde yorumlamıştır.*

(53 - 54) *«De ki: İster gönüllü ister...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Mezkur ayet-i kerime *Ced bin Kays* isimli bir münafık hakkında nazil olmuştur. Bu münafık savaşa katılmamak için Hz. Peygamber'den (s.a) izin isteyip, O'na *«Ben sana malımı vereceğim, kendim gelmeyeceğim»* deyince Allah Teâlâ onun aleyhine olmak üzere bu ayeti nazil etmiştir.

Yani Ey Muhammed! Bu münafığa ve benzerlerine de ki: *«İster gönüllü ister gönülsüz malınızı harcayın. Bu harcadığınız malın hiçbiri sizden kabul edilmeyecek. Çünkü bu harcama Allah için yapılmamıştır.»*

Bu ayet her ne kadar münafıkların harcama yapmalarıyla ilgili olarak nazil olmuşsa da umumi bir hüküm ifade eder. Malını Allah için değil de başka şeyler için harcayan herkes, bu ayetin kapsamına dahildir. Riya gösteriş ve desinler diye sarfedilen mal, sahibinden kabul olunmaz. Bunun nedeni şudur: *«Kuşkusuz ki siz fasık bir kavimsiniz»;* yani kişinin fasıklığı harcadığı malının ka-

bul olunmamasına sebep teşkil eder. *Fasık* tabiri burada *kafir* karşılığında kullanılmıştır. Çünkü Allah Teâlâ bu ayetin ardından bunun böyle olduğunu beyan etmektedir.

(54) *«Onlardan infaklarının kabul...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani onların infaklarının kabulüne engel olan şey, Allah'ı ve Rasûlü'nü inkar etmeleri, bu konuda küfre girmeleri ve namaza tembel tembel kalkmalarıdır. Onlar namaza çok ağır gelirler. Zira namazın kılınmasından herhangi bir sevap beklememektedirler. Onu terketmekten ötürü de herhangi bir cezadan çekinmemektedirler. İşte Allah Teâlâ onları, namazı kılmalarına rağmen bu yüzden kınamaktadır.

«Mallarını istemiye, istemiye sarfetmeleridir» cümlesi de harcamalarının kabul olunmamasının bir nedenidir. Çünkü onlar Allah yolunda harcamayı bir külfet, bir haraç gibi telakki ederlerdi. Bu yüzden de bu harcamaları kendilerine hiçbir yarar sağlamayacaktır.

فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ ۭ اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كٰفِرُوْنَ
۝٥٥ وَيَحْلِفُوْنَ بِاللّٰهِ اِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ ۭ وَمَا هُمْ مِّنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ
قَوْمٌ يَّفْرَقُوْنَ ۝٥٦ لَوْ يَجِدُوْنَ مَلْجَاً اَوْ مَغٰرٰتٍ اَوْ مُدَّخَلًا
لَّوَلَّوْا اِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُوْنَ ۝٥٧ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّلْمِزُكَ
فِي الصَّدَقٰتِ ۚ فَاِنْ اُعْطُوْا مِنْهَا رَضُوْا وَاِنْ لَّمْ يُعْطَوْا مِنْهَآ
اِذَا هُمْ يَسْخَطُوْنَ ۝٥٨ وَلَوْ اَنَّهُمْ رَضُوْا مَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ
وَقَالُوْا حَسْبُنَا اللّٰهُ سَيُؤْتِيْنَا اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ وَرَسُوْلُهٗٓ
اِنَّآ اِلَى اللّٰهِ رٰغِبُوْنَ ۝٥٩ اِنَّمَا الصَّدَقٰتُ لِلْفُقَرَاۗءِ وَالْمَسٰكِيْنِ
وَالْعٰمِلِيْنَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوْبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ
وَالْغٰرِمِيْنَ وَفِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ۭ فَرِيْضَةً
مِّنَ اللّٰهِ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝٦٠ وَمِنْهُمُ الَّذِيْنَ
يُؤْذُوْنَ النَّبِيَّ وَيَقُوْلُوْنَ هُوَ اُذُنٌ ۭ قُلْ اُذُنُ خَيْرٍ
لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِيْنَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا مِنْكُمْ ۭ وَالَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ رَسُوْلَ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝٦١

55 — Onların servetleri de, çocukları da seni imrendirmesin. Allah bunlarla o (kafirlere), dünyada azap vermeyi ve kafir oldukları halde canlarının çıkmasını istiyor.

56 — Onlar kendilerinin sizden olduklarına yemin ederler. Oysa onlar sizden değildirler. Fakat onlar korkak bir kavimdir.

57 — Eğer onlar sığınacak bir yer, mağaralar veya girilecek bir delik bulsalardı, süratle oraya koşup yönelirlerdi.

58 — Onların içinde sadakalar hususunda seni kınayanlar da vardır. Onlar o sadakalardan kendilerine verilse (bundan) hoşlanırlar. Fakat kendilerine (bir şey) verilmediği zaman öfkelenirler.

59 — Onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün verdiklerine razı olsalardı ve «Bize Allah yeter. Allah ve Rasûlü yakında bize fazl-u kereminden verecek. Biz ancak Allah'a yönelenlerdeniz» deselerdi ya!

60 — Sadakalar Allah'tan bir farz olarak yalnızca fakirlere, miskinlere, zekat içinde görevli olan amillere, kalpleri ısındırılacaklara, kölelere, borçlulara, Allah yolundakilere ve yolda kalmış olanlara tahsis edilmiştir. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

61 — İçlerinde peygamberi incitenler ve «O her sözü dinleyen bir kulaktır» diyenler vardır. Onlara de ki: «O sizin için bir hayır kulağıdır. Allah'a iman eden, müminlere inanıp, güvenen ve sizden iman edenler için de (o) bir rahmettir. Allah'ın Rasûlü'nü incitenler için ise acıklı bir azap vardır.

(55 - 56) «Onların servetleri de...»

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yani onlara verdiklerimiz senin hoşuna gidip, onlara yönelmene neden olmasın. Çünkü onlara verdiğimiz servet bir aldatmacadan ibarettir.

İbn Abbas ve Katade'ye göre bu sözde takdim, tehir vardır. Yani, *'Onların dünya hayatında mal ve evlat sahibi olmaları seni imrendirmesin. Çünkü Allah Ahiret Günü'nde o sahip oldukları mallardan ötürü onlara azap etmeyi istemektedir.»* Bu, Arap gramerini iyi bilen birçok kimsenin de görüşüdür. Nitekim Nuhas da böyle zikretmiştir.

Bazıları da ifadeyi, *«O malı toplamalarından ötürü kendilerine arız olan yorgunlukla onlara azap ederiz.»* şeklinde yorumlamaktadırlar. Bu yoruma göre ayette takdim, tehir yoktur.

Bazıları ise, *«Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Çünkü Allah Teâlâ bu dünyada o malla onlara azap vermeyi diliyor. Zira onlar münafıktırlar ve istemeye istemeye o malı harcadıklarından, bundan azap duyarlar»* şeklinde ayete mânâ *vermektedirler.*

«Kafir oldukları halde canlarının çıkmasını istiyor» cümlesi Allah Teâlâ'nın onların muhakkak surette ölmelerini istediği an-

lamına gelir. Yani Allah'ın onlar hakkındaki kaza ve kaderi bu şekilde cereyan etmiştir.

«Onlar kendilerinin sizden olduklarına yemin ederler» ifadesinde Allah, kişilerin mümin olduklarına dair yemin etmelerinin münafıkların ahlâkından olduğuna işaret etmektedir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi: *«Münafıklar sana geldiklerinde, «Şehadet ederiz ki sen Allah'ın rasûlüsün» derler»* (Münafikun 1)

«Yefrakuna,» *-fark-* kökünden türemedir ve *«Korkarlar»* anlamındadır. Yani onlar üzerinde bulundukları ikiyüzlülüğün ortaya çıkmasından ve bundan dolayı da öldürülmekten korkarlar.

(57) *«Eğer onlar sığınacak bir yer...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Melce,» *-kale»* anlamındadır. Nitekim İbn Abbas, *melce*'nin *«el-Hırz»da* bir kalenin adı olduğunu söylemiştir.

«Mağarat» ise *-mağara-*nın çoğuludur ve *«Ğare- Yeğiru»*dan türemiştir. Ahfeş'ten gelen bir rivayete göre, *-Ağare-*, *-Yeğiru-*dan türemedir.

İbn Abbas'a göre *mağaralar* ile halkın saklandığı yerler, yer altındaki karanlık, ıssız derinlikler kastedilmektedir.

«Müdahhalen» kelimesi *-Duhul-* kökünden isim-i mekandır ve girip-gizlenilen delik anlamındadır.

Bazı rivayetlerde bu kelime *-medhalen-* şeklinde de okunmuştur. İlk okunuş; *Dahhale, Yudahhilu*'dan, ikincisi; *Edhele, Yudhilu*'dan gelmiştir.

«Yecmehune» fiili ise, hızla giderler, koşarlar, önlerine bir engel çıkmaz mânâlarını içerir. Yani *«Bu sözkonusu yerlerden bi-*

rini bulurlarsa eğer, hemen müslümanlardan kaçarak, oralara sığınırlar.»

(58 - 59) *«Onların içinde sadakalar...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Yelmizu» Fiili, etmek anlamında kullanılmıştır. Hasan Basri ve Katade'ye göre *«Seni ayıplarlar»* mânâsındadır.

Mücahid ise, *«Seni imtihan ederler ve sana sorarlar»* demek olduğunu söylemiştir. Nuhas ilk yorumun lugata daha uygun olduğu görüşündedir.

Allah Teâlâ burada münafıklardan bir kavmi sadakaların paylaştırılmasında Hz. Peygamber'i (s.a) ayıplamakla vasıflandırmaktadır.

Ebu Said el-Hudri'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) ganimet mallarını pay ederken *Hurkus bin Züheyr* çıkagelir (Bu kimse Haricilerin ilki sayılır ve kendisine *«Zu'l-Huveysıra et-Temimî* de denir) Hz. Peygamber'e, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Adaletli davran!»* der. Hz. Peygamber de *«Ey azap olasıca! Ben adaletli davranmadıktan sonra kim adaletli davranabilir?»* diye cevap verir, sonra da mezkur ayet nazil olur. (Bu hadisi aynı mânâda Müslim rivayet etmiştir)

İşte o zaman Hz. Ömer ayağa kalkarak, *«Ey Allah'ın Rasûlü izin ver de bu münafığı öldüreyim»* der ve Hz. Peygamber *«Böyle yapmaktan Allah'a sığınırım. Eğer böyle bir şey olursa Muhammed arkadaşlarını öldürüyor diye yayarlar. Zu'l-Huveysır ve arkadaşları Kur'an'ı okurlar ama Kur'an onların boğazlarından aşağıya inmez. Onlar okun yaydan çıktığı gibi Kur'an'dan çıkarlar».* (Bu ifade başka bir rivayette şöyledir:) *«Ey Ömer! Onun yakasını bı-*

rak. Kuşkusuz onun arkadaşları vardır. Herhangi biriniz onların namazlarıyla kendi namazını karşılaştırırsa, kendi namazını hakir görür. Eğer oruclarına bakarsa, kendi orucunu hafif bulur. Onlar Kur'an okurlar ama Kur'an onların boğazlarından aşağıya inmez. Onlar (okun yaydan çıktığı gibi) dinden çıkarlar». Yine başka bir rivayette *«Okun yaydan çıktığı gibi İslâm'dan çıkarlar»* denmektedir.

Kelbî bu ayetin münafıklardan *Ebu'l-Cevaz* adlı birinin Rasûlüllah'a (s.a), *«Sen ganimeti eşit bir şekilde dağıtmadın»* demesi üzerine nazil olduğunu söylemektedir.

Katade ise şöyle demektedir: Bize denildiğine göre Hz. Peygamber, altın ve gümüş (ganimeti) dağıtırken bedevînin biri gelir ve *«Ey Muhammed! Allah sana adaletle hükmetmeni söylemişken, sen adaletli davranmadın»* der. Hz. Peygamber (s.a) ona karşılık olarak, *«Ey Azap olasıca! Ben adaletli davranmadıktan sonra kim adaletli davranabilir?»* diye buyurur.

İbn Zeyd şöyle demiştir: Münafıklar *«Vallahi, Muhammed sadakaları hep sevdiklerine veriyor ve onları bizden üstün tutuyor»* dediklerinde Allah Teâlâ şu ayeti indirdi: *«Münafıklardan sadakaların dağıtılmasıyla ilgili olarak seni kınayanlar vardır. Onlar o* sadakalardan kendilerine verilirse (bundan) hoşlanırlar. Fakat *kendilerine (bir şey) verilmediği zaman öfkelenirler.»*

«Onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün verdiklerine razı olsalardı»; yani eğer Hz. Peygamber'in (s.a) taksimatına itiraz eden münafıklar Allah'ın kendilerine verdiği paya razı olup, Allah'ın ve Rasûlû'nün verdiğine kanaat getirseler, *«Allah bize kafidir.»* Fazlından Allah'ta ve Rasûlü de bizim ihtiyaçlarımızı bize verecektir. Allah'a dua ediyoruz ki fazlından bizim rızkımızı genişletsin. Sadakaya ve halkın *mallarına bizi muhtaç etmekten kurtarsın»* deseydiler, bu onlar için daha hayırlı ve daha emniyetli olurdu.

ZEKÂT VE DAĞITIMI

(60) *«Sadakalar Allah'tan bir farz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ, münafıkların Hz. Peygamber'i (s.a) yalanlamaları sebebiyle bu ayette sadakaya ihtiyacı olan kimseleri açıklamıştır. Bunlar sekiz sınıftır. Sadaka (zekât) bu kimselere verilir ve bu zekâttan Hz. Peygamber'e (s.a) hiçbir şey verilmezdi. O kendisi için bu zekâttan hiç bir pay almamıştır. O halde Hz. Peygamber'i (s.a) ne diye ayıplamışlardır? Onların Rasûlüllah'ı sadakalar (zekât) hususunda ayıplamaya hakları yoktu.

Ziyad bin el-Hars es-Sedaî şöyle diyor: Rasûlüllah'a gelerek ona biat (iman) ettim. Bu esnada biri gelerek sadakadan kendisine de bir şeyler verilmesini istedi. Hz. Peygamber (s.a)) *«Allah sadakalar hususunda ne bir peygamberin ne de bir başkasının hükmüne razı olmamıştır. Bizzat kendisi hükmedip, onu sekiz sınıfa paylaştırmıştır. Eğer sen o sınıflardan birine mensupsan sana hakkını veririm»* dedi. (Ebu Davud)

Zekâtın zenginlere farz olmasının hikmeti ve muhtaçlara verilmesinin birçok sebebi vardır:

1) Mal fıtraten sevilen bir şeydir. Sebebi ise üç kemal sıfatından biri olan kudrettir. Kemal sıfatı da sevilir. Ve mal da bu sıfatı elde etmenin aracıdır. Elbette bu takdirde mal sevimli olur. Ancak insanlar tamamen mal sevgisine daldıklarında Allah sevgisinden uzaklaşırlar. Allah'a yaklaştırıcı ibadetlerle meşgul olmaktan uzak dururlar. Bu bakımdan ilâhî hikmet, Allah'tan insanları uzaklaştırmaya sebebiyet veren bu malda zekâtı farz kılmıştır. Dolayısıyla zekât vermek Allah'a yaklaşmaya sebep kılınmıştır.

2) Malın çok olması kalbin katılığına ve dünya sevgisine,

şehvet ve lezzetlerine yönelmeye yol açar. Allah zekâtı farz kıldı ki böylece kalbin katılığına sebep olan bu mal biraz azalsın.

3) Zekâtın farz olmasının bir diğer hikmeti de mümin kulların böylece imtihan edilmesidir. Çünkü tıpkı namaz gibi bedenî sorumluluklar kula pek ağır gelmezler. Malı çıkarıp vermek ise, kişiye çok ağır gelir. İşte Allah Teâlâ zekâtı kullarına farz kıldı ki böylece zekât vermek suretiyle kullar imtihan olunsunlar. Allah'a itaat eden, isteyerek zekâtını veren, isyan eden ise zekâtını vermeyendir.

4) Mal Allah'ındır. Zenginler de Allah'ın mal üzerindeki bekçileridir. Fakirler Allah'ın (manen) aile efradıdırlar. Bu yüzden Allah Teâlâ, malının bekçisine o malın bir kısmını aile efradı mesabesinde olan fakirlere vermesini emretmiştir. Böylece itaat eden, Allah'ın emrini yerine getiren mümin kullar, sevabı elde etmiş, aile efradı mesabesindeki fakirlere şefkat göstermiş olurlar. İsyan eden ve Allah'ın malından aile efradı sayılan fakirlere vermeyenlerin ise cezalandırılmaları bir zorunluluktur.

Ebu Musa el-Eş'ari'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) *«Müslüman, emin ve haznedar o kimsedir ki Allah'ın emrini uygulayarak yerine getirir»* diye buyurmuştur.

5) Fakirlerin çoğunun kalbi zenginlerin elindeki mala yöneliktir. Allah Teâlâ o malda fakirler için bir pay kıldı ki kalpleri onunla meşgul olup ona yönelsinler.

6) İnsanoğlunun temel ihtiyaçlarını aşan bir mal elden çıkarılmaz ve kullanılmazsa, yaratılışın sebebi olan hedef için harcanmamış olur. Oysa zekât fakirlere verilmekle, o mal tamamen kullanılmaktan atıl kalmaz ve en az bir kısmı olsun zekât yoluyla kullanıma girer.

Bu ayet zekâtta sadece bu sekiz sınıfın payı olduğuna delâlet

eder. Bu hususta ittifak edilmiştir. Çünkü *-inne-* ve *-ma-*dan müteşekkil olan *-İnnema-* hasr ifade eder. *İnne;* ispat, *ma;* nefy içindir. İkisi bir araya geldiğinde ise *hasr* hükmü ifade ederler. Dolayısıyla *-innema-* zekâtın sadece bu sekiz sınıfa verileceğine delâlet eder.

Bu sınıflara gelince, birinci sınıf gelir ve giderlerini karşılayamayan fakirler, ikinci sınıf da miskinlerdir. Alimler bu iki sınıf arasındaki fark hususunda ihtilaf etmişlerdir.

FAKİRLER VE MİSKİNLER

İbn Abbas, Hasan Basri, İkrime, Mücahid ve Zühri'ye göre fakir dilenmeyen, miskin ise dilenen kimsedir.

İbn Ömer şöyle demiştir: Bir dirhemi başka bir dirheme, hurmayı başka bir hurmaya ekleyen kimse fakir değildir. Çünkü fakir kendisini ve elbisesini tertemiz yaptığı halde hiçbir şeye güç yetiremeyen kimsedir. Cahiller iffetinden dolayı onun zengin olduğunu sanırlar. Katade'ye göre fakir, muhtaç ve kötürüm, miskin ise sıhhatli ve muhtaç kimsedir.

İmam Şafii'ye göre fakir, topal olsun olmasın ne malı ne de malın yerine geçebilecek bir sanatı olmayan kimsedir. Miskin ise, malı ve sanatı olan ama sanatının kendisine yetecek bir gelir getirmediği kimsedir. Dilenip dilenmemesi meseleyi değiştirmez. Bu bakımdan İmam Şafii'ye göre miskin varlık yönünden fakirden ileri seviyededir.

Ebu Hanife ve Ashab-ı Rey'e göre fakir durumu itibariyle miskinden daha iyi bir seviyededir.

Bazı kimseler de fakir ile miskin arasında hiçbir fark olmadığını söylemişlerdir.

İmam Şafi ile onun görüşünde olanların delilleri şunlardır:
Allah Teâlâ zekâtın ihtiyaçlarını görmesi ve işlerini yapabil-

meleri için öncelikle fakirlere verilmesini emretmiştir. En önemli olanıyla başlanıldığına göre, fakirler tüm bu sınıflar içinde en önemlisidirler. Şayet fakirlerin ihtiyaçları miskinlerin ihtiyaçlarından daha acil olmasaydı onlarla hükme başlanmazdı.

Hz. Peygamber (s.a) fakirlikten Allah'a sığınarak *«Ey Allahım! Beni miskin olarak dirilt, miskin olarak öldür ve kıyamet gününde miskinlerle beraber beni haşreyle»* diye dua etmiştir. (Tirmizi)

Şayet miskinin durumu fakirden daha kötü olsaydı Hz. Peygamber (s.a) Allah'a fakirlikten sığınır, miskinliği istemezdi. Görüldüğü gibi durum bakımından miskin, fakirden daha iyidir. Allah Teâlâ, *«O gemi denizde çalışan miskinlerindi»* (Kehf 79) diye buyurmakta ve burada miskinlerin mülkü olduğunu söylemektedir. O gemi denizde çalışabilecek durumda olduğuna göre oldukça pahalı olmalıdır.

Zenginlik ile fakirlik birbirinin zıddıdır. Miskinlik ise üçüncü bir kısımdır. Bu da fakirin durum bakımından miskinden daha düşük olduğunu göstermektedir.

Ebu Hanife ve onun görüşünde olanların delilleri ise şunlardır:

Allah Teâlâ, *«Yahut toprak üstünde yığılan miskine(...)»* (Beled : 16) diye buyururken ,miskinin oldukça zaruret sahibi ve sıkıntılı olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Allah Teâlâ keffaretleri miskinler için kılmıştır, şayet miskinin durumu ihtiyaç yönünden fakirden daha düşük olmasaydı keffaretler onlar için kılınmazdı.

Ebu Hanife, er-Rai'nin, *«Fakire gelince o öyle kimsedir ki devesinin verdiği süt, aile fertlerine denk gelir. Onun için bir tüy bırakılmamıştır»* şiiriyle istidlal etmiştir.

Esmaî ve Ebu Amr el-Ula'nın, *«Kuşkusuz fakir yiyeceği olan, miskin ise hiçbir şeyi olmayan kimsedir»* şeklindeki sözlerini de delil olarak getirmiştir.

el-Kuteybî, *«Fakir maişeti olan, miskin ise hiçbir şeyi olmayan kimsedir»* demiştir.

Bazıları; *«Fakir meskeni, hizmetçisi olan kimsedir Miskinin ise mülkü yoktur»* derken, bazıları da; *«Zengin de olsa bir şeye muhtaç olan herkes fakir sayılır»* demektedirler. Nitekim Cenab-ı Hakk, *«Ey insanlar! Siz Allah'a (nispeten) fakirsiniz»* (Fatır: 15) buyurmaktadır. Dolayısıyla bu ayetten de anlaşılacağı üzere Allah Teâlâ, malları olmakla birlikte muhataplarını kendisine nispetle *fakir* olarak vasıflandırmıştır.

Kurtubî Hz. Peygamber'in (s.a), *«Ey Allahım! Beni miskin olarak dirilt»* sözünü *fakir*'in muadili olan *miskin* ile tevil etmenin doğru olmayacağını söylemektedir. Ona göre burada kendisinde büyüklenme, gurur, kibir olmayan ve Allah karşısında tevazuyla davranan kimse kastedilmiştir.

ZENGİNLİĞİN HUDUDU

Alimler zekâtı almaya mâni olacak zenginliğin hududu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Alimlerin çoğunluğuna göre, kişinin yanında kendisine ve aile fertlerine bir sene boyunca nafaka olacak bir şeyler bulunuyorsa, o kimse zengin sayılır ve zekât alamaz. Bu görüş İmam Şafii ve İmam Malik'e aittir. Ashab-ı Rey'e göreyse zenginliğin hududu 200 dirheme sahip olmaktır. Üçüncü bir görüşe göre de, 50 dirhem veya ona denk malı bulunan kimseye zekât helâl değildir.

İbn Mesud'dan rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Kendisine yetecek kadar malı olduğu halde halktan zekât isteyen bir kimse Kıyamet Günü mahşer meydanına dilenciliğinden dolayı yüzünde yaralar ve bereler olduğu halde ge-*

lecektir.» Bunun üzerine kendisine, *«Ey Allah'ın Rasûlü! bir kimsenin zengin sayılmasına yetecek miktardaki mal ne kadardır?»* diye sorulduğunda Hz. Peygamber (s.a), *«50 dirhem veya onun dengi altın»* diye cevap vermiştir. (Ebu Davud, Tirmizi, Nesei) Bu görüş aynı zamanda Süfyan'us - Sevri, İbn Mübarek, Ahmet bin Hanbel ve İshak bin Rahuvye'ye de aittir. Nitekim onlara göre, zekâttan bir kimseye 50 dirhemden fazlası verilemez. Bazıları da aşağıdaki hadisle istidlal ederek, *«40 dirhem verilir»* demişlerdir. Ebu Said el-Hudri'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Bir -evkıye- değerinde mala sahip olduğu halde başkasından bir şey isteyen kimse ilhah (boş yere ısrar) etmiş olur»* (Ebu Davud) O dönemlerde bir evkıye, 40 dirhem değerinde sayılıyordu.

Imam Şafii ve Ebu Sevr'in şu görüşte oldukları nakledilmektedir: *«Güç kuvvet sahibi olup rızkını kazanabilen, beden kuvveti yanında sanatkâr olan ve halktan imtina edeccek derecede tasarruf yapabilen kimseye sadaka (zekât) almak haramdır»* Delilleri ise, *«Sadaka zengine, güçlü ve sıhhatli olan kimseye helal değildir»* hadisidir.

Hz. Cabir'in rivayet ettiğine göre, Rasûlüllah'a bir gün sadaka geldiğinde halk hemen etrafında toplanır. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurur: *«Bu sadaka zengin, sıhhatli ve çalışabilen kimse için ne helal ne de münasiptir.»* (Darekutni)

Ebu Davud, Ubey bin Adiy'den şöyle bir rivayeti nakletmektedir: «Biz Veda Haccı'nda sadakayı taksim etmekte olduğu bir sırada Hz. Peygamber'in yanına giderek kendisinden sadaka istedik. Bizi tepeden tırnağa süzüp, başını kaldırdı ve bize şöyle bir baktı. Bizi güçlü ve kuvvetli gördüğünden olsa gerek, *«Eğer ille de istiyorsanız ikinize de sadaka veririm. Fakat bu sadakada zengin, çalışabilen ve kuvvetli bir kimsenin payı yoktur»* diye buyurdu.

Tirmizi el-Cami'ul-Kebir'inde şöyle yazmaktadır: *«Kuvvetli olmasına rağmen muhtaç ve yoksul olan kimseye verilen zekât, ilim ehline göre yerini bulmuş olur. Çünkü bu kimse kuvvet ve sıhhatine rağmen fakirdir.»* Nitekim Ebu Hanife ve talebeleri de bu görüştedir.

Ubeydullah bin Hasan, *«Kâfi miktarda ve bir sene yetecek kadar malı olmayan kimseye zekât verilir»* demektedir. Bu zatın delili, İbn Şihab'ın Malik bin Hadesan'dan, onun da Hz. Ömer' den naklettiği şu rivayettir: *«Rasûlüllah Allah'ın kendisine vermiş olduğu maldan bir senelik yiyeceğini alır ve bunun dışında kalanı at ve silah alınması için sarfederdi».*

İlim ehlinden bazı kimseler, *«Her müslüman sadakadan kendisi için gerekli olanı alabilir»* demektedirler. Bazıları da, *«Bir gecelik yiyeceği yanında bulunan kimse zengin sayılır»* demişlerdir. Bu görüş Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. Bu görüş sahipleri Hz. Ali'nin Rasûlüllah'tan (s.a) rivayet ettiği şu hadisle istidlal etmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a), *«Zenginliğin sırtı dışında başka bir şey isteyen kimse, onunla cehennemin kızdırılmış taşlarını çoğaltmış olur»* diye buyurduğu zaman sahabe, *«Zenginliğin sırtı da ne demektir?»* diye sorar. Hz. Peygamber de (s.a), *«Bir gecenin akşam yemeği»* diye cevap verir. (Darekutni) Bu hadisin ravilerinden Amr bin Halit *'metruk'* olarak bilinir ve sözsahibi muhaddisler kendisinden hadis nakletmemişlerdir.

İbn Hanzele'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a), *«Zengin sayılacak kadar malı olduğu halde halktan isteyen kimse ancak ateşten çoğaltmaktadır»* buyurur. Bunun üzerine sahabe, *«Ey Allah'ın Rasûlü! kişinin zengin sayılmasına yetecek mal miktarı ne kadardır?»* diye sorunca, *«Bir kimsenin sabah ve akşam yemeğine yetecek kadar veya bir gün bir geceye ya da bir gece bir gündüze yetecek kadardır»* diye cevap verir.

«Fukara» kelimesi mutlak olarak zikredildiğinden, zımmi va-

tandaşların fakirlerini de kapsayabilir. Ancak bu konudaki nakiller, zekâtın müslüman zenginlerden alınarak müslüman fakirlere verileceği doğrultusunda birbirini destekler mahiyette gelmiştir.

İkrime, *«Ayette sözkonusu olan fakirler, müslümanların fakirleridir. Miskinler ise ehli kitab'ın fakirleridir»* demektedir.

Ebubekir el-Abesi'nin naklettiği bir rivayete göre, Hz. Ömer iki gözü de kör Medine kapısının kenarına atılmış bir zımmiyi görür ve ona, *«Sana ne oldu?»* diye sorar. Zımmi, *«Benden alacakları haraç karşılığında beni kiraladılar. Ama gözlerimi kaybettikten sonra beni terkettiler. Bana bir şey getirecek herhangi bir kimsem de yok»* şeklinde cevap verince Hz. Ömer, *«Vaziyet böyleyse sana hiç te insaflı davranmamışlar»* der. Sonra da ona yiyecek verilmesini ve durumunun düzeltilmesini emrederek şöyle buyurur: *«İşte bu zımmi Allah'ın haklarında, «Sadakalar ancak fakirler, miskinler içindir» diye buyurduğu miskinlerdendir. Onlar ehli kitap'ın sakatları ve çalışamayacak durumda olanlarıdır.»*

Allah Rasûlü Muaz'ı Yemen'e gönderirken ona, *«Onlara Allah'ın üzerlerine sadakayı farz kıldığını bildir. Bu sadaka zenginlerinden alınır fakirlerine verilir»* diye buyurmuştur. Böylece Hz. Peygamber (s.a) her memleket halkını aralarında fark gözetmeksizin o memleketin zekâtı üzerine hak sahibi olarak göstermiştir.

Ebu Davud'un naklettiğine göre, Ziyad veya başka bir Emir, İmran bin Husayn'ı sadaka toplayıcısı olarak gönderir ve İmran geri geldiğinde ona, *«Mal nerede?»* diye sorar. *«Sen beni mal için mi gönderdin? Biz Rasûlüllah zamanında nereden alıyorduysak, yine oradan aldık. O dönemde nereye sarfediyorsak yine oraya sarfettik»* diye cevap verir.

Darekutni ve Tirmizi, Avn bin Ebi Cüheyfe'den, o da babasından şöyle nakletmişlerdir: *«Rasûlüllah'ın zekât memuru bize*

geldiğinde, zekâtı zenginlerimizden alarak fakirlerimize bıraktı. Ben o zamanlar yetim kalmış küçük bir çocuktum. O zekâttan bana da bir deve vermişti.»

ZEKÂT NAKLEDİLİR Mİ?

Zekâtın nakli hususunda alimler üç görüş belirtmişlerdir:

1. *Zekât nakledilemez.* Yani bir memleketten (beldeden) başka bir memlekete götürülemez ve gönderilemez. Bu görüş Suhnun ile İbn Kasım'a aittir ve sahihtir. İbn Kasım'ın bunun dışında bir görüşü daha nakledilmektedir. O bir memleketin zekâtının bir bölümünün, —zaruret nedeniyle— başka bir memlekete naklini doğru gördüğünü ileri sürmüştür.

Suhnun'dan şöyle rivayet edilmiştir: *«İmam, bazı beldelerde şiddetle ihtiyaç duyulduğuna dair haber alması halinde, sadakaların bir bölümünü o beldelere gönderebilir. Çünkü ihtiyacın olması dikkate alınarak, önce ihtiyaç sahibinin durumu düzeltilir.»* Nitekim Hz. Peygamber (s.a), *«Müslüman müslümanın kardeşidir. Onu düşmanın eline teslim edemez»* buyurmuştur. Başka bir deyişle onu kendisine eziyet veren bir şeyle başbaşa bırakamaz.

2. *Zekât bir beldeden diğer bir beldeye nakledilebilir.* Bu görüş İmam Malik tarafından ileri sürülmüştür ve delili şu rivayettedir.

Hz. Muaz Yemenlilere, «Bana *'Hamis'* ve *'Lebise'* getiriniz. Onu sizden tahıl veya buğday yerine alırım. Bu hem sizin için daha kolaydır hem de Medine'deki muhacirler için daha faydalıdır» demiştir. (Darekutni)

«Hamis» birkaç anlamı olan bir kelimedir ve bu rivayette beş

(*) Zira: Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsüdür. 75-90 cm. arasında değişen şekilleri vardır.

zira'(*) uzunluğundaki bir elbise karşılığında kullanılmıştır. Bu elbise, Yemen'in ilk kralı el-Humus tarafından imal edildiğinden dolayı, «*Humeys*» veya «*Hamis*» denildiği rivayet olunmaktadır. Dolayısıyla yukarıdaki rivayet zekâtın Yemen'den Medine'ye nakl olunduğunu göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber de (s.a) Yemenden gelen zekâtı taksim etmiştir. Allah Teâlâ'nın «*Sadakalar ancak fakirler içindir*» ayeti de bu görüşü desteklemektedir; zira ayette sadece bir beldenin fakirleri değil genel olarak fakirler kastedilmektedir. Yukarıdaki rivayetten zekâttan bedel alınabileceği de ortaya çıkmaktadır.

İmam Malik'ten, «*Zekâttan bedel alma*» hususunda değişik rivayetler yapılmıştır. Bazı rivayetlerde '*caizdir,*' bazı rivayetlerde de '*caiz değildir*' dediği nakledilmiştir. Ancak '*caizdir*' şeklindeki görüşü daha kuvvetlidir ve Ebu Hanife'nin görüşü de bu doğrultudadır. Hz. Peygamber (s.a), «*Onları bugünkü ihtiyaçlarından kurtarın*» diye buyurmuştur. Yani bayram günü kastedilerek, «*Onların ihtiyacını giderecek şeyleri veriniz*» denilmek istenmiştir. Dolayısıyla o kimselerin ihtiyacını gideren ne varsa verilmesi caizdir.

Ebu Hanife'ye göre, zekât karşılık gösterilerek bir kimseye ev kiralanamaz. Sözgelimi 5 dirhem verilecek zekâtı bulunan kimsenin 5 dirhem karşılığında, bir fakiri, bir ay evinde oturtması caiz değildir; zira oturmak mal yerine geçmez.

3. *Fakirler ile Miskinler'in payı aynı yerde bölüştürülür ve diğer paylar İmam'ın içtihadı doğrultusunda başka bir beldeye nakledilebilir.* Ancak daha önce de belirtildiği gibi, en sıhhatli görüş birincisidir. Allah en doğrusunu bilir.

ZEKÂTI TOPLAMAKLA GÖREVLİ OLAN AMİLLER

Zekâtı alan üçüncü sınıf, İmam'ın vekili olarak zekâtı toplamak üzere görevlendirilen memurlardır.

Ebu Humeyd Saidî'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) Esed kabilesinden kendisine *İbn Lutbiyye* denilen bir kişiyi, Beni Süleym kabilesinin sadakalarını (zekâtlarını) toplaması için görevlendirmiş ve zekâtı toplayıp geldikten sonra Hz. Peygamber (s.a) onunla hesaplaşmıştır. (Buhari)

Alimler zekât toplayan memurların zekâttan ne kadar pay alacakları hususunda ihtilaf etmişlerdir. Mücahid ve İmam Şafii'ye göre, bu pay topladıklarının 1/8'i iken, İbn Ömer ve İmam Malik'e göre, çalışmaları oranında kendilerine ücret verilir. Bu görüş aynı zamanda Ebu Hanife ve talebeleri tarafından da ileri sürülmüştür. Onlara göre zekât toplayan kişi kendisini her şeyden alıkoyarak fakirlerin fayda görmesi için çalışmaktadır. Bu bakımdan o kimsenin ve yardımcılarının geçimi, fakirlerin malı olan zekâttan karşılanmalıdır. Tıpkı nefsini kocasının hakkı için alıkoyan kadın gibi. Çünkü bu kadının bir veya iki hizmetçisinin nafakası kocasının üzerinedir. Burada 1/8 oranı takdir edilemez, yetecek kadarıyla iktifa edilir. Tıpkı kadının nafakasında olduğu gibi ister 1/8'e tekabül etsin ,ister etmesin farketmez. Ancak zamanımızda yardımcıların kifayeti ölçü olarak alınamaz; zira sınırsız bir israf sözkonusudur. (1)

Üçüncü bir görüşe göre, zekât toplayan memurların ücretleri Beyt'ul-Mal'dan verilir. Kadı İbn'ul-Arabi, *«Bu, Malik bin Enes'ten rivayet edilmiş sahih bir görüştür»* demektedir. Ancak bu görüş delil bakımından zayıftır. Çünkü Allah Teâlâ, zekât toplamakla görevli memurların zekâtta payları olduğunu bildirmiştir. Mesele bu kadar açık-seçik iken, nasıl nassın hükmü terkedilebilir? Doğru olanı bu kimselerin alacakları ücret miktarının takdir edilerek zekâtın içinden verilmesidir.

BENÎ HÂŞİMDEN AMİL

Amilin, Haşimî soyundan olması halinde kendisine zekâttan ücret verilip verilemeyeceği hususu ihtilaf konusu olmuştur. İmam

(1) Kurtubi, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 177.

Ebu Hanife'ye göre, bu kimselere zekattan ücret verilemez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a), *«Şüphesiz ki sadakalar Muhammed'in Âli'ne helal değildirler. Çünkü zekat halkın elinin kirleridir» buyurmuştur* Dolayısıyla amilin aldığı da bir çeşit sadaka olup, mutlak olarak sadakanın bir parçasıdır. Alınan ücret nesebî bakımdan olsun, kirden tenzih bakımından olsun her yönden mutlak sadaka hükmüne girdiğinden, Râsûlüllah'ın (s.a) yakını olan Haşimî soyundan gelen kişiler halkın elinin kiri mesabesinde olan zekâttan uzak tutulurlar.

Bu görüşün aksine İmam Şafii ve İmam Malik, Haşimî olan kimselerin amil görevi yapabilecekleri ve çalışmalarının karşılığı olarak kendilerine ücret verilebileceği görüşündedirler. Çünkü Hz. Peygamber (s.a), Hz. Ali'yi zekât toplamak üzere Yemen'e amil olarak göndermiştir. Ayrıca Beni Haşim kabilesinden bir grup da bu görevle gönderilmiştir. Daha sonra Raşid Halifeler döneminde de bu görev Haşimî soyundan gelen kimselere verilmiştir.

Amil, mübah olan ameline karşılık ücret aldığından, Haşimî olan amil ile Haşimî olmayan amilin diğer iş kollarında olduğu gibi eşit muamele görmeleri gerekmektedir. Ebu Hanife, *«Hz. Ali'nin amil olduğunu bildiren hadiste, ona zekâttan bir ücret takdir edildiğine dair bir hüküm yoktur»* demektedir. Ona göre zekâtın dışında Hz. Ali'ye bir ücret takdir edilmişse bu caizdir zaten. Ayrıca İmam Malik'in bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

«Zekât üzerinde çalışanlar» ifadesi, zekât toplamak için dolaşan, zekâtı kaydeden, paylaştıran, muhafaza eden, kısaca farz-ı kifaye olan tüm bu görevleri yapan herkesin, çalışmasının karşılığında zekâtın içinden ücretini alabileceğine delâlet eder. Nitekim namaz imamlığı da bu mesele içinde müteala edilir; zira namaz her ne kadar halka farz ise de, imamlık yapmak farz-ı kifaye olduğundan imamın ücret alması caiz olmaktadır.

MÜELLEFET'UL KULUB

Zekâtı alan 4. sınıf kalpleri müslümanlığa ısındırılmak istenen kimselerdir. Bu sınıfın zikri Kur'an'da sadece sadakaların taksimini mevzubahis eden bu ayette geçer. Bu İslâm devletinin ilk dönemlerinde müslüman olduklarını iddia edenlere verilen bir addır. Bu kimselerin inançları zayıf olduğundan, kendilerine zekâttan pay vermek suretiyle kalplerini İslâm'a yöneltmek mümkün olabiliyordu.

Zühri, *«Müellefet'ul-Kulub Yahudiler ve Hıristiyanlardan müslüman olan kimselerdir. Zengin olsalar bile onlara zekâttan bir pay verilir»* demektedir.

Müteahhirun'dan bazıları, müellefet'ul-kulub'un vasıfları hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kimilerine göre onlar kafirlerin içinden bir tabakadır. Kendilerine İslâmiyet ile aralarında bir yakınlık doğsun diye zekât veriliyordu. Çünkü onlar baskı ve kılıçla değil, zekât ve ihsan ile müslüman oluyorlardı.

Kimilerine göre de bu kimseler zahiren İslâm'ı kabul etmiş olmalarına rağmen, kalplerine iman yerleşmemiş bir topluluktur. Bu bakımdan imanın kalplerine yerleşmesi maksadıyla kendilerine zekâttan bir pay verilmiştir.

Bazıları da, *«Onlar müşriklerin ileri gelenlerinden olan kimselerdir ve arkalarında kendilerine tabi olan insanlar vardı .İşte bu nedenle arkalarındaki kimselerin kalplerinin İslâm'a ısındırılması dikkate alınarak, onlara zekâttan bir pay verilir»* demişlerdir.

Yukarıdaki görüşlerin hepsi de birbirine yakın görüşlerdir. Sonuç itibariyle hepsinin tanımı, bu payın imani yönü (hakiki) olmadığı halde, ancak kendisine infak etmek suretiyle gerçek İs-

lâm'a getirilen kimseye verilen bir pay olduğu noktasında birleşir. Bu adeta cihadın farklı bir yönüdür.

MÜELLEFET'UL-KULUB ÜÇ GRUBA AYRILIR

a. Delil ve burhanlar vasıtasıyla iman edenler,
b. Baskı ve kılıç vasıtasıyla iman edenler,
c. İhsan ve infak vasıtasıyla iman edenler.

Müslümanların İmamı, her sınıfa gerek gördüğü biçimde davranarak onları küfürden ayırmaya çalışır. Nitekim Enes'ten rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) Ensar'a hitaben şöyle buyurmuştur: *«Ben küfürle zamanları pek yakın (yeni) olan bazı kimselere zekat veriyor ve böylelikle onların kalplerini İslâm'a ısındırmaya çalışıyorum»* (Müslim)

İbni İshak; *«Allah, onların kalbini İslâm'a ısındırmak ve kendileri ile birlikte kavimlerini de İslâm'a yaklaştırmak için onlara zekâttan pay verdi»* demiştir.

Müellefet'ul - Kulub umumiyetle ileri gelen (eşraftan) kimselerdendi. Hz. Peygamber (s.a) Ebu Süfyan bin Harb'in, oğlunun, Hakem bin Hizam'ın, Suheyl bin Amr'ın, Huveyt bin Abduluzza'nın, Saffan bin Umeyye'nin, Malik bin Avf'ın ve Ala bin Cariye'nin her birine 100'er deve vermiştir. Ravi, *«Bunlar -yüzlük- kimselerdi. Kureyş'ten bazı kimselere ise, örneğin Mahrame bin Nevfel, Zühri, Humeyr bin Vehb el-Cumahî, Hişam bin Amr el-Amirri gibi kimselere yüz deveden daha az verilmiştir» demektedir.*

İbn İshak, *«Rasûlüllah'ın bu kimselere ne kadar verdiğini bilmiyoruz»* diyor.

Hz. Peygamber'in (s.a) Said bir Yerbu'ya 50 deve verip, Abbas bin Murdas'a yüzden daha az deve vermesi üzerine Abbas kız-

mış ve bu hususta bir şiir söylemiştir. Hz. Peygamber (s.a), *«Gidin ve onun dilini benden kesin»* deyince, gidip razı oluncaya kadar ona ganimetten pay verdiler ve böylece o da dilini Hz. Peygamber (s.a) aleyhine kullanmaktan kesmiş oldu.

Nudayr bin Haris bin Alkame de Müellefet'ul-Kulub'tan sayılmıştır. Nudayr Bedir'de öldürülen Nadr bin Haris'in kardeşiydi. Bazıları da onun Habeşiştan muhacirlerinden olduğunu iddia etmektedirler. Fakat Nudayr Habeşiştan muhacirlerinden olsaydı eğer, müellefet'ul kulub'tan sayılması anlamsız olurdu. Çünkü Habeşistan'a hicret edenler, *«Muhacirin-i Evvelin»* (İlk Muhacirler) olarak anılırlar. Dolayısıyla o, imanı kalbine yerleştirmiş ve imanından dolayı savaşmış kimselerden olacağı için müellefet'ul-kulub'a mensup olamaz.

Ebu Ömer şöyle rivayet ediyor:

Hz. Peygamber (s.a) Malik bin Avf bin Sa'd'ı, Kays kabilesinden ve kendi kavminden müslüman olanlara idareci olarak göndermiş ve ona Sakif kabilesine hücum etmesi emrini vermişti. O da bu emri yerine getirerek, dünyayı Sakiflilere dar etmişti. Böylece *Uyeyne bin Hısım* müstesna müellefet'ul-kulub'a mensup kimselerin müslümanlığı güzel bir noktaya gelmiş oldu. Uyeyne'nin sürekli töhmet altında olmasına karşın, diğerleri değişik derecelerde bulunuyorlardı. Aralarında Haris bin Hişam, Hakim bin Hizam, İkrime bin Ebi Cehl, Süheyl bin Amr gibi hayırlı ve fazileti üzerinde ittifak edilen kimseler de vardı. Bazılarının dereceleri ise daha düşüktü. Allah Teâlâ, peygamberler ve mümin kullarından bazılarını bazılarına üstün kılmıştır. Allah onların durumunu daha iyi bilir.

İmam Malik, *«İşittiğime göre, Hakim bin Hizam Rasûlüllah'ın müellefet'ulkulub'a verdiği maldan kendisine düşeni daha sonra sadaka olarak halka dağıtmıştır»* demektedir.

Hakim bin Hizam ile *Huveytıb bin Abduluzza*, altmışı İslâm'da, altmışı da cahiliyye döneminde olmak üzere 120 yıl yaşamışlardır.

Ben, şeyhimiz Hafız Ebu Muhammed Abdulazim'den şöyle işittim. Sahabeden cahilliye döneminde 60, İslâm'da 60 yıl yaşayan iki kişi vardır. ikiside Hicretin 54. yılında Medinede' vefat etmişlerdir. Bu iki kişiden biri Hakim bin Hizam'dır. Kendisi Fil Hadisesi'nden önce Kabe'nin içinde doğmuştur. İkincisi ise Hassan bin Sabit el-Ensarî'dir. Bunu Ebu Ömer Osman Şehrezuri, «*Marifetu Envai İlm'ul-Hadis*» adlı eserinde, Huveytıb'ı ise, Ebu-Ferec el-Cevzi, «*Kitab'ul-Vefa Fi Şeref'il-Mustafa*» adlı eserinde zikretmiştir.

Ebu Ömer, «*Kitab'us-Sahabe*» adlı eserinde Huveytıb'ın İslâm'a yetiştiği zaman 60 yaşında, vefat ettiği zaman ise 120 yaşında olduğunu yazıyor. Hamnen bin Avf ise Abdurrahman bin Avf'ın kardeşidir. İslâm'da 60, cahiliyye döneminde 60 yıl yaşamıştır.

Muaviye ile babası Ebu Süfyan bin Harb da müellefet'ul-kulub'dan sayılmışlardır. Ancak Muaviye'nin müellefet'ul-kulub'dan olması ihtimali uzaktır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) vahiy katibi yapmak suretiyle onu -emin- kabul etmiş, yakınlarından yapmıştır. Muaviye'nin Hz. Ebubekir dönemindeki durumu ise daha belirgin ve daha vazıhtır. Ebu Süfyan'a gelince onun müellefet'ul-kulub'dan olduğunda bir kuşku yoktur.

Müellefet'ul-Kulub'un sayısını belirleme hususunda ihtilaf vardır. Ancak hepsi de mümindir, içlerinde kafir olanı yoktur. Allah daha iyi bilir ve daha iyi hüküm verir.

Bu sınıfın daha sonraları varlığını devam ettirip-ettirmediği hususunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Hz. Ömer, Hasan Basri, İmam Şabi ve başkaları, İslâm'ın kuvvet bulmasından sonra bu

sınıfın ortadan kalktığı görüşündedirler. Bu görüş aynı zamanda Malikiler nezdinde şöhret bulmuş ve Ashab-ı Rey tarafından da ileri sürülmüştür.

Hanefi alimlerinden bazıları, *«Allah İslâm'ı ve müslümanları aziz kıldığında ve İslâm diyarında kafirlerin sonu kesildiğinde, Hz. Ebubekir'in hilafet döneminde sahabe biraraya gelerek, müellefet'ul-kulub zekâttan payının düşmesinede görüş birliğine varmışlardır»* demektedirler.

Alimlerden bir grup da, bu kimselerin halen var olduğu görüşünde hemfikirlerdir. Çünkü müslümanların İmamı, çoğu zaman bu kimselerin kalplerini yumuşatmaya gerek duyabilir. Nitekim Hz. Ömer dinin güçlendiğini gördüğünden dolayı müellefet'ul-kulub'un zekât içerisindeki paylarını kaldırmıştır.

Yunus bin Bukeyr, Zühri'den müellefet'ul - kulub'u sorduğumda, *«Bu konuda bir neshin varid olduğunu bilmiyorum»* demiştir. Yani ona göre müellefet'ul-kulub halen mevcuttur.

Ebu Cafer en-Nuhas, *«Bana binaen onlar hakkındaki hüküm sabittir. Şayet bir kimsenin İslâm'a yakınlaştırılmasına gerek duyulmuşsa veya o kimseden müslümanlara bir zararın gelmesi korkusu varsa ya da kendisine mal verilmesi halinde iyi bir müslüman olacağına dair bir ümit belirmişse, o kimseye zekâttan pay verilir»* demiştir.

Kadı Abdulvehhab ise, ihtiyacın başgösterdiği dönemlerde bu kimselere zekâttan pay verilebileceğini söylemektedir.

Kadı İbn'ul -Arabî'de şöyle demektedir: «Benim kanaatime göre, İslâm kuvvet bulduğunda onlar yok olurlar. Ancak gerekirse Rasûlüllah döneminde verildiği gibi, onlara pay verilebilir. Çünkü Rasûlüllah, *'İslâm garib olarak başladı ve gelecekte de ilk başladığı gibi olacaktır'* buyurmuştur (Buhari)».

Müellefet'ul-Kulub'a zekâttan pay verilmediği takdirde bu pay diğer paylara katılır, yahut İmam'ın münasip gördüğü yerlere sarfedilir.

Zühri, *«Onların paylarının yarısı mescidlerin tamirine harcanır»* demiştir. Zühri'nin bu sözü, sekiz sınıfın hepsinin de zekât ehli olduklarına ama eşit şekilde zekâta müstehak olmadıklarına delâlet eder. Şayet aksi olsaydı müellefet'ul-kulub'un payı kendilerinin düşmesiyle düşer, başkalarına verilmezdi. Nitekim bir kişi belli bir topluluğa (bir öğrenci grubu, bir sülale v.s) bir miktar mal vasiyet ettiğinde, vasiyet yerine getirilmezden önce o topluluktan birisi ölürse, ölen kişinin payı diğerlerine verilmez.

KÖLELER

Zekâtın verildiği 5. sınıf; hürriyetlerine kavuşmaları için kendilerine zekâtın verildiği kölelik boyunduruğu altında ezilen kimselerdir. İbn Abbas ve İbn Ömer'e göre, zekât kölelere boyunlarını esaretten kurtarmaları için verilir. Malikî mezhebinin görüşü de bu doğrultudadır. Onlar, İmam'ın sadaka malından köle satın alıp, onları tüm müsülmanlar adına azad edebileceği, azad edilen kölelerin veliliğinin ümmete ait olduğu ve ayrıca zekât verecek olan mükellefin köle satınalıp azad etmesi halinde, zekâtın yerini bulduğu görüşündedirler.

Ebu Sevr'e göre, mükellefin zekâtıyla köle satınalıp azad etmesi durumunda, kölenin veliliği ona ait olmaz. Bu aynı zamanda İmam Şafii ve Ashab-ı Rey'in de görüşüdür. Fakat sıhhatli olan görüş ilkidir. Çünkü Allah Teâlâ ayette *«Ve fi'r-Rikab»* (boyunlarda) ifadesini kullanmıştır. Mademki boyunların (kölelerin) sadakada payları bulunmaktadır, o halde mükellefin zekâtıyla bir boyun çözmesi, başka bir ifadeyle bir köle satınalıp azad etmesi caizdir.

İlim ehli arasında, kişinin aldığı zekâtla Allah yolunda cihad etmek niyetiyle bir at satın alabileceğini ileri sürenler de vardır. Bu bakımdan bu kişi bir atı satın alabiliyorsa, pekâlâ bir köleyi de satın alabilir. Çünkü aralarında bir fark yoktur.(1)

Mükâtebe yapan (para karşılığında hürriyetini kazanmaya çalışan) bir kölenin, bu paydan yararlanması meselesi ihtilaflıdır. Bazıları yararlanamayacağını; zira Allah Teâlâ'nın *'rakabe'* kelimesini kullanmasından, burada mutlak bir azadlığın kastedildiğinin anlaşıldığını öne sürmüştür. Mukateb ise, bir sonraki borçlular sınıfına dahildir. Allah daha iyisini bilir.

İmam Malik'in mükâtebe yapmış bir köleye bu paydan, kitabet akdinin sonunda kendisini azad edecek taksitlerinin verilebileceği görüşünde olduğu rivayet edilmektedir. Nitekim Cumhur-u Ulema da ayette geçen *«Ve fi'r-Rikab»* ifadesinin tevilinde buna zahib olmuşlardır. İbn Vehb, İmam Şaii, İmam Leys ve İbrahim en-Nehai'de bu görüştedir.

Zekât kafirlerin elinde bulunan kölelerin kurtarılmaları için sarfedilebilir. Çünkü müslümanın elinde bulunan bir köleyi zekâtla kurtarmak ibadet olduğuna göre, köleyi kafirin elinden kurtarmak daha makbuldür.

Bera' bin Azib'den rivayet olunduğuna göre, bir kişi Hz. Peygamber'e (s.a) gelerek, *«Ey Allah'ın Rasûlü! bana öyle bir amel söyleki o amel beni cennete yaklaştırıp, cehennemden uzaklaştırsın»* dediğinde, Rasûlûllah ona, *«Sen her ne kadar konuşmanı kısa kestin ise de, aslında meseleyi uzun bir şekilde arzettin. Bir nefsi azad et, bir boynu kölelikten kurtar»* diye cevap verir. Gelen kişi, *«Ey Allah'ın Rasûlü! bir nefsi azad etmekle, bir boynu kölelikten kurtarmak aynı şeyler değil midirler?»* diye sorduğunda,

(1) Kurtubi, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 182.

Hz. Peygamber (s.a), *«Hayır, aynı şeyler değildirler. Çünkü bir nefsi azad etmen, tek başına onu azad etmen demek iken, bir boynu kölelikten kurtarman, o kimsenin (mükâtebe) fiatına yardım etmekliğindir»* der. (Darekutni)

BORÇLULAR

Zekâttan pay alan 6. sınıf borçlulardır. Borçlular, borç altına girmiş ve ödeme imkânından mahrum olan kimselerdir. Borçlulara zekâttan pay verilmesi hususunda ihtilaf yoksa da, sefahat için borca giren kimseye yardım edilip edilmeyeceğinde ihtilaf edilmiştir. Bu tür kimselere zekâttan pay verilmeyeceği gibi, tevbe etmedikçe, değil sadece zekâttan, diğer mallardan da onların borcunu ödemek için bir teşebbüste bulunulmaz. Malı olduğu halde, borcu tüm mallarını kapsayan kimselere de, borçlulara ayrılan paydan verilir. Malı olmadığı halde, borcu olan kimse hem fakirler sınıfına, hem de borçlular sınıfına dahildir. Bu bakımdan böyle kimseler hem fakir hem de borçlu sıfatı ile zekât alırlar.

Ebu Said el-Hudri'den rivayet olunduğuna göre, meyve satın alıp, zarar eden ve böylece borcu artan kimse için Hz. Peygamber (s.a), *«Ona sadaka verin»* buyurur ve halk o kimseye sadaka verir. Ancak verilen sadakalar o kimsenin borcunu ödeyecek miktara ulaşamayınca Hz. Peygamber (s.a) onun alacaklılarına, *«Nesini bulursanız alın, onun dışında sizin hakkınız yoktur»* der. (Müslim)

İyilik yolunda borç eden veya *'ıslah-ı zat'ul-beyn'* (arabuluculuk) yapmak için borçlanan kimseye -zengin bile olsa- borcunu ödeyebileceği miktarda borçlulara ayrılan paydan zekât verilir. Bu görüş İmam Şafii ile İmam Ahmet'e aittir. Onlar Kabise bin Muharik'ten rivayet edilen şu hadisle istidlal etmişlerdir:

«Ben bir yükün altına girdim ve bu yüzden Hz. Peygamber'e (s. a) giderek yardım istedim. O da, «*Bize sadaka (zekât gelinceye değin bekle, borcunu ödemen için sana zekât verilmesini emrederiz*» diye buyurduktan sonra şöyle dedi «*Ey Kabise! Dilenmek ancak şu üç kişiden birinin durumunda olan kimseye helaldir!*

a. Bir yükün altına giren kimseye o yükü ödeyecek kadar dilenmek helaldir. Onu ödedikten sonra dilenmekten vazgeçmelidir.

b. Kendisine bir felaket isabet edip ,malını kökünden silip götürmüş olan kimseye, yaşayacak kadar bir mal edininceye kadar dilenmesi helaldir.

c. Bir de kendisine fakirlik isabet eden kimse. Bu fakir kimsenin kavminin akıllılarından üç kişi kalkarak, 'falana fakirlik isabet etmiş. ona maişetini temin edinceye kadar dilenmek helaldir» demişlerdir. «*Ey Kabise! bu üç durumun dışında dilenmek haramdır. Dilenen de haram yemiş olur*». Buradaki Hz. Peygamber'in (s. a) «*Sonra dilenmekten vazgeçmelidir*» sözü, o kimsenin zengin olduğuna delildir. Çünkü fakir dilenmekten vazgeçmez.

Yine Hz. Peygamber'den şu hadis rivayet edilmiştir: «*Dilenmek ancak şu üç sınıf için helaldir. 1) Durumu çok kötü olan fakire, 2) Yükü çok ağır olan borçluya, 3) Diyet altına girene*».

Zekâttan ölünün borcunun ödenip-ödenmeyeceğinde de ihtilaf olmuştur. Hanefilere göre ölünün borcunun ödenmeyeceği gibi, zekâttan keffarette verilmez. Malikilere göreyse, zekâttan ölünün borcu ödenir. Çünkü ölü de sonuç itibariyle borçlular sınıfındandır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a), «*Ben her mümine nefsinden daha evlayım. Mal bırakan kimsenin malı aile fertlerine (mirasçılarına) aittir. Geriye borç ya da fakir aile efradını bırakan kimsenin borcunu ödemek ve aile efradına bakmak bana aittir*» buyurmuştur.

ALLAH YOLUNDA OLANLAR

Zekâttan pay alan 7. sınıf Allah yolunda olanlar, yani savaşan muhariplerdir. Onlara savaşta sarfetmek üzere verilen mal, ister zengin olsunlar, ister fakir zekâtın içinden verilir. Alimlerin çoğunluğu bu görüştedirler. Bu aynı zamanda İmam Malik'in de görüşüdür. İmam Ahmet'ten ve İshak bin Rahuvye'den nakledilen bir rivayete göre, Allah yolunda olmaktan maksat, Hacca gitmektir. Yani bu pay Hacca giden ve yolda parasız kalanlara verilmelidir.

Ebu'l-As'tan gelen bir rivayette, *«Rasûlüllah bizi hacca gitmemiz için zekât develerine bindirdi»* denilmektedir. (Buhari)

İbn Abbas'tan gelen rivayet ise şöyledir: *«Köle zekât malından azad edilmeli ve ona Hac için de zekât malından verilmelidir.»*

Ebu Muhammed Abdulgani, Abdurrahman bin Ebi Nuum kanalıyla şöyle rivayet etmektedir: «Abdullah bin Ömer'in yanında oturuyordum, o esnada ona bir kadın geldi ve *«Ey Eba Abdurrahman! kocam malının Allah yolunda sarfedilmesini vasiyyet etmiştir. Allah yolu ne demektir?»* diye sordu. İbn Ömer, *«O, onun dediği gibi Allah yolundadır»* diye cevap verince, ben İbn Ömer'e, *«Sen kadına fazladan bir şey söylemiş olmadın, aksine kapalı bir cevap vermek suretiyle onu daha fazla üzdün»* dedim. Bunun üzerine İbn Ömer, *«Ey Ebu Nuum'un oğlu! sen bana neyi emrediyorsun? Ben kadına o malı yeryüzünü ifsad eden ve yol kesenlere mi vermesini emretseydim?»* dedi. (O bu sözüyle o dönemki çapulcu askerleri kastediyor olmalıdır) (Ravi devamla); İbn Ömer'e *«Peki sen ona neyi emrediyorsun?»* diye sordum. O, *«Ben ona salih bir topluluğa vermesini emrediyorum. Allah'ın evini ziyarete giden hacılara vermesini söylüyorum. İşte onlar Allah'ın misafirleridir ve onlar Şeytan'ın cemaati gibi değildirler»* diyerek bu sözü üç defa tekrarladı. Ben, *«Ey Eba Abdurrahman! Şeytan'ın ce-*

maati de kimlerdir?» diye sorunca, *«Onlar öyle bir topluluktur ki, bugünkü idarecilerinin huzuruna girerler, onlara jurnalcılık yaparlar, yeryüzünde yalanlarla müslümanların aleyhlerinde bulunurlar. Böyle yaptıkları için de kendilerine hediyeler verilip maaş bağlanır»* diye cevap verdi.

Muhammed bin Abdulhakem şöyle demiştir; *«Zekâttaki bu pay, savaşta at ve silahlar, savaşçıların muhtaç olduğu diğer savaş araç - gereçleri ve düşmanın İslâm diyarına saldırısını engellemek için sarfedilmelidir».*

Tüm bu harcamalar savaş yolunda ve savaş içindir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a) bir olay esnasında ateşi söndürmesi için Sehl bin Ebi Has'ame'ye yüz deve vermiştir.

Ebu Davud Beşir bin Yesar'dan, o da Sehl bin Ebi Has'ame'den şöyle bir rivayet nakletmiştir,» *«Resûlüllah Hayber'de öldürülen Ensarî'nin diyeti olarak bana zekât develerinden yüz deve verdi».*

İsa bin Dinar: *«Sadaka (zekât) Allah yolunda savaşa çıkıp, savaş halinde ona muhtaç olan, zenginliğiyle malı geride kalmayan muharibe verilir. Beraberinde malı bulunan muharibe ise verilmez.»* demektedir. İmam Şafii, İmam Ahmed ve Cumhur-u Ulema'da bu görüştedir.

Ebu Hanife ve talebeleri İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed, savaşa giden (muharib) kimseye ancak fakir ve yolda kalmış ise, zekât malından verilir» görüşündedirler. Bu görüş, nassın üzerine bir fazlalık getirmektedir. Ebu Hanife nezdinde bu fazlalık nesh ile giderilmektedir. Ancak nesh Kur'an veya mütevatir bir haberle vukû bulur. Oysa sahih bir hadiste, bunun tam tersi ifade edilmiştir: «Şu beş sınıf müstesna, sadaka herhangi bir zengine helal değildir:

a. Allah yolunda gazaya giden,

b. Zekât toplamakla görevlendirilen,

c. Arabuluculuk yapmak için borçlanan,

d. Malıyla zekât malını alabilecek durumda olan,

e. Fakir olan komşusunun aldığı zekâttan kendisine hediyede bulunulan.»

(Bu hadisi İmam Malik; Zeyd bin Eslem ve Ata bin Yesar'dan mürsel olarak, Ma'mer bin Raşid; aynı raviler ile Ebu Said el-Hudri'den merfu olarak rivayet etmektedir.) Böylelikle rivayet edilen bu hadis, sözkonusu ayeti tefsir etmiş olmaktadır. (1)

İbn Kasım, «*Herhangi bir zengine zekâttan alıp, sonra da o aldığını cihad ve Allah yolunda infak etmesi caiz değildir. Bu ancak fakir kimseler için caizdir*» demektedir. Borcu olan bir zenginin de, kendi malını muhafaza etmek ve borcunu ödemek maksadıyla sadakadan alması caiz değildir. Gazaya giden kimse, savaş durumundayken ihtiyaç sahibi olsa, yanında olmasa da eğer malı varsa zengin sayılır ve dolayısıyla sadakadan hiçbirşey alamaz. Sadece borç alabilir ve onu da memleketine döndüğünde öder.

İbn Habib, İbn Kasım'ın yukarıdaki görüşünü naklederken, İbn Nafi ile diğerlerinin İbn Kasım'a muhalefet ettiklerini de belirtmektedir.

Ebu Zeyd ve diğer muhaddislerin İbn Kasım'dan rivayet ettikleri, «*Gazaya giden kimsenin kendisine yetecek kadar malı yanında da olsa, memleketinde de olsa, yine de zekâttan pay alabilir*» şeklindeki görüş, daha önce zikri geçen hadisin zahirine bakıl-

(1) Kurtubi, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 186.

dığında daha sahih görünüyor. Çünkü sözkonusu hadiste, zekâtın beş sınıf zengine helal olduğu belirtiliyordu.

İbn Vehb'in Malik'ten rivayet ettiğine göre, *«İster zengin ister fakir olsun gazaya gidenlere, sınırda bekleyenlere zekâttan verilir»*.

YOLCULAR

Zekâttan pay alan 8. ve son sınıf İbn'us-Sebil (yani yolda kalmış kimseler)dir. Seferi olarak memleketinden ayrıldıktan sonra memleketine dönecek parası kalmayan ve malına kavuşacak imkânları bulunmayan kimselere zengin bile olsalar, zekâttan verilir.

İbn Suhnun kitabında, İmam Malik'in, *«Memleketinde zengin olan yolcuya borç veren biri olduğu takdirde, o kimseye zekât düşmez»* dediği rivayet olunuyorsa da, birinci görüş daha sahihtir. Çünkü yolda kalmış olan zengin kimsenin, ortada Allah'ın minneti varken, kullardan birinin minneti altına girmesine gerek yoktur.

Memleketinde kendisinin zengin sayılmasına yetecek kadar serveti olan kimsenin, zekâttan *-yolcu olması münasebetiyle-* pay alması hususunda iki görüş rivayet edilmektedir. Meşhur olanına göre, bu tür kimselere zekâttan pay verilmez. Ancak buna rağmen alırsa, memleketine vardıktan sonra geri vermesi gerekmez. (1)

Hazin, 7. sınıf olan *«Fi sebilillah»* ı (Allah yolunda) savaşan gaziler olarak değerlendiriyor: «Onların sadaka malında payları vardır. Savaşa çıkacaklarında, cihad sırasında işlerini görebilmeleri amacıyla, silah, at, zırlı ve nafakalarını temin edebilmeleri için, -zengin de olsalar- kendilerine zekâttan pay verilir».

(1) Kurtubi, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 187.

Sadaka'dan Allah yolunda olanlara ayrılan paydan, hacca gitmek isteyenlere verilmez. İlim ehlinin çoğunluğu bu görüştedir. Ancak buna zıt olarak bir görüş, İbn Abbas ve Hasan Basri'den rivayet edildiği gibi, İmam Ahmed ile İshak bin Rahuvye de bu görüşü savunmuşlardır.

Bazı alimler, «*Fi sebilillah*» ifadesi geneldir ve bu bakımdan onu savaşa gidenlerle sınırlamak gereksizdir, dedikleri için bazı fakihler, bu payın tüm hayrat işlerinde, sözgelimi köprüler inşa etmek, kaleler yapmak, mescidler tamir etmek v.b sahalarda kullanılabileceğini öne sürmektedirler. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi «*Fi sebilillah*» genel bir tabirdir. Ancak ilk görüş daha sahihtir: zira bu konuda Cumhur-u Ulema'nın icmaı vardır.

İmam Nesefi, «*Fi sebilillah*» savaşa gidenlerin fakirleri ile yolda paraları bitmiş olan hacıları kapsamaktadır» diyor.

Kadı Beyzavi ise, «*Fi sebilillah*» sınıfını cihada sarfedilen bölüm içinde müteala ederek, «*Bu pay Allah rızası için cihada gidenlere harcanır ve at, silah gibi araç-gereçler alınır*» demektedir. Daha sonra da, «*Bir görüşe göre bu pay, köprü ve kalelerin inşasında da kullanılabilir*» diye ilavede bulunmaktadır. (1)

Alusi, *Ruh'ul-Meanî* adlı tefsirinde, *müellefet'ul-kulub*'u üçe ayırmaktadır.

1. Müslüman olmaları için Hz. Peygamber'in kendilerine zekât verdiği kimseler,

2. Müslüman olmalarına rağmen henüz inançları zayıf olan kimseler. Örneğin Uyeyne bin Hısım, Akra' bin Habis ve Abbas bin Murdas es-Sülemi gibi kimselere Hz. Peygamber (s.a) İslâm'a olan inançları daha da artsın diye zekâttan pay veriyordu.

(1) Beyzavi, Nesefi, Hazin, Tenvir'ul-Mikbas, cilt:3, sh: 146.

3. Müminleri kötülüklerinden muhafaza etmek amacıyla kendilerine zekât verilen kimseler, Küffara ve zekâtı vermeyenlere karşı savaşmak için kendilerine sadaka verilen kimseler gibi.

Hidaye'de *müellefet'ul-kulub* kendilerine zekât verilecek sınıflar arasından çıkarılmıştır. Hz. Ebubekir'in hilafeti döneminde sahabenin bu konuda ittifak ettikleri söylenmektedir. Rivayet olunduğuna göre Uyeyne ile Akra' Hz. Ebubekir'e giderek kendisinden bir arazi istediler. Halife onlara bir arazi verilmesi için bir yazı yazdığında, Hz. Ömer o yazıyı onların elinden alarak yırttı ve şöyle dedi: *«Bu Rasûlüllah'ın sizlere kalplerinizi İslâm'a ısındırmak için verdiği bir şeydi. Bugünse Allah, artık İslâm'ı aziz ve sizlerden müstağni kılmıştır. Şayet İslâm üzerinde dursanız ne âlâ! Aksi takdirde bizimle sizin aranızda kılıç hükmedecektir».* Bunun üzerine onlar da, *«Sen mi halifesin, yoksa Ömer mi? Sen bize yazı verdin, Ömer ise o yazıyı yırttı»* diye Hz. Ömer'i Hz. Ebubekir'e şikayet ettiler. Buna karşılık Hz. Ebubekir, *«O dilediği takdirde bu yazı geçerlidir»* demek suretiyle Hz. Ömer'e muvafakat etti. Üstelik bu kimselerin bazılarının irtidat etmeleri veyahut bir felaketin kopması ihtimaline rağmen, hiçbir sahabi Hz. Ömer'in bu yaptığına karşı çıkmadı.

Müellefet'ul-Kulub sınıfının Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortadan kaldırılması hususunda ihtilaf edilmiştir. Çünkü bu sınıf Hz. Peygamber'in (s.a) vefatına kadar Kitab'la sabittir.

Bazı kimseler, *«Kitab'la sabit olanın icma ile neshol unması caizdir: zira İcma da Kitab gibi kesin bir hüccettir»* görüşünü savunmuşlarsa da, bu görüş pek sahih değildir.

Bazı alimlerde, *«Bu mesele bir hükmün illetinin sona ermesiyle o hükmün kendisinin de sona ermesi gibidir. Sözgelimi oruç tutmanın vücubiyeti, vaktinin sona ermesiyle ortadan kalkar»* demişler ise de, diğeri gibi bu görüşte reddedilmiştir. Çünkü bura-

daki hüküm bir sebebi gerektirmemektedir. Nitekim Remli'de şöyle denilmektedir: *«Tavafta -Izdıva- (*) yapmanın illetinin sona ermesi, Izdıba'nın sona ermesini gerektirmez»*. Yani Hz. Peygamber (s.a) ve sahabe Izdıba'yı kendilerini seyreden kafirlere güçlü ve kuvvetli görünmek için yapmışlardı. Oysa bugün kendisine böyle bir ihtiyaç olmadığı Izdıba sünnetine halen devam edilmektedir.

Alaaddin Abdulaziz, *«En güzeli şöyle demektir; Bu Rasûlullah'ın (s.a) zamanında yapılan bir şeyin mânâ bakımından tekrarıdır»* demektedir. Nitekim müellefet'ul-kulub'a önceleri zekât verilmesinin amacı, İslâm'ın güç kazanmasının gözetilmesiydi. Çünkü İslâm o zamanlar zayıf, küfür ise kuvvetliydi. Zekâtın verilmesi İslâm'ın izzet bulmasına yardım etti. Böylelikle vaziyet değişti ve müslümanlar galip gelince İslâm aziz oldu. Dolayısıyla önceleri dinin güç kazanması için vermek gerekirken, şimdi dinin izzeti için vermemek gerekir. Çünkü esas hedef zaten dinin izzet bulmasıdır. Bu ise sözkonusu payın hali üzere baki kalması anlamına gelir ve dolayısıyla nesh mevzubahis değildir. Teyemmüm eden kimsenin durumu da tıpkı buna benzer. Böyle bir kimseye temizlenmesi için toprağı kullanmak vaciptir; zira su bulunamadığı zamanlarda toprak kullanılmasına izin verilmiş bir vasıtadır. Ancak durumun değişmesi, yani suyun bulunmasıyla vasıtada değişir ve artık o kimseye suyun kullanılması vacip olur. Çünkü maksadın hasıl olması için suyun kullanılması emredilmiştir. Binaenaleyh bu birinci durumun nesh edilmesi demek değildir. İşte müellefet'ul-kulub'a zekâtın verilmesinden vazgeçilmesi de bu anlamıyla bir nesh değildir. Sözgelimi diyetin, kazaen katil olan kimsenin yakınları üzerine farz olması da böyledir. Diyet Hz. Peygamber'in (s.a) döneminde katilin aşireti üzerine farz-

(*) Izdıba: Kabe'yi tavaf ederken ihramın bir ucunu sağ koltuğunun altından geçirip, diğer ucunu sol omzun üzerinden atıp bağlamak ve sağ omuzu açık bırakmaktır. Tavafta bunu yapmak sünnet, namazda ise mekruhtur. (İbn Abidin, cilt: 2, sh: 495)

dı, fakat ondan sonra Divan Ehli'nin üzerine farz oldu. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) döneminde diyet, kendilerine yardım edildiğinden dolayı aşirete farzdı. Daha sonra ise, yardımı divan ehli yapmıştır. Bu değişiklik neshten ziyade, diyetin kendisi için vacip olduğu mâna olan yardımlaşmanın takdiridir. Bu yorum Nihaye'de istihsan edilmiştir.

İbn Kemal, «*Bu neshe ters düşmez; zira onlara zekât vermenin mübah olması şer'i ve sabit bir hüküm iken, sonradan kaldırılmıştır*» demektedir.

Bazı müdekkikler ise, «*Buna nesh olmuştur denilemez; zira Kitab'ın İcma ile neshi caiz değildir Bu takdirde nesheden İcma'ın kendisi olmayıp, onun delilidir. Çünkü İcma ancak delile dayandığı takdirde, bir hüküm ifade eder. Böyle olması halinde mesele yoktur. Ancak aksi takdirde, onun sabit olmadığına hükmetmek gerekir*» demektedirler.

Hz. Ömer'in işaret ettiği ayet,«*De ki: Hak Rabbinizden gelendir. Dileyen iman eder, dileyen de inkar eder*» (Kehf: 29) bu görüşü destekler mahiyettedir. Ancak bu noktaya iyice dikkat etmek gerekir. Çünkü bu görüş ayetin bu olaydan sonra nazil olduğunun tespit edilmesi durumunda muteber olur. Oysa böyle bir tespit yapılmamıştır.

İmam Zühri, Ebu Cafer Muhammed bin Ali, Ebu Sevr ve Hasan Basri'nin de dahil olduğu bir grup alim, müellefet'ul-kulub'a ait payın düşmediği görüşündedirler.

İmam Ahmed, «*Müslümanlar yardıma muhtaç olduğu sürece müellefet'ul-kulub'a zekâttaki payları verilir*» derken, bazı alimlerde «*müellefet'ul-kulub iki kısma ayrılır, müslümanları vardır, kafirleri vardır. Yürürlükten kaldırılan pay kafirlere ait olanıdır. Çünkü Hz Peygamber'in (s.a) ganimetin 1/5'inden yani kendi payından verdiği onlara tahsis edilmiştir*» demektedirler.

Alusî, borçlular sınıfı ile ilgili olarak şöyle söylüyor: «*O kimselerin üzerlerinde borç yükü olduğundan, Ez-Züheyriyye'de de denildiği gibi zekâtı onlara vermek fakirlere vermekten evladır.*» Nitekim fakihler, «*Bu borç masiyette şaraba harcamak veya israf etmek için yapılan borç gibi değildir*» demişlerdir.

İmam Nevevi, «*Minhac*» adlı eserinde; «*Masiyette harcamak üzere borç yapan kimseye tevbe etmesi halinde zekâttan pay verilir*» derken, bu görüşünü «*Er-Ravda*» adlı eserinde şu şekilde düzeltiyor; «*Masiyette harcamak üzere borç yapan kimseye tevbe etse de, etmese de zekâttan pay verilmez. Çünkü o zekât alabilmek için tevbe etmiş olabilir. Ayrıca bu tür kimselerin kendisinin ve ailesinin ihtiyacını karşılayabilecek nafaka miktarından fazla gelirlerinin ve borçlarını ödeyebilecek miktarda mallarının olmaması da şart koşulmuştur. Aksi takdirde sadece böyle bir borcu vermek, pay almasına mâni olmaz. Bu İmam Şafii'nin iki görüşünden biri ve en meşhurudur*».

Bazı alimler, «*Ayet umum ifade ettiğinden böyle bir şart öne sürülemez*» demektedirler. Kuduri ile Kenz Sahibi, «*Borçlu bir kimse zekâtın sarfedildiği bölüme dahildir*» derken, Kâfi'de «*Borçlunun zekât alabilmesi için, borcundan fazla bir mala sahip olması gerekiyor*» diyor. Bahr ise, «*Ayette bahsi geçen borçludan maksat bu tür kimselerdir. Çünkü borçlu, lugatta üzerinde borç yükü olduğu halde borcunu ödeme imkanına sahip olmayan kimse demektir*» şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Nitekim El-Utbi'de bu şekilde zikretmiştir.

Bu hususta bir sınırlama yapılmamasının nedenini ise bazı alimler, «*Fakirlik zekât toplayan memur ile yolcu dışında tüm sınıflar için aranan bir şarttır*» şeklinde açıklıyorlar. Ancak yolcunun memleketinde malı varsa o fakir sınıfına girer.

Borçluya borcunu ödeyebilmesi için zekâtın verildiği an, bor-

cun vaktinin gelmesinin şart olup - olmadığı hususunda İmam Şafii'den iki görüş rivayet edilmiştir.

Şafiilere göre arabuluculuk yapmak için borçlanan kimseye zekât verilir. Sözgelimi -*katili bilinsin ya da bilinmesin*- öldürülen bir kişi hakkında çekişen iki kabile arasında, meydana gelebilecek bir fitneyi önlemek için arabulucuk yapan kimse, maktûlun velisine diyet verdiği için, kendisine zengin de olsa zekât verilebilir. Bazıları ise nakdi serveti olan kimse zekât alamaz demişlerdir. (1)

Alusi, «*Fi sebilillah*» ile ilgili de şöyle demektedir; «*Ebu Yusuf'a göre bu kimseler yolda kalmış askerler, İmam Muhammed'e göre de yolda kalmış hacılardır*».

Bazı alimler, «*Bununla ilim yolunda olanlar kastedilmiştir* derlerken, Ez-Züheyriyye' fetvasında, «*Sadece ilim ehli kastolunmuştur*» denilmektedir. Bedai'us-Senai'de, «*Burada tüm ibadet yolunda olanlara işaret vardır*» diye kayıtlıdır. Bu takdirde bu sınıfa Allah'a taat yollarında çalışan, hayr yollarında koşan herkes dahil olur. Bahr'da, «*Burada fakirlik şartı gerekmektedir*» denildiğinden, onun meyvesi zekâtta değil ancak vasiyyetler ve vakıflarda ortaya çıkar.

Bazıları gerçeğin Cessas'ın *Ahkam'ul-Kur'an* adlı tefsirinde şu şekilde yazdığıdır, demektedirler: «*Memleketinde evi, hizmetçisi, atı ve fazlaca serveti olan kimseye orada zekât almak helal değildir. Bu kimse cihada çıktığında bineğe ve silaha ihtiyaç duyabilir. Oysa memleketinde kalması halinde bunlara muhtaç olmayacaktı. İşte bu bakımdan memleketinde zengin olsa bile, bu kimsenin sadaka (zekât)tan pay alması caizdir.*» Hz. Peygamber'in «*Sadaka ancak zengin gaziye (askere) helaldir*» hadisi de bu görüşü desteklemektedir.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 10, sh: 122 - 123.

Alusî ise şöyle demektedir: «Şafiilere göre meşhur olan görüş, ayetteki «*lam*»ın mülk için olmasıdır. Çünkü onlar varolduğu takdirde zekâtın, biri hariç tüm sınıflara ve her sınıftan en az üç veya daha fazla kişiye sarfedilmesi gerektiği görüşündedirler. Hanefilere göreyse, mükellef zekâtını tüm sınıflara verebileceği gibi sadece bir tek sınıfa da verebilir. Çünkü, ayet ile zekât verilecek sınıfların beyanı amaçlanmıştır. Maksat verilecek miktarı tayin değildir. Nitekim, «*Şayet onu fakirlere gizlice verirseniz daha hayırlıdır*» (Bakara: 271) ayeti de buna delâlet etmektedir. Ayrıca bir defasında sadakadan mal geldiğinde Hz. Peygamber (s.a) onu sadece müellefet'ul-kulub'a vermiş, ikinci bir mal geldiğinde ise onu, sadece borçlular sınıfına vermiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a) bu uygulaması, zekâtın bir tek sınıfa verilebileceğini göstermektedir».

Hanefilerin bu görüşü, Hz. Ömer ile İbn Abbas'tan da rivayet olunduğu gibi, Said bin Cübeyr, Ata, Süfyan'us-Sevri, Ahmet bin Hanbel ve İmam Malik de bu görüştedirler.

(61) «*İçlerinden peygamberi incitenler...*»

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Ebi Hatim bu ayetin münafıklardan bir topluluk hakkında nazil olduğunu Süddi'den rivayet etmektedir. Cellas bin Suveyd bin Samit, Rifa' bin Abdulmunzir, Vedia bin Sabit ve daha başka kimseler Rasûlullah'a (s.a) uygun olmayan şeyler söylediğinde, içlerinden birisi, «*Böyle yapmayın korkarım ki bu söylediklerniz Muhammed'in kulağına gider, o da bize ceza verir*» dedi. Cellas ise, «*Biz dilediğimizi söyler, sonra da Muhammed'e gideriz. Ne dersek o bizi tasdik eder; Zira Muhammed de (nihayetinde) bir kulaktır*» diye cevap verdi. Başka bir rivayette ise, «*İşiten bir kulaktır*» şeklinde geçmektedir.

Muhammed İbn İshak, «Bu ayet Nebtel bin Hars adında münafıklardan biri hakkında nazil olmuştur. O iki gözü kırmızı, yanakları çökük, fizyonomisi çok çirkin biriydi. Rasûlullah'ın (s.a) sözlerini münafıklara taşırdı. Bu yüzden kendisine böyle yapmaması söylendiğinde, «*Muhammed ancak bir kulaktır. Ona kim ne söylerse, onu tasdik eder. Bizde bir şey söyler, sonra yanına gideriz. Ona yemin ederiz, o da bizi tasdik eder*» diye cevap vermiştir. İşte Hz. Peygamber (s.a) bu kimse hakkında, «*Şeytan'ı görmek isteyen Nebtel bin Hars'a baksın*» buyurmuştur.

Allah'ın yüzlerini simsiyah, kulaklarını sağır, gözlerini kör edesice kimseler; «*Peygamber bir kulaktır*» sözüyle, «O kendisine söylenen her şeyi dinler ve tasdik eder» demek istiyorlardı. Dolayısıyla onların konuşmalarında bunu ifade edecek bir şeyle, «*Uzn*»u (kulağı) vasıflandırmak, onların içlerini keşfetmektir. Uzn, kulak demektir. Buradaki anlamıyla kişiye vasıf olduğundan bu kullanımda mübalağa söz konusudur. Yani Hz. Peygamber her sözü sadece dinlemekle kalmaz, dinledikten sonra tasdik de eder. Cevherî, bir kişiye «*kulaktır*» denildiğinde, o kimsenin herkesin sözünü dinlediği kastedilir, demektedir.

Ali bin Ebi Talha, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor : «*O kulaktır, yani (her sözü) dinler ve kabul eder.*»

Bazı rivayetlere göre bu ayet Attab bin Kuşeyh hakkında nazil olmuştur. O, «*Muhammed bir kulaktır, her söyleneni kabul eder*» diyordu.

Kıraat imamlarından Hamza, ayette geçen «*Rahmet*» kelimesini «*esreli*» okurken, başkaları «*ötre*» ile okuyarak onu, «*Uzn*» kelimesi üzerine atfetmişlerdir. Ayetin takdiri, *o hayr kulağıdır, o rahmettir* şeklinde olmaktadır. Yani o hayr dinler, şerri dinlemez. O dinlenilmesi gerekeni dinler, o bir rahmettir. O Allah'a ve müminlere inanır, güvenir. Yani müminleri tasdik eder, müminlerin sözünü kabul eder, münafıklarınkini ise kabul etmez.

«O sizden iman edenler için rahmettir;» ayetinde Allah Teâlâ'nın, *«sizden iman edenler»* ifadesini kullanmasının nedeni, münafıkların müminlerden olduklarını iddia etmeleridir. Böylelikle onların yalancılıkları vurgulanmış olmaktadır. Bu bakımdan Hz. Peygamber (s.a) sadece ihlaslı müminler için rahmettir, münafıklar için değil. O'nun (s.a) rahmet olması ise, halkın hakkında hükümleri zahire göre tatbik etmesinden, onların gizli taraflarını araştırmamasından ve sırlarını ifşa edip açığa çıkarmamasından neşet etmektedir.

Nesefi, *«O sizden iman edenler için rahmettir»* ifadesiyle ilgili olarak şöyle demektedir; «O sizden müminlere rahmettir. Yani ey münafıklar; imanlarınızı -varsa- açığa vurunuz. Sizlerin ancak zahiri imanınız sizden kabul edilir, sırlarınız ise araştırılmaz. Dolayısıyla müşriklerin başlarına gelenler sizlerin başına gelmemiş olur. Ya da, *«O müminler için rahmettir,»* yani onları küfürden kurtarmış, imana gelmelerine vesile olmuş ve imanları sayesinde onlara şefaat edecektir.»

«Allah'ın Rasûlü'ne eziyet verenlere gelince, onlar için hem dünya hem de ahirette elem verici bir azap vardır» ifadesi ile ilgili olarak Kadı Beyzavî, Hz. Peygamber'e eziyet verenlere, verdikleri eziyetten ötürü elem verici azap vardır, demekte ve *«dünya ve ahiret»* ifadesine değinmemektedir.

Tenvir'ul-Mikbas bu ayeti, Tebûk gazvesinde Cellas bin Suveyd, Semmak bin Amr, Mahşa bin Humeyr ve arkadaşları Hz. Peygamber'e (s.a) eziyet verdiklerinden ötürü onlara dünya ve ahirette acı bir azap vardır, şeklinde yorumluyor (1)

(1) Mecmau't-Tefasir, cilt: 3 sh: 49.

يَحْلِفُوْنَ بِاللّٰهِ لَكُمْ لِيُرْضُوْكُمْ ۚ وَاللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗٓ
اَحَقُّ اَنْ يُّرْضُوْهُ اِنْ كَانُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴿٦٢﴾ اَلَمْ يَعْلَمُوْٓا اَنَّهٗ
مَنْ يُّحَادِدِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَاَنَّ لَهٗ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا
فِيْهَا ۭ ذٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيْمُ ﴿٦٣﴾ يَحْذَرُ الْمُنٰفِقُوْنَ اَنْ
تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُوْرَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِيْ قُلُوْبِهِمْ ۭ قُلِ
اسْتَهْزِءُوْا ۚ اِنَّ اللّٰهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُوْنَ ﴿٦٤﴾ وَلَىِٕنْ سَاَلْتَهُمْ
لَيَقُوْلُنَّ اِنَّمَا كُنَّا نَخُوْضُ وَنَلْعَبُ ۭ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيٰتِهٖ
وَرَسُوْلِهٖ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوْا قَدْ كَفَرْتُمْ
بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ ۭ اِنْ نَّعْفُ عَنْ طَاۗىِٕفَةٍ مِّنْكُمْ نُعَذِّبْ
طَاۗىِٕفَةًۢ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا مُجْرِمِيْنَ ﴿٦٦﴾ اَلْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ
بَعْضُهُمْ مِّنْۢ بَعْضٍ ۘ يَاْمُرُوْنَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ
الْمَعْرُوْفِ وَيَقْبِضُوْنَ اَيْدِيَهُمْ ۭ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ ۭ
اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِيْنَ
وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِيْنَ
فِيْهَا ۭ هِىَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿٦٨﴾

62 — Sizi razı etmek için (gelip) size Allah'a yemin ederler. Eğer mümin iseler Allah ve Rasûlü'nü razı etmeleri daha gereklidir.

63 — Bilmiyorlar mı ki, Allah ve Rasûlü'ne karşı koyan bir kimseye elbette içinde ebedi kalacağı cehennem ateşi vardır. İşte bu, o, büyük aşağılanmadır.

64 — Münafıklar kalplerinde bulunanı onlara haber verecek bir surenin üzerlerine indirilmesinden çekinirler. De ki: «Siz alay edip durunuz. Kuşkusuz Allah o çekinip durduğunuzu açığa çıkarıcıdır.»

65 — Yemin olsun ki eğer onlara sorarsan, «Andolsun biz sadece lâfa dalmış oyalanıyorduk» derler. De ki: «Allah, ayetleri ve rasûlü ile mi alay ediyordunuz?»

66 — Özür belirtmeyiniz. Çünkü siz imanınızdan sonra kafir oldunuz. Eğer bir grubunuzu bağışlasak bile, bir grubu da gerçekte suçlu olmaları nedeniyle azaba düçar edeceğiz.

67 — Münafık erkekler ile münafık kadınlar birbirlerindendir. Kötülüğü emrederler, iyilikten alıkoyarlar. Ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular. O da onları unuttu. Kuşkusuz ki, münafıklar fasıkların ta kendileridir.

68 — Allah münafık erkeklere de, münafık kadınlara da, kafirlere de içinde ebedi kalmak üzere cehennem ateşini va'detti. O ateş onlara yeter. Allah onlara lanet etmiştir ve onlara sürekli bir azab vardır.

(62) *«Sizi razı etmek için (gelip) size Allah'a yemin ederler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Rivayet olunduğuna göre bu ayetin nüzul sebebi şudur: İçlerinde Cellas bin Suveyd, Vedia bin Sabit'in de bulunduğu münafıklardan bir grup bir araya geldiler ve Amr bin Kays isimli Ensar'dan bir genci aşağılayarak, *«Şayet Muhammed'in dediği Hak ise bizler eşekten daha aşağılıklarız»* dediler. Bunun üzerine o genç öfkelenerek onlara, *«Allah'a yemin ederim ki, Muhamed'in dediği haktır ve sizler de eşekten daha aşağı kimselersiniz»* diye karşılık verdikten sonra gidip onların sözlerini Hz. Peygamber'e iletti. Onlar hemen gelip Amr'ın yalancı olduğuna dair yemin ettiler. Amr ise, *«Onlar yalancılardır»* diye yemin edip, şu duayı yaptı: *«Ya rabbi! doğrunun doğruluğu yalancının yalancılığı ortaya çıkıncaya kadar bizi buradan ayırma»*. Bu duanın üzerine ayet nazil oldu ve böylelikle de doğrunun doğruluğu yalancının da yalanı ortaya çıktı.

YEMİN'İN HÜKMÜ

Bu ayet-i celile bazı hususları bir arada ifade etmiştir. Şöyle ki:

a. Yemin edenin yemini, kendisi için yemin edilen razı olmasa bile kabul edilir.

b. Yemin, iddia da bulunan kişinin hakkıdır.

c. Yemin sadece Allah'a izafeten yapılır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a), *«Yemin eden Allah'ın adıyla yemin etsin veya sussun. Yemin eden de tasdik edilsin»* buyurmuştur.

Mukatil ile Kelbî'den gelen bir rivayete göre, bu ayet Tebûk gazvesinden geri kalan münafık bir grup hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a) Tebûk'ten dönünce, bu kimseler huzura gelip özür dilediler ve birtakım nedenler ileri sürerek haklı olduklarına yemin ettiler. Allah da onları yalanlamak maksadıyla bu ayeti indirdi.

HZ. PEYGAMBERİ (s.a) ALAYA ALMANIN NETİCESİ

(63) *«Bilmiyorlar mı ki Allah ve Rasûlü'ne karşı koyan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani *«Münafıklar bunu bilmiyorlar mı?»* Buradaki istifham, kınama, yerme içindir. Dolayısıyla bu istifham Hz. Peygamber (s.a) ile alay etmenin, onun azametine dokunmanın sonucunun çok korkunç olduğuna bir işarettir. Ayette geçen *«Yuhadidu»* fiili, kandırmak anlamındaki *«muhadet»* kökünden türemedir ve muhalefet, karşı koymak anlamındadır. Yani *«Bilmiyorlar mı ki Allah ve Rasûlü'nün emirlerine muhalefet eden...»* şeklindedir. Bu fiil *«Hadi»* kökünden olup, menetmek anlamına da gelebilir.

«El-Hizyu» kelimesine gelince, bu kelime aşağılık, zillet, rezalet, rezil olmakla birlikte düşüklük mânâsındadır.

(64) *«Münafıklar kalplerinde bulunanı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Süddi şöyle demektedir:*«Münafıklardan bazıları, «Allah'a ye-*

min ederim ki, huzura götürülüp bana yüz kamçı atılmasını isterdim de, hakkımızda bizi rezil edecek bir sure nazil olmasını istemezdim» diyorlardı ve bu sure bunun üzerine nazil oldu.»

Münafıklar kalplerinde bulunan gizli sırları bildirecek bir surenin nazil olmasından korkuyorlardı. Bu noktada, *«Münafıklar zaten kalplerinde olan kini biliyorlardı. Dolayısıyla inecek surenin münafıklara bu kini bildirmesinden maksat nedir?»* diye sorulacak olursa, cevap olarak şöyle deriz: *«Böylelikle onların gizledikleri sırlar halk arasında yayılacak ve onlar o gizli sırlarını halkın ağzından işiteceklerdir. İşte bu ayet onlara bu gerçeği bildirmektedir. Yani onlar müminlerin kendi sırlarına muttali olmalarından* korkuyorlardı.»

Bazı müfessirler, *«Bu ayetten maksat, bu surenin onlara kalplerinde olanı Rasûlüllah'ın bildiği şekilde haber vermesidir»* derken, bazıları da, *«Burada haber vermekten maksat, sure onların sırlarını o kadar derinden kapsamıştır ki âdeta iç âlemlerinde olup da bilmediklerini bu sure biliyor, onlara bunu haber veriyor, onların çirkinliklerini yayıyor, demektir»* diyorlar. Muhtemelen ayetteki birinci ve ikinci zamirler müminlere iken, üçüncü zamir münafıklara raci olmaktadır. Gerçi burada zamirlerin atfolundukları merciilerin tespit edilmesi bir mahzura yol açıyorsa da, zamirlerin tefkiki (çözülmesi) her ifade de yasak kılınmamıştır. Bu bakımdan karineler kuvvetli ise, zamirlerin çözülmesi mahzurlu olmaz. Yani, münafıklar müslümanların üzerine bir surenin inmesini ve o surenin müslümanlara münafıkların kalplerinde olanı haber vermesini ve münafıkları rezil ve ifşa etmesini düşünerek, bundan şiddetle korkuyorlardı. Onlara bu durumdan nasıl korktuklarının haber verilmesi, kendilerinin Hz. Peygamber'in (s.a) nezdinde güvenilir bir konuma sahip olmadıklarını göstermektedir.

Ebu Müslüm'e göre bu korkunun belirtilmesi de alay yoluy-

la olmuştur. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in (s.a) kendilerinin her söylediğini işittiğini ve bu da vahiyle bildiriliyor dediğini duyunca, bunu yalanlayarak onunla alay ettiler. Ebu Müslim bu yorum, *«De ki: Siz alay edip durunuz»* cümlesiyle desteklenmektedir, diyor. Buradaki *«Alay edip durunuz»* emri, tahdid için olduğundan *«Nifaka dalınız»* anlamına gelmektedir. Çünkü alay edici olan münafıkların kendisidir. Bazı müfessirlere göreyse, ayette geçen *«Yahzeru»* fiili aslında *«Li yahzer»* şeklinde emir anlamındadır. Ancak *«Kuşkusuz Allah o çekinip durduğunuzu açığa çıkarıcıdır»* ifadesi bazı yönleriyle bu yoruma mânidir. Fakat onların bu emir mucibince sakındıkları (korktukları) öne sürüldüğü takdirde yukarıdaki yorum kabul edilebilir. Oysa böyle bir şeyi öne sürmek zahirî mânâya ters düşer. Yani ayetin anlamı o zaman şu şekilde anlaşılmaktadır: *«Kuşkusuz Allah böyle bir sureyi ve o korktuğunuz şeyi indiricidir»* Oysa ayet bu şekilde değil, bulunduğu gibi nazil olmuştur. Dolayısıyla bu mübalağa içindir ve böylelikle ayetin anlamı, *«Surenin indirilmesiyle ifşa edilmesi amaçlanan o sakındığınız durum ortaya çıkacaktır»* şeklinde ve daha umumi olmaktadır. Çünkü ayet ile, ortaya çıkmasından korkulan her şeyi Allah'ın ortaya çıkarabileceği kastolunmaktadır ki, burada *«çıkarma»* fiilinin Allah'a izafe edilmesinin nedeni, O'nun (c.c) bu işi mükemmelen yapacağından ötürüdür. Tekid ise, tereddütün bertaraf edilmesi veya inkârın reddedilmesi içindir.

(65) *«Eğer onlara sorarsan: «Andolsun biz sadece lâfa dalmış oyalanıyorduk» derler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani onlara o sözleri niçin sarfetmiş olduklarını sorarsan: *«Andolsun biz sadece lâfa dalmış oyalanıyorduk»* diyeceklerdir.

İbn Münzir ile İbn Ebi Hatim'in Katade'den rivayet ettiklerine göre, Hz. Peygamber (s.a) Tebûk seferine çıktığında münafıklardan bazı kimselerin, *«Yoksa bu adam, Şam'ın sarayları ve kalelerinin fethedileceğini mi ummaktadır. Heyhat, heyhat!..»* de-

diklerine şahit olur. Yani o kimselere göre böyle bir şeyin olması pek uzak bir ihtimaldir. Allah Teâlâ, onların bu sözlerinden kendisini haberdar etmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a), *«Şu giden grubu durdurunuz»* diye emreder ve sonra yanlarına giderek, *«Sizler şöyle şöyle demediniz mi?»* der. Onlar da, *«Ya Rasûlüllah! Andolsun biz sadece lâfa dalmış oyalanıyorduk»* derler, sonra da bu ayet nazil olur.

İbn Cerir ile İbn Merduveyh'in Abdullah bin Ömer'den naklettiklerine göre, o şöyle demiştir: «Bu sözü sarfeden Vedia bin Sabit'i gördüğümde, Hz. Peygamber'in (s.a) devesinin eğerinin bağlı bulunduğu ipe yapışmıştı, Peygamberle beraber yürüyordu. Sahabenin attığı taşlar ona değiyordu. O, *«Biz sadece lâfa dalmış oyalanıyorduk»* dediğinde Hz. Peygamber (s.a), *«Allah ayetleri ve Rasûlü ile mi alay ediyordunuz?»* diye ona cevap verdi.

En-Nakkaş, Hz. Peygamber'in (s.a) devesinin ipine yapışan kişinin Abdullah bin Ubey bin Selûl olduğunu söylemektedir. Kuşeyri'nin de İbn Ömer'den aynı şekilde rivayet etmesine karşın, İbn Atiyye, *«Bu rivayet yanlıştır; zira İbn Ubey Tebûk seferine katılmamıştır»* demektedir. Kuşeyri ise *«Bu söz sadece Vedia bin Sabit'e söylenmiştir. O münafıklardandı ve Tebûk seferine katılmıştı»* diyor.

Ayette geçen *«Nehudu»* fiili *«h-v-d»* kökünden türemiştir ve suya ya da herhangi bir şeye dalmak demektir. Daha ileride bu kelime pislik, zillet olan her şeye dalmak anlamında da kullanılmıştır.

ŞAKASI DAHİ TEHLİKELİ SÖZLER

Bu ayet, küfrü gerektiren sözleri şaka ile dahi söylemenin küfür olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü tahkik nasıl ilim ve hakkın kardeşi ise, istihza da (alay etmek) aynı şekilde dalâlet ve cehaletin kardeşidir.

Ulema, alış-veriş, nikâh ve boşanma gibi hükümler hususunda hezl (şaka) yapmanın, ne gerektirdiği konusunda ihtilaf etmiştir. Bazıları bu tür şakaların mutlaka bir mesuliyeti mucip olduğunu, bazıları da olmadığını ileri sürmüştür. İmam Şafii, *Nikâh ve talakta şaka, ciddiyet gibidir. Alış-verişte ise böyle değildir»* derken, İmam Malik, *«Şaka ile nikâh yapanın nikâhı sahihtir»* demiştir.

Ebu Zeyd, İbn Kasım'ın böyle bir nikâha cevaz vermediğini nakletmektedir.

Ebu Hüreyre'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«Üç şey vardır ki onların ciddisi ciddi, şakası da ciddidir; Nikâh ,talak ve ricat!»* (Ebu Davud, Tirmizi, Darekutni) Tirmizi bu hadise *«Hasen» demektedir.* Nitekim sahabe ve ilim ehli bu hadis üzere amel etmektedir.

İmam Malik, Yahya bin Said ve Said bin Müseyyeb'den şöyle rivayet ediyor: *«Üç şey vardır ki onlarla oynamak doğru değildir. Nikâh, talak ve köle azad etmek»* (Muvatta)

Hz. Ali, İbn Mesud ve ayrıca Ebu Derda'nın, *«Üç şey vardır ki onlarla oynamak doğru değildir ve bunların geriye dönüşü de yoktur. Bu konuda şaka yaptığını da söylese o kimse ciddi kabul edilir. Nikâh, talak ve köle azad etmek»* dedikleri rivayet edilmiştir.

Said bin Müseyyeb, Hz. Ömer'den şu hadisi rivayet etmektedir: *«Dört şey vardır ki onlar herkes için geçerlidir. Köle azad etmek, nikâh, talak ve nezretmek.»* Dahhak'tan gelen rivayette bunlar, *«Nikâh, talak ve nezretmek»* şeklindedir. (1)

(1) Kurtubi, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 197 - 198.

(66) *«Özür belirtmeyiniz. Çünkü siz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Buradaki nehy (yasak) kınama için yapılmıştır. Yani Allah Teâlâ, o yaptıklarından ötürü onları kınamaktadır. Böylece âdeta onlara, *«Fayda vermeyen bir şeyi yapmanıza gerek yok»* diyerek küfürlerine hükmetmekte ve günah işlemekten çekinmediklerini ilân etmektedir.

Kadı İbn'ul-Arabi; *«La ta'teziru»* fiilinin kökü olan *«itizar,»* lugatta kesmek anlamına gelir. *«Ondan özür diledim,»* yani *«Kalbimde olanı kesip, attım»* demektir. Çocuğun sünnet edilen parçasına, kesildiğinden dolayı *«uzreh» denir.»* demektedir.

Alay edenlerin üç kişi olup, ikisinin alay ederken, birinin güldüğü ve affedilenin de bu konuşmayıp gülen kimse olduğu rivayet edilmektedir.

Ayette geçen *«Taife»* kelimesi, grup anlamında kullanılmıştır. Bu taifeden affolunan kimsenin adı ile ilgili ihtilaf vardır. İbn İshak'tan rivayet olunduğuna göre bu kimsenin adı *Mahşi bin Humeyr*'dir. İbn Hişam'a göre *İbn Mahşi*'dir. Halife bin Hayyat, Tarihi'nde bu kişinin adının *Nehaşin bin Mumeyr, İbn Abdulberr* ise, *Mehaşin el-Himyeri,* Süheyli de *Mahşen bin Hımeyr* olduğunu söylemektedirler. Tüm siyer alimleri bu şahsın Yemame savaşında şehit düştüğünü nakletmektedirler. Bu kimse tevbe etmiş ve kendisine *«Abdurrahman»* adı verilmiştir. O Allah'tan şehit düşmesi ve kabrinin de kimse tarafından bilinmemesi dileğinde bulunmuştur. Hakkında münafık mı, müslüman mı olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazı alimler; güldüğünde münafıktı ve fakat sonra kesin bir şekilde tevbe etmiştir derken, bazı alimler de; müslümandı ama münafıkları dinleyip güldüğü ve onların sözlerini reddetmediği için söz konusu kınamaya muhatap olmuştur, demektedirler.

Bazı rivayetlerde ise, bu ayet indiğinde o kimsenin münafıklığından tevbe ederek şu münacaatta bulunduğundan bahsedilir: *«Ey Allahım! Ben sürekli öyle bir ayet dinliyorum ki, onun dehşetinden tüylerim diken diken oluyor, kalbim âdeta parçalanıyor. Ey Allahım! Hiç kimsenin onu ben yıkadım, ben kefenledim, ben defnettim diyememesi için canımı yolunda şehid olarak al.»* Gerçekten de bu şahıs Yemame Günü savaşta yaralanarak şehid olmuş ve böylelikle duası da kabul edilmiştir. Onun sadece bir tek kişi olmasından dolayı Mücahid, *«Taife»* kelimesinin birden, bine kadar tüm sayıları kapsadığını ileri sürmüştür. İbn Abbas ise, *«Taife»* kelimesinin bir veya daha fazla kişiye ıtlak edilebileceği görüşündedir.

(67) *«Münafık erkekler ile münafık kadınlar birbirlerindendir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, tıpkı bir nesnenin parçalarının birbirine benzemesi gibi, onlar da nifakları yönünden birbirlerinin aynıdırlar. Ayet onların gerçekte de, görünürde de su ile toprağın bir oldukları gibi birlik içinde olduklarını bildirmektedir. Bu ayet münafıkların çirkinliklerini zikreden önceki ayetlerle bitişiktir. Bazı alimler de bu ayetin, *«Sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler»* (Tevbe 56) ayetiyle birleşik olduğunu öne sürmektedirler. Bu ayet ile onların daha önce bahsedilen sözleri yalanlanarak, iptal edilmiş olmakta ve Allah Teâlâ'nın, *«Onlar sizden değildirler»* hükmü tekrar edilmektedir. Ayette ayrıca küfür ve nifaktaki aşırılıkların ilanı amacıyla münafık kadınların durumuna da değinilmiştir. Onlar Hz. Peygamber'i (s.a) yalanlayarak, münkeri emrederler. İnsanları *«La ilahe illallah»* lafzını arzda gerçekleştirmekten menetmeye uğraşır ve onları Allah'ın indirdiğini ikrar etmekten alıkoymaya çalışırlar» (İbn Ebi Hatim, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.)

Ebu'l-Âliye'den gelen bir rivayete göre, Kur'an'da zikri geçen her münker kelimesi ile putlara ve Şeytan'a ibadet etmek kastolunmaktadır. Ancak bu ayette geçen *«münker» ile «maruf»* kelimelerinin bu anlamı dışında, diğer anlamlarının da olması mümkündür. Ayette geçen cümle istînâfi bir cümledir. (*) Geçmiş hükümlerin içeriğini takrir ve tespit ettiği gibi, onların durumlarının müslümanlarınkine ters olduğunu da açıklamaktadır.

CİMRİLİK

Katade'den rivayet olunduğuna göre, onlar Allah'a itaat etmek ve O'nu razı kılmak için ellerini açmayıp, sımsıkı tutmaktadırlar.

Hasan Basri ise, burada elin kapanması ile cimriliğin kastedildiği görüşündedir. Tıpkı elin açılmasıyla cömertliğin kastedildiği gibi. Çünkü veren kimse elini uzatır ve açar, vermeyen ise bunun tam aksini yapar.

Cübbai, onların Allah yolundaki cihaddan ellerini kapattıklarını söylüyorsa da, bu yorum söz konusu kelime hakkındaki meşhur görüşün aksinedir.

«Onlar Allah'ı unuttular», yani taati terkederek, Allah'a tâbi olmadılar. *«O da onları unuttu,»* yani lütfunu ve fazlını onlardan esirgedi. Yoksa unutmak -haşa- Allah için söz konusu bile değildir. Burada müşakale için (*) *«O (Allah) da onları unuttu»* denilmiştir. Aksi takdirde Allah unutmaktan münezzehtir.

(*) İstinâfi cümle; önceki cümleden alâkası kesilmiş başlı başına bir cümle veyahut mukadder bir sorunun cevabı olan bir cümledir. (Bkz. Muğni Lebib, cümle bahsi)

(*) Müşakale; Şeklen bir olma, benzeme. Birinin söylediği bir sözü, diğerinin azçok önceki anlama zıt olarak kullanması.

«Kuşkusuz münafıklar fasıkların tâ kendileridir,» yani onlar taatten çıkmış ve her haktan soyunmuş anlamındaki fısk hususunda doruk noktaya ulaşmışlardır. Sanki sadece fasık olan onlardır. Ayette haber (fasıklar) marife getirilmiştir. Haber ile mübteda arasında ayrıca, ayırıcı bir zamir (hum) konulmasından ileri gelen hasr, sahihtir. Nitekim münafıkların dışında daha nice fasık bulunmaktadır. Cümlede zamir yerine açık isim (ism-i zahir) kullanılmasının nedeni ise, tekidin arttırılmasını sağlamak tır. Münafık kadınlar ile ilgili hükmün niçin belirtilmediğine gelince, önceden bahisleri geçtiğinden, münafık erkeklerle onların hakkındaki hüküm kıyasen aynıdır.

(68) *«Allah münafık erkeklere de, münafık kadınlara da, kafirlere de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hatib Şirbinî, *«Es-Sirac'ul-Mûnir»* adlı tefsirinde, *«Kafirler»* kelimesinin, *«İnadında açıkça ısrar edenler»* demek olduğunu söylemektedir.

Alusi, Ruh'ul-Meani'de *«Kafirler»* kelimesinin, *«Münafıklar»* kelimesi üzerine atfedilmesinin, farklı olanların birbirlerinin üzerine atfedilmesi türünden olduğunu söylemektedir. Bunun dışında Amm'ın Has üzerine (umumi bir ifadenin özel bir ifadeye) atfedilmiş olması da mümkündür.

«Ebedi kalmak üzere» ifadesinin yorumunda,, Hatib Şirbini, *«Ebedî olan ateşin cezaların en büyük ve en dehşetlisi olduğunda kuşku yoktur. Azapta onlara cehennem ateşi yeterlidir»* demektedir.

«Allah onlara lanet etmiştir,» yani rahmetinden uzaklaştırdığı kimselerle birlikte onları da uzaklaştırmıştır.

«*Hulud*» kelimesi, «*Uzun bir zaman*» anlamında kullanılmış olabilir. Bu takdirde ardından sevinç geleceğini tazammun etmiş olur.. Fakat Allah Teâlâ bu şekildeki bir istifhamı gidermek maksadıyla, «*Onlara sürekli bir azap vardır*» demiştir. (1)

Alusi, «*Onlara sürekli bir azap vardır*» ifadesi hakkında, bu azap cehennem ateşinden başka bir azaptır. Dolayısıyla daimi ve süreklidir, demektedir. Bu ifadeyi bu şekilde tefsir ettiğimizde, ayette tekrar söz konusu olmaz. Bu yorumumuz, «*O ateş onlara yeter*» ifadesine ters düşmemektedir; zira bu ifade onların ateşle düçar edildiklerine bakılarak kullanılmıştır.

Bazı kimseler ayetteki tekrarı izah edebilmek için, önceki cümlenin va'd olduğunu, son cümlenin ise va'dedilenin tahakkuk edeceğinin beyanı olduğunu söylemişlerdir. Bunun dışında ikinci cümlenin öncekinin tekid ettiği de düşünülebilir.

Müfessirlerden bir kısmı, birinci cümlenin, yani «*Allah münafık erkeklere de, münafık kadınlara da, kafirlere de içinde ebedî kalmak üzere cehennem ateşini va'detti*» cümlesinin ahiret azabına, ikinci cümlenin yani «*Onlara sürekli azap vardır*» cümlesinin ise, dünyada iken çekmekte oldukları korku ölüm, rezalet ve bunun gibi acılara işaret ettiğini söylemişlerdir.

(1) Hatib Şirbinî, Es-Sirac'ul-Mûnir, cilt: 1, sh: 629.

كَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَّاَكْثَرَ
اَمْوَالًا وَّاَوْلَادًا ؕ فَاسْتَمْتَعُوْا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ
بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ
وَخُضْتُمْ كَالَّذِيْ خَاضُوْا ؕ اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٦٩﴾ اَلَمْ يَاْتِهِمْ
نَبَاُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوْحٍ وَّعَادٍ وَّثَمُوْدَ وَقَوْمِ
اِبْرٰهِيْمَ وَاَصْحٰبِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكٰتِ ؕ اَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ ۚ
فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ
﴿٧٠﴾ وَالْمُؤْمِنُوْنَ وَالْمُؤْمِنٰتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۘ
يَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ
وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيْعُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ؕ اُولٰٓئِكَ
سَيَرْحَمُهُمُ اللّٰهُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٧١﴾ وَعَدَ
اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ
خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِيْ جَنّٰتِ عَدْنٍ ۚ
وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿٧٢﴾

69 — Tıpkı sizden öncekiler gibisiniz. Onlar kuvvet yönünden sizden daha şiddetli, mal ve evlat yönünden daha çoktular. Onlar kendi paylarından faydalandılar. Siz de sizden öncekilerin paylarından faydalandıkları gibi kendi payınızdan faydalandınız ve (bâtıla) dalanlar gibi siz de (bâtıla) daldınız. İşte bu kimseler dünyada da ahirette de amelleri ziyan olanlardır. İşte bunlar zarar edenlerin ta kendileridir.

70 — Acaba onlara kendilerinden öncekilerin, Nuh, Ad ve Semud kavminin İbrahim kavminin, Medyen halkının ve alt-üst edilen şehirlerin haberleri gelmedi mi? Onlara peygamberleri apaçık delillerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmedecek değildi. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.

71 — Mümin erkeklerle, mümin kadınlar birbirlerinin velisidir. İyiliği emrederler, kötülükten menederler, namazı kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederler. İşte bunlar var ya! Allah onlara merhamet edecektir. Kuşkusuz ki Allah üstündür, hikmet sahibidir.

72 — Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara içinde ebedi kalmak üzere (gölgeliklerinin) altından nehirler akan cennetler ve Adn cennetlerinde hoş meskenler va'detti. Allah'ın rızasına gelince o, hepsinden daha yücedir. İşte bu o büyük kurtuluşun ta kendisidir!

(69) *«Tıpkı sizden öncekiler gibisiniz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Zeccac ayetin başındaki *«K»* harfinin benzemek anlamında mahallen mensub olduğunu söylemektedir. Yani *«Sizden öncekilere va'dettiği gibi Allah sizlere de cehennemi va'detti.»*

Bazıları ayetin, *«Sizden öncekilerin yaptığı gibi siz de münkeri emrettiniz, halkı maruftan alıkoymak için çalıştınız»* anlamında olduğunu öne sürmüştür.

Bazıları da *«Siz sizden öncekiler gibisiniz»* şeklinde ayete anlam vermişlerdir.. Onlara göre ayetteki*«K»* harfi mahallen merfudur ve hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir.

Said bin Müseyyeb'in Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *:Sizler sizden önceki ümmetlerin olduğu gibi olacak, kulaç kulaç, karış karış onlara uyacaksınız. Hattâ onlardan biri bir kelerin yuvasına girse siz de o yuvaya girmeye çabalayacaksınız.»* Yani onları taklit edeceksiniz. Ebu Hüreyre bu hadisi rivayet ettikten sonra, *«İsterseniz bu mânâdaki Kur'an ayetini okuyunuz»* diyerek bu ayeti okudu. Ayette geçen *«Halak»* kelimesinin *«Din»* anlamında olduğunu söyledikten sonra da hadisin devamını rivayet etti: Sahabe *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bu sözle Yahudi ve Hristiyanların yaptıkları mı kastedilmektedir?»* diye sorunca Hz. Peygamber (s.a) *«Sizden öncekiler ancak onlardır. Elbette onların yaptıkları kastediliyor»* cevabını verdi.

Yine bir sahih hadiste şöyle rivayet olunmuştur: *«Sizler sizden öncekilerin izlerine karış karış uyacak, hatta onlar bir kelerin yuvasına girseler siz de oraya gireceksiniz.»* Sahabenin *«Ey Allah'ın Rasûlü! bu sözle Yahudi ve Hıristiyanlar mı kastediliyor?»* diye sorması üzerine Hz. Peygamber (s.a) *«Ya kim kastedilecekti?»* diye cevap vermiştir.

İbn Abbas *«Gecenin bir önceki geceye benzetilmesi ne kadar ilginç! Burada kastedilen İsrailoğulları'dır ve bizler de onlara benzetildik»* demiştir. (Bu sözün bir benzeri İbn Mesud'dan da rivayet edilmiştir.) Ayette geçen *'Halak'* kelimesi nasip (pay) karşılığında kullanılmıştır. Yani onlar şehvetlerine tâbi olmak suretiyle dünyadaki nasiplerinden zevk almaya başlamışlar, dünyadan razı olarak onu ahirete tercih etmişlerdir.

«Siz de sizden öncekilerin paylarından faydalandıkları gibi kendi paylarınızdan faydalandınız» ifadesi ile ayetin nüzul zamanında hazır bulunan kafir ve münafıklara seslenilmektedir. Allah Teâlâ daha öncekileri dünyanın geçici zevklerinin peşinde koştuklarından dolayı zemmederek kendilerinin ahiret saadetinden mahrum olduklarını söylüyor. Çünkü onlar tüm ömürlerini geçici zevklerle geçirmişlerdi. Böylece bizzat Kur'an'ın muhatabı durumunda olan kafirler de kendilerinden öncekilere benzetilerek onların peşinden gidip izlerini takip ettikleri için tenkid edilmektedirler. Allah Teâlâ münafıkların daha önceki kafirlerle dünyayı isteyip ahiretten yüz çevirmek noktasında birbirlerine benzediklerini beyan etmekte ve sonra iki grup arasındaki bu benzerliği daha da ileri götürerek, peygamberleri yalanlamak ve bâtıla dalmak hususunda aynı şekilde davrandıklarını söylemektedir: *«Peygamberleri yalanlayıp, bâtıla dalanlar gibi sizler de bâtıla dalıyor, Allah adına yalanlar uyduruyor, peygamberleri yalanlayıp müminlerle alay ediyorsunuz».*

«Ellezî hadu» ibaresindeki *'ellezî' lafzen tekil ise de anlamı*

çoğuldur. Bu lafız ism-i mevsul olduğundan sılası ile birlikte masdar tevilindedir. Yani *«Sizler de onların dalışı gibi daldınız.»*

«Sizden öncekilerin kendi paylarından faydalandıkları gibi» ifadesi kullanılmışken, *«Onlar kendi paylarından faydalandılar»* ibaresinin zaid olduğu, yani birinci cümle kullanıldıktan sonra, ikincisinin niçin kullanıldığı sorulabilir. Örneğin daha sonra gelen *«Bâtıla dalanlar gibi»* ifadesinin kullanımında *«... sizde bâtıla daldınız»* denmiş ama *«onların daldığı gibi»* demeye ihtiyaç duyulmamıştır. Bu soruya şöyle cevap verilebilir. Bu ifade biçimi ilk cümleyle öncekileri yermek, sonra da muhatapların durumunu o kimselerin durumuna benzetmek için kullanılmıştır. Yani bu şekilde mübalağa en üst noktasına çıkarılmaktadır. Nitekim bizler bazı zalimleri yaptıkları zulmün çirkinliği konusunda uyarmak istediğimizde *«Sen tıpkı Firavun'a benziyorsun. Firavun da suçsuz insanları öldürür ve birçok kimseye boş yere azap ederdi»* deriz, *«Sen tıpkı Firavun'a benziyorsun»* demekle yetinmeyiz.

«İşte bu kimseler dünyada da ahirette de amelleri ziyan olanlardır;» Yani amelleri iptal olunanlardır. Hem dünyada hem de ahirette zarar etmişlerdir. Ayet genel anlamıyla şunu ihsas etmektedir: *«Daha önce kafirlerin amelleri nasıl iptal olunmuş ve zarara sokulmuşlarsa ey münafıklar! Sizin de amelleriniz iptal edilecek ve zarara uğrayacaksınız!»*

Ayette muhatab sigasından gaib sigasına geçilerek, bu ayeti işiten herkesin böyle bir duruma düşmekten sakınmasının gerekli olduğuna işaret edilmektedir.

NİFAK KORKUSU VE ONDAN SAKINMAK

Tabiilerin büyüklerinden biri *«Sahabe'den 70 kişiyi gördüm, hepsi de nifak hastalığından korkuyordu»* demiştir.

Rivayet edildiğine göre İmam Malik bir gün ikindi namazın-

dan sonra Mescid-i Nebevî'ye gelir ve ikindi namazından sonra namaz kılınmaması görüşünde olduğundan, namaz kılmadan oturur. Onun öylece oturduğunu gören bir genç, *«Ey ihtiyar! Kalk da namaz kıl»* der. Bunun üzerine İmam Malik kalkar namazını kılar ve o gençle kendi görüşü hakkında bir tartışma yapmaktan kaçınır. Ona niçin böyle davrandığı sorulduğunda *«Ben 'Onlara rükû edenlerle birlikte rükû ediniz denildiğinde onlar rükû etmezler' ayetinin tazammun ettiği kimselere dahil olmaktan korktum»* diye cevap vermiştir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Bizimle münafıklar arasındaki fark, bizim yatsı ve sabah namazlarını kılmamızdır. Onlarsa bu iki vakitte namazda bulunmaya güç yetiremezler. Nitekim Allah Teâlâ «Onlar namaza tembel tembel gelirler»* (Tevbe : 54) *buyurmuştur.»*

Bir münafık fazilet ehlinin hatalarına baktığından onların güzel taraflarını göremez. Nitekim şöyle bir rivayet nakledilmiştir: «Allah bir müminin iyiliğini örtüp, kötülüğünü ortaya çıkaran kimseye buğzeder. Sadık bir mümin günahkâr kimselerin günahlarını görmemezlikten gelir. Bizden günahkârların günahları karşısında böyle davranmamız isteniyorsa eğer, o halde iyilik sahiplerinin günahları karşısında nasıl davranılmalıdır? Münafık kimse, dinden ancak dünyasına yarayanı alır, ahirete yarayacak olanı ise bırakır. Din de dünyaya zarar verenden sakınır, ahirete zarar verenden sakınmaz. Dünyasına zarar vermeyip, ahiretine zarar verenden de sakınmaz.»

Anlatıldığına göre salih bir mümin bir kiliseye girer ve orada bulunan Rahipten kendisine namaz kılabilmesi için temiz bir yer göstermesini ister. Rahip ona, *«Kalbini Allah'tan başkasından (Masivadan) temizle ve dilediğin yerde namazına dur»* deyince o müslüman çok utanır. (1)

(1) Hatib Şirbinî, Es-Sirac'ul-Mûnir, cilt: 1, sh: 620.

«Havd» düşüş, butlan ve yok olma anlamındadır. *«İşte bu kimseler dünyada da ahirette de amelleri ziyan olanlardır»* ifadesiyle ise o kimselerin amellerinin karşılığı olan mükafatlarına hak kazanamadıkları anlatılmak istenmektedir.

(70) *«Acaba onlar kendilerinden öncekilerin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetteki istifham takrir ve tehzir içindir. *'Hum'* (Onlar) zamiri ise münafıklara racidir. Yani *«Onlara (münafıklara) haberi gelmedi mi?»*. Münafıklardan öncekilerin haberi ile de ibret verici olaylar kastedilmektedir. Nuh kavmi Tufan ile Ad kavmi rüzgârlarla, Semud kavmi zelzele ve depremlerle helâk olmuşlardı. Ad ve Semud kavmine gönderilen peygamberlerin isminin zikredilmemesinin nedeni bu kavimlerin peygamberleriyle şöhret bulmamış olmalarıdır.

Bazıları, onların iman etmediklerinden ötürü peygamberin zikredilmediklerini söylemektedir. Hz. İbrahim'in kavmi, hükümdarları Nemrud'un bir sivrisinekle öldürülmesinden sonra helak olmuştur. Diğerleri gibi semavî bir afetle değil.

Ashab'ul-Medyen Hz. Şuayb'ın (a.s) kavmidir. Onlar da bulutlu bir gün de ateşle helak olmuşlardı. *«Onu yalanlamaları üzerine onları bulutlu bir günün azabı yakaladı»* (Şuara : 189). Bu kavmin gökten gelen gürültü, yer sarsıntısı veya ateşle helak olduğuna dair değişik rivayetler vardır.

«El-Mu'tefikat,» alt-üst anlamındaki *mu'tefike*'nin çoğuludur ve *i'tifak*'tan türemiştir. Alt-üst ederek karıştırmak anlamına gelir. Bu kelimeyle ya alt-üst edilmek suretiyle helak olan Lut kavminin oturdukları şehirler kastedilmektedir ya da peygamberleri yalanlayan ve isyan eden herhangi bir kavmin oturduğu beldeler.

Bu takdirde alt-üst etmek ifadesiyle o kimselerin iyi bir durumdan kötü bir duruma düşmüş olmaları mecazen anlatılmış olmaktadır ki o zaman bu kimselere maddi anlamda bir *i'tifak* isabet etmemiş olmaktadır.

«Onlara peygamberleri apaçık delillerle gelmişlerdi» şeklindeki ifade istînâfi bir cümledir ve onların haberini beyan etmek için kullanılmıştır. Cümledeki çoğul zamir sadece alt-üst edilen şehirler değil diğerlerine de racidir. O topluluklar peygamberlerini yalanladıkları için helak olmuşlardır, yoksa Allah, suçsuz olduğu halde hiç kimseye zulmetmez. Yani suçsuz insanlara ceza veren kimselerin yaptığına benzer şeyleri yapmak Allah'ın Sünneti'nden değildir.

(71) *«Mümin erkeklerle mümin kadınlar birbirlerinin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani sevgi, şefkat ve merhamet hususunda kalpleri birbirine benzer. Nitekim önceki ayetlerde münafıklar hakkında da, *«Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir»* denilmişti. Yani kalpleri birbirinden farklı olmasına rağmen düşünceleri, görüşleri birbirinin aynıdır. Bir konuda karar verecekleri zaman birlikte hareket ederler.

«İyiliği emrederler»; yani Allah'a kulluğu, tevhidi ve buna bağlı olan her şeyi emrederler.

«Kötülükten menederler;» yani insanları Allah'ın dışındaki ilahlara kulluk etmekten ve şirke dayalı her türlü inanıştan uzaklaştırmaya çalışırlar.

Ibn Cerir, Ebu'l-Aliye'nin şöyle dediğini nakletmektedir: *Kur'*

an'da zikri geçen münkerden nehy ile ilgili ayetler putlara ve şeytana kulluğu yasaklamaktadır.»

«Namazı kılarlar» ifadesini İbn Abbas, *«Beş vakit namazı kılarlar»* şeklinde tefsir etmiştir. İbn Abbas'ın tefsir ettiği gibi bu ifade gerçekten farz namazlara işaret ediyorsa eğer, *«Zekâtı verirler»* ifadesiyle de farz olan zekât kastedilmiş olmalıdır. Fakat bana göre kişileri nafileler nedeniyle övmek, daha yerinde olur; zira nafileleri yerine getiren farzları haydi haydi yerine getirir. (1)

Alusî, *Ruh'ul-Meani* adlı tefsirinde şöyle demektedir:

Zemahşeri ve ona tâbi olan birçok kimse *«seyerhamu hum»* fiilinin başındaki *'sin'* harfinin va'din tekidi için olduğu kanaatindedir. Oysa bu *'sin'* harfi va'din tekidini ifade ettiği kadar, va'id'in tekidini de ifade eder.

Takrib sahibi Zemahşeri'nin yukarıdaki görüşünü inceledikten sonra nedenini şöyle açıklamıştır: «İspattaki (olumluluk halindeki) *'sin'* harfi, nefiydeki (olumsuzluk halindeki) *'lam'* harfinin karşıtıdır. Bu bakımdan ister va'd ister vaid veyahut başka bir mahal de olsun *'sin'* harfi nehyin önüne gelirse tekid ifade eder.»

İbn Hacer, «Zemahşeri'nin bu görüşüne göre tekid *'sin'* harfinden değil makamdan anlaşılmaktadır. Ancak onun bu görüşü bâtıl mezhebinin bir mukaddimesinden başka bir şey değildir; zira onun mezhebine göre amelin karşılığını vermek Allah için vaciptir. Dolayısıyla ancak buradaki hileden gafil olan kimseler Zemahşeri'nin bu teviline kanar» diyorsa da el-Fehna ve İbn Kasım, İbn Hacer'in yukarıdaki sözlerinin bir temeli olmadığı görüşün-

(1) Kurtubî, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 203.

dedirler. Çünkü bu nakli bir meseledir ve Zemahzeri'nin mezhebi onu bu tevili yapmaya sürüklemiş değildir. İmamlara gaflet nispet etmek ise sadece düşünceden korkma sonucundaki katılık taassubudur.

Anlamı bu şekilde verdikten sonra ayet şöyle anlaşılır: *«Özellikleri beyan edilen bu kimselere Allah merhamet edecektir. O Allah azizdir, kuvveti her şeye yetendir. Olmasını istediğine kimse engel olamaz. Hakîm'dir, her şeyi yerli yerince takdir eder.»* *Nimet* de, *Hikmet* de bu türdendir ve bu cümle va'din illetidir.

(72) *«Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Cennat» (Cennetler) bahçeler demektir. *« (Gölgeliklerinin) altından ırmaklar akan»* ifadesi de ağaçların gölgeliklerinin ve köşklerin altından nehirlerin akması anlamını tazammun etmesine karşın, *«Hoş meskenler»* ile de mercan inci ve yakuttan yapılmış saraylar kastedilmektedir. *«Adn»* özel bir yer ismidir Nitekim Allah Teâlâ *«Rahman'ın va'dettiği Adn cennetleri»nden* (Meryem : 61) bahsetmektedir .Burada özel bir yerin ismi olduğundan marifedir. *'Elleti'* kelimesi ona sıfat yapılmıştır.

Ebu Derda'nın rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Adn Allah'ın evidir. Hiçbir göz onu görmemiş, ne de bir beşerin kalbine onun hayali düşmüştür. Onu şu üç gruptaki kimselerden başkası göremez. Peygamberler, şehidler, sıddıklar. Allah Teâlâ ne mutlu oraya girene demektedir»* (Bezzar, Darekutni ve İbn Merduveyh)

Abdullah bin Amr bin el-As'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber *«Cennette bir saray vardır ve onun adı Adn'dır. Çevre*

sinde bahçeler, burçlar ve beş bin kapı vardır. Oraya ancak Peygamberler, sıddıklar ve şehidler girebilir» demiştir.

İbn Mesud Hz. Peygamber'in (s.a) şöyle söylediğini rivayet etmektedir : *«Adn; cennetlerin iç âlemi ve ortası mesabesindedir.»*

Ata bin Said, *Adn*'ın cennette her iki tarafında bahçeler olan bir nehir adı olduğunu söylemektedir.

Bazı alimler ise Adn'ın aslında istikrar ve sevap anlamına geldiği görüşündedirler. Yani Adn ebedî, istikrarlı anlamındadır ve ebedî ikametgâh olan cennetler demektir. Bu yoruma binaen tüm cennetler Adn cennetleridir.

«Allah'ın rızasına gelince o hepsinden daha yücedir;» bu ifade Allah'ın şanının yüceltilmesi maksadıyla *'rıza'* yerine *'rıdvan'* kelimesi kullanılmıştır. zira *'rıdvan' kelimesindeki mübalağa 'rıza'* kelimesinde mevcut değildir. Bu yüzden *'rıdvan'* Kur'an'da Allah'ın rızası karşılığında kullanılmıştır. Allah'ın rızasının hepsinden daha yüce olmasına gelince bunun nedeni, ebedî ikamet yurduna girebilmek için Allah'ın rızasının kazanılmış olmasının gerekliliğidir. Her mutluluk ve sevincin elde edilmesindeki başlangıç, ahidlerin nihaî gayesi ve rağbetin en çok teksif edildiği şey Allah'ın rızası, yani rıdvandır.

Ebu Said el- Hudri'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: Allah cennet ehline *«Ey Cennet ehli!»* diye seslendiğinde, *«Buyur Ya Rabbi! Senin hizmetindeyiz, sadece senin hizmetinde. Tüm hayırlar senin iki elin arasındadır»* diye cevap verdiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ *«siz razı oldunuz mu?»* diye sordu. Onlar da *«Ey Rabbimiz! Nasıl razı olmayız. Sen kullarından hiç kimseye vermediğini bize verdin»* diye cevap verdiler. Bunun üzerine*Allah da «İyi bilin ki size ondan da-*

ha üstününü vereceğim» deyince Cennet ehli ondan daha üstünü nedir diye sordular. Allah Teâlâ *«Rıdvanımı sizin üzerinize bırakacağım ve bundan sonra size asla kızmayacağım»* diye buyurdu. (Buhari, Müslim)

«İşte bu o büyük kurtuluşun ta kendisidir;» Halkın mutluluk vesilesi olarak saydığı dünya lezzetleri fani ve bozulmaya mahkûm elemlerle karışıktır. Ebedi mutluluğa nispet edilmesi halinde ise, bir sineğin kanadı kadar değer taşımaz. Nitekim bir hadiste, *«Şayet Allah katında bir sineğin kanadı kadar değeri olsaydı, Allah o dünyadan hiçbir kafire bir yudum su dahi içirmezdi»* buyurulmuştur.

«Zalike» (İşte o) kelimesinin rıdvana işaret etmesi durumunda ayetin anlamı, *«Allah'ın rızası (rıdvan) o büyük kurtuluşun ta kendisidir»* şeklinde olur. Yani dünya nimet ve lezzetleri ona nispeten basit ve hakir kalırlar. Ancak *«Zalike»* kelimesinin hem dünya nimetlerine hem de cennet ve ehline işaret etmesi ihtimal dahilindedir. Her iki ihtimal de, *«O büyük kurtuluşun ta kendisidir»* cümlesiyle muvafık düşmektedir. Çünkü son cümledeki *«Azim»* kelimesi dünya nimetleri kendisine nispet edildiği zaman, hakir kaldığı nesne ile tefsir edilmiştir.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ
عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ
مَا قَالُوا ۗ وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ
إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا ۚ وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ
وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ ۚ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ ۖ وَإِنْ
يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ
وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ
اللَّهَ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ
الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ
وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ
يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ
﴿٧٧﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ
اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ
فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ ۙ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

73 — Ey Peygamber! Kafirlere ve münafıklara karşı cihad et. Onlara karşı sert davran. Onların sığınacağı yer cehennemdir. O ne kötü bir dönüş (yeri)dir.

74 — «Biz demedik» diye Allah'a yemin ederler. Oysa andolsun o küfür sözünü söylediler. Müslümanlıklarından sonra kafir oldular. Başaramadıkları bir işe de yeltendiler. Sadece Allah ve Rasûlü onları lütfundan zengin kıldığı için intikam almaya kalkıştılar. Eğer tevbe ederlerse kendileri için hayırlı olur. Fakat yüz çevirirlerse dünyada da, ahirette de Allah onları elem verici bir azapla azaplandırır. Onlar için yeryüzünde ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.

75 — Onlardan bazıları da, «Andolsun eğer Allah bize lütfundan verirse muhakkak sadaka vereceğiz ve salihlerden olacağız» diye Allah ile ahidleştiler.

76 — Ancak Allah onlara lütfundan verince, onunla cimrilik yaptılar ve yüz çevirdiler. Zaten onlar yüz çevirenlerdir.

77 — Böylece Allah'a verdikleri sözü bozmaları ve yalan söylemeleri nedeniyle Allah kendisiyle karşılaşacakları güne kadar onların kalplerine nifakı yerleştirdi.

78 — Onlar, Allah'ın kendilerinin sırlarını da, fısıltılarını da kuşkusuz bildiğini ve gerçekten Allah'ın gaybları çok iyi bilen olduğunu hâlâ öğrenemediler mi?

79 — Sadakalar hususunda müminlerden gönüllü olarak bağışlarda bulunan ve emeklerinden başkasını bulamayanları çekiştirip, alaya alanları Allah alay konusu yapmıştır. Onlar için büyük bir azap vardır.

(73) *«Ey Peygamber! Kafirlere ve münafıklara karşı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Kafirler» ile küfrünü açığa vuranlar, *«Münafıklar»* ile de küfürlerini gizleyip görünüşte müslüman olduklarını söyleyen kimseler kastedilmektedir.

KAFİR VE MÜNAFIKLARLA YAPILACAK SAVAŞIN NİTELİĞİ

Münafıklarla savaş etmenin caiz olmamasına rağmen yukarıdaki ayetin açıkça münafıklara karşı cihad yapılmasını emretmesinin bir çelişki olup olmadığı; zira münafığın küfrünü gizleyip diliyle İslâm'ı ikrar eden bir kimse olduğundan dolayı, onunla nasıl savaşılabileceği sorulabilir. Oysa ayette münafıklara karşı yapılacak cihadın kılıç, dil v.b. bir başka yolla yapılacağına dair herhangi bir vurgulama söz konusu değildir. Ayette sadece iki grup (kafirler ve münafıklar) ile cihad etmenin vücubiyetinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu cihadın niteliği ancak başka bir delille ortaya konabilir. Nitekim bu deliller kafirler ile cihadın kılıçla, münafıklarla cihadın ise ancak hüccet ve delillerle olduğuna işaret etmektedirler.

Hasan Basri'den münafıklara karşı cihad, şer'î haddleri gerektiren sebeplere tevessül ettiklerinde onlara haddin tatbik edilmesi anlamına gelir, şeklinde bir rivayet nakledilliyorsa da Kadı Beyzavi, *«Hasan Basri'den gelen bu rivayet hiçbir şekilde delil teşkil etmez. Çünkü hadlerin tatbiki münafık olmayan kimselere*

de uygulanmaktadır. Dolayısıyla haddin nifakla bir ilgisi yoktur» demektedir.

Hz. Peygamber (s.a) şefkat ve güzel bir ahlâkla bezenmiş olduğundan dolayı Allah Teâlâ Rasûlü'ne (s.a) *«Onlara karşı sert davran»* diye buyurmuştur. Yani onları yanından uzaklaştırmak ve kendilerine buğzetmek suretiyle onlara karşı sert davran. Daha önce savaşa katılmamak için senden izin istediklerinde, onlara yumuşak davrandığın gibi, bundan sonra da onlara aynı şekilde yumuşak davranma. Onların ahirette konacakları yer cehennemdir ve cehennem ne kötü bir yerdir!

(74) *«—Biz demedik— diye yemin ederler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet münafıklar hakkında nazil olmuştur ve ayetteki yemin eden kimseler münafıklardır. Yani, *«Sana küfrettiklerine dair kulağına bir haber gelmişti ya! İşte o küfrü etmediklerine dair yemin ediyorlar.»*

Müfessirler bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili olarak birkaç görüş öne sürmüşlerdir:

1) Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a) Tebûk seferinde iki ay kalmıştı ve bu süre zarfında nazil olan ayetler savaşa katılmayanların ayıplarını ortaya serdiğinden Cellas bin Suveyd *«Şayet Muhammed'in Medine'de bıraktığımız arkadaşlarımız hakkında söyledikleri doğruysa, yemin ederim ki biz eşşeklerden daha aşağı oluruz»* dedi. Amr bin Kays el-Ensari bu sözü üzerine Cellas'a *«Evet! Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in dediği doğrudur ve sen de eşşekten daha aşağısın»* diye cevap verdi. Hz. Peygamber bu hadiseyi haber alınca Cellas'ı yanına çağırttı. Cellas Hz. Peygamber'e öyle bir söz söylemediğine yemin edince, Amr

elini kadırıp *«Ey Allah'ım! Kulun ve Rasûlün olan Muhammed'e, doğrunun doğruluğunu, yalancının da yalancılığını bildir»* diye dua eder ve bu ayet nazil olur. Cellas ise, *«Allah Teâlâ bu ayetle doğruyu zikretti. Evet ben o sözü söylemiştim. Amr doğru söylüyor»* diyerek güzelce tevbe etti.

2) Bu ayet Abdullah bin Übey bin Selul hakkında, o *«Medine'ye döndüğümüzde en şereflimiz en zelilimizi Medine'den çıkaracaktır»* dediği zaman nazil olmuştur. O *«En zelilimiz»* sözüyle Hz. Peygamber'i kastetmişti. Zeyd bin Erkam onun bu sözünü işitir işitmez, gidip duyduklarını Hz. Peygamber'e anlatır ve orada meseleyi öğrenen Hz. Ömer bu sözünden dolayı İbn Übey'i öldüreceğini söyleyince İbn Übey Hz. Peygamber'e gelerek böyle bir şey söylemediğine dair yemin eder.

3) Katade'den nakledilen bir rivayete göre biri Cüheyne diğeri Gıfar kabilesinden iki kişi dövüşürler. Evs ve Hazrec kabileleri ile daha önceden müttefik olan Cüheyne kabilesine mensup olan kişi Gıfarlı tarafından dövülünce, İbn Übey Evs kabilesine *«Kardeşinize yardım edin. Vallahi bizimle Muhammed'in durumu tıpkı, «Köpeği besle seni yesin» (*) sözü gibidir»* dedi. İbn Übey'in bu sözü kendisine iletilince Hz. Peygamber (s.a) İbn Übey'i çağırarak ona böyle bir sözü söyleyip söylemediğini sordu. O da Allah adına yemin ederek böyle bir söz söylemediğini ifade etti ve bunun üzerine *«Oysa andolsun o küfür sözünü söylediler»* ayeti nazil oldu.

«Küfür sözü» ile Hz. Peygamber'e (s.a) yapılan sövgü kastedilmektedir. Bazıları bu sözü *Cellas bin Suveyd*'in söylediğini, bazıları ise bu sözü Abdullah bin Übey'in *«Köpeği besle seni yesin»* diye sarfettiğini söylemişlerdir.

(*) Bu ifade Arapçada, «Besle kargayı oysun gözünü» şeklinde bizde de kullanılan bir deyimin karşılığıdır.

«Müslümanlıklarından sonra kafir oldular. Başaramadıkları bir işe de yeltendiler;» yani Tebûk dönüşü Hz. Peygamber'i (s.a) öldürmek istediler. İçlerinden 15 kişi bir araya gelerek geceleyin dereye çıktığında Hz. Peygamber'i öldürmek için planlar yaptılar. Ammar bir Yasir Hz. Peygamber'in devesinin yularından tutmuş çekiyorken Huzeyfe de arkadan deveyi yürütüyordu. Bu şekilde giderlerken Huzeyfe birden develerin ayak sesleriyle kılıç şakırtıları duydu ve geriye dönüp bakınca yüzleri maskeli bir topluluk gördü. *«Ey Allah'ın düşmanları, yerinizde durun, yerinizde durun»* deyince onlar geri kaçtılar.

Bazı alimler ayette bahsi geçenlerin münafıkların olduğunu ve Cellas'a itiraz ettiği için Amr'ı öldürmek istedikleri görüşündedirler.

Kimileri de Hz. Peygamber'in razı olmamasına rağmen bazı kimselerin Abdullah bin Übey'in başına taç koymayı istediklerinden dolayı bu ayetin indiği görüşündedirler.

«Sadece Allah ve Rasûlü onları lütfundan zengin kıldığı için intikam almaya kalkıştılar;» yani onlar hiçbir şeyden dolayı değil, sadece Allah ve Rasûlü'nün onları lütfundan zengin kıldığı için Hz. Peygamber'i yalanlıyorlardı. Zira Medineliler Hz. Peygamber gelmezden önce gayet sıkıntılı bir hayat yaşıyorlardı. Atlara binme imkânları bile yoktu. Koyun sürüleri edinemiyorlardı. Fakat Hz. Peygamber (s.a) Medine'ye geldikten sonra ganimet elde ederek, mal sahibi olmuşlar ve böylece zenginliğe kavuşmuşlardı. Bu onların Hz. Peygamber'i sevmelerini, kendilerini ve mallarını onun yolunda hiç çekinmeden feda etmelerini gerektirirken (Mesela Cellas'ın bir azadlısı öldürüldüğünde Hz. Peygamber (s.a) 12.000 dirhem verilmesini emretmiş ve Cellas zengin olmuştu), münafıklar tam tersini yaptılar, Hz. Peygamber'e teşekkür edeceklerine, ondan intikam almaya kalkıştılar.

İbn Kuteybe intikam almalarını gerektirecek veyahut Allah Teâlâ'nın nazil ettiği bir ayeti ayıplayacakları bir sebep ortada olmadığından onların birtakım uydurma bahaneler öne sürdüklerini söylemektedir.

«Eğer tevbe ederlerse kendileri için hayırlı olur;» yani küfür ve nifaklarından dönüş yaparlarsa, bu dönüş hem dünyada hem ahirette o küfür ve nifak üzerinde durmalarından hayırlı olur. İşte Cellas bin Suveyd'in tevbe etmesini sağlayan cümle budur.

«Fakat yüz çevirirlerse dünyada da ahirette de Allah onları elem verici bir azapla azaplandırır;» yani şayet imandan yüz çevirip, tevbeden kaçınır, nifak ve küfür üzerinde durmakta ısrar ederlerse, Allah onları dünyada canlarını almak, esir düşürmek ve zelil etmek suretiyle, ahirette de hiç kimsenin kurtulamadığı en büyük azabı onlara verip, cehennemde ebediyyen bırakmak suretiyle azaplandırır.

«Onlar için yeryüzünde ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır;» yani yeryüzünde onları Allah'ın azabından koruyacak bir dostları veya silah gücüyle onlara arka çıkacak bir yardımcıları yoktur. Göklere gelince, onlar zaten göklerden bir şeyler beklemek durumunda değillerdir.

NİFAK'IN ÇEŞİTLİ ŞEKİLLERDEKİ TEZAHÜRLERİ

Bu surenin çoğu ayetleri münafıkların durumunu açıklamak suretiyle nazil olmuştur. Münafıklar birçok gruba ayrıldığından Allah Teâlâ onlar hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Mesela onların kimilerinin Hz. Peygamber'e (s.a) eziyet verdiklerinden, kimilerinin sadakalar hususundaki tavırlarından, bazılarının da savaştan kaçmak için izin istediklerinden v.b. birçok hallerinden bahsedilmiştir.

(75) *«Onlardan bazıları da, Andolsun eğer Allah...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bir defasında Sa'lebe bin Hatib'in Şam'daki malının gelmesi uzun bir süre gecikir ve o bundan önemli ölçüde etkilenerek, Ensar'ın meclislerinden birisinde otururken, *«Şayet Allah fazlından bize verirse biz de sadakayı çıkarır, Allah'ın hakkını o maldan veririz»* diye yemin eder. İşte ayet bu sözle ilgili olarak nazil olmuştur.

SA'LEBE BİN HATİB

Meşhur olan rivayete göre ayette kastedilen kişi Ensar'den Sa'lebe bin Hatib'tir. Sa'lebe bir gün, *«Ya Rasûlullah! Allah'a dua et de bana bir mal versin»* deyince Hz. Peygamber (s.a), *«Ey Sa'lebe! Şükrünü eda edebileceğin az bir mal, şükrünü eda etmeye güç yetiremediğin çok maldan daha iyidir»* dedi. Fakat o bu tenbihe rağmen tekrar tekrar Hz. Peygamber'e başvurdu ve her defasında Hz. Peygamber *«Senin için Allah Rasûlü'nde güzel bir örnek bulunmuyor mu? Nefsimi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, şayet dağların altın ve gümüş olarak benimle birlikte yürümeleri için dua etsem, vakıa öyle olur»* diye ikaz mahiyetinde nasihatta bulunmuşsa da, Sa'lebe yine bir süre sonra gelerek, *«Ya Rasûlüllah! Allah'a dua et de bana mal versin. Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, Allah bana bir mal verirse eğer, her hak sahibine hakkını vereceğim»* diye dileğinde ısrar eder. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a), *«Allahım! Sa'lebe'ye mal ver»* diye dua etti ve Sa'lebe bir koyun sahibi oldu. Tıpkı kurtçuklar nasıl çoğalırsa o koyun da aynı şekilde çoğalmaya başladı. Vaziyet öyle bir hal aldı ki artık çevrede otlatacak yer kalmadığından Sa'lebe koyunları Medine'nin vadilerinden birine götürdü. Koyunlarla meşgul olmaktan artık Sa'lebe Hz. Peygamber'le birlikte ancak öğle ve ikindi namazlarını

kılabiliyordu. Diğer vakitler ise koyunlarının yanında tek başına kılabiliyordu. Koyunlar Sa'lebe'yi Medine'den uzakta bırakacak kadar çoğalınca Sa'lebe sadece cumaları Medine'ye gelebilmeye başladı. Daha sonra ise öyle bir duruma geldi ki artık ne cumaya gelebiliyor ne de cemaate katılabiliyordu. Cuma günü olduğunda halkın yolunu bekliyor, haberleri onlardan alıyordu.

Hz. Peygamber günlerden bir gün Sa'lebe'yi hatırlayarak Sa'lebe'nin ne yaptığını sordu. Ona *«Ya Rasûlüllah!»* dediler. *«Sa'lebe hiçbir vadinin barındıramayacağı kadar bir koyun sürüsünün sahibi oldu»*. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a) (Vay Sa'lebe'nin haline anlamında) *«Ya veyl Sa'lebe»* dedi ve sadaka ayeti nazil oldu. Sonra Hz. Peygamber (s.a) Sa'lebe'nin zekâtını almaları için iki kişiyi görevlendirdi. Bu iki kişiye zekât sınıflarını yazarak, nasıl zekât alacaklarını talimat olarak onun arkasına ekledi. Onlara, *«Salebe'nin yanından geçin ve onun zekâtını alın»* dedi. Onlar da Sa'lebe'ye giderek zekatını talep edip, ona Hz. Peygamber'in (s.a) talimatını okudular. Sa'lebe ise *«Bu resmen haraçtır veya onun kardeşidir»* diye söylenerek, *«Siz gidin diğer vazifelerinizi ifa ettikten sonra bana gelin»* dedi. İki görevli oradan ayrılarak, gidecekleri yerlere uğradılar ve halk zekâtlarını onlara verdiler. Dönüşte tekrar Sa'lebe'ye uğradılar ve Sa'lebe yine daha önce söylediği gibi, *«Bu resmen haraçtır veya onun kardeşidir»* dedi ve onlara hiçbir şey vermedi. Görevliler gidip Sa'lebe'nin takındığı tavrı Hz. Peygamber'e ilettiler ve o zaman Allah Teâlâ bu ayeti nazil etti. O esnada Hz. Peygamber'in yanında oturan Sa'lebe'nin akrabalarından bir adam olanları gördükten sonra Medine'den çıkıp Sa'lebe'nin yanına gitti ve ona *«Ey Sa'lebe! Sana yazıklar olsun! Allah senin hakkında şöyle şöyle hüküm gönderdi»* dedi. Bunun üzerine Sa'lebe kalkıp Rasûlüllah'a gitti ve zekâtının kabul edilmesini istedi. Hz. Peygamber'in (s.a) *«Allah senin zekâtını kabul etmekten beni menetmiştir»* şeklindeki sözlerini işittikten sonra üstüne başına toprak serpmeye başlayan Sa'lebe'ye Hz. Peygamber (s.a) *«Daha önce sana söylemiştim ve sen itaat etmemiştin»*

dedi. Yapacak bir şeyi olmayan Sa'lebe koyunlarının yanına döndü ve zaten bir süre sonra da Hz. Peygamber (s.a) vefat etti. Sa'lebe zekâtını hilafeti döneminde Hz. Ebubekir'e götürdüğünde Hz. Ebubekir onun zekâtını kabul etmedi. Daha sonra Hz. Ömer'in hilafeti döneminde malının zekâtını götüren Sa'lebe Hz. Ömer tarafından da geri çevrildi. Hz. Osman halife olunca bu sefer zekâtını ona götürdü, o da kabul etmedi. Sa'lebe Hz. Osman'ın hilafeti döneminde vefat etti. (1)

(76) *«Ancak Allah onlara lütfundan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Allah'ın o maldaki hakkını vermekten imtina ettiler ve Allah'ın teatinden yüz çevirdiler. Zaten onlar Allah'ın teatinden yüz çevirenlerdir. Allah bu yaptıklarının sonucunu onların kalplerine yerleştirmiş ve Kıyamet gününde kendisine kavuşacakları zamana kadar onu bir nifak kılmıştır. Allah bu nifakı onlara, Allah ile yapmış oldukları ahdi bozdukları için vermiştir. Güya onlar Allah kendilerine bir mal verdiği takdirde sadaka verecek ve salihlerden olacaklardı. Bu va'dlerini yerine getirmedikleri için Allah onların kalplerine nifakı yerleştirmiştir. Çünkü cezalar daima yapılan amelin cinsinden olur. Ayrıca nifakın onların kalplerine yerleşmesinin diğer bir nedeni de sürekli yalan söylemeleridir. Onlar nifakta son sınıra ulaştılar, söz verdiler, sözlerinden döndüler, va'dettiler va'dlerine yine kendileri muhalefet ettiler. Konuştular yalan söylediler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a), *«Münafığın alameti üçtür. Konuştuğu zaman yalan söyler. Va'dettiğini yerine getirmez, kendisine emanet verildiğinde ihanet eder»* buyurmuştur.

(1) Hatib Şirbini, Es-Sirac'ul-Mûnir, cilt: 1, sh: 634-635 v.d.

(78) *«Onlar Allah'ın kendilerinin sırlarını da...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Onlar» ile münafıklar kastedilmektedir. Yani münafıklar Allah'ın nefislerinde gizledikleri nifakı, din hakkında aralarındaki ileri-geri konuşmalarını, zekâtı haraç adıyla nitelemelerini ve zekat vermemek için türlü türlü yollar denediklerini hiç tereddütsüz bildiğini hâlâ öğrenemediler mi?

«Allam» kelimesi mübalağalı isim-i faildir. *«Guyub»* kelimesi de *-gayb*-ın çoğuludur. Gayb'dan maksat insanların bilmelerinin mümkün olmadığı şeylerdir. Binaenaleyh insanoğlu şanı böylesine yüce olan Allah'tan nasıl olur da bir şey gizleyebilir?

(79) *«Sadakalar hususunda müminlerden gönüllü olarak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a) hutbede insanları sadaka vermeye teşvik etti. Bunun üzerine Abdurrahman bin Avf 4.000 dirhem getirerek, Hz. Peygamber'e (s.a) *«Ey Allah'ın Rasûlü! Benim malım 8.000 dirhemdir. Allah yolunda harcaman için yarısını sana getirdim, yarısını da çoluk çocuğuma bıraktım»* dedi. Hz. Peygamber de (s.a) ona: *«Allah geri bıraktığına da, verdiğine de bereket ihsan etsin»* diye buyurdu. Gerçekten de Allah onun malına bereket ihsan etmiştir. Öyle ki Abdurrahman bin Avf vefat ettiğinde geriye iki hanım bırakmıştı. Malının sekizde biri hanımlarına verilmek üzere hesap edildiğinde bu miktar 190.000 dirhem tutmuştu.

Asım bin Adiy el-Ensari 70 vesk (*) hurma, Hz. Osman büyük miktarda sadaka ve Ebu Akil el-Ensari de 1 sa' (**) hurma

(*) Vesk, bir tartı birimidir.
(**) Sa', bir tartı birimidir.

getirdi. Ebu Akil, «*Ben bahçesine su taşımak suretiyle bir kişiye hizmet ettim ve ondan bu hizmetimin karşılığında 2 sa' hurma aldım. Birini çoluk çocuğuma bırakıp diğerini size getirdim*» deyince Hz. Peygamber (s.a) onun getirdiğinin de sadakalar arasına konulmasını emretti. Bunu gören münafıklar bu kimseler ile alay ederek, «*Abdurrahman ile Osman gösteriş olsun diye veriyorlar. Ebu Akil'e gelince Allah ve Rasûlü onun 1 sa' hurmasından zengindir. Ama Ebu Akil unutulmayarak sadaka mallarından kendisine de verilmesini istiyor*» dediler ve bunun üzerine bu ayet nazil oldu

ÖNEMLİ BİR NOKTA

Alusi, «*Bu ayetlere konu olan Sa'lebe bin Hatib ve İbn Ebi Hatib Beni Ümeyye bin Zeyd'e mensuptur ve Bedir'de bulunan Sa'lebe bin Hatib değildir. Çünkü Bedir'de bulunan Sa'lebe Uhud Savaşı'nda şehid düşmüştür.*» demiştir.

Bazı rivayetlerde ise Sa'lebe'nin mescid'den çıkmadığı hatta kendisine *mescid güvercini'* denildiği nakledilmektedir. Zenginlikten sonra fakir olunca onu namaz kılar kılmaz hemen mescidden çıkarken gören Hz. Peygamber (s.a) kendisine niçin münafıklar gibi davrandığını sorar. O da «*Ben fakirleştiğim için, bu elbiseyi hanımımla ortak kullanıyoruz. Ben namaza geliyorum ve namazı kıldıktan sonra hemen eve gidip elbisemi çıkarıyorum. Bu sefer de hanımım giyinerek namaz kılıyor. Ya Rasûlüllah Allah'a dua et de rızkımızı biraz genişletsin*» der.

Görünüşe bakılırsa Hz. Peygamber Sa'lebe'nin zekâtını Allah'tan gelen bir vahye dayanarak reddetmiştir. Bu gelen vahy «*O bir münafıktır. Sadaka ise münafıklardan alınmaz. Ancak İslam'ı kabul ederse zahirden dolayı öldürülemezler*» hükmünü içermek-

tedir. Sa'lebe'nin üstüne başına toprak serpmesinin nedeni tevbe ettiğinden değil, zekâtının müslümanların zekâtı ile birlikte kabul olunmadığından dolayı meydana gelen mahcubiyet ve lekeden çekindiği içindir. Nitekim korktuğu da başına gelmiştir. Allah hepimizin sonunu hayırlı kılsın.

Alusî bu ayetle ilgili olarak ayrıca şunları söylemektedir: Bu ayet Ebu Hüreyre'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadiste bahsi geçen münafıkların sıfatlarından ikisini kapsamaktadır: *«Münafığın alameti üçtür. Konuştuğu zaman yalan söyler. Söz verdiği zaman sözünü tutmaz. Kendisine emanet verildiğinde emanete ihanet eder»* (Buhari, Müslim)

Sa'lebe yalan söylemiş ve verdiği sözü tutmamıştır. Sahih hadis kitaplarında, *«Tartıştığı zaman yalan söyler»* diye dördüncü bir vasıf daha yer almaktadır.

Şayet bu özelliklerin bazı müslümanlarda hatta günümüzde alimlerimizin çoğunda ya da bizzat bu özellikleri nakleden kimselerde bulunduğu söylenecek olursa cevaben şöyle deriz: Bu özellikler kesinlikle nifak alâmetleridir ve bu özellikleri taşıyan müslümanlar münafıklara benzerler. Nitekim sahih rivayetlerde gelen Hz. Peygamber'in (s.a) *«Dört şey vardır ki bunlar kimde bulunursa o kesin münafık olur»* hadisi bu özellikleri taşıyan kimselerin münafıklara çokça benzediklerini vurgulamaktadır. Yoksa bu kimselerin gerçekten münafık olduklarını değil.

Bazıları; bu ayet sadece Hz. Peygamber'in (s.a) dönemindeki müminleri kapsamaktadır. Çünkü onlar yalan yere yemin ederlerdi. Dinleri hususunda kendilerine güvenilmesine rağmen ihanet ederlerdi. Hakka yardımcı olacaklarına dair söz vermelerine rağmen tersini yaparlardı. Karşılıklı tartışmalarda deliller getirerek yalan söylerlerdi. Kadı İyaz imamların çoğunun bu görüşte olduğunu söylemektedir.

Hitabî'nin naklettiğine göre bu haberlerin rivayet edilmesinden maksat müslümanları sakındırıp bu kötü özelliklere sahip olmalarını önlemektir.

Kısaca mümin kimselerin tüm bu kötü özelliklerden uzak durmaları gerekmektedir; zira bu kötü özellikler kamil kimselerin nezdinde çok çirkin vasıflardır.

Bazıları bu ayetin tıpkı Hz. Peygamber'in (s.a) birtakım kimseleri kastederek *«ma balu akvam»* (Bazı kavimlere ne oluyor ki şöyle şöyle yapıyorlar) dediğine benzer şekilde sadece belli bir kişi hakkında nazil olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber yukarıdaki sözünde işaret ettiği kimselerle açık bir şekilde yüz yüze gelmekten imtina ederdi.

اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ ؕ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِيْنَ مَرَّةً
فَلَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ؕ
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿٨٠﴾ فَرِحَ الْمُخَلَّفُوْنَ بِمَقْعَدِهِمْ
خِلٰفَ رَسُوْلِ اللّٰهِ وَكَرِهُوْٓا اَنْ يُّجَاهِدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ
فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَقَالُوْا لَا تَنْفِرُوْا فِي الْحَرِّ ؕ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ اَشَدُّ
حَرًّا ؕ لَوْ كَانُوْا يَفْقَهُوْنَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوْا قَلِيْلًا وَّلْيَبْكُوْا كَثِيْرًا ۚ
جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿٨٢﴾ فَاِنْ رَّجَعَكَ اللّٰهُ اِلٰى طَآئِفَةٍ مِّنْهُمْ
فَاسْتَاْذَنُوْكَ لِلْخُرُوْجِ فَقُلْ لَّنْ تَخْرُجُوْا مَعِيَ اَبَدًا وَّلَنْ تُقَاتِلُوْا مَعِيَ
عَدُوًّا ؕ اِنَّكُمْ رَضِيْتُمْ بِالْقُعُوْدِ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوْا مَعَ الْخٰلِفِيْنَ
﴿٨٣﴾ وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّاتَ اَبَدًا وَّلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ ؕ اِنَّهُمْ
كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَمَاتُوْا وَهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿٨٤﴾ وَلَا
تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَاَوْلَادُهُمْ ؕ اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّعَذِّبَهُمْ بِهَا
فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿٨٥﴾ وَاِذَآ اُنْزِلَتْ
سُوْرَةٌ اَنْ اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوْا مَعَ رَسُوْلِهِ اسْتَاْذَنَكَ اُولُوا
الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوْا ذَرْنَا نَكُنْ مَّعَ الْقٰعِدِيْنَ ﴿٨٦﴾

80 — (Ey Muhammed) onlar için ister af talebinde bulun, ister bulunma, onlar için yetmiş defa af dilesen de Allah onları asla affetmeyecektir. Bu onların Allah ve Rasûlünü inkar etmelerinden dolayıdır. Allah fasık bir topluluğa yol göstermez.

81 — Allah'ın Rasûlü'ne muhalefet etmek için geride kalanlar, oturmuş olmakla sevindiler. Malları ve canları ile Allah yolunda cihad etmekten hoşlanmıyorlardı: «Bu sıcakta savaşa gitmeyin» diyorlardı. De ki: «Cehennem ateşi sıcaklık yönünden daha şiddetlidir. Eğer anlasalardı (savaştan geri kalmazlardı).

82 — Kazandıklarının karşılığı olarak az gülsünler, çok ağlasınlar.

83 — Eğer Allah seni onlardan bir grubun yanına geri döndürür ve onlar da savaşa çıkmak için senden izin isterlerse onlara de ki: «Benimle beraber asla çıkamayacaksınız. Düşmana karşı beraberimde asla savaşmayacaksınız. Çünkü siz ilk önce oturmaya razı olmuştunuz. O halde geri kalanlarla beraber oturun».

84 — Onlardan ölen bir kimsenin namazını asla kılma. Onun mezarı başında da durma. Çünkü onlar Allah ve Rasûlü'nü inkar ettiler, böylece fasık oldukları halde öldüler.

85 — (Ey Muhammed) onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Çünkü Allah, bunlarla ancak onları dünyada azaplandırmayı ve kendileri küfür içerisindeyken, canlarının zorlukla çıkmasını istiyor.

86 — «Allah'a iman edin, Rasûlüyle birlikte cihada çıkın!» diye bir sure indirildiği zaman onlardan servet sahibi olanlar senden izin isteyip, «Bizi bırak ta oturanlarla birlikte oturalım» dediler.

(80) *« (Ey Muhammed) onlar için ister af talebinde bulun...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin nüzul sebebi İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre şöyledir: Aynı surenin 79. ayeti *(Allah onları alay konusu yapmıştır)* indiği zaman müslümanlarla alay edenler Hz. Peygamber'e gelerek kendileri için Allah'tan af talebinde bulunmasını rica ederler ve Hz. Peygamber de onların ricaları doğrultusunda dua etmeye teşebbüs ettiği için bu ayet nazil olur. Hz. Peygamber de dua etmekten vazgeçer.

Bazı rivayetlerde bu ayetin Hz. Peygamber'in o kimseler hakkında af talebinde bulunmasından sonra nazil olduğu nakledile gelmişse de Fahruddin Razi bu rivayeti reddederek, kafir için istiğfarın (af talebinde bulunmanın) caiz olmamasına rağmen böyle bir talep Hz. Peygamber'den (s.a) nasıl sadır olabilir, demiştir. Ancak onun bu görüşüne *«Kafir ve münafıkların dirilerine af talebinde bulunmak caizdir»* kaidesi öne sürülerek karşı çıkılmıştır. *«Günahta ısrar eden için af talebinde bulunmanın yararı yoktur»* diyenin bu yorumu da kabul edilemez; zira af talebinde bulunmanın muhakkak yararı olamayacağını nasıl bilebiliriz? Ancak Hz. Peygamber'e (s.a) Ebu Leheb gibi kafirlerin iman etmeyeceği hakkında vahy geldiği gibi açık bir vahy söz konusu olursa o zaman istiğfarın yararlı olamayacağından bahsedilebilir.

Alimlerden bazıları, münafıklar hakkında af talebinde bulunmanın münafıkları nifak konusunda kışkırtmak demek olacağını söylemişlerdir. Fakat bu söz de bir hüküm ifade etmez; zira aksi takdirde müminlerin asileri için de istiğfar yasaklanmış olacaktı. Oysa böyle bir görüşü hiç kimse öne sürmemiştir.

Ayet kafirler için af talebinde bulunmayı her ne kadar yasaklıyorsa da bu zahiren müslüman olan bir kimsenin hakkında, af talebinde bulunulamayacağı anlamına gelmez.

Bazı alimler Hz. Peygamber'in (s.a) duasının kabul edilmemesinin onun peygamberlik makamı için bir eksiklik anlamına geleceğini ileri sürmüşlerdir. Fakat bu görüş doğru değildir. Çünkü bir hikmet sebebi ile Hz. Peygamber'in (s.a) duası bazen kabul olunmayabilir. Nitekim bazı peygamberlerin de bir hikmet sebebi ile dualarının kabul edilmediği vâkidir. Bu ise risalet için bir eksiklik olarak sayılamaz. Bu ayetin daha önceki ayet ile olan münasebeti şu rivayet ile daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Abdullah bin Übey'in oğlu olan Habbab (Onun da babası gibi bir diğer adı Abdullah'tır) takva ehli müslümanlardandı. Babası hasta iken Hz. Peygamber'e giderek babası için af talebinde bulunmasını rica eder. Hz. Peygamber de onu sevdiği için onu kırmayarak babası için istiğfarda bulunur. Bunun üzerine ayet nazil olur. Ancak Hz. Peygamber (s.a) yetmişten daha fazla af talebinde bulunacağını söyleyince; «*Onlar için ister af talebinde bulun, ister bulunma. Onlar için yetmiş defa af dilesende, Allah onları asla affetmeyecektir (...)*» ayeti inmiştir.

YETMİŞ SAYISIYLA ÇOKLUK KASTEDİLMİŞ OLABİLİR Mİ?

İbn Kesir bu ayetle ilgili olarak şunları söylemektedir; «*Allah peygamberine münafıkların hakkında af talebinde layık kimseler olmadıkları haberini vermiştir. Onlar için yetmiş defa da istiğfar edilse Allah onları yine af etmeyecektir.*»

«Yetmiş defa» lafzının af talebinde bulunma isteğinin beyhudeliğinin vurgulanması için zikredildiği söylenmiştir. Çünkü Araplar konuşmalarında uslûp mahiyeti bakımından 70 rakamını mübalağa maksadıyla kullanırlar. Bununla belli bir sayıyı kastediyor değillerdir. Ondan fazlası da bunun hilafına değildir.

Bazıları el-Ufi'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine dayanarak 70 rakamının bir anlamı olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu ayet nazil olduğunda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«Rabbimin sözüne tâbi oluyorum. Çünkü bana onlar hakkında ruhsat verdi, andolsun yetmiş defadan daha fazla onlar için af talebinde bulunacağım. Umulur ki Allah onları affeder.»* İşte Hz. Peygamber'in bu tevili nedeniyle Allah Teâlâ münafıklara olan gazabının şiddetinden ötürü Hz. Peygamber'in onlar için af talebinde bulunup bulunmamasının sonucu değiştirmeyeceğini beyan etmiştir.

İmam Şa'bi şöyle rivayet etmektedir:

Abdullah bin Übey'in hastalığı ağırlaştığında onun oğlu Hz. Peygamber'e gelerek, *«Babam baygın haldedir. Onu görmeni ve onun için dua edip, namazını kılmanı isterim»* der. Hz. Peygamber (s.a) ismini sorunca o da isminin *Habbab bin Abdullah* olduğunu söyler. Hz. Peygamber *«Sen Abdullah bin Abdullah'sın. Çünkü Habbab şeytanın ismidir»* buyurur ve Abdullah ile babasının bulunduğu yere giderek, iç gömleğini çıkarır, terli olduğu halde gömleğini ona giydirir ve sonra namazını kılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e sahabeden biri *«Sen onun namazını mı kılıyorsun?»* deyince, o da cevaben: *«Allah Teâlâ, 'Onlar için yetmiş defa af dilesen de...» diye buyurmuştur. Oysa ben onun için yetmiş defadan daha fazla af dileyeceğim»* der. (Bu hadis, Mücahid ve Katade'den de rivayet edildiği gibi, ayrıca İbn Cerir bu hadisi senediyle birlikte rivayet etmiştir.)

İbn Rifa' *«El-Matlab»* adlı eserinde, «Adedin mefhumu bize

göre itimada şayandır. Bu bakımdan İmam Nevevi'den gelen *'Adedin mehfumu usul alimlerine göre bâtıldır'* sözü, *yeni usulcülerin bir kısmına göre bâtıldır* şeklinde anlaşılmalıdır. Nitekim Nevevi'nin Müslim şerhinin Bab'ul-Cenâiz kısmındaki sözü de buna delâlet eder. Aksi takdirde bu Nevevi gibi bir alimden îrad edilmesi beklenmeyecek bir görüş olur» demektedir.

Kadı Beyzavi usul ilmine dair olan *«Minhac»* adlı eserinde belirtilen sayının eksikliğe de, fazlalığa da delâlet etmediğini söylemektedir. Yani zahirdeki mânâsı gibidir ve ne fazlalık ne de eksiklik taşımaktadır. Yine Beyzavi *«Envar'ut-Tenzil»* adlı tefsirinde ayetin sebeb-i nüzulüne dair gelen rivayeti naklettikten sonra Hz. Peygamber aslında öyle olduğu için yetmiş tabirini özel sayı karşılığında yorumlamıştır, demektedir.

Böylece yetmiş lafzıyla tahdidin kastedilip, onun arkasından gelenin hükmünün kendisine muhalif düşmesi de muhtemeldir. Bu yüzden Hz. Peygamber'den yetmiş tabirinden tahdidin değil, çokluğun kastedildiği rivayet edilmiştir.

Kadı Beyzavî Bakara suresindeki *«Onları yedi gök yaptı»* ifadesini tefsir ederken,*«Ayette yetmişten fazlası nefyedilmemekte. dir. Yetmiş tabirinden çokluğu kastetmek Arap dilinde yaygın bir durumdur. Nitekim 7 ve 700 ile kastedilen de böyledir»* demektedir.

Şerh'ul-Mesabih'de bu kaide şöyle ortaya konmaktadır: «Yedi rakkamı sayının tüm bölümlerini kapsamaktadır. Çünkü önce tek ile çifte bölünür, sonra o tek ile çiftin her birisi de basit ile mürekkeb'e bölünürler. İlk fert üçtür. Mürekkep beştendir. İlk çift iki, ilk mürekkep de dörttür. Ve dört gibi mantığa, altı gibi de eseme bölünür. İşte yedi rakamı tüm bu bölümleri kapsamaktadır.»

İbn İsa el-Rubî şöyle demektedir: «Yedi rakkamı sayıların en mükemmelidir. Çünkü altı rakkamı tam sayının ilkidir. O bir ile beraber yedi eder ve böylece yedi kemale erer. Çünkü kemalden sonra yine kemal vardır. Bundan dolayı aslana Seb'u (yedi) denmiştir. Çünkü onun kuvveti mükemmeldir. Tam olan sayı kesirlerinin toplamına eşit olandır. Mesela altı tam sayıdır. Çünkü onun küsuru 1/6 dır, bir eder. 1/3 dür iki eder. Yarıdır o da üç eder. Hepsinin toplamı ise altıdır. İşte bu yüzden insanların en fasihi olup, dili hepsinden iyi bilen Hz. Peygamber'in yetmiş tabirinden çokluğu anlamaması uzak bir ihtimal gözükmektedir.» İşte bu noktaya binaen bazı meselenin Hz. Peygamber'e meçhul olmadığını, ancak onun mezkur sözleriyle bir alternatif gösterdiğini ve bunu da şefkat ve merhameti dolayısıyla yaptığını ileri sürmüşlerdir.

Affın, istiğfar sonrasında dahi verilmemesi, o kimselerin Allah ve Rasûlü'nü inkar etmelerinden ötürüdür. Yani *«Ey Rasûlüm! Onlar, senin istiğfarını önemsemediğimden değil, kendilerinin affa layık kimseler olmadıklarından dolayı affolunmamışlardır Çünkü, o kimseler aşırı bir nankörlük yaparak küfre dalmışlardı.»* Nitekim fasıklıkla vasıflandırılışları da bu yorumu doğrulamaktadır. Çünkü fısk; inat, dikbaşlılık ve hadde tecavüz etmekten başka bir şey değildir.

Allah'ın fasıkları hidayete eriştirmemesi onların fıskı fiilen seçmelerinden sonradır. Yoksa bu doğru yola erişmek isteyen kimselere, Allah'ın hidayet etmeyeceği anlamına gelmez. Allah onlara doğru yolu göstermesine rağmen onlar tercihlerini aksi yönde kullanarak hidayeti kabul etmemişlerdir.

Kafirler için af talebinde bulunmak, o kimselerin kafir olarak öldüklerinin bilinmesi sonrasında yasaktır. Nitekim şu ayet de bu tesbiti doğrulamaktadır: *«Ne peygamber ne de müminler cehennem ehli olduklarının bilinmesinden sonra müşrikler için af talebinde bulunamazlar. İsterlerse o müşrikler onların en yakın akra-*

baları olsunlar» (Tevbe: 113). Ayrıca, *«Bu onların Allah ve Rasûlünü inkar etmelerinden dolayıdır»* cümlesi, *«Onlar için içten af talebinde bulun»* cümlesinden sonra nazil olmuş olmalıdır. Aksi takdirde Hz. Peygamber'in bu ayetin inmiş olmasına rağmen kafirler hakkında af talebinde bulunmuş olduğu akla gelir ki böyle bir ihtimal kesinlikle muhaldir. Buna mukabil yaşayan kimseler için af talebinde bulunulması durumunda özrün geçerli olabileceğini öne sürenlerin görüşü dikkat çekicidir.

(81) *«Allah'ın Rasûlü'ne muhalefet ettikleri için...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette geçen, *«Muhallefun»* tabirıyle Hz. Peygamber'in geride kalmalarına izin verdiği kimseler veya Allah'ın kendi bildiği bir hikmet sebebiyle kalplerine gevşeklik sarıp, geride bıraktırdığı kimseler ya da tembellikleri ve münafıklıklarından ötürü geride kalan kimseler kastedilmektedir. *«Makad»* kelimesine gelince bu kelime mimli masdar olup, oturmak anlamına da gelebilir. İsm-i mekan olup Medine'nin kastedilmesi de mümkündür. İlk anlama göre ayetin mânâsı şöyle olur: *«Onlar savaşa katılmadıklarına sevindiler, rahatlarını, yeme ve içmenin lezzetini, kalplerindeki küfür ve nifakla birleştirerek —Bu sıcakta savaşa çıkmayın— dediler.»*

Münafıkların *«Bu sıcakta savaşa çıkmayın»* demelerinin nedeni gölgeliklerin rahatlık verdiği, meyvaların olgunlaştığı ve sıcaklığın şiddetinin arttığı bir dönemde Tebük seferine çıkılmış olmasıdır. Bunun üzerine Allah Teâlâ Rasûlü'ne cehennem ateşinin sıcaklık bakımından daha şiddetli olduğunu bildirmesini emretmiştir. Nitekim İmam Malik'in Ebu Zenat'tan onun A'rec'ten, onun da Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a) *«Ademoğulları'nın yaktığı ateşler cehennem ateşinin yetmiş parçasından sadece biridir»* demiş ve bunun üzerine sahabe, *«Ya Rasûlullah! Cehennem ateşi dünya ateşi gibi bile olsa yeterli değil mi-*

dir?» diye sorunca Hz. Peygamber (s.a), *«Cehennem ateşi dünya ateşinden yetmiş defa daha şiddetlidir»* diye cevap vermiştir.

Ahmed bin Hanbel, Ebu Hüreyre'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şöyle bir hadis nakletmektedir. *«Sizin dünyada gördüğünüz ateş cehennem ateşinin yetmiş parçasından sadece biridir. O ateş iki defa denize vurulmuştur. Vurulmasaydı eğer hiç kimse ondan yararlanamazdı.»*

«Eğer anlasalardı;» Bu cümle ayette Allah'ın Rasûlü'ne bildirmesini emrettiği, *«De ki: Cehennem ateşi sıcaklık yönünden daha şiddetlidir»* şeklinde cümleye dahil değildir. Sadece bir zeyldir. Yani bildirilmesi emredilen sözün içeriğini tekid eder, perçinler. *«Lev»* (Eğer) edatının karşılığı mukadderdir Nitekim *«Yefkahun»* fiilinin mefulü de aynı şekilde mukadderdir. Bu takdirde ayetin anlamı şu şekilde olmaktadır. *«Eğer onlar cehennem ateşinin ısı ve dehşetinin böyle olduğunu veya dönüşlerinin cehenneme olacağını bilselerdi muhakkak az bir sürenin rahatlığını ebedî bir azaba tercih etmezlerdi. Çünkü en cahil insan kendini basit bir zarardan kurtarmak için büyük bir tehlikeye atmaz.»*

(82) *«Kazandıklarının karşılığı olarak az gülsünler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet o kimselerin hem dünyadaki hem ahiretteki durumlarına yapılmış bir telmihtir. Onların akibeti dünyada az gülmek ahirette ise çok ağlamak olacaktır. Bu haberin emir sigasıyla verilmesinin nedeni, hakkında haber verilen olayın kesinlikle vukû bulacağındandır. Çünkü emir sigası vücuba hamledilir ve vücubiyet için kullanılır. Burada da lazım mânâda kullanılmıştır. Haberin emir sigasıyla verilmesinin diğer bir nedeni de, haberin doğru ve yalan ihtimali taşımasına rağmen burada böyle bir ihtimalin söz konusu olmamasıdır.

Rivayet edildiğine göre münafıklar ateş içerisinde dünya hayatı kadar ağlarlar ve göz yaşları dinmeyerek uyku uyumazlar. Ayetteki gülmenin sevinçten, ağlamanın da üzüntüden kinaye olması ihtimal dahilindedir. Yani bir bakıma dünyada sevinç ahirette de üzüntü duyulacaktır.

ALLAH KORKUSUNDAN AĞLAMAK

İbn Atiyye'nin söylediğine göre, ağlamak da gülmek de dünyadadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: «*Şayet sizler benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız az güler, çok ağlardınız*» (Buhari, Müslim). Bu takdirde ayet şöyle anlaşılır: «*Münafıkların içlerinde bulundukları durum o kadar kötü bir noktaya gelmiştir ki artık kendileri için en uygun davranış az gülmek, çok ağlamaktır. Bu işlemiş oldukları günahlar nedeniyledir.*»

Ayetin sonunda «*Kanu*» ve «*Yeksibune*» (geçmiş ve gelecek bildiren) fiillerin bir arada kullanılmasının nedeni olayın yenilenme ve süreklilik ifade etmesi içindir.

İbn Ebi Talha, İbn Abbas'ın Hz. Peygamber'den (s.a) rivayet ettiği şöyle bir hadisi nakletmektedir:«*Dünya kısadır. Orada istedikleri kadar gülsünler. Nasıl olsa dünyadan ayrıldıktan ve Allah'a dönüş yaptıktan sonra sürekli ağlayacaklardır.*»

Hafız Ebu Yâlâ el-Musulî, Enes bin Malik kanalıyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: «*Ey insanlar! Ağlayın. Ağlayacağınız yoksa bile yine de ağlayın. Cünkü ates ehli göz yaşlarının yüzlerinde arklar gibi yollar açmasına kadar ağlayacaktır. Gözyaşları bitinceye değin ağlamaları sürecek ve daha sonra gözlerinden kan akacaktır. Gözleri yara olacaktır. Öyleki o biriken gözyaşı denizinin üzerine bir gemi bırakılacak olsa neredeyse yüzecek kadar çok ağlayacaklardır.*»

(83) *«Eğer Allah seni onlardan bir grubun yanına...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayette Hz. Peygamber'e hitap edilmektedir. Yani Tebûk seferinden döndüğünde münafıklardan bir grup yanına gelip de seninle başka savaşlara çıkabileceklerini söylerlerse de ki: *«Ben hayatta kaldığım sürece, sizler benimle beraber sefere çıkamayacak ve kesinlikle benimle beraber düşmana karşı savaşamayacaksınız.»*

Kimi müfessirler bu grubun tevbe etmeyip nifakları üzerinde kalan kimseler olduklarını söylemişlerdir.

İbn'ul-Münzir ile diğerlerinin bu ayetle ilgili olarak Katade' den rivayet ettiklerine göre o, *«Bize ayetin münafıklardan 22 kişilik bir grup hakkında nazil olduğu söylenmiştir»* demektedir.

«De ki: Benim ile beraber asla çıkamayacaksınız. Düşmana karşı beraberimde asla savaşamayacaksınız» cümlesi nehiy taşıyan haber niteliğindedir. Yani Hz. Peygamber (s.a) böyle demiş olmakla aslında onlara kendisiyle birlikte sefere çıkamayacaklarını ve düşmana karşı savaşamayacaklarını emredip, onlara bunu böylece bildirmektedir. Ayette savaştan bahsedilmesinin nedeni, sefere savaş amacıyla çıkılmasından dolayıdır. Şayet bu iki cümleden biri bile zikredilseydi o kimselerin sahabe mertebesinden veyahut mücahid ve muharib konumundan düştüklerinin anlaşılmasına yeterdi. Başka bir deyişle onların konuşmalarının hoşa gitmediği ve mücahidlerden sayılmadıkları bir cümleyle anlaşılmaktadır. İkinci cümlenin birinci cümlenin tekidi olmasının nedeni, ikincisinin birincisinden daha açık olmasıdır. Çünkü bu tarz cevap olarak daha uygundur. Mesela şair *«Ben ona göç et. Sakın benim yanımda kalma diyorum»* şeklindeki mısrada, muhatabını sevmediğini her ne kadar iki cümlede de belirtiyorsa da, ikincisi birincisinden daha net ve açıktır.

«Çünkü siz ilk önce oturmaya razı olmuştunuz;» yani benimle beraber sefere çıkmak yerine geri kalanlarla birlikte oturmaya razı olmuştunuz. Bu cümle daha önce verilmiş bir hükmün sebebidir. Yani *«Benimle beraber sefere çıkmanıza ve benimle beraber düşmana karşı savaşmanıza artık izin vermeyişimin nedeni, daha önce oturmayı sefere çıkmaya tercih etmeniz ve razı olmanızdır.»*

«O halde geride kalanlarla;» yani kadın, çocuk ve ihtiyarlar-*«beraber oturun»*. Bu cümlede geçen *Halifin* kelimesine selefin çoğunluğu *«Geride kalanlar»* şeklinde anlam vermektedirler. Bazıları ise bu kelimenin fesat anlamındaki *«hulf»* kelimesinden türediğini ileri sürmektedirler. Bu takdirde kelime *«Fesat işleyenler»* anlamını tazammun etmektedir.

(84) *«Onlardan ölen bir kimsenin namazını...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet o kimselerin ölümlerinden sonra da rezil olduklarına işaret etmektedir. Nitekim İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre İbn Übey öldüğünde oğlu Abdullah Hz. Peygamber'e (s.a) gitmiş ve *«İç gömleğinizi verin de babamı onunla kefenleyeyim»* teklifinde bulunmuştur. Hz. Peygamber iç gömleğini ona verdikten sonra bu sefer Abdullah, Hz. Peygamber'den babasının namazını da kılmasını ister. Hz. Peygamber (s.a) namazı kılmak için hazırlanırken Hz. Ömer ayağa kalkarak Hz. Peygamber'in elbisesinden tutar ve *«Ey Allah'ın Rasûlü! Sen onun namazını mı kılarsın? Oysa Rabbin seni onların namazını kılmaktan nehyetmiştir»* der. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Ömer'e *«Rabbim beni bu hususta muhayyer kılmıştır»* diyerek *«Onlar için ister af talebinde bulun ister bulunma. Onlar için yetmiş defa af dilesen de Allah onları asla affetmeyecektir»* ayetini okur ve Hz. Ömer'in *«Ya Rasûlullah! O bir münafıktır»* demesine aldırmadan onun nama-

zını kıldırır. Allah Teâlâ bu olaydan sonra *«Onlardan ölen bir kimsenin namazını asla kılma»* ayetini nazil etmiştir. (Buhari)

HZ. PEYGAMBER'İN (s.a) ŞEFKATİ VE BİR MÜNAFIĞIN NAMAZINI KILMASI

İbn Abbas Hz. Ömer'den şöyle rivayet etmiştir : Abdullah bin Übey öldüğü zaman onun namazını kıldırması için Hz. Peygamber'i çağırdılar. Hz. Peygamber ayağa kalkıp, gitmeye yeltenince hemen yerimden fırladım ve *«Ya Rasûlullah! Sen İbn Übey'in namazını mı kılacaksın? Oysa falan falan zamanda şöyle şöyle demişti»* dedim. Bu şekilde onun yaptıklarını Hz. Peygamber'e bir bir anlatırken o tebessüm edip, *«Ya Ömer yolumdan çekil»* dedi. Ben yine konuşmaya devam edince bu sefer *«Çekil önümden! Şayet yetmişten daha fazla af isteğimle Allah'ın onu effedeceğini bilsem, hiç çekinmez onun için af talebinde bulunurdum»* diye karşılık verdi. (Hz. Ömer şöyle devam ediyor:) Hz. Peygamber (s.a) onun namazını kıldıktan sonra geri döndü ve az bir süre sonra Tevbe suresinin bu iki ayeti nazil oldu. İşte o zaman ben Rasûlullah'a nasıl karşı çıktığıma şaşırıp kaldım.»

Yukarıda nakledilen iki rivayetin zahirinden anlaşıldığına göre, *«Onlar için ister af talebinde bulun ister bulunma»* ifadesiyle *«Onlardan bir kimsenin namazını asla kılma»* ifadesi arasında Hz. Ömer'in öne sürebileceği bir delil yoktur. Olsaydı zaten Hz. Ömer bu delili öne sürerdi. Hz. Ömer'in ilk rivayette görülen karşı çıkışından, onun önceki ayete dayandığı anlaşılıyor. Yoksa *«Ne Peygamber ne de müminler cehennem ehli olduklarının bilinmesinden sonra müşrikler için af talebinde bulunamazlar»* (Tevbe : 113) ayetine değil. Çünkü böyle olması durumunda cevabın soruyla arasında olan mutabakat ortadan kalkar. Hafız Ebu Yâlâ, Enes'ten şöyle rivayet etmektedir: *«Hz. Peygamber (s.a) İbn Übey'in namazına durmak istediğinde Cebrail onun elbisesinden*

tutar ve —onlardan ölen bir kimsenin asla namazını kılma— der.»

HZ. PEYGAMBER'İN GÖMLEĞİNİ VERMESİ

Rivayetlerin çoğu Hz. Peygamber'in (s.a) İbn Übey'in namazını kıldığı, Hz. Ömer'in de buna karşı çıktığı konusunda mutabakat halindedir. Nitekim vahyin Hz. Ömer'i tasdik ettiği olaylardan birisi de budur. Ancak ayetin İbn Übey'in namazını kılması konusunda Hz. Peygamber'e yasak getirirken, iç gömleğini ona kefen olarak vermesi hususunda bir yasak getirmemesi dikkat çekicidir. Çünkü iç gömleği vermemek cömertliğe ters düşen bir hareket olarak nitelendirilebilirdi. Ayrıca Hz. Peygamber'in böyle davranmasının nedeni Ibn Übey'in Bedir'de esir düşen amcası Abbas'a gömleğini vermiş olmasıydı. Çünkü Hz. Peygamber'in amcası Abbas esir düşüp Medine'ye getirildiğinde sırtında elbisesi yoktu. Uzun boylu ve cüsseli bir kimse olduğundan dolayı da ona uygun elbise bulunamamıştı. Sadece İbn Übey'in elbisesi ona uymuş, o da elbisesini Abbas'a vermişti. Bu yüzden Rasûlullah'ta İbn Übey'in o zamanki davranışının bir karşılığı olarak iç gömleğini kefen olarak onun oğluna vermiştir.

Ebu Şeyh'in Katade'den rivayet ettiğine göre, ayetin nüzulünden sonra sahabe iç gömlek meselesini sorunca Hz. Peygamber (s.a) *«Benim gömleğim onu zengin etmez (ondan azabı uzaklaştırmaz). Vallahi bu gömlek sayesinde ben onun kabilesinden (Hazrec) bin kişiden fazlasının müslüman olmasını umuyorum diye buyurur»*. Gerçekten de Allah'ın, Rasûlü'nün isteğini yerine getirdiği, bazı rivayetlerden anlaşılmaktadır.

Ayette geçen *«Salat»* kelimesiyle cenaze namazı kastedilmektedir. Bu namaz ise dua, istiğfar ve şefaat taleplerini içerir. Hz. Peygamber'in (s.a) bundan menedilmesinin anlamı, onlar için dua etmekten de menedilmiş olmasıdır. Müfessirlerin bazılarına göre

burada «*salat*» ifadesi dua karşılığında kullanılmıştır. Ayetteki «*Ebeden*» kelimesi zaman zarfıdır ve namaz kılma ile nehye atfolunur. Kimileri de «*Mate*» fiiline atfedilir demişlerdir. Yani ebedî ölüm küfür üzere ölümden kinayedir. Çünkü müslüman kimse öldüğünde cennete gidecek ve güzel bir hayat sürecektir. Oysa kafir bir kimse öldüğünde cehenneme gidecek ve azap içinde yaşayacaktır. Ayette geçen «*mate*» fiili mazi ise de sebeb-i nüzul ve yasaklamanın zamanı dikkate alındığında gelecek zamanı da kapsadığı görülür. Nitekim müfessirlerden bazıları geçmiş zaman (mazi) fiilinin gelecek zamanı da ifade edebileceğini; zira gelecekte de aynı şekilde bu tür olayların tekrarlanma ihtimalinin kesin olduğunu öne sürmüşlerdir.

«*Onun mezarı başında da durma*» ifadesi onun mezarının yanına gitme, onun defnedilmesine yardımcı olma anlamındadır. Bazı alimler -*ala*-nın -*inde*- gibi -*yanında*- demek olduğunu söylüyorlar. Bu yoruma göre ayet «*Onun mezarının yanında gömmek veya ziyaret etmek için durma*» şeklinde anlaşılır.

HZ. PEYGAMBER'İN (s.a) ANNESİNİN KABRİNİ ZİYARET ETMESİ

Suyuti «*Feteva*»sında şöyle demektedir: Ayetteki mezar başında durmak ifadesi kafirlerin mezarlarının ziyaret edilmesine delâlet edebilir mi? Ayrıca bu, yasaklamadan sonra olduğuna göre Hz. Peygamber'in annesinin mezarını ziyaret etmesinin hikmeti, onu diriltip kendisine iman ettirmesiyle izah edilebilir mi?

Bu sorular şöyle cevaplandırılmıştır: Mezarın başında durmak ifadesiyle defn sırasında, defnden bir saat sonrasına kadar orada bulunmak kastedilmektedir. Muhtemelen bu ifade mezarı ziyaret etmeyi de içermektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in annesini ziyaret tarihi yasaklamadan sonra değil, önceydi. Nitekim hadisler Hz. Peygamber'in annesinin Hudeybiye yolunda ziyaret ettiğini doğrulamaktadır. Oysa bu ayet Tebûk seferinden sonra na-

zil olmuştur. Ayette geçen *-minhum-* zamiri ile münafıklara işaret edilmekte, müşrikler ise kıyasen onlarla birlikte mütalaa olmaktadırlar. *«Ziyaret»* hadisesinde Hz. Peygamber'in ziyaret etmek için Allah'tan izin istediği ve Allah'ın da kendisine izin verdiği sabittir. Bana göre bu Amine Hatun'un tevhid ehli olup müşrik olmadığına bir delildir. Bu izin Amine Hatun'un tevhid ehli olduğunu açıkça ispatlamaktadır. Çünkü Allah Rasûlü'ne kafirlerin mezarı başında durmayı yasak etmiş olmasına rağmen annesinin mezarını ziyaretine izin vermiştir. Demek ki bu izin Hz. Peygamber'in annesinin müşrik olmadığına delâlet etmektedir. Aksi takdirde Allah kendisine izin vermezdi. İznin müşriklerden sadece Amin'e Hatun'a mahsus kılındığı şeklindeki ihtimal ise ayetin zahirine ters düştüğü gibi açık bir delil ister. Böyle bir delil de yoktur. Ayrıca cahiliyyet döneminde ölenlerin itikadlarının (tevhidî görüşlerinin) sıhhatinde Hz. Peygamber'e göre Allah'ın vahiyle kendisine bildirmesinden önce tereddütte bulunduğu da düşünülebilir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in annesinin mezarını ziyaret etmek için izin istemesinin bu hükmün aksini gösterdiği; zira aksi takdirde izinsiz gidip ziyaret etti diye bir iddia da bulunulamaz.

KAFİRLERİN MEZARINI ZİYARET ETMEK

Kafirlerin mezarını ziyaret etmenin caiz olup olmadığında ihtilaf vardır. *«Onlardan ölen bir kimsenin namazını asla kılma»* ifadesini ziyareti de kapsayan bir şekilde yorumlayanlar, caiz olmadığını öne sürerlerken, ziyaretin cevazına kail olanlar ise, Hz. Peygamber'in (s.a) *«Ben sizi mezarları ziyaret etmekten nehyetmiştim. Mezarları ziyaret edin. Çünkü mezarlar size ahireti hatırlatır»* hadisini delil getirmektedirler. Hadisten de anlaşıldığı gibi Hz. Peygamber (s.a) mezar ziyaretinin nedenini ahireti hatırlatması olarak göstermiştir. Dolayısıyla müslümanlarla müslüman olmayanların mezarlarının ziyareti arasında bir fark yoktur.

(85) *«(Ey Muhammed!) onların malları ve çocukları seni...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet daha önce geçen aynı anlamdaki ayeti tekid etmektedir. Çünkü mal ve çocuklara duyulan sevgi, genel itibariyle bir imtihandır ve onlara imrenmek de musibettir. Tekrarın nedenine gelince, eşyanın celb ve cezbe etmek bakımından kendisine en çok rağbet edileni ve insanların zihnini en çok meşgul edeni dünyadır. Dünya da mal ve çocuklar demek olduğuna göre, onlardan zaman zaman sakınmak gerekir. Nitekim Allah Teâlâ *«Kuşkusuz Allah şirki affetmez, ondan başka dilediğini affeder»* şeklindeki ayeti iki kez (Nisa : 48 ve 116) tekrar etmiştir. Bu ayetin sure içinde aynı şekilde iki kez (55 ve 85) tekrar edilmesinin nedeni ise şudur: İlk ayet (55) mal ve çocukları bulunan münafık bir topluluk hakkında inmiştir. İkincisi de (85) başka bir topluluk hakkında nazil olmuştur.. Değişik kişilerle, değişik zamanlarda aynı şekilde konuşmak gerekeceğinden, *«Bu konuşma daha önce yapılmıştı, yeniden yapılmasına gerek yoktur»* denilemez.

(86) *«Allah'a iman edin, Rasûlü ile beraber cihada çıkın...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hatib Şirbinî, ayetteki *«bir sure»* ile tam bir sure yahut bir surenin parçalarının kastedildiğini söyledikten sonra şunları demektedir: Bazı alimler ayetteki *«bir sure»* ile içinde iman ve cihad ile ilgili emirler bulunduğundan bizzat Tevbe suresinin kastedildiği görüşündedirler. Ancak iman etmiş olan kimselere nasıl *«iman edin»* diye hitap edilebilir? Bu emir muhataplarında zaten var olan bir şeyi iktiza ediyor ve bu da muhaldir, şeklinde bir itiraz vaki olursa ona şöyle cevap verilebilir: Müminlere *«iman*

edin» diye hitap edildiğinde bu *«imanınızı sabit kılın ve ileride cihada katılın»* anlamına gelir.

Bazı alimler de, *«Allah'a iman edin, Rasûlüyle beraber cihada* çıkın» şeklindeki bir hitap her ne kadar görünüşte umumi bir hitap ise de aslında burada münafıklara seslenilmektedir, demişlerdir. Yani *«Ey münafıklar imanınızı halis kılın ve Allah'ın Rasûlüyle beraber cihada katılın.»*

Ayette geçen *«iman edin»* emrinin, *«cihad edin»* emrinden önce zikredilmesinin nedeni, iman olmadan cihadın bir anlam taşımayacağı keyfiyetidir. Allah Teâlâ böyle bir sure inmesi halinde münafıkların ne diyebileceklerini şöyle hikâye etmiştir: *«Onlardan servet sahibi olanlar senden izin isteyip, —bizi bırak da oturanlarla birlikte oturalım— dediler.»*

Bazı alimler *«Servet sahibi olanlar»* hakkında, onların münafıkların ileri gelenleri olduklarını söylemişlerdir. Bu kimseler, *yakamızı bırak da hastalar ve kötürümler gibi özürleri dolayısıyla oturanlarla, kadınlarla ve çocuklarla beraber olalım,* diyorlardı.

رَضُوا بِاَنْ يَّكُوْنُوْا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ
لَا يَفْقَهُوْنَ ﴿٨٧﴾ لٰكِنِ الرَّسُوْلُ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ جٰهَدُوْا
بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْخَيْرٰتُ ۫ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٨٨﴾ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ
خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿٨٩﴾ وَجَاۗءَ الْمُعَذِّرُوْنَ مِنَ
الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِيْنَ كَذَبُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ۭ
سَيُصِيْبُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٩٠﴾
لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاۗءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذِيْنَ
لَا يَجِدُوْنَ مَا يُنْفِقُوْنَ حَرَجٌ اِذَا نَصَحُوْا لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ۭ
مَا عَلَى الْمُحْسِنِيْنَ مِنْ سَبِيْلٍ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ
﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِيْنَ اِذَا مَآ اَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَآ اَجِدُ
مَآ اَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ ۖ تَوَلَّوْا وَّاَعْيُنُهُمْ تَفِيْضُ مِنَ
الدَّمْعِ حَزَنًا اَلَّا يَجِدُوْا مَا يُنْفِقُوْنَ ﴿٩٢﴾ اِنَّمَا السَّبِيْلُ عَلَى الَّذِيْنَ
يَسْتَاْذِنُوْنَكَ وَهُمْ اَغْنِيَاۗءُ ۚ رَضُوْا بِاَنْ يَّكُوْنُوْا مَعَ
الْخَوَالِفِ ۙ وَطَبَعَ اللّٰهُ عَلٰي قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٩٣﴾

87 — Geride kalanlarla beraber olmaya razı oldular. Kalpleri üzerine mühür vuruldu. Artık onlar anlayamazlar.

88 — Fakat Peygamber ve onunla beraber bulunan müminler, mallarıyla, canlarıyla cihad ettiler. İşte bütün hayırlar onlarındır ve kurtuluşa erenler de onlardır.

89 — Allah onlar için, içinde ebedî kalacakları ve altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur.

90 — Bedevilerden özür beyan edenler kendilerine izin verilmesi için (Peygamber'e) geldiler. Allah ve Rasûlü'ne yalan söyleyenler de oturup kaldılar. Onlardan kafir olanlara elem verici bir azap isabet edecektir.

91 — Allah ve Rasûlü için nasihat ettikleri takdirde, zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara herhangi bir günah yoktur. Çünkü iyilik edenlerin aleyhine bir yol yoktur. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

92 — Kendilerine binek vermen için sana geldiklerinde «Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum» dediğinde, harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı gözyaşları dökerek dönen kimselere de bir sorumluluk yoktur.

93 — Yol (sorumluluk) ancak zengin oldukları halde senden izin isteyenleredir. Çünkü onlar geri kalanlarla beraber olmaya razı oldular. Allah da onların kalplerini mühürledi. Artık onlar bilemezler.

(87) *«Geride kalanlarla beraber olmaya razı oldular ..»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette geçen *«El-Havalif», İbn Abbas'a göre «Kadınlar»* demektir. Katade ise bu kelimenin *«Halife»*nin çoğulu olduğunu ve cihad gibi erkeklere mahsus işlerden geri kaldıkları için kadınlar hakkında kullanıldığını söylemektedir.

Allah bu ayette o kimseleri zemmederek, onları cihaddan geri kalmak hususunda kadınlara benzetmektedir. *«Halife»* bazı yerlerde kendisine hayrı olmayan anlamında da kullanılır. Yani o kimseler kendilerinde fayda olmayanlarla beraber olmaya razı oldular. Bu yüzden de Allah kalplerini mühürledi. Dolayısıyla artık menfaatlerini bilemez, idrak edemezler.

(88) *«Fakat Peygamber ve onunla beraber bulunan müminler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet önceki ayetin anlamından doğması muhtemel bir vehmi ortadan kaldırmaktadır. Yani diğer bir deyimle bu bir istidraktır. (*)

(*) İstidrak, gramerde bir önceki sözden doğan vehmin ortadan kaldırılması demektir.

Münafıkların geri kalmaları İslam'a bir zarar vermemiştir : Zira bu görevi hakkıyla yerine getiren ve onlardan daha hayırlı olan kimseler bulunuyordu. Nitekim Allah, *«Eğer kafirler onları (Kitap, hüküm ve peygamberlik verilen kimseleri) inkar ederlerse, biz de inkar etmeyen bir kavmi onlara vekil bırakırız»* (En'am : 89) diye buyurmuştur.

Ayette söz konusu topluluğun imanlarıyla ilgili hiçbir çaba içinde olmadıklarına işaret edilmektedir. Onlar dinden doğrudan yüz çevirmiyorlarsa da izin istemek suretiyle cihaddan geri kalmaları, onların iman bakımından hiçbir fikre sahip olmadıklarını göstermektedir. Fakat Hz. Peygamber (s.a) ve beraberinde bulunan müminler mal ve canlarıyla cihad ettiklerinden mükâfat alacaklardır. Yani hem dünya hem de ahirette bundan menfaatleri olacaktır. Dünyada düşmanlarını yenmeleri ve mallarını ganimet olarak almaları dolayısıyla, ahirette de cennet ve nimetleri dolayısıyla menfaatleri vardır.

Bazı müfessirler *«Hayrat»* ifadesiyle *«Hur'ul-Iyn»*ın (güzel gözlü kadınlar) kastedildiği görüşündedirler. Nitekim Rahman suresinin 70. ayetinde*«Hayratun Hisanun»*dan (iyi ve güzel huylu kadınlar) bahsedilerek, *Hayrat* kelimesi *«Hurul-Iyn»* anlamında kullanılmıştır.

İbn Mübarek *«Hayrat»* kelimesinin güzel cariyeler için kullanıldığına dikkat çektikten sonra, *Hayrat*'ın *Hıyret*'in çoğulu olup bu kelimenin her şeyin güzeli için kullanıldığını söylemektedir.

(90) *«Bedevilerden özür beyan edenler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«El-A'rap» kelimesi göçebe Araplar anlamındadır. *«El-Muazzirun»* kelimesinin okunuşu ile ilgili birçok mütalaalar serdedil-

miştir. Örneğin A'rac ve Dahhak bu kelimeyi *el-Mu'zirun* şeklinde okumuşlardır. Ebu Kurayb bu kıraati Ebubekir'den, o da Asım' dan rivayet etmiştir. Kıraat imamları bu kıraati İbn Abbas'a da isnad etmişlerdir. *Mu'zirun* mübalağalı bir şekilde özür beyan eden kimseler için kullanılır, *a'zere*'den türemiştir ve bununla ilgili bir darb-ı mesel vardır: *«Kad a'zere men enzere»*, yani bir başkasını uyarıp korkutan kimse, çok mazur (çok özür dilemiş) sayılır.

«El-Muazzirun» iki şekilde anlaşılabilir: a) Gerçekten mazeretleri olan kimseler, b) Yalan mazaret beyan eden kimseler. İfade ikinci şekilde anlaşıldığı takdirde ayet o kimselerin yalandan bir mazeret öne sürdüklerini göstermiş olur.

İbn Abbas'ın *«Allah muazzirlere lanet etmiştir»* sözünden anlaşıldığına göre, *muazzir* yalandan özür beyan eden kimse anlamına gelmektedir. Ayetin siyakının da belli ettiği gibi, bu kimseler gerçek bir mazerete sahip olmadıkları için Allah tarafından kötülenmişlerdir. İbn Abbas'a göre, *«Onlar kendilerine izin verilmesi için gelmişlerdir. Çünkü şayet zayıflardan, hastalardan ve fakirlerden olsalardı izin istemeye gerek duymazlardı.»* O ifade *«El-Mu'zirun»* şeklinde okunduğunda, onlar gerçek bir mazeret nedeniyle geride kalmışlar ve Hz. Peygamber de geri kalmaları hususunda kendilerine izin vermiştir, anlamına gelir.

Bazı müfessirler bu kimselerin Amr bin Tufeyl'in adamları olduklarını ve Hz. Peygamber'e gelerek *«Ya Rasûlullah! Seninle savaşa katılmamız durumunda, Tayy kabilesinden olan bedeviler kadınlarımıza, çocuklarımıza ve hayvanlarımıza saldıracaklar»* diyerek mazeret beyan ettiklerini, Hz. Peygamber'in de (s.a) onları mazur saydığını nakletmektedirler.

Ancak kelimeyi *«El-Muazzirun»* şeklinde şeddeli okuyanlar, bu kimselerin Gıfar kabilesinden olup, mazerette bulunduklarını

ve fakat Hz. Peygamber'in onların yalan söylediklerini anlayıp mazeretlerini kabul etmediğini öne sürmektedirler. Allah Teâlâ kendi kelamının mânâsını herkesten daha iyi bilir.

Bir grup da, onların Rasûlullah'a yalan söylemeye cüret ederek mazeretsiz geride kaldıklarından Allah'ın onlar hakkında *«Allah ve Rasûlü'ne yalan söyleyenler de oturup kaldılar»* buyurmuştur. Demektedir. Burada yalan söylemeleri *«Biz müslümanız»* demiş olmalarıdır.

Yapılan açıklamadan da anlaşılacağı üzere bu kimselerin doğru mu yalan mı söyledikleri hususunda ihtilaf edilmiştir. Doğru söylemiş olduklarının kabul edilmesi durumunda *«Allah ve Rasûlü'ne yalan söyleyenler»* tabiri onlardan başkasına atfedilir. Yani ifadenin münafık bir grup bedeviyi kastettiği ve izin istemeye gelenlerin münafık oldukları düşünülür. Yalan söylemiş olduklarının kabul edilmesi durumunda ise, ifadenin gelen topluluğun kendisi için kullanıldığı ortaya çıkar.

«Onlardan kafir olanlara elem verici bir azap isabet edecektir» cümlesindeki *-minhum-* zamiri ya bedevilere, yani onların içindeki münafıklara ya da özür beyan etmeye gelenlerin bir kısmına racidir. Çünkü bazıları tembellikten bazıları da küfründen dolayı özür beyan etmişlerdir. Dolayısıyla küfründen dolayı özür beyan edenlere elem verici bir azap isabet edecektir. Elem verici bir azap ahiretteki ateş azabıdır. Tembelliklerinden dolayı geri kalanlar ise bu azaba uğramayacaklardır. Çünkü Allah tevbelerini kabul etmiştir.

(91) *«Allah ve Rasûlü için nasihat ettikleri takdirde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yukarıdaki ayette sayılan sınıflar, insanları Allah ve Rasûlü'ne davet ettikleri, Allah ve Rasûlü için nasihatta bulundukları tak-

dirde savaşa katılmamaları dolayısıyla hiçbir sorumluluk yüklenmezler. «*Zuafa*» (Zayıflar) kelimesi ihtiyarlar veya bedenî bir sakatlıktan ötürü sefere çıkmanın kendileri için zor ve imkânsız olan kimselere atfen kullanılmıştır. «*Merda*» kelimesi hasta anlamına gelen «*merid*»in çoğuludur. Bu kimse, hastalığı ister kısa zamanda tedavi edilen, isterse kötürümlük gibi uzun süren hastalıklardan olsun, tabii bir ızdırabı olan ya da bir hastalığa yakalanmış kimseler için kullanılır. Hastalar sınıfına iki gözü kör olan ve anadandoğma topal olan kimseler girmektedir. Bu kimseler zayıflar sınıfında da mütalaa edilebilirler.

İki gözü kör olan kimselerin bu iki sınıfa birden girebilecekleri şu hadisten açıkça anlaşılmaktadır. Zeyd bin Sabit'ten rivayet edildiğine göre o şöyle anlatmaktadır: «*Ben Hz. Peygamber'in katipliğini yapıyorum. Berae (Tevbe) suresi indiğinde, sure savaşı emrettiğinden ben hemen kalemimi kulağımın arkasına koyarak savaşa hazırlandım. Hz. Peygamber (s.a) üzerine inecek sureyi beklerken yanına âmâ bir kimse geldi ve 'Ben amayım, durumum ne olacak?» dedi. Sonra da ayet indi.*»

Ayette geçen «*Harcayacak bir şey bulamayanlara herhangi bir günah yoktur*» *cümlesinde* söz konusu edilenler maddî yoksulluk içinde bulunanlardır. Yani onlar seferin gereklerini karşılamaktan aciz olan ve cihada katılmak için araç ve gereçleri bulamayan fakirlerdir.

Bazıları bu kimselerin Müzeyne, Cüheyne ve Beni Uzve kabileleri mensupları olduğunu söylemektedirler. «*Haracun*» kelimesi günah anlamına geliyorsa da asıl mânâsı *daraltmak* demektir. Ancak yukarıda günah ve sorumluluk karşılığında kullanılmıştır. Yani bu kimseler Allah ve Rasûlü için nasihat ettikleri takdirde sorumluluktan kurtulurlar. Allah ve Rasûlü için nasihat etmek gizli açık Allah ve Rasûlü'ne itaat etmekle mümkün olur. Ayrıca bununla ellerinden geldiğince müslümanların ve İslâm'ın

yararına çalışmak da kastedilmektedir. Yani savaşa katılan müslümanların durumlarını kontrol etmek, aile bireyleriyle ilgilenip, cephedekilerin durumunu onlara iletmek v.s. bunun kapsamına girer.

Bu ayet aciz kimseden teklifin düşmesi hususunda ölçü alınır. Yani kişiden aciz olduğu konuda sorumluluk beklenmez ve kendisinden bu sorumluluğun aciz olmadığı bir şekilde fiilen veyahut malen bedelini ödemesi talep edilir. Sözgelimi çok yaşlı veya çok hasta olup da oruç tutamayan kimse keffaret verir. Bedenî veya maddî bakımdan aciz olma arasında fark vardır. Nitekim Bakara suresinin son ayeti de (286) bu konuda benzer bir hüküm bildirir: *«Allah hiç kimseye taşıyamayacağından fazlasını teklif etmez.»* Bu konudaki bir diğer ayet Feth suresinin 17. ayetidir: *«Ama üzerinde bir sorumluluk yoktur. Topal üzerinde de, hasta üzerinde de bir sorumluluk yoktur.»*

Hz. Enes'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«Medine'de bazı kimseler bıraktınız ya, işte onlar yürüdüğünüz her yolda, verdiğiniz her nafakada geçip gittiğiniz her vadide, sizinle birliktedirler.»* Sahabe, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar Medine'de kalmalarına rağmen, nasıl bizimle birlikte olabilirler?»* diye sorunca Hz. Peygamber (s.a) *«Onları özürleri hapsetti»* cevabını vermiştir. (Ebu Davud)

Söz konusu ayet, bu tür hadislerin de açıkladığı gibi özür sahipleri üzerinde bir sorumluluk bulunmadığını beyan etmektedir. Bunlar topal, yaşlı, iki gözü kör ve kötürüm olan kimseler gibi özürleri açık surette belli olan yahut sefer için infak edebilecek hiçbir şeyleri bulunmayan kimselerdir.

Kurtubi, *«Allah ve Rasûlü için nasihat ettikleri takdirde»* cümlesini *«Hakkı tanıdıkları, hakkın taraftarlarını sevdikleri ve hakkın düşmanlarına buğz ettikleri takdirde (...)»* şeklinde yorumlamaktadır.

Bazı alimler Allah Teâlâ özür sahiplerinin özürlerini kabul etmesine rağmen yine de içlerinden göreve talip olanlar çıkarsa bu onların ne kadar yüce kimseler olduklarını gösterir, demektedirler. Mesela İbnu-Ümmü Mektum Uhud Savaşı'na katılmış ve sancağın kendisine verilmesini istemiştir. Ancak Musab bin Umeyr adlı genç bir sahabinin sancağı ondan aldığı söylenmektedir. Nitekim savaş esnasında kafirlerden birisi onun sancağı tutan eline vurarak koparınca Musab sancağı bu sefer diğer eline almış, kafir öbür eline vurarak onu da koparınca bu sefer de sancağı göğsüne dayayıp ağzıyla tutmuş ve *«Muhammed ancak bir Rasûl'dür. Ondan önce de Rasûl'ler geçti»* ayetini okumuştur. Bu tür olaylar İslâm'ın ilk döneminde kahraman sahabenin göğüs gerdiği büyük olaylardandır.

Allah Teâlâ'nın, *«Âmânın üzerine bir sorumluluk yoktur, topalın üzerine bir sorumluluk yoktur»*, şeklindeki beyanı ilâhi bir ruhsattır. Fakat kendilerinde bu özürleri taşıyan birçok sahabe yine de görevlerini yapmaktan kaçınmamışlardır. Mesela Amr bin Cemuh topal olmasına rağmen, ordunun en ön saflarında bulunurdu. Hz. Peygamber *«Ey Amr! Allah senin mazeretini kabul etmiştir»* deyince Amr *«Vallahi ben bu topallığımla cennette yol aşındıracağım»* diye mukabelede bulunmuştu.

Abdullah bin Mesud şöyle anlatıyor: *«Koltuklarından tutan iki yardımcısı olduğu halde mescide gelip saflara katılan, namazını kılan bir kimse vardı. Oysa bu kişi mazur olduğundan cemaate katılmasa da Allah kendisini sorumlu tutmamıştır. Ancak sahabenin imanı böyle davranmayı gerektiriyordu.»*

Ayetteki nasihat etmekten maksat amelde ve imanda ihlaslı olmak demektir. Nasuh tevbe bu anlamda halis tevbe demektir. Temim ed-Dari'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a), *«Din nasihattir»* diye buyurduğunda, *«Kim için nasihattir?»* diye sorarlar o da *«Allah için, Kitabı için Rasûlü için, müslümanların imanı için ve tüm müslümanlar için»* diye cevap verir. (Müslim)

Hadiste geçen mânâları alimler şöyle açıklamaktadırlar :

Allah için nasihat : Vahdaniyetteki inancı halis kılmak, Allah'ı uluhiyyet sıfatlarıyla vasıflandırmak, noksanlıklardan tenzih etmek, O'nun rızasına rağbet göstermek, kahrından, gazabını gerektirici davranışlardan uzak kalmaktır.

Rasûlullah için nasihat : Onun peygamberliğini tasdik etmek, emirlerine ve yasaklarına uymak, dostuna dost, düşmanına düşman olmak, onu tazim etmek, onu ve ehli beytini sevmek, sünnetine sarılmak, sünnetini söndükten sonra ihya etmek, sünnetini araştırıp düşünmek, derinliklerinden hakikatleri çıkarmak, müdafaa etmek, yazmak ve insanları o sünnete davet etmek ve Rasûl'un ahlakıyla ahlâklanmaktır.

Allah'ın Kitabı için nasihat : Onu okumak, uzun uzun ayetler üzerinde düşünmek, onu savunmak, insanlara onu öğretmek, ayetlerine hürmet göstermek ve Kur'an ahlâkıyla ahlâklanmaktır.

Müslümanların imamları için nasihat : Onlara karşı çıkmamak, yoldan çıktıkları noktalar varsa Allah rızası için onları uyarmak, müslümanların durumlarından ihmal ettikleri noktalara dikkatlerini çekmek, yapıcı konuşmalarda bulunmak, meşru isteklerini yerine getirmek, vacip olan haklarını yerine getirmektir.

Tüm müslümanlar için nasihat ise, müslümanlara düşmanlık yapmamak, onların irşadına çalışmak içlerindeki salih kimseleri sevmek, müslümanlara dua etmek ve tüm müslümanlar için hayrı istemektir.

Nitekim bir sahih hadiste şöyle buyurulmuştur: *«Müslümanların birbirlerini sevmeleri, birbirlerine merhamet edip, şefkat göstermeleri tıpkı bir bedenin haline benzer. O bedenin herhangi bir azasının acı çekmesi halinde, tüm beden bundan acı duyar ve uykusuz kalır.»*

«Çünkü iyilik edenlerin aleyhine bir yol yoktur;» yani onları cezaya götüren bir yol yoktur. Bu ayet muhsin kimselerden cezanın kaldırıldığına bir ölçü olduğundan dolayı Malikilere göre başkasının elini kesen bir kimsenin kıyasen eli kesilirken, ölmesi durumunda kısas sahibine diyet düşmez. Çünkü kısas sahibi saldırgana kısas yaptırdığı için muhsin sayıldığından ihsan fiili sorumluluk gerektirmez. Ancak Ebu Hanife böyle bir kimseye diyet düştüğü görüşündedir.

(92) *«Kendilerine binek vermen için sana geldiklerinde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Rivayet olunduğuna göre bu ayet, *Urbad bin Sariye* hakkında nazil olmuştur. Ancak bazıları bu ayetin *Aiz bin Amr*, bazıları da *Beni Mukarrin* hakkında nazil olduğunu ileri sürmektedirler. Çoğu müfessir sonuncu ismi kabul etmektedir.

Mukarrin'in yedi oğlu vardı ve hepsi de Hz. Peygamber'in sohbetinde bulunmuşlardı. Sahabe arasında onlar dışında iman etmiş yedi kardeş bulunmuyordu. Adları, İ'mam, Makil, Akil, Suveyd, Sinan, Abdullah ve Abdurrahman'dır. Bu yedi kardeş *Muzeyniye* kabilesine mensuptu ve Hz. Peygamber'e (s.a) hicret etmek ve sohbetinde bulunmak şerefine ermişlerdi. Hendek Savaşı'nda bulundukları da rivayet olunmaktadır.

Bazıları bu ayetin çeşitli Arap kabilelerine mensup yedi kişi hakkında olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlar Tebûk seferine katılabilmek için Hz. Peygamber'den kendilerine binek ve azık vermesini isterler. Ancak Hz. Peygamber kendilerine verecek bir bineği olmadığını bildirmesi üzerine huzur-u saadetten gözleri yaşlı olarak ayrılırlar. Bu yüzden onlara *«Ağlayanlar»* anlamına gelen *«Bekkain»* lakabı verilmiştir. Bu kardeşlerin adı Beni Amr bin Avf'tan Salim bin Umeyr, Beni Haris kabilesinden Urve bin Zeyd,

Beni Mazun kabilesinden Ebu Leyla Abdurrahman bin Ka'b, Beni Seleme'den olan Amr bin Hümam, Muzeyne kabilesinden Abdullah bin Mugaffel idi.

Hasan Basri bu ayetin Ebu Musa el-Eşari hakkında nazil olduğunu söylemektedir. Onlar Hz. Peygamber'den (s.a) binek istemeye geldiklerinde Hz. Peygamber de çok öfkeli olduğundan, *«Vallahi sizi bineklere bindirmeyeceğim. Yanımda sizi bindirecek bir binek filan yok»* der. Onlar da Hz. Peygamber'in (s.a) bu davranışından alınarak, huzur-u saadetten ağlamaklı olarak ayrılırlar. Ancak Hz. Peygamber kendilerini çağırtarak develerden bir grup verir. Ebu Musa, *«Ya Rasûlullah! Sen bize deve vermeyeceğine yemin etmedin mi?»* deyince Hz. Peygamber *«Allah'ın ismiyle herhangi bir konuda yemin eder ve onun aksinin daha hayırlı olduğunu görürsem ondan cayabilirim. Sonra da hayırlı olanı yapar, yeminimin keffaretini veririm»* buyurur. (Buhari, Müslim) Müslim'deki rivayette Ebu Musa'nın, *«Hz. Peygamber bizi huzuruna çağırarak hörgüçleri olan beyaz beş deve verilmesini emretti»* dediği, başka bir rivayette de Hz. Peygamber'in *«Gidin, Allah sizi ancak bunlara bindirirdi»* dediği kayıtlıdır.

يَعْتَذِرُونَ اِلَيْكُمْ اِذَا رَجَعْتُمْ اِلَيْهِمْ ۭ قُلْ لَّا تَعْتَذِرُوْا
لَنْ نُّؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّاَنَا اللّٰهُ مِنْ اَخْبَارِكُمْ ۭ وَسَيَرَى
اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُوْلُهٗ ثُمَّ تُرَدُّوْنَ اِلٰى عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُوْنَ
بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوْا عَنْهُمْ ۭ فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمْ ۭ
اِنَّهُمْ رِجْسٌ ۠ وَّمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۚ جَزَاۗءًۢ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿٩٥﴾
يَحْلِفُوْنَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۚ فَاِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنَّ
اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿٩٦﴾ اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا
وَّنِفَاقًا وَّاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوْا حُدُوْدَ مَآ
اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰي رَسُوْلِهٖ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ
مَنْ يَّتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَّيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَاۗىِٕرَ ۭ عَلَيْهِمْ
دَاۗىِٕرَةُ السَّوْءِ ۭ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ
مَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ
قُرُبٰتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوٰتِ الرَّسُوْلِ ۭ اَلَآ اِنَّهَا قُرْبَةٌ لَّهُمْ ۭ
سَيُدْخِلُهُمُ اللّٰهُ فِيْ رَحْمَتِهٖ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٩٩﴾

94 — Onlara geri döndüğünüzde size mazeret beyan edeceklerdir. De ki: «Özür beyan etmeyin. Size inanmayacağız. Çünkü Allah haberlerinizden bazılarını bize bildirdi. Yaptıklarınızı Allah da bilecek, Rasûl de. Sonra gizliyi de açığı da bilene döndürüleceksiniz. O yaptıklarınızı size haber verecektir.»

95 — Onlara geri döndüğünüz zaman kendilerinden vazgeçmeniz için Allah'a yemin edeceklerdir. Onlardan vazgeçin. Çünkü onlar murdardırlar. Kazandıklarının cezası olarak sığınakları cehennemdir.

96 — Kendilerinden razı olmanız için size yemin ederler. Eğer siz onlardan razı olsanız bile Allah fasık bir topluluktan razı olmaz.

97 — Bedeviler küfür ve nifak bakımından daha şiddetlidirler ve Allah'ın Rasûlü'ne indirdiği şeylerin sınırlarını bilmemeye daha yatkın ve elverişlidirler. Allah çokça bilen ve hikmet sahibidir.

98 — Bedevilerden öyleleri vardır ki infak ettiklerini kendileri için zarar sayarlar. Aleyhinizde fırsatlar beklerler. Bekledikleri o kötü bela onların başlarına gelsin. Allah işitendir, bilendir.

99 — Bedevilerden Allah'a ve Ahiret Günü'ne iman eden ve infak ettiğini Allah katında yakın dereceler kazanmaya ve Rasûl'ün dualarını almaya vesile sayanlar vardır. İyi bilin ki o verdikleri onlar için yakın derecedir. Allah onları rahmetinin kapsamına alacaktır. Kuşkusuz ki Allah çok bağışlayan ve esirgeyendir.

(94) *«Onlara geri döndüğünüzde size mazeret beyan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani savaştan döndüğünüzde onlar gelip sizden özür dileyeceklerdir. Bazıları burada Hz. Peygamber'e hitap edilmiş olup, tazim nedeniyle çoğul bir ifade kullanılmıştır, diyorlarsa da, hitabın hem Peygamber'e hem de ashabına olduğunu söyleyenlerin yorumu daha makûldur. Çünkü geride kalanlar sadece Hz. Peygamber'den değil, ashabından da özür diliyorlardı.

«De ki: Özür beyan etmeyin. Size inanmayacağız. Allah haberlerinizden bazılarını bize bildirdi. Yaptıklarınızı Allah da bilecek, Rasûl de» ifadesinde geçen *«Seyerallahu»* (Allah da görecek) fiili *«bilecektir»* anlamında kullanılmıştır. Yani ilmiyle onları görecektir. İçinde bulundukları nifaktan dönecekler mi yoksa ısrar edecekler mi, bunu Allah bilecektir. *«Rasûluhu»* kelimesi de aynı fiilin faili olmasına rağmen meful olan *«Amelekum»* kelimesi fiil ile fail arasına girmiştir. Bunun nedeni Allah'ın görmesiyle Rasûl'ün görmesinin aynı olmayıp aralarında fark bulunduğuna işaret etmek içindir. Diğer bir sebep, verilen cezanın dayandığı hüccetin Allah'ın herkesin amellerini biliyor olması gerçeğidir.

«Sonra gizliyi de açığı da bilene döndürüleceksiniz»; yani yaptığınız amelin karşılığının ne olduğunu görmek için O'na döndürüleceksiniz. Tehdidin şiddetinin vurgulanması için zamir yerine

«*Alim*» lafzı getirilmiştir. Çünkü Allah'ın ilmi gizli-açık her yapılanı, her durumu kapsadığından kendisinden çokça sakınmayı gerektirmektedir.

«*Gayb*»ın «*Şehadet*» lafzından önce zikredilmesi hususunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Bazıları Allah'ın ilmi eşyayı gizli-açık farketmeksizin ihata eder ve bunun birbirine nispeti değişmez. Çünkü zahiri bilmesi suretin oluşması yoluyla değildir. Aksine her şeyin varlığı ve nefsindeki tahakkuk Allah'ın ilmi dahilindedir. Dolayısıyla bu anlamıyla Allah'a nazaran gizli-açık arasında bir fark bulunmamaktadır.

(95) «*Onlara geri döndüğünüz zaman kendilerinden...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Tebûk seferinden dönüp geldiğinizde size katılmamalarının nedeninin güçleri dışında olduğuna veya bir özürleri bulunduğuna ya da bir başka sebepten ötürü gelemediklerine, siz onları kınamamanız için olanca güçleriyle yemin edeceklerdir.

«*Onlardan vazgeçiniz*» ifadesini İbn Abbas, «*Onlarla konuşmayınız*» şeklinde tefsir etmiştir. Nitekim rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a) «*Onlarla oturmayınız, konuşmayınız*» buyurmuştur.

«*Çünkü onlar murdardırlar;*» yani yaptıkları necis ve çok çirkindir.

«*Kazandıklarının cezası olarak sığınakları cehennemdir*» cümlesindeki «*meva*» kelimesi konak, yurt, mekan anlamına gelmektedir. Cevherî, «*Sıhah*»ında «*meva*» kelimesiyle ilgili olarak, kişinin varıp, gece-gündüz istirahat ettiği yerdir demektedir.

(96) *«Kendilerinden razı olmanız için size yemin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Rivayet edildiğine göre bu ayetin nüzul sebebi şudur: Abdullah bin Übey Hz. Peygamber'e bundan böyle geri kalmayacağına, onunla her sefere katılacağına yemin ederek onun bu yeminini kabul etmesini istemiştir. Fakat Hz. Peygamber (s.a) onun bu yeminini kabul etmemiştir.

İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre Ced bin Kays, Muteb bin Kuşeyr ve onların seksen kadar münafık arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber Medine'ye döndüklerinde müminlere onlarla oturmamalarını, konuşmamalarını emretmiştir. Müminler de Hz. Peygamber'in emrini yerine getirmişlerdir. İşte bu durum karşısında münafıklar yemine başvurmuşlardır ama kabul görmemişlerdir. Allah da bu ayeti indirmekle onları rezil rüsvay etmiştir.

(97) *«Bedeviler küfür ve nifak yönünden daha şiddetlidirler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ Medine'deki münafıkların hallerini açıkladıktan sonra Medine dışındaki münafıkların durumlarını ortaya koyarak, Medine dışındaki bedevilerin küfürlerinin Medine'deki münafıkların küfründen daha şiddetli olduğunu bildirmektedir.

Katade bunun nedenini Hz. Peygamber'in (s.a) sünnetlerini ince, zarif ve yüce davranışlarını, bedevilerin bilmekten uzak olmalarıyla açıklamaktadır.

Bazıları da *«Bedevilerin kalpleri daha katı ve daha boştur.*

Kaba bir yapıları vardır. Kur'an'a kulak vermekten daha uzaktırlar» demektedirler. Bu nedenle Allah *«Allah'ın Rasûlü'ne indirdiği şeylerin sınırlarını bilmemeye daha yatkın ve elverişlidirler»* diye buyurmuştur. Yani şeriatin farzlarını, Allah'ın rububiyetini, nübüvvetin delillerini bilmemeye daha yatkındırlar; zira düşünce ve görüşleri pek kıttır. Bu durumun bedevilerin zaaflarını, olgunlaşmaya müsait olmadıklarını ve şehirlilerin seviyesinde bulunmadıklarını açıkça göstermekte ve bu tespit üzerine şu hükümler terettüp etmektedir.

a) Onların ganimet malında hakları yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Sonra onları diyarlarından muhacirlerin yurduna dönmeye çağır. Davete uydukları takdirde muhacirler için din ne ise kendileri için de dinin o olacağını onlara haber ver. Muhacirlerin aleyhinde ne varsa, bunlar onların da aleyhinde olacaktır. Fakat bu davranıştan kaçınmaları durumunda onlar müslümanların bedevileri gibi olacaklarını ve Allah'ın bedeviler üzerinde emri olan hükmünün kendilerine uygulanacağını, müslümanlarla cihada iştirak etmeleri müstesna ganimet ve fey de bir payları olmayacağını haber ver.»* (Müslim)

b) Bedevilerin şehirli insanlar hakkındaki şehadetleri itibara alınmaz. Çünkü burada töhmetin olması muhtemeldir. Ebu Hanife ise, töhmetin geçerli olmayıp, pekâlâ şahitliklerine itibar edilebileceği görüşündedir. İmam Şafii de kişinin adil ve dürüst olması halinde şehadetini geçerli kabul etmiştir.

c) Bedeviler şehirlilere imam olamazlar. Çünkü sünneti bilmedikleri gibi icmaı da terkederler. Ebu Müclez bedevinin namazda imamlık yapmasını mekruh addetmiştir. İmam Malik ise onların en okumuşunun dahi imam olamayacağını söylemiştir. Ancak Sevri, İmam Şafii, İshak bin Rahuvye ve Ashab-ı Rey bedevilerin arkasında namaz kılınmasının caiz olduğu görüşündedirler. İmam İbn Münzir namazın sınırlarına uymaları şartiyle caiz olduğunu söylemiştir.

«Ecderu,» daha layık, daha uygun, daha müsait anlamındadır.

«Ârab» tabiri ise bir soyun adıdır. Ona nispeten *Arabiyyun* denmektedir. Şehir ve yerleşme bölgelerinde oturanlara *Arab*, çöllerde göçebe olarak dolaşanlara ise *A'rab* denir. Fasih şiirlerde *Âa'rib* şeklinde de kullanımları mevcuttur. *A'rab* kelimesi *Arabiyyun*'dan gelmektedir *A'rab* kelimesi *Arab*'ın çoğulu olmayıp, cins isimdir. Nitekim *«El-A'rab'ul-A'ribe»* halis araplara denir. Bazıları halis araplar için *«El-Arab'ul-A'riba»* tabirini kullanırlar. *«El-Arab'ul-Musta'ribe»* ise köken itibariyle arap olmayıp sonradan araplaşmış kimselere atfen kullanılır. *El-Arabiyya* Arapça demektir. İlk kez Arapça konuşan Ya'rub bin Kahtan'dır. Muhacir ve Ensar müslümanları *A'rabî* değil Araptırlar. Araplara Hz. İsmail'in *«Araba»* adlı Tuhameli hanımından doğdukları için *«Arab»* adı verilmiştir. Kureyşliler *Arabe*'de yani Mekke'de oturdular, diğer Araplar ise Arap Yarımadası'na dağıldılar. Bunların hepsi Hz. İsmail'in soyundandırlar.

(98) *«Bedevilerden öyleleri vardır ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Mağramen,» zarar anlamınadır. Fakat asıl mânâsı bir şeyin gereği, lüzumu demektir. Nitekim Allah Teâlâ *«Doğrusu onun azabı sürekli bir azap (Garamen)tır»* (Furkan. 65) buyuruyor. Yani cehennem azabı onlara gerekli ve süreklidir. Bedeviler de cihad ve sadaka ile ilgili verdiklerini bir çeşit zarar ve haraç (garamet) mahiyetinde görmekteydiler ve bundan hiçbir sevap beklemezlerdi.

«Yeterabbesu» fiili *«Terabbus»* kökünden türemedir ve iyiden kötüye dönüşen durum anlamındadır. *«Ed-Devair»* ise *«Dair»*nin çoğuludur. Bu da aynı şekilde iyilikten kötülüğe dönüşen

durum anlamındadır. Yani onlar infak konusundaki cahillikleriyle kalbin pisliğini bir araya toplamaktadırlar.

«Es-Sev'i» Ahfeş'e göre hezimet ve şerr demektir. Yani azabın sonucu belanın gelişi onların üzerine olsun.

Muhammed bin Zeyd *«Es-Sev'i»* kelimesinin alçaklık ve rezalet anlamında kullanıldığını söylemektedir.

(99) *«Bedevilerden Allah'a ve Ahiret Günü'ne iman eden. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette kastedilen bedeviler Mukarrin oğullarıdır. Muzeyne kabilesinden olan bu zatlar daha önce söz konusu edilmişlerdi. *«Kurubat»* kelimesi *«Kurbet»*in çoğuludur ve kişiyi Allah'a yaklaştıran şeyler kastedilmektedir. *«Ve Salavat'ir-Rasuli»*, Hz. Peygamber'in kendileri için af talebinde bulunması ve dua etmesi anlamına gelir. Çünkü Kur'an'da *«Salat»* kavramı birçok anlamlar içermektedir. Mesela *«Allah'ın salatı»* Allah'ın rahmeti, Allah'ın bereketi anlamında kullanılmıştır. *«O üzerinize melekleriyle salat edendir»* (Ahzab: 43), yani Allah üzerinize rahmetini, hayrını ve bereketini melekleriyle indirmektedir. Çünkü meleklerin salatı onların duası anlamına gelir. Peygamberlerinki de böyledir. Nitekim *«İnne salateke sekenun lehum»* (Tevbe: 103) (Kuşkusuz senin salatın onlar için huzur vericidir) ayetinde geçen *«salat»* dua anlamında kullanılmıştır.

Ayetin sonunda ise *«İyi bilin ki o verdikleri kendileri için yakınlığa sebeptir,»* yani onları Allah'ın rahmetine yaklaştırıcı bir vesiledir, denilmektedir.

وَالسّٰبِقُوْنَ الْاَوَّلُوْنَ مِنَ الْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ
وَالَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ رَّضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ
جَنّٰتٍ تَجْرِيْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۭ ذٰلِكَ الْفَوْزُ
الْعَظِيْمُ ﴿١٠٠﴾ وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِّنَ الْاَعْرَابِ مُنٰفِقُوْنَ ۛ
وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِيْنَةِ ۛ مَرَدُوْا عَلَي النِّفَاقِ ۡ لَا تَعْلَمُهُمْ ۭ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ۭ
سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّوْنَ اِلٰى عَذَابٍ عَظِيْمٍ ﴿١٠١﴾ وَاٰخَرُوْنَ
اعْتَرَفُوْا بِذُنُوْبِهِمْ ۡ خَلَطُوْا عَمَلًا صَالِحًا وَّاٰخَرَ سَيِّئًا ۭ عَسَى
اللّٰهُ اَنْ يَّتُوْبَ عَلَيْهِمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٠٢﴾ خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ
صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيْهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ۭ
اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ ۭ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿١٠٣﴾ اَلَمْ يَعْلَمُوْٓا
اَنَّ اللّٰهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ وَيَاْخُذُ الصَّدَقٰتِ
وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿١٠٤﴾ وَقُلِ اعْمَلُوْا فَسَيَرَى
اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُوْلُهٗ وَالْمُؤْمِنُوْنَ ۭ وَسَتُرَدُّوْنَ اِلٰى عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿١٠٥﴾ وَاٰخَرُوْنَ مُرْجَوْنَ لِاَمْرِ
اللّٰهِ اِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَاِمَّا يَتُوْبُ عَلَيْهِمْ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿١٠٦﴾

100 — Muhacirlerden ve Ensar'dan daha önce geçenlerle, onlara güzelce uyanlardan Allah razı oldu. Onlar da Allah'tan razı oldular. Allah onlara altından ırmaklar akan ve içinde ebedi kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte büyük zafer budur.

101 — Etrafınızdaki bedevilerden ve Medine ahalisinden münafıklar vardır. Bunlar münafıklıkta mahir olmuşlardır. Sen onları bilemezsin, onları biz biliriz. Onları iki kez azaba düçar edeceğiz. Sonra onlar büyük bir azaba itileceklerdir.

102 — Diğer bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler. İyi bir ameli kötü olan diğer bir amelle karıştırdılar. Umulur ki, Allah onların tevbelerini kabul eder. Çünkü Allah çokça bağışlayan ve çokça esirgeyendir.

103 — Onların mallarından bir sadaka al ki o sadaka ile onları temizleyip tezkiye edesin ve onlar için dua et. Kuşkusuz senin duan onlara huzur vericidir. Allah işiten ve bilendir.

104 — Onlar Allah'ın kullarından tevbelerini kabul ve sadakalarını alanın ta kendisi olduğunu ve Allah'ın tevbeyi kabul eden ve esirgeyen olduğunu bilmezler mi?

105 — De ki: «İstediğinizi yapın! Allah da, Rasûlü de, müminler de amellerinizi göreceklerdir. Gizli ve açığı bilene döndürüldüğünüz zaman o size yapmış olduklarınızı haber verecektir.»

106 — Bir diğerleri daha vardır ki onlar Allah'ın emrine havale edilmişlerdir. Allah onlara ya azap eder veya tevbelerini kabul buyurur. Allah çok bilendir ve hikmet sahibidir.

(100) *«Muhacirlerden ve Ensar'dan daha önce geçenlerle...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ daha önce bedevilerin tabakalarını açıklamıştı. Şimdi de bu ayetle muhacir ve ensarın tabakalarını açıklamaktadır. İçlerinde daha önce hicret edenler de vardır. Onlara tabi olanlar da. Bunun açıklanmasından sonra Allah hepsini de övmüştür.

SAHABİLERİN TABAKALARI VE BU KONUDAKİ İHTİLAFLAR

Hz. Ömer'in ayette geçen *«Ve'l-Ensari»* kelimesini *«Ve'l-Ensaru»* şeklinde *ötre* ile okuduğu ve bunu *«Sabikun»* kelimesi üzerine atfettiği rivayet edilmiştir. Bu şekildeki bir okuyuşa göre ayet, *«Muhacirlerden olup ve daha önce geçenlerle ve onlara güzelce uyan Ensar'dan Allah razı olmuştur»* anlamına gelir. Ancak Ahfeş *«Ve'l-Ensar»* kelimesinin *esre* ile okunmasının daha uygun olduğunu zira daha önce geçenlerin (Sabikun) hem Ensar'dan hem de muhacirlerden olabileceklerini öne sürmüştür.

«El-Ensar» kelimesi İslâmî bir kavramdır. Nitekim Ensar'dan olan Enes bin Malik'e *«Halkın sizlere Ensar demesi Allah tarafından size verilen bir isim nedeniyle midir? Yoksa sizler daha önce cahiliyye döneminde de bu isimle mi çağırılıyordunuz?»* diye sorunca Hz. Enes *«Bu Allah'ın bize Kur'an'da vermiş oldu-*

ğu bir isimdir» diye cevap vermiştir (Ebu Ömer el-İstizkarında)

Kur'an'ın övdüğü muhacir ve ensardan daha önce geçenler hem Beyt'ul-Makdis'e hem de Kâbe'ye olmak üzere her iki kıbleye de yönelmiş olan kimselerdir. Nitekim Said bin Müseyyeb ve bir grup müfessir bu ifadeyi aynı şekilde yorumlamışlardır. Şafiilere göre *«Sabikun»* Rıdvan biatında, (Hudeybiye'deki biatta) bulunan sahabilerdir. Şa'bi bu şekilde bir görüş öne sürmüştür.

Muhammed bin Ka'b el-Kureyzî ile Ata bin Yesar *«Sabikun»* un Bedir'e katılan sahabiler olduğu görüşündedirler. Alimler kıblenin tahvilinden önce hicret ederek Medine'ye gelen sahabilerin *«Sabikun»*dan sayılacağı hususunda görüş birliğine varmışlardır.

SAHABENİN EN ÜSTÜNÜ KİMDİR VE İLK SAHABİLER KİMLERDİR?

Bağdatlı Ebu Mansur et-Temimi şöyle demektedir: *«Bizim arkadaşlarımız sahabilerin en üstününün Raşid halifeler olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Onlardan sonra cennetle müjdelenenlerin geriye kalan altısı, sonra Bedir Savaşı'na, sonra Uhud Savaşı'na sonra da Hudeybiye'deki Rıdvan ağacının altında yapılan Biat'a katılanlar gelmektedir.»*

Mücahid'in Şabi'den rivayet ettiğine göre o İbn Abbas'a sahabeden ilk müslüman olan kimseyi sorar. O da *«Ebubekir'dir»* dedikten sonra onun Rasûlullah'tan sonra en üstün olduğunu beyan en Hassan bin Sabit'in bir şiirini okuyarak *«Yoksa sen bu şiiri işitmedin mi?»* der.

Ebu'l-Ferec el-Cevzi, Yusuf bin Yakub'dan şöyle rivayet etmektedir: Ben babama ve şeyhimiz Muhammed el- Münkedir'e ve Rabia' bin Ebi Abdirrahman'a, Salih bin Keysan'a, Said bin İbrahim'e ve Osman bin Mahmud el-Ahseni'ye yetiştim. Onların hiç-

birisinin sahabilerden İslâm'a ilk girenin Hz. Ebubekir olduğundan kuşkuları yoktu. Bu aynı zamanda İbn Abbas'ın Hassan bin Sabit'in ve Hz. Ebubekir'in kızı Esma'nın görüşüdür. Ayrıca İbrahim en-Nehai de bu görüştedir. Zeyd bin Erkam, Ebu Zer el-Gıfari, Nuhbe ve diğer bazı sahabilerin ilk müslüman olan sahabenin Hz. Ali olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir. Hakim Ebu Abdullah *«Tarihçiler arasında ilk müslümanın Hz. Ali olduğunda ihtilaf edenleri görmedim»* demektedir.

Bazıları da ilk müslümanın Zeyd bin Haris olduğu görüşündedirler. Mamer bin Raşid bunun benzeri bir rivayeti Zühri'den nakletmektedir. Aynı zamanda Süleyman bin Yesar, Urve bin Zubeyr, İmran bin Ebi Enes de bu görüştedir. Yine bazı alimler ilk müslümanın Hz. Peygamber'in zevcesi ve müminlerin annesi olan Hz. Hatice'yi göstermişlerdir. Nitekim Katade İbn İshak ve İslâm tarihçilerinden bir grubun görüşü de bu şekildedir.

Müfessirlerden Sa'lebî'nin iddia ettiğine göre alimler ilk müslümanın Hz. Hatice olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. İhtilaf ise Hz. Hatice'den sonra ilk müslüman olan kimsenin tayini meselesindedir.

İshak bin Rahuvey ve Hanzelî, tüm bu görüşleri şöyle telif etmişlerdir. Erkeklerden ilk müslüman Hz. Ebubekir'dir. Kadınlardan Hz. Hatice, çocuklardan Hz. Ali, azad edilmiş kölelerden Zeyd bin Haris, kölelerden de Hz. Bilal'dir. En doğrusunu Allah bilir.

Muhammed bin Said söyle nakletmektedir: Bana Mus'ab bin Sabit, Ebu'l-Esved' bin Abdurrahman bin Nevfel'in şöyle dediğini haber vermiştir: *«Zübeyr'in müslüman olması Ebubekir'den sonradır. Zübeyr müslümanların dördüncüsü veya beşincisidir.»*

Leys bin Sa'd, Ebu'l-Esved'den şöyle rivayet etmektedir: *«Zü-*

beyr müslüman olduğunda sekiz yaşındaydı. Ali'nin ise müslüman olduğunda yedi veya sekiz yaşında olduğunu söylüyorlar.»

SAHABÎ KİME DENİR?

Muhaddislerin ıstılahından anlaşıldığına göre Hz. Peygamber'i (s.a) gören her müslüman Hz. Peygamber'in (s.a) ashabındandır.

Buhari Sahih'inde Hz. Peygamber (s.a) ile sohbet eden veya onu gören bir kimsenin *Sahabe* olduğunu söylemektedir.

Said bin Müseyyeb'den kendisinin sadece Hz. Peygamber'le bir veya iki sene birlikte kalmış ve bir veya iki savaşa katılmış kimseleri sahabi kabul ettiği rivayet edilmektedir. Gerçekten bu görüş Said bin Müseyyeb'e aitse bu şartların kendisinde bulunmadığı Cerir bin Abdullah el-Becelî gibi sahabi olduğu kabul edilen daha birçok kimsenin sahabî sayılmaması icap eder ki bu da çok korkunç bir görüştür.

Muhacirlerden *«Sabikun»* olanların ilki kesinlikle Hz. Ebubekir'dir Kadı İbn'ul-Arabi bir kimsenin *«Sabikun»*dan olması için üç şeye sahip olması gerekir, demektedir. «İman, zaman, mekân». Bunların içinde en makbulu imanda öne geçmektir ki bunun delili de Hz. Peygamber'in şu hadisidir: *«Biz zaman bakımından en son olanlarız. Fazilet bakımından ise en evvel olanlar. Ancak onlara bizden önce, bize de onlardan sonra Kitap verildi. İşte bugün (Cuma günü) onların ihtilaf ettiği bir gündü. Allah bize bu günü, Yahudilere yarını (Cumartesi), Hıristiyanlara da ertesi günü (Pazar) verdi.»*

Yukarıdaki hadiste görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a) zaman yönünden bızı geçen ümmetleri, bizim de iman yönünden, Allah'a iman etmek, O'nun emrine ve rızasına teslim olmak, bize vermiş olduğu vazifeleri yüklenmek, O'nun hiçbir hükmüne iti-

raz etmemek, kendi görüşlerimize dayanarak O'nun ilâhî hükümlerini değiştirmemek yönünden geçtiğimizi söylemektedir. Ehli Kitap ise bunların tam tersini yapmıştı. Bizim bu şekilde davranmamız Allah'ın yardımıyladır. Şayet o bize hidayet etmeseydi bizler hidayeti bulamazdık.

İbn Huveyzî Mendat, bu ayetin şartla ilgili menkıbelerde *«Sabikun»*dan olanların ilimde, dinde, cesarette ve diğer yönlerden de üstünlüğünü tespit ettiğini söylemektedir. Mesela ganimet mallarından en çoğu onlara verilir. Mertebelerin en yücesi onlarındır. Bu noktada Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'den değişik rivayetler nakledilmektedir. Hz. Ebubekir'in hazineden verme hususunda halk arasında bir fark gözetmeyip hepsine eşit vermesi üzerine Hz. Ömer ona *«Sen sabikun ile bu sıfata sahip olmayanları bir mi tutuyorsun?»* deyince Hz. Ebubekir*«Onlar ne yapmışlarsa Allah rızası için yapmışlardır. O konudaki ecirleri de Allah'a aittir»* diye cevap vermiştir. Hz. Ömer ise halife olduğunda Sabikun'a diğerlerinden *daha fazla maaş bağlamıştı. Vefat edeceği sıralarda «Yarın sağ çıkarsam şayet, müslümanların rütbe bakımından aşağıda olanı ile üstte olanlarına eşit davranacağım,»* dediyse de ertesi gün sağ çıkamamış o gece vefat etmiştir. Bu ihtilaf günümüze değin zaman zaman ortaya çıkmıştır. (1)

«...ve'l-ensari velleziyne't-tebeuhum bi ihsânin» cümlesinde geçen *«ve'l-ensari»* kelimesini Hz. Ömer *«ve'l-ensaru»* okuyarak *«velleziyne»*nin üzerindeki *«vav»*ı atmıştır. Ayet bu takdirde *«Muhacirlerden olup daha önce geçenlerle onlara güzelce uyan ensardan...»* anlamını kazanır. Ancak Zeyd bin Sabit'in Hz. Ömer'e itiraz etmesi nedeniyle Hz. Ömer bu meseleyi Übey bin Ka'b'a sorar o o da Zeyd'i destekleyince Hz. Ömer Zeyd'in okuyuşunu kabul eder. Sonra da şöyle der: *«Biz muhacirler bizim gibi başka hiç kimsenin ulaşamayacağı bir mertebede olduğumuzu sanıyorduk.»*

(1) Kurtubi, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 235-238.

Hz. Übey Hz. Ömer'e şöyle demişti: *«Bana göre de bu okuyuş doğrudur. Çünkü Allah Kur'an'da, «Henüz onlara katılmamış bulunan diğer kimseler...» (Cuma : 3), «Onlardan sonra gelenler Rabbimiz bizi ve bizden önce iman eden kardeşlerimizi bağışla...» (Haşr : 10), «Sonradan iman edenler, hicret edenler bizimle beraber cihad edenler var ya! Onlar da sizdendirler...» (Enfal : 75) buyurmuştur. Görüldüğü gibi hepsinde de «elleziyne» «vav»lı olarak «velleziyne» şeklinde okunmuştur.»*

«Onlara güzelce (ihsanla) uyanlar» ifadesi, onların zelle, sapma ve hatalarına değil iyilik ve doğruluklarına uyanlar anlamında kullanılmıştır. Çünkü sahabeler masum olmadıklarından dolayı pekâlâ hata yapabilir, sapabilirlerdi. Bu bakımdan onların sapmalarına uymak hüner değildir.

TÂBİİN'İN BÜYÜKLERİ

Tabiin'in en büyükleri Medine'nin yedi fakihi, Said bin Müseyyeb (veya Müseyyib), Kasım bin Muhammed, Urve bin Zübeyr, Harise bin Zeyd, Ebu Seleme bin Abdurrahman, Abdullah bin Ukbe bin Mesud, Süleyman bin Yesar'dır. Ahmed bin Hanbel'in Tabiin'in üstünü olarak *Said bin Müseyyeb*'i göstermesi üzerine kendisine *Alkame* ile *Esved* hakkında ne düşündüğü sorulur. O da bu sefer *«Said bin Müseyyeb, Alkame ve Esved'dir»* diye cevap verir.

Ahmed bin Hanbel'den yine şöyle rivayet edilmiştir: *«Kays Ebu Osman, Alkame ve Mesud, Tabiin'in en üstünüdürler ve yüksek mertebeden olanlarıdır.»* Ayrıca İmam Ahmed, halkın en çok Tabiin'den Mekke müftüsü Ata ile Basra müftüsü Hasan'dan rivayet ettiğini belirterek onların üstünlüğüne dair bir şey söylememiştir.

Ebubekir bin Ebi Davud şöyle rivayet etmiştir. *«Kadın tabiinden en ileri gelenleri Hafsa binti Sirin, Umre binti Abdurrahman ve Ümmü'd-Derda'dır.»*

Hakim, Ebu Abdullahtan şöyle rivayet etmiştir. «Tabiin arasında sahabeyi dinlediği kesin olmayan bir tabaka vardır. Bunlardan biri de İbrahim bin Suveyd en-Nehai'dir (Bu zat, fakih olan İbrahim bin Yezid en-Nehai ile karıştırılmamalıdır). Diğerleri de Bukeyr bin Ebi Samit ve Bukeyr bin Abdullah el-Eşcai' dir.»

Bazıları da sahabeyi gördükleri halde etba'ut-Tabiin'den sayılmışlardır. Ebu Zennat ve Abdullah bin Zekvan gibi... Abdullah bin Zekvan İbn Ömer'e ve Enes'e yetişmiş ve sohbetlerinde bulunmuştur. Hişam bin Urve'de Hz. Zübeyr'in torunudur. İbn Ömer ile Cabir bin Abdullah'a yetişmiştir. Musa bin Ukbe, Enes bin Malik'e yetişmiştir. Ümmü Halid binti Halid bin Said de sahabeyi görmüştür. Tabiin'den *muhadramun* denilen bir tabaka vardır ki onlar hem cahiliyye döneminde hem de Hz. Peygamber döneminde bulunan, müslüman olup sohbetleri olmayan kimselerdir. Onlar Hz. Peygamber'in sohbetinde bulunanlardan ayrı mütalaa edilmişlerdir. İmam Müslim bu kimselerden 20 kadarının adını vermiştir. Mesela Ebu Amr eş-Şeybani, Suveyb bin Gaflet el-Kindi, Amr bin Meymun bin el-Ezdi, Ebu Osman en-Nehdi ve Abduhayr bin Yezid Hayrani'dir. Bu kimseler Hemadan boyuna mensupturlar. Ayrıca Abdurrahman bin Mülle, Ebu'l-Helal el-Ataki, Rebî bin Zürare'de bu gruptandır. İmam Müslim'in zikrettiklerinden bazıları da Ebu Müslim el-Hulani, Abdullah bin Suveb, Ahmed bin Kays'tır.

Bu bölümde bahsi geçenler Kur'an'ın faziletlerini ilan ettiği sahabe ve Tabiin'den sadece bir kaçıdır. Bu hususta tafsilatlı bilgi sahibi olmak isteyenler *Tabakat'tur-Rical, El-Kuna ve'l-Esma, Tabakat'ul-Muhaddisin* ve *Tabakat'ul-Müfessirin* gibi eserlere başvurmalıdırlar.

Bizim gibi sohbet (sahabi) ve tabaiyyat (Tabii) şerefine nail olmayanlara gelince bizler de, «*Sizler insanlar arasından çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz*» (Alu İmran: 115) ayeti ve Hz. Peygamber'in (s.a) «*Sonraki kardeşlerimizi görmüş olmayı isterdim*» hadisi mucibince Hz. Peygamber'in kardeşlerinden ve ümmetindeniz. Allah'tan korkar, Rasûlullah'ın yolunu takip edersek, Allah bizi onunla birlikte haşredecektir. Allah bizleri onun izinden ve dininden ayırmasın.

ENSAR'DAN OLAN MUHACİRLER

Alusi Ensar'dan olan muhacirlerin Biset'in 11. yılında I. Akabe biatına katılan yedi kişi ile Biset'in 12. yılında vukubulan II. Akabe biatına katılan yetmiş erkek ve iki kadın olduğunu söylemektedir. Hz. Peygamber (s.a) Mus'ab bin Umeyr'i II. Akabe biatına katılanlarla birlikte göndermiştir. Hz. Mus'ab Medinelilere Kur'an okutuyor, ilmî meselelerde kendisine danışılıyordu. Onun vesilesiyle müslüman olanlar Ensar muhacirlerinin üçüncü sınıfını teşkil ederler. İşte bu üç sınıf da Ensar muhacirlerindendir. (1)

Alusi ayrıca «*Sabikun*»un muhacirlerin ve Ensar'ın tümü olduğunu ve *Sabikun*'un diğer müslümanlardan önce İslâm'a girdikleri anlamına geldiğini ileri sürmektedir.

Humeyd bin Zıyad'dan rivayet edildiğine göre, kendisi bir gün Mahmud bin Ka'b el-Kurzi'ye «*Bana Hz. Peygamber'in ashabı arasındaki fitneyi anlatır mısın?*» diye sorduğunda Muhammed, «*Allah onların hepsini affetmiştir. Kur'an'da cenneti söz vermiş, iyilik yapanlarını da, kötülük yapanlarını da affetmiştir*» diye cevap verir. O tekrar «*Allah onlara hangi ayetinde cenneti vacip kıl-*

(1) Alusî, Ruh'ul-Meani, cilt: 11, sh: 7.

mıştır» diye sorunca Muhammed *«Subhanallah! Sen Allah'ın 'Ve'l-Sabikune el-Evvelun... ayetini okumadın mı? İyi bilesin ki Allah Hz. Peygamber'in tüm ashabından razı olmuş ve onlara cenneti vacip kılmıştır. Ancak tabiin'in affedilmesi için bir şart koşmuştur»* der. Humeyd o şartın ne olduğunu sorunca Muhammed bin Ka'b *«Allah onlara ihsan ile sahabeye uymalarını şart koşmuştur. Yani onlar her amellerinde değil sadece güzel amellerinde sahabelere uymalıdırlar. Ayrıca iyi olan sözlerini dinlemeli, onlar hakkında kötü konuşmamalı, onları kınamamalı ve yaptıklarından dolayı sahabeyi yermeye kalkışmamalıdır»* diye açıklamada bulunur. Humeyd bin Ziyad, *«Muhammed bin Ka'b bana bunları anlattıktan sonra bir düşündüm de sanki bu ayeti daha önce hiç okumamışım gibi şaşırıp kaldım» demiştir.*

Muhammed bin Ka'b'ın bu yorumu doğrultusunda düşünüldüğünde, ayetin sahabe hakkında nasıl bir üstünlüğü içerdiği anlaşılır.

El-Kutub önceliği sadece muhacirlere veren yorumlara karşı çıkmıştır. Çünkü iki kıbleye yönelerek namaz kılmak, hem muhacirlere hem de Ensar'a nasip olmuştur. Rıdvan biatına katılmak şerefini de birlikte paylaşmışlardır.

Fahruddin Razi, Muhacirlerin öncüleri ile hicrette öncülük yapan kimselerin, Ensar'ın öncüleri ile de yardımda öncülük edenlerin kastedildiğini söyleyip bu görüşün ona göre en doğrusu olduğunu söylemektedir; zira bu kimselerin *«Sabikun»* olduklarını bilmemize rağmen hangi konuda öne geçtikleri bildirilmediğinden lafız kapalı kalmıştır. Ancak Allah onları muhacirlik ve ensarlık ile nitelemesi sonrasında öncülük ile hicret ve yardımdaki öncülüğün kastedildiği anlaşılarak lafzın kapalılığı giderilmiştir.

Hem hicret etmek, hem de yardım etmek şeklindeki özelliklerine binaen büyük birer taat örneğidirler. Muhacir başkasına

örnek teşkil ettiğinden Hz. Peygamber'in kalbini ferahlatır, onun yalnızlığını giderir. İşte bu yüzden Allah hicret ve yardımda ilk olanları övmüş ve hiç kimseye vermediği mertebeye onları çıkarmıştır. Çünkü onlar İslâm'ın ilk dönemlerinde hem Mekke'de hem de Medine'de sayıları çok azken, müslümanlar maddece güçsüzken İslâm onlarla güç bulmuş, müslümanların sayıları çoğalmış, Hz. Peygamber'in yüreği ferahlamış, onların vesilesiyle birçok kişi müslüman olmuştur. Bu bakımdan onların durumu güzel bir çığır açan kimselerin durumuna benzemektedir. Nitekim bir hadiste: «*Her kim İslâm'da güzel bir çığır açar ve bu güzel çığır kendisinden sonra da tatbik edilip, sürdürülürse ,kendi hesaplarından hiçbir şey eksilmeksizin onu sürdürenlerin sevaplarının benzeri kendisine yazılır*» (Müslim) diye buyurulmuştur.

MUHACİRLER Mİ, ENSAR MI DAHA ÜSTÜNDÜR?

Ayet-i Kerime'de«*Muhacirun*» lafzının «*Ensar*» lafzından önce zikredilmesi, muhacirlerin ensardan daha üstün olduklarına işaret eder. Nitekim ilk halifenin seçimi için *Beni Saide* sakîfesinde yapılan toplantıda cereyan eden olaylar da bunun böyle olduğunu gösterirler.

Ensar'a gelince onların fazileti hakkında da sayısız hadisler varid olmuştur:

Enes'ten rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) «*İmanın alâmeti ensarı sevmek, nifakın alâmeti de onlara buğzetmektir*» diye buyurmuştur. (Buharî, Müslim)

Said bin Yezîd'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) Huneyn'den alınan ganimeti Mekkelilerden ve diğer bölgelerden yeni müslüman olanlara verdiği için Ensar kendilerine pay verilmemesine içerlediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a) on-

lara gidip, *«Ey Ensar topluluğu! Ganimetleri sadece bazı kimselere vermemin nedeni onları ganimet malıyla İslâm'a ısındırmak maksadını gütmüş olmamdır. Belki o kimseler bugünden sonra İslâm'ın gerçekliği hususunda şehadet ederler. Allah Teâlâ onların kalbine İslâm'ı da sokmuştur. Bu mesele hakkında birtakım sözleriniz kulağıma geldi»* dedikten sonra konuşmasına şöyle devam etti: *«Ey insanlar! (yani ensar!) Allah size iman vermek suretiyle size lûtfetmedi mi? Allah size ikramda bulunmadı mı? En güzel isimlerle sizi isimlendirmedi mi? Size Allah'ın ve Rasûlü'nün yardımcıları demedi mi? Eğer hicret olmasaydı ben de ensardan biri olarak gönderilirdim. Eğer insanlar bir vadiye doğru gider, siz de başka bir vadiye giderseniz, kuşkusuz ben sizin gittiğiniz vadiye giderim. İnsanların bu ganimetlerle (develer ve koyunlarla) evlerine gitmesine karşılık sizler Allah'ın Rasûlü'nün sizinle beraber gelmesine razı değil misiniz?»* Ensar, razı olduğunu söyleyince Hz. Peygamber (s.a) *«Benim sözüme cevap verin»* dedi. Ensar, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Sen bizi karanlıkta buldun. Allah senin aracılığınla bizi aydınlığa çıkardı. Sen bizi ateş çukurunun kenarında buldun. Allah aracılığınla bizi oradan kurtardı. Sen bizi sapık buldun. Allah senin vasıtanla bize hidayet etti. Biz Rab olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, Peygamber olarak da Muhammed'den razıyız»* diye karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a); *«Siz eğer bu sözden başka şu sözle de cevap vermiş olsaydınız, doğru söylediniz diyecektim: Sen kovularak bize geldin de biz seni barındırmadık mı? Sen başkaları tarafından yalanlanmış olarak bize geldiğinde seni tasdik etmedik mi? Sen yardımdan mahrum edilerek bize geldiğinde sana yardım etmedik mi? Halkın senin aleyhinde reddettiklerini biz kabul etmedik mi?«* buyurdu. Ensar *«Aksine lûtfetmek Allah'a ve Rasûlü'ne aittir. Lûtfu hem bizim üzerimize hem de başkalarının üzerinedir»* dediler.

(101) *«Etrafınızdaki bedevilerden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette hem Medine'deki hem de Medine çevresindeki münafıkların durumu açıklanmaktadır.

İbn Münzir'in İkrîme'den rivayet ettiklerine göre, Medine çevresindeki münafıklar, Cüheyne, Müzeyne, Eşca, Eslem ve Gifar kabilelerine mensup münafıklardır. Bunlar Medine çevresinde bulunuyorlardı. Begavî, Vahidî ve İbn Cevzî gibi birçok müfessir bu görüşte iseler de, bu müşkil (problemli) olarak kabul edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) adı geçen kabileleri övmüş, bazılarına da dua etmiştir. Nitekim Ebu Hüreyre'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«Kureyş, Ensar, Cüheyne, Müzeyne, Eşca, Eslem ve Gifar kabileleri Allah ve Rasûlü'nün velileridir. Onlar için de Allah Rasûlü'nden başka mevla yoktur.»* (Buharî, Müslim)

Yine Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Eslem kabilesine gelince Allah onlarla antlaştı. Gifar kabilesini affetti. İyi bilin ki, bunu ben kendiliğimden söylemiyorum. Bunu Allah söylüyor.»*

Bu itiraza cevaben Hz. Peygamber'in duasının çoğunluğa mahsus olduğunu söyleriz. Yani onların çoğu böyledir, hepsi değil.

«Meredu» fiili *-murud-* kökünden türemedir ve otsuz, çorak yer anlamınadır. İbn Arefe bu kelimenin aslının açığa çıkmak olduğunu mesela yaprakları dökülmüş ağaca *merda* dendiğini söylemektedir. Lûgatta *marid, murid* ve *mutemmerrid* kelimeleri haddi aşan veya hemcinslerinin ulaşabileceği en son noktaya çıkan kişi karşılığında kullanılmaktadır.

Müfessirlere göre burada, *murid,* itiyad etmek, talim etmek ve bir şeyle talim ede ede mahir olmak mânâsındadır. Bu ifade sadece şer hususunda kullanılır.

«Sen onları bilmezsin;» yani onlar nifak hususunda, saklama, gizleme ve itham edilecekleri yerlerden kaçınma konularında öyle mahir olmuşlardır ki sen zekânın kemâline, ferasetinin gücüne rağmen onların bu durumlarını göremezsin. Veyahut sen onları birer birer bilemez, sadece genel olarak tanırsın. Kısacası sen onların nifaklarını bilmiyorsun ama biz onların hepsini birer birer biliyoruz.

GAYBI ANCAK ALLAH BİLİR

Mezkûr cümle o kimselerin nifak hususunda ne kadar beceri sahibi olduklarını ortaya koymakta ve tekid etmektedir. Böylelikle anlaşılıyor ki onlarda toplanan gizli hallere, sadece kendisine herhangi bir gizliliğin kapalı olmadığı Allah Teâlâ vâkıftır.

Bazı müfessirler bu ifadeye dayanarak, kalpteki gizliliklerin bazı kimselerce bilindiği iddiasını reddetmişlerdir. Yani hiç kimse insanların kalbindekileri okuyamaz, kalplerde tasavvur edileni, kalplerden geçeni bilemez. Böyle bir iddiaya kalkışan kimseler bu ayete ters düşmüş olurlar. Hz. Peygamber (s.a) dahi onların nifaklarını bilmedikten sonra, peygamber olmayanların böyle bir iddiaya kalkışmaları nasıl mümkün olabilir? Halk bu türden birtakım safsatalarla kandırılmaktadır. Öyle ki bazı kimseler, onlara bu safsatalar vasıtasıyla büyük beceri sahipleri olarak tanıtılmaktadır. Oysa Allah'ın dinini bilen kimseler bu gibi hurafelerden sakınmalı, dinlerini geçici menfaatlere karşılık değiştirmemelidirler.

Katade'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a), *«Bazı kimselere ne oluyor ki, halka ağırlıklar yüklüyor ve 'falan adam cennette, filan adam cehennemde' diyorlar. Böyle birine 'Peki sen neredesin?' diye sorulsa 'bilmiyorum' der. Ey bu iddiada bulunan kişi! Hayatıma yemin ederim ki, sen kendini halkın*

amellerinden daha iyi bilirsin. Sen öyle bir yük yüklenmişsin ki hiçbir peygamber böyle bir yükü yüklenmemiştir. Nuh (a.s) «Onların yaptıkları hakkında bir bilgim yok,» Şuayb (a.s) «Ben sizin üzerinizde koruyucu değilim» diye buyurmuşlardır. Allah Teâlâ Muhammed'e de (s.a), «Sen onları bilmezsin, onları biz biliriz» diye buyurmuştur» dedi. (İbn Münzir, Abdürrezzak).

İşte bu ve benzeri ayetler keşf sahibi olduklarını, kalbin saffeti ile nefsi meselelerden tecerrud ederek gayba vakıf bulunduklarını iddia eden kimselerin aleyhine bir delil teşkil ederler. Bazıları bu hususta haddi cidden çok aşmaktadır.

«Onları iki kez azaba düçar edeceğiz.» İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) bir cuma günü minbere çıktı ve *«Ey filan halk! Sen bir münafıksın»* diyerek münafıklarln birer birer isimlerini açıklamak suretiyle rezil edip, gerçek kimliklerini ortaya serdi. Bir ihtiyacını gidermek maksadıyla başka yerde olan Hz. Ömer bu Cuma'da hazır bulunmamıştı. Mescide doğru gelirken mecsidden çıkan bazı kimselere rastladı ve cumaya katılmadığı için utanarak onlardan gizlendi. Halkın cumayı kılıp, dağıldığını sanmıştı. Bunun aksine onlar da kendilerinin durumunu bildiğini zannettikleri için Hz. Ömer'den saklandılar. Hz. Ömer mescide girdi ve halkın daha henüz dağılmadığını gördü. Bu esnada biri ona, *«Ya Ömer! sevin. Allah bugün münafıkları rezil etti»* dedi. (İbn Ebi Hatim, Tabarani)

İşte bu münafıklara isabet eden birinci azaptır. İkincisi ise kabir azabıdır.

İbn Mesud el- Ensari'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) o gün minberdeyken 36 kişiyi ayağa kaldırmış ve mescidden çıkarmıştır. (İb Merduveyh)

Münafıkların düçar edilecekleri ikinci azabı Mücahid açlık ve

öldürülmek ile yorumlamıştır. (İbn Münzir, İbn Ebi Hatim) Burada, açlık ve öldürülmek korku ve beklentisi kastedilmiş olmalıdır. Bazılarına göre ise kastedilen farazî bir azaba düçar olmaktır. Yani onlar nifaklarını izhar ettikleri zaman söz konusu azap vukû bulacaktır. Bazı rivayetlerde de *«Onlar iki kez açlıkla azap gördüler»* denmektedir.

Hasan Basrî'ye göre birinci azap onlardan zekât alınması, ikincisi de kabir azabıdır.

İbn İshak ise, *«Birinci azap onların müslümanlara bakıp kahrolmaları, ikincisi de kabir azabıdır»* demiştir.

Münafıklara azabın tekrar verilmesinin nedeni, kendilerinde nifakla birlikte mevcut olan küfürleri veyahut inadla perçinlenen nifakları olabilir. Nitekim Allah Teâlâ *«Sonra gözü(nü) iki kez daha döndür»* (Mülk : 4) diye buyurmakla gözün birçok kez döndürülmesini emrekmektedir. Yani, *«defalarca bak!»* demek istemektedir. Yine Allah Teâlâ,*«Onlar görmüyorlar mı ki her yıl bir veya iki kez imtihan ediliyorlar»* (Tevbe : 126) derken de imtihanın birçok kez olduğunu vurgulamaktadır.

«Sonra onlar büyük bir azaba itileceklerdir;» Buradaki *«Büyük bir azap»* ile ateş azabı kastedilmiştir.

(102) *«Diğer bir kısmı da...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet din konusunda gayretleri zayıf olan ve fakat kesinlikle münafık olmayan müslüman bir topluluğun durumunu ortaya koymaktadır.

Bazılarına göre bu kimseler münafıklardan bir gruptular ama kendilerine tevbe etmek nasip olmuş ve Allah da tevbelerini kabul

etmiştir. Bu kimseler bile bile savaştan geri kalmalarından ileri gelen günahlarını ikrar ve tembelliği cihada tercih ettiklerini itiraf etmişler, münafıkların kötü arkadaşlıklarına rıza gösterdiklerini, yalan yeminlerle tekid edilen özürler ileri sürdüklerini kabullenmişlerdir.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, bunlar on kişiydi ve Tebûk seferine katılmamışlardı. Hz. Peygamber (s.a) Medine'ye geri döndüğünde, onlar mescide girip Hz. Peygamber'in (s.a) yolu üzerindeki direklere kendilerini bağladılar. Hz. Peygamber (s.a) onların bu halini görünce kendilerini kimin bağladığını sordu. Dediler ki : *«Bunlar Ebu Lübabe ve arkadaşlarıdır. Sizinle birlikte Tebûk Seferi'ne katılmamışlardı. Bu yüzden siz onları çözmedikçe kendilerini bu direklerden çözmeyeceklerine dair yemin ettiler.»*. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a), *«Ben de Allah'a yemin ederim ki, Allah çözmedikçe onları ne çözerim, ne de özürlerini kabul ederim»* (Yani onların çözülmeleri için Allah'tan bir hüküm gelinceye değin beklerim.) dedi ve daha sonra mezkûr ayet indi. Hz. Peygamber (s.a) onları çözmeleri için birilerini gönderdi ve özürlerini kabul etti. (Beyhakî, Delâil'un-Nübüvve)

Bu kimselerin sayıları ile ilgili olarak; üç, beş, sekiz kişi oldukları şeklinde farklı rivayetler gelmişse de hepsinde de *Ebu Lübabe bin Abdulmünzir*'in adı onların içinde zikredilmiştir.

«İyi bir ameli, kötü olan diğer bir amelle karıştırdılar»; yani cihad'a çıkma ile cihaddan geri kalma amelini birbirine karıştırdılar.

Bazılarına göre, salih (iyi) bir amel taatin tüm kısımlarını kapsamaktadır. Kötü amel ise bunun aksinedir.

«Haletu»û fiili *-halt-* kökünden türemedir ve karıştırmak anlamındadır. Bununla daha önce işlemiş oldukları salih ameller

ile daha sonraki kötü amellerini karıştırmış oldukları kastediliyor değildir. Çünkü iyi amelin kötü amelle karıştırılması muhtemel olduğu gibi, kötü amelin iyi amele karıştırılması da muhtemeldir. Bu bakımdan amellerden her biri, bir diğerine karıştırılmış olmaktadır. Nitekim Zemahşerî *Keşşaf* tefsirinde karıştırılan ile kendisine karıştırılmış olanın aynı niteliğe sahip olduğunu söylemektedir.

Sekkaki de, ayetin takriri, onların iyi bir ameli kötü bir amele karıştırdıkları, kötü olan başka bir ameli de iyi amele karıştırdıkları mânâsınadır, demektedir. Yani işledikleri iyi bir ameli, (itaati) büyük bir günah işlemek suretiyle ziyan ettiler. Bir defasında da yaptıkları isyanı, tevbe etmek suretiyle sildiler.

Sekkaki'nin bu yorumu, Zemahşeri'nin yukarıdaki yorumuna ters düşmektedir. Çünkü Sekkaki'nin yorumundan anlaşıldığına göre, karıştırılan salih amel ile, kendine karıştırılmış olan salih amel bir değildir. Oysa Zemahşeri'nin yorumundan ikisinin de bir olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Sekkaki'nin yorumu daha tercihe şayan kabul edilmiştir. Fakat teati büyük günah ile ziyan ettiklerini söylemesi Mu'tezile mezhebine kaymak demektir. Çünkü *Ehli Sünnet'e* göre ameller büyük günah işlemek ile ziyan olmazlar.

İbn'ul-Mûnzir'e göre burada karıştırmak amel etmek anlamında olduğundan Allah Teâlâ *«Biahera seyyiin»* dememiş, *«Ve ahira seyyien»* demiştir. (*) Yani Allah Teâlâ adeta *«Onlar bir yandan salih amel işlerlerken, diğer yandan kötü bir amel işlediler»* demek istemiştir.

Bazı müfessirlere göre de, karıştırmak burada derlemek mâ-

(*) Yani -bi- harf-i cer'i yerine atıf harfi olan -vav- kullanılmıştır. Oysa -Halt- fiili karıştırmak mânâsında olsaydı eğer, -Bi- harf-i cer'i kullanılmış olması gerekirdi.

nâsında kullanılmıştır. Çünkü ayetin akışına ve nüzul sebebine bakılacak olursa, buradaki salih amel Tebûk Seferinden geri kalma günahını itiraf etmektir. Onunla birlikte olan kötü amel ise o günahın ta kendisidir. Böylece ilk etapta kendisine yöneltilen cemî'den maksat itiraf etmektir. Bu itiraf etmeyi «*karıştırmak*» tabiriyle ifade etmek, itirafın en kâmil şekilde meydana geldiğine işarettir. Sanki bu günahların arasına girmiş, onların vasıflarını değiştirmiştir. Şayet nüzul sebebi nazarı itibara alınmaz ise, salih amel ile günahların mutlak şekilde itiraf edilmesi, kötü amel ile de mutlak günahların kendilerinin kastedilmesi mümkün olabilir.

Salih ve kötü amel ile daha önce kişiden sadır olan iyiliklerin ve kötülüklerin kastedilmiş olması mümkündür. Bu yoruma göre salih ameli kapsayacak kadar kendisine yönelenin daha evla olması muhtemeldir. Çünkü salih amelin eklenmesiyle hayır kapıları açılır. Bir rivayette «*Kötülüğün arkasından iyilik işle ki onu silsin*» denmiştir.

Bazıları ayetteki -*hasene*- ile mutlak amelin kastedildiğini söylemişlerdir.

Esved el-Kaysî'dan rivayet olunduğuna göre, Hz. Hasan bir gün Habib bin Mesleme ile karşılaştığında ona, «*Ey Habib, Allah'a taatinin dışında sana daha çok şey müyesser oldu*» der. Habib, «*Bana karşı çıkışın bundan değildir*» diye cevap verince Hz. Hasan şöyle der: «*Evet! Ondandır. Ancak sen geçici ve az bir dünya malına karşılık Muaviye'ye itaat ettin. Eğer Muaviye bu itaatinden dolayı dünyada seni yuceltmiş ise, mutlaka dininde seni alçaltmıştır. Eğer sen şer işlediğin zaman hayır işleseydin senin durumun «Salih amel ile kötü olan diğer bir ameli karıştırdılar» ayetindeki gibi olurdu. Fakat senin durumun, «Hayır, onların işleyip kazandıkları şeyler kalplerinin üzerine pas olmuştur» (Mutaffifin 14) ayetindeki duruma benzemektedir.*» (İbn Sa'd)

İşte burada Hz. Hasan *«Hasene»*yi mutlak mânâsında yorumlamıştır. Daha önce veya daha sonra mânâsında değil. Bu takdirde *bozulma* söz konusu olduğundan, burada *karıştırmak* ile hangisinin daha önce olduğu nazarı itibara alınmaksızın ikisini de kapsadığı kastedilir. O zaman bu tabirle sadece birinin diğerine girmişliği açıklanmış olur. Çünkü kapsama bunu açıklamaz. Nitekim *«karıştırılmanın»* böyle bir mânâya geldiği, Ebu Şeyh ve Beyhaki'nin Mutarrıf'tan rivayet ettiği şu sözlerde ifadesini bulmaktadır

Ben geceleri yatağımın üzerine sırtüstü uzanır Kur'an'ı tefekkür ederim. Amellerimi cennet ehlinin amelleriyle karşılaştırırım. Görüyorum ki onların amelleri pek zordur. Gecenin az bir kısmında uyuyorlar. Geceleri Rablerine secde ve kıyam etmek ile geçiriyorlar. Geceleri secde ve kıyam yaparak ibadet eden biri gibi ayetleri gözümün önüne getiriyor ama kendimi onlardan sayamıyorum. Sonra *«Sizi sekara gönderen nedir? Onlar biz namaz kılanlardan değildik»* ayetinden, *«Ceza gününü yalanlıyorduk»* bölümüne kadar kendimi muhasebe ediyorum. Bakıyorum kio topluluk Allah Teâlâ'nın dinini yalanlayıcıdırlar. Kendimi onlardan da saymıyorum. Sonra bu ayetin yanından geçiyorum: *«Diğer bir kısım da günahlarını itiraf ettiler.»* İşte o zaman kendimin de sizin de onlardan olmanızı ümid ediyorum.»

Yine Ebu Şeyh ve Beyhaki'nin Ebu Osman er-Nehdî'den yapmış oldukları bir rivayette bu mânâya delâlet eder. Bence Kur'an'da bu ümmet için, *«Diğer bir kısım da günahlarını itiraf ettiler»* ayetinden daha fazla ümit verici başka bir ayet yoktur.

Bu ayetin zahirinden o kimselerin tevbe ettikleri anlaşılmamaktadır. Aksine onlar için, *«Umulur ki Allah onların tevbelerini kabul eder»* ifadesinden çıkan hüküm sâbit olmuştur. Aksi takdirde bu ayetle, bu konudaki birçok ayet eşittirler. Bana göre bu ayetler içinde en ümit bahşedeni, *«De ki: Ey nefislerine karşı*

müsrif davranan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Kuşkusuz ki Allah tüm günahları affeder» ayetidir.

Görünen o ki, ayetten o kimselerin tevbe ettikleri anlaşılıyor. Çünkü Allah Teâlâ'nın tevbe etmesi, o tevbeyi kabul etmesi demektir. Bu da tevbenin onlardan sadır olduğunu gerektirir. Adeta şöyle denmek istenmiştir: *«Diğer bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler. İyi olan bir ameli kötü olan başka bir amelle karıştırdılar, sonra da tevbe ettiler. Allah tevbeleri çokça bağışlayan ve çokça esirgeyendir.»*

Bazıları itirafta bulunmanın tevbeye delâlet ettiğini söylemişlerdir. Onların böyle demelerinin nedeni, tevbe ile ıkrarın birbirini ilzam etmesindendir.

Şihab, *«İkrar, pişmanlık ve bir daha günah işlememek ile birlikte olursa tevbe olur»* demektedir.

(103) *«Onların mallarından bir sadaka...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Birçok müfessir İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmiştir :

«Tebûk Seferi'nden geri kalan ve kendilerini mescidin direklerine bağlayan sahabiler, serbest kaldıktan sonra mallarını Hz. Peygamber'e (s.a) getirdiler ve «Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar bizim mallarımızdır. Bize vekâleten bunları sadaka olarak dağıt ve bizim için bağışlanma dile!» dediler Hz. Peygamber de (s.a) onlara, «Ben sizin mallarınızdan bir şey almakla emrolunmadım» deyince bu ayet nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a) bunun üzerine onların mallarının üçte birini aldı ve dağıttı.»

Bu takdirde ayetteki sadaka ile farz olan sadaka (zekât) kastedilmiş değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) *«Ben sizin malları-*

nızdan bir şey almakla emrolunmadım» demiştir. Oysa zekât kendisine daha önce emrolunmuştu. Bu rivayete göre, alınan sadaka onların günahlarının keffaretidir. Nitekim ayette *-Tutahhiruhum-* ifadesi buna işaret etmektedir. Yani *«Böylelikle onları, savaştan geri kalmalarından dolayı kazanmış oldukları mânevi kirlerden arındırmış olursun.»*

Cübbaî, buradaki sadaka ile zekâtın kastedildiğini söylemektedir. Allah Teâlâ, peygamberine *«Onların zekâtını al»* diye emretti ki onların bazı münafıklara ilhak ettikleri sanılmasın. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) Sa'lebe bin Hatib'den almadığı gibi bazı münafıklardan da sadaka almıyordu.

Tutahhiru'daki *-ta-* hitab içindir Fail ise Hz. Peygamber'dir. Emir cevabında geldiğinden cezimle okunmuştur. *Ötre* ile okunması da caizdir. *Biha* zamiri takdir edildiği takdirde bu sadaka'nın sıfatı olacağından, *-ta-* gayb için de olabilir. Sadaka kelimesi *dişi* olduğundan dolayı kendisine dişi zamir gönderilmiştir.

Tuzekkihim biha'daki -ta- da hitab içindir. Yani, *«O sadaka ile onların hasenatını ve mallarını arıtacaksın.»* Eğer ifade *«Onları münafıkların durumundan kurtarıp, iyilerin ve muhlislerin durumuna onlardan aldığın sadaka ile eriştireceksin»* şeklinde olsaydı o zaman bu topluluğun daha önce münafık olduğu ortaya çıkmış olacaktı. Oysa daha önce de belirttiğimiz gibi, gerçek bunun tam aksinedir.

Zemahşeri, *Keşşaf* adlı tefsirinde, *-ta-* nın burada kesinlikle hitab için olduğunu söylemekte ve sebep olarak da *-biha-* yı göstermektedir.

«Sadaka onları artırır» şeklindeki yoruma gelince bu Kur'an'ın fesahatından uzaktır.

«Onlar için salat et» yani onlara dua et, onlar için af talebinde bulun. *«Kuşkusuz ki senin salatın onlara huzur vericidir»;* ya-

ni senin duanla onların kalpleri sükûnet bulur ve onunla mutmain olurlar. Ve onlar Allah Teâlâ'nın o duayı mutlaka kabul ettiğine inanırlar.

(104) *«Onlar Allah'ın kullarından...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Onlar» şeklindeki zamir, tevbeleri kabul edilen kimselere racidir. Bu şekildeki bir soruyla, tevbelerinin kabul edilmiş olduğunu kalplerine yerleştirmek ve vermiş oldukları sadakalardan mutmain olmaları sağlanmak istenmiştir.

Ya da bu zamir başkalarına raci olabilir. C takdirde ayet ile, tevbe ve sadakaya insanları teşvik etmek istenmiş oluyor. Bazıları bu zamirin kesinlikle başkalarına raci olduğunu söylemektedirler. Çünkü rivayet edildiğine göre, tevbe edenlerin tevbeleri kabul olunduğunda, Tebûk Seferi'ne katılmayanlardan tevbe etmeyenler, *«Onlar dün bizimle beraberdiler. Onlarla konuşulmuyor ve onlarla kimse oturmuyordu. Bugün onlara ne oldu (ki kendileriyle oturulup konuşuluyor?)»* dediler. Bunun üzerine de mezkûr ayet nazil olmuştur. Ancak müfessirlerin çoğu önceki yorumu tercih etmişlerdir. Nitekim ayetin akışından da anlaşılan budur. Yukarıdaki rivayetin senedini bulamadık ve sahih bir senedine de rastlamadık. (1)

Bu takdirde ayet şöyle anlaşılır: *«O tevbe edenler Allah'ın tevbelerini kabul edenin, sadakalarını alanın tâ kendisi olduğunu bilemediler mi?* Yani Muhlis kullarından, halis ve doğru tevbeyi kabul eden sadece O'dur.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 11, sh: 15, vd.

Bazılarına göre, ayette geçen *-an-* kelimesi *-min-* kelimesi anlamındadır. *Huve* (o) zamiri ise ya sadece tekid için ya da tekid ile beraber tahsis içindir. Yani tevbeleri muhakkak kabul eder.

Bazılarına göre de burada, tahsis Hz. Peygamber'e (s.a) nisbeten olmuştur. Yani tevbeleri kabul eden Allah Teâlâ'dır, Hz. Muhammed değil. Zira onların Hz. Muhammed'e (s.a) çokça gidip-gelmeleri böyle bir zanna yol açabilirdi.

«İbad» lafzına gelince, bununla o tevbe eden kimseler, veyahut tüm kullar kastedilmektedir. Ki zaten o tevbe edenler de tüm kulların içine dahildirler.

«Sadakalarını alanın ta kendisi olduğunu»; yani alan bir kimsenin kabul etmesi gibi kabul edenin ta kendisi olduğunu. Almak fiilinin Allah'a izafe edilmesi, Hz. Peygamber'in (s.a) almasının Allah'ın alması yerine geçtiğini göstermektedir. Allah Teâlâ bu ifadeyle Rasûlü'nün şanını yüceltmektedir. Nitekim başka bir ayette *«Kuşkusuz ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler»* diye buyurmuştur.

Bazı müfessirler sadakaları almak ile sadakaların durumuna itina edildiği görüşündedirler. Yani sadakalar Allah'ın katında güzel bir yere konuluyor ve güzel bir kıymet kazanıyorlar.

Ebu Hüreyre'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Sadaka helal maldan verildiği zaman Allah onu sağ tarafından alır ve kabul eder. Kuşkusuz ki bir kimse bir lokma kadar bir sadaka verdiğinde Allah Teâlâ onu, o kimse için besler. Tıpkı herhangi birinizin buzağısını ve tayını beslediği gibi. O sadaka Allah'ın kudreti himayesinde büyür. Öyle ki sonunda Uhud Dağı kadar olur.»* (Abdurrezzak)

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a)

şöyle buyurmuştur: «*Sadaka verin. Kuşkusuz ki, herhangi birinizin verdiği bir lokma veya az bir şey, daha dilencinin eline düşmeden önce, Allah'ın kudret eline düşer. Hz. Peygamber daha sonra bu ayeti okudu.*» (Darekutni, el-İfrad)

Bazı rivayetlerde almanın hakiki olmadığını tesbit eden ibareler vardır. Mesela, İbn Munzir ve bazı muhaddislerin Ebu Hureyre'den rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: «*Nefsimi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, sadaka veren bir kimse, helal kazancından ve isteyerek verirse, Allah'ın sadece helali kabul ettiği ve göklere ancak helalin yükseldiği inancını taşır, sadakasını da layık olan birine verirse, o sadaka sanki Rahman'ın kudret eline bırakılmış gibi olur. Allah o sadakayı büyütür. Tıpkı herhangi birinizin tayını ve buzağısını büyüttüğü gibi. Böylece o (sadaka olarak verilen) lokma veya hurma, kıyamet gününde büyük bir dağ kadar büyümüş olarak gelir.*»

İNSANLARIN AMELLERİMİZE VAKIF OLMASI

(105) «*De ki: İstediğinizi yapın...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ'nın amelleri görmesiyle, onlara muttali olması ve açıkça onu bilmesi kastolunmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a) ve müminlerin bir ameli görmesi ile de, Allah Teâlâ'nın vahiy veya başka bir yolla onlardan o ameli gizlememesi, onları o amele vakıf kılması kastolunmuştur.

Ebu Said'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: «*Eğer herhangi biriniz sağır (kapısı, penceresi olmayan) bir mağaranın içinde bile bir şey yapsa, muhakkak Allah o ameli ne olursa olsun çıkarıp, insanlara gösterir*» (İmam Ahmed ve İbn Ebi Dünya; el-İhlas).

Hadiste amelin insanlara gösterileceği belirtilirken, ayette Hz. Peygamber (s.a) ve müminler zikredilmiştir. Bunun nedeni ayette söz konusu edilen kimselerin amellerine diğer insanların muttali olmasından çekinmeyip, Hz. Peygamber (s.a) ve müminlerin muttali olmasından çekinmeleridir.

Bazı müfessirlere göre ayette geçen *müminler* ile amelleri yazan melekler kastedilmiştir. Ancak bu yorum bir kıymet taşımaz.

Şia'ya göre ise buradaki müminler ile *oniki imam* kastedilmiştir. Onların iddia etmesine göre, müslümanların amelleri her pazartesi ve perşembe önce Hz. Peygamber'e (s.a), sonra da *oniki imam*'a arzolunur. Ancak bu önceki yorumdan daha acı, daha korkunç ve daha mesnedsiz bir iddiadır. Ancak Şia'nın tüm grupları bu iddiada değildir. Sadece mahdut bazı imamîlerin iddiasıdır bu.

(106) *«Bir diğerleri daha...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette geçen *Murcelne* (veya Murceune) kelimesi tehir edilmişlerdir, mânâsındadır. Yani onlar hakkında Allah'ın emri açığa çıkıncaya kadar tehir edilmişlerdir. Ehli Kıble'nin bir grubunun adı olan *Murcie'de* aynı kökten gelmektedir. Bu gruba *Murcie* denilmesinin nedeni, onların azabın istihkakında azabı tehir etmeleridir. Yani onlara göre imanla birlikte azap yoktur. Bu bakımdan onlarca günahın azapta hiçbir etkisi yoktur. Nitekim *el-Mevakıf*'da *«Bunlara mürcie denilmesinin sebebi, ameli niyetten tehir etmeleridir»* denilmiştir. Yani onlara göre, rütbece amel niyetten (itikaddan) sonra gelir. Veyahut imanla birlikte azabın olmadığına inandıkları için bu ismi almışlardır.

«Onlar Allah'ın emrine havale edilmişlerdir» ifadesinde söz konusu edilenler Bilal bin Umeyye, Ka'b bin Malik ve Mürare bin Rebî adlı kimselerdir. İbn Abbas ve sahabilerin büyüklerinden böyle rivayet edilmiştir. (Buharî, Müslim).

Bu kimseler herhangi bir sebep dolayısıyla Hz. Peygamber' den (s.a) geri kalıp Tebûk Seferi'ne katılamamışlardır. Ancak niyetleri daha sonra Hz. Peygamber'e (s.a) yetişmek idiyse de bir türlü yetişmek onlara nasip olmadı. Yani sefer'den geri kalmalarının nedeni nifak sahibi olmaları değildi. Çünkü onlar muhlis kimselerdi. Hz. Peygamber (s.a) Medine'ye geldikten ve geride kalanların malum olayları cereyan ettikten sonra bu kimseler, *«Bizim yanlışlıktan başka hiçbir özrümüz yoktur»* dediler ve Hz. Peygamber'den (s.a) özül dilemedikleri gibi, kendilerini direklere bağlayanlar gibi de yapmadılar. Hz. Peygamber (s.a) onlardan kaçınılmasını, onlarla birlikte oturulmamasını, konuşulmamasını ve sohbet etmekten yüz çevrilmesini emretti. Ancak bu tavır kendilerine çok ağır geldi Bu durum, *«Allah, Rasûlü'nün de, muhacirlerin de, ensarın da tevbesini kabul etmiştir»* ayeti nazil olana değin sürmüştür. Onların bu işleri böylece elli gün durdurulmuştu. Onlar Allah'ın kendileri hakkında nasıl hükmedeceğini bilmiyorlardı. Allah tevbelerini kabul de edebilir, onları azap da edebilirdi. Yani geride kalanlardan olan bu kimseler ya azaba düçar olacaklar ya da tevbeleri kabul edilerek kendilerine tevbe nasip olacaktır.

Bu ifade ile kastedilen *«Bunu Allah'ın irade ve dilemesine bırakın. Çünkü asiyi cezalandırmak da, tevbe edeni mükâfatlandırmak da Allah'a vacip değildir»* şeklindeki bir mânâdır.

İhlaslarına ve cihadın farz-ı kifaye olmasına rağmen Allah Teâlâ niçin durumu onlara şiddenlendirmiştir? Bunun nedeni muhtemelen İbn Battal'ın *Er-Ravd'ul-Unuf* adlı eserinde beğenip, naklettiği şu nokta olmalıdır: Cihad sadece Ensar'a farzdı. Çünkü onlar Hz. Peygamber'e cihad üzerine biat etmişlerdi. Bu kimseler de Ensar'ın ileri gelenlerinden oldukları için onların cihaddan geri kalmaları büyük bir günahtı.

وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَّكُفْرًا وَّتَفْرِيْقًا بَيْنَ
الْمُؤْمِنِيْنَ وَاِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ مِنْ
قَبْلُ ؕ وَلَيَحْلِفُنَّ اِنْ اَرَدْنَاۤ اِلَّا الْحُسْنٰى ؕ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ
لَكٰذِبُوْنَ ﴿۱۰۷﴾ لَا تَقُمْ فِيْهِ اَبَدًا ؕ لَمَسْجِدٌ اُسِّسَ عَلَى
التَّقْوٰى مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ اَحَقُّ اَنْ تَقُوْمَ فِيْهِ ؕ فِيْهِ رِجَالٌ يُّحِبُّوْنَ اَنْ
يَّتَطَهَّرُوْا ؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِيْنَ ﴿۱۰۸﴾ اَفَمَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهٗ عَلٰى
تَقْوٰى مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ اَمْ مَّنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهٗ عَلٰى
شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهٖ فِيْ نَارِ جَهَنَّمَ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۰۹﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِيْ بَنَوْا رِيْبَةً فِيْ
قُلُوْبِهِمْ اِلَّاۤ اَنْ تَقَطَّعَ قُلُوْبُهُمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ
﴿۱۱۰﴾ اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ
بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ؕ يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُوْنَ
وَيُقْتَلُوْنَ ؕ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرٰىةِ وَالْاِنْجِيْلِ
وَالْقُرْاٰنِ ؕ وَمَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوْا
بِبَيْعِكُمُ الَّذِيْ بَايَعْتُمْ بِهٖ ؕ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۱۱﴾

107 — Zarar vermek, küfrü yerleştirmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Rasûlü ile savaşan kimseyi beklemek için bir mescid edinenler, (daha önce söz konusu ettiğimiz nifak sahipleri) var ya işte onlar; «İyilik yapmaktan başka bir şeyi istemedik» diye muhakkak yemin edeceklerdir. Oysa Allah onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder.

108 — Sakın! Orada hiçbir (şekilde) namaz kılma! Ta ilk günden itibaren takva üzere kurulu bir mescid içinde durup, namaz kılman daha uygundur. Orada temizlenmeyi seven kimseler vardır. Allah da temizlenenleri sever.

109 — Acaba temelini, Allah'a yönelik bir takva ve hoşnutluk üzerine kuran kimse mi hayırlıdır, yoksa temelini yıkılacak bir yarın kenarına kurup da onunla beraber çöküp, cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zalim bir kavmi hidayet etmez.

110 — Yaptıkları bina, kalpleri parçalanmadıkça, yüreklerinde bir şüphe olarak devam edip gidecektir. Allah bilendir, hikmet sahibidir.

111 — Kuşkusuz ki Allah müminlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. (Müminler) Allah yolunda savaşırlar. Binaenaleyh öldürürler ve öldürülürler. (Savaşan müminler için olan bir va'd), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da O'nun (Allah'ın) üzerine hak bir va'ddir. Acaba Allah'tan daha çok ahdini yerine getiren kim vardır? Öyleyse O'nunla yaptığınız bu alışverişten dolayı sevinin. İşte büyük kurtuluş budur!

(107) *«Zarar vermek, küfrü...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Vellezîyne» daha önceki cümlelere yapılan atıftır. Yani onlardan zarar veren bir mescid edinenler..

Ancak *Velleziyne*'nin mübteda olup, haberinin de hazf edilmiş olması mümkündür. Yani zarar veren bir mescid edinenler azaba müstehaktırlar.

Bazıları *elleziyne*'yi *-vav-* sız okumuşlardır. Bu takdirde bu kelime mübteda olur, mescide namaz kılma cümlesi de onun haberi. Yani zarar veren mescidi (Mescid-i Dırar) edinenlerin mescidinde hiçbir zaman namaza durma!

Nuhas'a göre *elleziyne* kelimesi müptedadır. *«Yaptıkları bina yüreklerinde bir şüphe olarak devam edip gidecektir»* cümlesi de onun haberidir.

Rivayetlere göre bu ayet rahip olan Ebu Hamid Amr hakkında nazil olmuştur. Bu şahıs, Arap Yarımadası'ndan Kayser'in yanına kaçarak, orada Hıristiyanlaşmış ve Kayser kendisine, Medine'yi zaptedeceği ve Rasûlullah ile müminleri öldüreceği va'dinde bulunmuş olduğu bir kimsedir. Onlar da bu va'd üzerine Mescid-i Dırar'ı inşa edip, onun gelmesini bekliyorlardı.

Müfessirlere göre, Beni Amr bin Avf'e mensup kimseler Kuba mescidini inşa ettiklerinde, Hz. Peygamber'e (s.a) mescidlerine gelmesi için haber gönderdiler. Hz. Peygamber de (s.a) gidip onların mescidinde namaz kıldı. Bunun üzerine onların soydaşları olan Ben Ganem bin Avf onları kıskandı. *«Biz de bir mescid yapıp, Hz. Peygamber'e (s.a) haber gönderelim. Soydaşlarımıza gittiği gibi, bize de gelip namaz kıldırsın»* dediler. Ayrıca Şam' dan geldiğinde Ebu Amr'ın da orada barınmasını düşünerek, Tebûk'e gitmek üzere iken Hz. Peygamber'in (s.a) yanına vardılar.

— Ey Allah'ın Rasûlü! Biz ihtiyaç sahiplerinin, hasta ve yaşlıların geceleri orada namaz kılmalarını amaçlayarak bir mescid yaptık. İstiyoruz ki sen de orada, bizim önümüzde namaz kılasın ve bereketle dua edesin, dediler. Hz. Peygamber (s.a)'de onlara :

— Ben sefere gitmek üzereyim. Meşguliyetim var. Eğer Allah'ın izniyle seferden dönebilirsek, gelir sizin orada namaz kılarız, diye cevap verdi.

Hz. Peygamber (s.a) Tebûk'ten döndüğünde yine onun yanına vardılar. Artık mescidin yapımını tamamlamışlar, orada cuma namazlarını bile kılmışlardı. Bir de cumartesi ve pazar günü de namaz kılmışlardı. Yani orada üç günlük namaz kılınmıştı. Hz. Peygamber (s.a) onların yanına gideceği zaman giymek için gömleğini istedi. İşte bu esnada *Mescid-i Dırar* ile ilgili olarak vahiy indi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a), Malik bin Duhşun, Muan bin Adiy, Amr bin Seken ve (Hz. Hamza'nın katili olan) Vahşi'yi yanına çağırarak, onlara *«Ehli, zalim olan bir mescide gidin. Onu yıkıp, yakın»* diye emretti. Onlar da aldıkları emir üzerine hızla mescide doğru yola çıktılar. Malik bin Duhşun evinden bir ateş aldı. Koşarak mescide vardılar ve onu yaktılar.

MESCİDİ YAPANLAR ON İKİ KİŞİYDİ

1) Hizam bin Halid. (Beni Ubeyde bin Zeyd kabilesindendi. *Mescid-i Dırar*'ı inşa etmek fikri onun evinde planlanmıştı)

2) Muttab bin Kuşeyr

3) Ebu Habibe bin Ez'ar

4) Ubbad bin Huneyf (veya Hanif). (Bu da Beni Amr bin Avf'a mensuptu)

5) Cariye bin Amr

6 - 7) Onun oğulları Mücemma ile Zeyd

8) Nebtel bin Haris

9) Bahzad bin Osman

10) Behcet bin Osman

11) Vedia bin Sabit

12) Sa'lebe bin Hatib (Sa'lebe de bunlar içinde zikredilmiştir.)

Ebu Ömer bin Abdilberr, «*Sa'lebe'nin bunlar arasında olması şüphelidir. Çünkü Sa'lebe Bedir'de bulunmuştur. Bedir ashabından hiç kimse münafıklardan olmamıştır*» demiştir.

İkrime'den rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer bu kimselerden birine, «*Bu mescidin yapımına ne gibi bir yardımda bulun-*

dun?» diye sorduğunda, *«Bir direk vererek yardım ettim»* cevabını alır, şöyle der: *«O direkle sevin! Çünkü o direk cehennem ateşinde boynunda olacaktır.»*

Dırar ile *Darar* kelimelerini bazı alimler şöyle tefrik etmişlerdir: *Darar* kişinin ondan menfaati, komşusunun ise zararı olan şey, *Dırar* ise kişinin ne kendisinin ne de komşusunun yararının olmadığı şeydir. Bazılarına göre ise ikisi de aynı şeylerdir.

BİR MESCİD VARKEN, İKİNCİSİ YAPILABİLİR Mİ?

Alimler bu hususta şöyle demişlerdir: Bir mescidin yanında ikinci bir mescid yapmak caiz değildir. Sonradan yapılanın ise yıkılması farzdır. Onu yapanları yapmaktan vazgeçirmek, bundan o kimseleri menetmek müminlere vaciptir ki, ilk mescidde namaz kılan kimseler oraya gitmesin, ilk mescid boş kalmasın. Ancak yer büyük ise ve halkına bir mescid kâfi gelmiyorsa, o zaman ikinci bir mescidin yapılmasında bir beis yoktur. Fakat bir mescid bir kasabaya kâfi gelirse ikinci mescidin yapılmaması daha uygundur. İki mescidin kâfi gelmesi durumunda da üçüncünün yapılmaması gerekir. İdarecilerin bir mescidin kâfi gelmesi halinde, ikincisinin yapılmasına mâni olmaları gerekir. Ayrıca biri kâfi geldiği halde yapılan ikinci mescidde Cuma namazının kılınması caiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) *Mescid-i Dırar*'ı yakıp yıktırmıştır. (1)

Taberi'nin, senediyle Şakik-i Belhi'den rivayet ettiğine göre, o Beni Gadire (veya Amire) mescidine namaz kılmak üzere gelir ve bakar ki namaz kılınmıştır. Ona filan kabilenin mescidinde henüz namazın kılınmadığı ve oraya yetişebileceği söylendiğinde, *«Ben orada namaz kılmaktan hoşlanmıyorum. Çünkü o zarar üzerine*

(1) Kurtubî, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 254, vd.

bina edilmiştir» der. Yani ihtiyaç olmaksızın bir mescid kâfi geldiği halde o mescidin yapılmış olduğunu söylemek ister.

Malikîlere göre, zarar üzerine veya riya ve gösteriş üzerine inşa edilmiş bir mescid, *mescid-i dırar* hükmüne girdiğinden, orada namaz kılmak caiz değildir.

KİLİSEDE NAMAZ KILINABİLİR Mİ?

Nakkaş bu esastan hareketle, kilise ve benzeri yerlerde namaz kılınamayacağını; zira onların şer üzerine bina edildiklerini öne sürmüştür. Ancak bana göre, bu hüküm doğru değildir. Çünkü her ne kadar onun ehli, şer üzerindeyse de kilisenin inşasıyla başkasına zarar vermek amaçlanmamıştır. Hıristiyanlar kiliseyi, Yahudiler de havrayı tıpkı bizim mescid yapmamız gibi kendilerine göre aynı amaçlarla yapmışlardır. Nitekim alimler kilise olsun, havra olsun temiz bir yerde namaz kılan bir kimsenin namazının geçerli olduğu görüşündedirler.

Buharî, İbn Abbas'ın havrada namaz kıldığını kaydetmiştir. Ancak bu *Havra*'da putlar (heykeller) olmadığı takdirde geçerlidir. Ebu Davud'un Osman bin Eb'ul-As'tan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a) Taif'te onların putlarının bulunduğu yerde bir mescid yapılmasını emretmiştir. (1)

ZALİM'İN ARKASINDA NAMAZ KILINIR MI?

Bir zalim kimse imam olursa arkasında, özrünü bildirmedikçe veya tevbe etmedikçe namaz kılınmaz. Çünkü Mescid-i Kuba'yı inşa eden Amr bin Avf kabilesi halifeliği döneminde Hz. Ömer'e gelerek. *«Mücenna bin Cariye'ye izin ver de mescidimizde bize imamlık yapsın»* dediklerinde Hz. Ömer onlara cevaben

(1) Kurtubî, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 255, vd.

«Hayır! Ona izin vermem. Velev ki bir göz kırpması kadar bile olsa. O kimse ki Mescid-i Dırar'ın imamı değil miydi?» der. Bunun üzerine Mücenna :

— Ey Müminlerin Emîri! Hakkımda hüküm vermekte acele etme. Allah'a yemin ederim ki ben orada namaz kıldım, fakat onların gerçek niyetlerini bilmiyordum. Eğer bunu bilseydim elbette orada onların önünde imamlık yapmazdım. Ben Kur'an okuyan genç bir kimseydim. Onlar ise cahiliyye üzerinde yaşamış yaşlılardı. Kur'an'dan bir şey okuyamıyorlardı. İşte ben bu yüzden onlara namaz kıldırdım ve sanmıyorum ki bu yaptığım günah olsun. Çünkü onların kalplerindekine muttali değildim, diye konuştu. Hz. Ömer de onu mazur saydı ve ona hak verdi. Sonra da *Mescid-i Kuba*'da namaz kıldırmasına müsaade etti.

Alimler, *«İbadet için inşa edilen ve İslâm tarafından inşası için teşvik edilen bir mescid bile, başka bir mescide zarar veriyorsa eğer yıkılır»* demişlerdir. Ki böylece ilk yapılan mescide zarar gelmesin. Bu tıpkı bir fırın, bir değirmen inşa eden veya bir kuyu kazan ve bununla başkalarına zarar veren kimselerin işlerine benzer. Buradaki genel kural şudur: *«Kardeşine yaptığı işle zarar veren kimse, bu yaptığından menedilir. Çünkü İslâm'da ne zarar vermek vardır ne de zarara göz yummak.»*

Ayette geçen *küfran* kelimesi, küfrü yerleştirmek, küfrü yaymak mânâsındadır. Yani bunun için mescid yaparlar. Çünkü onların inancına göre ne *Meccid-i Kuba*'ya ne de Hz. Peygamber'in (s.a) mescidine hürmet etmek diye bir şey yoktur. Onlar işte bu inançlarından dolayı kafir olmuşlardır. Bu hususu Kadı İbn'ul-Arabi belirtmiştir.

Bazıları söz konusu küfrün, peygamber ve getirdikleri hakkında olduğunu söylemişlerdi. Yani onlar Hz. Peygamber'i de (s.a)„ getirdiklerini de inkâr etmişlerdir.

«Müminlerin arasına ayrılık sokmak;» yani müslümanların birliğini parçalamak ve Hz. Peygamber'in (s.a) emrindeki kabileleri onun emrinden çıkarmak amacıyla mescid yapmışlardır.

İşte tüm bunlar bize şunu haber veriyor ki, cemaatin, birliğin meydana gelmesinden maksat, en büyük hedef olan kalplerin kaynaşmasını ve taat üzerine söz birliğini sağlamaktır. İşte İmam Malik bu noktaya işaretle, *«Aynı mescidde iki cemaat, iki imam olmaz»* demiştir. Aynı hüküm İmam Şafii'den de rivayet edilmiştir. Çünkü böyle bir şey söz birliğini parçalamak, bu hikmeti iptal etmekten başka bir şey değildir. Yine cemaatten ayrılan kimsenin huzur duyacağı, onun kendi cemaatini oluşturup, imamını öne geçireceği şeklindeki düşünceler bundan doğmuştur ki bu düşünceler ihtilâf çıkarır, nizamı altüst eder. (1)

Bugün de yani H. 1406'da (M. 1987) de dünyada bu tür mescidler hâlâ vardır. Mesela Şam'da, Mescid-i Emevîde dört mihrab vardır. Dört mezhebin imamları aynı anda veya az bir zaman farkıyla dört cemaate namaz kıldırmaktadırlar.

«Allah ve Rasûlü ile savaşan» kimseyle rahip Ebu Amr kastedilmektedir. Bu kimse, Hz. Peygamber'in (s.a) bedduasıyla Şam'ın *Kınısrın* şehrinde kafir olarak ölmüştür. Bu olay şöyle cereyan etmiştir:

O Hz. Peygamber'e *«Seninle savaşan bir topluluk görürsem, onlarla bir olur, sana karşı savaşırım» dedi.* Ve böylece Huneyn Günü'ne değin Hz. Peygamber'e (s.a) karşı yapılan her savaşa katıldı. Hevazin kabilesi yenilince Bizans'a gidip Hıristiyan oldu. Sonra da Medine'deki münafıklara haber göndererek, *«Elde ettiğiniz güç ve silahlarla hazırlık yapın ve bir mescid bina edin. Ben Kayser'e gidiyorum. Bizans ordusuyla gelip, Muhammed'i*

(1) Kurtubî, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8 sh: 257.

Medine'den çıkaracağım» dedi. Bu emre binaen Medine'de münafıklar *Mescid-i Dırar'ı* inşa ettiler.

Ebu Amr, Uhud'da şehit düşen ve melekler tarafından yıkanan Hanzele'nin babasıdır. Onun melekler tarafından yıkanmasının nedeni şudur: Hanzele Uhud'a çıkacağı zaman hanımı ile birleşmişti. Bu esnada Hz. Peygamber'in (s.a) herkesin savaşa katılmasını bildiren emri gelince, bunu işiten Hanzele yıkanması gerektiğini unutur. Şehit olarak öldüğünde Hz. Peygamber (s.a) *«Onu melekler yıkadılar»* diye buyurur. Bunun üzerine hanımından durumu sorulduğunda, Hanzele'nin gerçekten yıkanmayı unuttuğu ve cünup olarak savaşa katıldığı ortaya çıkar.

«El-irsad» kökünden gelen *-irsaden-* kelimesi beklemek mânâsındadır. *«Daha önce,» Mescid-i Dırar'ın* inşasından önce demektir.

«İşte onlar —iyilik yapmaktan başka bir şeyi istemedik— diye muhakkak yemin edeceklerdir» cümlesi fiillerin, maksat ve irade edilenlerden ötürü farklı olabileceğine delâlet etmektedir.

Ayette bahsi geçen müminler, Süddi'nin ifade ettiği gibi *Kuba Mescidi'nin* halkıdırlar. Çünkü onlar mescidlerinde hep bir arada namaz kılarlardı. Bu yüzden münafıklar, onların birliğini parçalamak, aralarına ihtilâf sokmak için *Mescid-i Dırar'ı* inşa etmişlerdir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a) Medine'ye vardığında Ebu A'mr kendisine, *«senin getirdiğin nedir?»* diye sorar. Hz. Peygamber (s.a): *«Bembeyaz olan Hanif dini, İbrahim'in dinidir»* diye cevap verdi. Ebu Amr kendisinin de İbrahim'in dini üzerinde olduğunu söyleyince Hz. Peygamber (s.a), *«Hayır. Sen İbrahim'in dini üzerinde değilsin»* dedi. Ebu Amr, *«Ben İbrahim' in dini üzerindeyim. Fakat sen İbrahim'in dininden olmayanları getirip, dine sokmuşsun»* dedi. Hz. Peygamber (s.a), *«Ben böyle bir şey yapmadım. O dini tertemiz, saf olarak getirdim»* deyince

Ebu Amr, *«Hangimiz yalancı ise Allah onu kovulmuş olarak tek başına öldürsün»* diye beddua etti ve Hz. Peygamber de (s.a) *«Amin»* dedi.

İşte bu yüzden halk Ebu Amr'a *«El-Kezzab»* (çok yalancı) lakabını taktılar. Hz. Peygamber de (s.a) ona *el-Fasık* adını vermiştir. Çünkü o Uhud Günü Hz. Peygamber'e, *«Sana karşı savaşan bir kavim görürsem onlarla bir olurum»* demiş ve Huneyn savaşına kadar Hz. Peygamber'e karşı yapılan her savaşa katılmıştır.

(108) *«Sakın! Orada hiçbir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Orada» zamiri *Mescid-i Dırar*'a racidir. Yani, namaz kılmak için *Mescid-i Dırar*'a gitme.

«Kıyam» tabiri namaz anlamındadır. *«Falan adam geceleri kıyam eder (namaz kılar)»* denir.

Ebu Hüreyre'den rivayet edilen, *«İman edip, ecrini Allah'tan isteyerek Ramazan'da kıyam eden (namaz kılan) kimsenin geçmiş günahları affolunur»* (Buharî) şeklindeki Hz. Peygamber'in (s.a) hadisi de bunu gösterir.

Rivayet olunduğuna göre, bu ayet nazil olduktan sonra Hz. Peygamber (s.a) *Mescid-i Dırar*'ın bulunduğu yoldan geçmemiştir.

Senedi meçhul olan bir hadiste de, oranın mezbelelik yapılması, toz, toprağın, pisliklerin oraya atılması emredilmiştir.

MESCİD-İ KUBA

Takva üzere kurulu mescidin hangisi olduğunda ihtilaf edilmiştir.

İbn Abbas, Dehhak ve Hasan Basrî'ye göre bu mescid *Kuba Mescidi*'dir. Delilleri ise, *«Ta ilk günden itibaren»* ifadesidir.

İbn Ömer ve İbn Müseyyeb'e göre, *Kuba Mescidi* Medine'de ilk günde inşa edilmiş mesciddir; zira o Hz. Peygamber'in (s.a) mescidinden önce inşa edilmiştir. Vehb, Eşheb ve İbn Kasım'ın rivayetlerine göre İmam Malik de böyle söylemiştir.

Ebu Said el-Hudri'den rivayet olunduğuna göre, iki kişi, 'Tâ ilk günden itibaren takva üzere kurulu' mescidin hangisi olduğunda ihtilaf ederler. Birisi; Kuba Mescidi, diğeri de Mescid-i Nebevî olduğunu söylüyor. Bu münakaşayı işiten Hz. Peygamber (s.a) *«O benim şu mescidimdir»* diye buyurdu. (Tirmizi) Tirmizi bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Ancak ilk yorum mezkûr hadiseye daha uygundur. Çünkü Ebu Hüreyre'den gelen hadiste bu ayetin Kuba ehli hakkında nazil olduğu bildirilmiştir. Bu görüşte olanlar Şa'bî'nin, *«Bu ayette söz konusu edilenler Kuba ehlidir»* sözüyle de istidlal etmişlerdir.

Katade'den gelen rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a) Kuba ehline *«Allah temizlik hususunda sizleri övüyor, sizler nasıl temizlik yapıyorsunuz?»* diye sorunca onlar, *«Ey! Allah'ın Rasûlü! Biz büyük ve küçük abdestin ardından su ile yıkanıyoruz»* diye cevap *verdiler.* (Ebu Davud)

Enes bin Malik'ten rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) bu ayet ile ilgili olarak şöyle dedi: *«Ey Ensar! Allah kuşkusuz ki sizleri hayırlı bir şekilde temizlenmekle övmüştür. Acaba sizler nasıl temizleniyorsunuz?»* Onlar da; *«Ey Allah'ın Rasûlü! Namaz için abdest alıyoruz, cünupluk için de yıkanıyoruz,»* diye cevap verdiler. Hz. Peygamber (s.a) bunun dışında başka bir sebebin olup olmadığını sorunca onlar, *«Hayır, yok. Ancak herhangi birimiz büyük abdest için çıktığında su ile temizlenmeyi sever»*

derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber de (s.a) *«İşte övgünün asıl nedeni budur. Buna devam edin»* diye buyurur. (Darekutni)

Görüldüğü gibi bu hadis ayette bahsi geçen mescidin *Kuba Mescidi* olduğuna işaret ediyorsa da asıl Ebu Said el-Hudri'nin hadisinde Hz. Peygamber'in (s.a) *«O benim şu mescidimdir»* şeklindeki sözü meseleyi açıklığa kavuşturmaktadır.

Ebu Kureyb, Ebu Usame'den, o Salih bin Hayyam'dan, o da Abdullah bin Bureyde'den şöyle rivayet etmektedir: *« (Bu kandil) Allah'ın yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir»* (Nur · 36) ayetinde bahsi geçen evler dört mesciddir. Onları peygamberler inşa etmişlerdir. Birincisi Kâbe'dir. Onu Hz. İbrahim ile Hz. İsmail bina etmişlerdir. İkincisi Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın inşa ettiği Eriha (Beyt'ul - Makdis) dir. Üçüncüsü Medine Mescidi, dördüncüsü ise Kuba Mescidi'dir. Bu iki mescidin temelleri takva üzerine kuruludur. İkisini de Hz. Peygamber (s.a) inşa etmiştir.

Mezkûr ayet-i kerime'de Allah Teâlâ temizliği seveni, nezafeti gözeteni övmüştür. Bu insanî bir görev, şer'î bir vazifedir.

Hz. Aişe'den rivayet olunduğuna göre, O *«Ey hanımlar! Kocalarınıza su ile temizlenmelerini söyleyin. Ben onlara bunu söylemekten haya ediyorum» demiştir* (Tirmizi). Tirmizi bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a) def-i hacet için gittiğinde beraberinde su götürdüğü, tahfif etmek için önce taş kullandığı ve sonra da su kullandığı sâbittir.

MESCİD-İ KUBÂ'NIN FAZİLETİ

Mescid-i Kuba'da kılınan namazın fazileti hakkında gelen rivayetler vardır.

Esid bin Züreyre'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a), *«Mescid-i Kuba'da kılınan bir namazın bir umre kadar sevabı vardır»* diye buyurmuştur. *(İbn Ebi Şeybe, Tirmizi, Hakim, İbn Mâce)*. Tirmizi senedde adı geçen Esid'in bundan başka sahih olan bir hadisinin bilinmediğini söylemiştir. Ayrıca İmam Ahmed ve Neseî, Sehl bin Hanif'den buna benzer bir hadis nakletmişlerdir.

Züheyr bin Rafî el-Harisî'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) *«Kuba mescidinde pazartesi ve perşembe günleri namaz kılan bir kimse, bir umre sevabı alarak evine döner»* diye buyurmuştur. (İbn Said)

Bu ayette söz konusu edilen mescidin Kuba mescidi olduğuna dair de birçok rivayet gelmiştir.

İmam Ahmed, İbn Huzeyn'den, Tabarani, İbn Merduveyh ve Hakim ise Uveyn bin Saide el-Ensarî'den şöyle rivayet etmişlerdir :

«Hz. Peygamber (s.a) biz Mescid-i Kuba'da iken yanımıza gelerek, 'Allah mescidinizle ilgili olarak temizlik hususunda sizleri övmüştür. Acaba temizliği nasıl yapıyorsunuz?' diye sordu. Onlar da büyük abdestten sonra su ile yıkandıklarını söylediler.» (İmam Ahmed, İbn Şeybe, *Tarih*'inde Buharî, *Mucem*'inde Begavî, Taberi ve Tabarani Abdullah bin Selam'dan bunun bir benzerini nakletmişlerdir.

Ebu Umame'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) Kubalılara, bu ayette kendilerine mahsus zikredilen temizliğin mahiyetini sorduğunda onlar, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bizden biri büyük abdest için temizliğe gittiğinde makatını su ile yıkar»* dediler. (Abdurrezzak, Tabarani). Ayrıca yine Abdurrezzak ve İbn Merduveyh Abdurrahman bin Haris bin Nevfel'den bunun bir benzerini nakletmişlerdir.

Mezkûr ayetin Kuba ehli hakkında nazil olduğunu İbn Ömer, Sehl el- Ensari, Ata gibi sahabeden bir cemaat de söylemiştir. Bu mescidin Hz. Peygamber'in (s.a) mescidi olduğuna delâlet eden rivayetler olduğu gibi, bunu bu şekilde yorumlayanlar da az değildir. En doğrusunu Allah bilir.

Mescid'in Kuba mescidi olduğunu savunanlara göre, *«Ta ilk günden itibaren»* ifadesiyle hicret günleri yani Medine'ye girilen ilk gün kastedilmiştir.

Süheylî, sahabenin Hz. Ömer'le birlikte tarihin tesbiti hususunda, tarihin hicret senesinden itibaren başlamasıyla ilgili fikirlerinin doğruluğunda bu ayetten yararlanıldığını söylemektedir. Çünkü o vakit, Allah'ın İslâm'ı aziz kıldığı, Rasûlü'nün emin olduğu vekittir. Mescidler yapılmış, Allah'a kullukta bulunulmuş, onların görüşleriyle Kur'an'ın zahiri muvafık düşmüştür. Onların nakilleri sayesinde *«Ta ilk günden itibaren»* ifadesiyle, tarihin ilk gününün kastedildiği anlaşılmıştır. Yani o gün, müslümanların kullanmakta oldukları hicret tarihinin başlangıcı kastedilmektedir. Eğer sahabe bunu bu ayetten almışsa, bizim onlar hakkındaki kanaatimiz şudur: Onlar Kur'an'ın yorumunu insanların hepsinden daha iyi bilirler, Kur'an'daki işaretleri herkesten daha çok sezerler. Yok eğer bu bir görüş ise ve içtihaddan ileri gelmişse, o zaman da deriz ki; Allah Teâlâ bunu bilmiş ve onun doğruluğuna daha var olmazdan önce işaret etmiştir.

Alusî bu ayetten, riya ve gösteriş için inşa edilen mescidlerde namaz kılmanın yasak olduğu hususunda yararlanılır, demektedir. Haram bir mal ile inşa edilen her mescidin hükmü de buna dahildir.

«Allah da temizlenenleri sever;» yani Allah onlardan razı olur onlara ikram eder, sevaplarını arttırır. Allah'ın sevmesinden kastedilen budur. Çünkü Eş'arî'ler'e göre, Allah Teâlâ hakiki mânâ-

daki sevgi ile vasıflandırılamaz. Çünkü insanların özelliği olan sevmek, gerçek mânâda Allah için söz konusu olamaz.

(109) *«Acaba temelini Allah'a...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetteki istifham takriridir. *«Essese»* fiili temel atmak, binanın temelini kurmak mânâsındadır. *«Bünyan»* kelimesi ise gufran vezninde bina ve yapı demektir. *Şefa* da kenar ve kıyı anlamındadır. Nitekim daha önce Al-i İmran suresinin 103. ayetinde bu kelime zikredilmiştir. *Cürüf, el-Carf* veya *el- ictiraf* kelimesinden gelmektedir. Sularla aşınan şey veya bir şeyi temelinden kaldırmak mânâsındadır. *Harin* kelimesi ise düşmek, kaymak demektir. Yani o aşınma binayı cehennem ateşine kaydırmış, düşürmüştür.

Mezkûr ayet-i kerime bir darb-ı meseldir. Yani binasını İslâm temeli üzerine kuran mı, yoksa şirk ve nifak üzerine kuran mı daha hayırlıdır? Bu ayet kafirin binasının cehennem kıyısında kurulmuş yapıya benzediğine işaret etmektedir. Öyle ki bu bina içinde bulunanlarla birlikte heran göçüp cehenneme yuvarlanabilir.

Yine işaret ediliyor ki, Allah'a yönelik bir takvaya dayanarak başlanan her şey bâki kalır, sahibi onunla mesud olur, Allah'ın huzuruna yükselir. Fakat böyle bir niyet taşımayan her hareket akim (sonuçsuz) kalmaya mahkûmdur.

«Onunla beraber çöküp cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi?» cümlesi ile ilgili olarak ihtilaf meydana gelmiştir.

Bazılarına göre bu cümle mecaz, bazılarına göreyse hakikat ifade eder. Hakikat olduğunu söyleyenlerin iddiasına göre, Hz. Peygamber (s.a) *Mescid-i Dırar'ı* yıkmak üzere bir heyet gönder-

diğinde oradan semaya yükselen bir duman görülmüştür. Yine Said bin Cübeyr'den gelen bir rivayete göre, bir kimse elindeki dalı mescidin içine sokup, çıkardığında onu yanmış ve simsiyah olmuş olarak görürdü. Bazı müfessirler de, *Mescid-i Dırar*'ın inşa edildiği yerin her kazılışında oradan bir duman çıktığını söylemişlerdir.

Asım bin Ebi Nücud'un, Zırrı bin Hubeyş'den, onun da İbn Mes'ud'dan rivayet ettiğine göre, cehennem yer tabakasının içerisindedir. Delili de *«Onunla beraber çöküp cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi?»* ayetidir.

Cabir bin Abdullah, Hz. Peygamber'in (s.a) döneminde *Mescid-i Dırar*'ın yerinden duman çıktığını gördüğünü söylemektedir.

İkinci görüşe göre bu ayet mecaz ifade eder. Yani o bina cehennem ateşinden oluşmuş, adeta cehennem ateşine düşmüş gibidir. Bu tıpkı *«Onun annesi haviyedir»* ayetindeki kullanım gibidir.

Kurtubî tüm bunları zikrettikten sonra ilk yorumun daha zahir olduğunu ve onda muhal bir tarafın bulunmadığını söylemektedir. (1)

(110) *«Yaptıkları bina, kalpleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Yaptıkları bina» ifadesiyle *Mescid-i Dırar* kastedilmektedir. *«Rîbe»* kelimesi de şek, şüphe ve nifak mânâsındadır. Kelbî'ye göre *rîbe*, hasretlik, pişmanlık demektir. Çünkü onlar *Mescid-i*

(1) Kurtubî, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 265, vd.

Dırar'ı inşa etmelerinden ötürü pişman olmuşlardı. Süddî, Habib ve Müberred'e göre rîbe, öfke mânâsında kullanılmıştır.

«Kalpleri parçalanmadıkça» cümlesini İbn Abbas, *«Kalpleri parçalanıp, ölmedikçe»* şeklinde yorumlamaktadır. *Çünkü, «Habl' ul-Metin»* denilen damarın parçalanmasıyla hayat son bulur.

Süfyan Sevrî buna *«Tevbe etmedikçe»* mânâsını veriyor. İkrime ise, *«Ancak öldükten sonra kabirlerinde kalpleri parçalanınca, o şüphe kalplerinden çıkar»* demektedir.

Abdullah bin Mes'ud'un talebeleri de, *«Kalp parçalansa bile bu onların kalplerinde bir şüphe olarak devam eder»* diye anlam vermektedirler. Yani ölüp, yaptıklarını kesinlikle karşılarında görünceye kadar bu şek ve şüphe sürecektir. Buradaki şek ile onların Hz. Muhammed'in (s.a) peygamberliği hakkındaki şüpheleri kastedilmektedir. *«Yaptıkları bina kalpleri parçalamadıkça yüreklerinde bir şüphe olarak devam edip gidecektir»* ayeti de bunu ifade eder zaten. Yani o bina böyle bir şüpheye sebep olmuştur. Adeta o şüphenin ta kendisidir.

Fahruddin Razi'ye göre burada dikkat edilecek birkaç nokta vardır.

1) Münafıklar *Mescid-i Dırar'ı* inşa ettiklerinde gayet sevinmişlerdi. *Ancak Mescid-i Dırar'ın* yıkılması emredildiğinde bu onlara oldukça ağır geldi, öfkeleri daha da arttı. Hz. Peygamber'in (s.a) risaleti ile ilgili olarak zaten var olan şüpheleri daha da arttı.

2) *Mescid-i Dırar'ın* yıkılması emredildiğinde bunun hasedden dolayı olduğunu sandılar. Böylece Hz. Peygamber'e olan güvenleri tamamen ortadan kalktı ve korkuları daha arttı. Öyle ki

kendi hallerine mi bırakılacaklar yoksa öldürülecekler mi diye dehşete düştüler.

3) Onlar mescid yapmakla iyilik yaptıklarına inanıyorlardı. Ancak yaptıkları mescidin yıkılması emredilince bunun hangi sebepten olduğunda şüpheye düştüler.

CENNET'İN KARŞILIĞI

(111) *«Kuşkusuz ki Allah müminlerden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkur ayet müminleri cihada sevk ve teşvik etmekte, cihaddan geri kalanların durumunu açıklamakla da onları adeta cihada sürüklemektedir.

Şihab'ın da naklettiği gibi, cihada teşvik eden hiçbir söz, bu ayetten daha beliğ, daha güzel bir şekilde gelmemiştir. Çünkü bu ayet cihadı Allah ile yapılan bir alış-veriş şeklinde ortaya koymaktadır. Onun karşılığı da herhangi bir gözün görmediği, herhangi bir kulağın işitmediği, herhangi bir insanın hissetmediği bir şeydir. Bunun karşılığında mutlaka düşmanların öldürülmesi şart koşulmuş değildir. İlay-ı Kelimetullah için öldürülen kimseler de aynı karşılığı alacaklardır. Allah Teâlâ bu alış-verişi semavî kitaplarında tescil etmiştir ki bu da kişinin elinde en büyük delildir. O va'dini hak kılmıştır. O'ndan daha fazla va'dine sadık olan kimse yoktur. O'nun borçla yaptığı alış-veriş, başkalarının peşin olarak yaptığı alış-veriş'ten daha güvenilirdir.

Allah Teâlâ bu ayette müminlerin cihadını, mallarını ve canlarını vermelerini *alış-veriş* olarak nitelemiştir. *«Savaşırlar»* fiilini de alış-verişin vukû bulduğu yerin beyanı sadedinde getirmiş-

tir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a) *«Cennet kılıçların gölgesi altındadır.»* diye buyurmuştur.

Allah Teâlâ bu alışverişin geçerliliğini, *«İşte büyük kurtuluş budur»* demek suretiyle tescil etmiştir. Bu noktadan hareketle sahabe bu ayete büyük önem atfetmiştir.

Cabir bin Abdullah'tan rivayet olunduğuna göre, bu ayet Hz. Peygamber (s.a) mescidde iken nazil olmuştur. Ensardan bir kişi abasının eteği boynunda dolanmış bir halde gelerek, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bu ayet nazil mi oldu?»* diye sordu. Hz. Peygamber'in (s.a) *«Evet»* demesi üzerine o kimse, *«Bu ne kârlı bir alışveriştir. Biz bu alış-verişi ne kimseye bırakırız ne başkasına bırakılmasını isteriz» dedi.* (İbn Ebi Hatim, İbn Merduveyh)

Kurtubî, bu ayetin II. Akabe biatı hakkında nazil olduğunu söylemektedir. Bu biatta Ensar'dan 70 kişi Hz. Peygamber'e gelmişti. Yaşça en küçükleri Ukbe bin Amr idi. Onlar *Akabe*'nin yanında peygamber ile bir araya geldiklerinde Abdullah bin Revaha, Hz. Peygamber'e (s.a) şöyle dedi:

— Ey Allah'ın Rasûlü Rabbinin ve senin şartların nedir?

Hz. Peygamber (s.a)

— Rabbim için şartlarım, O'na ibadet etmeniz, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızdır. Kendim için şartım canlarınızı ve mallarınızı nasıl koruyorsanız, beni de öyle korumanızdır.

Tekrar soruldu :

— Böyle yaptığımız takdirde bize ne vardır?

Hz. Peygamber (s.a)

— Size cennet vardır.

Bunun üzerine onlar da:

— Bu ne kârlı bir alış-veriştir. Ondan ne döneriz ne dönülmesini isteriz, dediler.

İşte o zaman, *«Kuşkusuz ki Allah müminlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır»* ayeti nazil oldu. Artık bu ayet Ümmet-i Muhammed'den Allah yolunda kıyamete değin cihad eden herkesi kapsamaktadır.

«Binaenaleyh öldürürler ve öldürülürler» cümlesi Allah yolunda yapılan savaşın, insanın canını feda etmesi demek olduğunu ve savaşan kimsenin evine sapasağlam ganimetle dönse bile yine de canını feda etmiş sayılacağını göstermektedir. Çünkü öldürmek veya öldürülmek şıklarından ikisi veya birisi de tahakkuk etse, ya da ikisi de tahakkuk etmese yine savaşa katılanlar için değişen bir şey olmaz. Ancak bazılarına göre, cihad mücerred azimetle ve bizzat savaşa katılmakla tahakkuk etmiş sayılır. Velev ki vuruşma olmasın. Zahire göre, mücahidlerin ecirlerinin, (her ne kadar aralarında ortak bir nokta varsa da) alacakları sevaplar farklıdır.

ALLAH YOLUNDA SAVAŞANLARIN FAZİLETLERİ

Hz. Peygamber (s.a), *«Allah yolunda savaşa katılan bir kimse ganimeti elde ederse, o ahiretteki ecrinin üçte ikisini acele olarak almış olur, üçte biri ise kendisi için kalır. Herhangi bir ganimete nail olamazsa eğer, ecri kendine tamamlanır»* diye buyurmuştur. (Müslim)

Başka bir rivayette ise, *«Herhangi bir birlik veya manga Al-*

lah yolunda savaşa çıktığında, ganimet elde edip, sağlam olarak geri dönerse, onlar ecirlerinin üçte ikisini dünyada elde etmiş olurlar. İçlerinden biri zorluk çeker, yaralanır o zaman onun ecrinin tamamı ahirette kendisine verilir» diye buyurulmuştur.

Bazıları da ganimetle ecrin eksilmeyeceğini, ecrin eşit olduğunu söyleyerek, şu hadisi delil olarak öne sürmüşlerdir: *«Mucahid elde ettiği ecir ve ganimet ile döner.»* (Buharî, Müslim)

Nitekim Bedir mücahidleri de ganimeti elde etmelerine rağmen yine de Allah'ın kendilerine bahşettiği makama ermişlerdir.

Ancak bu görüştekilere *«Buharî ve Müslim'deki hadis mutlaklık ifade eder. Müslim'deki diğer hadis ise kayıtlayıcıdır. Dolayısıyla mutlakı kayıtlayıcıya hamletmek gerekir»* diye cevap verilir. Üsteilk Bedir mücahidleri hakkında, *«Onlar eğer ganimet edinmeselerdi, ecirleri tam kalırdı. Oysa ganimet elde etmişlerdir»* şeklinde bir nass yoktur. Onların Bedir mücahidleri olmaları, mertebelerinin ötesinde başka ve üstün bir mertebeye sahip olmalarını gerektirmez.

Ayrıca hadisin senedinde Ebu Hanî vardır. Onun meçhul olduğunu ve naklettiği hadise güvenilmeyeceğini söyleyenler, önemli bir hata yapmış olurlar. Çünkü o meşhurdur ve kendisi güvenilirdir. Ondan Leys bin Sa'd, Hayat, İbn Vehb ve hadis imamlarından birçok kimse hadis rivayet etmiştir. Onun *sika* olduğuna, sırf Müslim'in kendisinden hadis rivayet etmesi yeterlidir.

Doğrusu şudur ki savaşta ganimet almayanın ecri, ganimet alandan daha fazladır. Çünkü daha önce söylediklerimizin özü ve açıklığı bunu icap ettirir. Nitekim bu da sahabeden gelen meşhur hadislerin özlerine ve açıklıklarına muvafıktır. Bundan anlaşılıyor ki öldürülenin ecri, öldürenin ecrinden daha fazladır. Zira öldürülen şehit olmuş, öldüren ise gazi olarak kalmıştır.

Ebu Hüreyre'den rivayet edilen şu hadisin zahiri de, Allah yolunda öldürülmek ile ölmek arasında bir fark olmadığına delâlet etmektedir : *«Allah yolunda öldürülen kimse şehittir. Allah yolunda ölen kimse de şehittir.»* (Müslim)

Bu yorum aynı zamanda şu ayetle de mutabıktır: *«Kim Allah ve Rasûlü için hicret etmek amacıyla evinden çıkar da kendisine ölüm yetişirse, onun mükâfatı Allah'ın üzerinedir.»* (Nisa : 100)

Hasan Basrî'nin Rasûlullah'tan rivayet ettiği, *«Kul kanını feda edinceye kadar her sevabın üzerinde, diğer bir sevap vardır. Bunu yaptığı zaman artık bu sevabın üzerinde başka bir sevap yoktur»* hadisi, şehadet mertebesinin ne büyük mertebe olduğunu tescil eden delillerden biridir (1)

Hasan Basrî'den rivayet olunduğuna göre, bir bedevî Hz. Peygamber'in yanına gelir. Hz. Peygamber (s.a) o sırada, *«Kuşkusuz ki Allah müminlerden canlarını satın almıştır»* ayetini okuyordu. Bedevî, *«bu kimin sözüdür?»* diye sorunca Hz. Peygamber (s.a), *«Allah'ın sözüdür»* diye cevap verdi. Bunun üzerine bedevî, *«Allah'a yemin ederim ki bu kârlı bir alışveriştir. Bundan ne dönerim ne de dönülmesini isterim»* diyerek savaşa çıktı ve şehit düştü.

«Allah yolunda savaşırlar» cümlesi bir müslümanın niçin savaştığını ortaya koymaktadır. Yani bir müslüman ancak Allah yolunda ve Allah için savaşır.

Ubade bin Velid'den rivayet olunduğuna göre, Esad bin Zürare Akabe gecesi Hz. Peygamber'in (s.a) elinden tutar ve *«Ey insanlar! Muhammed'e ne üzerine biat ettiğinizi biliyor musunuz? Kuşkusuz ki siz Araplar, acemlerin, cinlerin ve insanların tümüy-*

(1) Kurtubî, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 267.

le savaşmak üzere ona biat ettiniz» diye seslendi. Orada bulunanlar da buna mukabil, *«Biz Muhammed kime savaş açarsa savaşır, kiminle barış yaparsa onunla barış yaparız»* dediler. Esad bin Zürare, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bizim üzerimizdeki şartını söyle»* deyince Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu :

— Bana, Allah'tan başka ilah bulunmadığına, benim O'nun Rasûlü olduğuma, namazı kılıp, zekâtı vereceğinize, dinleyip itaat edeceğinize, işin başına geçenle (Ulu'l Emr ile) münazaa etmeyeceğinize aile fertlerinizi koruduğunuz gibi beni de koruyacağınıza dair biat etmenizi istiyorum!

Onlar da Hz. Peygamber'in (s.a) bu konuşması üzerine ve bu şartlar üzerine biat ettiklerini söylediler. Ensar'ın sözcüsü, *«Ey Allah'ın Rasûlü! bu şartlar üzerine sana biat etmemiz karşılığında bizim için ne vardır?»* diye sorunca Hz. Peygamber (s.a) *«Sizler için cennet ve Allah'ın yardımı vardır»* diye buyurdu. (İbn-Sa'd)

Şa'bî'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) Akabe gecesinde yanında amcası Abbas bin Abdülmuttalib olduğu halde geldi. Abbas'ın fikir ve görüşü vardı. Ensar'dan da 70 kişi gelmişti. Yanlarına gittiklerinde Abbas, *«İçinizden sadece sözcünüz konuşsun ama fazla sesli konuşmasın. Kuşkusuz ki müşriklerin üzerinizde gözcüsü vardır. Eğer sizi haber alırlarsa, sizleri perişan ederler.»* dedi. Ensar'ın hatibi olan Esad bin Zürare,

— Ey Muhammed! Önce Rabbin için sonra da kendin ve ashabın için dilediğini iste. Sonra bize, Allah ve sizin üzerinizdeki sevabımızı söyle, dedi.

Hz. Peygamber (s.a)

— Rabbim için, O'na kulluk yapmanızı, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı, kendim ve ashabım için de bizi barındırmanızı,

bize yardım etmenizi ve kendinizi koruduğunuz gibi bizleri de korumanızı istiyorum, dedi. Yani kendinizi hangi şeylerden koruyor, müdafaa ediyorsanız, bizi de ondan koruyacak müdafaa edeceksiniz.

Esad bin Zürare, «*Bunu yaparsak bizim için ne vardır?*» diye sorunca Hz. Peygamber (s.a) «*Sizin için cennet vardır*» diye buyurdu. Şa'bi «*Bu hadisi her rivayet edişimde, yaşlı-genç herkes bundan daha etkili ve daha manidar bir hutbe işitmediklerini söylüyordu*» *demiştir.* (İbn Sa'd)

Mezkur ayetin Ensar'ın biatı ile ilgili olarak nazil olmasının mânâsı, o biatın bu ayetin tamamına dahil olması demektir. Yoksa bu ayetin o zaman özel olarak nazil olduğu mânâsında değildir.

Ebu Hüreyre'den merfu olarak rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) «*Kim Allah yolunda kılıcını çekerse o, Allah ile biat etmiştir*» *diye buyurmuştur.* (İbn Merduveyh)

Hasan Basrîden gelen bir rivayette, «*Yeryüzünde bu biata dahil olmayan hiçbir mümin yoktur*» (başka bir rivayette, «Allah'ın her müminle yaptığı biata koşun») denilmektedir (İbn Ebi Hatim, Ebu Şeyh)

التَّآئِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّآئِحُونَ الرَّاكِعُونَ
السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ
الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ
﴿١١٢﴾ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا
لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ
أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ
إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ
تَبَرَّأَ مِنْهُ ۚ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَمَا كَانَ اللّٰهُ
لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ ۚ إِنَّ اللّٰهَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ إِنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ
وَالْأَرْضِ ۖ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۗ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾ لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ
وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ
مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ
ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾

112 — (Böyle bir alışveriş yapanlar); tevbe eden, ibadet eden, hamdeden, seyahat eden, rükû eden, secde eden, iyiliği emredip, kötülükten alıkoyan ve Allah'ın sınırlarını koruyan kimselerdir. O müminleri müjdele!

113 — Kendilerine onların gerçekten çılgın ateşin arkadaşları oldukları açıklandıktan sonra, yakınları dahi olsa müşrikler için bağışlanma dilemeleri ne peygambere ne de müminlere yakışır.

114 — İbrahim'in babası için af talep etmesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi. Yoksa onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, (İbrahim) ondan uzaklaştı. Kuşkusuz ki İbrahim çok yumuşak huylu ve içli biriydi.

115 — Bir kavme Allah hidayet verdikten sonra, korkup sakınacak şeyleri kendilerine açıklayıncaya değin onları sapıklığa sürükleyecek değildir. Kuşkusuz ki Allah herşeyi bilendir.

116 — Göklerin ve yerin mülkü yalnız Allah'ındır. O diriltir ve öldürür. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.

117 — Andolsun ki Allah, peygamberin, o güçlük vaktinde ona tabi olan muhacirlerin ve ensarın üzerine tevbe ihsan etti. Onların içinde bir grubun kalbi neredeyse kaymak üzere idi. Sonra Allah onlara karşı çok şefkatli ve çok esirgeyici olduğundan, tevbelerini kabul etti.

(112) *Tevbe eden, ibadet eden, hamdeden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yukarıdaki ayet daha önce bahsi geçen canlarını ve mallarını cennet karşılığında Allah'a satan müminlerin özelliklerini belirtmektedir. Mükemmel şekilde tevbe edenler ve Allah'ın rızasından alıkoyan her türlü ahlâkî davranıştan kaçınanlar işte bu müminlerdir.

Tevbe edenlerin durumları şartlarına göre değişkenlik arzeder. İslâm'a girmek isteyen kafirlerin tevbesi, üzerinde bulundukları küfr ve şirkten dönmeleri demektir. Nitekim bu surede Allah Teâlâ daha önce «*Eğer onlar tevbe eder, namazı kılar ve zekâtı verirlerse sizin dinde kardeşlerinizdir*» diye buyurmuştur. Münafıkların tevbesi de yine bu surede söz konusu edilmişti. Tebûk Seferi'nden geri kalan müslümanların tevbesi de asinin isyanından tevbesine dahildir. Diğerleri gibi bu da önceki ayetlerde geçmişti. Ayrıca iyilik ve hayır amellerinde hata yapanların tevbesi de vardır ki, bu tevbe de onların O'na can-ı gönülden yönelmesi ve o amelleri tam anlamıyla yapması suretiyle vukû bulur. Bunun gibi Rabbinden gafil olanların tevbesi de o kimsenin Allah'ı çokça zikretmesi ve çokça şükretmesiyle olur. Allah Teâlâ'nın tüm bu kimselerin tevbelerini kabul etmesi ile ilgili ayetler (117 - 118) ileride gelecektir.

«*İbadet edenler;*» yani sadece Rablerine ibadet edenler. On-

lar ibadetlerinde, tüm vakitlerinde ihlasla sadece O'na yönelirler. Yine onlar gerek duada, gerek yardım istemede, gerekse ibadetin diğer türlerinde sadece O'na yönelen ve sadece O'na hamdeden kimselerdir. Yani gizli-açık«*Hamd*» lafzını veya başka lafızları zikretmek suretiyle Rablerini zikrederler.

SEYAHATIN MEŞRUİYETİ

«*Seyahat edenler;*» yani ilim tahsili veya cihad gibi Allah yolunda amel etmek için yeryüzünün bir bölgesinden diğer bölgesine gidenler. Atâ'dan gelen rivayete göre bu «*Hicretin meşru olduğu yerde, hicret için seyahat edenler*» mânâsındadır.

Abdurrahman bin Zeyd'den gelen başka bir rivayete göre burada *seyahat edenler* ile muhacirler kastedilmiştir. Ümmet-i Muhammed ya hicret için ya da yararlı bir bilgiyi elde etmek için seyahat eder. Veyahut seyahat, Ümmet-i Muhammed'in yararı için yapılır.

İkrime'den gelen rivayete göre burada, Hz. Peygamber'in (s.a) hadislerini toplamak için seyahat kastedilmektedir. Çünkü muhaddisler hadis dinlemek için bir beldeden bir beldeye seyahat ederlerdi.

Bu ifadeyle, Allah'ın mahlûkatını ibretle müşahade etmek, diğer kavimlerin durumlarını yerinde görmek, bunlardan ders çıkarıp, Allah'ın nizamına, hüküm ve ayetlerine muttali olmak için yapılan seyahatler de kastedilmiş olabilir. Nitekim buna delâlet eden birçok ayet-i kerime vardır. Mesela bir ayetinde Allah Teâlâ «*Yeryüzünde dolaşın*» diye buyurmaktadır.

Abdullah bin Mes'ud'dan gelen rivayete göre, *seyahat edenler* ile *oruç tutanlar* kastedilmiştir. Nitekim Tahrim suresinde ge-

çen *seyahat kelimesini* İbn Mes'ud oruçla tefsir etmiştir. Onun bu görüşü birçok müfessir tarafından kabul görmüştür. Çünkü onlara, kadınların yeryüzünde seyahat etmeleriyle Allah'ın övgüsüne mazhar olmaları uzak bir ihtimal olarak görünmüştür. Çünkü İslâm'da bir kadının yanında kocası veya mahremlerinden biri olmadığı halde tek başına seyahat etmesi tehlikeli olarak vasıflandırılmıştır. Ancak kadının kocası veya mahremlerinden biri ile ilim elde etmek, salih bir amel, sıhhat veya rızkını kazanmak maksadıyla seyahat etmesi, şüphesiz bu seyahatından dolayı övülmesini gerektirir. Hatta hayatın yararlı sahalarında erkekleriyle birlikte katılmaları çok uygun olur. Nitekim kadınlar savaşla mükellef olmadıkları halde Hz Peygamber (s.a) ve ashabın hanımlarını savaşlara götürdüklerine dair sahih rivayetler gelmiştir. O kadınların bu savaşlara götürülmelerinin nedeni, mücahidlere yemek hazırlamaları, su getirmeleri ve onların yaralarını sarmaları gibi hizmetlerde bulunmaları içindir. Bu durum Tevbe suresinin 71. ayetinde *«Mümin erkeklerle mümin kadınlar birbirlerinin dostu ve yardımcısıdırlar»* şeklinde belirtilmiştir. Binaenaleyh kadınlar savaşa götürülüyorlarsa eğer, tehlike bakımından daha az olan seyahatlara götürülmelerinin daha makûl olması icap eder. Kadınların kocalarıyla birlikte seyahata çıkmaları hem kadınlar için hem kocaları için daha münasiptir.

Süfyan bin Uyeyne ayetteki *«seyahat edenler»* ibaresini *«Oruç tutanlar»* şeklinde tefsir etmesinin nedenini, oruçlu kimsenin ibadetlerde olduğu gibi tüm lezzetleri terketmesiyle açıklamıştır.

el-Azharî'ye göre oruçlu kimseye *sayih* denilmesinin nedeni, onun yanına herhangi bir azık almayıp nefsini yemekten alıkoyarak seyahat etmesidir. Nitekim sırf bu yüzden bazıları, *seyahat edenler* ibaresini, oruca devam eden oruçlu kimselerin sıfatı olarak kullanmışlardır.

Sufiler, övülen seyyahların durumunu, daha önceki toplum-

larda olduğu gibi, nefislerini eğitmek, zorluklara katlanarak, kalplerini temizlemek, desinler, görsünler'den uzaklaşmak, ibadette (Allah huzurunda) kalplerini ihlasla bezemek, marifetin derecelerinde ilerlemek için gezen kimselere tahsis etmişlerdir.

İslâm'dan önce de *seyahat*'ın bu mânâda kullanıldığı meşhurdur. Hatta *Kamus* sahibi, *«Seyahat yeryüzünde ibadet maksadıyla gezmek demektir»* diyor. Hz. İsa'ya *Mesih* denilmesinin nedeni budur. Ancak bu görüşe itiraz edilmiştir. Çünkü bu kullanım, lûgat bakımından değil, örf bakımındandır.

Reşid Rıza, *Menar Tefsiri'nde* (11 cilt) bu ayeti tefsir ederken şunları söylemektedir:

Seyahat hususunda Sufîlerin birçok bidat davranışları vardır. Meselâ peygamberlere ve salihlere nisbet edilen mezarları ziyaret ve oralarda yatanların ruhlarından yardım istemek maksadıyla seyahatlara çıkmaktadırlar. Onların çoğunun bir beldeden bir beldeye yolculuklar yapmaları nefislerinin hevasından başka bir şey değildir. Sırf bu yolculuklar nedeniyle, insanlara yararlı olan amellerden mahrum oluyor, evlenmekten geri kalıyorlar. Bazıları da bu yolculuklarda birçok kötülükler işlemektedirler. Öyle ki halktan bir şeyler alma tamahına düşerler. Oysa dilenmek zorunlu olmadıkça haramdır. Fakihler onların bu seyahatlarını sürekli reddetmişlerdir.

İbn'ul-Cevzî, *«Yeryüzünde herhangi bir amacı olmayan ve herhangi bir yere gitmeyi hedeflemeyen seyahatler, yasaklanan seyahatlardandır»* demektedir. Çünkü Hz. Peygamber'den (s.a) gelen bir hadiste *«İslâm'da ruhbanlık yoktur»* diye buyurulmuştur. Ayrıca İslâm'da *«Tebettül»* yani evlenme dahil, her şeyi bırakıp seyahat etmek veya kendini ibadete vermek de yoktur. Nitekim İmam Ahmed de, *«İslâm'da seyahat hiçbir şey değildir. Ne peygamberlerin ne de salihlerin fiillerinden sayılır»* demiştir. Çünkü yolculuk kalbi parçalar. Bundan dolayı bir müridin ya ilim elde

etmek veya kendisine örnek bir mürşidi görmek için seyahat etmesi uygundur.

İbn Cerir'in Ebu Hüreyre'den merfu ve mevkuf olarak rivayet ettiği *«Seyahat edenler oruç tutanlardır»* hadisinin Hz. Peygamber'e ref edilmesi bana göre doğru değildir. Çünkü bu söz Hz. Aişe, İbn Abbas, Mücahid ve başkalarının sözü olarak da rivayet edilmiştir. Amr bin Dinar, bu hadisi Ubeyd bin Umeyr'den mürsel olarak da rivayet etmiştir.

Ebu Davud, Kasım kanalıyla Ebu Abdurrahman Ebu Umama'den şöyle rivayet eder: Bir kimse Hz. Peygamber'e (s.a) gelerek, *«Ey Allah'ın Resûlü! Bana seyahat için izin ver»* dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a) ise, *«Ümmetimin seyahatı Allah yolunda cihad etmektir»* diye buyurdu. Hafız el-Münzirî, bu hadisin ravisi Kasım hakkında birçok muhaddisin aleyhte konuştuğunu, söylemiştir.

İmam Gazalî *İhya-u Ulum'id - Din* adlı eserinin *Sefer* bölümünde seyahatın kural ve icapları hakkında çok değerli şeyler söylemektedir ki bunun benzerini başka bir kitapta bulmak mümkün değildir. (1)

«Rükû edenler, secde edenler»: Kur'an'ı Kerim'de namaz; bazen *salat,* bazen de kıyam, rükû ve secde gibi içindeki rükunlarla ifade edilmiştir.

«İyiliği emredip, kötülükten alıkoyanlar» Bunlar da diğerleri gibi daha önce söz konusu edilen müminlerin özelliklerindendir.

«Allah'ın sınırlarını koruyan kimseler»; yani Allah'ın hükümlerini, bu hükümlerin vacip veya mahzurlu olarak bildirdiklerini,

(1) Reşid Rıza, Tefsir'ul-Menar, cilt: 11, sh: 52-54.

müslümanların önderlerine, ulu'l-emr'e hal ve akd ehline vacip olanları koruyanlar.

«O müminleri müjdele!»; yani Ey Muhammed! Bu özelliklere sahip olan müminlere müjde ver.

Allah Teâlâ burada müjdesi verilen şeyin yüceltilmesi ve dünya ile ahiretin nimetlerini de kapsaması için onun ne olduğunu beyan etmemiştir.

Sayıların atıfsız olarak kullanımları dilin hususiyetlerindendir. Bu ayette *kötülükten men etmek, iyiliği emretmek* lafzı atfedilmiştir. Onun nedeni, Allah Teâlâ'nın bu iki davranışın da farz olduğuna ve ikisinin de birbirinden kesinlikle ayrılmayan amellerden olduğuna işaret etmek istemesidir.

el-Hafizun kelimesinin *vav* ile atfedilmesinin nedenine gelince, bazı kimselere göre yedinci vasıflı sayının tamam olmasıdır. Çünkü yedi, tam bir sayıdır. Sekiz ise başka bir sayının başlangıcıdır. Bundan dolayı mezkur *vav*'a sekizincinin *vav*'ı denilmiştir.

Bazı müdekkik nahiv alimleri (*), böyle bir *vav*'ın olmadığını söylemişlerdir. Bazıları da *el-Hafızun* kelimesinin daha önce geçen sıfatların tafsili olduğu görüşündedirler. Onların içine dahil olmadığı kesinlikle bilmediğinden onlarla beraber atıfsız sayılmamıştır. Ancak bunun aksine asıl ve en kuvvetli neden şudur: Bu kelime genel olarak teklifleri, özel olarak menhiyyatı kapsayan bir vasıf olduğundan dolayıdır ki, *vav* ile atıf yapılmıştır. Kendisinden önce sayılan yedi vasfı ise emredilenlerdir. Bunlara iman eden

(*) Nahiv ilmi kaide ve kurallara davalı bir ilim dalıdır. Arapçada terkiplerin i'rab ve bina yönünden durumlarını bildirir.

kimsenin kemâli, ancak menhiyyattan korunmakla beraber gelir. Bu ise Allah'ın sınırlarını korumak hususunda gözetilen ilk esastır. Nitekim, *«İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onlara yaklaşmayın,» «İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın aşmayın,» «Kimler Allah'ın sınırlarını aşarsa onlar zalimlerin ta kendileridir,» «İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa o nefsine zulmetmiştir»* şeklindeki ayetler de buna işaret etmektedirler.

Bu anlatılanlar sonucunda ayetin mânâsı şöyle olur: *«Gerçek müminler canlarını Allah'a satmış ve bu yedi özellikle bezenmiş kimselerdir. Onlar bunun yanında emir ve nehiyde Allah'ın sınırlarını korurlar.»*

EBU TALİP

(113) *«Kendilerine onların gerçekten...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Sahiheyn'de mezkûr ayetin Ebu Talib hakkında nazil olduğu bildirilmektedir. Şöyle ki; Ebu Talib sekârat içindeyken Hz. Peygamber (s.a) kendisini *«La ilahe illallah»* demeye davet eder, fakat o bu kelimeyi söylemekten kaçınır ve bunun üzerine bu ayet nazil olur.

Ebu Talib hicretten önce Mekke'de vefat etmiştir. Dolayısıyla bu ayetin onun ölümünden sonra nazil olup, daha sonra *Medenî* bir sureye(ahkâmla ilişkisinden ötürü) ilhak mı edildiği, yoksa Tevbe suresinin diğer ayetleriyle birlikte nazil olup, Hz. Peygamber'in (s.a) daha önce Ebu Talib için af talebinde bulunmasının hükmünü mü beyan ettiği tartışmalıdır. Çeşitli kanallardan gelen rivayetlere göre, Hz. Peygamber'in (s.a) annesinin mezarını ziya-

ret edip, onun hakkında af talebinde bulunduğu için bu ayetin indiği de iddia edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Bu ayet küfür üzerine ölen bir kimse hakkında af talebinde bulunulamayacağını, dua edilmesinin ve rahmet okunmasının kesinlikle haram olduğunu beyan etmektedir. Bir kafir hakkında *«Rahmetli,» «Affolsun»* şeklinde ifadeler kullanmak da böyledir.

Said bin Müseyyeb'ten (onun babasından) şöyle rivayet edilmiştir : Ebu Talib ölümle pençeleşirken Hz. Peygamber (s.a) onun yanına varır ve Ebu Talib'in yanında Ebu Cehil ile Abdullah bin Ebi Ümeyye adlı kafirlerin oturduklarını görür. Sonra da şöyle der: *«Ey amca! La ilahe illâllah de ki bu kelime ile Allah katında senin hakkında delil getirebileyim»* dedi. Fakat hemen Ebu Cehil ile Abdullah bin Ebi Ümeyye, *«Ey Ebu Talib! Sen Abdulmuttalib'in dininden dönmek mi istiyorsun?»* dediler. Hz. Peygamber (s.a) sürekli amcasına *«La ilahe illâllah»* demesini telkin ederken, diğer yandan Ebu Cehil ile Abdullah da önceki sözlerini tekrar edip duruyorlardı. Sonunda Ebu Talib, *«Ben Abdulmuttalib'in dini üzerindeyim»* diyerek, *«La ilahe illâllah»* demekten kaçındı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a), *«Allah'a yemin ederim ki, nehyedilmedikçe senin için af talebinde bulunacağım»* deyince Allah Teâlâ mezkûr ayeti indirdi: *«Yakınları dahi olsa müşrikler için bağışlanma dilemeleri ne peygambere ne de müminlere yakışır»* (Buharî Müslim, İmam Ahmed, Neseî)

Elbette müşriklerin şirk üzerine öldükleri vahiy veya başka karinelerle ortaya çıktığında hüküm böyledir. Çünkü Allah Teâlâ Ebu Talib hakkında ayet göndererek peygamberine, *«Kuşkusuz sen sevdiğine hidayet edemezsin. Ancak Allah dilediğine hidayet eder»* diye buyurmuştur. Görüldüğü gibi Buharî, Kasas suresinin son ayetinin tefsirinde bunları söylemektedir. Bununla birlikte Tevbe suresinin bu ayeti hakkında ve *Sahih'inin Kitab'ul-Cenaiz* adlı bölümünde de aynı şeyleri söylemektedir.

Hafız ibn Hacer Askalanî Buharî şerhinde, Mücahid'in rivayetinde geçen, *«Ey kardeşimin oğlu! Ben Kureyş'in ileri gelenlerinin dini üzerindeyim»* şeklindeki ibareyi de kaydeder.

Ebu Hazm'dan rivayet olunan hadiste ise şu ibare vardır: *«Şayet Kureyşliler bu kelimelerden ötürü beni ayıplamayacak ve Ebu Talib ölüm korkusundan bu kelimeyi söyledi, demeyecek olsalardı, ben bu (istediğin) kelimeyi söyleyerek gözlerini aydınlatırdım»* (Tirmizi, Müslim, Tabaranî)

Hafız İbn Hacer daha sonra şöyle devam etmiştir :

Taberî, Şamul kanalıyla Amr bin Dinar'dan şöyle rivayet etmiştir : Hz. Peygamber (s.a) *«İbrahim, babası müşrik olduğu halde onun için af talebinde bulundu. Ben de Allah beni nehyedinceye kadar amcam Ebu Talib için af talebinde bulunacağım»* diye buyurunca, ashab-ı kiram *«Peygamberimiz amcası hakkında af talebinde bulunduğuna göre biz de küfür üzerine ölen atalarımız için af talebinde bulunalım»* dediler ve bu ayet nazil oldu.

Askalanî, burada çözülmez bir düğümün olduğunu söylemiştir. Çünkü Ebu Talib'in hicretten önce Mekke'de öldüğü hususunda ittifak edilmiştir.

Yine Hz. Peygamber'in (s.a) umreye gittiğinde annesinin mezarını ziyaret edip, Rabbinden annesi için af talebinde bulunma izni istediği ve bunun üzerine bu ayetin nazil olduğu da sâbittir. Ancak asıl olan, ayetin nüzulünün tekrar edilmemesidir.

Eyyub bin Hani kanalıyla Mesruk'tan, onun vasıtasıyla da İbn Mes'ud'dan rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) bir gün biz de arkasında olduğumuz halde mezarlığa gitti. Varıp bir mezarın yanına oturdu. Uzun zaman münacaatta bulundu. Sonra da ağladı. Biz de onunla birlikte ağladık. Dedi ki: *«Yanında oturdu-*

ğum mezar, annemin mezarıdır. Rabbimden ona dua etmek için izin istedim. Ancak bana izin vermediği gibi, bana «Yakınları için dahi olsa müşrikler için bağışlanma dilemeleri ne peygambere ne de müminlere yakışır» ayetini indirdi.» (Hakim, İbn Merduveyh)

İmam Ahmed, İbn Bureyde'den, o da babasından bunun bir benzerini rivayet etmiştir. Fakat İmam Ahmed'in rivayetinde, *«Biz bin kişiye yakın sayıda Hz. Peygamber'in (s.a) arkasında olduğumuz halde o mezarlığa gitti»* demektedir. Ayrıca bu rivayette ayetin nüzulu meselesine değinilmiştir.

Taberî'den bu konuda gelen bir rivayetinde, *«Hz. Peygamber (s.a) Mekke'ye gittiğinde mezarımsı bir yere vardı»* ibaresi mevcuttur.

Fudayl bin Merzuk'un, Atiyye'den gelen rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a) Mekke'ye gittiğinde annesinin mezarının yanında güneş ısınıncaya kadar durur. Bunu da annesi hakkında af talebinde bulunabilmesi için Allah Teâlâ'nın kendisine izin vereceğini umduğu için yapar. Ve ayet işte o zaman iner.

Tabaranî, Abdullah bin Kisar'dan, İkrime'den, İbn Abbas'tan İbn Mes'ud'un hadisinin benzerini rivayet etmiştir. Ancak bu rivayette *«Hz. Peygamber (s.a) Asfan Geçidi'nden inerken bunu yaptı ve ayet nazil oldu»* ibaresi kayıtlıdır.

İşte görüldüğü gibi bu rivayetler birbirini takviye etmekle birlikte, aynı zamanda ayetin Ebu Talib'in vefatından sonra olduğunu da göstermektedirler. Ayetin Ebu Talib'in vefatından sonra olduğunu gösteren diğer bir nokta da, Hz. Peygamber'in (s.a) Uhud Günü'nde mübarek yüzü kanlar içinde kaldıktan sonra, *«Ya Rabbi! Kavmimi affet. Onlar bilmiyorlar»* diye dua etmiş olmasıdır. Ancak bu duanın diri olanlara mahsus olması ihtimali söz

konusudur. Biz ise burada yaşamakta olan kafirler için dua etmenin caiz olup-olmaması meselesine girmiyoruz.

Ayetin nüzul sebebi her ne kadar daha önce vukû bulmuşsa da tehir edilmiş olması veya biri Ebu Talib, diğeri Amine Hatun ile ilgili olmak üzere ayetin iki nüzul sebebi olması ihtimal dahilindedir. Nüzulün sebepten sonra meydana geldiğine delâlet eden delillerden biri de, daha önce belirtiğimiz gibi yasaklayıcı ayet gelene değin Hz. Peygamber'in (s.a) münafıklar hakkında af talebinde bulunmaya devam etmiş olmasıdır. Hz. Peygamber'in (s.a) bu uygulaması, sebep her ne kadar daha önce vukû bulmuşsa da ayetin daha sonra nazil olduğunu göstermektedir. Nitekim bu hususa Ebu Talib hakkında inen *«Sen sevdiğine hidayet edemezsin. Ancak Allah dilediğine hidayet eder»* ayeti de işaret eder. Çünkü birinci ayetin Ebu Talib ve bir başkası hakkında, ikinci ayetin ise sadece Ebu Talib hakkında nazil olduğu anlaşılmaktadır. Sebeplerin birden fazla olduğunu teyid eden delillerden bir başkası da Ebu İshak kanalıyla Hz. Ali'den rivayet edilen şu sözdür: *«Bir kimsenin müşrik olan anne ve babası hakkında af talebinde bulunduğunu duydum ve gidip Hz. Peygamber'e (s.a) bu durumu arzettim. Allah Teâlâ bu ayeti indirdi.»* (İmam Ahmed)

İbn Ebu Nüceyh kanalıyla Mücahid'den rivayet olunduğuna göre; *«Müslümanlar, İbrahim (a.s) babası için af talebinde bulunduğuna göre, bizler de müşrik olan atalarımız hakkında af talebinde bulunabiliriz, dediler ve bunun üzerine ayet nazil oldu.»* (Taberî)

Yine bir hadiste varid olduğuna göre, ömrünün sonuna kadar hiçbir hayır işlemeyen kimse, son anda *La ilahe illâllah* der ve ölürse onun müslüman olduğuna hükmedilip, kendisine müslümanların ahkâmı tatbik edilir. Eğer diliyle söylemesi kalbindeki mânâ ile birleşirse, bunun Allah katında kendisine yararı dokunur. Ancak bu, hayatta amelin kesildiği ana varmamak, söyleneni anla-

mak ve cevap vermekten aciz olmamak şartıyla böyledir. Bu an, ölümün müşahade edildiği noktadır. Nitekim Allah Teâlâ, *«Kötülükler yapıp yapıp da nihayet ölüm gelip çatınca: 'Ben şimdi tevbe ettim' diyenlere ve kafir olarak ölenler için tevbe yoktur»* (Nisa : 18) ayetiyle bu hususa değinmektedir. En doğrusunu Allah bilir. (İbn Hacer'in sözleri burada son bulmuştur.)

HZ. İBRAHİM'İN BABASI HAKKINDA AF DİLEMESİ

(114) *«İbrahim'in babası için...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Hz. İbrahim'in yaptığı davranış, sizin de ona uymanızı gerektiren bir davranış değildir. Çünkü bu davranışın nedeni, Hz. İbrahim'in (a.s) babası hayatta iken ona verdiği sözdü. O babasının iman edeceğini umuyordu. Hz. İbrahim (a.s) babasına *«Andolsun senin için af talebinde bulunacağım. Allah katında senden bir şeyi uzaklaştırma yetkisine sahip değilim»* (Maide : 60) demişti. Yani sana hidayet vermeye, seni kurtarmaya yetkili değilim. Ben sadece Allah'a yalvarmaya güç yetirebilirim, diyen Hz. İbrahim (a.s), bu sözünü yerine getirebilmek için, *«Babamı affet! Çünkü o dalâlette olanlardandı. İnsanların haşrolundukları o günde beni rüsvay etme. Ki o günde kişiye hiçbir mal ve hiçbir evlat yarar sağlamaz. Ancak Allah'a selim bir kalple gelene bir yarar vardır»* (Şuara : 86 - 89) diye Allah'a dua etmiştir.

İbn Abbas, *«Hz. İbrahim (a.s) babası vefat edinceye kadar, onun hakkında af talebinde bulunmuştur. Ancak babası vefat edince, onun bir Allah düşmanı olduğunu anlayınca, Hz. İbrahim (a.s) ondan uzaklaşmıştır»* demiştir.

Katâde, babası ölünce Hz. İbrahim'in (a.s) onun hakkında tevbe etmekten vazgeçtiğini söylemektedir.

Bazıları da, bu durumu Hz. İbrahim'e (a.s) Allah'tan gelen bir vahiyle bildirildiğini, onun da bunun üzerine hem babası hakkında af talebinde bulunmaktan hem de onun yakınlığından uzaklaştığını ve böylece af talebini terkettiğini söylemektedirler. Çünkü onun imanı bunu gerektirirdi. Nitekim Allah Teâlâ, *«Allah'a ve Ahiret'e iman eden bir kavmi görmüyor musun ki, onlar Allah ve Rasûlü'ne savaş açanları sevmezler. İsterlerse o savaş açanlar babaları veya çocukları olsunlar»* diye buyurmuştur.

Anlaşıldığına göre Hz. İbrahim (a.s) babasının Kıyamet Günü'nde ateşte olmasını kendisi için utanç verici bir durum olarak görmüştür. O babasını ateşte görünce, *«Ey Rabbim! Beni mahlûkatın haşrolunacağı günde utandırmayacağını va'detmiştin. Oysa benim için babamın ateşte olmasından daha utanç verici hangi durum olabilir?»* der. Bunun üzerine de Allah Teâlâ onun babasını bir keler şekline sokar ki Hz. İbrahim, onun kavmince bilinen şekliyle görüp utanmasın.

Ayetin sonunda Hz. İbrahim'e (a.s) atfen kullanılan *«Evvah»* kelimesi çokça ah eden, hasret çeken kişiler için kullanılır. Hz. İbrahim (a.s) de Allah korkusundan çokça ah ediyor, kavminin müşrikleri ve özellikle babası için de hasret çekiyordu. Ayrıca *evvah* çokça korkan, dua eden, Allah'a yalvaran kimseler için de kullanılır. Nitekim merfu bir hadiste, *«El-Evvah, çokça sakınan ve Allah'a yakaran kişi demektir»* diye buyurulmuştur.

Evvah kelimesiyle ilgili olarak İbn Abbas'tan birçok rivayet gelmiştir. Ona göre *evvah, mümin* veya Habeş dilinde kesinlikle inanmış kimse anlamındadır.

Halim ise, öfkesini zapteden, öfke halinin kendisini çileden çıkarmayan, bilgisizliğinin ve heva ve hevesinin kendisini hafifliğe sürüklemediği kişi demektir. Sabır, Halim kişinin özelliklerin-

den olduğu bi, ayrıca başkasının kusurunu affetmek, olayları yumuşak bir şekilde karşılayıp, acelecilikten sakınmak da onun vasıflarındandır.

(115 - 116) *«Bir kavme Allah hidayet...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

115. ayet mezkur olaydan sonra Bedir Savaşı hakkında nazil olmuştur ve onunla ilgili hükümleri kapsamaktadır. Çünkü daha önce de ifade edildiği gibi, esirlerden fidye almak ile müşriklerden af talebinde bulunmak arasında bir fark yoktur. Her ikisi de nübüvvetin ve imanın gereklerine ters düşmektedir.

İbn Abbas'a göre bu ayet, esirlerden fidye alındığı zaman nazil olmuştur. Çünkü *«Size izin verilmeden önce o fidyeyi almaya hakkınız yoktu»* denilmektedir.

Bir kavme Allah hidayet verdikten sonra, korkup sakınacak şeyleri kendilerine açıklayıncaya değin, onları sapıklığa sürükleyecek değildir»; yani iman edip, göğüsleri İslâm'la açıldıktan sonra yanlış bir içtihadla kendilerinden bir söz veya amel sadır olsa bir kavmi Allah Teâlâ sapıklığa götürmez, onları saptırmaz. Çünkü bu O'nun sünnetine, hilmine ve rahmetine aykırıdır.

İbn'ul-Münzir'in rivayet ettiğine göre İbn Mes'ud her perşembe akşamı arkadaşlarına ve talebelerine hitap eder ve şöyle söylerdi: Sizden kimin öğretmen veya öğrenci olmaya gücü yetiyorsa olsun. Bu iki vazifeden başkasına gitmesin. Çünkü öğreten de öğrenen de *hayr* da ortaktırlar. Ey insanlar! Vallahi, size açıklanmayan şeylerden dolayı ceza görmenizden korkmuyorum. Çünkü Allah Teâlâ, *«Bir kavme Allah hidayet verdikten sonra, korkup sakınacakları şeyleri kendilerine açıklayıncaya kadar, onları sapıklığa sürükleyecek değildir»* diye buyurmuştur.

Bundan ortaya çıkan kural şudur: Cezanın odak noktasını teşkil eden, her bireye hitap eden ,uygulayıcısı idareciler olan, Allah ve Rasûlü'nden gelen bir açıklama ile ne demek olduğu kesinleşen ve olduktan sonra da hiç kimsenin elinde başka bir delil bulunmayan deliller, İslâm'ın genel hükümleridir. Bunun dışındakiler, içtihada bağlıdır. Delâleti zanni bir nasstan, bir kimseye hüküm belirdiğinde, o kimse *«Allah'ın bu ayetten maksadı şudur»* derse, kendisine beliren hükme tâbi olmak, ona vacip olur. Aksi takdirde vacip değildir. Nitekim, Bakarâ suresinde içki ve kumar ile ilgili gelen ayetlerde, bazı sahabeler ikisinin de haram olduğunu anlayıp, onları terketmişler ve fakat bazıları da kumar ile içkinin Maide suresinde kesinlikle haram olduğunun bildirilmesinden sonra onu bırakmışlardır.

Hanefî mezhebine göre, farz ve haramlar ancak Kur'an'ın kesin nassıyla sâbit olur. Selef alimleri de bu görüştedirler.

Bu ayet bazı bidatçıların, *«Doğruluk gibi aklın hükmü ile vacip olanı terkeden sorumlu olur»* şeklindeki görüşlerini iptal etmektedir. Çünkü ahirette cezayı gerekli kılan sorumluluk, sadece şer'an sahih olanıdır. Nitekim bu ve buna benzer birçok ayet de bu hükmü teyid eder. Allah Teâlâ doğruluğu emretmiş, onu vacip kılmış, yalan ve hainliği haram kılmıştır. Halka din olarak vermek istediği her şeyi açıklamıştır. Allah'ın Rasûlü tarafından değinilmeyip, bize açıklanmayan şeyleri Allah Teâlâ bizim için affetmiştir. Yoksa bu unutulmuş olduğundan dolayı değildir. Bu bakımdan bizlerin onları kurcalama hakkı olmadığı gibi, kendi akıl ve görüşümüzle bir takım hükümler koymaya yetkimiz de yoktur.

(117) *«Andolsun ki Allah, peygamberin. .»*

Bu ayetin Tefsiri

Bu ayet ile bundan sonraki iki ayet (118-119) Tebûk Seferi'nden geri kalanların tevbeleriyle ilgilidir ve bu konuyu tamamlamaktadırlar. Çünkü, Kur'an'ın aynı hususlaki ayetleri, namazda ve başka zamanlarda okuyanları usandırmaması için Kur'an'ın bütününe serpme adeti vardır. Bu insanoğluna güzelce etki etmesi için olayı zaman zaman yenilemek yüzündendir. Zira bu ayetten önce Allah Teâlâ, müşrikler hakkında af talebinde bulunulmasını yasaklamıştır. Bu ayetin konusu da Tevbeyi gerektiren durumlardan olduğu için, Allah Teâlâ onu burada zikretmiştir.

Ayetin başındaki *lam* harf'inin *kad* üzerine dahil olmasının nedeni, Allah Teâlâ'nın peygamberini, onun muhacir, ensardan müteşekkil sadık eshabını ne derecede sevdiğini ve onların gerek Tebûk Seferi'nde gerek başka yerlerde olsun onların sürçmelerinden nasıl vazgeçtiğini beyan etmek istemesidir. Bu sürçmeler onların birçok iyilikleri arasında kaybolup gitmesine rağmen, onlar bu tür hatalar üzerinde de ısrar etmezlerdi. Oysa bu hatalar onların beşerî yapılarının doğal sonuçları ve Allah'ın kendilerine kesin olarak açıklamadığı konulardaki içtihadlarının gerekleriydi.

ALLAH'IN KULLARI ÜZERİNDE TEVBESİ

Allah Teâlâ'nın kulları üzerindeki tevbesi iki anlama gelir·

a) Onlara şefkat etmesi, b) onları tevbeye muvaffak kılması ve onlardan tevbelerini kabul etmesi. Kullar bir günah işledikleri zaman tevbe ederler. Ancak Allah için günah işlemek diye bir şey düşünülemez.

İbn Abbas Hz. Peygamber (s.a) üzerine olan tevbeyi, Allah Teâlâ'nın bu savaş hakkındakí, «*Allah seni affetsin, niçin onlara izin verdin?*» sözüyle yorumlamıştır. Muhacir ve Ensar'a gelince onlar, müslümanların en halis olanlarıdır. Onlar ki, darlık zama-

nında Hz. Peygamber'e tâbi olmuşlardır. Onların bazılarının günahı savaşa çıkmakta ağır davranmaları ve gevşeklik göstermeleridir. Ancak bu hususta kesin emir gelip, bulundukları yerde çakılıp-kalmaları kınanınca, bunu da terk etmişlerdir. Bazılarının günahı ise, sadece münafıklar bilkuvve ve bilfiil müslümanları fitneye düşürmek istediklerinde onları dinlemiş olmalarıdır.

Usret, şiddet ve darlık mânâsındadır. Bu şiddet yol azığında vardı; zira Tebûk Seferi yaz mevsiminin sonu ile güzün başına rastlamıştı. Bu mevsimde geçen yılın hurmaları tükenmek üzere olduğu gibi, yeni mevsimın hurmaları da yetişmeye başlamıştı. Ancak henüz taze olduklarından, beraberlerinde götürmelerine imkân yoktu. Bu bakımdan Tebûk Seferi'ne katılanlardan birkaç kişi, geçen yıldan kalma hurmalarla yetinmek zorundaydı. Oysa o hurmalar içinde kurumuşu, bozulmuşu, hatta kurtlanmışı dahi vardı. Bazıları yağla karıştırılmış arpa ekmeği ile yetinirken, bazıları da su konusunda sıkıntı çekiyorlardı. Oyle ki develerin azlığına rağmen, işkembesinden su çıkarıp, dillerini onunla ıslatmak için deve kesiyorlardı. Binek konusunda da sıkıntı çekiliyordu. Hatta on kişi sırayla bir deveye biniyordu. Hava durumuyla ilgili olarak da promlemleri vardı; zira bu yolculuk sıcakların en şiddetli devresine rastlamıştı. İşte muhtemelen Allah Teâlâ, *darlık ve şiddet* tabirini o zamanları sürekli hatırlamaları için kullanmış olmalıdır.

Cabir bin Abdullah'a göre, *Güçlük saati* (vaktı) ile kastedilen, bineğin, suyun ve azığın darlığıdır.

İbn Abbas'ın Hz. Ömer'e *Güçlük saati*'ni sorması üzerine o şöyle demiştir: Biz Hz. Peygamber (s.a) ile birlikte şiddetli bir sıcağın olduğu bir dönemde Tebûk Seferi'ne çıktık. Bir yerde konakladık. Şiddetli bir şekilde susamıştık. Öyle ki nerdeyse boyunlarımızın kendiliğinden düşeceğini sanmaya başladık. Hatta kişi devesini kesiyor, onun işkembesini sıkıp, içiyor, derisini de

böbreği üzerine koyuyordu. Ebubekir Sıddık, «*Ey Allah'ın Rasûlü! Allah Teâlâ sana hayr için duada bulunma hakkı vermiştir. Bizim için dua et*» dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a) ellerini kaldırdı. Daha ellerini indirmeden, gökyüzü bulutlandı ve sagnak halinde yagmur yağmaya başladı. Sahabe yanlarındaki kapılarını doldurdular. Sonra yolumuza devam ettik. Bir de ne görelim, ordunun konakladığı yerden başka yere yağmurun bir tanesi bile düşmemiş! (Ibn Cerir, Ibn Huzeyme, Hakım ve Ibn Hıbban) Hakım bu rivayetin sahih olduğunu bildirmiştir.

«*Onların içinde bir grubun kalbi neredeyse kaymak üzere iken*» şeklindeki cümlede bahsi geçen kimseler, savaş için yapılan genel çagrıya rağmen, isyan edip, Rasûlullah'ın çağrısına uymayan müslumanlardır. Bu yüzden Allah Teâlâ bu surenin 38 - 40. ayetlerinde onları kınamıştır.

Ayetin anlamının, «*Müminlerin bazıları neredeyse imandan çıkacak iken, Allah Teâlâ tüm müminlerin tevbesini kabul etti*» şeklinde olması da mümkündür. Burada sözü edilen grup ile, kendilerinde nifak hastalığı olmadığı halde Hz. Peygamber'den (s.a) fiilen geri kalan kimselerdir. Onlar salih bir amel ile kötü olan diğer bir ameli karıştırmışlardır. Ancak tevbe ederek günahlarını ikrar etmişlerdir. Allah da buna karşılık tevbelerini kabul etmiştir.

«*Kuşkusuz ki Allah onlara karşı çok şefkatli ve çok esirgeyicidir*» cümlesi, onların tevbelerinin kabul edilme nedenidir. Çünkü ayette «*Rauf*» kelimesi geçmektedir. Bu zayıfa verilen önem, inayet ve ona şefkât göstermek demektir. Ayette geçen «*Rahim*» kelimesi ise daha genel ve daha geniş bir mânâyı içerir.

وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِيْنَ خُلِّفُوْا ؕ حَتّٰۤى اِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ
وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوْۤا اَنْ لَّا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّاۤ اِلَيْهِ ؕ ثُمَّ
تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوْبُوْا ؕ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿۱۱۸﴾
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُوْنُوْا مَعَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۱۱۹﴾
مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَدِيْنَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِّنَ الْاَعْرَابِ اَنْ
يَّتَخَلَّفُوْا عَنْ رَّسُوْلِ اللّٰهِ وَلَا يَرْغَبُوْا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ
نَّفْسِهٖ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ لَا يُصِيْبُهُمْ ظَمَاٌ وَّلَا نَصَبٌ وَّلَا
مَخْمَصَةٌ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَلَا يَطَـُٔوْنَ مَوْطِئًا
يَّغِيْظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُوْنَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلًاۤ اِلَّا
كُتِبَ لَهُمْ بِهٖ عَمَلٌ صَالِحٌ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيْعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۲۰﴾
وَلَا يُنْفِقُوْنَ نَفَقَةً صَغِيْرَةً وَّلَا كَبِيْرَةً وَّلَا يَقْطَعُوْنَ وَادِيًا اِلَّا
كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۱﴾
وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُوْنَ لِيَنْفِرُوْا كَآفَّةً ؕ فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ
فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوْا فِي الدِّيْنِ وَلِيُنْذِرُوْا
قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُوْۤا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُوْنَ ﴿۱۲۲﴾

118 — Ve (savaştan) geri bırakılan o üç kişinin de tevbelerini kabul etti. Yeryüzü tüm genişliğine rağmen onlara dar gelmişti. Nefisleri de kendilerine dar gelmişti. Allah'tan yine Allah'a sığınmaktan başka çıkar yol olmadığını anlamışlardı. Allah, tevbe etmeleri için tevbelerini kabul etti. Kuşkusuz (yalnızca) Allah tevbeleri çokça kabul eden ve çokça esirgeyendir.

119 — Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve doğrularla beraber olun!

120 — Medine halkına da, çevrelerinde bulunan bedevî Araplara da, Allah'ın Rasûlü'nden geri kalmaları, onun canından önce canlarını düşünmeleri yakışmaz. Allah yolunda onlara bir susuzluk, bir yorgunluk ve şiddetli bir açlığın isabet etmesi, kafirleri öfkelendirecek bir yere ayak basmaları ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları karşılığında, mutlaka kendilerine salih bir amel yazılmış olur. Kuşkusuz Allah muhsinlerin ecrini zayi etmez.

121 — Küçük, büyük infak ettikleri her mal ve geçtikleri her vadi mutlak onlar için (sevap olarak) yazılır. Ki Allah onları yapmakta olduklarının en güzeliyle mükafatlandırsın.

122 — Müminlerin hepsinin birden savaşa gitmeleri uygun değildir. Bu yüzden her topluluktan, bir grup savaşa gitmelidir. Geride kalanlar da dinde ilim sahibi olmaya çalışmalıdırlar. Kavimleri savaştan kendilerine döndüklerinde, onları uyarmalıdırlar. Umulur ki (kavimleri) sakınırlar.

(118) *«Ve (savaştan) geri bırakılan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette söz konusu edilen üç kişi Benî Seleme'den Ka'b bin Malik Benî Sakîf'tan Hilal bin Ümeyye ve Beni Amr bin Avf'tan Mürare bin Rebî'dir. Bunlar hiçbir mazeretleri olmadığı halde Hz. Peygamber (s.a) ile çıkıp Tebûk Seferi'ne katılmayan ve Hz. Peygamber (s.a) Sefer'den döndükten sonra da yalandan birtakım mazeretler beyan etmeye de tenezzül etmeyen kimselerdir. Hz. Peygamber de (s.a) onların işini Allah'a havale etmiştir. Bu olayı en güzel Ka'b bin Malik hadisi açıklamaktadır ki bu hadisi Buharî, Müslim, Ahmed bin Hanbel ve rivayet tefsiri tedvin eden kimselerin en meşhurları Zührî kanalıyla Abdullah bin Malik'ten nakletmişlerdir: (hadisin ravisi Abdullah, babası Ka'b'in iki gözü kör olduktan sonra onu elinden tutup götüren kimsedir.)

Babam şöyle anlattı: Tebûk Seferi'nde Hz. Peygamber'den (s.a) geri kaldım. Oysa ben Tebûk Seferi'nden önceki tüm savaşlara katılmıştım. Bedir'den de geri kaldığım halde, hiç kimse beni bu yüzden kınamamıştı. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) ile müslümanlar Kureyş'in kervanını vurmak için Medine'den çıkmışlardı. Fakat Allah Teâlâ onlarla düşmanlarını, hiç haberleri olmadan ve aralarında daha önce bir söz de geçmemişken karşı karşıya getirdi. Ben Hz. Peygamber'le (s.a) Akabe gecesinde de bulundum. Orada İslâm üzerine ahidleştik. Her ne kadar halk arasın-

da daha meşhursa da ben Akabe gecesinin yerine Bedir'de bulunmayı tercih etmemiştim. Tebûk Seferi'nde ise şu yüzden kalmıştım: Ben hiçbir zaman o zaman olduğu kadar güçlü ve zengin olmadığım gibi, daha önce de o zamanki gibi iki deveye birden sahip değildim. Ben sefere çıkacağım diye binek ve azık taşımak için iki deve satın almıştım. Hz. Peygamber (s.a) bir savaşa gideceği zaman casusları şaşırtmak için çoğunlukla başka bir yerin adını verirdi. Ancak Tebûk Seferi'nde gidilecek yerin adını açıkça bildirdi. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a) Tebûk Seferi'ne çıkacağı dönemde sıcaklık en şiddetli noktasındaydı. Yol uzak, çöller upuzun, düşman da çok kuvvetli olduğundan Hz. Peygamber (s.a) duruma göre tedbirlerini almaları için müslümanlara meseleyi açıkça anlattı. Onlara hangi yöne gideceklerini haber verdi. Hz. Peygamber'in (s.a) yanında o zamanlar, beraberindeki müslümanların isimlerini içeren bir defter de bulunmuyordu. Allah'tan vahiy gelmedikçe gözden kaybolmak isteyen bir şahsı kimsenin farketmesi mümkün değildi. Hz. Peygamber'in (s.a) sefer'e çıkacağı zaman, Medine'nin meyveleri olgunlaşmış, gölgelikler aranır hale gelmişti. Hz. Peygamber (s.a) müslümanlarla birlikte seferle ilgili hazırlıkları gözden geçirdiler. Ben de onlarla birlikte, sefer için sabah gidiyor akşam dönüyordum. Ama yine de seferle ilgili bir hazırlık yapmamıştım. Kendi kendime bir veya iki günde hazırlığımı yapıp, Hz. Peygamber'e (s.a) yetişebileceğimi düşünüyordum. Onlar şehirden ayrıldıktan sonra hazırlık yapmak üzere eve gittim. Ancak akşam olduğunda yine hiçbir hazırlık yapmamıştım. Sabahleyin de gittim ama yine akşam olup dönünce hiçbir hazırlık yapmamıştım. Böylece içinde bulunduğum durum sürüp-gitti. Onlar da süratle yol almışlardı. Öyle ki artık aradaki mesafe çok uzamıştı. Bir ara arkalarından gidip, onlara yetişmeyi düşündüm. Keşke bu düşündüğümü gerçekleştirebilseydim. Ama bu da nasip olmadı. Ben Hz. Peygamber (s.a) gittikten sonra ne zaman halkın arasına girsem üzüntüden kahroluyordum. Benim gibi olan hiç kimseyi göremiyordum. Şehirde sadece nifak-

la suçlanan kimseler, Allah Teâlâ'nın mazur saydığı hastalar ve çok fakir kimseler bulunuyordu. Hz. Peygamber (s.a) de Tebûk'e ulaşıncaya kadar benim adımı anmamıştı. Fakat Tebûk'ta bir topluluk içinde otururken *«Ka'b bin Malik ne yaptı?»* diye sormuş ve bunun üzerine Beni Seleme'den bir akrabam, *«Ey Allah'ın Rasûlü! onu sahip olduğu iki kürkü geri bıraktırdı. Onların kıvrımlarına bakmak onu sefer'den alıkoydu»* demiş. Ancak Muaz bin Cebel ona; *«Sen kötü bir söz söyledin. Ey Allah'ın Rasûlü! Vallahi, biz onun hayrından başka bir şey bilmiyoruz»* şeklinde karşılık verince Hz. Peygamber (s.a) susup, bir şey söylememiş.

Hz. Peygamber'in (s.a) Tebûk'ten döndüğü haberi gelince yakınlarım yanıma geldiler. Ben ise o zaman kafamda yalanlar kuruyor ve ne yapıp da Hz. Peygamber'in (s.a) öfkesinden kurtulabileceğimi düşünüyordum. Bu yüzden görüş sahibi yakınlarımdan bu hususta yardım istiyordum. Ancak bana Hz. Peygamber'in (s.a) geldiği haberi ulaşınca hemen bâtıl kalbimden çıktı ve anladım ki doğruluktan başka ne yaparsam yapayım Peygamber'den kurtulamayacağım. Böylece dürüst davranacağıma ve doğrudan başka bir şey söylemeyeceğime karar verdim.

Hz. Peygamber (s.a) Medine'ye varır varmaz, önce mescide gidip iki rekat namaz kıldı. Sonra oturup halka va'z etti. O oturduktan sonra geride kalanlar gelip, ondan özür dileyip, mazeret sahibi olduklarına dair yeminler ettiler. Seksen küsur kişi kadar varlardı. Hz. Peygamber de (s.a) onların söylediklerinin zahirini kabul etti ve onlar da ona biat ettiler. Hz. Peygamber (s.a) kendileri için af talebinde bulundu, gizli yönlerini Allah'a havale etti. Sıra bana gelmişti. Hz. Peygamber'e (s.a) selam verdiğimde, öfkeli bir şekilde gülümsedi ve bana *«Gel»* dedi. Ben de gidip huzurunda oturdum. Bana, *«Niçin geri kaldın? Sen kendine binek de satın almamış mıydın»* dedi. Ben; *«Ey Allah'ın Rasûlü! Ben senden başkasının huzurunda oturmuş olsaydım (Yani dünya ehlinden birinin huzurunda olsaydım) bilirsin ki herhangi bir mazeret*

öne sürerek onun öfkesinden yakamı kurtarırdım. Çünkü Allah Teâlâ bana güzel konuşma kabiliyeti vermiştir. Fakat Vallahi! Biliyorum ki bugün sana yalan söylesem benden razı olursun. Ancak bu davranışım, beni Allah Teâlâ'nın öfkesine maruz bırakır ve kötüye götürür. Yok eğer doğru söylersem, belki sen bana kırılırsın ama Allah Teâlâ beni bu şeyden kurtarır. Allah'a yemin ederim ki, benim hiçbir mazeretim yok. Senden geri kaldığım o zamandan daha güçlü ve daha zengin hiçbir vaktim olmamıştı.» Hz. Peygamber (s.a) *«Evet bu doğru söyledi. Ey Ka'b kalk ve Allah'ın hakkında hüküm vereceği zamanı bekle!»* dedi. Ben onun huzurundan çıkınca hemen Beni Seleme kabilesinden bazı kimseler yanıma geldiler ve arkama düştüler. Bana, *«Vallahi bundan önce senin bir günah işlediğini bilmiyoruz. Sen diğerleri gibi Hz. Peygamber'den (s.a) özür dilemekten kaçındın. Oysa Hz. Peygamber'in senin için af dilemesi, senin günahına yeterdi»* diye kızgın kızgın söylendiler. Bense onların beni bu şekilde kışkırtmaları sonucunda dayanamayıp, bir ara Hz. Peygamber'e gidip sözlerimi yalanlayarak bu işin içinden sıyrılmayı aklımdan geçirdim. Ancak sonra benimle birlikte aynı cezaya çarptırılan birinin olup-olmadığını sordum. Onlar da bana, *«Evet, seninle birlikte bu cezaya çarptırılan iki kişi daha var. Onlar da senin sözlerini tekrar ettiler. Onlara da sana denilenin aynısı söylendi»* dediler. Ben onların kim olduklarını sorunca, birinin *Mürare bin Rebî*, diğerinin de *Hilal bin Ümeyye* olduğunu söylediler. Böylece bana iki salih zikretmişlerdi. Onların ikisi de Bedir Savaşı'na katılmışlardı. Ve ikisi de benim için örnek kimselerdi. Bu iki kişiyi bana söyledikleri zaman evime gittim. Hz. Peygamber (s.a) üçümüzle de konuşulmasını halka yasakladı ve bunun üzerine halk bizden uzaklaştı, bize yüzlerini ekşittiler. Ve öyle ki adeta yeryüzü benim nazarımda eski yeryüzü değilmiş gibi oldu. Bu durum elli gün kadar sürdü. Diğer iki arkadaşım iyice miskinleşmişler ve evlerine kapanıp, oturmuşlardı. Ben ise en güçlüleri ve dayanıklılarıydım. Çıkıp müslümanlarla birlikte namaza katılıyor, çarşılarda dolaşıyor-

dum. Ancak benimle konuşan olmuyordu. Gidip Hz. Peygamber'e selam verdim. O ise namazı kıldıktan sonra oturdu. Ben içimden, *«Acaba iki dudağını kıpırdatacak mı? Selamıma karşılık verecek mi?»* diye düşündüm. Sonra ona yakın bir yere oturup namaz kıldım. Gizlice ona bakıyordum. Namaza yöneldiğimde ise o da bana bakıyordu, yüzümü ona dönünce benden yüzünü çeviriyordu. Artık dayanamayıp çıktım. Müslümanların bu beni terkedişleri bana oldukça uzun gelmişti. Gidip Ebu Katâde'nin duvarına çıktım. O ki amcamın oğlu olurdu ve benim nazarımda insanların en sevimlisiydi. Ona selam verdim. Vallahi selamımı almadı bile. Ona, *«Ey Ebu Katâde! Allah adına sana yemin ederim, sen bilmiyor musun ki ben Allah ve Rasûlü'nü çok severim»* dedim. Ama o sustu. Ben ona yeniden yemin ettim. O yine sustu. Ben üçüncü kez ona yemin edince, o bu kez, *«Allah ve Rasûlü daha iyi bilir»* dedi. İki gözüm doldu ve sırtımı çevirip duvara çıkıncaya kadar yürüdüm.

Bir gün Medine çarşısında gezerken Şam'ın neptilerinden biri Medine'ye yiyecek maddeleri satmak için gelmiş ve *«Bana Ka'b bin Malik'i kim gösterebilir?»* diyordu. Halk ona işaret ederek beni gösterdi. O da yanıma gelerek, bana *Gassan* kralından gönderilen bir mektubu verdi. Okur-yazar bir kimseydim. Mektubu okudum. Mektupta şunlar yazılıydı: *«Arkadaşının sana cefa verdiğini öğrendim. Allah seni ille de zillet yurdunda durman için zorlamıyor. Seni gözden de çıkarmamıştır. Bize gel, iltihak et. Sana bakarız.»*

Mektubu okuduğumda, *«İşte bu da bir imtihandır»* dedim ve mektubu götürüp ocakta yaktım. Elli günün kırkı geçmişti. Baktım ki Hz. Peygamber'in (s.a) elçisi yanıma geliyor. Bana Hz. Peygamber'in (s.a), hanımımdan uzaklaşmamı emrettiğini bildirdi. Ben de *«Boşayacak mıyım? Yoksa ne yapayım?»* diye sordum. O, *«Hayır, sadece ona yaklaşmayacaksın (cinsel ilişkide bulunmayacaksın)»* dedi. Diğer iki arkadaşıma da bunun benzeri bir haber

gönderilmişti. Hanımıma *«Ailenin yanına git. Allah bu iş hakkında hüküm verene değin onların yanında kal»* dedim. *Hilal bin* Ümeyye'nin hanımı Hz. Peygamber'e (s.a) başvurarak *«Ey Allahın Rasûlü! Hilal artık iyice yaşlanmış bir ihtiyardır. Onun bir hizmetkârı da yok. Ona hizmet etmemi yasak mı ediyorsun?»* diye sorar. Hz. Peygamber de (s.a) *«Hayır! Ancak sana yaklaşmayacak»* der ve susar. Kadın, *«Vallahi onda henhangi bir şeye karşı bir arzu kalmamıştır. Allah'a yemin ederim ki, senin emrin olduğu gündenberi ağlıyor»* der.

Yakınlarımdan biri bana gelip, *«Hilal'in hanımına Hz. Peygamber (s.a) kocasına hizmet etme izni verdi. Sen de hanımın için Hz. Peygamber'den (s.a) izin istesene»* dedi. Ben, *«Vallahi! Hanımım için Hz. Peygamber'den (s.a) izin istemem»* dedim. Çünkü ondan izin istediğimde ona ne diyeceğimi bilmiyordum. Üstelik ben genç biriydim.

Biz üç kişi böylece geriye kalan on günü de geçirmiş olduk. Artık elli gün sona ermişti. Bu elli gün süresince kimsenin bizlerle konuşması serbest değildi. Ellinci günün sabah namazını içimizden birinin evinin tavanında kıldık. Ben Allah Teâlâ'nın zikrettiği hal üzerindeyken, sıkıntı içindeydim. Öyle ki yeryüzü tüm genişliğine rağmen bana dar geliyordu. Baktım ki bir münadi Sel'i dağının tepesine çıkmış gür sesiyle *«Ey Malik'in oğlu Ka'b! sevin»* diye bağırıyordu. Hemen secdeye kapandım. Anladım ki genişlik gelmişti. Hz. Peygamber'in (s.a) sabah namazını kıldıktan sonra Allah'ın bizim tevbelerimizi kabul ettiğini ilan etmesi üzerine halk, bana müjde vermeye geldi. Diğer iki arkadaşıma da aynı şekilde müjde vermeye gidenler olmuştu. Bir kimse bana atla müjde getirmeye çalışırken, Eslem kabilesinden başka biri de koşarak geliyordu. Sonunda bir tepenin üzerine çıkıp bağırarak bana müjdeyi verdi. Öyle ki onun sesi halktan daha önce gelmişti. Sesini işittiğim kişi müjde için yanıma gelince, soyunup (sevincimden) iki elbisemi de ona giydirdim. Vallah o gün o iki elbisem-

den başka giyeceğim yoktu. Başkasından emanet olarak iki elbise alıp giydim ve Rasûlullah'ın yanına gittim. Halk akın akın gelerek tevbemin kabulünden dolayı beni kutluyordu, *«Allah'ın tevbeni kabul etmesinden dolayı gözün aydın olsun»* diyorlardı. Bu halde mescide gittim. Hz. Peygamber (s.a) içeride oturuyordu. Çevresinde başka insanlar da vardı. Talha bin Ubeydullah yerinden kalkıp, bana doğru geldi ve elimi sıkıp, beni kutladı. Onun dışında muhacirlerden kimse ayağa kalkıp, elimi sıkmamıştı. Ve ben Talha'nın bu güzel davranışını hiçbir zaman unutmadım.

Hz. Peygamber'e (s.a) selam verdiğimde, yüzü ışıl ışıl parlıyordu. Bana, *«Annenin seni doğurduğu gündenberi en hayırlı günün senin üzerinden geçmesiyle sevin»* dedi. Ben, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bu müjde senden midir, yoksa Allah katından mıdır?»* diye sorunca, bana *«Hayır benden değil. Allah katındandır»* diye cevap verdi. Sevincinden mübarek yüzü nurlanmıştı. Adeta bir dolunay parçası gibiydi. Biz bunu daha önceden de biliyorduk. Ona, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Ben tevbenin bir kısmı olarak tüm malımı terkediyor ve onu Allah ve Rasûlü'ne sadaka (olarak verilmesi için) teslim ediyorum»* dedim. O, *«Malının bir kısmını kendin için ayır. Bu senin için daha hayırlıdır»* diye buyurdu. Ben de bunun üzerine, *«O halde kendime sadece Hayber'de payıma düşeni ayırıyorum. Ey Allah'ın Rasûlü! Allah beni -ancak- doğrulukla kurtardı. Bu yüzden doğruluk benim tevbemin bir parçasıdır. Allah'a yemin ederim ki, hayatta kaldıkça doğrudan başka bir şey konuşmayacağım»* dedim. Sanıyorum ki, Hz. Peygamber'e (s.a) bu sözü söyledikten sonra Allah Teâlâ müslümanlardan kiç kimseyi konuşmasındaki doğruluktan dolayı beni denediği gibi denemiş olsun.

Hz. Peygamber'e (s.a) bu sözü verdiğimden beri hiçbir zaman yalan bir kelime bile konuşmak istememişimdir. Allah'tan temenni ederim ki beni bundan sonraki hayatımda da yalan sözden muhafaza etsin. Allah'a yemin ederim ki, beni İslâm'a hidayet ettik-

ten sonra Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e (s.a) o gün doğruyu söylemiş olmamdan daha büyük bir nimeti benim için yaratmış değildir. O gün Hz. Peygamber'e (s.a) yalan söylemediğim için çok seviniyordum. Çünkü aksi takdirde ben de yalan söyleyenlerin helak oldukları gibi helak olurdum. Nitekim Allah Teâlâ vahyi indirdiği zaman, bir kişiye söylenebilecek en kötü sözü, yalan söyleyenler hakkında söyledi: *«Onlar kendilerine geri döndüğünüzde size Allah adına yemin edecekler ki siz onlardan vazgeçeceksiniz. Onlardan vazgeçin Kuşkusuz ki onlar iğrenç kimselerdir»* (Tevbe: 95).

Ka'b şöyle diyor: Biz üç kişi Hz. Peygamber'e (s.a) mazeret beyan edip de onun tarafından mazeretleri kabul edilenlerin dışında kalmıştık. Onlar yemin ettiklerinde Hz. Peygamber (s.a) onların sözlerine itibar etmiş ve onlar için af talebinde bulunmuş ama, bizim durumumuzu Allah'ın bu hususta hükmü gelinceye kadar ertelemişti.

Bence, bu kıssada alınması gereken büyük bir ders vardır. Gerçek müminler aldıkları bu dersten dolayı gözyaşı dökerler, takva sahiplerinin kalpleri titrer. Hatta rivayet edildiğine göre, İmam Ahmed'i Kur'an'dan hiçbir ayet bu ayetin ağlattığı gibi ağlatmıyordu.

Ka'b'ın hakkındaki haberler mufassalan bu rivayetle zikredilmiştir. Acaba hangi mümin bu olaylar karşısında gözyaşlarını tutmaya güç yetirebilir? Hangi mümin korkudan titremeye dayanabilir? Ey müslüman! Bu ayetteki ibretleri iyice düşün.

(119) *«Ey iman edenler! Allah'tan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani ey müminler! Allah'ın emrine uymak, gücünüz oranında onun emirlerine yapışmak, yasaklarını terketmek, mutlak mânâ-

da haram olarak ilân ettiklerinden kaçınmak suretiyle Allah'ın azabından ittika edin. Salih kimselerle beraber ve onlardan olun. Yalan söyleyerek günahlarından kurtulmayı düşünen ve bu kurtulmayı yeminleriyle destekleyen münafıklarla bir olmayın.

«*Doğrular*» diye mânâ verdiğimiz «*Sadıkıyn*» kelimesiyle, cihada çıktıklarında ihlasa yapışan, söz verdiklerinde ihlastan ayrılmayan, ahidlerinde, davalarında ihlası ellerinden bırakmayan, bir günah veya kusur işlediklerinde doğruluktan vaz geçmeyen kimseler kastedilmektedir. Bu vasıftaki kimselerin zıddı, münafıklardır.

Mezkur ayet Ka'b bin Malik ile iki arkadaşı hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar yalandan mazeretler ileri sürerek kendilerini kurtarmaya çalışmamışlardı.

Abdullah bin Ömer'e göre «*Sadıklarla beraber olun*» ifadesi, «*Hz. Muhammed ve Ashabı ile beraber olun*» anlamındadır.

Said bin Cübeyr ve Dahhâk'ın ise, bu ifadenin «*Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer ile beraber olun*» anlamında olduğunu söylemelerine karşılık, İbn Abbas ve Ebu Cafer «*Hz. Ali ile beraber olun*» mânâsını öne sürmektedirler

Ancak gerçek olan ayetin umum ifade etmesidir. Nitekim İbn Ömer de bu görüştedir. Bu tür yorumların benzerleri mezkur ayetten sonra doğrular hakkında gelen diğer ayetler üzerinde de yapılmıştır. Haklarında bu ayetin nazil olduğu üç kişi, öncelikle sözü edilen doğrular kapsamına girer. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali her ne kadar bu kimselerden daha üstün, doğrulukta daha kâmil ve köklü iseler de ben, bu iki rivayetin de heva sahipleriyle, rafızîlerin uydurma sözlerinden olabileceğini sanıyorum.

Bazılarına göre de *doğrular* ile *Muhacirler* kastedilmiştir.

Çünkü Hz. Ebubekir Beni Said sakifesinde hilafet müzakereleri yapılırken, bu ayetle istidlal etmiştir. Ancak müdekkikler bu görüşün tercih edilebilecek bir yanının olmadığını ve onunla istidlal etmenin doğru olmayacağını söylemişlerdi.

İbn Mes'ud'dan rivayet olunduğuna göre, o şöyle demiştir: «*Yalan söylemek ne ciddi ne de şaka olan meselelerde doğrudur. Sakın içinizden biri çocuğuna söz verip de sonra yerine getirmemezlik etmesin. İsterseniz bu konuda «Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve doğrularla beraber olun» ayetini bir okuyun. Bu ayete iyice bakın. Acaba burada kimseye yalan söylemesi için ruhsat verildiğini görebiliyor musunuz?*» (Said bin Mensur, İbn Ebi Şeybe, Beyhâkî ve rivayet tefsirini yazanların en meşhurları)

Beyhâkî merfu olarak şöyle bir hadis nakletmektedir: «*Yalanın ne ciddisi ne de şakası olur. Sakın çocuğunuza verdiğiniz bir sözü bile yerine getirmemezlik yapmayın. Kuşkusuz ki doğruluk iyiliğe götürür. İyilik de cennete. Yine kuşkusuz ki yalan fücura, fücur da mutlaka ateşe götürür. Bu bakımdan doğru kimseye, doğru ve iyi, yalancıya da yalancı ve fasık denilir. Kişi doğruyu söylerse Allah katında doğru yazılır. Yalan söylerse Allah katında onun hakkında yalancı olduğu yazılır.*»

Yine aynı raviden nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: «*Doğruluktan ayrılmayın. Çünkü doğruluk iyiliğe götürür. Kişi doğru söyleye söyleye doğrulardan yazılır. Yalandan sakının. Çünkü yalan mutlaka fücura götürür. Ve kişi yalan söyleye söyleye hakkında Allah katında çokça yalan söyleyen olduğu yazılır.*» (Buharî, Müslim)

Doğruluğun fazileti ve yalancılığın rezaleti hakkında bunlar gibi birçok hadis irad edilmiştir. Yalancılık münafıkların bir özelliğidir. Rivayetlerde yalancılık ve hainlik dışında müminlerde diğer ahlâkî zaafların olabileceği bildirilmektedir. Yalan söylemek

ancak savaşta düşmanı kandırmak, iki kişinin arasını bulmak ve kişinin hanımını sevindirmesi, (yani kişinin hanımının gönlünü almak maksadıyla, «*Seni çok seviyorum, çok güzelsin*» demesi) gibi durumlarda caiz olur. Kişinin evi, ailesi ve başka hususlarda yalan söylemesi hususunda gelen rivayet, şu hadisle tahsis edilmektedir: «*Kuşkusuz ki tarizlerde yalandan kurtulmak veya akıllı kişiyi yalandan beri kılacak imkânlar (her zaman) vardır*».

(120 - 121) «*Medine halkına da, çevrelerinde...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu iki ayet Hz. Peygamber (s.a) ile savaşa çıkmanın vacip olduğunu bildirmekte, cihadda bulunan büyük mükâfatı tekid etmekte ve Hz. Peygamber'in (s.a) izni olmaksızın savaştan geri kalan bir kimsenin bu durumuyla içine düştüğü tehlikeyi açıklamaktadır.

İslâm devletinin o devirde başkenti olan Medine'deki halka ve onların çevresinde bulunan Müzeyne, Cüheyne, Eşca, Eslem ve Gifar kabilelerine Hz. Peygamber (s.a) savaşa çıktığında ondan geri kalma izni (ruhsatı) verilmemişti. Tebûk Seferi'nde yapıldığı gibi kendi nefislerini onun nefsine tercih etme diye bir hakları da bulunmuyordu. Onlar ümmetin diğer maslahatlarından da geri kalamaz, kendilerini Hz. Peygamber'den (s.a) daha üstün göremez, Hz. Peygamber'i (s.a) feda edemezlerdi.

«*Yergabu*» fiili -fî- harf-i ceriyle müteaddi (geçişli) olursa sevmek ve seçmek, -*an*- harf-i ceriyle müteaddi olursa bu sefer ikrah etmek ve yüz çevirmek mânâlarını kazanır. Yani Hz. Peygamber' le (s.a) savaşa çıkmayan kimseler kendi nefsini peygamberin nefsinden üstün tutarlarsa, onun uğrunda fedakârlıktan kaçınmış olurlar. Oysa kimsenin imanı, peygamberi kendinden daha çok

sevecek dereceye ulaşmadıkça kemâle ermiş sayılmaz. Hz. Peygamber'in (s.a) vefatından sonra sünnetinden yüz çeviren kimseler için de aynı hüküm geçerlidir. Nitekim, *«Peygamber vefat ettikten sonra, ona tâbi olmak vacip değildir»* diyen mülhidler ve mukallidler de hükmün içine girerler.

Ayette geçen, *zameun;* susuzluk, *Nesabun;* yorgunluk, *Mehmesatun;* açlık veya açlıktan karnın sırta yapışması, *Mevtien;* yer, Allah'ın yolu; Allah'ın taati, *Neylen;* öldürmek, hezimete uğratmak mânâsına gelir. Onlara bu türlü belâlar isabet ettiğinde, mutlaka kendilerine salih bir amel yazılır.

İbn Abbas, *«Allah yolunda (taatinde) müslümanlara dokunan her korkudan dolayı onlara yetmiş bin hasene yazılır»* demiştir.

Sahih bir hadiste de, *«At üç kısma ayrılır: Kişi için mükafat olan at, Allah yolunda ve müslüman için bir meraya veya bir bahçeye bağlanan at, o at o meradan o bahçeden ne yerse onun yediği kadar sahibine ecir ve haseneler yazılır. Onun dışkısı ve sidiği kadar da sahibine haseneler yazılır»* denmektedir. Hadiste bildirildiği gibi at durduğu halde sahibine bu kadar ecir yazılırsa, acaba o at düşman topraklarına girip de fiilen düşmana karşı kullanılırsa sahibinin ecri ne kadar olur? (1)

Bazılarına göre mezkur ayet, *«Müminlerin hepsinin birden savaşa gitmeleri uygun değildir»* ayetiyle neshedilmiştir. Bu ayetin hükmü müslümanların az olduğu bir dönemde geçerliydi. Ancak müslümanların sayısı artınca ayet nesholmuş ve Allah Teâlâ böylelikle dileyen kimse için geri kalmayı mübah kılmıştır. Bu görüşün İbn Zeyd'e ait olduğu söylenmiştir.

Mücahid'den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a) hal-

(1) Kurtubî Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 291, vd.

ka dini öğretmeleri için bir topluluğu çöle gönderir. Onlar bu ayet-i kerimenin nazil olduğunu duyunca, korkar ve geri dönerler. Bunun üzerine de Allah Teâlâ, *«Müminlerin hepsinin birden savaşa gitmeleri uygun değildir»* ayetini gönderir.

Katâde ise, bu Hz. Peygamber'in (s.a) bir özelliğidir. O bizzat bir savaşa çıktığında, özürlüler dışında kimse ondan geri kalmaz. Hz. Peygamber'in (s.a) döneminden sonra diğer imam ve yöneticiler zamanında geri kalmak isteyen kimseler, kendilerine ihtiyaç olmadığı ve zaruret de bulunmadığı takdirde geride kalabilirler, demektedir.

Bazılarına göre ise bu ayet muhkemdir. Çünkü Velid bin Müslim; Evzaî, İbn Mübarek, Fazarî, Sibiî ve Said bin Abdulaziz'in mezkur ayet hakkında, *«Bu ayet ümmetin hem başlangıcı, hem de sonu içindir»* dediklerini söylemektedir.

Enes bin Malik'ten rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) Tebûk Seferi'ne katılan kimselere, *«Sizler Medine'de öyle bir topluluk bıraktınız ki ne zaman bir yol yürüseniz veya bir malı infak etseniz, ya da bir vadi geçseniz, onlar da sizlerle beraberdirler»* dediğinde sahabe, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar Medine'de olmalarına rağmen nasıl olur da bizimle beraber olurlar?»* diye sorar. Hz. Peygamber (s.a) *«Çünkü onları özürleri alıkoymuştur»* diye cevap verir. (Ebu Davud)

Cabir bin Abdullah'tan rivayet olunduğuna göre o şöyle demiştir: Bir gazada Hz. Peygamber (s.a) ile birlikteydik. Hz. Peygamber (s.a) *«Kuşkusuz ki Medine'de öyle kimseler vardır ki sizler ne zaman bir yol yürüseniz, bir vadiyi geçseniz muhakkak onlar da sizinle beraberdirler. Ancak onları sefer'den hastalık menetmiştir» diye buyurdu.* (Müslim). Görüldüğü gibi Hz. Peygam-

ber (s.a) kuvvetli ve çalışan kimseye verdiği ecrin benzerini, mazur bir kimseye de vermiştir.

Bazılarına göre ,mazur kimseye ecir katlamadan, fiilen çalışana ise katlanarak verilir.

Kadı İbn'ul-Arabî ise, *«Bu hüküm Allah adına uydurulmuştur ve bu hükümle O'nun geniş rahmeti daraltılmak istenmiştir»* demektedir. Çünkü hadis ve ayetlerin zahirine göre ecirde eşitlik vardı. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) bir hadisinde, *«Başkasını hayra muttali kılan kimseye, o hayrı işleyenin sevabı kadar sevap vardır,»* yine başka bir hadiste, *«Abdest alıp cemaate katılmak üzere yola çıkan bir kimse, halkın namaza başladığını görse bile, Allah ona, o namazı cemaatle kılan ve cennette hazır bulunan kimsenin ecri gibi ecir verir»* diye buyurmuştur. Ayrıca Kur'an'da *«Kim Allah ve Rasûlü için hicret etmek amacıyla evinden çıkar da kendisine ölüm yetişirse, onun mükâfatı Allah'ın üzerinedir»* (Nisa : 100) diye buyurulmuştur. Amellerin aslını samimi niyet teşkil eder. Taatte niyetin samimi olması halinde, kişi o taati işlemekten aciz kalsa bile onun ecri, kudret sahibi ve amel işleyenin ecri ile eşittir.. Aralarında bir fark yoktur. Hatta bazen ondan fazla da olabilir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) *«Müminin niyeti amelinden daha hayırlıdır»* diye buyurmuştur.

(122) *«Müminlerin hepsinin birden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkur ayet savaşı emretmeye ve cihad ile ilgili hükümleri tamamlamaktadır. Ayet altı maddeyi içerir :

a) Cihad Farz-ı Kifaye'dir.

b) İlim öğrenmek vaciptir.

c) *Taife* kelimesi *cemaat* mânâsına gelmektedir.

d) Dinî konularda derinleşme ve uzmanlaşma bir gerekliliktir.

e) İlmin, namaz, oruç gibi hususlarla ilgili bölümleri Farz-ı Ayin, hukukî hususlarla ilgili bölümleri ise Farz-ı Kifaye'dir.

f) İlim öğrenmek, büyük bir fazilettir ve bütün amellerden üstündür.

Yukarıdaki ayetin nüzul sebebi cihadın fazileti ve sevabı ile ilgilidir. Çünkü cihaddan geri kalanların kınanması ve cihaddan geri kalmanın nifak hallerinden olduğu hakkındaki ayetler, müminlerin cihada yönelmelerine neden olmuştur. Öyle ki Hz. Peygamber (s.a) bir müfrezeyi müşriklerin üzerine göndereceği zaman, tüm müminler sefere katılmak istiyor, cihada çıkmak için adeta birbirleriyle yarış ediyorlardı. Bu yüzden Hz. Peygamber'i (s.a) bazen yalnız, bazen de birkaç kişi ile birlikte bırakıyorlardı. Işte bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Çünkü savaşa herkesin katılması seferberlik zamanında o da, ihtiyaç varsa olur. Aksi takdirde her savaşa tüm müslümanların bizzat katılmaları gerekmez. Zaten genel bir seferberliğin tam mânâsıyla mümkün olmadığı ortadadır.

Bazılarına göre genel seferberlik sadece Hz. Peygamber'in (s.a) döneminde vacipti. Daha sonraları ise değildi. Veyahut genel seferberlik Hz. Peygamber (s.a) ile birlikte olduklarından sadece Ensar'a vacipti.

Müminlerin hepsinin birden savaşa gitmeleri uygun değildir; yani vacip değildir. Burada, çıkılan her sefere müminlerin tümünün katılması istenmemektedir. Çünkü bu Farz-ı Ayin değil, Farz-ı Kifaye idi. Böyle bir seferberlik Hz. Peygamber'in (s.a) bizzat sa-

vaşa çıkması ve müminlerin de savaşa gelmeleri için davet etmesi durumunda vaciptir.

«*Levla*» kelimesi teşvik ve tahdit için kullanılmıştır. Bu hangi hükme dahil olursa ona insanları teşvik eder. Yani, niçin müminlerden küçük bir topluluk savaşa çıkmıyor da, tümü birden gidiyorlar?

«*Fırka*» kelimesi bir kabile veya bir şehrin halkı gibi büyük bir topluluk anlamında kullanılmışken, «*Taife*» kelimesi ihtiyaç duyulacak kadar bir topluluk manasında kullanılmıştır. «*Minhum*» zamiri ya kabileye ya da Medine halkına racidir. Yani büyük toplulukların hepsinin birden savaşa gitmelerine gerek yoktur. İçlerinden küçük bir grup savaşa çıkmalı, diğerleri de geride kalıp dinde ve dinî ilimlerde ihtisas yapmalı, Hz. Peygamber'e (s.a) nazil olan yeni ayetleri öğrenip, o ayetlerde anlatılmak istenenleri düşünmeli, peygamberden ilım tahsil etmelidirler. Öyle ki Hz. Peygamber'den (s.a) o ayetlerle ilgili olarak sadır olan söz ve davranışları takip etmelidirler. Böylece onun hükümlerini bizzat hikmetiyle birlikte öğrenecekleri gibi, mücmel olan ilmî konuları da Hz. Peygamber'in (s.a) uygulamasıyla mufassalan bilmiş olacaklardır. Ayrıca düşmanla savaşmaya giden topluluklar, geri döndüklerinde, dinî ilimden elde ettiklerini irşad etmeleri ve öğrendiklerini onlara aktarmalıdırlar. Bilgisizliğin ve ilimle amel etmemenin kötü sonuçlarıyla onları uyarmalıdırlar. Böylece savaşa katılıp, geri dönenler bu vesileyle Allah'tan korkarlar ve isyanın kötü sonuçlarından kaçınırlar. Bunun neticesinde tüm müminler, dinlerini hakkıyla bilen alim kimseler olur, dini yaymak hususunda güçlü ve kuvvetli duruma gelirler. Dolayısıyla dinin hidayeti bu şekilde yaygınlaşmış olur. İşte dinde derinleşmenin amacı bu olmalıdır. Yoksa riyaset makamına geçmek, önemli mevkiler elde etmek, ilmi halka karşı bir büyüklenme aracı olarak kullanmak ilmin amacı olmamalıdır.

Bu ayet ilmin yaygınlaşmasının, dindeki derinleşmenin genel bir hale getirilmesinin gerekli olduğunu göstermektedir. Ayrıca merkezlerde oturan müslümanların, öğrenme hususunda hazırlıklı olmalarının ve insanların konumlarına uygun olarak öğretimde bulunmalarının gerekliliğine de işaret etmektedir. İşte ancak bu şekilde yani ilim vasıtasıyla başkalarına doğru yolu gösterebilirler. Bu amaçla ilimde derinleşen ve ihtisas yapan kimseler Allah katında mal ve canla cihada katılanların derecesinden az olmayan bir dereceye sahiptirler. Allah'ın kelimesini yüceltmek, O'nun dinini savunmak, O'nun dinine mensup olan ümmeti korumak için mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselerin Allah katındaki dereceleri ne ise, bu amaçla ilimde derinleşenlerin dereceleri de odur. Hatta dinde derinleşenler, farz-ı-ayn olan müdafaa hariç, cihadın diğer şekilleriyle gazaya katılanlar daha üstündürler.

Mezkur ayet hakkında gelen rivayetler birbirleriyle çeliştiğinden dolayı ortaya farklı hükümler çıkmıştır. Ancak tüm bunlara bakıldığında izah ettiğimiz şeklin en doğrusu olduğu anlaşılır. Nitekim alimlerin ekserisi de bu görüştedir.

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre bu ayet, *«Ey müminler! Gerek hafif gerek ağır olarak cihada katılın»* (Tevbe : 41) ve *«Eğer cihada katılmazsanız Allah sizi elem verici bir azapla cezalandıracaktır»* (Tevbe : 39) ayetleriyle neshedilmiştir. Bu ayetin anlamı şöyledir: Müminlerden bir grup savaşa gitsin, diğer bir grup da Hz. Peygamber (s.a) ile birlikte kalsın. İşte Hz. Peygamber (s.a) ile birlikte kalanlar dinde ihtisas sahibi olanlardır. Onlar, arkadaşlarını savaştan geldiklerinde sakındırırlar, haramlardan sakınmalarını söylerler, ilmin inceliklerini anlatırlar. Savaşa katılmalarından sonra onlara Allah tarafından nazil olan hüküm ve hadleri bildirirler. (Ebu Davud *Nasih*'inde, İbn Ebu Hatim, İbn Merduveyh)

Bu ayet ile ilgili olarak İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre,

müminlerin hepsi birden savaşa gitmemeli. Hz. Peygamber'i (s.a) tek başına bırakmamalıdırlar. Niçin her fırkadan bir grup değil de hepsi birden gidiyorlar? Yani bunlar ancak Hz. Peygamber'in izniyle gidebilirler. O savaşa giden kimseler geri döndüklerinde, Kur'an'dan nazil olmuş ayetleri, Hz. Peygamber'in (s.a) yanında kalıp öğrenenler onlara öğreterek, *«Allah Teâlâ peygamberimize siz savaşa gittikten sonra şu şu ayetleri indirmiştir»* derler. Böylece savaşa katılan kimseler de nazil olmuş ayetleri öğrenirlerdi. Bir dahaki sefere de başka gruplar giderlerdi. İşte *«Dinde tefakkuh etsinler»* ifadesinin mânâsı budur. Yani Allah'ın Rasûlü'ne indirdiğini öğrenip, savaşa katılanlar geri geldiklerinde onlara öğretsinler. (İbn'ul Münzir, İbn Ebi Hatim, İbn Merduveyh, Beyhâkî)

Ebu Davud'un ilk rivayetinde mezkur ayetin, *nefir*'i (savaş çağrısı) ilân eden ayetleri neshettiğinin söylenmesi, selefin nesh hususundaki genel hükümlerine uygun düşmektedir.

«Liyetefekkahu» ibaresindeki *-hu-* zamiri, İbn Cerir'in Hasan Basrî'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber'le (s.a) birlikte Medine'de kalanlara değil, savaşa çıkan taifeye racidir. Bunun nedeni, savaşa katılanların Allah'ın kendilerine gösterdiği güçlüklere galebe çalmak hususunda bilgi sahibi olmaları, savaştan dönünce de savaşa katılmayan kavimlerini korkutmalarıyla açıklanır.

Taberî bu yorumun ilkinden daha tercih edilebilir olduğunu söylemektedir. Bu yoruma göre, savaşa giden grup, dindaşlarının ve Hz. Peygamber'in (s.a) ashabının düşmanlarına galip geldiklerini görür ve bununla İslâm'ın hakikatını, diğer dinlere galip gelmesindeki hikmeti idrak ederler. Geri döndüklerinde de, *«Kafirlere belaların geldiği gibi, Allah'a isyan etmemiz halinde bize de gelir»* diyerek geride kalan müslümanları uyarırlar. Böylelikle savaşa katılmayan gruplar mücahidlerin gördüklerini kendile-

rine haber vermeleriyle sakınırlar; Allah ve Rasûlü'ne iman edenler ve etmeyenlerin başlarına gelenlerin, aynı şekilde kendilerine de gelebileceğinden korkarlar.

Ancak Taberî'nin bu yorumu zorlamadır. Kur'an nazmı bu yorumun elde edilmesine pek müsait değildir. Çünkü her ne kadar hükmün genel mânâsına dahil ise de cihada katılan grubun gördükleri, *tefakkuh etmek* şeklinde nitelenemez. Zira «*tefakkuh,*» azmetmek, tedrici surette öğrenmeye çalışmak, dinî ilimleri öğrenmeye sarfetmek demektir. Bu da ancak Hz. Peygamber'in (s.a) yanında kalmakla mümkün ve tefakkuhları artar. Bazıları Hasan Basrî'nin bu yorumunu, ilim öğrenmek için yapılan yolculuğu da kapsadığını söylemişlerdir.

İLME TEŞVİK VE İLMİN KISIMLARI

Mezkur ayet insanları ilim elde etmeye teşvikte bulunan ayetlerdendir.

Aşağıda ilim hakkında Hz. Peygamber'den (s.a) gelen hadisleri nakledeceğiz :

İlim talebi iki kısma ayrılır: Namaz, zekât ve oruçla ilgili ilimler gibi Farz-ı Ayn olan ilimler vardır. Yani halk arasında *ilm-i - hal* diye şöhret bulan ilimler. Nitekim, «*Kuşkusuz ki ilim talebi farzdır*» şeklindeki hadis bu kısma işaret eder.

Abdulkuddus bin Habib'in İbrahim Nehaî'den Enes bin Malik kanalıyla rivayet ettikleri hadiste Hz. Peygamber (s.a), «*İlim talebi her müslümana farzdır*» diye buyurmuşlardır. Yani *ilm-i-hal*'i öğrenmek her müslümana farz-ı ayn'dır.

İkinci kısım ise, dünya maişeti ,yöneticilik ve savaş ile ilgili olan askerî ilimler gibi farz-ı kifaye olan ilimlerdir. Bu ilimleri

her insanın öğrenmesi hem mümkün hem de gerekli değildir. Çünkü tüm insanlar bu ilimlerin hepsini öğrenmeye çalışırlarsa, beşeriyetin durumu bozulur, başka sahalarda çalışan kimseler kalmaz, sıkıntılar başgösterir, servet azalır, maişetler iptal olur. Böylece bir başıboşluk, kargaşalık etrafa hakim olur. Bu bakımdan bu tür ilimleri toplumun belli bir kısmının öğrenmesi halinde, diğer kısımlardan sorumluluk kalkar. İlim talebi büyük bir fazilet, şerefli bir mertebedir ve hiçbir amel ilim talebine denk değildir.

Ebu Derda'dan rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«İlim öğrenmek için yola çıkan kimseyi Allah Teâlâ bir mükâfat olmak üzere cennete götüren bir yola çıkarır. Melekler kanatlarını ilim öğrenen kimsenin yaptığına razı olduklarından onun üzerine gererler. Bir alim için gökte ve yerde olanlar, hatta su içindeki balıklar bile af talebinde bulunurlar. Alimin abid üzerine üstünlüğü, dolunayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Kuşkusuz alimler peygamberlerin varisleridir. Peygamberler miras olarak dinar ve dirhem (para-pul) bırakmazlar. İnsanlar peygamberlerden sadece ilmi miras olarak almışlardır, kim ilmi miras olarak almışsa o büyük bir pay elde etmiş demektir.»* (Tirmizî)

Müsned'inde Darimî, Ebu Muğire'den, Evzaî'den ve Hasan Basrî'den şöyle rivayet etmektedir: Hz. Peygamber'e İsrailoğullarından biri alim olup, farz namazı kıldıktan sonra oturan, halka hayrı ve ilmi öğretip va'z'u nasihatta bulunan, diğeri abid olup, gündüz oruç tutan, geceleri ibadete dalan bu iki kişinin hangisinin daha üstün olduğu soruldu. Hz. Peygamber (s.a) ise şöyle cevap verdi: *«Farzı kılan, sonra oturup halka hayrı öğreten alimin, gündüzü oruçla, geceyi ibadetle geçiren o abidin üzerindeki fazileti, benim dinde en azınız üzerindeki faziletim gibidir.»*

Ebu Ömer *Kitab'ul-İlim*'inde Ebu Said el-Hudrî'den rivayet

ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Alimin abid üzerindeki fazileti, benim ümmetim üzerine olan faziletim gibidir.»*

İbn Abbas, *«Cihadın en üstünü mescid yapmak, orada Kur' an'ı, Sünnet'i ve fıkhı öğretmektir»* demiştir.

Aliyyu'l-Ezdî şöyle diyor : Cihada gitmeye azmettiğimde İbn Abbas bana, *«Sana cihaddan daha hayırlısını söyleyeyim mi? bir mescide gidip, orada Kur'an okutacak ve Fıkhı öğreteceksin»* dedi.

Rebî, *«İmam Şafii'den dinlediğime göre, ilmin talebi nafile namazdan daha gereklidir»* demektedir.

Hz. Peygamber'in (s.a) *«Melekler kanatlarını alimler üzerine gererler»* hadisi iki şekilde yorumlanır: Biri, melekler onlara şefkat ederler, rahmet ederler demektir. Nitekim kanat germek, Kur' an'da şefkat ve merhamet mânâsında kullanılmıştır. *«Onlara (anne ve babana) rahmetten olan tevazu kanatlarını ger»* (İsra : 24). İkincisi kanatları germek, kanatları yaymak anlamında olabilir. Nitekim bazı rivayetlerde *«Melekler kanatlarını yayarlar»* denmiştir. Yani melekler ilim talep eden kimseyi gördüklerinde, ona bakarlar ve Allah'ın rızasını elde etmek için ilim talep ettiğini ve diğer hallerinin de ilim talebine uygun olduğunu görürlerse, ona çıktığı yolculukta kanatlarını ayakları altına sererler. Yani melekler onu alıp götürürler ve o bundan dolayı yürüdüğü halde yorulmaz. Uzak yol ona yakınlaştırılır. Yolculara musallat olan hastalıklar, mallarının kaybolması ve yolu kaybetmek gibi zararlar ona isabet etmez.

İmran bin Hasın'dan rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Ümmetimden bir taife kıyamet kopuncaya değin, hak üzerinde oldukları halde galip geleceklerdir.»*

Yezid bin Harun bu hadis hakkında, *«Eğer sözü edilen kimseler hadis ilmini tahsil edenler değilse, ben onların kimler olduklarını bilmiyorum»* demiştir.

Kıraat, Nahiv ve Hadis alimi olan Kurtubî Hz. Peygamber'in (s.a), *«Garb ehli kıyamet kopuncaya kadar hak üzerinde oldukları halde galip geleceklerdir»* şeklindeki hadisinin yorumunda, burada alimlerin kastedildiğini söylemiştir. Bu tesbitini de, *ğarb* kelimesinin çöllerdeki kuyulardan su çekmek için kullanılan büyük kaplar veya güneşin batışı veya gözden sağnak halinde gelen yaşlar karşılığında kullanılmasına dayanarak yapmaktadır. Bu takdirde hadisin anlamı şöyle olur *«Gözleri Allah korkusu hasebiyle yaş döken, Allah'ı ve hükümlerini bilen kimseler kıyamet kopuncaya değin hak üzerinde oldukları halde galip geleceklerdir»*. Nitekim Allah Teâlâ, *«Allah'tan ancak alim kulları hakkıyla korkarlar»* (Fatır : 28) diye buyurmuştur.

Benim kanaatime göre Hz. Peygamber'in (s.a) şu hadisi yukarıdaki yorumu teyid etmektedir : *«Allah kimin hakkında hayrı isterse, onu dinde fakih kılar. Müslümanlardan bir grup ki hak üzerinde savaşırlar ve onlar düşmanlarına kıyamet kopuncaya değin galebe çalarlar.»* (Müslim). (1)

(1) Kurtubî, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 296-297, vd.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ
وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ
﴿١٢٣﴾ وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَٰذِهِ
إِيمَانًا ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ
﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ
رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾ أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ
فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ
﴿١٢٦﴾ وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ
يَرَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا ۚ صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ
قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ
عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ
رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

سُورَةُ يُونُسَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ وَتِسْعُ آيَاتٍ

123 — Ey iman edenler! Kafirlerden size yakın bulunanlarla savaşın. Onlar sizde şiddet (güç) bulsunlar. Bilin ki Allah, takva sahipleriyle beraberdir.

124 — Ne zaman bir sure indirilse, onlardan bazıları, «Bu sure hanginizin imanını artırdı?» der. Fakat o müminlerin imanını artırmıştır ve onlar (o sure ile) sevinirler.

125 — Kalplerinde bir hastalık bulunanlara gelince, (o sure) onların iğrençliklerine iğrençlik katmıştır. Onlar (da sonunda) kafir olarak öldüler.

126 — Onlar görmüyorlar mı ki her yıl bir veya iki kez belâlara çarptırılıyorlar, sonra da tevbe etmiyorlar ve ibret almıyorlar?

127 — Bir sure indiği zaman, birbirlerine bakarlar ki acaba «sizi birisi görüyor mu?» diye. Sonra da savuşup giderler. Anlamayan bir topluluk olmaları nedeniyle Allah kalplerini çevirmiştir.

128 — Andolsun gerçekten size kendinizden olan bir peygamber geldi. Sıkıntıya düşmeniz ona ağır gelir. Size pek düşkün, müminlere pek merhametli, şefkatlidir.

129 — (Ey Muhammed!) Eğer yüz çevirirlerse de ki: «Allah yeter! Ondan başka ilah yoktur. Ben sadece O'na dayandım. Büyük arşın Rabbi de O'dur.

(123) *«Ey iman edenler! Kafirlerden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ önce müslümanları cihadın keyfiyetinden haberdar ettikten sonra, cihada en yakından başlaması gerektiğini bildirmiştir. Bu bakımdan Hz. Peygamber (s.a) önce Araplarla cihada başlamıştır. Onları hallettikten sonra da Arap yarımadasına en yakın olan Bizans ordularıyla savaşmıştır. Onlar Şam'da bulunuyorlardı. Hz. Peygamber de (s.a) bu yüzden Tebûk'e gitmiştir.

Hasan Basrî'ye göre bu ayet, Hz. Peygamber (s.a) müşriklerle savaşma emri almadan önce nazil olmuştur. İşte bu İslâm öncesi *tedric* kuralıdır.

İbn Zeyd'e göre de bu ayet nazil olduğunda söz konusu edilen Araplardı. Hz. Peygamber (s.a) onların işini bitirdikten sonra, Rumlar ve diğer kavimlerle ilgili olarak *«Allah'a iman etmeyenlerle savaşın»* hükmü inmiştir.

İbn Ömer'den gelen bir rivayete göre, ayette söz konusu edilen düşman Deylemlilerdir.

İbn Ömer'den gelen başka bir rivayete göreyse o, *«Önce Rum-*

larla mı, yoksa Deylemlilerle mi savaşmalı? sorusuna *«Deylemlilerle»* cevabını vermiştir.

Hasan Basrî, *«Ayette sözü edilen düşmanla Deylemliler, yani o dönemin Türkmenleriyle, Rumlar kastedilmektedir»* demiştir.

Katâde'ye göre ayet, genel mânâ üzerine bırakılır. En yakından başlanır ve devam -edip gidilir. Katâde'nin yorumu ayetin zahirinden anlaşılana uygundur.

Kadı İbn'ul-Arabî'nin Deylemlilerden önce Rumlarla savaşa başlanılmasının daha uygun olduğunu söylemesinin nedeni, onların Ehl-i Kitab olmasıdır. Çünkü onlar hakkındaki deliller daha fazla ve daha kuvvetlidir. İkincisi, onlar bize (Medine'ye) daha yakındırlar. Üçüncüsü onların elindeki peygamberin beldeleri daha çoktur. Bu beldeleri onların elinden kurtarmak öncelikle vaciptir. En doğrusunu Allah bilir.

(124) *«Ne zaman bir sure...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet ve bundan sonraki üç ayet Tevbe suresinde münafıklar hakkında nazil olan son ayetlerdir. Bunlar Kur'an'ın hem münafıklar hem de müslümanlar üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

«Onlardan bazıları, 'Bu sure hanginizin imanını arttırdı?' der» cümlesinde geçen *-onlardan-* tabiri ile münafıklar kastedilmektedir. Onlar bu soruyu diğer münafıkları denemek, müminleri de şüpheye düşürmek için soruyorlardı.

«İman» lafzıyla kastedilen, Kur'an'ın hak olduğuna peygamber'in doğruluğuna kesinlikle inanmakdır. Çünkü Kur'an'ın her

suresinde peygamber'in doğruluğuna delâlet eden ayetler vardır. Ayrıca her surede mucizenin çeşitleri mevcuttur. Tüm bunlar Kur'an'ın Allah katından geldiğine delâlet etmekte ve Hz. Muhammed'in (s.a) tek başına, kendiliğinden bir şey getirmeye gücünün yetemeyeceğini açıklamaktadır.

İman ameli gerektiren, vicdanın hududu ve nefs'in iz'anıyla beraber olan kesin tasdiktir. İşte bu mânâdaki iman, kuşkusuz ki Kur'an nazil oldukça hele peygamberden dinleyenler için artacak keyfiyettedir. Elbette Kur'an'ın okunuşu başkalarından da dinlenilmiş olsa, mümin kimselerin kalbine böyle bir imanı yerleştirir, itaati güçlendirir, vicdanı doğru yola koyar, amellere rağbeti arttırır ve Allah'a yaklaşma çabalarını kamçılar.

Böyle bir soruya karşılık olarak Allah Teâlâ: *«Fakat o müminlerin imanını artırmıştır ve onlar (o sure ile) sevinirler»* cevabını vermiştir. Böylece Kur'an ne kadar çok inerse müminlerin imanlarının da o kadar artacağı ortaya serilmektedir. Bu, imanın gerçeğinde ve vasıflarındaki yakîni, itaat ve kalbin itminanını içermektedir. Ayrıca o inen suredeki ilmî meselelerle ilgili hususlarda ve onun etkisi altına giren ameli Allah'a yaklaştırmak hususunda imanı artırmaktadır. Müminler böyle bir surenin indirilmesiyle sevinirler. Yani imanın artışı onların kalbinde sevgi meydana getirir.

Hasan Basrî, Ömer bin Abdülaziz'e, *«Kesinlikle bilin ki imanın sünnetleri ve farzları vardır. Onları tamamlayanın imanı da tamamlanmıştır»* diye yazınca Ömer bin Abdülaziz, *«Eğer yaşarsam bunları sizler için açıklarım. Fakat ölürsem şayet, sohbetiniz hakkında haris değilim»* diye cevap vermiştir. (Buharî)

İbn Mübarek, *«İman artar demekten kendimi alıkoyamam. Aksi takdirde bu Kur'an'ı reddetmek olur»* demiştir. Yani o böy-

lelikle mezkur ayetin, iman'ın artışına delâlet eden ayetlerin kapsamına girdiğini söylemiş olmaktadır.

İmanın artıp artması meselesi Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat arasında ihtilaflıdır ve bu hususta birbirinden farklı yorumlar yapılmıştır.

(125) *«Kalplerinde bir hastalık bulunanlara...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette geçen *«Hastalık»* ile şek ve şüphe kastedilmektedir. Bu *şüphe kişiyi küfrü gizlemek ve imanı açığa vurmak suretiyle münafıklık yapmaya sürükler.*

Bu surenin indirilmesi, onları küfür ve nifakına küfür ve nifak, iğrençliklerine iğrençlik katar. Öyle ki onlar küfür üzere ölürler. Yani bu onlarda kökleşmiş müzmin bir hastalıktır. Dolayısıyla, Allah'ın sünneti nefsin vasıflarına tesir etmek şeklinde cereyan ettiği için onlardan ölenler küfür üzere ölmüş, kalanlar da küfür üzere ölecekler.

(126) *«Onlar görmüyorlar mı kı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Taberî'ye göre ifade, *«Onlar denendiklerini, imtihan olduklarını görmüyorlar mı?»* mânâsındadır.

Mücahid, onların kıtlıklar ve şiddetle denendiklerini söylemiştir.

Atiyye ise, hastalıklar, acılar ve ölümün sair nedenleriyle onların denendiklerini söylemektedir.

Katâde, Hasan Basrî ve Mücahid'e göre de, onlar savaşla, yani Hz. Peygamber'le (s.a) birlikte cihada katılmakla denenirler ki Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber ve müminlere va'dettiği yardımı bizzat görebilsinler.

«Sonra da tevbe etmiyorlar»; yani tüm bu olanları bir türlü anlamıyorlar. Onlar her yıl başlarına gelen hâllerden gafil midirler? Üzerlerinden yıllar geçtiği halde yine de nifaklarından vazgeçip, tevbe etmiyorlar. Başlarına gelen musibetlerden ibret ve nasihat alamıyorlar. Oysa bundan başka onların fıtratlarının nurunu, imana dair kabiliyetlerini söndürecek daha kuvvetli bir buhran var mıdır? Eğer varsa, bunlar kendilerine şifa verecek tedaviden kaçıyorlar demektir.

(127) *«Bir sure indiği zaman...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Birbirlerine bakarlar» ifadesiyle kastedilen münafıklardır. Yani onlar Hz. Peygamber'in huzuruna geldiklerinde Hz. Peygamber (s.a) Kur'an okurken onlar böyle yaparlar.

Bu ayet münafıklar hakkında nazil olmuştur. Böylelikle onların tümünü veya bir kısmını rezil etmiştir. Yani onlar, *«Sizi onunla konuşurken konuşmalarınızı Muhammed'e götürecek başka kimse gördü mü?»* diye sorarlar. Böyle bir soru sormaları, Hz. Peygamber'in (s.a) peygamberliğine yeterince vakıf olamadıklarını gösterir. Çünkü Allah Teâlâ'nın peygamberini, onların bilemeyecekleri gaybî meselelere muttali kıldığını bilmemektedirler.

«Nazara» (Baktı) fiili, bazılarına göre *«Kale»* (Dedi) anlamındadır.

«Sonra da savuşup giderler;» yani hidayet yolundan dönerler. Onlara gizledikleri açıklanınca, yaptıkları ortaya konulunca, ister istemez şaşırırlar, ne yapacaklarını bilemezler. Eğer iman edip, hidayete mazhar olsaydılar, o zaman iman etme vakitlerinin geldiğine hükmedilebilirdi. Fakat onlar küfür üzerine ısrarlıdırlar ve küfre dalmışlardır. Öyle ki adeta onlar o durumlarından dönmüş, Hz. Peygamber'in (s.a) tebliğini hiç işitmemiş, ayetleri hiç görmemiş gibidirler. Nitekim Allah Teâlâ, *«O inkâr edenlerin durumu, tıpkı bağırıp, çağırmadan başka bir şey işitmeyen haykıran kimsenin durumuna benzer. (Onlar) sağır, dilsiz ve kördürler. Onun için hiç düşünmezler»* (Bakara : 171) ve *«Onlar Kur'an'ı hiç düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinin üzerinde kilitler mi var?»* (Nisa : 83) diye buyurmuştur.

«Allah da onların kalplerini çevirmiştir» cümlesi onların aleyhine yapılmış bir bedduadır. Yani bunu onlara deyin. Yine burada onların kalplerini çevirenin Allah Teâlâ olduğu belirtilmiştir.

Bu ifade *Kaderiyye*'nin aleyhinde bir delildir. Çünkü onlara göre, insanların kalpleri kendi ellerindedir, insanların organları kendi iradelerine bağlıdır. Öyle ki insanlar kendi iradeleriyle organları üzerinde tasarrufta bulunurlar, kendi irade ve seçimleriyle hüküm verirler.

Eşheb'den gelen rivayete göre İmam Malik *«Bu ayet Kaderiyye'nin aleyhindeki en açık delildir»* demiştir. Nitekim şu ayetler de onların aleyhindeki delillerdendir: *«Yaptıkları bina yüreklerinde bir kuşku olup kalacaktır; ta kalpleri parçalanıncaya dek».*

Kesinlikle anlaşılan durum şudur: Senin kavminden ancak iman edenler edeceklerdir. Bu durum değişmez, ortadan kalkmaz. (1)

(1) Kurtubî, Ahkam'ul-Kur'an cil: 8, sh: 300-301, vd.

(128) *«Andolsun gerçekten size...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ubey bin Ka'b'ın görüşüne göre bu ve sonraki ayet Kur'an'ın en son inen ayetleridir. Bunların gökle ilgileri diğer ayetlerden daha tazedir. Said bin Cübeyr ise Kur'an'ın son inen ayeti olarak Bakara : 231'i *(Allah'a döneceğiniz o günden sakının)* göstermektedir.

Übey bin Ka'b muhtemelen bu ayetten sonra göğe zaman bakımından en yakın olarak son iki ayetin olduğunu söylemiş olmalıdır.

Mezkur ayette, Cumhur-u Ulema'ya göre Araplara seslenilmektedir. Yani *«Ey Araplar! Andolsun gerçekten size kendinizden olan bir peygamber geldi.»* Bu Araplara verilen nimetleri zikretmek bakımındandır. Çünkü Kur'an onların diliyle, onların anlayacağı şekilde nazil olmuştur. Ayrıca onlar ilk günden Kur'an'la müşerref olmuşlardır.

Zeccac'a göreyse burada tüm insanlara seslenilmektedir. Yani,*«Ey insanlık! Andolsun gerçekten size kendinizden (beşer) olan bir peygamber gelmiştir.»* Ancak ilk yorum doğruya daha yakındır.

İbn Abbas, *«Arapların ne kadar kabilesi varsa sanki tümü de peygamberi doğurup dünyaya getirmiştir»* diyerek sözüne şöyle devam etti: *«Ey Arap topluluklar! Size İsmailoğulları'ndan olan bir peygamber gelmiştir.»*

İkinci görüş ise (Zeccac'a ait olan) delil olmak bakımından daha güçlüdür. Yani, o peygamber de sizler gibi bir insandır. İn-

san olmasının nedeni, onu anlayabilesiniz, ona uyabilesiniz diyedir.

«Kendinizden olan» ifadesi Hz. Peygamber'in (s.a) medh-u senasını iktiza eder. Yani onun Arapların en halislerinden olduğu ortaya konulmaktadır.

Vasile bin Eska'dan gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a) *«Ben zinadan değil, nikâhtan geldim»* diye buyurmuştur. Bu hadis Hz. Peygamber'in (s.a) babasından Adem'e kadar uzanan soyunun nikâhtan geldiği, zinadan ise gelmediği mânâsındadır.

«Enfusikum» kelimesini Abdullah bin Kusayt el-Mekkî, *«Enfesikum»* şeklinde okumuş ve bu kıraat Hz. Peygamber'e ref edilmiştir. Bunun anlamı Hz. Fatima'dan şöyle gelmiştir: *«Rasûlullah sizin en şereflinizve en faziletlinizdir.»*

Bazıları ise, *«Taat yüzünden en ileride olanınızdır»* diye mânâlandırmıştır.

«Sıkıntıya düşmeniz ona ağır gelir;» yani ümmetine güç gelen şeyler onu üzmektedir. Bu yüzden bir hadiste, *«Kuşkusuz din kolaydır. Bu dinin nizamının tamamı da kolaydır. Hoşgörülüdür, mükemmeldir. Allah'ın kolaylaştırdığı herkes üzerine de kolaydır»* diye buyurulmuştur.

«Size pek düşkün, müminlere pek merhametli ve şefkatlidir;» yani o sizin hidayetinize pek düşkündür. Dünyada da, ahirette de yarar sağlamanız için çokça çaba sarfetmektedir.

Ebu Zer'den Taberanî şöyle rivayet etmektedir: Hz. Peygamber (s.a) aramızdan ayrılacağı ana kadar, havada kanat çırpan bir kuşun hareketinden bile bize bir bilgi veriyordu. O şöyle demişti:

«Sizi cennete yaklaştırıp, cehennemden uzaklaştıracak hiçbir şey yoktur ki size beyan etmiş olmayayım.»

İbn Mes'ud'dan rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Şüphesiz ki Allah bir helali haram kıldığında sizden birinin ona muttali olacağını bilmiştir. İyi bilin ki, ben çekirgeler (veya sinekler) gibi ateşe düşmemeniz için sizleri uyarıyorum»* (İmam Ahmed).

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, o şöyle demiştir: Hz. Peygamber'e kendisi uyku halindeyken iki melek geldi. Biri ayaklarının yanına oturan ötekine, *«Bu zat ile ümmeti arasındaki misali açıkla»* dedi. O da: *«Onunla ümmeti arasındaki misal, göçebe bir topluluğun misali gibidir ki onlar bir çölün başına varmışlardı ama yanlarında kendilerine yetecek (o çölü geçecekleri) kadar azık yoktu. Öyle ki geri dönecek kadar da azıkları yoktu. Onlar bu durumdayken kürküne sarılmış biri yanlarına geldi, onlara, «Eğer ben sizleri güllük gülistanlık bir bahçe ile su dolu bir havuza götürürsem bana tâbi olur musunuz?» dedi. Onların evet demesi üzerine de onları alıp, güllük-gülistanlık bir bahçeye ve su dolu bir havuza götürdü. Yediler, içtiler, beslendiler. Sonra da o zat kendilerine «Sizi o sıkıntılı hal üzere görüp, güllük-gülistanlık bir bahçeye ve su dolu bir havuza götürürsem bana tâbi olacağınıza dair söz vermediniz mi?» dedi. Evet demeleri üzerine o zat onlara, «Benim önümde bundan daha güllük-gülistanlık bir bahçe ve o havuzdan daha fazla suyu olan bir havuz vardır. Bu yüzden beni takip edin» dedi. Bir grup «Doğru söylüyor, ona tâbi olalım,» bir grup da, «Bu bize yeter, burada duralım» dediler.»* (İmam Ahmed)

Bezzar'ın İkrime kanalıyla Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber'e bir bedevî gelerek, yardım istedi. (İkrime, bedevînin bir diyet meselesinde yardım istediğini söylemektedir.) Hz. Peygamber de (s.a) kendisine bir şeyler verdi. Sonra bedevîye

«Ben sana bir iyilik yapmış oldum mu?» diye sordu. Bedevî *«Hayır, bir iyilik yapmış olmadın»* diye cevap verdi. Bunun üzerine orada bulunan müslümanlar öfkelenip, onu dövmek üzere ayağa kalktılar. Hz. Peygamber (s.a) onlara yerlerine oturmalarını işaret etti. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a) kalkıp, o bedeviyi evine davet etti, ona *«Sen bizden bir şeyler istemek için geldin, istediklerini sana verdik. Fakat sen yine de diyeceğini dedin»* diye konuştu. Ve ona yine bir şeyler verdi. Sonra da *«Şimdi sana iyilik yapmış oldum mu?»* diye sordu. Bedevî *«Evet, bana iyilik yapmış oldun. Allah ehil ve aşiret olarak sana hayrı mükafat versin»* dedi. Hz. Peygamber (s.a), *«Sen bize gelip bir şeyler istedin. Biz de verdik. Sen diyeceğini dedin. Ancak ashabımın sana kızgınlığı var. Sen gelip onların huzurunda, şimdi benim yanımda söylediklerini söyler misin ki böylelikle kızgınlıkları gitsin?»* diye sordu. Bedevî söyleyebileceğini bildirince birlikte mescide gittiler. Hz. Peygamber (s.a) ashabına hitaben *«Bu arkadaşınız bize gelip bir şeyler istedi. Biz de kendisine istediklerini verdik. O söyleyeceğini söyledi. Biz onu çağırıp, yine kendisine bir şeyler verdik. Şimdi razı oldun değil mi?* diye bedevîye sordu. Bedevî,*«Evet, öyledir. Allah ehil ve aşiret olarak sana hayrı mükafat versin»* dedi. Hz. Peygamber (s.a) bunun üzerine, *«Benim misalimle, şu bedevînin misali, tıpkı ürkmüş devesi olan kişinin misaline benzer. Halk deveyi yakalamak üzere seferber olur. Deve daha çok ürker. Devenin sahibi onlara, «Devemle benim aramdan çıkın. Ben ona sizden daha şefkatliyim. Onun durumunu sizden daha iyi bilirim» diyerek devesine doğru gider ve yerden bazı otlar alıp, deveyi çağırır. Deve de onun çağırısına icabet ederek gelir. O da böylece yükünü devenin sırtına vurur. İşte eğer bu bedevî konuştuğunda ben de size uysaydım, o bedevî cehenneme giderdi»* diye buyurdu. (Bezzar bu hadisi rivayet ettikten sonra hadisin sadece bu senedle rivayet edildiğini söylemiştir.)

Bana göre bu hadis, senedinde ravilerden İbrahim bin Hakem'in bulunması nedeniyle zayıftır. (1)

«Müminlere pek merhametli ve şefkatlidir.» *Rauf*, fazlasıyla şefkat gösteren, *Rahim* ise çokça merhamet eden mânâlarına gelir.

Hüseyin bin Fadl, *«Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'den (s.a) başka hiçbir peygambere bu iki ismi vermemiştir. Çünkü er-Rauf ve er-Rahim Allah Teâlâ'nın kendi güzel isimlerindendir»* demiştir.

Allah Teâlâ burada Hz. Peygamber'e atfen, *«Müminlere pek merhametli (er-Rahim) ve şefkatlidir. (er-Rauf)»* derken başka bir ayetinde, *«Kuşkusuz ki Allah mahlukatı için Rauf ve Rahimdir»* diye buyurmaktadır. Yani Kur'an'da *Rauf* ve *Rahim* sıfatları hem Allah Teâlâ için hem de Hz. Muhammed (s.a) için kullanılmıştır.

Abdülaziz bin Yahya ise, *«Sıkıntıya düşmeniz ona ağır gelir»* cümlesinin, *«O sizin durumunuzla ilgilenir, başka meselelerle değil. O şefaatle sizin için kâim olmuştur. Onun sünneti üzerine çektiğiniz meşakketler sizi üzmesin. Çünkü o sizin ancak cennete girmenizle razı olur»* mânâsında olduğunu söylemiştir.

(129) *« (Ey Muhammed!) Eğer yüz çevirirlerse...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Ey Muhammed! Allah'ın vermiş olduğu bu nimetlere rağmen kafirler yüz çevirirlerse, sen o zaman*«Allah bana yeter! O'ndan başka ilah yoktur. Ben sadece O'na dayandım» de.*

(1) İbn Kesir, Tefsir'ul, Kur'an'il-Azim, cilt: 3, sh: 478-479.

İbn Kesir bu ayetle ilgili olarak şunları yazmaktadır :

«Eğer yüz çevirirlerse»; yani senin o kapsayıcı, mükemmel, temizleyici, yüce Kur'an'ından yüz çevirirlerse, o zaman *«Allah bana yeter. O'ndan başka ilah yoktur. Ben sadece O'na dayandım ve tüm işleri Allah'a havale ettim»* de. Nitekim Allah Teâlâ, *«O Doğunun da, Batının da Rabbidir. O'ndan başka ilah yoktur. O'nu kendine vekil kıl»* diye buyurmuştur.

«Büyük arşın Rabbi de O'dur»; yani her şeyin sahibi ve yaratanı O'dur. Çünkü *büyük arş,* tüm yaratılanların üstündedir. Tüm mahlûkat, gökler ve yer, onlarda ve ikisi arasında bulunanlar dahil, hepsi arşın altındadırlar.. Arş Allah'ın kudretiyle hepsinin üzerinde tavan vazifesi görmektedir. Allah'ın ilmi her şeyi kapsar. O'nun takdiri her şeyde geçerlidir ve O herşeyin vekilidir.

İbn Abbas ve Ubey bin Ka'b'tan rivayet olunduğuna göre, Kur'an'ın en son inen kısmı *«Andolsun ki size kendinizden olan bir peygamber gelmiştir»* ayetinden surenin sonuna kadar olan bölümdür. (İmam Ahmed)

Ebu Cafer er-Razi'nin Übey bin Ka'b'tan rivayet ettiğine göre Hz. Ebubekir'in halife olduğu dönemde, Kur'an-ı birkaç müshafta topladık. Bazı kimseler yazıyorlardı. Ubey bin Kab'da onları okuyordu. Bu ayeti inen en son ayet zannettikleri için Ubey bin Ka'b kendilerine, *«Hz. Peygamber (s.a) bana bundan sonra iki ayet daha okumuştu»* dedikten sonra, *«Andolsun ki gerçekten size kendinizden olan bir peygamber geldi»* ayetini sonuna kadar okuyarak, *«İşte bunlar Kur'an'ın en son inen ayetleridir»* diye buyurdu.

«Büyük arşın Rabbi O'dur» ifadesinde arş özel olarak zikredilmiştir. Çünkü arş mahlukların en büyüğüdür. Arşın sınırları içinde olan her şey ona dahildir.

Hazin'de «el-Azim» kelimesi *esre* ile okunarak *arş* kelimesine sıfat yapılmıştır. Bazı kıraatlarda *«el-Azimu»* şeklinde okunup, *Rab* kelimesine sıfat yapılmıştır.

TEVBE SURESİNİN SON AYETLERİ İLE İLGİLİ RİVAYETLER

Ebu Davud, Ebu Derda'dan şöyle rivayet etmiştir: *«Kim sabah ve akşam —Allah bana yeter. O'ndan başka ilah yoktur. Ben sadece O'na dayandım. Büyük arşın sahibi de O'dur— sözünü yedi kez söylerse, Allah Teâlâ önemli olan her şeyde o kişiye kâfi gelir.» O kişi bu sözleri okurken ister doğrulayıcı ister yalanlayıcı olsun farketmez.»*

Nevadir'ul-Usul'de Bureyde'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: «Kim her namazdan sonra şu on kelimeyi söylerse, Allah'ı o kelimenin yanında mükâfat verici bulur. O kelimenin beşi dünya, beşi de ahiret içindir. 1) Dinim için Allah bana yeter. 2) Dünyam için Allah bana yeter. 3) Beni ilgilendiren her şey için Allah bana yeter. 4) Bana zulmedenin hakkından gelmek için Allah bana yeter. 5) Bana hased edenin hakkından gelmek için Allah bana yeter. 6) Bana kötülükle yaklaşmak isteyen kimse için Allah bana yeter. 7) Ölüm anında Allah bana yeter. 8) Kabirdeki sual anında Allah bana yeter. 9) Mizanda Allah bana yeter. 10) Sıratta Allah bana yeter. O'na dayandım, sonunda O'na döneceğim.»

Yahya bin Ca'd şöyle diyor : Hz. Ömer bir ayeti o ayet hakkında ancak iki kişinin şahitlik etmesi halinde tesbit edip, mushafa yazdırırdı. Bir ara Ensar'dan biri, Tevbe suresinin son iki ayetini getirdi. Hz. Ömer *«Vallahi bu iki ayet ile ilgili olarak senden şahit istemeyeceğim. Çünkü Peygamber bu ayetlerin bildirdiği gibiydi»* dedi ve bu iki ayeti Tevbe suresinin sonuna yazdırdı.

Alimlere göre bu iki ayeti getiren kimse Ensar'dan Huzeyme bin Sabit'tir. Hz. Ömer'in bu iki ayeti sadece Huzeyme'nin şehadetiyle yazdırmasının nedeni ,peygamberin vasıfları hakkında bunların doğru olduğuna dair delil onun kaynağı olmasıdır. Bu öyle bir karineydi ki ikinci şahidi istemekten onları müstağni kılmıştı. Fakat Ahzab suresindeki 23. ayet bunun hilafınadır. Çünkü o ayet Zeyd ile Huzeyme'nin birlikte şehadetleri sonucunda tesbit edilmişti. Onların Hz. Peygamberden dinledikleri ayet şuydu: «*Müminlerden öyle kimseler vardır ki Allah'a verdikleri sözde durdular*» (Ahzab : 23).

Hatib Şirbinî mezkur ayeti tefsir ederken *Arş* kelimesini *Kursi* ile yorumlamıştır. Reşid Rıza ise, bazılarının *Arş* kelimesini *Mülk* ile yorumladıklarını söylemektedir. Çünkü *Arş* mecazen *mülk* mânâsındadır. Fakat bu yorum yanlıştır. Zira burada mecazı gerektiren bir şey yoktur. *Büyük Arş*, büyük mülke, nizamın vahdetine ve idaresine delâlet edebilirse de,*Büyük Mülk* bunlara delâlet etmez. Çünkü *mülk*de eksiklik olabilir.

Kelamcıların müdekkikleri ve müfessirleri *Arş* ile *İstiva* kelimelerini teşbihten kaçınmak için tevil etmektedirler. Onlara göre teşbih gayb alemini müşahade alemine, Haliki ise mahlûka kıyas etmek demektir. Bu da bâtıl bir kıyastır.

İbn Abbas'a göre, *Arş'a Büyük Arş* denilmesinin nedeni onun yüce olmasıdır.

Suyutî *ed-Durr'ul-Mensur* adlı tefsirinde arşın sıfatlarıyla ve yapısıyla ilgili birçok rivayette bulunmuşsa da hepsi İsrailiyyat' tandır. İçlerinde bir tek merfu hadis yoktur. (Bu görüş Menar'a aittir)

Bu iki ayetin tefsirinde zikrettiğimiz rivayetlerde geçen iki

meseleyi inceleyerek konuyu sona erdirelim. Çünkü bunları inceleyen kimseyi görmedik.

1) Bu iki ayet peygamberden geldiği gibi yazılmıştır ve Kur'an'ın sonu oldukları rivayet edilmektedir. Bu iki ayet ancak peygamberliğin başlangıcında Mekke'de ve Hz. Peygamber'in (s.a) davetinde ifadelerini bulurlar. Tevbe suresinin tefsirine başlamadan önce, İbn Fürs'ün bu ayetlerin Mekkî olduğunu söylediğini zikretmiş, sonra da onun bu görüşünü *«Bu iki ayet Kur'an'ın en son inen ayetleridir»* rivayetinin reddettiğini belirtmiştim. Daha sonra da Kur'an'ın en son ayeti ile ilgili olarak gelen en sahih rivayetleri ortaya koyup, mezkûr iki ayetin, Kur'an'ın son ayetleri olmadıklarına işaret etmiştim. Yine diyorum ki, İbn Fürs'ün sözü mânâ bakımından en geçerli olanıdır ve o rivayeti yorumlar. O iki ayetin Kur'an'ın en son ayetleri olduğu iddiasına gelince, bu görüş bazı kaynaklarda birbirine yaklaşık lafızlarla rivayet edilmiştir ki o rivayetler şunlardır :

İbn Abbas, «Peygamber'e inen (bazı rivayetlerde Kur'an'dan inen) son ayet, 'Andolsun ki gerçekten size kendinizden olan bir Peygamber geldi' ayetidir» demiştir.

Hasan Basrî ise, *«Allah katından veya gökten en son inenler bu iki ayettir»* demiştir.

Başka bir kanaldan Ebu'l-Âliye ondan şöyle rivayet etmektedir: Onlar Ebubekir'in hilafet döneminde Kur'an'ı bir mushafta derlemişlerdir. Bazı kimseler yazıyordu. Ubey bin Ka'b da onlara dikte ettiriyordu (yazdırıyordu). Onlar Tevbe suresinin 127. ayetine gelince onu Kur'an'ın son ayeti sandılar. Ubey ise onlara, *«Hz. Peygamber (s.a) bana bunlardan sonra iki ayeti okumuştu»* deyip, *«Andolsun ki gerçekten size kendinizden olan bir peygamber geldi»* ayetinden surenin sonuna kadar okudu ve yaptığı işi *«Allah'tan başka ilah yoktur»* cümlesiyle sona erdirdi.

Burada da görüldüğü gibi bu iki ayet Kur'an'ın değil, Tevbe suresinin son iki ayetidir. Ancak Tevbe suresinin Kur'an'ın en son suresi olduğu söylenirse, o zaman bu ayetler de Kur'an'ın son ayetleri olurlar. Ancak Sahih rivayete göre, Kur'an'ın en son inen suresi Nasr suresi, en son inen ayeti de Bakara suresinin 281. ayetidir.

Müteferrik haldeki Kur'an'ın Hz. Ebubekir zamanında derlenmesi hakkında Zeyd bin Sâbit'ten gelen rivayette şöyle denmektedir: «*Tevbe suresinin son iki ayetini Huzeyme bin Sâbit el-Ensarî'nin yanında buldum. Ondan başkasının yanında yoktu.*» Yani o, hurma kabuklarında kemik parçalarında, hurma kütüklerinde yazılı olan Kur'an'ı toplarken bu iki ayeti yazılı olarak sadece Huzeyme bin Sâbit'in yanında bulmuştur.

Buharî ve başka muhaddislerin rivayetinde, *Huzeyme* yerine, *Ebu Huzeyme* lafzı geçmektedir ki doğru olanı da budur. Ancak Zeyd bin Sâbit'in ayetleri, hem *Huzeyme'nin* hem de *Ebu Huzeyme*'nin yanında bulması da muhtemeldir. Ayrıca bu iki ayet birçok sahabînin ezberindeydi, biliniyordu. Nitekim diğer rivayetler bu hususu açıkça belirtmektedir.

İbn İshâk, İmam Ahmed ve *Mesahif*'inde İbn Ebi Davud, Ubbad bin Abdullah bin Zübeyr'den şöyle rivayet etmektedirler :

Haris bin Huzeyme, kâtiplere bu iki ayeti getirdiğinde Hz. Ömer ona yanında kendisinden başka şahid olup olmadığını sordu. Haris bin Huzeyme, «*Başkası var mı bilmiyorum ama ben şehadet ederim ki bu ayetleri Rasûlullah'tan dinledim ve ezberledim*» dedi. Hz. Ömer «*Ben de şehadet ederim ki bu iki ayeti Rasûlullah'tan dinledim. Eğer bunlar üç ayet olsaydı onları müstakil bir sure yapardım*» diyerek kâtiplere, «*Bakın! Kur'an'ın bir suresine bu iki ayeti ilhak edin*» diye seslendi. Böylece bu ayetler Tevbe suresinin sonuna ilhak edildi.

Rivayet olunduğuna göre Ensar'dan biri bu iki ayeti Hz. Ömer'e getirdiğinde Hz. Ömer, *«Senden hiçbir suretle buna dair başka bir şahit istemeyeceğim. Çünkü Rasûlullah bunları okumuştu. (yani ben de onları Rasûlullah'tan dinlemiştim)»* dedi. (İbn Cerir, İbn'ul-Münzir ve Ebu Şeyh)

Mesafih'inde İbn Ebu Davud şöyle rivayet eder: Huzeyme bin Sâbit Hz. Ömer'in şehadetinden sonra Kur'an'ın yazılmasında çalışan Hz. Osman'a gelerek *«Ey Halife!»* dedi. «Görüyorum ki, siz bu iki ayeti terkederek onları yazmadınız.» Hz. Osman onlara hangi ayetler olduğunu sorunca Huzeyme, *«Ben Rasûlullah'ın şöyle okuduğunu işittim»* diyerek, *«Andolsun ki gerçekten size kendinizden olan bir peygamber geldi.»* ayetinden surenin sonuna kadar okudu. Hz. Osman, *«Ben de şehadet ederim ki bu iki ayet Allah katından gelmiştir. Bu iki ayeti nereye koymamızı münasip görüyorsun?»* diye sordu. Huzeyme *«Bu iki ayetle Kur'an'ın en son inen suresini tamamla»* deyince Hz. Osman bu iki ayeti Tevbe suresinin sonuna ekledi.

Tüm bu rivayetlerden elde edilen sonuç şudur :

Bu iki ayet birçok kimsenin ezberinde olmakla beraber meşhurdu. Ancak bu iki ayetin yerlerinin neresi olduğu noktasında ihtilâf edilmişti. Bazı rivayetlerde ise bu iki ayetin Hz. Peygamber'den (s.a) gelen direktif üzerine Tevbe suresine eklendiği belirtilmektedir. Bazı rivayetlerde de bu ayetlerin rey ve içtihadla şimdiki yerlerine konduğu bildirilmektedir. Ancak ilk görüş daha güvenilirdir. Çünkü tevkifi (Rasûlullah'ın direktifini) ezberinde bulunduran bulundurmayandan daha güvenilir kabul edilir.

Zahir olan bu iki ayetin yerleri hakkındaki ihtilafın nedeninin, onların içeriklerinin Mekkî, yani hicretten önce nazil olduklarına delâlet ediyor olmasıdır. Mushafı derleyen cemaate göre, onların Mekkî surelerden birisine yazılmasını teklif eden bir rivayet söz

konusu olmamıştır Ancak buna karşılık onlar, Ebu Huzeyme'nin yanında bu iki ayeti Tevbe suresinin sonunda yazılı olarak bulmuşlardır.

Sahih bir rivayette, Zeyd bin Sabit'in Hz. Peygamber'e (s.a) gelen vahiyleri yazdığı bildirilmiştir. O Kur'an'ı başkalarıyla birlikte toplamak hususunda Hz. Ebubekir tarafından görevlendirilmişti. Hz. Ömer de, halifenin emriyle onların yanında hazır bulunuyordu. Onlar da yazıyorlardı. (Ravi) diyor ki: *«Tevbe suresinin son ayetleri Huzeyme bin Sabit'in (veya Ebu Huzeyme'nin) yanında bulunmuştur.»*

Zeyd'den gelen bir rivayette ise, *«Huzeyme ile beraber bulundu»* denilmektedir. Ancak kesinleşen rivayet Hafız İbn Hacer' in ortaya koyduğu şu görüştür: *«Tevbe suresinin son ayetleri Ebu Huzeyme'nin yanında bulundu. Huzeyme'nin yanında bulunan ise Ahzab Suresi'nin 23 ayetidir.»*

İşte bu, Buharî'nin o sureyi tefsir ederken Zeyd bin Sabit' ten rivayet ettiğidir: *«Biz ayetleri (sahifeleri) mushafa yazdığımız zaman Ahzab suresinin bir ayetini bulamadım. Oysa onu Hz. Peygamber'den (s.a) dinlemiştim. Onu kimsede (yazılı olarak) bulamadım. Sadece Huzeyme'nin yanında buldum. Hz. Peygamber (s.a) Huzeyme'nin şahitliğini iki kişinin şahitliği yerine kabul etmişti. Ahzab suresinin o ayeti 23. ayetiydi.»*

İbn Hacer şerhinde bu rivayetin Zeyd'in Kur'an'ı toplarken sadece kendi ilmine ve ezberine güvenmediğine delâlet ettiğini söyler. Ancak İbn Hacer'in bu yorumunda müşkil bir yan vardır. Çünkü bu yorumun zahirinden anlaşılan odur ki Zeyd bu titizliğine rağmen sadece Huzeyme'den gelen şehadeti kabul etmiştir. Oysa Kur'an ancak tevatürle sabit olmuştur. Ancak bu itirazın cevabında ortaya çıkan husus Zeyd'ın *«Onu kaybettik»*, yani yazılı olanını kaybettik demiş olmasıdır. Yoksa ezberindekinikaybetmiş

değildir. Aksine ayetler onun da başkalarının da ezberindeydi. Nitekim bu yorumu Kur'an'ın toplanmasıyla ilgili olarak gelen hadiste zikredilen şu cümle desteklemektedir: *«Onu hurma kabuklarından, liflerinden araştırmaya başladım.»* (1)

Kısaca olay şudur: Onlar bu iki ayetin hıfzlarda sabit olmasını araştırıyor değillerdi. Çünkü o ayetler zaten birçok sahabî tarafından ezberlenmişti. Araştırılan husus, onların yazılı olup olmadığıdır. Sonuç olarak deriz ki; bu iki ayet hem ezberlenmişti hem yazılmıştı hem de birçok sahabî tarafından bilinmekteydi. Ancak aralarında başgösteren ihtilâf, onların Kur'an'ı toplayacakları zaman bu iki ayetin nereye konacağı meselesi hakkındaydı. Öyle ki bu ihtilaf Hz. Peygamber'in (s.a) onları Tevbe suresinin sonuna koyduğuna dair iki kişinin şehadet etmesine kadar sürüp gitti. Çünkü sahih hadislerde Kur'an'ı tertip edilmiş olarak Peygamber'den alanlardan oldukları sâbit olan Ubey bin Ka'b ve Zeyd bin Sabit öyle demişlerdi. Zaten o iki ayetin konacağı yer hakkında ihtilaf edenler azdı. Bunlar mushaflar da yazıldıklarında hepsi birden ayetlerin Tevbe suresinin sonuna konulmaları hususunda ittifak ettiler. Kendileri için özel olarak mushaf yazan kimselerden buna itiraz eden birinin olduğu tesbit edilmemiştir. Ve aksinin varid olduğunu, bildiren bir rivayet de yoktur.

Burada ikinci bir nokta, Medenî olan bu surenin sonuna niçin Mekkî olan bu iki ayetin konulmuş olmasıdır. Üstelik Mekkî olup da herhangi bir münasebetten dolayı Medenî surelere konulan ilk ayetler de bunlar değildi. (Yani bu türden birçok ayet vardır). Bunun nedeni muhtemelen şudur: Bu iki ayet konuldukları şekilde, ümmete icabetin kendilerine tebliğ edildiği herkese bunlarla hitap etmenin doğru olduğunu ifade etmektedir. Hitabî böyle söylemiştir. Nitekim bu ayetler içerikleri ve Mekke'de inmiş olma-

(1) Reşid Rıza, Tefsir'ul-Menar, cilt: 11, sh: 91-93.

ları bakımından, İbn Fürs'ün de dediği gibi, hitabın Hz. Peygamber'in (s.a) kavmine olduğuna delâlet etmektedirler. Böylece bizim bu söylediklerimiz, tüm görüşleri kapsamaktadır. (1)

Acaba peygamberlerin sonuncusu, umumî bir nübüvvet ile bedevî - medenî tüm insanlara gönderilen bir din ile niçin bedevî lik cehaleti kendilerine hakim olan Araplar arasından çıkmıştır? Niçin İran, Rum, Hind ve Çin gibi kültürel bakımdan daha ileride olan kavimler arasından çıkmamıştır? Yine niçin Kinane kabilesi, Hz. İsmail'in soyundan gelen diğer Araplardan, Kureyşliler diğer Kinanelilerden ve niçin Benî Haşim mensupları diğerlerinden üstün tutulmaktadır?

Bu sorular şöyle cevaplanabilir: İşaret edilen kültürel bakımdan ileride olan kavimlerin fıtrî ahlâkları deforme olmuş, tabiatları bozulmuştu. Dinî inançlarında zerre kadar sağlam bir şey yoktu. Yolundan gidecekleri kimseler yoktu. Çünkü din ve dünya hususunda önder olanlar yozlaşmışlardı. Din ve dünya önderleri, halklarını gerçekten uzaklaştırmak, onları kendilerine uşaklık etmeye zorlamak, onların sırtından bol nimetler kazanmak, azametlerinin nişâneleri olan binalar inşa ettirmek, halkın aklî hürriyetlerini kâhinler, keşişler ve hahamların farz kıldığı dine yönelmek ve böylelikle halka en ufak bir görüş serdetmek, düşüncelerini açıklamak imkânı bırakmamak, kişisel ve toplumsal hayatlarında seçme haklarını baskı altına almak suretiyle onları son derece ezmiş din ve dünyalarında köle haline getirmişlerdi.

Ancak Araplarda durum böyle değildi. Hele Hicaz Arapların da hiç yoktu. Araplarda istibdadî bir hüküm ve otorite de bulunmuyordu. Onları zelil kılacak, şiddetlerini kıracak, düşünme özgürlüklerini ellerinden alacak, istemediklerini onlara kabul ettire-

(1) Reşid Rıza, Tefsir'ul-Menar, cilt: 11, sh: 93-94.

cek bir otorite yoktu. Ayrıca onları manen ezecek ,akıllarını kullanmalarını engelleyecek dinî bir otorite de bulunmuyordu. Araplar arasında aklî bir özgürlük havası alabildiğine teneffüs edilebiliyordu. Din ve dünya işlerinde seçme serbestileri bulunuyordu. Izzet-i nefsin doruğunda idiler. Onlarda kuvvetin şiddeti de vardı. Akıllarının hürriyet içinde olmasından dolayı yeteneklerini kullanabilecek durumda idiler. Akıl ve fıtrat dinini anlamak için müsaittiler. Bu yüzden hayırlı olduğuna, uygun ve haklı bulunduğuna inandıkları her şeyi iradelerinin hürriyetiyle en mükemmel şekilde savunabilirlerdi. İnandıklarını, içinde yaşadıkları topluma kabul ettirmeye ve başkalarına iletmeye güçleri yetebiliyordu. Tüm bunları kendiliklerinden ve vicdanlarından gelen istekle yaparlardı. Dinî ve dünyevî otoritenin tahakkümü burada söz konusu değildi. Nitekim İslâm'da önderlere itaati, iyilikle ve ilahî yasalara başeğmek suretiyle vacip kılmıştır. *Ehl'ul-Hal ve'lAkd*'den olan ve aynı zamanda ümmetin temsilcileri olarak aralarında şûra ile oluşturdukları nizamdan meydana gelen ve ümmet için konulmuş yasalara uymak vaciptir. Öyle ki Allah Teâlâ ümmetin işlerinde *Ehl'ul-Halve'l-Akd* ile istişare etmesini Hz. Peygamber'e (s.a) dahi farz kılmıştı. Yine Allah Teâlâ kadınların peygamberine biat etmesi ile ilgili olarak, *«Onlar sana maruf (iyi) bir işte karşı gelmesinler»* (Mümtehine: 12) diye buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a) kadınlarda olduğu gibi erkeklerden de bu şekilde biat alıyordu. Nitekim Hz. Ali'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) *«Allah'a isyanda hiçbir mahlûka itaat edilemez. İtaat ancak maruf işlerde olur»* diye buyurmuştur. (Buharî, Müslim, Ebu Davud, Neseî)

Kinane kabilesi ilim ve hikmette, kerem ve sehavette Arapların (İsmailoğulları'nın) en üstünü idiler. Öyle ki Araplar delillerini onlardan getirirler, geçerli hükümleri onlardan naklederlerdi. İşte bu da, onların diğer Araplardan üstün ve seçkin olduklarına

delâlet eder. Kureyş'in diğer Araplardan daha seçkin olmalarına gelince, bu tevatüren sâbittir. Bunun en önemli göstergesi; Kureyşlilerde bulunan tekebbür ve irade, akıl özgürlüğüdür. Bu özellikleri Araplarda en üst seviyedeydi. Çünkü Arap Yarımadası sınırlarında oturan bazı Araplar İranlıların, bazıları da Bizansın tahakkümüne boyun eğmişlerdi. Kureyşlilerin neseb bakımından İsmailoğulları'ndan olduklarında kuşku yoktu. Onlar tüm Araplardan asâlet yönünden daha üstün, dil yönünden daha fasihtiler. Umumî dilin derlenmesi için onlar çalışmışlardı. Kusay tüm kabilelerini Mekke'de topladıktan sonra, onlar umumî dilin derlenmesi için uğraştılar. Mescid-i Haram'ın hizmetkârlığını, hacılara yemek ve su verme, fakir ve miskin hacıların ihtiyaçlarını giderme işini de onlar yaparlardı. Önemli meselelerde istişare yeri olarak Dar'ın Nedve'yi de onlar tahsis ettiler. Arap yarımadasında tüm kabileleri herkesten daha iyi bilirlerdi. Çünkü kışın Yemen'e, yazın Şam'a ticaret için gitmek suretiyle Arap Yarımadası'nı geziyorlardı. Bu yüzden Arapların en zengini ve kuşkusuz en ileri gelenleriydi. Hz. Peygamber'in (s.a) gençliği döneminde *Hılf'ul-Fudul*'u (Erdemliler Birliği) akdetmeleri de ihsana kafi bir delildir. Onlar Mekke'de gördükleri her mazlumun yanında yer almaya, zalime karşı onlara yardım etmeye and içmişlerdi. Böylelikle haksızlıkla mazlumlardan alınanlar yine onlara verilene değin mazlumu destekleyeceklerdi. Zübeyr bin Avvam ve Ümmü Hani'nin hadisinde zikredildiğine göre, Allah Teâlâ Kureyş'i şu yedi özellikle üstün kılmıştır :

1) Araplar arasında sadece Kureyşli olan kimseler Allah'a ibadet ediyorlardı.

2) Allah kendilerine *Fil Günü*'nde yardım etmek suretiyle onları üstün kılmıştır.

3) Kur'an'ın bir suresi, başka hiç kimse zikredilmeksizin sadece onlar hakkında inmiştir.

4) Peygamberlik,

5) Hilafet,

6) Kâbe hizmetleri Kureyş'e ihsan edilmiştir.

7) Kureyşliler hacılara yedirip-içirirlerdi.

TEVBE SURESİNİN SONU

YUNUS SÛRESİ

Sûre: 10

YUNUS SURESİ

Giriş

En meşhur rivayete göre Yunus Suresi, Mekke döneminde ve İsra ile Hud surelerinden sonra inmiştir. Osman bin Ata kanalıyla İbn Abbas'tan gelen *«Yunus Suresi Medine döneminde inmiştir»* şeklindeki rivayet sahih değildir. Nitekim İbn Abbas ve diğer müfessirlerden gelen farklı rivayetler bunun aksini göstermektedirler. Ayrıca surenin içeriği de Osman bin Ata'nın rivayetini reddetmektedir. Çünkü surenin konusu, Tevhid'in temellerini tesbit etmek, şirkin temellerini yıkmak, risalet ve haşr ile ilgili meselelerin hak olduğunu ortaya koymaktadır. Bu konuların Mekke dönemi surelerinin ana temaları olduğu herkesçe bilinen bir şeydir.

İmam Suyutî 94 ve 95, ayetlerin Medine döneminde, bazı alimlerde 40. ayetin Yahudiler hakkında ve Medine'de nazil olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise surenin başından 40. ayetine kadar olan bölümün Mekke'de, geri kalanının ise Medine'de nazil olduğunu iddia etmişlerdir. Bu görüşü İbn Fürs ve *Cemel'ul-Kurra'* sında Sahavî nakletmiştir.

Yunus suresinin Tevbe suresiyle olan münasebetleri şu noktalardır :

a) Tevbe suresi Hz. Peygamber'in (s.a) risaleti bahsıyla sonuçlanırken, Yunus suresi de aynı konuyla başlamıştır.

b) Tevbe suresinin ağırlıklı konusu olan 124 - 127. ayetler, münafıkların durumunu, Kur'an nazil olduğunda nasıl davrandıklarını ve neler söylediklerini ortaya koyarken, Yunus suresinin ağırlıklı konusu olan 15, 16, 17, 27 ve 40. ayetleri kafirlerin durumunu ve Kur'an hakkındaki sözlerini gözler önüne sermektedir.

Ancak burada dikkat edilecek husus; gerek bu iki sure gerekse diğer surelerin birbirleriyle münasebetleri bağlamında söylenenler bugün elde bulunan Kur'an'ı Kerim'in surelerinin sıralanmasındaki tek neden değillerdir. Çünkü çoğu kez bu iki sure konularındaki ilişkilere rağmen biraraya getirilmiş değildir. Sözgelimi buna *Hümeze* suresiyle *Tebbet* sureleri örnek olarak verilebilir. Çünkü ikisinin de konusu birdir.

Bazıları Mekkî surelerinin çoğunluğuyla, Medenî sureler arasındaki ilişkilerin daha kuvvetli olduğunu söylemişlerdir.

Konularının çoğunluğu akide, genel kurallar ve caydırıcı azaplar olan Mekkî surelerle, çoğunun konusu amelî hükümlerden meydana gelen Medenî surelerin arasına fasıl koymanın bir hikmeti de okuyucuya hareketlilik verip, düşünme imkânı sağlamaktır. Bu tıpkı Kur'an'ın bir tek suresinde, akide, kurallar, amelle ilgili hükümler, edebî üslûblar, teşvik, inzar, müjde, meseller ve kıssaların bir araya getirilmesindeki hikmet gibidir. Bu hususta tek güvenilir neden Hz. Peygamber'in (s.a) emridir ve dolayısıyla ona tâbi olmaktır.

Yunus suresinin ayetleri tüm Kurra'ya göre 109'dur. Şamî 110 olduğunu söylemiştir. Kelimeleri 1832, harfleri 9099'dur. *Tenvir' ul-Mikbas*'a göre kelimeleri 1802'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ ﴿١﴾ اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا
اَنْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى رَجُلٍ مِّنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ قَالَ الْكٰفِرُوْنَ
اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ مُّبِيْنٌ ﴿٢﴾ اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ
مَا مِنْ شَفِيْعٍ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ اِذْنِهٖ ؕ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ؕ اَفَلَا
تَذَكَّرُوْنَ ﴿٣﴾ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيْعًا ؕ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ؕ اِنَّهٗ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ
ثُمَّ يُعِيْدُهٗ لِيَجْزِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ بِالْقِسْطِ ؕ
وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيْمٍ وَّعَذَابٌ اَلِيْمٌ
بِمَا كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ ﴿٤﴾ هُوَ الَّذِيْ جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَآءً وَّالْقَمَرَ
نُوْرًا وَّقَدَّرَهٗ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوْا عَدَدَ السِّنِيْنَ وَالْحِسَابَ ؕ مَا
خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّ ۚ يُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ
﴿٥﴾ اِنَّ فِي اخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا
خَلَقَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَّقُوْنَ ﴿٦﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

1 — Elif, Lam, Ra. İşte bunlar muhkem (ve mu'ciz) olan Kitab'ın ayetleridir.

2 — İnsanları kötülüklerden sakındırmak, müminlere, Rableri yanında kendilerine mahsus olmak üzere doğru bir makam bulunduğunu müjdelemek için içlerinden bir kimseye vahyetmemiz insanlara şaşırtıcı mı geldi? Kafirler, «Bu apaçık bir sihirdir» dediler.

3 — Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yarattıktan sonra (kainatın) işini idare etmek için arşın üzerine istiva etti. O'nun izni olmadan hiç kimse şefaat edemez. Işte Rabbiniz Allah bu (zat) dır. O'na kulluk edin. Düşünmüyor musunuz?

4 — Hepinizin dönüşü ancak O'nadır. Bu, Allah'ın gerçek va' didir. İman edip, salih amellerde bulunanlara adaletle karşılık versin diye yaratmayı başlatan, sonra o yaratmayı tekrar eden kuşkusuz ki O'dur. Küfre sapanlara gelince küfre kaymalarından ötürü onlara kaynar sudan bir içki ve elem verici bir azap vardır.

5 — Güneşi aydınlık, ay'ı da nur kılan, yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için ay'a duraklar takdir (ve tesbit) eden O'dur. Allah onları ancak hak ile yaratmıştır. (Allah) ayetleri bilen bir kavim için açıklamaktadır.

6 — Kuşkusuz ki gece ve gündüzün peşisıra gelişinde ve Allah'ın yer ve göklerde yaratmış olduklarında, sakınan topluluk için birçok alâmetler vardır.

(1) *«Elif, Lam, Ra. İşte bunlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Gerek bu surede ve gerekse diğerlerinde olsun bu ayetin getiriliş amacı, surenin muhataplarının dikkatini çekmek ve ardından gelecek olan ayetleri hassas bir şekilde takip etmelerini sağlamaktır. Bu konuyla ilgili olarak Bakara ve A'raf surelerinde açıklama yapılmıştı.

«İşte bunlar muhkem (ve mu'ciz) olan Kitab'ın ayetleridir;» yani şanı yüce olan, bu sureyi ve tüm Kur'an-ı teşkil eden ayetler mânâları hikmetle ve ahkâmla dolu olan, düşünerek onları okuyan kimselerin hidayetine sebep olan bir Kitab'ın ayetleridir.

(2) *«İnsanları kötülüklerden sakındırmak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Şaşırtıcı mı geldi?» şeklindeki istifham vahiy alan bir kimsenin sırf insan olmasından ötürü durumuna şaşıran kafirlerin, bu davranışlarındaki tuhaflığa işaret etmek için kullanılmıştır. Yani Allah Teâlâ, *«Acaba bizim insanlardan birine vahyetmemiz, hayret edilecek bir şey midir ki, onlar bunu garipsiyorlar ve aralarında bunu dedikodu konusu yapıyorlar?»* demek istemektedir.

Öyle ki Hz. Peygamber'in (s.a) bir insan olması, sanki Allah'ın kendisine vahiy göndermesine bir engel teşkil etmektedir.

«İnsanlar» ibaresiyle kastedilen Mekke müşrikleriyle Hz. Muhammed'in (s.a) peygamberliğini inkâr etmek hususunda onlara uyan kimselerdir. Onlar hakkında*«unutmak»* anlamındaki *«Nas»* ifadesi kullanılmasının nedeni, daha önceki peygamberlerin kavimlerinin de aynı nedenle peygamberliğe karşı çıkmış olmalarıdır.

«Enzir» fiili korkutmakla birlikte bunu ilân etmek mânâsına gelir. Tevhid'e çağıran Hz. Muhammed (s.a) tüm insanları iman etmedikleri takdirde küfrün sonucuyla korkutuyordu.

«Sıdk;» yalanın tersi olan doğruluk anlamındadır. Ancak *«İman»* halis niyet ve vefakârlık karşılığında kullanılmıştır. *«Kadem»* ise geçmiş, ilerlemiş mânâsına gelir. Bu kelime Kur'an'da *«Mak'adu Sıdk»*, *«Medhelu Sıdk»*, *«Mehracu Sıdk»* ve *«Kademe Sıdk»* şeklinde kullanımlara sahiptir.

Kadı Beyzavîye göre bu yüce mertebe ve derece demektir. Karşılığında *ayak* mânâsına gelen *«Kadem»* kelimesinin kullanılmasının nedeni, ilerlemenin ayakla olmasındandır. Nitekim nimet için de, *el* mânâsındaki *«Yed»* kelimesi kullanılmıştır. Çünkü nimet elle verilir. Yani, müminler varabildikleri mertebelere ancak doğru söz ve doğru niyetle varabilirler.

Ayetin sonundaki *«Sahir»* kelimesinden murad, Hz. Muhammed'dir. Fakat kelimenin *«sihir»* şeklindeki okunuşundan kastedilen Kur'an'dır. Onların bu sözleriyle Hz. Muhammed'in (s.a) peygamberliği isbat olunmaktadır. Çünkü onlar, Kur'an'ın sebepler dairesi içerisinde, beşer gücünün üstünde olduğunu bu sözleriyle itiraf etmiş olmaktadırlar.

(3) *«Rabbiniz gökleri ve yeri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Burada insana vahyedilmiş olmasına hayret eden kimselere seslenilmektedir. Dinleyenlerin dikkatleri çekilmek istenildiğinden böyle bir üslûp kullanılmıştır. Yani, «Rabbiniz O'dur ki üstünüzdeki gökleri ve üzerinde yaşadığınız yer küresini altı günde yarattı. Her günde onların şekillerinden birini halketti. (Onları takdir ettiği miktarda varetti. Çünkü *yaratmak* anlamındaki *halk kelimesi,* lugatta takdir etmek karşılığında kullanılır.) Sonra idare merkezi olan arşına, azametine uygun bir tarzda istiva etti. Mülkünün idaresini ilminin istediği nizamla, hikmetinin gerektirdiği tedbirle oradan yönetti.»

«İstiva» yer ve göklerin yaratılışından sonradır. Yer de gök gibi O'nun mülküdür. *Arş'ı* da ondan sonra yaratmıştır. O hakikatini bilmediğimiz ve keyfiyeti meçhulümüz olan büyük mülkün şanındandır. Her gün bir şa'n'dadır. O'nun şa'n'larının aslını ne insanlar ne de cinler idrâk edebilir.

«Yudebbiru» işlerin başlangıcı ile sonunun arasını uzlaştırma mânâsındaki *«Tedbir»* kökünden gelmektedir. Öyle ki başlangıçlar, sonuçlardan elde edilmesi istenene götürürler.

ARŞ'A İSTİVA MESELESİ

Kelamcılar ile selefî alimler bu ve benzeri meselelerde ihtilaf etmişlerdir. Selefîlerin, *«Bu tür ayet ve hadisleri olduğu gibi kabul ederiz. Keyfiyetleri bilinmez»* demelerine karşın kelam alimleri bu tür ayet ve hadisleri tevil etmek yoluna gitmişlerdir. Nitekim onlara göre Arap şairleri de şiirlerinde *istiva'yı* istilâ mânâsında kullanmışlardır.

Sadeddin Taftazani *Şerh'ul Akaid* adlı eserinde selefin takip ettiği metodun daha emin, halefin takip ettiği metodun ise daha muhkem olduğunu söylemektedir. Reşid Rıza ise selef mezhebinin akıl ve nakli bir araya getirmesi sebebiyle daha doğru bir yöntem izlemiş olduğunu belirtir. (1)

ŞEFAAT MESELESİ

«O'nun izni olmadan kimse şefaat edemez» cümlesi şirk akidesini darmadağın etmektedir. Çünkü Arap müşrikleri ve onların peşinden gittikleri Ehl-i Kitab, tapmakta oldukları veli kullar, melekler ve bazı insanların Allah katında kendilerine şefaatçı olacaklarına inanırlardı. Allah'ın salih kullarının tasvir ve putlarının da şefaatçı olduklarını söylerlerdi. Nitekim bu surenin 18. ayetinde müşriklerin onlar hakkındaki sözlerine değinilecektir.

Bu ayet bir insana vahiy geleceğine inanmayanların aleyhine bir delildir. Yani, *«Ey vahyi inkâr edenler, siz Allah'ın kullarının kendinize şefaatçı olacaklarına inanıyorsunuz. Güya onlar sizin iddianıza göre size yarar sağlar ve zararı defederler. Bunlar Allah adına yapılmış iftiralardır. Bir insana vahyedilmesine niçin inanmıyorsunuz?»*

Allah Teâlâ bir kimseye şefaat iznini verdiğini bildirmedikçe, hiç kimse için *«Filan kişi şefaat edecektir»* denemez. Çünkü Allah Teâlâ *«O gün Rahman' (olan Allah'ın) ın kendisine izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasının şefaati bir yarar sağlamaz»* (Taha : 109) diye buyurmuştur. Şefaat iznini alanlar ancak Allah'ın kendisinden razı olduğu kimse için şefaat edebilirler. *«Allah onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir. Allah'ın razı olduğundan başkasına şefaat edemezler ve onlar onun korkusundan titrerler.»* (Enbiya : 28)

(1) Reşid Rıza, Tefsir'ul-Menar, cilt: 11, sh: 295.

«İşte Rabbiniz Allah bu (zat)tır. O'na kulluk edin» cümlesi müşriklerin Rububiyyet ve Ulûhiyyet hususunda düştükleri şirkin aleyhinde delil getirmektedir. Yani, yaratan, takdir eden, hikmet ve tedbir sahibi olan, şefaat hususunda dilediğine dilediği kimse için şefaat izni veren Rabbiniz Allah'tır. O tüm âlemleri hükmü altına almış olandır. O'na kulluk edin ve sakın O'na şirk koşmayın. Kimseye onunla beraber bir paye vermeyin. Yarar, zarar ve şefaat iznini ancak O verir. Yarar ve zararın nerelerden geleceğini size vahiy ile bildirmiştir. Kulun bilemediği ve güç yetiremediği hususlarda O'na dua edilmelidir.

«Düşünmüyor musunuz?» Yani siz bu apaçık hakikatı bilmiyor musunuz? Buradaki istifham vahyi inkâr eden müşriklerin bu durumlarına gösterilen tepkiyi ortaya koymaktadır.

(4) *«Hepinizin dönüşü ancak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkur ayet imanın rükûnlarından olan *Haşr'ı* açıklamaktadır. *«Va'de»* lafzı görünmeyen bir fiilin mef'ulüdür. Yani Allah haşri gerçek bir söz olarak va'detmiştir. Onda bir şüphe yoktur. Tekvin'in bağlandığı anda yaratılışa başlamak Allah'ın şanındandır. O her şey yok olup gittikten sonra, onları yeniden yaratmaya başlar.

Kozmoloji bilimcileri, yeryüzünde ister gözle, ister teleskopla bakılmış olsun, görülen veya görülmeyen gök cisimlerinin yaratılmazdan önce var olmadığını bilirler ama yine de hâlâ oluşumun nedenini araştırıp dururlar. Onların hepsi de bu yer kürenin ve güneşle birlikte diğer uyduların sonunda harap olacağında ittifak etmişlerdi. (1)

(1) Reşid Rıza, Tefsir'ul-Menar, cilt: 11, sh: 298.

Müsbet ve Tecrübî ilme uygun olanı ve sebeplerin en yakını, gök cisimlerinden birinin yerküremize dokunarak onu parampar-ça edip, atmosfere dağılan zerrecikler haline getirmesidir. Nitekim bu hususa Karia ve Vakıa surelerinde değinilmiştir. O'nun başlamasına gelince, bu fiilen olmuştur. Yeniden gönderilmesine gelince, başlamaya kadir olan Allah elbette başlatılmış, öldürül-müş bir şeyi yeniden iade etmeye kâdirdir. Nitekim Allah Teâlâ, *«Yaratmaya başlayan O'dur. Sonra çevirip yeniden yapar. Bu O' na daha kolaydır»* (Rum : 27) buyurmuştur.

Çağımızda Kozmoloji alimleri arasında ittifak edilen meselelerden biri de her zaman havaya buhar halinde çıkan birtakım maddelerin canlı bedenlerden çözülüp, dağılmasıdır. Bedenin iç kısımlarında ölenler olur ve sonra bunlar bedenden çıkıp, başka bir yere gider. Öyle ki her hayvanın bedeninden yok olana kadar canlı maddeler çözülüp-dağılırlar. Bu az yıllar zarfında gider, yerlerine başkaları gelir. Öyleyse başlamak ve iade etmek her bedende, o beden hayatta kaldıkça süreklidir. İşte Kozmoloji alimlerinin ittifak ettikleri bu meseleler, ölümden sonra dirilme inancını akıllara yaklaştıran özelliktedirler.

(5) *«Güneşi aydınlık, ay'ı da nur kılan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ve bundan sonraki ayetlerde Allah Teâlâ'nın haşre kadir olduğuna delâlet eden kevnî mucizelerin birçoğuna dikkatler çekilmektedir. Ayrıca yine mucizelerle dikkat çekilen husus, haşr'ın Allah'ın hikmetinin gereklerinden olmasıdır. Tüm mahlûkatında eksiksiz olan nizamın bir gereğidir. Nitekim bu ayet, 3. ayette genel olarak zikredilen hakikatlerin açıklaması ve yorumudur.

«Ziya» ism-i masdardır ve *«Nur»* anlamında kullanılmıştır.

Ziya ve *Nur* kelimeleri dilbilimcilere göre, eş anlamlı kelimelerdir. Bazıları *ziya*'nın *nur*'dan daha kuvvetli olduğunu öne sürmüşlerdir ki Zemahşerî de bu gruptandır. O, *«Allah Teâlâ hidayetini bu* yüzden *ziya*'ya değil, nur'a *benzetmiştir. Aksi takdirde kimse yolunu şaşırmazdı»* demiştir.

İbn Kesir bu ayetle ilgili olarak şunları söylemektedir :

Allah, kudretinin kemâline, sultanlığının yüceliğine delâlet eden mucizelerden haber veriyor. O güneşten çıkan ışınları ziya, ay'dan çıkanları ise nur kılmıştır. Ziya ile nur ayrı şeyler olduklarından birbirlerine karıştırılmaması için aralarındaki farka işaret edilmiştir. Güneşin saltanatını gündüz, ay'ın saltanatını da gece olarak tesbit etmiş, Ay'a konaklar takdir etmiştir. Ay önce küçük görünür, sonra büyür, Son noktaya vardıktan sonra eksilmeye başlar ve ilk haline gelir. Bu ayet tıpkı, *«Ay'ın seyrine de menziller (miktarlar) takdir ettik. Sonunda kurumuş eski hurma dalının yay şeklini almıştır»* (Yasin : 30) ayeti gibidir. (1)

Alusî, *Ruh'ul-Meanî* adlı tefsirinde şöyle demektedir: Bu söz kırbanın ağzını daralttı kabilindendir. Zira güneş hiçbir zaman ziyadan hali değildir. Güneş gerdanlığın tam ortasında bulunan büyük parçanın adından alınmıştır. Bizim güneşe *şems* dememizin nedeni, kitapların şehadet etmesine, hissin şehadette bulunmasına ve astronomi alimlerine göre yıldızların en büyüklerinden olmasıdır. Bazıları ise güneşe *şems* denilmesinin nedenini, onun ulvî felekler ile diğer üç feleğin ortasında bulunan en orta felek olarak göstermektedir. Ancak bu söz zannî, tahminî bir hükümdür ve hadisler buna şehadet etmemektedir. (*)

(1) İbn Kesir, Tefsir'ul-Kur'an'îl-Azim, cilt: 3, sh: 485.

(*) Bu görüş eski astronomların görüşüdür. Çünkü şimdi güneşten çok daha büyük yıldızların var olduğu anlaşılmıştır. Hatta ışığın saniyede 300.000 km. hızı olduğu halde, hâlâ dünyamıza ışığı varmayan galeksilerin varolduğu iddia edilmektedir. Allah her şeye kadir olandır.

«*Ziya*» kelimesi masdardır. Ebu Ali *el-Hücce*'sinde *Ziya* kelimesinin cemî olduğunu söylemiştir. Yani, «*Güneşi ziya sanıbi kıldı*» Burada masdarın ism-i fail olması da mümkündür. O takdirde mânâ, «*Güneşi ziya verici kıldı*» olur. Güneşe mübalâğa için de *ziya* dendiği söylenmiştir. Yani çok ziya vermesinden dolayı o sanki zıyanın ta kendisi olmuştur.

Ay'ın nur kılınması ise, onun nur sahibi veya aydınlatıcı kılınmış olması demektir. *Nur, Ziya*'dan daha geneldir. Çünkü *Ziya, Nur*'un kuvvetlisine denir. *Nur* ise hem kuvvetli hem de zayıf olanı kapsar. Nitekim Allah Teâlâ'nın, «Allah göklerin ve yerin nurudur» (Nur : 35) ayetindeki nur ile kastedilen, insanlar için Allah'ın koymuş olduğu hidayetin gecenin karanlıkları arasında bulunan nura benzetilmesidir. Yani Allah hidayetini karanlıkta bulunan nur gibi kılmıştır. Böylece O bir kavme hidayet eder, başka bir kavim de dalâlete düşer. Şayet Allah hidayetini *ziya* gibi kılsaydı, O'nun sayesinde hiçbir karanlık kalmaz ve hiçbir kimse de dalâlete düşmezdi. Bu ise hikmete tersdir. Bunu daha önce de söylediğimiz gibi Zemahşerî iddia etmiştir. Ancak bu noktada düşünülmesi gerekir.

Bazıları, *Ziya* ile *Nur*'un birbirlerinin zıddı olduklarını, zatında ışık olan bir şeye *ziya,* sonradan ışık olan bir şeye de *nur* denildiğini iddia etmişlerdir. Yani *Ziya,* zatî, *Nur* ise arızîdir. Güneş kendiliğinden nur verici olduğundan kendisine *ziya sahibi,* ayın nurunun güneşten elde edilmesi nedeniyle de ona *nur sahibi* denilmiştir.

Ayın nurunun güneşten elde edilmesi ya güneşin ayın cevherini nurlandırması ya da ayın güneşin nurunu yansıtması mânâsındadır. Bu ikinci görüşü, tefsirinde Kadı Beyzavî savunmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a) miracında olay böyle anlatılmamışsa da, felsefecilerin iddiası budur. (1)

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 11, sh: 67 - 68.

«Ay'a duraklar takdir (ve tesbit) eden O'dur»; Ay'a menziller takdir edilmesinin nedeni, onun güneşe oranla daha hızlı dönmesidir. Ay'ın konakları bellidir ve görülmektedir. Ay, Arapların takviminde asıl alınmıştır. Yine şeriat hükümlerinin çoğu Ay'a bağlıdır.

«Kadderahu» lafzındaki *-hu-* zamirinin hem ay'a hem de güneşe raci olması mümkündür. Yani Allah onların her birini menziller sahibi kılmıştır. Ayın menzilleri yirmi sekiz tanedir. Araplar onların karşılarındaki yıldızların adlarını onlara vermişlerdir.

1) Es-Şeratan, 2) El-Butayin, 3) Es-Süreyya, 4) Ed-Deberan, 5) El-Hâka', 6) El-Hena', 7) Ez-Zira', 8) En-Nasra, 9) Et-Tarf, 10) El-Cebhe, 11) Ez-Zubra, 12) Es-Sarfe, 13) El-A'vva, 14) Es-Simak' ul-A'zal, 15) El-Gafr, 16) Ez-Zubanî, 17) El-İklim, 18) El-Kalb, 19) Eş-Şeyle, 20) En-Nea'im, 21) El-Belde, 22) Sa'duzzabih, 23) Sa'dulbulu', 24) Sa'dussuud, 25) Sa'dulahbiyye, 26) Ferguddelvilmukaddem, 27) Ferguddelvilmuahhar, 28) Betnıl Hut.

Yirmi altı ve yirmi yedinci burçlara aynı zamanda *«Er-Reşa»* da denir.

Hazin, bunlar ayın menzilleridir ve on iki burca taksim edilmişlerdir, demektedir :

1) El-Hamel, 2) Es-Savr, 3) El-Cevza, 4) Es-Seratan, 5) El-Esed, 6) Es-Sümbül, 7) El-Mizan, 8) El-Akreb, 9) El-Kavs, 10) El-Cedyi, 11) Ed-Deluv, 12) El-Hut.

Bu burçların her biri için iki tam, üçte bir menzilleri vardır. Ay her gece yirmi sekizinci günün bitimine kadar bu menzillerden birisinde olur. Şayet ay yirmi dokuz çekiyorsa iki gün de gizlenir. Fakat otuz gün çekerse bir gün gizlenir.

Burç onlara göre otuz derecedir. Bu 360 parçanın çarpımından meydana gelir. Burçların dairesi 12 üzerine kurulmuştur. Derece onlara göre altmış dakikaya taksim edilmiştir. O da altmış saniyeye. Saniye de altmış saliseye ve bu böylece rabia, hamise, sadise diye uzar gider. Ay özel hareketiyle her gün ve her gece 13 derece, 3 dakika, 53 saniye, 56 salise mesafe kateder. Bu söylediklerimize menzil adı verilmesi semboliktir. Çünkü bu, o mıntıkaya yakın ve sabit olan yıldızlardan ibarettir. Gerçek menzil ise, ayın cismi tarafından işgal edilmekte olan boşluktur. Dolayısıyla ayın bu menzillere inmesinin mânâsı, ayın bunların tam hizasına gelmesidir.

Menzillerin ilki olan *El-Şeratin'e* aynı zamanda *en-Nadh* da denir. Bu *el-hamel* burcunun başlangıcıdır. Araştırmacıların yazdıklarına göre, bu son hareket ederek *el-Fergulmuahhar* olmuştur. Bunun üzerinde sabitleşerek durmaz. Çünkü sabit yıldızlar için de sürekli bir hareket söz konusudur. Fakat bu gayet ağır ve kendi atmosferinde cereyan eden bir hareket. Bunu tesbit edenler, bir tek cüzü katetmek için ne kadar süre hareket ettiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları 66 güneş yılı içinde bu hareketi tamamlar. Bazıları ise, hareketin 63 kamerî (ay) yıl içinde tamamlandığını söylemişlerdir.

İbn'ul-A'lem'e göre bu hareket 70 güneş yılında tamamlanır. Nitekim Nusayr Tusî'nin Merağa'da idare ettiği yeni rasathane de İbn'ul-A'lem'i desteklemektedir. Hallerin gerçeğini en iyi Allah bilir. Mülkünde ve melekûtunda dilediği gibi tasarruf eden sadece Allah'tır.

Allah Teâlâ güneşi ziya, ay'ı da nur kılmasının nedenini, insanların ilmî bir gaye ile kendilerine bağlanmış olan —ister dinî, ister dünyevî olsun bir beşerî yarar için kullanılan— yılların sayısını, ay ve güneş'in vakitlerini bilmek için böyle yapmış olduğu şeklinde ifade etmektedir.

Mevlana Serriyuddin'e göre, buradaki hesap ile vakitlerin hesabı kastedilmektedir. Yani aydan kaç gün geçmiş, kaç gün kalmış, geceden ne kadar geçmiş, ne kadar kalmış, kastedilen işte bunu bilmektir.

Her ne kadar İslâm takviminde muteber olan *«ay ile olan yıl»* ise de, yıllar ile hem güneş hem de ay yılları kastedilmektedir. İki yıl arasındaki fark, 10 gün, 11 saat, 1 dakikadır. Çünkü güneş yılı 365 gün 5 saat, 49 dakikadan ibarettir. Bu tesbit İlhanî rasathanesinindir. Ay yılı ise, 354 gün, 8 saat, 48 dakikadan ibarettir. Bu yılların her biri basit ve kebîse yıllarına ayrılmaktadır. Bu konuyla ilgili ayrıntılar rasathane ilmiyle ilgili eserlerde uzun boylu yer almaktadır. İlgilenenler bu eserlere başvurabilirler.

«Allah onları ancak hak ile yaratmıştır» cümlesinde geçen *«Onlar»* ile güneş ve ayın söz konusu edilen durumları kastedilmektedir. Yani Allah Teâlâ eşyanın hiçbiriyle multebis olarak değil, ancak hak ile multebis olarak bunları yaratmıştır. Onlarda hikmet ve maslahat gözetilmiştir.

«el-Ayât» ile kastedilen kevnî ayetlerdir. Mesela güneşin meydana gelmesi, ziya sahibi kılınması, ayın meydana gelmesi, nur sahibi kılınması birer kevnî ayettir. *Ayât* kelimesinin hem kevnî hem de vahiy yoluyla nazil olan ayetleri kapsaması mümkündür. Yani Allah Teâlâ hem kevnî ayetleri hem de bu kevnî ayetlere dikkatleri çeken vahiy yoluyla gelen ayetleri açıklamaktadır. Bu açıklama *«Bilen bir kavim için»* dir. Yani kainattaki oluşumların hikmetini bilen bir topluluk için bunlar açıklanmıştır. O ayetler ki, böylelikle kainatı yaratanın şanını isbat ederler. Bunların, *«Ayetlerin içeriğini bilen bir kavim için»* açıklanmış olması da mümkündür. Onlar da bu sayede söz konusu ayetlere iman ederler. Allah Teâlâ'nın ayetlerin bu kimseler için açıklandığını bildirmesi, sadece onların ayetlerden istifade ettiklerini ortaya koymaktadır. *«Kavm»* ile de kastedilen, ilim erbabı, akıllı ve bilgin kimselerdir.

(6) *«Kuşkusuz ki gece ve gündüzün...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Gece ile gündüzün peşisıra gelişi ile, artıp-eksilmelerinin oluşması kastedilmektedir. Biri artarken, diğeri eksilir veya biri giderken, öbürü gelir, böylelikle birbirini takip ederler. Gece ile gündüzün artıp eksilmesi, bizim nazarımızda güneşin devinimlerinden meydana gelmektedir. Güneş zamanı değiştiren devinimiyle bizden uzaklaşır veya bize yaklaşır. Dolayısıyla da sözkonusu artma ve eksilme meydana gelir. Böylece tüm yıl, bahar, yaz, sonbahar ve kış mevsimlerini içerir. Öyle ki bazı zamanlar gece ile gündüz eşitlenir. Bu da güneşin tam doğuş ve batış anında itidal noktasında bulunduğunda olur. Gece ile gündüzün birbirinin ardısıra gitmelerinden maksat, mekânlar sebebiyle meydana gelen farklılıktır. Bu farklılık uzunluk ve kısalıkta olur. Çünkü Kuzey Kutbu'na yakın olan ülkelerde yaz günleri, yaz gecelerinden daha uzundur. Kutup'tan uzak olan ülkelerde yaz geceleri daha uzundur.

Gece ile gündüzün farklılığının kendi yapılarından kaynaklanması da muhtemeldir. Zira yerin kürevî olmasının nedeni bazı yerlerde vaktin gece olmasına karşılık, bazı yerlerde de vaktin gündüz olmasının irade edilmesidir.

Allah'ın azabından sakınan, O'ndan gelen sonuçtan korkan bir topluluk için, gece ile gündüzün peşi-sıra gelmesinde, Allah'ın göklerde ve yerde yaratmış olduğu muhkem eserlere, eşsiz sanatlara, O'nun varlığına ve birliğine delâlet eden büyük ve sayısız deliller vardır.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا
بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ ءَايَٰتِنَا غَٰفِلُونَ ۝٧ أُولَٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمُ النَّارُ
بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝٨ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّٰلِحَٰتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُم بِإِيمَٰنِهِمْ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ
الْأَنْهَٰرُ فِي جَنَّٰتِ النَّعِيمِ ۝٩ دَعْوَىٰهُمْ فِيهَا سُبْحَٰنَكَ
اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَٰمٌ ۚ وَءَاخِرُ دَعْوَىٰهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ
رَبِّ الْعَٰلَمِينَ ۝١٠ وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُم بِالْخَيْرِ
لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ ۖ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي
طُغْيَٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝١١ وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَٰنَ الضُّرُّ
دَعَانَا لِجَنۢبِهِۦٓ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَآئِمًا ۖ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ
مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَآ إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُۥ ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝١٢ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِن قَبْلِكُمْ
لَمَّا ظَلَمُوا۟ وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَٰتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا۟ ۚ
كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ۝١٣ ثُمَّ جَعَلْنَٰكُمْ
خَلَٰٓئِفَ فِي الْأَرْضِ مِنۢ بَعْدِهِمْ لِنَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ۝١٤

7 — Kuşkusuz bize kavuşacaklarını ummayanlar, dünya hayatına razı olup, onunla mutmain olanlar ve ayetlerimizden gafil bulunanlar.

8 — İşte onlar var ya! Kazandıklarından dolayı varacakları yer ateştir.

9 — Kuşkusuz iman edip, salih amel işleyenlere gelince, Rableri onları imanları sayesinde altlarından nehirler akan nimet cennetlerine iletir.

10 — Bunların oradaki duaları, «Allahım! Seni tenzih ederiz» (şeklindedir) Ve (cennetlerde) birbirlerine olan dirlik temennileri selamdır. Dualarının sonu, «Muhakkak ki tüm hamdler alemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur» demeleridir.

11 — Eğer Allah, insanların hayrı acele istemeleri gibi, şerri de acele olarak onlara verseydi, kuşkusuz ecellerine hüküm verilir (biterdi). Fakat bize kavuşacaklarını ummayanları tuğyan (azgınlık) ları içinde şaşkınca dolaşır bir durumda bırakırız.

12 — İnsana bir zarar dokunduğunda, yan yatarken, otururken veya ayakta iken bizi çağırır-durur. Zararını ondan giderdiğimizde ise, sanki kendisine dokunan bir zararı kaldırmaya bizi hiç çağırmamış gibi davranır. İşte böylece aşırı gidenler için işledikleri süslü kılınmıştır.

13 — Andolsun ki, sizden önceki nesilleri, peygamberleri kendilerine açık deliller getirdikleri halde zulme saptıkları ve iman etmeyecek oldukları için helak ettik. İşte böylece biz mücrim (suçlu) olan bir kavmi cezalandırırız.

14 — Sonra onların ardından sizi yeryüzünde halifeler kıldık ki, bakalım siz nasıl davranacaksınız?

(7 - 8) *«Kuşkusuz bize kavuşacaklarını...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Mezkur ayetler ahirete iman etmeyen ve haşre inanmayan kimselerin durumunu açıklamaktadır. Allah'a mülâki olmaktan maksat, O'nun katında haşrolunmak veya O'nun hesabıyla karşılaşmaktır. Burada durumun çok korkunç olduğuna işaret edilmekte ve bu hususa dikkat çekilmektedir.

«Reca» kökünden gelen *«la yercûne»* kelimesi, hayrı da, şerri de ummazlar anlamındadır. Allah'ın hesabıyla karşılaşacaklarını ummazlar anlamına da gelebilir. *Dünya hayatı* ile kastedilen en düşük, en geçici ,en kısa hayattır. Çünkü sonu olan bir hayatın, sonsuz bir hayatla karşılaştırıldığında en geçici, çok çabuk tükenen ve çok kısa bir hayat olduğu kolayca anlaşılabilir.

«Bi'l-Hayat» lafzındaki *-bi-* harf-i ceri zarfiyyet mânâsındadır. Yani ifade *«Dünya hayatına razı oldular»* şeklinde anlaşılır. Ya da *-bi-* harfi sebebiyet mânâsındadır. O takdirde mânâ, *«Dünya hayatının süsleri sebebiyle ona meylettiler, onunla sükûnet buldular, ona razı oldular»* şeklinde anlaşılır. Gerek *«Radu»* ve gerekse, *«İtmeennu»* tabirleri onların kesinlikle dünya hayatına razı olduklarına ve ona bel bağladıklarına delâlet eder.

«Me'va» kelimesi, dönülecek yer, mesken ve karargâh mânâ-

sındadır. Yani onların gidecekleri, kalacakları yer, ateş ve cehennemdir. Bu ateşe müstahak olmalarının nedeni, kalbi amelleri (niyetleri) ve ona bağlı bulunan günahlarından dolayıdır. Ayette hem geçmiş zaman, hem de gelecek zaman kipinin kullanılması, lafzın süreklilik ifade etmesini sağlamak içindir. Yani ateşin onlar için mesken ve karargâh olması süreklidir. Çünkü onlar da sürekli bir şekilde dünya hayatına razı olmuş ve ona gönül bağlamışlardır.

(9) *«Kuşkusuz iman edip...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ve bundan sonraki ayet, önceki iki ayette söz konusu edilen haşr inkârcılarının tam tersi durumunda olan ehl-i imanın konumunu bildirmektedir. İman eden kimselerle kastedilen, kendisine iman edilmesinin vacip olduğu şeylere iman eden kimselerdir. Burada önceki sınıfın, gafil olarak karşıladığı ayetlere iman etmeleri elbette başlıca vasıflarıdır. Bazı müfessirler burada, özellikle haşri inkâr edenlerin gafil bulundukları ayetlere iman edenler kastedilmiştir, görüşündedirler.

Salih ameller ile, imana uygun ameller kastedilmiştir. Allah Teâlâ bu kimseleri imanları sebebiyle meskenleri ve karargâhları olan cennete iletecektir.

Sözkonusu ayetle ilgili olarak alimler arasında ihtilaf noktası teşkil eden bir mesele vardır: *«Acaba insanı cennete götüren sadece iman, yani salih amel olmaksızın bulunan bir iman mıdır, yoksa zahirinden de anlaşıldığı gibi salih amelle birlikte bulunan iman mıdır?»* İşte bu mesele müfessirler arasında çeşitli yorumlar yapılmasına yol açmıştır. Kadı Beyzavî, *«İmanları sebebiyle; yani iman kendilerini cennete götüren bir yolu yürümeye ilettiğinden*

veya imanları hakikatı idrak edecek bir yola kendilerini sevkettiğinden dolayı Rableri onları cennetlere gönderir» demektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a), *«Bildiği ile amel eden kimseye Allah, bilmediğinin ilmini miras olarak verir»* diye buyurmuştur.

Veya mânâ şöyle de olabilir: *«Allah imanları sebebiyle onlara cennette kastettiklerine götüren bir hidayet verir.»* Terkibin mânâsı her ne kadar hidayetin sebebinin iman ile salih amel olduğuna delâlet ediyorsa da *«Bi-imanihim»* lafzının zahiri, imanın hidayetin sebebi, salih amelin de imanın bir tamamlayıcısı ve zeyli olduğunu gösterir.

Nesefî, Allah Teâlâ'nın sevaba götüren doğru yolun çizgisi üzerine onları müstakim kılmak için, imanları sebebiyle kendilerine doğruluk verdiğini söylemektedir. Yani ona göre, ibadetin sebebi imandır. Saadetin sebebine yapışmak ise, saadete varmak gibidir. İfade ona göre, *«Allah imanlarının nuruyla onları ahirette cennet yoluna iletir» şeklinde de anlaşılabilir.* Mümin kişi kabrinden çıkınca, ameli güzel bir surete bürünerek, ona: *«Ben senin amelinim»* der ve bu ameli kendisi için bir nur ve cennete götürücü bir rehber olur. Kafir kabrinden çıktığında ise kafirin ameli kötü bir surette kendisi için suretlendirilir ve ameli ona: *«Ben senin amelinim»* der. Sonra da onu cehenneme sokuncaya kadar çekip götürür. Bu hadis kendi başına imanın kurtarıcı olduğunu göstermektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) *«İmanları sebebiyle»* diyerek, salih ameli ona eklememiştir.

Hazin, bu ayet hakkında şöyle der: *«Rableri onları, imanlarının ve salih amellerinin mükâfatı olarak cennetlere iletir.»*

Mücahid,*«Onları Rableri, sırat üzerinden cennete iletir. Onlar için bir nur kılar ve onlar o nurun ışığında yürürler»* derken, Katâde, «İşittiğimize göre, mümin kabrinden çıkınca ameli ona en güzel şekilde görünür. Mümin ona kim olduğunu sorar, o da, *«Ben*

senin dünyadaki amelinim» der. Sonra o amel onun için cennete götürücü bir nur ve rehber olur. Kâfir de bunun tam tersi ile karşılanır. Öyle ki kâfirin ameli kendini ateşe atıncaya kadar götürür» demiştir.

İbn'ul-Enbarî'ye göre ayet şöyle anlaşılabilir: Allah birtakım özellikler, lâtifeler, kalplerini nurlandıracak, şek ve şüpheleri söküp atacak basiretler vermek suretiyle onların hidayetini artırır veyahut onları bu sayede hidayet üzerinde sabit kılar.

Bazılarına göre de, ayetin mânâsı şu şekildedir: *«Rableri onları imanları sebebiyle dinlerine iletir.»*

Tenvir'ul -Mikbas'da mezkur ayet-i kerime, *«Kur'an'a ve Hz. Muhammed'e iman eden ve taatleri işleyenler bu sayede cennete gireceklerdir»* şeklinde yorumlanmıştır.

Kadı Beyzavî, Nesefî ve Hazin'in yorumlarından anlaşıldığına göre tek başına iman hidayetin sebebidir. Şalih ameller ise tamamlayıcı görevi görürler. Tenvir'ul-Mikbas'ta ise kesin bir tavır takınılmamıştır. Şevkanî, *«Feth'ul-Kadir»* adlı tefsirinde ayete şöyle bir mânâ veriyor: *«Rableri onlara salih amel ile birleşmiş bulunan imanları sebebiyle hidayet verir ve onlar bu hidayetleriyle cennete varırlar.»* Yani ona göre, salih amel olmaksızın iman, kurtuluşa sebep olamaz.

Zemahzerî ise *Keşşaf*'ında bu ayeti tefsir ettikten sonra şöyle der: «Şayet kulun tevfike ve hidayete müstehak olmasına sebep olan ve kul için kıyamette nur bulunan imanın, salih amelle birlikte bulunan iman olduğuna, buna karşılık salih amel ile birlikte bulunmayan imana sahip kimsenin ise, muvaffak olamadığına ve onun nuru bulunmadığına bu ayetin delâlet ettiğini öne sürersen, durumun senin dediğin gibi olduğunu söylerim. Çünkü Allah Teâlâ sılayı iman ile ameli bir araya getirerek hazfet-

miştir. Öyle ki sanki Allah Teâlâ, *«Kuşkusuz o kimseler iman ile amelin arasını birleştirmişler»* dedikten sonra, *«Rableri onları kendisine salih amel eklenen imanları sebebiyle hidayet etmiştir»* diye buyurmuş olmaktadır. Bu ise çok açıktır.

Zemahşerî'nin bu yorumundan anlaşıldığına göre, tek başına olan iman yarar sağlamaz ve kurtarıcı da olamaz.

Reşid Rıza ise şunları söylüyor : Allah Teâlâ onların imanlarıyla hidayet olunduklarının haberini vermiş ve sadece imanı bu hidayete sebep kılmıştır. Çünkü insanı bu hidayete mazhar kılan imandır. Böylelikle Reşid Rıza, tek başına imanın kurtuluşa vesile olacağını kabul etmektedir. (1)

Alusî ise *Ruh'ul-Meanî* adlı tefsirinde Zemahşerî'nin yorumunu benimsemiş ve onu tenkid edenlere cevap vermiştir. Alusî, salih amelle birlikte olan imanın kurtuluş sebebi olduğunu söyledikten sonra, delil olarak şu ayeti gösterir: *«O kimseler ki iman etmişler ve imanlarına zulmü karıştırmamışlardır. İşte onlar için güvenlik vardır. Doğru yolda olanlar da onlardır.»* (En'am : 82)

Kısaca, ifadenin zahirine bakılıp, bu hususta varid olan rivayetler dikkate alındığında, salih amelle birlikte olan imanın kurtuluş sebebi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak imanın gerçeğini irdelediğimizde, *Menar* sahibinin de dediği gibi insan, kişiyi salih amellere sevkedenin iman olduğunu düşündüğünde, Beyzavî ve onun gibi düşünen müfessirlere hak vermekten kendini alamıyor. En doğrusunu Allah bilir. Allah bize salih amel ile birlikte iman nasip eylesin!

«Altlarından nehirler akan;» yani konaklarının altlarından veya önlerinden nehirler akan.

(1) Reşid Rıza, Tefsir'ul-Menar, cilt: 11, sh: 307.

(10) *«Bunların oradaki duaları...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani cennete giren bu kimselerin oradaki duaları; *«Subhanekellahumme»* (Ey Allahım! Seni tenzih ederiz) dir. Ayette geçen «Dava» kelimesini müfessirler, her ne kadar bu kelime *iddia* manasıyla daha yaygın bir kullanıma sahip ise de, *dua* manasına almışlardır. Bu kelime dua anlamına da gelir. Nitekim bu kelimenin dua cinsinden olduguna şu hadis delalet eder: *«Benim duam, benden önceki peygamberlerin duası ve Arafattaki duanın çogu şuaur «Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir. O'nun ortağı yoktur. Mülk sadece O'nundur. O her şeye kadirdir.»* Ancak zahire bakılırsa *«Dava»*nın -dua- mânâsındaki kullanımı mecazidir.

Tehlil, Tahmid ve Temcid'e dua da denilmiştir; zira duanın üzerine sevap terettüp ettiği gibi, bunların üzerine de sevap terettüp eder. Nitekim bir Hadis-i Kutsî'de, *«Benim senam (övülmem) ve hamdedilmem kulumu benden bir şeyler istemekten meşgul ederse (yani beni övmek tüm vaktini alırsa) isteyenlere verdiğimden daha fazlasını o kuluma veririm»* denilmiştir. Dua ibadet mânâsına da kullanılmıştır.

Mezkûr ayet-i kerime cennette sorumluluğun (teklifin) kalmayacağını ifade etmektedir. Yani cennette *«Subhanekellahumme»* demekten başka ibadet yoktur. Bu ise, bir ibadet değil, bir tesbihtir. Onlara ilham edilir, onlar da bunu mükellef olarak değil de, bundan zevk alarak, telezzüz maksadıyla söylerler. İşte ayetin amacı, onların tüm isteklerinin bilfiil meydana geldiğini ve artık bir şey istemeye ihtiyaçlarının kalmadığını anlatmaktadır.

«Allahumme» kelimesinin aslı, *«Ya Allah-Ummena»* veyahut sadece *«Ya Allahu»* dur. Ayette nida harfi olan -*Ya*- hazfedilmiş-

tir. Onun yerine de kelimenin sonuna bir -*mim*- harfi eklenmiştir. Yani, «*Ey Allahım! Bizi hayırla kasteyle*!»

«*Ve (cennetlerde) birbirlerine olan dirlik temennileri selamdır.*» Yani cennetteki dirlikleri, her türlü kötülükten salim olmaları, sağlam kalmalarıdır.

«*Tahiyye*» güzel hal ile ikram etmektir. Aslı, «*Ehyakellahu hayaten tayyibeten*» (Allah seni güzel bir dirilişle diriltsin) şeklindedir. Yani Allahın onları selamlaması «*selam*» kelimesiyledir. Nitekim Yasin suresindeki «*Selamun kavlen min Rabbirrahim*» ifadesi de buna işaret etmektedir. Veyahut meleklerin selam vermesi selam kelimesiyle olabilir. Buna da «*Melekler her kapıdan onlar üzerine girerler. «Sabrınızın karşılığı olarak selam» derler*» (Rad: 23 - 24) ayetleri işaret eder.

«*Duaların sonu, «Muhakkak ki tüm hamdler âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur» demeleridir.*» Umulur ki müslümanlar cennete girdikleri zaman, önceden Allah hakkında kendilerine verilmiş olan ilim kendilerinde tezahür eder. Mevlânâ Şihabuddin Sünreverdi, cennet ehlinin marifetteki değişik derecelerine bazı risalelerinde değinerek şöyle demiştir:

Müminlerin avamı, cennette ilim konusunda tıpkı dünyadaki alimler gibidir. Alimler ise cennette, dünyadaki peygamber gibi olurlar. Peygamberimize cennette Rabbi hakkında verilen ilim en son hedeftir. O hedef ki, ne yakın bir meleğe ne de gönderilmiş bir peygambere verilmiştir. Mümkündür ki bu *Makam-ı Mahmud* olsun.

Bana göre cennet ehlinin marifetteki değişik dereceleri ile birlikte onlar mertebeleri itibariyle sürekli murakabe edilmektedirler. Allah hakkındaki seyr sonsuzdur. O'nun künhüne vakıf olmak ise mümkün değildir. Böyle olunca da sıfatların marifetinde-

ki değişiklik denildiği gibi ya *selbî (olumsuz)* dir ki buna *celal sıfatları* denilir; zira bu hususta filan, falan şeyden uzaktır denilmiştir. Ya da *gayri selbî*'dir ki bunlara da *ikram sıfatları* denilir. Böylece *«Celal ve ikram sahibi olan Rabbinin ismi yüceldi»* (Rahman : 78) ayeti tefsir edilmiş olur. Cennet ehli durmadan Allah Teâlâ'nın nâtına işaret eden tesbih ile O'nu celal nâtlarıyla tesbih ederler. O'nun vasfına işaret eden tahmid ile ikram sıfatlarıyla O'na hamd ederler. Buradaki süreklilik örfîdir. Sayılmaktan daha fazladır. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a) cennet ehlinin vasıfları hakkında söylediği ve Sahih-i Müslim'de yer alan *«Sabah ve akşam Allah'ı tesbih ederler»* (Nur : 36) ayetinin zahiri de bu hususu teyid etmektedir. *«Sabah ve Akşam»* ile kastedilen, İmam Nevevî'nin de dediği gibi sabah ve akşam miktarıdır. Ayetin zahirinden de anlaşıldığı üzere, onlar celal sıfatlarıyla önce O'nu sıfatlandırırlar, sonra da dualarını ikram sıfatlarıyla sonuçlandırırlar. Çünkü ilki, ikincisinden öncedir. Çünkü tahliye (boşaltma), tehliye (süsleme)den daha öncedir. Nitekim, *«Zatına benzer hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir»* (Şura : 11) ayeti de buna işaret eder. Bence tercih edilecek görüş, tahiyyenin faili ya Allah, ya da meleklerdir. Yani Allah'ın da onlara tahiyyesi selam, meleklerin de onlara tahiyyesi selamdır. O zaman bu zikrî tertib, vâki tertib hasebiyledir ki bu da şöyledir:

Onlar duaya başladıklarında Allah'ı tenzih ve tesbih ederler ve onun karşılığında selamla karşılanırlar. Bu her türlü hoşnutsuzluktan salim kalmaları için yapılmış bir duadır. Yok eğer bu meleklerden ise hakikatı üzerinde kalmasına hiçbir mani yoktur. Ancak buradaki istek sürekliliğe yöneltilir. Çünkü selametin temeli onlar için meydana gelmiştir. Şayet selametin artmayı kabul ettiğini söylersek o zaman onun talebine de bu dua tercih edilebilir. Tesbih ve tenzihin her türlü pislikten salim kalmak şeklinde karşılanması ne büyük bir lütuftur. Çünkü mânâ bakımından bu yakın bir ihtimaldir. Ve bu insaf sahiplerine hiç de gizli değildir.

Sonra onlar dualarını, «*Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur*» diye sonuçlandırırlar. İşte sabah-akşam onların durum ve adetleri budur. Nitekim buna İmam Müslim'in naklettiği hadis de delâlet eder (1)

Taberî, İbn'ul-Münzır ve Ebu Şeyh; Cüreyc'den şöyle nakletmişlerdir :

«Bana haber verildiğine göre, cennet ehlinin yanından bir kuş geçtiğinde, canları onun etini isterse, «*Ey Allahım! Seni tenzih ederiz*» derler; zira onların cennetteki duaları bundan ibarettir. Bir melek de hemen onların iştihalarının çektiğini kendilerine getirip, onlara selam verir, onlar da meleğe karşılık verirler. Bu Allah Teâlâ'nın «*Oradaki dirlik temennileri selamdır*» ifadesinin işaret ettiği mânâdır. Onlar ihtiyaçları kadar ondan yedikten sonra, «*Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur*» derler. İşte bu da, «*Dualarının sonu 'Muhakkak ki tüm hamdler âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur' demeleridir*» ifadesinin işaret ettiği mânâdır.»

Görüldüğü gibi bu hadis tertibî zikrin, tertibî vukû hasebiyle olduğu hususunda açık bir delildir. Bu hadis *Dava*'nın *Dua* anlamına geldiğine delâlet ettiği gibi ayrıca, «*Ey Allahım! Seni tenzih ederiz*» lafzının hem dua, hem istekleri ve hem de isteklerinin alâmetine delâlet eder. Bu tıpkı musallinin namaz sırasında vukûbulan bir olay anında «*Subhanallah*» demesine benzer

Bazı rivayetlerde, «*Subhanekellahumme*» kelimesinin cennet ehli ile hizmetkârları arasındaki yemek hususunda bir parola olduğu, cennet ehli bunu söyledikleri zaman hizmetçilerin onların isteklerini karşıladığını bildirir.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 11, sh: 75-76.

İbn Merduveyh Übey bin Ka'b'dan merfu olarak şöyle bir hadis nakletmektedir: «Cennet ehli *Subhanekellahumme* dedikleri zaman, cennet nimetlerinden canları neyi çekerse o, Rablerinden hemen kendilerine gelir.»

Cennet ehlinin ihtiyaçları kadar yedikten sonra hamdetmeleri, «*Dualarının sonu, 'Muhakkak ki tüm hamdler âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur' demeleridir*» ifadesinin medlûlü olması nedeniyle bir gizliliği ihtiva eder.

Kadı Beyzavî'ye göre, ayetin mânâsı muhtemelen şöyledir: Onlar cennete girdiklerinde, Allah'ın azamet ve kibriyasını gördüklerinde, O'nu temcid ettiler, O'nu celal sıfatlarıyla vasıflandırdılar. Sonra melekler afetlerden salim kalmak, kerametlerin çeşitlerini elde etmek amacıyla onlara selam verdiler (Veya Allah onlara bu şekilde selam verdi) ve onlar da Allah'a hamd ettiler, ikram sıfatlarıyla O'nu senâ ettiler.

Daha önce de söylediğimiz gibi Beyzavî'nin bu sözü de zikrî tertib hususunda zahiridir. Beyzavî daha sonra şunları söylemektedir: «Ahir kelimesinin *dava* kelimesine izafe edilmesi buna engel teşkil eder.» Yani bu engelin nedeni —denildiğine göre— bu yoruma binaen halin ahiri olmaktadır. Kerametleri elde etmenin selamın anlamında çıkarılması zahir değildir. Ancak muhtemelen bu hususdaki durum kendiliğinden anlaşılır.

Şeyhulislam Ebussuud Efendi ise bu konuda şöyle demektedir:

Umulur ki onlar Allah'ın kudretinin izlerinin harikulâdeliklerini gördüklerinde, rahmet ve şefkatinin hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşerin kalbinde sudur etmediği sonuçlarını müşahade ettiklerinde, O'nun makamını takdis, acizlik ve noksanlık kokularından uzaklaştırmak, O'nun ke-

rem va'dini muhalefet sıfatlarından tenzih etmek için *«Subhanekellahumme»* (Ey Allahım! Seni tenzih ederiz) derler. Dualarının sonu, *«Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur»* şeklindedir. Bu ise, celal sıfatlarıyla O'nu vasıflandırdıktan sonra, O'nu ikram sıfatlarıyla vasıflandırmak için söylenir. Ayetin mânâsı onların bu dualarındaki lafızlarla sınırlıdır. Çünkü onlar için beklenen matlub bir istek olmadığından, o isteği duaların halkalarına sokmalarına gerek yoktur. Muhtemelen Tahiyyenin dua ile hatime arasına sokulmasının nedeni, meseleyi teberrük için hamd ile sonuçlandırmaktır. Ancak bununla beraber tahiyye kesinlikle hamdin yabancısı sayılmaz.

Görüldüğü gibi Şeyhulislam Ebussuud Efendi, tahiyyenin mutlak şekilde hamdin yabancısı olmadığı ve mânen bir dua olduğunu kastetmektedir. Onun sözleri vukûî tertibin, zikrî tertibe muhalif olduğu hususunda bir delildir. Ancak tahiyyenin hamd ile hatime arasına girmesini bu şekilde yorumlamak, ehli insaf olan kimselere göre rağbet edilecek bir yorum olmadığı açıktır. Bununla birlikte hem Ebussuud Efendi hem de görüşlerini zikrettiğimiz diğer müfessirler isim cümlelerinin yönlendirmelerinden gafil kalmışlardır. Bunu iyi düşünün. (1)

(11) *«Eğer Allah, insanların...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette geçen *«Nas»* (insanlar) kelimesiyle daha önce Allah'a kavuşmayı ummayan kimseler kastedilmektedir. Çünkü bu ayet o konuyla ilişkilidir ve onların azaba müstehak olduklarına, Allah'ın onlara verdiği mühletin *istidrac* için olduğuna delâlet etmektedir. Müslümanların burada söz konusu edilmeleri, mukabele bakımından ve meselenin sona erdirilmesi için arzolunmuştur.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 11, sh: 77.

Nitekim zamir yerine *nas* lafzının kullanılması, onların durumlarının korkunçluğunu vurgulamak içindir. Şeyhulislam Ebussuud Efendiye göre burada cins isim kullanılmıştır. Çünkü onların hayrı acele istemeleri kendilerinin zikredilen vasıflarına bağlı değildir. Ayet ile kastedilen şudur: onlar yalanlamak ve alaya almak bakımından hayrı acele istedikleri gibi ,Allah Teâlâ da şerri acele verseydi, kuşkusuz ki ecellerine hüküm verilir ve iş biterdi. Çünkü onlar şöyle diyorlardı: *«Ey Rabbimiz! Eğer bu Kur'an veya Muhammed ya da Muhammed'in sözleri senin katından gelen bir hak ise, bizim üzerimize taşlar yağdır veya elem verici bir azap gönder.»*

İbn Cerir ve İbn Hatim, Katâde'den şöyle rivayet etmektedirler: *«Bu, —eğer kabul edilirse— kişinin nefsine ve malına isabet ettiğinde onun hoşuna gitmeyecek dualardır.»*

Yine bu zatlar Mücahid'den şöyle rivayet etmektedirler: *«Bu, insanoğlunun öfkelendiğinde, çocuğuna, malına, «Ey Allahım! Ey Allahım! Ona bereket verme. Ey Allahım! Ona lanet et» tarzında söylediği sözdür.»*

Ancak bu yoruma göre *nas (insanlar)* umuma hamledilmiş olmaktadır. Fakat birinci yorum daha uygundur. Nitekim, *«Ayet Nadr bin Hars hakkında nazil olmuştur. O: 'Ey Allahım! Eğer bu senin katından gelen hak ise, göklerden üzerimize taş yağdır veya elem verici bir azap gönder' demiştir»* şeklindeki rivayet de bu yorumu desteklemektedir.

Fahruddin Razî bu ayette değinilmesi gereken birkaç mesele olduğunu söylemektedir :

BİRİNCİ MESELE

Muhtemelen bu sure nübüvveti inkâr edenlerin şüphelerini ele almak ve onlara cevap vermekle başlamıştır. Birinci şüphe şu şe-

kildedir; Hz. Peygamber'in kavmi, *«Nasıl olur da Allah aramızdan Muhammed'i seçmiş ve peygamberliği ona vermiştir?»* diyerek hayret ediyorlardı. Allah Teâlâ onların bu şaşkınlıklarını, *«Aralarından bir kimseye vahyetmemize mi hayret ediyorlar?»* diye defettikten sonra, *Tevhid*'in ve *Haşr*'ın doğruluğuna dair deliller getirmiştir. Onlara verilen cevabı Hz. Peygamber'in (s.a) şu sözünde veciz bir şekilde buluyoruz: *«Ben size Tevhid ve Haşr'ı ikrar etmekle geldim ve bunun doğru olduğuna dair deliller getirdim. Bu bakımdan benim peygamberliğimden hayret etmenize mahal kalmamıştır.»* İkinci şüphe ile ilgili olarak insanlar şöyle söylüyorlardı: *«Ey Rabbimiz! Eğer Muhammed'in sözleri ve peygamberlik hususunda söyledikleri doğruysa, üzerimize gökten taş yağdır veya elem verici bir azap indir.»* Allah Teâlâ bu şüphenin def'i için işte bu ayeti indirmiştir. Nitekim bazı kimseler bu ayet ile ilgili olarak başka açıklama ve yorumlar ileri sürmüşlerdir. Kadı Beyzavî'ye göre, Allah daha önce va'd ve vaîd'ini açıkladığında, O va'd ve vaîd'in bu dünya hayatından sonra olduğuna delâlet eden delili de getirmiştir. Çünkü onların dünyada olmaları, teklifin kalmasına mani gibidir. Keffal'e göreyse, Allah kafirleri; *«Allah'a kavuşmayı ummayanlar, dünya hayatına razı ve onunla mutmain olanlar, Allah'ın ayetlerinden gafil bulunanlar»* şeklinde nitelendirdiği ve peygamber onları korkuttuğu zaman, onların bilgisizlik ve ahmaklıklarından azabı acele istediklerini beyan etmiştir.

İKİNCİ MESELE

Allah Teâlâ birçok ayette müşrikleri onlar dünyada iken azapla tehdit ettiğinde, onların *«Ey Rabbimiz! Bu doğruysa ve senin katından gelmişse üzerimize taş yağdır veya elem verici bir azap gönder»* dediklerini beyan ettiler. Nitekim başka bir ayette, *«Bu isteyen başlarına gelecek azabı istedi»* (Mearic : 1) diye buyurulmuştur. Bu ayette ahiret azabıyla tehdit edildiklerinde *«Bu ne zaman olacak?»* dediler. İşte bu ayetten sonra mezkur surede Al-

lah Teâlâ, *«Onlar, 'eğer doğru iseniz bu va'd ne zamandır?' derler»* diye buyurmuştur. Rad suresinde ise, *«İyilikten önce kötülüğü isterler»* diye buyurulmuştur. Böylece Allah Teâlâ, onlar için kötülüğün acele olarak kendilerine ulaşmasında hiçbir yararın bulunmadığını açıklamıştır. Çünkü Allah'ın onlara cezayı hemen uygulaması halinde, onlar ölüp, helak olacaklardır. Zira onların dünyadaki yapıları buna tahammül edemez. Onların öldürülmelerinde de iyi bir taraf bulunmamaktadır. Çoğunun iman etmesi veya sülblerinden bir mümin çıkması ihtimal dahilindedir. Bu sebep ise kötülüğün onlara hemen verilmemesini gerektirmektedir.

ÜÇÜNCÜ MESELE

Terkib bakımından ayetin lafzında işkal (problem) vardır. Şöyle ki: *Ta'cil* karşılığında *isti'cal* kelimesi kullanılmıştır. Oysa *Ta'cil*'e karşılık *ta'cil, isti'cal*'e karşılık da *isti'cal*'in kullanılması gerekirdi. Bu husus birkaç yönden cevaplandırılmıştır:

a) Keşşaf'ta şöyle deniliyor: Bu kelimenin aslı ve esası, *«Eğer Allah hayrı acele verdiği gibi, şerri de acele vermiş olsaydı...»* şeklindedir. Ancak, *«İsti'calehum bi'l-hayri»* lafzının, *«Ta'cilehum el-hayra»* lafzı yerine konulması Allah Teâlâ'nın süratle onların hayr isteklerini yerine getirdiğine, taleplerini karşıladığına delâlet eder. Öyle ki adeta onların hayrı acele istemeleri, hayrın onlara acele verilmesi gibidir.

b) Bazıları bu ifadeyi gramatik bakımından farklı yorumlamışlardır. Ancak bu yorumların gramer ilmiyle ilgili olması, onların Türkçede hakkıyla ifade edilmesini zorlaştırmakta, belki de gayrı mümkün kılmaktadır. Bu bakımdan biz, ilgilenenlerin tefsirlere başvurmalarını tavsiye ederek, meseleyi burada noktalamayı uygun gördük.

DÖRDÜNCÜ MESELE

Ayet'i Kerime'de azap, kelimesi «*Şerr*» ile karşılanmıştır. Çünkü azap, azabı çeken kimse için eziyet ve şerr'dir. Nitekim başka bir ayette de azaba, «*seyyie*» denilmiştir.

BEŞİNCİ MESELE

Müşriklerin hayrı acele istemelerinden maksat, şiddetli olayların vukû anında, bu olayları defetmesi için Allah'a (c.c.) yalvarır olmalarıydı. Birçok ayette onların bu davranışları nakledilmektedir. Mesela: «*Size bir zarar dokunduğu zaman, hemen Allah'a sığınıyorsunuz.*» (Nahl : 53), «*İnsana bir zarar dokunduğu zaman, bizi çağırır.*» (Zümer: 49) gibi ayetler bunu ortaya koyar.

ALTINCI MESELE

Allah'ın kendileri hakkında azgınlık ve şaşkınlıklarına hükmettiği kimselerin böyle olmaları mümkün değildir. Çünkü aksi takdirde, Allah Teâlâ'nın doğru haberi yalan, ilmi cehalet, hükmü bâtıl olur. Tüm bunlar Allah Teâlâ için muhal olacağından, hüküm bu şekilde olacaktır. Sonra bununla birlikte Allah onları mükellef kılmıştır ki bu mükellefiyet de iki zıddı bir araya toplama teklifi yerine cari olmuştur. (1)

(12) «*İnsana bir zarar dokunduğunda...*»

Bu Ayetin Tefsiri

İnsanlar kendilerine hastalık, fakirlik ve bunun gibi zarar cinsinden daha başka zararlar dokunması halinde böyle davranır-

(1) Fahruddin Razî, Mefatih'ul-Gayb, cilt: 4, sh: 810-811.

lar. Veyahut mutlak bir zarar kendilerine isabet ettiğinde, o zararı defetmek ve kaldırmak için —yanları üstüne yatarken, ayakta dururken ya da otururken— bizi çağırırlar. Yani insanoğlu bu durumlarda umumiyetle Allah'ı çağırır. Ayette açıkça bilinen haller sıralanmıştır. Çünkü insanoğlu çoğu zaman ya yan üstü yatar, ya oturur veya ayakta durur. Yoksa zararın tüm hallerinde ona isabet edeceği anlamına gelmez bu. Mümkündür ki bu haller tüm insanlar üzerine dağıtılmış olsun. Yani, bazı insanlar yan yatarken kendilerine isabet eden zararın kaldırılması için Allah'ı çağırır, bazıları otururken, bazıları da ayakta iken...

Birçok kimse bu haller ile kastedilenin, zarar sınıflarının genelleştirilmesi olabileceğini öne sürmüştür. Çünkü zarar sınıfları ya hafif olur ve insanın ayağa kalkmasını engellemez ya orta derecededir kişinin oturmasına mâni olmaz da gezmekten alıkoyar ya da şiddetlidir hem oturmaktan hem de ayakta durmaktan meneder.

«Zararı ondan giderdiğimde ise, sanki kendisine dokunan bir zararı kaldırmaya bizi hiç çağırmamış gibi davranır», yani kendisine isabet eden zararı bizi çağırdıktan sonra söküp attığımızda hastalıktan önceki halinin üzerine devam eder gider, belâlı halini unutur. Ya da dua makamından geçtiği halde, devam etmeyi unutur. Öyle ki adeta zarara uğradığı sırada çağırdığı Zat-ı Kibriya'yı unutmuş (dua etmemiş) bir hale gelir. Nitekim Allah Teâlâ, ayetin devamında, *«Sanki bizi hiç çağırmamış gibi»* şeklinde bir ifade kullanmıştır. Görünüşe bakılırsa ayetin ortaya koyduğu durum, insanoğlunun genel bir vasfıdır. Yani insan denen varlık işte böyle nankördür. Ya da bu sadece insanlardan kafir olanların bir özelliğidir. Çünkü kafirlerden bazıları bu özelliklere sahiptir

«İşte böylece aşırı gidenler için işledikleri süslü kılınmıştır» cümlesi, söz konusu edilen özelliklere sahip olan kimseler için yaptıklarının süslü kılındığını anlatmaktadır. Yani zikirden yüz çe-

virmeleri, duadan kaçınmaları, şehvete başlarına kadar gömülmeleri, kendilerine süslü görünmüştür. İşte bu yüzden tüm bunları yapmaktadırlar.

«Musrifine,» -israf- kökünden gelmektedir ve mânâsı aşırı gitmek, haddi aşmak demektir. Aşırı giden kimselere *müsrif* denmiştir. Çünkü Allah Teâlâ bu kimselere sezgi ve kuvveler vermiştir ki, bu verilenleri yerli yerinde, salih ameller ve ilim doğrultusunda kullansınlar. Oysa onlar sezgi ve kuvvelerini uygun olmayan yerlerde kullanmaktadırlar. Kendilerinin tüm sermayelerinin bu olduğunu bilmeden müsrif bir şekilde sermayelerini bitirip-tüketiyorlar.

NANKÖRLÜK

«Zuyyine» fiili meçhuldür. Faili ise, ya Allah Teâlâ, ya da lanetlik olan şeytandır. Failin Allah Teâlâ olması durumunda, sırf kötü tercihlerden dolayı Allah onlara yaptıklarını süslü göstermiştir. Yok eğer fail şeytan ise, zaten onun görevi saptırmak ve dalâlete götürmektir. Bu ayetin 11. ayetle olan ilişkisi; 11. ayette takrir edilen şerden, 12. ayette takrir edilen zarardan kurtarıldıktan sonra kafirlere *istidrac* yoluyla mühlet vermekten ibarettir.

Ayrıca ayette, refah, zenginlik, sıhhat zamanında duadan kaçınma, hastalıkta, şiddetli bir durumda Allah'a yalvarmaya kalkışıp, dua eden bir kimsenin yerilmesi, zemmedilmesi söz konusu edilmiştir. Çünkü olgun bir insanın durumuna uygun düşen hem zenginlikte ve sıhhatte iken hem de fakirlik ve hastalıklarda Allah'a yalvarmaktır. Böyle bir durumda Allah'a yapılan duaların kabulü kesindir. Çünkü bir hadiste, *«Refah, zenginlik ve sıhhat içinde olduğun bir zamanda Allah'a yalvar ki O da sıkıntılı olduğun bir zamanda seni tanısın ve duanı kabul etsin»* denilmiştir.

Ebu Şeyh, Ebu Derda'dan şöyle rivayet etmiştir: *«Zengin ve*

sıhhatli iken Allah'a yalvar ki, zarar ve sıkıntı içinde olduğun günlerde o senin duanı kabul etsin.»

Hakim'in Selman-ı Farisi'den rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *«Allah tarafından şiddetli anlarda, sıkıntılı dönemlerinde duasının kabul edilmesini isteyen bir kimse, hasta değilken, zengin ve sıkıntısını geçirdiği dönemlerde Allah'a çokça yalvarsın.»* (Tirmizi, bu hadisi Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir.)

(13) *«Andolsun ki sizden önceki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«El-Kurun» kelimesi, *-Karn-ın* çoğuludur. Her asrın ehline *«Karn»* denilir. Buradaki *«Karn»*lar ile kastedilen Nuh, Ad ve Semud kavimleridir. Bir dönem halkına eşit ve beraber anlamında da *«Karn»* denilmiştir; zira onlar amellerinde ve durumlarında birbirlerine eşit haldeydiler.

Daha önce de geçtiği gibi bazılarına göre, *«Bir Karn kırk se*nedir, bazılarına göre *«seksen,»* bazılarına göre de*«yüz»* senedir. Bazıları ise *-Karn-* ile mutlak zamanın kastedildiği görüşündedirler. Alusî burada ilk mânâyı tercih etmektedir. Ancak müfessirlerin çoğu *'Karn'*ın yüzyıl mânâsında kullanıldığı hususunda görüş birliği içindedir. Hz. Peygamber'in (s.a), *«Karn'ların en hayırlısı benim karn'ım sonra da onun peşinden gelenlerdir»* şeklindeki hadisinde geçen *«Karn»*ların yorumunda ihtilaf edilmiştir.

«Sizden önceki» ifadesi ile, *«Sizin zamanınızdan önceki»* denilmek istenmiştir. Ayetteki hitap öncelikle Mekkelileredir. Allah Teâlâ'nın önce onları gaib sigalarıyla, üçüncü şahıs zamirleriyle zikredip, sonra aniden konuşmanın biçimini hitap sigasına dönüştürmesinin nedeni, tehdidin şiddetli olduğunun anlaşılması içindir.

«Peygamberi kendilerine açık deliller getirdikleri halde, zulme saptıkları ve iman etmeyecek oldukları için helâk ettik» cümlesi, onların zulümdeki aşırılıklarının, bilgisizlikteki ileri gidişlerinin ne denli çok olduğunu beyan eder. Bazı müfessirler zulmün burada sadece peygamberleri yalanlamak olmadığını, ifadenin zulmün tüm yönlerini kapsadığını öne sürmüşlerdir.

«İşte böylece biz mücrim olan bir kavmi cezalandırırız» cümlesi, mücrim olan her topluluğun cezalandırılacağını içerdiğine göre, ayet tüm nesilleri kapsamaktadır.

Kısaca ayette, onların Allah tarafından helak edilmelerinin sebebi iki noktada toplanmaktadır. Biri peygamberleri yalanlamış olmaları, diğeriyse yetenekleri bozulduğundan ve Allah'ın da yardımı olmadığından iman etmeye muvaffak olamamaları.

Zemahşerî, Keşşaf adlı tefsirinde ikinci sebep ile ilgili olarak Allah Teâlâ'nın onlara hüccet gelip, peygamberler gönderdikten sonra mühlet vermenin hiçbir yararının olmadığını bildiğini ve bu yüzden onları helak ettiğini söylemektedir.

Beyzavî'ye göre, onların helâk olmasının nedeni, Allah'ın onların küfür üzerine öleceklerini biliyor olmasıdır. İmansızlığın *Hazlan* (Allah'ın yardımından mahrum olmak) ile nitelendirilmesi bilinmektedir. Fakat *«ilim malûma tâbidir»* kuralıyla Beyzavî'nin yukarıdaki tahliline neden olarak gösterdiğine karşı çıkılmıştır. Beyzavî'nin tefsirine şerh yazan kimseler bu itirazı kaldırmak için oldukça çaba sarfetmişlerdir. Ancak bu gayretlerin ne denli başarılı olduğunu Allah'a havale etmekle birlikte, okuyucuları şarihlerin yazdıklarını okumaya davet ediyoruz.

Bazı müdekkiklere göre, *«ilim malûma tâbidir»* kuralının anlamı, Allah'ın ezelde hades ve belli malûmu bilmesi, ilmin de o mahiyette tâbi olmasıdır. Yani ilmin hususiyeti ve bu ilâhi ilmin

diğer ilimlerden ayrılması ancak Allah'ın bu mahiyeti bilmiş olduğu itibariyledir. Mahiyetin varlığına ve layezel'de fiilin sahaya çıkmasına gelince, bu mahiyete tâbi olan ezelî ilminin tabiîdir. Yani Allah Teâlâ ezelde bu hususiyet üzerine mahiyeti bildiğinden dolayı, bu mahiyetin tahakkuk etmesi ve layezel'de bu hususiyet üzere var olması gereklidir. O halde onların küfür ve îmansızlık üzere ölmeleri, Allah'ın ezelî ilmine tâbidir. Onların var olmaları da o ilme tâbidir. Bu hususta şüphe yoktur. Bu Ehli Sünnet' in mezhebidir. Bu yorumla çözülmesi zor olan birçok problem çözülmüş olur.

Mevlânâ Şeyh İbrahim el-Gurani'ye göre, ilmin malûma tâbi olmasının mânâsı şudur: İlim malûma bağlıdır. Onu özelliğiyle belirttiğidir.

Mezkur ayette Mekkelilere şiddetli bir tehdit, korkunç bir va'd vardır. Çünkü Mekkeliler ve helak olanlar, helaki gerektiren sebeplerle ortaktırlar. Bu takrirden anlaşıldı ki«*Kânû*» fiilindeki zamir «*Kurun*» kelimesine racidir. Mukatil, bu zamirin Mekkelilere raci olduğunu söylemişse de, önceki yorum daha açıktır. Yine Mukatil *mücrim topluluk* ile *Mekkeliler*'in kastedildiğini öne sürmüş ve ism-i zahir burada hitap zamiri yerine konulmuştur. Bu ise onların suç işlemekte belirli noktalar gibi olduklarını gösterir.

«*Kavm*» (topluluk) kelimesinin zikredilmesi bu azabın onların kökünü kazıyıcı bir nitelikte olduğuna delâlet eder. Bundan anlaşıldığına göre burada benzetme esas alınmıştır. Çünkü ayetin anlamı «*Sizden öncekilerin cezalarına benzer bir tarzda Allah sizleri cezalandıracaktır*» şeklindedir.

(14) «*Sonra onların ardından...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet daha önceki ayetler üzerine değil, «Andolsun ki sizi helak ettik» ayetinin üzerine atıftır. Yani haberlerini dinlemekte ve izlerini görmekte olduğunuz o nesilleri helak ettikten sonra sizleri yeryüzünde halife kıldık ki nasıl davranacağınızı görelim.

Müdekkik alimlerden bazıları *«Keyfe»* kelimesinin anlamını hal ve özellikleri sormak olduğunu, zatları ve başka şeyleri sormak olmadığını söylemişlerdi. Bu ayetteki soru da, onların hal ve amellerini sormak anlamındadır. Yani Allah, onların hal ve amellerini sormaktadır. Amellerin sorulması ise, ancak güzel veya çirkin, iyi veya kötü olmak bakımındandır. Dolayısıyla *«Keyfe» burada mecazi olarak değil gerçek mânâda kullanılmıştır.*

«Nazar» kökünden gelen *«Nenzure»* kelimesi ise, *ilim* karşılığında mecazen kullanılmıştır. Bazıları *«burada ilim malûm mânâsındadır»* diye iddia etmişlerdir. Ancak bu yorumlardan hangisi esas alınırsa alınsın, Allah Teâlâ'nın onları halife kılmazdan önce amellerini bilmediği gibi bir anlam çıkmaz. O daha önce de biliyordu. Ayrıca *nazar*'ı, *ilim* ile tefsir etmenin temeli rüyetin yokluğu üzerine kurulmamıştır. Bu iddia, bazı Kaderîlerin iddiasıdır. Onlar: *«Allah ne görür, ne de görülür»* derler. Biz ise: *«Allah hem görür, hem de görülür»* diyenlerdeniz. Delildeki şartlar aklî şartlar değildir. Rüyet ilme mugayir bir vasıftır. Semi' de böyledir. (1)

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 11, sh: 82-83. (özet olarak)

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنٰتٍ ۙ قَالَ الَّذِيْنَ
لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَآ اَوْ بَدِّلْهُ ؕ قُلْ مَا
يَكُوْنُ لِيْٓ اَنْ اُبَدِّلَهٗ مِنْ تِلْقَآئِ نَفْسِيْ ۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰٓى
اِلَيَّ ۚ اِنِّيْٓ اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّيْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ لَّوْ شَآءَ
اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهٗ عَلَيْكُمْ وَلَآ اَدْرٰىكُمْ بِهٖ ۖ فَقَدْ
لَبِثْتُ فِيْكُمْ عُمُرًا مِّنْ قَبْلِهٖ ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿١٦﴾ فَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيٰتِهٖ ؕ اِنَّهٗ
لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُوْنَ ﴿١٧﴾ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ
وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُوْلُوْنَ هٰٓؤُلَآءِ شُفَعَآؤُنَا عِنْدَ
اللّٰهِ ؕ قُلْ اَتُنَبِّـُٔوْنَ اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمٰوٰتِ
وَلَا فِي الْاَرْضِ ؕ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿١٨﴾
وَمَا كَانَ النَّاسُ اِلَّآ اُمَّةً وَّاحِدَةً فَاخْتَلَفُوْا ؕ
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيْمَا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ
﴿١٩﴾ وَيَقُوْلُوْنَ لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ۚ فَقُلْ اِنَّمَا الْغَيْبُ
لِلّٰهِ فَانْتَظِرُوْا ۚ اِنِّيْ مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِيْنَ ﴿٢٠﴾

15 — Onlara ayetlerimiz açıkça okunduğunda bize kavuşmayı ummayanlar, «Bize bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir» derler. De ki: «Onu kendiliğimden değiştirmem mümkün değildir. Ben ancak bana vahyolunana tâbi olurum. Kuşkusuz ki eğer Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım.»

16 — De ki: «Eğer Allah dileseydi onu size okuyamazdım ve Allah da onu size bildirmezdi. Çünkü bundan önce aranızda bir ömür boyu durdum. Acaba hâlâ düşünmüyor musunuz?»

17 — Acaba yalan yere, Allah'a iftira atandan veyahut ayetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim vardır? Kuşkusuz ki mücrimler felah bulamazlar.

18 — Onlar Allah'tan başka, kendilerine zarar vermeyen ve yarar sağlayamayana ibadet ederler. «Bunlar Allah katında bizim şefaatçimizdirler» derler. De ki: Siz Allah'a gökte ve yerde bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? O'nu tenzih ederiz. O şirk koştuklarınızdan yücedir».

19 — İnsanlar ancak bir ümmettiler. Sonra ihtilafa düştüler. Eğer Rabbinden bir kelime (söz) geçmiş olmasaydı ayrılığa düştükleri konuda mutlaka aralarında hüküm verilirdi.

20 — Derler ki: «Niçin Rabbinden onun üzerine bir ayet (mucize) inmedi? De ki: «Gayb ancak Allah'ındır. Siz bekleyip durun. Kuşkusuz ki ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.

(15) *«Onlara ayetlerimiz açıkça...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Ayât» (Ayetler) kelimesi *-ayet-*in çoğuludur. Bu ayetlerden maksat, Tevhid'in varlığına, Şirk'in bâtıllığına delâlet eden ayetlerden olmalarıdır. Bazıları burada, lafzın umumi olduğunu söylemişlerdir. *Ayet* kelimesinin Allah'ın zâtına izafe edilip, *«Ayetlerimiz»* şeklinde ifade edilmesi, ayetlerin yüceliğini, onlara iman etmeyi ve onları yalanlamaktan kaçınmayı ihsas etmek içindir. Ayetteki *«beyyinat»* kelimesi ise hâldir. Yani, *«O ayetler açık olduğu halde, kendilerinde herhangi bir kapalılık ve müşkilat bulunmadığı halde, onlara okunduğunda, bize kavuşmayı ummayanlar; 'Bundan başka bir Kur'an getir' veya 'Bunu değiştir' derler.»*

«Bize kavuşmayı ummayanlar» ile kastedilen Haşr ve Hesab gününden korkmayan ve sevap beklemeyen kimselerdir.

KUR'ANDA DEĞİŞTİRİLMEK İSTENENLER NELERDİR?

Katâde, *«Bize kavuşmayı ummayanlar» ifadesiyle* müşriklerin kastedildiğini söylemiştir.

Ayette geçen *«Getirmek»* ile *«Değiştirmek»* ifadeleri arasındaki fark şudur : Eğer «Getirmek» olursa, mevcut Kur'an'ın tamamen kaldırılması istenmiş olur. «Değiştirmek» olursa, onunla

birlikte başkasının da getirilmesi istenmiş olur. Bu ifade üç şekilde yorumlanmıştır.

a) Onlar Hz. Peygamber'den, va'dleri vaid'e (tehdide), vaîdi va'de helali harama, haramı ise helale çevirmesini istemişlerdi.

b) Onlar Kur'an'dan, kendi ilahlarını kötüleyip, akıllarıyla alay eden ayetlerin çıkarılmasını istemişlerdi.

c) Onlar Kur'an'daki *Haşr* ve *Kıyamet* ile ilgili ayetlerin çıkarılmasını istemişlerdi.

Birinci şıktaki görüş Taberî'ye, ikincisi İbn İsa'ya, üçüncüsü ise Zeccac'a aittir. (1)

Bazı rivayetlerden anlaşıldığına göre, onlar Hz. Peygamber' den bunu vahiy yönünden istemiş olmalıdırlar. Çünkü Mukatil'den rivayet edildiğine göre; ayet Abdullah bin Ümeyye el-Mahzunî, Halid bin Muğire, Mukarrez bin Hafs, Emr bin Abdullah Ebi Kays el-Amirî, As bin Amr bin Hişam adlı beş kişi hakkında nazil olmuştur.

Adı geçen bu kimseler Hz. Peygamber'e şöyle bir teklifte bulunmuşlardı: *«Eğer bizim sana iman etmemizi istiyorsan bu Kur' an'dan başka bir Kur'an getir ki orada, 'Lat, Uzza, Menat'a ibadeti terkedin' diyen ve bu putları ayıplayan bir ayet bulunmasın. Eğer Allah sana böyle bir şey indirmemiş ise, sen bunu kendiliğinden uydur veya bunları değiştir. Azap ayetinin yerine rahmet ayetini geçir. Haramın yerine Helal'i, Helal'in yerine de Haram'ı koy!..»*

(1) Kurtubî, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 8, sh: 319.

(16) *«De ki: «Eğer Allah dileseydi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet de diğerleri gibi Kur'an'ın gerçekliğini ve Allah katından geldiğini isbatlayan ayetlerdendir. Onların tekliflerini açık bir şekilde reddettikten sonra bu ayet inmiştir. Ayetin başında durumun şanına fazlasıyla itina gösterildiğini açıklamak için, müstakil emir sigası olan *«Kul»* (De ki) lafzı getirilmiştir. Burada kastedilen bunun anlam ve üslûb bakımından müstakil olduğunu bildirmektir. Çünkü bu ayet, bunun Allah'ın emr ve dilemesiyle olduğunun burhan ve delilidir. Bu takdirde mânâ şöyle anlaşılır: *«Ey Muhammed! De ki! Tüm işler Allah'ın dilemesine bağlıdır. Benim onda hiçbir müdahalem bulunmamaktadır. Eğer Allah onu size okumamı, sizin onu benim aracılığımla idrak etmenizi istemeseydi, onu size okumamı bana emretmeseydi, size onu okuyamazdım. Ve benim aracılığımla bildirilmezdi.»* Böylece anlaşılmıştır ki Hz. Peygamber'in Kur'an okuması ve onlara onun aracılığı ile Kur'an'ın bildirmesi Allah'ın dilemesiyle olmuştur.

Ebi Rebia'nın İbn Kesir'den rivayet ettiğine göre, *«Veledrakum» tekid lam'ı* ile okunmuştur. Bu takdirde ayetin mânâsı şöyle olur: *«Eğer Allah dilemeseydi, ben Kur'an'ı size okuyamazdım. Kesinlikle Allah, Kur'an'ı benden başkasının diliyle size bildirirdi. Yani Kur'an öyle bir haktır ki, onda zerrece şüphe bulunmaz. Ben onu tebliğle görevlendirilmiş olmasaydım bile onu, size tebliğ etmek için benden başkası getirecekti.»* Burada -lam-ın getirilmesi, Hz. Peygamber'den (s.a) başkasıyla o Kur'an'ın onlara bildirilmesinin yokluk bakımından daha şiddetli ve daha kuvvetli olduğuna delâlet eder.

«Umren» kelimesi müddet, süre anlamındadır. Yani; *«Ben aranızda, (kırk sene gibi) uzun bir süre durdum. Siz ahvalimin ayrıntılarını dahi ezberlediniz, yaptıklarımın ve konuştuklarımın*

tamamına vakıfsınız. Bu ise, Kur'an nazil olmadan öncedir. Acaba bu durumu hiç düşünmüyor musunuz? Hiç akletmez misiniz? Oysa bu kelamın benden sadır olmadığını, bilakis Allah katından geldiğini akl-ı selim sahibi ve doğru bir düşünme yeteneği olan bir kimse hemen anlayabilir.»

Öyle ki aklı az olan bir insan bile Hz. Peygamber'in (s.a) bu durumunu düşündüğünde, uzun zaman onların arasında büyüyüp, yetiştiğini gözönüne alıp, hiçbir suretle herhangi bir alimle bir araya gelmediğini hesaba katar, hiçbir bilim dalında hiçbir bilginden ders almadığını, hiçbir mecliste, hiçbir yarışmada güzel konuşan kimselerle karşılaşmadığını idrak ederse, tüm bunlardan sonra bir de, getirdiği kitabın fesahatin doruğunda olduğunu, o Kitab'ın Araplar içerisindeki en fasih insanları dahi şaşkınlıkta bıraktığını, çeşitli bilimsel alanların inceliklerini kapsadığını bir düşünse, onun Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunda zerrece kuşkusu kalmaz.

(17) *«Acaba yalan yere, Allah'a iftira...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki soru biçimi, istifham-ı inkariyyedir. Yani mânâ; *«Yeryüzünde böyle davranandan daha zalimi yoktur»* şeklindedir. Bu ayet bir önceki ayetle ilişkilidir. Maksat Hz. Peygamber'e (s.a) nisbet edilen, *«O Allah'a iftira ediyor»* şeklindeki ithamı uzaklaştırmak, Hz. Peygamber'i bundan tenzih etmek ve Kur'an'ı yalanlayan müşriklerin zulümlerini ortaya sermektir.

Ayette *«Keziben»* (yalan) kelimesi kullanılmıştır. Oysa *«İftira»da* yalan olarak meydana gelmektedir. Bunun nedeni, müşriklerin zımnen Hz. Peygamber'e (s.a) nisbet ettikleri ve açıkça Hz. Peygamber'e (s.a) yüklemeye çalıştıkları şeyin, Allah adına uy-

durulmuş bir iftira olduğu kadar, aynı zamanda büyük bir yalan olduğunu ilan etmek istenmesidir. Çünkü birçok iftira var ki sadece isnadında yalan bulunur. Halbuki bunun hem isnadında, hem de bizzat kendisinde yalan bulunduğundan, bunu isbat etmek maksadıyla *Keziben* kelimesi getirilmiştir. Ayetin başındaki *-f-* harfi ise bu ayet diğer ayetle olan ilişkisini belli ediyor. Yani Kur'an Allah'ın emr ve dilemesiyle meydana gelmiştir. Hal böyle olunca bir söz uydurup, bunu Allah'a nisbet ederek iftira atan ve *«Bu Allah katındandır»* diyen, yine ayetlerin bazılarını değiştirerek, Allah'ın ayetlerini yalanlayan kimse, zalimlerin zalimidir.

Bazılarına göre, bu ayet ile müşriklerin Allah'a iftira atmaları sebebiyle kendilerinin zulümlerini gözler önüne sermek kastedilmiştir. Çünkü onlar *«Allah'ın ortağı var,» «Çocuğu var»* diyorlardı. Bu da onların Allah'ın ayetlerini yalanladıkları anlamına gelir. Dolayısıyla ayet daha önceki ayete bağlıdır ki bu takdirde mânâ şöyle olur *«Ben Allah'a iftira etmedim. O'nun adına yalan da söylemedim. Benim böyle bir şey yapmadığıma dair delil de bulunuyor. Fakat siz böyle bir şey yaptınız. Zira, Allah'ın çocuğu, ortağı olduğunu söylediniz. Allah'ın peygamberini de, peygamberin Allah katından geldiğini de yalanladınız,»* veyahut ayet, *«Sizden önceki nesilleri zulmettiklerinde helak ettik»* ayetine bağlıdır. Ancak şu şartla ki; *«Sonra sizi halifeler kıldık»* ayetiyle *«Onlara ayetlerimiz açıkça okunduğunda...»* ayeti, Hz. Peygamber'in (s.a) kendilerine *peygamber* olarak gönderildiğini, müşriklerın daha öncekilerin adetlerine uygun olarak reddettiklerine işaret etmektedir. Çünkü daha öncekiler de Allah'ın ayetlerini yalanlamış ve peygamberlerini tekzip etmişlerdir. Bu ise müşriklerin kıssalarının bitirilmesinden sonra, tekrar o kıssaya dönmek demektir.

«Kuşkusuz ki mücrimler felah bulmazlar» cümlesi yalan yere Allah'a iftira atanların ve Allah'ın ayetlerini yalanlayanların talilidir, yani nedenidir.

İkrime'den rivayet olunduğuna göre, *Nadr'ın «Kıyamet Günü geldiğinde Lat ve Uzza bana şefaat edeceklerdir»* demesi üzerine Allah bu 17. ayeti nazil etmiştir. (İbn ebi-Hatim)

(18) *«Onlar Allah'tan başka...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkur ayet onların ikinci bir suçunu hikâye etmektedir. Bu ayet 15. ayetin üzerine atıftır. Yani birkıssanın diğer bir kıssa üzerine atfı kabilindendir.

PUTPERESTLİK

«Allah'tan başkasına ibadet ederler» ifadesi onların Allah'a karşı ibadeti tamamen terkettikleri anlamındadır. Çünkü şirk ile birlikte yapılan ibadet ne olumludur ne de sahih. Veya ibare şöyle de anlaşılabilir: *«Onlar sadece Allah'a ibadet etmekle yetinmezler.»* Yani onlar başkalarına ibadet etmekle Allah'a ibadeti aynı görürler.

Ayetteki *«Ma» (o şey ki)* kelimesi putlara işaret eder. O putların ne zarar ne de yarar getiremedikleri, onların buna güç yetiremeyişlerindendir. Çünkü onlar cansızdır.

Bazılarına göreyse, *«Onlar zarar vermezler»* ifadesi ile, müşriklerin o putlara ibadeti terketmeleri halinde o putların kendilerine bir zarar veremeyeceklerine delâlet eder. Yine onlara ibadet etseler bile, o putlar kendilerine bir yarar sağlayamazlar.

*«Ma»*nın putlar dışında meleklere, Hz. İsa'ya ve kendilerine tapılan her şeye işaret etmesi de mümkündür. Ancak Arapların sadece putlara taptıkları ve ayetin de zaten bu durumu kınamak

maksadıyla nazil olduğu bilindiğinden, burada putlara işaret edildiği daha zahirdir. Nitekim Taif halkı Lat'a, Mekkeliler Uzza'ya, Menat'a, Hübel'e, İs'af'a ve Naile'ye ibadet ederlerdi.

«Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdirler» cümlesi hakkında İkrime'den rivayet olunduğuna göre, (daha önce de geçtiği gibi) Nadr bin Haris'in, *«Kıyamet günü geldiğinde, Lat ve Uzza bana şefaat edecekler»* demesi üzerine bu ayet nazil olmuştur. (İbn Ebi Hatim). Ancak zahirden anlaşıldığına göre tüm müşrikler aynı şeyi söylemektedirler. Muhtemelen bu farazî ve takdirî bir yola binaen böyle olmuştur. Çünkü onlar, *«Sizin iddianıza göre biz haşrolunursak, Lat, Uzza, Menat, Hübel, İs'af ve Naile bize şefaat edeceklerdir»* diyorlardı. Yani müşrikler yeniden dirilmeye inanmıyorlardı.

«De ki: Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?» cümlesi de müşrikleri susturmak için nazil olmuştur. Yani, yoksa siz Allah'a varlığı olmayan ve hiçbir zaman tahakkuk etmeyecek olan bir şeyi mi (O putların Allah katında şefaatçi olduklarını mı) haber veriyorsunuz? Çünkü gaybları çokça bilen, ilmi tüm külliyat ve cüziyatı ihata eden Allah'ın bilmediği bir şey, hiçbir surette tahakkuk edemez.

(19) *«İnsanlar ancak bir ümmettiler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani insanlar emrin başlangıcında Hak ve Tevhid üzere birlik idiler, aralarında ihtilaf yoktu. Bu yorum İbn Abbas, Süddî. Mücahid ve Cübbaî'ye aittir. Nitekim İbn Mesud'un 'Kıraati' de bu yorumu desteklemektedir. Onun 'Kıraati'ne göre, *«İnsanlar ancak hidayet üzere bir ümmettiler»*. Yani İbn Mesud'un 'Kıraati'nde *«Hidayet Üzere»* ibaresi vardır. Bu ise Hz. Adem döneminde Ka-

bil'in Habil'i öldürmesinden önce idi. Bazıları bunun Hz. İdris'in, bazıları da Hz. Nuh'un dönemine kadar sürdüğünü söylemişlerdir.

Bazıları, *«Bu Nuh'un (a.s) dönemine kadar sürdü; zira o zaman yeryüzünde hiçbir kafir kalmamıştı. Ne zaman küfür yeniden başgösterdi, bu o zamana kadar devam etti»* derken, bazıları da, *«Bu Hz. İbrahim'den (a.s) Amr bin Luhey zamanına kadar sürdü. Sonra Amr putlara taptı»* demektedir. Bu yorum da Atâ'dan rivayet edilmiştir. Bu yoruma göre *«insanlar»* kelimesi sadece Araplara mahsus kullanılmış olmaktadır, mevki itibariyle bu yorum daha uygundur. Çünkü bu ayet Araplardan sadır olan sapmaları sözkonusu eden ayetlerin sonrasında gelmektedir.

«Sonra ihtilafa düştüler»; yani bir kısmı kafir oldu bir kısmı da daha önceki dinleri üzerinde kaldı. Grupların biri diğerine muhalefet etti.

«Kelime» lafzı Allah'ın insanlar arasındaki hükmünü Kıyamet Günü'ne bırakmasına veya Kıyamet Günü'nde onların arasını ayıran azaba işarettir. Çünkü Kıyamet Günü, ayrılma ve mükâfat günüdür. Yani Allah'ın bu şekildeki sözü geçmiş olmasaydı, onların aralarında ihtilaf ettikleri şeyler hakkında süratle hüküm verilirdi. Böylelikle onları hakka tabi olmak ve ihtilafları gidermek zorunda bıraktırıcı mucizeler vukû bulurdu. Veyahut bâtılda olan helak olur, Hakk'ta olan ise kurtulurdu.

Bu ayetin önceki ayetle bağlantısı şu bakımdandır; bu ayet, önceki ayetin anlamını tekid etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ burada, Tevhid'in fıtrî ve köklü bir din olduğunu ve bir zamanlar tüm insanların o din üzerine olduklarını ifade etmiştir. Şirk'in ve kollarının bir cehalet olduğu ve ancak sapık insanların bu cehalet bataklığını meydana getirdiğini açıklamıştır.

Bazılarına göre iki ayet arasındaki bağlantı şöyle kurulabilir: Allah Teâlâ önceki ayette bir kavmin putlara ibadet etmek suretiyle fesada uğradıklarını açıklarken, bu ayette aslında şirk yolunun emrin başlangıcından beri Arapların yolu olmadığını, aksine önceden onların da bizzat hak din üzere bulunduklarını ve o dinde putlara ibadetin mevcut olmadığını, bunun şeytanın ilkası sonucunda vukû bulduğunu beyan etmektedir.

El-Kelbî'den gelen bir rivayete göre, insanların bir tek ümmet olmalarının anlamı, küfür üzere ittifak etmeleriydi ki bu Hz. İbrahim'in (a.s) döneminde olmuştur. Bunun bir benzeri görüş de Hasan Basrî'den rivayet edilir ki ona göre insanlar Adem'in vefatından Nuh'un zamanına kadar bir tek ümmetti. Sonra iman edenler iman etti. Küfür üzerinde kalanlar ise öylece devam ettiler.

Ayetin burada getirilmesinin nedeni Hz. Peygamber'e (s.a) teselli verilmek istenmiş olmasıdır. Adeta O'na (s.a) şöyle denmektedir: Sakın, imana ve tevhide davet ettiğin her şahsın davetini kabul edeceğini zannetme. Çünkü insanların hepsi küfür üzerindeydiler. Ancak onların bir kısmı iman etmiştir. O halde sen nasıl olur da tüm insanların iman üzere bir araya gelmelerini isteyebilirsin?

Bu görüşe şöyle itiraz edilmiştir Böyle düşünmek bir asır boyunca yeryüzünün Allah'a iman eden ve Allah'ı bilen kimselerden boş kaldığını ileri sürmek demektir. Oysa yeryüzünde her zaman Allah'a iman eden kimselerin bulunacağı söylenmiştir. Ancak yeryüzünün her zaman iman eden bir kimseden hali kalmadığı hükmü doğru değildir. Çünkü bazı rivayetlerde, kıyametten önce insanlar arasında *«Allah»* diyen kimsenin kalmayacağı bildirilmiştir. Bu rivayetin doğru kabul edilmesi halinde, küfür üzere ittifak ile kastedilenin çoğunluğun ittifakı olduğu anlaşılır.

(20) ***«Derler ki: Niçin Rabbinden...»***

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkur ayette müşriklerin bir diğer cürmü daha gözler önüne serilmektedir. Ayette söz konusu edilen *-ayet-* lafzı, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın mucizeleri türünde Hz. Peygamber'den istenen mucizeler karşılığında kullanılmıştır. Mucizelerin indirilmesi ile de kastedilen, Allah'ın onu peygamberin eliyle ortaya çıkarması demektir. Müşrikler inatla mucize talebinde bulunmuşlardı. Yoksa Hz. Peygamber (s.a) tüm mucizelerden daha üstün ve daha açık mucizeler getirmişti. Hele yeryüzünde kıyamete kadar baki kalacak olan Kur'an-ı Azim'üş-Şan'ın mucizeliği? Andolsun eğer onlar insaflı davransaydılar Hz. Peygamber'i gördükten sonra, onu doğrulamak için hiçbir mucizeye ihtiyaç duymazlardı. Çünkü Hz. Peygamber'in şahsı bizzat mucizedir. Onu görüp ahvaline vakıf olan bir kimse onun peygamberliğinden zerrece kuşku duymaz.

«De ki: Gayb ancak Allah'ındır. Siz bekleyip durun. Kuşkusuz ki ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim» cümlesinin ortaya koyduğuna göre bu karşılık onlara hakîmane üslûbla verilmiş bir cevaptır. Çünkü birçok mucize olduğu halde onlar peygamberden arzuladıklarını istediklerinde anlaşıldı ki, bunlar yeni bir mucizeyi sadece inad olsun diye istemektedirler. Bu yüzden Allah Teâlâ onlara böyle bir cevap vermiştir. Böylece sorularının asıl niteliğinin inadî bir soru olduğu ve bununla Allah'ın azabını hakettikleri ortaya çıkmış oldu. Yani Hz. Peygamber (s.a) onlara adeta şöyle demiştir: *«Sizin bu gururunuz mutlaka kırılacaktır. Ancak bunun ne zaman olacağını bilmiyorum; zira bu gayba ait bir bilgidir ve gaybı bilmek de ancak Allah'a mahsustur. Hâl böyle olunca, siz bu inadî sorunuzun gereklerini bekleyin. Ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim.»*

Bazı müdekkiklere göreyse bu ayetin mânâsı şöyledir: *«Sizin talep ettiğiniz ve peygamberliğin gereklerinden olduğunu iddia edip, imanınızı onun inişine bağladığınız hususlar, Allah'a mahsus*

gaybe taalluk eder. Ben gaybe vakıf değilim. Siz onun inmesini bekleyin, ben de sizinle birlikte böyle bir felakete tevessül edip de ayetleri inkâr etmenize karşı gösterdiğiniz bu cür'etten dolayı Allah'ın başınıza getireceğini bekleyenlerdenim.»

Bazıları müdekkilerin verdikleri bu mânâya, gaybın sadece Allah'a mahsus olmasına bina edilen bekleme emrinin bağlı olduğunu öne sürerek itiraz etmişlerdir. Ancak insan biraz düşününce aklına ,kafirlerin sorusunun, salahın kendi istemiş oldukları mucizelerden birisinin inişine bağlı olduğu şeklindeki iddiayı içerdiği geliyor. Çünkü onlar Allah tarafından inen ayetlere itibar ve iltifat etmemişlerdir. Sanki şöyle demek istiyorlardı: *«İnen ayetlerin inmesinde bir salah yoktur. Asıl salah bizim istediğimiz ayetlerden birisinin inmesindedir. Peki niçin inmiyor?»* Kuşkusuz burada gayb iddiası vardır. İşte cevaben şöyle denildi: *«Gayb sadece Allah'a mahsustur. O salahın ne ile olacağını bilir. Bunu ne siz bilebilirsiniz ne de bir başkası...»*

«Bekleyin durun» emriyle kastedilen şudur: *«Madem ki gayb ilmi Allah'a mahsus ve sizler buna rağmen gaybdan iddialarda bulundunuz ve tan edip, dil uzattınız o halde başınıza gelecek azabı bekleyin. Ben de sizinle birlikte o azabın size gelmesini bekleyenlerdenim.»*

وَاِذَآ اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِّنْۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُمْ اِذَا لَهُمْ مَّكْرٌ فِيْٓ
اٰيَاتِنَا ۭ قُلِ اللّٰهُ اَسْرَعُ مَكْرًا ۭ اِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُوْنَ
مَا تَمْكُرُوْنَ ﴿٢١﴾ هُوَ الَّذِيْ يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۭ حَتّٰٓى اِذَا كُنْتُمْ فِي
الْفُلْكِ ۚ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيْحٍ طَيِّبَةٍ وَّفَرِحُوْا بِهَا جَاۗءَتْهَا رِيْحٌ
عَاصِفٌ وَّجَاۗءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَّظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ
اُحِيْطَ بِهِمْ ۙ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ۚ لَىِٕنْ اَنْجَيْتَنَا مِنْ
هٰذِهٖ لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّآ اَنْجٰىهُمْ اِذَا هُمْ يَبْغُوْنَ فِي
الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۗ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ ۙ
مَّتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۡ ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٢٣﴾ اِنَّمَا
مَثَلُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَاۗءٍ اَنْزَلْنٰهُ مِنَ السَّمَاۗءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ
الْاَرْضِ مِمَّا يَاْكُلُ النَّاسُ وَالْاَنْعَامُ ۭ حَتّٰٓى اِذَآ اَخَذَتِ
الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ اَهْلُهَآ اَنَّهُمْ قٰدِرُوْنَ عَلَيْهَآ ۙ
اَتٰىهَآ اَمْرُنَا لَيْلًا اَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنٰهَا حَصِيْدًا كَاَنْ لَّمْ تَغْنَ
بِالْاَمْسِ ۭ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢٤﴾ وَاللّٰهُ
يَدْعُوْٓا اِلٰى دَارِ السَّلٰمِ ۭ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَاۗءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٢٥﴾

21 — İnsanlara dokunan bir sıkıntıdan sonra, onlara bir rahmet tattırdığımız zaman, ayetlerimiz hakkında düşündükleri bir hileleri vardır. De ki: «Allah'ın mekr yönünden (azabı) daha çabuktur. Kuşkusuz ki elçilerimiz yaptığınız hileleri yazıyorlar».

22 — (Allah) O'dur ki sizi karada ve denizde gezdirir. Hatta siz gemide bulunduğunuzda ve gemi, içindekileri alıp güzel bir rüzgarla giderken ve tam onunla sevindikleri bir sırada ona şiddetli bir fırtına gelip çatar, her yerden onlara dalgalar gelmeye başlar ve sanırlar ki kuşatıldılar. İşte o zaman, Allah'a dini halis kıldıkları halde, (yalvarıp şöyle) dua ederler: «Andolsun eğer bizleri bu fırtınadan kurtarırsan kuşkusuz ki şükredenlerden oluruz».

23 — Derken (Allah) onları kurtarınca, yeryüzünde haksızlıkla azgınlığa başlarlar. Ey insanlar! Sizin azgınlığınız ancak kendi aleyhinizedir. O (kısa) dünya hayatının biraz zevkini sürersiniz. Sonra dönüşünüz bize olacaktır. Biz de yaptıklarınızı size haber veririz.

24 — Dünya hayatının misali, semadan (buluttan) indirdiğimiz bir su gibidir. Derken insanın ve hayvanın yediğinden olan yeryüzü bitkisi yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü bütün güzelliğini takınıp, süslendiği ve sahipleri de onun üzerinde kendilerini muktedir sandıkları bir sırada, geceleyin veya gündüzleyin ona emrimiz gelmiştir. Sanki dün yerinde bir şey yokmuş gibi onu biçeriz. İşte düşünen bir topluluk için ayetleri böylece açıklıyoruz.

25 — Hâl şu ki, Allah selam yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir.

(21) *«İnsanlara dokunan bir sıkıntıdan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, insanlara dokunan bir zarardan sonra kendilerine bir rahmet tattırdığımız ve sıkıntıdan sonra bir genişlik, kıtlıktan sonra bir bolluk, kuraklıktan sonra bir yağmur verdiğimiz zaman, hemen Allah'ın ayetleri hakkında bir tuzak kurmaya çalışırlar.

Mücahid'e göre, buradaki «Mekr»den maksat, ayetlerin alaya alınması ve yalanlanmasıdır.

Sahih bir hadiste varid olduğuna göre, geceleyin yağan bir yağmur sonrasında Hz. Peygamber (s.a) ashaba sabah namazı kıldırır ve *«Rabbinizin bu gece ne söylediğini biliyor musunuz?»* diye onlara sorar. Ashabın: *«Allah ve Rasûlü daha iyi bilir»* demesi üzerine de Hz. Peygamber şöyle buyurur: *«Allah dedi ki; Kullarımdan bana iman edenler de, beni inkar edenler de oldu. Kim ki, biz Allah'ın fazileti ve rahmeti sayesinde yağmur aldık derse, o bana iman etmiş ve yıldızların etkisini inkar etmiştir. Kim de 'Biz falan yıldızın etkisiyle yağmur aldık' derse o beni inkar etmiş, yıldızın etkisine iman etmiş olur.»*

«Allah'ın mekr yönünden (azabı) daha çabuktur»; yani *istidrac* konusunda, mühlet vermede daha şiddetlidir. Öyle ki mühlet verdiğinde mücrim bir kişi, Allah'ın kendisini azaba dûçar etme-

yeceği zannına kapılır. Oysa o mücrim mühletin içindedir ve ansızın yakalanacaktır. Ketebe melekleri de onun bütün yaptıklarını yazar ve kaydederler. Sonra gaybı da, hâzırı da bilen Allah'a onları arzederler. O da büyük küçük, alçak-yüksek ne varsa hepsinden ötürü onları cezalandırır.

(22) *« (Allah) O'dur ki sizi karada...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Asıf» kelimesi şiddetli demektir. *«Her yerden onlara dalgalar gelmeye başlar»* cümlesiyle de kastedilen, denizin dalgalı ve fırtınalı olmasıdır.

«Sanırlar ki kuşatıldılar;» yani sandılar ki helak olacaklar.

«İşte o zaman dini Allah'a halis kıldıkları halde dua ederler;» yani o anda Allah ile beraber başka bir puta dua etmezler. Sadece Allah'a yalvarıp, niyazda bulunurlar. Nitekim Allah Teâlâ başka bir ayette, *«Denizde size bir sıkıntı dokunduğu zaman O'ndan başka yalvardıklarınızın hepsi kaybolur. Fakat (Allah) ne zaman ki sizi karaya ulaştırarak (kurtarırsa) hemen O'ndan yüz çevirirsiniz. Gerçekten insan çok nankördür»* (İsra : 67) buyurmaktadır.

«Andolsun eğer bizleri bu fırtınadan kurtarırsan kuşkusuz ki şükredenlerden oluruz;» yani sana şirk koşmayacağız, hiç kimseyi sana ortak etmeyip, sadece sana kulluk edeceğiz. Bu sıkıntımızda nasıl sadece seni çağırıyorsak, kurtulduktan sonra da sadece sana ibadet edeceğiz.

(23) *«Derken (Allah) onları kurtarınca...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ancak Allah onları o tehlike içerisinden kurtardıktan sonra, bir bakarsın ki, yeryüzünde haksızlığı yayarlar ve sanki hiçbir şey olmamış gibi davranırlar. Allah Teâlâ daha sonra şöyle buyurdu: «*Ey insanlar! Sizin azgınlığınız ancak kendi aleyhinizedir;*» yani azgınlığınızın vebalini sadece kendiniz göreceksiniz. Bununla hiçbir kimseye zarar veremezsiniz. Nitekim bir hadiste «*Azgınlıktan ve sıla-i rahîm'i kesmekten daha fazla dünya ve ahiretteki cezaya insanı müstehak kılacak bir günah yoktur*» diye buyurulmuştur.

«*Dünya hayatının metaı*» tabiri ile kastedilen şudur: «*Şu alçak, hakir ve çok kısa olan hayattaki lezzetten başkasına sahip değilsiniz.*»

«*Sonra dönüşünüz bize olacaktır. Biz de yaptıklarınızı size haber veririz;*» yani tüm yaptıklarınızın karşılığını veririz. Kim hayrı bulursa o kimse Allah'a şükretsin. Kim de hayırdan başka bir şey bulursa, o kimse sadece kendini kınasın.

(24) «*Dünya hayatının misali...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ bu ayette dünya hayatının bitkisinin, süsünün solup yok olmasını misal olarak getirmektedir. Yani Allah'ın yeryüzünde çıkarmış olduğu bitkilerden bir misal... Bu bitkilerde, Allah'ın bulutlardan indirdiği bir su ile gelişmiş, insanların yiyeceği olan ürünler ile çeşitli ve farklı meyveler ve bir de hayvanların yediği yonca ve diğer türler vardır.

«*Zuhruf*» kelimesi, fâni ve geçici olan süs anlamındadır. Arzın süslenmesiyle çayır ve çimen olan bölgelerde çıkan değişik şekil ve renklerdeki çiçeklerle bezenmesi ve güzelleşmesi kastedilmektedir. O çiçekleri yetiştirenler sanırlar ki, o çiçekleri, o meyve-

leri, o büyüyen bitkileri biçmek ve kesmek kendi ellerindedir. Ancak onlar bu hayal içindeyken ansızın şiddetli bir soğuk veya şiddetli bir rüzgâr eser ve o çiçeklerin yapraklarını kurutur, meyveleri tamamen telef eder.

Ayette geçen «*Hasid*» kelimesi, yeşillik ve cazibe sonrasında kupkuru kesilmek mânâsındadır.

«*Sanki dün yerinde bir şey yokmuş gibi;*» yani bu kuruluktan önce hiçbir yeşillik yokmuş ve hiçbir zaman da bulunmamış gibi.

Katâde, «*Sanki hiç nimet görmemiş gibi*» diyor. İçlerin hâllerin zeval sonrasındaki durumu hep böyledir. Sanki hiç olmamışlardır. Nitekim bir hadiste şöyle denmiştir: Dünya ehlinin nimetleri getirilir ve hızlı bir şekilde cehenneme daldırıldıktan sonra ona:

— Sen hiç hayrı gördün mü? Yanından hiçbir nimet geçti mi? diye sorulur. O da:

— Hayır! Görmedim, der. Bu esnada dünyada azap yönünden şedid olan biri getirilir ve hızlı bir şekilde nimete daldırıldıktan sonra ona:

— Sen hiç şiddet gördün mü? diye sorulur. O da:

— Hayır! Görmedim, der. İşte Allah Teâlâ helak olanların durumundan haber vererek, «*Onlar evlerinde diz üstü oldukları halde sabahladılar. Öyle ki sanki orada hiç zengin olmamışlardı*» (A'raf: 91) diye buyurur.

«*İşte düşünen bir topluluk için ayetleri böylece açıklıyoruz;*» yani hüccet ve delilleri düşünen ve bu misalden ibret alan, hız-

la ehlinden uzaklaşan, kendisiyle mağrur olan, ehlini mahrum bırakan, dünyadan ibret alanlar için böylece açıklıyoruz.

Gerçekten de o kimseler dünyanın süslerine güveniyorlar ve fakat dünya onlardan dizginlerini koparıp kaçıyor. Çünkü dünyanın tabiatında kendisini arzulayandan kaçmak vardır. O, kendisinden kaçanın ise üstüne düşer. İşte bu yüzden Allah Teâlâ, Kur'an'ın birçok ayetinde dünyanın durumunu yeryüzünün bitkilerine benzetir. Kehf, Zümer ve Hadid surelerinde bu tür benzetmeler mevcuttur.

Taberî, Hişam bin Hişam kanalıyla şöyle rivayet etmektedir: Hakem oğlu Mervan minber üzerinde, *«Nihayet yeryüzü tüm güzelliğini takınıp, süslendiği ve sahiplerinin de onun üzerinde kendilerini muktedir zannettikleri sırada, ehlini ancak günahlarıyla helak ederiz»* şeklindeki ayeti okuduktan sonra şöyle dedi: «Ben *bu ayeti böyle okudum ama bu mushafta yoktur.»* Bunun üzerine İbn Abbas'ın oğlu Abbas, İbn Abbas'ın da böyle okuduğunu söyledi. İbn Abbas'a gittiklerinde, *«Bana da bu şekilde Übey bin Ka'b okuttu»* dedi. Ancak bu garip bir okuyuştur. Sanki tefsir için arttırılmıştır. (1)

(25) *«Hâl şu ki, Allah...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ, dünyayı ve onun hızla zevale doğru gittiğini zikredince insanları cennete teşvik ederek, onları oraya çağırmış ve cennete *«Selam yurdu»* adını vermiştir Çünkü orası, tüm afet, felâket ve noksanlıklardan salimdir.

(1) İbn Kesîr, Tefsir'ul-Kur'an'il-Azîm, cilt: 3, sh: 96.

Cabir bin Abdullah'dan şöyle rivayet edilmiştir :

Hz. Peygamber (s.a) bir gün çıkarak şöyle dedi: Uykudayken sanki Cebrail'i başımın, Mikail'i de ayaklarımın ucunda duruyorlar gördüm. Biri diğerine, *«Ona bir darb-ı mesel getir»* dedi. Bana *«Kulağının dinlediği gibi dinle, kalbinin aklettiği gibi aklet. Seninle ümmetinin misali, tıpkı bir padişahın misaline benzer. O padişah ki bir yurt edinir, sonra orada bir ev yapar ve bir sofra kurar. Sonra da bir elçi göndererek halkı yemeğe davet eder. Halktan bazıları o elçinin çağrısına icabet eder, bazısı da icabet etmez. O Padişah Allah, o yurt İslâm, o ev bu cennet, elçi de sensin Ya Muhammed! Senin davetine icabet eden İslâm'a, İslâm a giren cennete, cennete giren de ondan yemiştir»* dedi. (Taberî)

Katâde nakleder: Huleyd el-Asrî'nin Ebu Derda'dan rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: «Güneş her gün doğarken iki yanında birer melek vardır. Onlar çağrıda bulunduklarında insanlar ve cinler hariç Allah'ın tüm mahlûkatı şu çağrıyı işitirler : *«Ey insanlar! Rabbinize gelin. Az veya kâfi gelen bir şey, çok olup da meşgul eden bir şeyden hayırlıdır.»* Ravi, *«Ey insanlar! Rabbinize gelin!»* sözü ile ilgili olarak *«Allah selam yurduna çağırır»* ayeti inmiştir, diyor. (İbn Cerir, İbn Ebi Hatim)

Alusî'ye göre, 21. ayetteki *-insanlar-* kelimesiyle Mekke kafirleri kastedilmektedir. Çünkü rivayet edildiği üzere, Allah Teâlâ onlara yedi yıl kıtlık musallat kılmıştır. Öyle ki neredeyse helak olacaklardı. Hz. Peygamber'e (s.a) gelip bolluk duasında bulunmasını istediler ve bolluğa kavuştukları takdirde iman edeceklerine söz verdiler. Hz. Peygamber de dua etti. Allah onlara merhamet ettikten sonra ise, yine Allah'ın ayetlerine ta'n etmeye, peygambere karşı çıkıp, tuzaklar kurmaya başladılar. Ayette geçen *«Ayetler»* tabiri ile Kur'an ayetlerinin kastedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Bazılarına göre burada, yağmurun yağması gibi kevnî ayetler kastedilmiştir. Şayet gerçekten kastedilen kevnî ayetler ise, onların kevnî ayetler hakkında hile yapmaları o ayetlerin meydana gelmesini putlara ve yıldızlara izafe etmeleri anlamına gelir. Daha önce de geçtiği gibi, yıldızların, burçların olayların oluşumunda pay sahibi olduklarına gerçekten inanan bir kimsenin dinden çıktığı söylenmiştir. Nitekim Buharî, Müslim, Ebu Davud ve Nesei'nin Zeyd bin Halid'den rivayet ettikleri hadis daha önce zikredilmişti.

Yani yıldızların kendilerinde bulunan bir müessiriyet nedeniyle tek başlarına hadiselere yol açtıklarına inanmak küfrü icap ettirir. Yoksa *«Yıldızların meydana çıkmalarıyla bazı olaylar meydana gelir, ama bunları meydana getiren yıldızlar değil, bizatihi Allah'tır»* şeklinde düşünmek asla küfür değildir. Nitekim Eş'ariler de bu görüştedir. Selef'e göre Allah Teâlâ sebeplerde müessir bir güç var etmiştir. Allah dilerse tesir eder, dilemezse tesir etmez. Işte bu şekilde düşünmek gerçeğin ta kendisidir. Fakat müessiriyetin mutlak mânâda yıldızlara, diğer ulvî cisimlere ve varlıklara nisbet edilmesi küfürse şayet, o takdirde insanların çoğunun tekfir edilmesi gerekir. Hatta insanların üstün olanlarından bir çoğunun da tekfir olunması lazımdır. Çünkü onlar kevn ve fesad âleminden çoğunu ulviyete nisbet ederler ve bunlara *«Ulvî ecdadlar»* derler. Nitekim Şeyh Muhyiddin-i Arabî, açıkça gezegen ve sabit yıldızların âlem üzerinde etkileri olduğunu söylemektedir. Ona göre, onların cüziyatlarını tayin etmeye vâkıf olmak, ancak keşf erbabından kalbî rasathaneler kuranların muttali olabilecekleri bir şeydir. Muhyidin-i Arabî ve onun gibi, ulvî varlıkların etkisi olduğunu söyleyenlerin kastettikleri, Selef'in ve Eş' ari'lerin söyledikleri gibidir. Aksi takdirde, Allah'tan başka, gerçek mânâda müessir birinin daha olduğunu söyleyen kimse şeriatın dışına çıkmış olur.

Kısaca, yıldızların etki sahibi olduğunu söyleyen bir kimse,

onların Allah'ın izniyle etki edebileceklerini kastediyorsa şeriatın sınırlarını çiğnemiş olmaz. Aksine onun hükmü, ateşin yakıcı, suyun akıcı olduğunu söyleyen kimsenin hükmü gibidir. Denizde gemileri yürüten de Allah'tır. Çünkü geminin rüzgâr vasıtasıyla hareket etmesini sağlayan O'dur. Kulun o hareketleri meydana getirmede bir dahli yoktur. Kul sadece onların mukaddimelerinde müdahale sahibidir.

Allah'ın insanların karada yürümesini sağlamasına gelince, eğer insanlar yaya iseler bu fiil ihtiyarî olarak onlardan sadır olur. Yok binek üzerindeler ise, bu fiil bineklerden sadır olur. O halde Allah'ın insanları karada yürütmesinin mânâsı, o alet ve edevatı insanlara vermesidir. Nitekim bu ayet de kulların fiillerinin Allah'ın mahlûku olduğuna delâlet etmektedir.

Alusî, 22. ayette geçen *«Andolsun eğer bizleri bu fırtınadan kurtarırsan kuşkusuz ki şükredenlerden oluruz»* ifadesiyle ilgili olarak şöyle demektedir:

Onlar Allah'a şirk koşmaksızın dua etmektedirler. Çünkü korkunun şiddetinden ötürü herkesin onun üzerine yaratıldığı fıtratlarına rücû etmişlerdi. Bu dua Tevhid'in ve gerçek mânâda Allah'tan başka tasarruf sahibi yoktur, hükmünün bir sonucudur. Bu âlemin tabiatında var olan bir esastır. Bu görüş İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Nitekim bu Sa'd bin Ebi Vakkas'tan rivayet edilen şu hadisle de desteklenmektedir:

İKRİME'NİN İMAN ETME SEBEBİ

Mekke fethedildiğinde, Ebu Cehil'in oğlu İkrime kaçarak Cidde'den gemiye bindi. Tam denizin ortasındayken gemi şiddetli bir fırtınaya tutuldu. Geminin görevlileri yolculara, *«İhlasla hareket edin (yani sadece Allah'a dua edin); çünkü ilahlarınızın size hiç-*

bir yararı olmaz» dediler. İkrime bunu işitince, *«Beni denizdeyken ancak ihlas kurtarıyorsa, karada da ondan başkası beni kurtaramaz. Ya Rabbi! Sana söz veriyorum. Beni şu anda içinde bulunduğum sıkıntıdan kurtarırsan eğer, Muhammed'in yanına gider, elimi onun eline koyarım. Böylece onun da affedici ve kerem sahibi olduğunu görürüm»* diye Allah'a söz verdikten sonra gelip müslüman oldu. (Ebu Davud, Neseî)

İbn Sa'dın Ebu Muleyke'den rivayet ettiğine göre, İkrime şöyle anlatır: Gemiye bindiğimde, fırtınaya tutulduk. Herkes Allah'a yalvarmaya, O'nu birlemeye başladı. *«Bu nedir?»* diye sorduğumda, *«Bu öyle bir yoldur ki burada Allah'tan başka yarar sağlayan yoktur»* dediler. İkrime, *«İşte Muhammed de zaten bizi buna davet ediyordu. Bizi geri götürün»* diyerek, geldi ve müslüman oldu.

DUA VE İBADET ANCAK ALLAH'ADIR

Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre, sadece dua değil, ibadet de yalnız Allah'a tahsis edilmelidir. Çünkü insanlar sadece duayı Allah'a tahsis etmekle, muhlislerden olmazlar. Mânâsı ne şekilde olursa olsun ayet, şuna delâlet eder ki; müşrikler dahi sıkıntı anlarında Allah'tan başkasına dua etmezler. Bilindiği gibi insanlar bugün bir tehlikeyle karşılaştıklarında, ister denizde, ister karada olsunlar, kendilerine zarar vermeyen, yarar sağlamayan, görmeyen, işitmeyen kimselere dua etmektedirler. Kimi Hızır'a, kimi İlyas'a, kimi Ebu'l Hamis'e, kimi de Abbas'a dua eder, imamlardan birisinden medet bekler. Bazıları da şeyhlerden birini çağırır. Bunların içinde sadece Allah'a dua edene, yalnızca O'na yalvarana pek az rastlarsın. Öyle ki bu kimseler sadece Allah'a dua ederlerse, başlarına gelen musibetlerden kurtulacaklarını bile düşünmezler. Allah adına söyler misin bu yönden hangi fırka daha doğru yoldadır? Dua edenlerin hangisi söz bakımından daha

kuvvetlidirler. Cehalet rüzgârlarının esmekte olduğu şu zamanda Allah'a sığınıyorum. Dalâletin dalgalarının durmadan hücum edip, Kur'an gemisini delmeye çalıştığı, Allah'tan değil de başkalarından yardım beklenildiği, Ariflere bile *«Emr-i bi'l-Maruf'*un zorlaştığı, *«Nehy-i an'il-münker»*in önünde çeşitli felaketlerin bulunduğu bir zamanda Allah'a sığınırız (1)

BAĞY (ZULÜM) MESELESİ

23. ayette geçen -*bağy*- kelimesi, bir şeyin kendisini ifsad, yararını ise itlaf etmekle tefsir olunmuştur. Haksızlıkla yapılan bir şeye de *bağy* denilir. Zira hak ile olan *bağy* şer'an mezmum değildir. Mesela savaşçılar, kafirlerin ülkelerini tahrip ederler, ağaçlarını kesip, mahsullerini yakarlar. Bu görünüşte *bağy* ise de hak ile olan bir *bağy*'dir. Nitekim Hz. Peygamber bunu Beni Kurayza Yahudilerine tatbik etmiştir. Bu ayet insanları şiddetle *bağy*'den menetmeye çalışıyor.

Enes'ten rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Üç şey vardır ki onlar ehillerine dönerler (yani yapanların başında kalırlar).* Hile, sözünde durmamak ve bağy.» Hz. Peygamber (s.a) bunları söyledikten sonra, *«Ey insanlar! Sizin azgınlığınız (bağy) ancak kendi aleyhinizedir»* ayetini okudu. (Ebu Şeyh, Ebu Nuaym, Hatib ve Deylemî)

Beyhakî, *«Şuab»* da Ebu Bekre'den şöyle rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a), *«Bağy ve sıla-i rahimden daha hızlı ne dünyada ne de ahirette sahibine cezayı gerektiren bir suç yoktur»* buyurmuştur.

İbn Merduveyh'in İbn Abbas ve İbn Ömer'den rivayet ettiklerine göre, onlar *«Eğer bir dağ diğer bir dağa bağy yapsa, bağy yapan dağ parçalanır»* demişlerdir.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 11, sh: 96-97.

SELAM'IN MANASI

25. ayette cennete *«Dar'us Selam»* (Selam yurdu) denilmesinin nedeni cennet ehlinin her türlü elem ve afetten salim olmalarıdır. Ayrıca Allah Teâlâ veya cennetin hizmetçileri cennettekilere *«Selam üzerinize olsun»* derler. Ya da cenettekilerin bazıları diğerlerine selam verirler. Görüldüğü gibi *«es-Selam»* selamet veya selam vermek mânâsındadır. Veyahut Es-Selam Allah'ın isimlerindendir. Mânâsı, selamet Allah'tandır, onunla birlikte olmaktadır. Selamet sahibi her eksiklikten münezzehtir. Bu takdirde *«Dâr»* (yurt) kelimesi tazim için Allah'a izafe olunmuştur. Nitekim Kâbe'ye de bu sebeble *«Beytullah»* (Allah'ın Evi) denmiştir. Ayrıca Allah'tan başka zahir ve bâtında mülk sahibi yoktur. Allah Teâlâ cennette olan bir kimsenin her şeyden salim kalacağına da dikkatleri çekmektedir.

CENNET YOLU

«Ve dilediğini doğru yola iletir»; yani cennet yurduna, selamete götüren yola... İşte o yol hak dindir. İfadeden anlaşıldığına göre hidayet ile davet farklı şeylerdir. Emr iradeye mugayirdir. Çünkü Allah daveti genişletirken, hidayeti meşhura göre iradenin dengi olan dilemesiyle tahsis etti. Mutezile'ye göre hidayetten maksat tevfik ve iltifattır. Bu, davet emrden başka bir şeydir. Çünkü kafir de emrolunur ama muvaffak olamaz. Allah'ın dilemesine gelince O, lutfun kendisine yarar sağlayacağını Allah'ın bildiği kimsedir. Zira Allah'ın dilemesi, hikmeti ona tâbidir. Lutfun kendisine bir yarar vermeyeceğini bildiği kimseye Allah, lütufta bulunmadığı gibi, o kimseyi muvaffak da kılmaz. Çünkü Allah'ın yarar görmeyeceğini bildiği kimseye tevfiki abes olur. Abesi yapmak, Allah'ın hikmetine ters düşer. O halde Allah Teâlâ, lütfunun kendisine bir yarar sağlayacağı kimseye hidayet eder. Herkesin hidayetini istiyorsa da bu böyledir.

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ۖ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ
قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾
وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا
وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۖ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۖ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ
قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾
وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ
وَشُرَكَاؤُكُمْ ۚ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا
تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾ فَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِنْ كُنَّا
عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾ هُنَالِكَ تَبْلُو كُلُّ نَفْسٍ مَا
أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾
قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ
وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ
الْأَمْرَ ۚ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ ۚ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذَٰلِكُمُ
اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ ۖ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾
كَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

26 — Güzel davrananlara en güzel mükâfat, bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir toz ne de bir horluk bulaşır. İşte onlar cennet ehlidirler, onlar orada ebedî kalacaklardır.

27 — Kötü işler yapanlara gelince, kötülüğün cezası misli iledir. Onları da bir zillet kaplayacaktır. Onları Allah'tan koruyacak hiç kimse bulunmaz. Onların yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür. İşte onlar da cehennem ehlidir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

28 — O gün onların hepsini bir araya toplayacağız. Sonra da ortak koşanlara, «Siz ve koştuğunuz ortaklar yerinizde durun» diyeceğiz. Artık onların aralarını tamamen ayırmışızdır. Ve onların ortakları «Siz bize ibadet etmiyordunuz» diyeceklerdir.

29 — «Bizimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. Kuşkusuz ki biz sizin tapınmanızdan tamamen habersizdik».

30 — Orada herkes geçmişte yaptıklarıyla imtihan verir ve onlar gerçek sahipleri olan Allah'a döndürüleceklerdir de uydurdukları şeyler kendilerinden kaybolup gider.

31 — De ki: «Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim sahib olabilir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? İşi kim idare ediyor?». «Allah» diyecekler. De ki· «O halde (O'na karşı gelmekten) korkmuyor musunuz?»

32 — İşte (Kudreti size anlatılan bu zat) sizin gerçek Rabbiniz olan Allah'tır. Artık Hakk'tan sonra sapıklıktan başka ne kalır? O halde nasıl döndürülüyorsunuz?

33 — İşte böylece Rabbinin yoldan çıkanlar hakkında söylediği «Onlar inanmazlar» sözü gerçekleşmiş oldu.

(26) *«Güzel davrananlara en güzel mükâfat...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«el-Hüsna» en güzel mertebe demektir ve en güzel mertebe de cennettir. Yani Allah'ın emrettiğini yapan ve yasaklarından sakınanlar için cennet ve bir de fazlası vardır. İşte o fazlalık, Allah'ın Cemalini doya doya seyretmektir. Bu; Hz. Ali, İbn Abbas, Huzeyfe, İbn Mes'ud, Ebu Musa el-Eş'arî tarafından merfu olarak Hz. Peygamber'den (s.a) çeşitli senetlerle rivayet edilmiştir.

Süheyb-i Rumî'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber bu ayeti okuduktan sonra şunları söyledi: Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girdikten sonra, bir münadi şöyle seslenir:

— Ey cennetlikler! Allah katında sizler için bir va'd, tayin edilen bir zaman, bir iş daha var; Allah o va'dini yerine getirmek istiyor.

ALLAH'IN CEMALİNİ SEYRETMEK

Cennetlikler:

— O va'd nedir? O bizim terazimizi ağırlaştırmadı mı? Yüzlerimizi ak çıkarmadı mı? Bizi cennete koymadı mı? Bizi ateşten uzaklaştırmadı mı? Artık yerine getirilmemiş olan va'd de nedir?

Tüm bunlar yapılmıştır, diye sorunca onlara perde kaldırılır. Onlar da Allah Teâlâ'nın Cemaline bakarlar. Allah'a yemin ederim bu bakıştan daha sevimli bir şey, daha fazla gözleri aydınlatacak bir nimet onlara verilmemiştir.» (Tayalasî, İmam Ahmed, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Cerîr, İbn'ul-Münzir, İbn Ebi Hatim, İbn Huzeyme, İbn Hibban, Ebu Şeyh, Darekutnî, İbn Merduveyh ve Beyhakî).

İHSAN NEDİR?

Hz. Peygamber (s.a) *«İhsan'ı* şöyle açıklamaktadır: *«Allah'ı görüyormuşcasına O'na ibadet et. Sen O'nu göremiyorsan da muhakkak O seni görmektedir».*

İhsan edenler (yani Allah'a bu şekilde ibadet edenler) için cennet ve cennetten daha fazlası olan Allah'ın Cemaline bakmak vardır. Bazı tefsirlerde bu kadar kuvvetli olan bu rivâyet *«kîle»* şeklinde nakledilmektedir. Burada tefsirimizin temelini teşkil eden Kadı Beyzavî'de aynı şekilde nakletmektedir. Fakat bu kadar kuvvetli bir rivayetin *«kîle»* tabiriyle nakledilmesi doğru değildir. Zemahşerî ise, *«Keşşaf»* adlı tefsirinde bu rivayetin uydurma olduğunu söylemektedir. Sahih olduğu hakkında ittifak edilmiş bir hadis'e böyle demek ancak Mutezile'ye uygun düşer. Hadis hafızları bu hadisi rivayet etmişlerdir ve onlar Zemahşerî'nin iddiasına benzer bir şey söylememişlerdir. Bu ayetin yorumuyla ilgili başka bir rivayet varsa da sıhhati itibariyle bu hadisin derecesine yaklaşamamaktadır. Mesela İbn Cerir et-Taberî *«Ziyade mağfiret ve rıdvandır»* şeklinde bir rivayeti Mücahid'den nakletmiştir.

Hasan Basrîden gelen bir rivayete göreyse, ayette söz konusu edilen fazlalık, cennet ehlinin hasenelerinin birden on misline, hatta yedi yüz misline kadar arttırılması demektir.

İbn Zeyd, bu fazlalık ile *«Allah'ın onlara verdiğinin hesabını onlara sormamasıdır»* der.

Hatim bin Uteybe'nin Hz. Ali'den rivayet ettiğine göre bu fazlalık; bir tek inciden yapılmış dört kapılı bir köşktür. Ancak İbn' ul-Cevzî bu rivayetin sahih olmadığını söylemektedir.

Bazılarına göre de fazlalıktan kastedilen, bulutların cennet ehlinin yanından geçmeleri ve onlara *«Siz neyi istiyorsanız,* onu *sizin için yağdıralım»* demeleridir.

Süfyan'dan rivayet olunduğuna göre o şöyle demiştir: «Kur' *an'ın tefsirinde ihtilaf olmaz. O Allah'ın kelâmıdır, birleştiricidir. Ondan hem şu hem de bu rivayet edilebilir (yani geniş kapsamlıdır. Birçok ihtimal taşır)».* (Said bin Mensur, İbn Münzir ve Beyhakî)

Zemahşerî'nin ayette söz konusu edilen fazlalığı, Allah'ın Cemaliyle tefsir etmeye delâlet eden sahih rivayetlere ta'n etmesinin ardındaki neden, her halde onun da diğer Mutezile mensupları gibi Allah'ın Cemalinin görülmeyeceği düşüncesini taşıyor olmasıdır. Oysa bu düşüncenin menşei bozuktur ve Ehl-i Sünnet bu düşünceyi çeşitli delillerle tenkid etmiştir. Bu mesele kelâm kitaplarında izah edilmiştir.

«Onların yüzlerine ne bir toz ne de bir horluk bulaşır»; yani onların yüzlerini içinde siyahlık olan herhangi bir toz kaplamadığı gibi, herhangi bir zillet de yüzlerinde görülmez. Öyle ki cehennem ehlinin başlarına gelenler onların başlarına gelmez. Ya da bunu gerektiren hüzün ve kötü hâl onların başlarına gelmez.

Bu cümleyle kastedilen, cennet ehline verilen nimetlerin, kötülüklerin kokusundan dahi beri olduğunu beyan etmektir. Bu beyan, Allah'ın cennet ehline vermiş olduğu nimetin açıklanmasın-

dan sonra yapılmıştır. Bazılarına göre bu beyanda onları kurtaracak olan şeyin hatırlatılması söz konusu edilmiştir. Çünkü onlar böyle bir şeyi hatırladıkları zaman güleryüzlülükleri, sevinçleri daha da artar. Nitekim cehennem ehli ellerinden kaçırmış' oldukları nimetleri hatırladıkları zaman üzüntü ve hasretleri çoğalır.

Bazıları, *«Bu ayetten maksat, cennet ehline, düşmanları olan cehennem ehlinin halini hatırlatmak suretiyle sevinç vermektir»* demişlerdir. Çünkü insan düşmanının kötü durumda ve zillet içerisinde olduğunu bildiği zaman daha sevinir. Hatta bazı kimseler vardır ki düşmanına zarar versin diye kendi yararına olan bir şeyden bile vazgeçer.

İşte bu sıfatlarla muttasıf olanlar cennet -ashabı- dırlar. Onlar orada devamlı kalıcıdırlar ve onlar için artık zeval diye bir şey yoktur. Cennetin nimetleri de ebedidir, zail olmazlar.

KÖTÜ İŞLER

(27) *«Kötü işler yapanlara gelince...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Kötü işler» ile kastedilen şirk ve günahlardır. Yani kötülük yapanların her günahına karşılık bir ceza vardır. Allah Teâlâ adaletinin gereği olarak insana günahından fazlasını vermediği gibi, kereminin gereği olarak da affetmesine engel bir şey yoktur. Af ancak şirk'in dışındaki günahlar için söz konusudur.

«Cezau» kelimesini mübteda, *«bi misliha»* kelimesinin de onun haberi ve bu cümlenin de daha önceki mübtedanın haberi olması caizdir. Bu takdirde, ayette herhangi bir şeyi takdir etme-

ye gerek kalmaz. Ancak zamir hazfedilmiş olur. Yani onlardan sadır olan bir günahın cezası, onun benzeridir. Ebu'l-Feth'e göre *«Cezau»* kelimesi mübtedadır ve haberi hazfedilmiştir. Yani onlara günahlarının misliyle ceza verilecektir. Görüldüğü gibi *«lehum»* (onlar için) sözcüğünün hazfedildiğine dair karine vardır (*).

Bu takdirlerin hangisi olursa olsun, 26. ayetteki mükâfatın fazlalığı faziletin ta kendisidir ve *«Rüyet böyle değildir»* mânâsına delâlet edecek herhangi bir ibare yoktur. Hatırlanacağı üzere daha önce geçen *«ziyadetun»* kelimesini rüyet ile yorumlamıştık. Fazlalığın rüyet (Allah'ın Cemalini görmek) ile yorumlanması ise, Hz. Peygamber'den ve Selef-i Salihin'den gelen bir tefsirdir. Ondan yüz çevirmek uygun değildir. Çünkü imam ve diğer müfessirler, fazlalık ile Allah'ın Cemalini görmenin kastedildiğine dair birçok hükümler getirmişlerdir. Rabbimiz bu iki ayeti aynı üslûbla zikretmemiştir. Çünkü cennetliklerle cehennemlikler arasında tam uzaklık ve tam ayrılık gözetilmiştir. Ayette *kesb* zikredilerek, *«Kötü işler yapanlara gelince»* denilmekte ve bunun ancak onların kötü davranışlarla kendilerine yaptıkları zulümden ötürü onlara verildiği ilan edilmektedir.

«Zillet» kelimesindeki tenvin, tazim içindir. Yani onların yüzlerini bürüyecek olan büyük bir zillettir. Daha önceki ayette geçen *«zillet»* kelimesindeki tenvin ise bunun tam aksini iddia etmektedir. Ayetteki *«Terhaku»* fiili, onların kendilerine değil de yüzlerine isnad edilmiştir. Çünkü zillet onları bütün olarak kapsamıştır.

«Onları Allah'tan koruyacak hiç kimse bulunmaz»; yani onları Allah'ın öfkesinden ve azabından koruyacak hiç kimse yoktur.

(*) Burada geçmekte olan müpteda, Haber, Zamir, Cümle gibi terimler gramer ilmine aittir ve ancak bu ilmin erbabınca bilinirler.

«Onların yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür»; yani yüzlerinin aşırı şekilde siyahlaşmasından ötürü adeta yüzlerine gecenin karanlık bir parçası giydirilmiş gibidir.

«İşte onlar da cehennem ehlidir»; yani söz konusu vasıflara sahip olanlar cehennemin daimî sakinleridir ve oradan ebediyyen çıkmazlar.

«el-Vaidiyye» grubu, bu ayetle büyük günah işleyen kimselerin ebediyyen cehennemde kalacaklarına dair delil getirmişlerse de onların bu bozuk iddialarına şöyle cevap verilmiştir: Ayette geçen *«Seyyiat»* kelimesi küfür dahil tüm günahları içerir; zira günah sahiplerinin cehennemde ebediyyen kalmayacaklarına dair birçok delil vardır. Dolayısıyla bu ayet ebediyyen cehennemde kalmayacak olan günah sahiplerinin dışında kalan günahkârlar hakkındadır.

Bazıları küfrün haricinde günah işleyenlerin *«İyilik yapanlar»* ifadesinin kapsamına girdiğini öne sürmüşlerdir. Nitekim İbn Cerir ile İbn'ul-Münzir bu durumu İbn Abas'tan rivayet etmişlerdir.

Ebu Şeyh, Katâde'den şöyle nakletmektedir: *«Bunlar o kimselerdir ki Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik ederler»;* yani onlar ister günahkâr olsunlar ister olmasınlar gerçek müminlerdir. Bu bakımdan müminler ikinci kısma girmezler. Çünkü kafir ile mümin hakkındaki hükümler ters orantılıdır. Bazıları *«Es-Seyyiat»* kelimesindeki *eliflam'ın* istiğrak (tüm fertleri kapsamak) için olduğunu söylemişlerdir. Bu takdirde mânâ, tüm bunları yapan kimseleri ifade eder. Onların cehennemde ebedî kalmaları üzerinde icma edildiği söyleniyorsa da, bu yorumun hiçbir anlamı yoktur ve hiçbir değer taşımaz.

(28 - 29) *«O gün onların hepsini...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetteki hüküm müstakildir, kafirlerin fecî, korkunç durumlarından bir kısmını açıklamak için serdedilmiştir.

«Nahşuruhum» fiilinin sonundaki -hum- zamiri her iki gruba da yani hem iyilik yapanlara hem de kötülük yapanlara racidir. Bu, hem *«Cemian»* kelimesinden, hem de *«Sonra şirk koşanlara deriz»* cümlesinde anlaşılmaktadır. Yani haşredilenlerin arasında bulunan şirk koşanlara deriz; zira herkesin gözleri önünde kınamak ve tehdit etmek ve hepsinin birlikte haşredileceği haberini vermek, o günün korkunçluğunun hissedilmesi bakımından daha etkileyicidir. Nitekim Kadı Beyzavî ve diğer müfessirler de bu mânâya zahib olmuşlardır. İki grup ile kafir ve müşriklerin kastedildiği görüşe gelince, bu açıkça ayetin zahirine ters düşmektedir.

«Sonra da ortak koşanlara, 'siz ve koştuğunuz ortaklar durun' diyeceğiz» cümlesi ile kastedilen onlardan başlarına geleceklerini görene kadar beklemelerinin istenmesidir.

Ebu Ali el-Farisî şöyle diyor: *«Mekan kelimesi ism-i faildir. Yerinizden kıpırdamayın, yerinizde sâbit durun, anlamındadır. «Zeyyelna»; yani «Onların arasını ayırdık» demektir. Buradaki ayırmadan maksat, dünyada kendisiyle ortak koştukları şeylerin birliğinin, beraberliğinin bozulması, kesilmesidir.»*

Bazıları buradaki ayırmanın cismanî ayırma olduğunu söylemişlerse de, Kur'an nazmının zahiri bu mânânın elde edilmesine izin vermez.

«Onların ortakları» ifadesi kafirlerin taptıkları şeyleri Allah'a ortak koşmalarından dolayı kullanılmıştır. İzafet bu sebepten dolayı yapılmıştır.

Bazıları kafirlerin kendi mallarından ortaklarına bir şeyler ayırdıklarından dolayı bu tabirin kullanıldığını söylemişlerdir.

Bazı yorumlara göre bu ifadeyle kastedilen putlardır. Çünkü Mekkeliler sadece putlara taparlardı ve ayetlerin çoğu ilk muhatap olarak genellikle onları alır. *«Ortaklarının (putların), kendilerine «Siz bize ibadet etmiyordunuz»* demesi Allah'ın kudretinden uzak bir şey değildir. Yani onlar ancak Allah'ın kudretiyle bunları söyleyebilirler. Her şeyi konuşturan Allah, onları mahşerde de konuşturur. Ortak koşulanların, kendilerine tapanlara, *«Siz bize ibadet etmiyordunuz»* demelerinin nedeni, onların bu ibadetlerinden uzaklaşmak içindir. Onlar şu gerçeği ilan etmek istemişlerdi: Bu putperestleri, puta tapmaya iten saik heva ve heveslerdir. Putperestlerin şefaat bekledikleri bir anda kendilerine bu sözün söylenmesi, pek acı ve büyük bir derstir.

Bazılarına göre, *«Ortaklar»* ile melekler ve Hz. İsa kastedilmektedir. Çünkü başka ayetlerde bunun böyle olduğunu göstermektedirler. Bu takdirde meleklerin ve Hz. İsa'nın, *«Siz bize ibadet etmiyordunuz»* demeleri, *«Siz aslında heva ve hevesinize tapıyordunuz»* anlamındadır. Nitekim ortada *«Hiç ibadet etmiyordunuz»* gibi bir anlam yoktur. Çünkü bir şeylere ibadet ettikleri kesindir. Kıyamette ise hiç kimseden yalan sadır olamaz.

Bazıları *«Ortaklar»* sözünün hakikat üzere bina edildiğini, yani gerçekten onların bunu söylediğini iddia etmişlerdir. Zira o durak gerçek ve şaşırtıcı bir duraktır. Dolayısıyla bu yalan, çocukların ya da delilerin yalanı gibi bir şey olmaktadır.

Bu ifadenin şöyle yorumlanması da mümkündür. Ortaklar kafirlerin amellerini tarttılar ve bâtıl olduğunu görünce onu *«yok»* saydılar. Bu yüzden de onların ibadetlerini inkâr ederek *«Siz bize ibadet etmiyordunuz»* dediler.

Şöyle de yorumlanabilir: Müşrikler tapmakta olduklarına aslı-astarı olmayan birçok vasıflar izafe ettiler. Böylece müşrikler aslında bu vasıflarla muttasıf olmayan birtakım zatlara tapmaktaydılar ki koştukları ortaklar bu vasıflara sahip değillerdi. Bu bakımdan müşriklerin koştukları ortaklara aslında tapmadıklarını söylemek doğru olur.

Bu yorum daha önceki iki yorumdan daha tutarlıdır. Aksine birinci ve ikinci yorumlara itibar dahi edilmez. Bu son yoruma binaen ifadenin mânâsı şöyle anlaşılır: Ortak koşulan şeyler, kendilerine tapanlara, «*Size şefaat etmeye kudretli olan ve sizi azaptan kurtarmaya gücü yeten kimselere ibadet ettiğinize göre, —ki o ibadet ettiklerinizin vasıfları şunlardır—* gidin onları arayın. *Biz ise o vasıflardan mahrum kimseleriz*» derler. Bu sözle maksat onların isteklerinin ana damarını kesmek, onları ümid ettiklerinden vazgeçirerek, tam bir ümitsizlik içerisine sokmaktır. Böylece ümitsizlik ta ölüm anından ve azaba dûçar olduklarından itibaren onlarda mevcut olmuştur.

Bazılarına göreyse «*Ortaklar*» ile kastedilen şeytanlardır. Böylece beraber olmak sadece tapanlar açısından değil, iki taraftan da kesilmiş olmaktadır.

Şayet «*Ortaklar*» ile melekler ve Hz. İsa kastedilmiş ise şu itiraz öne sürülebilir: Allah Teâlâ, «*Siz ve ortaklarınız yerinde durun, kıpırdamayın*» demektedir ve bu da ilâhî bir tehdittir. Atfın zahirinden anlaşıldığına göre bu tehdit hem tapanları hem tapılanları kapsamaktadır. Ancak bu itiraza şöyle cevap veririz: Tapılanların hakkındaki tehdidin hiçbir anlamı yoktur. Çünkü tapılanlardan tehdidi gerektiren hiçbir şey sadır olmamıştır. Tehdit sadece muhataplar içindir ve muhataplar hep birliktedir.

Bazılarına göre putların da tehdit edilmesi caizdir. Nitekim kendilerine tapanlarla birlikte cehenneme atılacakları haber ve-

rilmiştir. Bir ayette, «*Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennem yakıtısınız*» (Enbiya . 79), başka bir ayette ise, «*Yakıtı insan ve taştan olan bir ateşten sakının*» (Bakara : 24) buyurulmaktadır. Taşlardan maksat putlardır. Şayet «*Ortaklar*» ile kastedilen melekler ise o zaman, «*Bizimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. Kuşkusuz ki biz sizin ibadetinizden habersizdik*» ayetindeki «*habersizdik*» kelimesi, yani sizin ibadetinize razı değildik, anlamına gelir. Yoksa ibadetinizi sezmemiştik, havsalamıza sığdıramıyorduk demek değildir. Çünkü meleklerin kendilerine ibadet edilmesinden haberdar olmayışları bundan anlaşılmaz.

Bazılarına göre, meleklerin onlardan haberdar olduklarına dair delil bulunmadığından, ifadeye hakiki mânâsından başka bir mânâ veremeyiz.

Kendilerine tapınılan melekler *Hafeze* ve *Ketebe* melekleri değillerdir. Muhtemelen o melekler Allah'ın emrettikleri ile meşguldürler, bu dünyada olanlara iltifat etmiyorlardır. Üstelik biz melekler hakkında felsefecilerin iddia ettikleri gibi düşünmüyoruz. Çünkü melekler kendilerinden eşyanın isimlerini bildirmeleri istendiğinde, «*Sen her ortaktan münezzehsin. Senin bize öğrettiğinden başkasını biz bilmiyoruz*» (Bakara : 32) demişlerdir. Meleklerin en büyüklerinden olan Cebrail (a.s) bile çoğu zaman Hz. Peygamber'in (s.a) kendisine sordukları sorulara, «*Ben bilmiyorum, Rabbimden sorayım*» diye cevap veriyordu. Hz. İsa'nın da kendisine tapıldığını sezdiğine dair bir delil bulunmamaktadır. Hz. İsa'nın ahir zamanda ineceği, haç'ı kıracağı hakkındaki hükümleri de ille kendisine tapanların bileceği anlamına gelmez.

Denilir ki, onların müşriklerin kendilerine taptıklarından habersiz olmalarının mânâsı; isti'dadî isteklerinin bu ibadet için olmadığı demektir. İşte bu isti'dadî isteğin olmayışı, kıyamette kendilerinden ibadetin istihkakını yoketmeye, zulmü ancak kendilerine tapmakta olanlara isbat etmeye dönüşür. Mesele bu şekilde

anlaşıldı mı, ortaklardan kastedilenin Allah'tan başka her şey olduğu ortaya çıkar. İster Hz. İsa ve melekler gibi akıl sahipleri olsun, isterse putlar gibi akıl sahipleri olmasın hepsi de bu sözlerinde doğru olur.

(30) *«Orada herkes geçmişte...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Hunalike» (orada) kelimesi mekan zarfıdır. Dehşetli mahşer meydanı, Haşr'ın vukûbulduğu yer mânâsındadır.

Bazıları *«Hunalike»* kelimesinin mecaz yoluyla zaman zarfı olarak *«O zamanda»* anlamında kullanıldığını iddia etmişlerdir. Yani ister mümin, ister kafir olsun herkes daha önce yapmış olduğu işlerle imtihan olunur ve amelinin yararını ve zararını görür.

«Teblû» lafzını bazı kıraat alimleri *«Tetlû»* şeklinde okumuşlardır. Bu takdirde *«Tatlû»* okumak anlamındaki *«Tilavet»* kökünden gelmiş olur. Mânâ da, orada herkesin yapmış olduğu amellerini (sahifelerini) okuyacaktır, şeklinde anlaşılır. *«Tatlû»* kelimesinin *«Tulûl»* kökünden gelmesi durumunda ise, mânâ amellerin tecessüm edip ortaya çıktığı, ameli işleyenin amelinin peşine takıldığı ve sahibini cennete veya cehenneme götürdüğü şeklinde anlaşılır. Muhtemelen bu ayet mecazi (sembolik) bir anlatıma sahip olmalıdır.

Kıraat alimlerinden Asım'ın rivayetinde *«Teblû»*, *«Neblû»* (deneriz) şeklinde okunmuştur ve zamir Allah'a raci kılınmıştır. Yani, *«Orada herkesi geçmişte yaptıklarıyla imtihan ederiz»*. Orada herkesi, onları deneyen, onların saadet ve şekavetlerinden meydana gelen hallerini bilen, daha önce işlemiş oldukları amellerle onları imtihan eden bir kimse olarak onlara muamele ederiz.

«el-Hak» lafzı ile kastedilen Allah Teâlâ'dır. El-Hak Allah Teâlâ'nın isimlerinden biridir. Nitekim ayette *«Onlar gerçek sahipleri olan Allah'a döndürüleceklerdir»* denmektedir. Başka bir ayette de: *«Allah müminlerin mevlasıdır, kafirlerin ise kuşkusuz bir mevlaları yoktur»* (Muhammed: 11) denilmiştir. Yani önceki ayette *«mevla»* kelimesi hem müminlere hem kafirlere teşmil edilmektedir. Bu ikinci ayette ise, bu husus nefyediliyor. Fakat ikisi arasında bir çelişki bulunmamaktadır. Çünkü *mevla* kelimesi her iki yerde de farklı anlamlarda kullanılmıştır. *Mevla* burada *Rab* anlamındayken, öbür ayette yardım eden, dost anlamındadır. Müminlerin yardımcıları, dostları var iken, kafirlerin yoktur.

Ebu Şeyh'in Süddî'den rivayet ettiğine göre, buradaki 30. ayetle diğer ayet neshedilmiştir. Ancak bu ayet hakkında temkinle düşünmek gerekmektedir.

«Uydurdukları şeyler kendilerinden kaybolup gider»; Onlar mabudlarının kendilerine şefaat edeceklerine inanıyorlardı. Oysa onların bu uydurdukları zail olup-gidecektir. Veyahut Allah'ın ortakları olduklarını iddia ettikleri şeyler boşa gidip, zail olacaklardır. *«Herkes»* tabirini kelamın umumiliğiyle birlikte, sadece müşriklere tahsis etmek konum itibariyle ters düşer.

(31) *«Deki: Size gökten ve yerden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani durumları anlatılmakta olan müşriklere sor: Hem yerden, hem de gökten denilmesinin nedeni, rızkın yerdeki maddelerden ve ayrıca semavî sebepler olan yağmur, ısı ve benzerlerinden meydana geldiği içindir.

ÖLÜDEN DİRİYİ ÇIKARAN KİM?

«Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor?» cümlesi ile ilgili olarak şu yorumlar öne sürülmüştür:

Nutfeden (meniden, spermden) canlıyı çıkaran veya canlıdan spermi çıkaran veya dirilten ya da öldüren kimdir? Kim bunları meydana getirmektedir? Yoksa ölüden diriye hayat vermek suretiyle çıkaran, diriden ölüyü onun canını ve kendisinden hayatı alan mı size rızık veriyor?

Bazıları ayette geçen *«ölü» ve «diri»* tabirlerini *kafir* ve *mümin* ile yorumlamışlardır.

«İşi idare eden» ile kastedilen, tüm âlemin işlerini yönetip, düzenleme kudretini elinde bulundurandır. Yani bu ayetler, tüm bunların Allah'tan olduğunu ve O'na yöneldiğine ve bunların ayrıntılarına vâkıf olmanın da elimizde bulunmadığına işaret etmektedir.

Onlara bu soruları yönelttiğinizde, *«Allah»* diyeceklerdir. Çünkü hakkı örtmek mümkün değildir. Bunların hiçbirinde karşı çıkmanın yararı yoktur. Zira bunlar apaçık gerçeklerdir. Ayette geçen «Allah» lafzı mübtedadır, haberi ise hazfedilmiştir. Yani bunları yapan sadece Allah'tır, başkası değil.

KADERCİLERİN İDDİASI

«el-İntisaf» adlı eserde şunlar yer almaktadır;

Bu ayet, Kaderiyye mezhebine atılmış bir şamardır. Onlar rızkın iki kısım olduğunu, birinin Allh'tan gelen helâl rızık, diğerinin de kulun kendisinden gelen haram rızık olduğunu iddia ederler. Eğer onlar okumuş olsalardı, bu ayetin onların gizli şirkleri-

ni yüzlerine vurduğunu görürlerdi. Bu ayet kadercilerin yüzlerine atılan bir tokat olmaktan başka, *«Her asırda işin tamamını idare eden o asrın kutbudur. O kutb ki göklerin direğidir. O kutb olmasa eğer kesinlikle gök yer yüzüne düşer»* diyen kimselere de atılmış bir tokattır. Sanki onlara *«işi idare eden kimdir?»* diye sorsan onlar *«Kutb»* diyeceklerdir.

Bazıları bunu, *«Onlar o kutb Allah'ın izniyle idare eder, demek istemişlerdir»* diyerek tevil ederler ve onları savunarak cevap verirler. Ya da onlar namına özür dilenilmiştir. Bu mânâda (Yani Allah'ın izniyle idare etmek mânâsında) *idare eden* kelimesi, Kur'an'da Allah'tan başkaları için de kullanılmıştır: *«Bir işi idare* edenler» (Naziat: 5).

Çoğu kez onlar nezdinde Allah ile Kutb arasında sadece itibarî bir fark vardır. Çünkü Kutb nafileler ile farzları tam olarak eda etmekle bu başarıyı elde etmiştir. Dolayısıyla gayrılık, ayrılık ortadan kalkmıştır. Bu bakımdan *«İşleri idare eden Kutb'dur»* demekle, «İşleri idare eden Allah'tır» demek arasında bir fark yoktur. Bu yorum, *«Vahdet'ul-Vücud»* inanışını savunanların görüşünü ifade ettiğinden dolayı tenkid edilmiştir. Çoğu kelâmcılar ve İmam Rabbani gibi şeriatçı kimseler Vahdet-i Vücud'u ve bu tür görüşleri reddetmişlerdir. (Bkz. Ruh'ul-Meanî, cilt: 11, sh: 111) Fakat burada düşünmek gerekir ki Allah'ın izniyle işleri idare eden böyle bir Kutb varsa bu nasıl tanınabilmektedir? Allah'ın böyle bir izni verdiğini kim nasıl keşfetmiştir? Hangi delile dayanmaktadır? Bunlara cevap vermek müşkildir.

(32) *«İşte sizin gerçek Rabbiniz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet daha önceki ayetlerde anlatılanın bir özetidir. Muha-

tapların da itiraf ettikleri gibi burada önceki vasıflarla muttasıf olan Zat'a işaret edilmektedir.

«*Fezalikum*» işareti mübtedadır. *Allah* lafzı ise onun sıfatıdır. *Rabbikum* lafzı da haberdir. *El-Hak* kelimesi ya haberden sonraki ikinci haber ya sıfat ya da hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir. Yani işte o sıfatlarla muttasıf olan Mevlanız, işlerinizi idare eden sahibiniz, Rububiyeti sâbit olmuş, uluhiyyeti şeksiz-şüphesiz kesinlikle tahakkuk etmiş olan Allah'tır.

«*Artık Hakk'tan sonra sapıklıktan başka ne kalır?* Yani Hakk' tan başka arkasına takılıp gidilecek olan hiçbir şey kalmaz. Kalan sadece dalâlettir. Dolayısıyla sadece Allah'a kulluktan ibaret olan Hakk'ı aşan kimse, kesinlikle dalâlete girmiş olmaktadır. Dalâlet ise, Allah'tan başkasına yapılan kulluktur. Allah'tan başkasına kulluk yapmak da, ister tek başına olsun, ister Allah'a bir ortak koşularak olsun şirk'tir. Çünkü Allah'a koşulan ortak ile beraber Allah'a kulluk etmek, sanki Allah'a hiç kulluk yapmamak gibidir.

Bazılarına göre, *Hakk* ve *Dalâlet* tabirleri ile kastedilen Tevhid ve Allah'tan başkasına yapılan kulluktur. Yani onlara göre, *Hakk Tevhid'e,* Dalâlet ise *Şirk'e* işaret etmektedir. Bu görüşü İbn Ebi Hatib'in Eşheb'ten naklettiği bir rivayet de teyid etmektedir. İmam Malik'e satranç ve nart oynayanların şahitliğinin kabul edilip- edilmeyeceği sorulduğunda, o cevap olarak şöyle demiştir: «*Bu oyunu oynamaya devam edenlerin şahitliklerinin bir yararını görmüyorum*» Sonra da «*Artık Hakk'tan sonra sapıklıktan başka ne kalır?*» ayetini okuyup, «*Bu yüzden onlar dalâlete düşmüş olmaktadırlar*» dedi.

(33) «*İşte böylece Rabbinin...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani *Rab* sıfatının kullanılması Allah için nasıl Hak ise veya nasıl ki haktan sonra sapıklıktan başka bir şey kalmıyorsa ya da onlar haktan nasıl döndürülüyorlarsa, işte böylece Rabbinin yoldan çıkanlar hakkında söylediği söz gerçekleşmiştir.

«Yoldan çıkanlar» ile kastedilenler, küfürde inat edip, küfrün en uzak noktasına kadar giden kimselerdir.

«Onlar iman etmezler» cümlesi ayetin metninde geçmekte olan *«Kelime»* lafzının bedelidir. *Kelime* bazen *azap* ile yorumlanabilmektedir. O zaman da bu cümle, daha önceki hükmün hak olduğuna sebep teşkil eder. Böyle bir yoruma şöyle itiraz edilebilir; O kimseler ki yoldan çıktılar ve azap o aşırı gidenlerin üzerinde tahakkuk etti. Çünkü küfürde aşırı gittiler ve iman etmediler. Görüldüğü gibi *«İman etmediler»* ifadesi *«Küfürde aşırı gittiler»* ifadesinin tekrarıdır. Peki o halde bu ikinci ifadenin yararı nedir? Cevap olarak deriz ki: ayette tekrarın kesinlikle olduğunu kabul etmemiz halinde, *«İman etmediler»* ifadesinin önceki ifadenin zımnından anlaşılanın açıkça ortaya konmasıdır ve bu ifadede imanın yüceliğine dikkat çekilmektedir. Küfürde aşırı gidenlerin azaba dûçar olmalarının nedeniyse, onların mümin olmayışlarıdır.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ ۭ قُلِ
اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ
مَّنْ يَّهْدِيْٓ اِلَى الْحَقِّ ۭ قُلِ اللّٰهُ يَهْدِيْ لِلْحَقِّ ۭ اَفَمَنْ يَّهْدِيْٓ اِلَى
الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يُّتَّبَعَ اَمَّنْ لَّا يَهِدِّيْٓ اِلَّآ اَنْ يُّهْدٰى ۚ فَمَا لَكُمْ ۡ
كَيْفَ تَحْكُمُوْنَ ﴿٣٥﴾ وَمَا يَتَّبِعُ اَكْثَرُهُمْ اِلَّا ظَنًّا ۭ اِنَّ الظَّنَّ
لَا يُغْنِيْ مِنَ الْحَقِّ شَيْـــًٔا ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَفْعَلُوْنَ ﴿٣٦﴾ وَمَا كَانَ هٰذَا
الْقُرْاٰنُ اَنْ يُّفْتَرٰى مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ تَصْدِيْقَ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ
وَتَفْصِيْلَ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۡ ﴿٣٧﴾ اَمْ يَقُوْلُوْنَ
افْتٰىهُ ۭ قُلْ فَاْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّثْلِهٖ وَادْعُوْا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُوْنِ
اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٣٨﴾ بَلْ كَذَّبُوْا بِمَا لَمْ يُحِيْطُوْا بِعِلْمِهٖ وَلَمَّا يَاْتِهِمْ
تَاْوِيْلُهٗ ۭ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الظّٰلِمِيْنَ ﴿٣٩﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يُّؤْمِنُ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّا يُؤْمِنُ بِهٖ ۭ
وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِيْنَ ﴿٤٠﴾ وَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقُلْ لِّيْ عَمَلِيْ وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ ۚ
اَنْتُمْ بَرِيْۗـُٔوْنَ مِمَّآ اَعْمَلُ وَاَنَا بَرِيْۗءٌ مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُمْ
مَّنْ يَّسْتَمِعُوْنَ اِلَيْكَ ۭ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوْا لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿٤٢﴾

34 — De ki: «Ortak koştuklarınızdan ilk defa yaratacak, sonra da onu eski haline iade edecek olan var mı?» De ki: «Allah ilk defa yaratıp sonra iade edecektir. Öyleyse nasıl döndürülüyorsunuz?»

35 — De ki: «Ortak koştuklarınızdan hakka iletecek olan var mı?» De ki: «Hakk'a Allah iletir. Öyleyse hakka ileten mi uyulmaya daha layıktır, yoksa hidayet veremediği halde kendi kendine doğru bulamayan mı? Size ne oluyor? Nasıl hükmediyorsunuz?»

36 — Onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz. Kuşkusuz zan haktan hiçbir şeyin yerini tutmaz. Allah onların yapmakta olduklarını en iyi bilendir.

37 — Bu Kur'an Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir. Ancak kendinden öncekini doğrulayan ve o Kitab'ı açıklayandır. O'nda şüphe yoktur. O alemlerin Rabbinden gelmedir.

38 — Yoksa onu uydurdu mu? diyorlar. De ki: «Eğer sizler doğru iseniz, Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini çağırın da onun benzeri bir sure getirin.»

39 — Aksine onlar ilmini kavrayamadıkları ve yorumu asla kendilerine gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Bak (ve araştır) zalimlerin sonu nasıl olmuştur?

40 — Aralarında O'na inanan ve inanmayan da vardır. Rabbin bozguncuları daha iyi bilir.

41 — Onlar seni yalanlarsa de ki: «Benim amelim bana, sizin ameliniz de size olsun. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım.

42 — Onlardan seni dinleyenler de vardır. Fakat sen sağırlara mı duyuracaksın. Üstelik akılları da ermiyorsa...

(34) *«De ki: Ortak koştuklarınızdan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Tevhid'in hakikatine, şirkin de bâtıl olduğuna dair bir diğer delildir. Allah Teâlâ bunu harf-i atıfla getirmeyerek, bunun amacı isbat etmekte başlı başına yeterli olduğuna işaret etmiştir. Sorunun yöneltilmesi, muhatapları susturmak ve ilzam etmek içindir. Bu ayet yeniden dirilişin açık bir emir olduğuna işaret etmektedir. Öyle açıktır ki, onunla orada başka bir iddiayı isbat etmek de doğru olur.

«De ki: Allah ilk defa yaratıp, sonra iade edecektir» cümlesinin başındaki *«De ki»* emri Hz. Peygamber'edir. Yani Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e bu işi kimin yapabileceğini açıklamaktadır. Onlara de ki: *«Bu işi ancak Allah yapabilir. O'ndan başkasının kim olursa olsun buna gücü yetmez. Ne peygamberlerin, ne velilerin ne de başka insan ve varlıkların...»*

«Tu'fekun» fiili *-efk-* kökünden gelmektedir ve döndürülmek, bir şeyden başkasına evirip-çevirmek mânâsındadır. Kamus'ta, *«Düşünceden dönmektir»* deniliyor. Muhtemelen ayete ve makama en uygun olan mânâ şu şekildedir: *«Siz haktan bâtıla doğru nasıl döndürülüyorsunuz»*.

(35) *«De ki «Ortak koştuklarınızdan hakka...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkur ayet, söz konusu hükümleri isbat etmek için ortaya konulan başka bir delildir. Bu ayet muhatapları susturduktan sonra ikinci kez ilzam etmek için getirilmiştir. Ayrıca getirilmesi onun faziletine ve isteneni isbat etmekte tek başına yeterli olduğuna işaret etmektedir. Yöneltilen sorunun mahiyeti şudur: Acaba akıl ihsan etmek, peygamberler göndermek, kitaplar indirmek suretiyle hakka ileten, nefislerde ve âfakta koyduğu delillerle insanı düşünmeye sevkeden Allah mıdır yoksa O'na koşulan ortaklar mı?

«De ki : Hakka Allah iletir»; yani hakka ileten Allah'tan başkası değildir.

«Size ne oluyor?»; yani şu âciz varlıkları Allah'a ortak edinmenizde sizin için ne vardır? Onları ortak koşmakla ne elde ettiniz?

«Nasıl hükmediyorsunuz?»; yani, bâtılla nasıl hükmedebiliyorsunuz? Oysa akl-ı selim o bâtılı kabul etmez ve onun bâtıl olduğuna hükmeder.

ZANNA UYMAK

(36) *«Onların çoğu zandan başka...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, müstakil bir sözdür. Emrin kapsamına girmez. Allah tarafından onların anlayışlarının kötülüğünün, kavrayışlarının yokluğunun açıklanması maksadıyla beyan edilmiştir. Yani onlar ço-

ğu inanç ve tartışmalarında esas olmayan bir zanna tâbidirler. Boş hayallere kapılırlar, bâtıl kıyaslar yaparlar. Tıpkı olmayanı, olana, yaratılanı yaratana kıyas etmek gibi. Vehmedilen en az bir nokta varsa bunu yaparlar ve ilmin verilerinden hiçbirine bakmazlar. Onlar hakka götüren sahih delillerin yollarında yürümezler. Onların muhtevalarını nereden ve nasıl anlayacaklardır? Onların doğruluğuna ve onlara muhalif olanın bâtıllığına nasıl vâkıf olacaklardır?

İttiba ile kastedilen mutlak mânâdaki ittibadır. Bu da kabullenip itaat etmekle birlikte olanı da, olmayanı da içerir. Onlardan tâbi olmayanlara işaret etmek için Allah Teâlâ, bu ittibayı çoğunluğa tahsis ederek, çoklarının böyle davrandığını ortaya koymaktadır. Bu tür kimseler Tevhidî gerçekliğe vâkıf olurlar ve fakat hakkı inkâr etmekte inat ettikleri için onu kabul etmezler.

Bazı müfessirlere göre ayetin mânâsı şöyledir: *«Onların çoğu Allah'ı ikrar etmek hususunda zanna tâbi olurlar. Çünkü onların bu gibi sözleri herhangi bir delile dayanmamaktadır».* Bazıları ise, ayetin mânâsının *«Onların çoğu putların, ilahların Allah katında kendilerine şefaatçı olacaklarına inanmakla ancak zanna tâbi olurlar»* şeklinde olduğunu öne sürmüşlerdir.

Ayette geçen *«Ekser»* (çoğu) ibaresi -hepsi- anlamındadır. Nitekim, *«Onların azı iman eder»* (Nisa: 155) ayetinde geçen *«Kalilen»* kelimesi *-hiçbiri-* anlamında kullanılmıştır. Ancak bu iki yoruma binaen *«ekser»* kelimesini *-hepsi-* anlamında kullanmanın zaruri olmadığı ortadadır. Aksine *-öz-* mânâsında da kullanılabilir.

«Zan haktan hiçbir şeyin yerini tutmaz»: Mutlak zan böyle olursa, acaba yanlış bir zan nasıl olur? *«El-Hak»* kelimesi ilme, gerçeğe uygun ve sahih olan akide anlamındadır. Bu cümle zan-

nın durumunu ve bâtıl olduğunu açıklamak için gelmiştir. Cümlede, itikadî meselelerde ilim öğrenmenin vacip olduğunu, mukallidin imanının ise sahih olmadığını söyleyen kimselerin hükmüne dair delil vardır. Bu hükmün amellerde nazar-ı itibara alınmaması, taklidin ve zannın amellerde yeterli olduğu nedeniyledir. Bu kaide usûl kitaplarında takrir edilmiştir.

«Allah onların yaptıklarını en iyi bilendir» cümlesi, kötü fiillerinden dolayı onların tehdit edilmesi için varid olmuştur. Bu tehdidin kapsamına, onların kesin delillerden yüzçevirip, fasit zanlara tâbi olmaları öncelikle girer.

(37) *«Bu Kur'an Allah'tan başkası...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkur ayet, onların Kur'an ayetlerindeki mahfuz olan deliller karşısındaki durumlarını ortaya koyduktan sonra onların Kur'an hakkındaki tavırlarının açıklamasına geçmektedir. Ayrıca zanna tâbi olmayı menettikten sonra uyulması gerekeni açıklamak ve ona dair delil getirmek için başlıbaşına bir hitaptır.

Bazılarına göre, bu cümle *«Bu Kur'an'dan başkasını getir»* ayetiyle ilgilidir. Bazılarına göre de *«Onlar niçin Rabbinden ona bir ayet inmemiştir»* şeklindeki müşriklerin sözleriyle alâkalıdır. Ancak her iki görüş de uzak ihtimallerdir.

«Kâne» nakıs fiillerdendir *«Haza»* onun ismi, *«el-Kur'an»* ise *«Haza»*nın atf-ı beyanı veya sıfatıdır. *«En Yaftera»* fiili ise mastar tevilinde, *«Kane»*nin haberidir.

Bazıları bu ayeti müşkil olarak görmüşlerdir. Şöyle ki: *«En»* kelimesi fiili muzariyi, gelecek zamana çevirir. Nitekim Nahv

alimleri bunun mutlak olduğunu öne sürmüşlerdir. Oysa müşrikler Kur'an'ın geçmiş zamanda uydurulmuş bir iftira olduğunu iddia ediyorlardı. Dolayısıyla onun geçmiş zamanda uydurulmuş bir iftira iddiası nasıl anlaşılacaktır? Cevap olarak deriz ki; fiil burada geniş zaman karşılığında kullanılmıştır. Nitekim İbn Hacib ve diğer Nahv alimleri bunun caiz olduğunu söylemişlerdir. Bedri Damamini «*Muğnu Lebib*»in şerhinde bunu böyle kaydetmektedir. Muhtemelen bu, mecaz mânâsında olmalıdır.

«*Ancak kendinden öncekini doğrulayan ve O Kitab'ı açıklayandır*»; yani Kur'an, Tevrat ve İncil gibi kitapları tasdik eder.

«*Ellezî*» ile cins kastedilmektedir. «*Tasdik*»den maksat ise, doğruluklarını açıklamaktır. O da gerçeğe uygun olmasıdır. Kitapların Kur'an tarafından tasdik edilmeleri şu demektir: Kur'an'da bulunan gerçek akideler, onların tahrif edilmemişlerinde bulunanlara uygundur.

«*Ve o Kitab'ı açıklayandır*»; yani yazılanı ve gerçekte tesbit edileni açıklayandır. «*Onda şüphe yoktur*»; yani akılların onda şüpheye düşmeleri uygun değildir. Çünkü onun delilleri apaçıktır, şanı yücedir ve Âlemlerin Rabbi'nden gelmiştir.

MUHAMMED KUR'AN'I UYDURDU DİYENLERE CEVAP

(38) «*Yoksa onu uydurdu mu?..*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, onları susturmak, fasid sözlerinin bâtıl olduğunu ortaya koymak için de ki: «*Eğer durum gerçekten sizin dediğiniz gibiyse, haydi bakalım ister uzun, ister kısa olsun, belâgatta, güzel irtibatta mânânın cezaletinde, onun benzeri bir sureyi getirin.*»

Denildiği gibi ayetin özeti şudur : «*Eğer bu Kur'an benden sa-*

dır olan bir uydurmaysa, siz de onun benzeri bir sure uydurun ve getirin bakalım... Çünkü sizler de Arapça ve fesahatta benim gibisiniz. Belki daha fazla bu dili kullanmışsınız. Nazm ve nesirde bir aşinalığınız da var.»

Buna binaen muhataplardan istenen, öyle bir sure meydana getirmeleri ve kendiliklerinden onu söylemeleridir. Yani, iş sizin iddia ettiğiniz gibiyse, kendinizden veya sizden önceki Arap fasih ve beliğlerinden buna benzer bir sure getirin. Mesela İmr'ul-Kays ve Züheyr gibi beliğ ve fasihlerden Kur'an'a denk, onun büyük özelliklerinde ona benzer bir sure getirin. Madem ki Arapçayı çok iyi bilmenize rağmen, böyle bir sure getiremiyorsunuz, madem ki Ukaz panayırında, fesahat ve belağatın merkezinde kürsü sahibi olmalarına rağmen onların sözlerinde bir şey yok, o halde Kur'an bir beşer kelamı değildir. Aksine o kuvvet ve kudret sahibi olan Allah'ın sözüdür.

«De ki «Eğer sizler doğru iseniz. Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de çağırın da onun benzeri bir sure getirin»; yani onları size yardım etmeleri için çağırın. Felâket anlarında size yardımcı olacaklarını iddia ettiğiniz ilahlarınızdan yardım isteyin. Benim Kur'an'ı uydurduğum iddiasında doğru iseniz şayet, onun benzerinin getirilmesi imkân dahilinde demektir. Bu ise sizin gücünüzün buna yeteceği mânâsına gelir. Haydi hodri meydan, onun bir suresinin olsun benzerini getirin.

Bu ayet, Kur'an'ın icazına delâlet eden ayetlerden birisidir. Çünkü Hz. Peygamber bu ayetle, Kur'an'ın herhangi bir suresinin benzerini getirmeleri için Arap edip ve beliğlerine meydan okumuştur. Onlarsa böyle bir sure getiremediler. Şayet getirmiş olsaydılar, bize kadar gelirdi. Çünkü onun naklini sağlayacak birçok faktör vardı.

Bazı mülhidler, Kur'an'ın bir benzerini getirmekten aciz ol-

malarının, onun Allah katından getirilmiş olduğunu gerektirmeyeceğini iddia etmişlerdir. Çünkü başkasında olan bir özellik, bir diğerinde bulunmayabilir. Bu bakımdan Muhammed'in (s.a) belağat ve fesahattaki derecesi onun bir özelliğiydi ve o bu noktada tüm Arapları geride bırakmıştı. Onun getirdiklerini getirdiğini, Arapların ise getiremediğini iddia etmişlerdir. Oysa bazı senetlerle Hz. Peygamber'den (s.a) şu hadis rivayet edilmiştir: *«Ben Arapların en fasihiyim ve ben Kureyş'tenim».*

Bu iddiaya şu şekilde cevap verilmiştir: Hz. Peygamber her ne kadar fesahata ilişkin durumların en doruğunda ise de, sanki Allah Teâlâ, Arap dilini yayıkta yaymış, onun kaymağını Hz. Muhammed'in (s.a) dili üzerine koymuştur. Ona karşı koyabilecek bir tek hatib bile yoktur. Onunla yarış etmeye kalkışacak hatip sürçer, ayakları birbirine dolaşır. Hiçbir beliğ yoktur ki onunla yarışmaya kalkışmış olsun da bundan vazgeçmesin, defteri dürülmesin. Fakat tüm bunlara rağmen Hz. Peygamber'in sözleri, Kur'an'ınkine benzemez. Çünkü eski ve yeni beliğlerin sözlerine vâkıf olan zevk sahiplerince bilinir ki bir şahsın sözleri birbirine benzer.

KUR'AN HANGİ YÖNLERDEN MU'CİZEDİR?

(39) *«Aksine onlar ilmini kavrayamadıkları...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkur ayet onların Kur'an hakkındaki sözlerinin onun künhüne vâkıf olamayışlarından ileri geldiğini göstermektedir. Bu sözler Kur'an'ın yüce şanına muttali olamadıklarından dolayı söylenmiş sözlerdir. Bu bakımdan onlar Kur'an hakkında ne söylemişlerse bâtıldır.

«Ma» kelimesinin Kur'an'dan ibaret olduğu, Hasan Basrî'ye

ait bir yorumdur ve müdekkik tefsir alimleri de bu yorum üzerinde durmuşlardır.

Bazılarına göre de, «*Ma*» kelimesi Kur'an'da bulunan ve onların dinine ters düşen (Tevhid, Haşr, ve Ceza ayetleri gibi) ayetlerden ibarettir. Ancak bu tefsir uygun görülmemiştir. Çünkü ayet ile kastedilen, onların Kur'an'ı, onu düşünmeksizin, ondaki inceliklere vakıf olmaksızın, onun Allah katından geldiğine dair delillere bakmaksızın yalanlamaya kalkıştıklarının beyan edilmesidir. Madem ki hiç düşünmeden yalanlıyorlar, o halde onların Kur'an'ın bir kısmını yalanladıklarını ileri sürmek uygun düşmez. Çünkü bu inceden inceye düşünmeyi gerektirir. Onlar Kur'an'ın bir tek suresinin dahi benzerinin getirilmesinin mümkün olmadığını bilmeksizin onu yalanlıyorlar. Allah Teâlâ, «*Onlar onun ilmini ihata etmeksizin onu yalanladılar*» dememiş, «*Onlar ilmini kavrayamadıkları ve yorumu kendilerine gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar*» tabirini kullanmıştır. Bu onların Kur'an konusunda tamamen cahil olduklarını gösterir. Onlar Kur'an'ı bilemediler ve bilgisiz oldukları halde tanımaya çalıştılar. Onların Kur'an'ı yalanlamaları, onun ilmini kavrayamayışları nedeniyledir.

«*Tevilehu*» (Onun tevili) onun bir çeşit tefsiri mânâsındadır. Yani onlar Kur'an'ın şanını yüceliğini bildiren, delilini ifade eden vaz'î ve aklî mânâlarına vâkıf olmadıkları halde, onu inkâra yeltendiler. *Tevil* kelimesiyle sonuç ve Kur'an'ın varabileceği noktanın kastedilmesi mümkündür. Bu mânâ, tevil kelimesinin gerçek mânâsıdır. Bu takdirde tevil kelimesinin kullanılması, zahir olmaktan kinayedir. Yani şu ana kadar Kur'an'da bulunan gaybî ihbarların sonucu belli olmadığı, yalan mı, doğru mu ortaya çıkmadığı halde, onlar Kur'an'ı yalanlamaya kalkışmışlardır. Özet olarak Kur'an, hem nazmı hem mânâsı bakımından, hem de gaybden verdiği haberler yönünden bir mucizedir. Onlar onun nazmını düşünmeden, mânâlarını tefekkür etmeden veya ihbar etti-

ği olayların meydana gelmesini beklemeden, Kur'an'ı yalanlamaya kalkışmışlardır. Onlar nasıl düşünmeksizin, akletmeksizin Kur'an'ı yalanlamışlarsa, onlardan önceki kafirler de aynı şeyi yaparak, kendilerine gönderilen kitapları ve kendilerine gelen peygamberleri yalanlamışlardır.

«Bak (ve araştır) zalimlerin sonu nasıl olmuştur?» cümlesinde muhatap, ya Hz. Peygamber'in (s.a) kendisidir, ya da Kitab'a muhatap olan herkestir.

«Zalimler» ile kastedilen ise peygamberleri yalanlayan önceki kafirlerdir. Burada zamir yerine ism-i zahir (yani *-hum-* yerine *«ez-Zalimîn»)* getirilmiştir. Bu onların yalanlamalarının zulüm cihetinden olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca onlara isabet eden musibetlerin, kendilerine zalimliklerinden dolayı isabet ettiği ve Kur'an'ı inkar eden bu müşriklerin onların içine dahil olduğu anlaşılmaktadır.

«Keyfe» kelimesi *«Kane»*nin haberidir. Bazen *Keyfe*'de tasarruf yapılarak, mastar yerine konur ve *Keyfiyet* mânâsını ifade eder. Dolayısıyle istifhamın mânâsı da ortadan kalkar. Burada bu mânâ muhtemeldir.

(40) *«Aralarında O'na inanan ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bazılarının görüşüne göre mezkur ayet onların beklenen tevil geldikten sonraki durumlarını açıklığa kavuşturmaktadır. Çünkü o zaman onların çeşitli tavırlar takınmaları mümkün olmaktadır. Kimi iman eder, kimi etmez. Çünkü bir şeyi bilmeden, ona iman etmek söz konusu değildir. Anlaşılan odur ki onların hepsi daha tevil gelmezden önce yalanlamaya katılmışlardı:

«Hum» zamiri yalanlayanlara racidir. O'na iman etmenin mânâsı, ya onun hak olduğuna inanmaktır ki o zaman aralarından bazıları içinden onu tasdik eder, ilmini kavradıktan sonra onun hak olduğunu ikrar eder ve tevili geldikten sonra bunları bilir fakat inadından dolayı iman etmez, ya da buradaki iman gerçek imandır. Yani onlardan bazıları ileride ona iman edip, küfürden dönecek, bazıları da zahirde tasdik etmediği gibi, içinden de onu doğrulamayacaktır. Bu ikinci grup ya bilgisizlik çukuruna yuvarlandıklarından ve akılları yetmediğinden hak ile bâtılı ayırdedemeyecek kadar kafalarının karışmış olmasından dolayı böyle davranmışlar, O'nun ilmini zanlarının çatışmasından temizlemekten aciz oldukları için şüphe içinde kalmışlardır. Ya da ileride de ona iman etmeyecek, aksine küfründe şüpheli ve inatçı olarak ölüp gideceklerdir.

(41) *«Onlar seni yalanlarsa...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, deliller onları susturduktan sonra da seni yalanlamakta devam ederlerse onlara de ki: *«Sizin ameliniz size, benim amelim bana aisun»*. Yani onlardan tamamen uzaklaş. Ayetin mânâsı; *«Benim amelimin karşılığı bana, sizin amelinizin karşılığı size aittir»* şeklinde anlaşılır.

«Siz benim yaptığımdan uzaksınız. Ben de sizin yaptığınızdan uzağım» cümlesi tekid olarak getirilmiştir. Çünkü önceki cümle de aynı mânâyı ifade etmektedir. Tahsis için gelen *-lam-* harfi bir amelin karşılığının başkasına geçmeyeceği kuralını ifade eder. Yani, siz benim yaptığımdan, ben de sizin yaptığınızdan dolayı cezalandırılmayız. Bu yoruma göre ayet, *Seyf (savaş) ayeti* ile neshedilmemiş muhkem bir ayettir. Çünkü ayet, taraflardan her birinin kendi davranışlarının sonucu olan ceza ve sevap-

lardan sorumlu olmalarını gerektirir. *Seyf ayeti* ise bunun hükmünü kaldırmamıştır.

Mukatil, Kelbî ve İbn Zeyd'den gelen bir rivayete göre, bu ayet *Seyf ayeti* ile nesholunmuştur. Böyle demelerinin nedeni sanıyorum ki şundandır; Onlar bu ayeti, yüz çevirmenin ve onlara karşı herhangi bir saldırıda bulunmanın terkedilmesi şeklinde anlamışlardır. Dolayısıyla ayetin de mensuh olduğunu öne sürmüşlerdir.

(42) *«Onlardan seni dinleyenler de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkur ayet, onların kalplerinin imana ulaşamayacak denli kapalı ve mühürlü olduğunu ortaya koyuyor. Buradaki zamir, mânâ bakımından çoğul olarak kullanılmıştır. Nitekim daha sonra gelen cümlede lafız bakımından tekil olarak kullanıldığı gibi. Bunun nedeni dinleyenlerin çokluğuna işaret etmek için olabilir.

Ayetin mânâsı şu şekildedir: Seni yalanlayanlardan bazıları Kur'an'ı dinliyor veya Allah'ın dinini öğrettiğinde senin konuşmana kulak veriyorlar. Sözlerin onların kulaklarına gidiyor fakat o sözlerden hiçbiri onlara bir yarar sağlamıyor. Onlar da işitmeyen sağırlar gibi, onları kabul etmiyorlar. Acaba sen onlara isittirmeye güç yetirebilir misin? Onların sağırlıklarına bir de akılsızlıkları eklenirse yine onlara işittirmeye kadir olabilir misin?

Çoğu kez sağır ama akıllı olan bir kimse, bir uğultu işittiğinde hemen uyanır. Ancak hem işitme hem de akıl vasfı yok oldu mu, o zaman sağırlık sıfatı tamam olur. Bu yalanlayan kimseler akıllı olmalarına rağmen, Allah Teâlâ onları niçin akılsız sağırlar gibi vasfetmiştir? Çünkü onların akılları vehmin çatışmasıyla, tak-

lidin peşinden giden hastalıklarıyla karşılaşmıştır. Bu yüzden Allah Teâlâ onların Kur'an'ın mânâlarını, ince hüküm ve yüce hikmetlerini idrak etmekten aciz kalmaları halinde mazur sayılabileceklerini beyan etmiştir. Tıpkı hayvanların kendilerine söylenilen sözleri anlamadıklarından dolayı mazur sayılmaları gibi.

«*Efe ente tusmiu'* » cümlesindeki failin takdimi, Sakkafi'ye göre takviye, Alkame'ye göre de tahsis içindir. Dolayısıyla manevî failin takdiminde, ardından inkâr cümlesinin getirilmesi, Hz. Peygamber'in (s.a) içinden o kavmin iman etmesine duyduğu arzudan dolayı, onlara işittirme kudretinde olduğunu zannettiğine delâlet eder.

İşte bu ayette Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in (s.a) kalbinden o düşünceyi silerek, bunun sadece kendine mahsus olduğunu ortaya koymuştur. Adeta Hz. Peygamber'e şöyle denilmektedir: «*Sen onlara işittirmeye kadir değilsin. Ama biz buna kadiriz.*»

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّنْظُرُ اِلَيْكَ ؕ اَفَاَنْتَ تَهْدِى الْعُمْىَ وَلَوْ كَانُوْا
لَا يُبْصِرُوْنَ ﴿٤٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْـًٔا وَّلٰكِنَّ النَّاسَ
اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿٤٤﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَاَنْ لَّمْ يَلْبَثُوْٓا اِلَّا سَاعَةً
مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُوْنَ بَيْنَهُمْ ؕ قَدْ خَسِرَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِلِقَآءِ
اللّٰهِ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿٤٥﴾ وَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِىْ نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ
فَاِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللّٰهُ شَهِيْدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُوْنَ ﴿٤٦﴾ وَلِكُلِّ
اُمَّةٍ رَّسُوْلٌ ۚ فَاِذَا جَآءَ رَسُوْلُهُمْ قُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٤٧﴾ وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ
﴿٤٨﴾ قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِىْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَآءَ
اللّٰهُ ؕ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ ؕ اِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً
وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿٤٩﴾ قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُهٗ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَّاذَا
يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُوْنَ ﴿٥٠﴾ اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهٖ ؕ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ
كُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعْجِلُوْنَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ قِيْلَ لِلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ذُوْقُوْا عَذَابَ
الْخُلْدِ ۚ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُوْنَ ﴿٥٢﴾ وَيَسْتَنْۢبِـُٔوْنَكَ
اَحَقٌّ هُوَ ؕ قُلْ اِىْ وَرَبِّىْٓ اِنَّهٗ لَحَقٌّ ؕ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ﴿٥٣﴾

43 — Onlardan bazıları sana bakmaktadır. Fakat körleri sen mi doğru yola ileteceksin? Hele bir de görmüyorlarsa.

44 — Kuşkusuz ki Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez. Fakat insanlar kendi kendilerine zulmederler.

45 — Allah'ın onları bir araya toplayacağı gün, sanki onlar kendi aralarında sadece görüşüp tanışacakları gündüzün bir saatinden başka kalmamış gibi olurlar. Allah ile karşılaşmayı yalanlayıp, doğru yolu tutmamış olanlar, gerçekten ziyana uğramış olanlardır.

46 — Eğer onlara va'dettiğimizin bir kısmını (dünyada) sana göstersek (ne güzel!) veya (göstermeden) senin ruhunu alsak (da görmen ahirete kalır). Onların dönüşü bizedir. Sonra Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir.

47 — Her ümmetin bir peygamberi vardır. Peygamberleri geldiği zaman aralarında adaletle hükmedilir ve onlara asla zulmedilmez.

48 — «Doğru iseniz bu söylediğiniz va'd ne zamandır?» diyorlar.

49 — De ki: «Ben kendime bile Allah'ın dilediğinden başka ne bir zarar, ne de bir yarar verme gücündeyim. Her ümmetin takdir edilmiş bir eceli vardır. Ecelleri geldiği zaman ne bir saat geri kalabilirler ne de ileri gidebilirler».

50 — De ki: (Ey müşrikler!) bakın, eğer O'nun azabı size geceleyin ve gündüzleyin gelirse ne yapacaksınız? Suçlular ondan hangisini acele istiyorlar?»

51 — Olan olduktan sonra mı, O'na iman edeceksiniz? Şimdi mi? Halbuki onu acele istiyordunuz.

52 — Sonra o zulmedenlere «Ebedî azabı tadın» denilecektir. Kazanmakta olduğunuzdan başkasıyla mı cezalandırılacaksınız?

53 — «O dediğin bir gerçek midir?» diye senden haber istiyorlar. De ki: «Evet, Rabbime yemin ederim, o şüphesiz bir gerçektir. Ve siz ona mani olacak değilsiniz».

(43) *«Onlardan bazıları sana...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, onlardan bazı kimseler vardır ki tüm dikkatlerini sana çevirirler. Kur'an okuduğun zaman seni gözlerler. Allah'ın sana vermiş olduğu iman nurunu, büyük ahlâkı, hidayetin izlerini, doğruluktan ayrılmamış olmanı görememektedirler. Ey Rasûlüm! Nasıl ki sen, iki gözü kör olan bir kimsenin hissî delillerle hidayetine güç yetiremiyorsan, bunları da aklî delillerle hidayete götürmeye güç yetiremezsin. Çünkü onlar aklî delilleri idrak eden *basîret* (kalp gözü) nimetini kaybetmişlerdir.

Bu ayetin özet olarak anlamı şudur; dinin hidayeti tıpkı maddî hidayet gibi ancak aklın yol göstermesiyle ve hidayete hazırlıklı olana bir yarar sağlar. Aklın yol göstermesi ise, kişinin yönlendirilmesi ve niyetin doğruluğuyla meydana gelir. Bu kimseler ise, akıllarını yararlı bir şekilde, gözle görülen ve kulakla işitilen delillerle kullanmamışlardır. Şehvet ve taklidin ötesinde bulunan yüce gayelerin kavranması için böyle bir teşebbüste bulunmamışlardır.

Bu ayetlerden anlaşıldığı gibi, insanların doğru yolu bulmaları için bilinen organları kâfi gelmemektedir. Ayrıca basîret (kalp gözüne) ihtiyaçları vardır. Kalp gözü ise, mânevî bir duyudur.

Bundan yoksun olanlar, tıpkı sağır ve dilsizler gibidirler. Zaten Kur'an da onlar için bu terimleri kullanmaktadır.

(44) *«Kuşkusuz ki Allah insanlara...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette geçen *zulüm* kelimesi lugavî anlamıyla kullanılmıştır Yani mükemmel bir yaratılışın gerektirdiği hiçbir şey onlarda eksik bırakılmamıştır. Allah'ın adetinden değildir ki kullandıkları takdirde kendilerini hayra götürecek sebeplerden herhangi birini kullarında eksik bıraksın. Peygamber göndermek, deliller ikame etmek suretiyle onları dünya ve ahiret mutluluğuna eriştirecek olan idraktan, hakka götüren sebeplerden herhangi bir şeyi eksik bırakmak O'nun sünnetine ters düşer. Ancak insanlar kendi kendilerine zulmederler, başkasına değil. Çünkü başkalarını ezmelerinin cezası yine kendilerine aittir. Onlar Allah'ın kendilerine vermiş olduğu duyuların, aklın ve dinin inkârı sebebiyle kendilerine zulmederler. İşte onları yerli yerinde kullanmak dosdoğru yoldur ve insanı dünya ve ahiret mutluluğuna eriştirir.

(45) *«Allah'ın onları bir araya toplayacağı gün...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ, müşrikleri, düşünceyi terketmek, hakka kulak vermemek, peygamberi yalanlamak ve Kur'an'ın yorumu kendilerine gelmezden önce Kur'an'ı inkâr etmekle vasıflandırdıktan sonra, kıyamet gününde bu davranışlarından dolayı başlarına gelecek olan cezanın açıklamasına geçmiştir.

«Saat» kelimesi az bir zaman anlamında kullanılır. Yani, Ey Peygamber! Onları, ölümden sonra diriltmek suretiyle Allah'ın

kendilerini hesap ve ceza yerine götürmek için bir araya getireceği o gün ile korkut. (yani o günün azabıyla korkut). Onlar dünyada sanki az bir süre durmuşlar ve sonra dünyadaki süre sona ermiştir.

Ayetin mânâsı özet olarak şöyledir: Şu dünya ki, onları hakir, geçici ve kısa süreli şeylerle aldatmıştır. O onların ölümüyle sona erecektir. Onlar kıyamet gününde onun kısalığını günün bir anıyla, tanışmaktan daha fazla sürmeyecek kadar bir kısalık olduğunu göreceklerdir. Bu tıpkı, *«Onlar va'dedildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir saati kadar kalmışlardır»* (Ahkaf : 35) ve *«Kıyamet koptuğu gün, mücrimler dünyada bir saatten fazla kalmadıklarına yemin ederler»* (Rum : 55) ayetlerinde bahsedildiği gibi aynı mânâyı ifade eder.

İşte bu kimseler geçici, kısa, çeşitli dert ve belâlarla karışmış ve hızla geçip gitmekte olan hayatı, ebedî hayata ve orada bulunan sürekli nimetlere tercih etmişler, buna hazırlıklı olmamışlardır. Kendilerini temizleyen ve ruhlarını arıtan salih amellerde bulunmamışlardır. Bundan dolayı oradaki mutluluğu ellerinden kaçırmışlardır. Kendilerince tercih etmiş olduklarında isabet edemeyip, geçici ve kısa bir hayatı, ebedî hayata tercih etmişlerdir.

(46) *«Eğer onlara va'dettiğimizin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ, önceki ayetlerde Allah'a kavuşacaklarını (haşrı) inkâr edip, yalanlayan müşriklerin hüsranda olduklarını ve doğru yolda bulunmadıklarını açıkladıktan sonra bu ayeti indirmiştir. Burada onların dünya ve ahirette karşılaşacakları azap ile tehdit edilmeleri söz konusu edilmiştir. Ayrıca tehdit ile beraber bu azabın bir kısmının kendisine de gösterileceği ve bununla gözünün aydınlanacağı bildirilerek Hz. Peygamber (s.a) müjdelenmiş-

tir. Azab'ın diğer kısmı onlara ahirette verilecektir. Çünkü Allah onların yaptıklarını bilendir ve müstahak oldukları cezayı onlara verecektir.

Ayetin mânâsı özet olarak şöyledir: Eğer onlar için dünyada hazırladığımız azabın bir kısmını, Ey Muhammed! Sana gösterirsek bil ki, işte o, onların müstahak oldukları azaptır. Böylece Allah Teâlâ, peygamberine dünyada onların başından geçen kıtlığı ve açlığı göstermiştir. Bu da Hz. Peygamber'in (s.a) onların aleyhinde ettiği dua sayesinde olmuştur. Allah Teâlâ daha ilk savaşta, peygamberini onlara galip getirdi. Bedir Savaşı'nda onların ileri gelenleri öldürülerek, büyük bir bozguna uğradılar. Hz. Peygamber (s.a) onların başkenti ve *«Ümmül-Kurra»* (şehirlerin anası) olan Mekke'yi fethedinceye kadar tüm savaşlarda onları bozgundan bozguna uğrattı. Sonunda da insanlar akın akın gelip Allah'ın dinine girdiler.

Eğer onların hakkında vukubulacak azabı sana göstermeden önce, senin canını alacak olursak, her halûkârda onların varacakları yer bizim huzurumuzdur. İşte onlar o an bizim tehdidimizin ortaya koyduğu ceza ile karşı karşıya geleceklerdir. Allah Teâlâ onların üzerinde şahiddir. O hak ile, hak bir ilimle ve hak bir şehadetle onlara va'dettiği cezayı uygulayacaktır. Nitekim bir ayette *«Sabret, kuşkusuz ki Allah'ın va'di haktır»* (Rum : 60) ve başka bir ayette, *«Onlara va'dettiğimizin bir kısmını sana göstersek de, seni öldürsek de kesinlikle senin görevin sadece tebliğ etmektir. Bizim üzerimize düşen onların hesabını görmektir»* (Ra'd: 10) buyurulmuştur.

(47) *«Her ümmetin bir peygamberi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Allah, kullarına bir rahmet, hüccetlerine bir açıklayıcı olması için her ümmete bir peygamber göndermiştir. Ki o pey-

gamberler ümmetlerine, nelerin vacip olduğunu açıklasın, Allah'a ahirete iman gibi inanılması gereken meseleleri onlara izah etsin. O günde onları azaptan kurtaracak salih amelleri kendilerine bildirsin ve böylelikle işleyecekleri salih ameller onların hem dünya hem de ahiret mutluluklarına sebep olsun.

Bu ayette Allah Teâlâ'nın geçmiş ümmetlerin her birine bir peygamber göndermiş olduğunu ve hiçbir ümmeti ihmal etmediğini ortaya koyan bir delil vardır. Bu iddiayı şu iddialar da desteklemektedir: *«Hiç bir ümmet yoktur ki onlara bir korkutucu gelmiş olmasın»* (Fatır : 24), *«Biz bir peygamber göndermedikçe (hiçbir kavme) azap etmeyiz»* (İsra . 15)

Alusî mezkur ayeti daha farklı bir açıdan ele alarak şöyle demektedir:

Kıyamet gününde her ümmetin bir Rasûlü vardır. O ümmet kendisine nisbet edilir. Filan peygamberin ümmeti gibi. Her ümmetin peygamberi mahşer meydanına geldiğinde, küfürleri ve imanları hakkında onlara şahitlik ve sonra aralarında adaletle hükmedilir. Müminin kurtuluşuna kafirin ise cezalandırılmasına verilen bir hükümdür bu. Onlar hiçbir surette zulme uğramazlar.

Ayetin mânâsı; geçmiş her ümmetin şeriatla gönderilmiş bir peygamberi olduğu şeklinde de anlaşılabilir. Allah'ın hikmeti bunu böyle gerektirmiştir. Peygamberler onları hakka davet için gönderildikleri halde, onlar kendilerine peygamber geldiğinde ve o peygamber onlara dini tebliğ ettiğinde, onları dine davet ettiğinde, onu yalanladılar, ona karşı çıktılar. Bunun üzerine her ümmet ile peygamberi arasında adaletle hükmedildi. Yani peygamberler ile ona iman edenlerin kurtuluşuna, onu yalanlayanların da helakine karar verilmiş oldu.

İlk yorum İbn Cerir'in ve başkasının Mücahid'den rivayet ettiği yorumdur. Bu yoruma göre istikbal zahiri üzerinedir. İkinci yorumda olduğu gibi bunda herhangi bir şeyin takdirine gerek yoktur.

(48) *«Doğru iseniz bu söylediğiniz va'd...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yukarıda söz konusu edilen birinci yorum, bu ayetle de desteklenmektedir. Çünkü burada kastedilen va'd dünya azabıdır. Nitekim daha sonra gelen ayetler de insanı bu yola sevketmektedir.

FETRET DEVRİNDE PEYGAMBERLER

Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre, hiçbir ümmet peygambersiz bırakılmamıştır. Oysa fetret ehline peygamber gönderilmediği bilinmektedir. Nitekim, *«Ataları uyarılmadığından kendileri gafil kalmış bir kavmi uyarman için seni peygamber olarak gönderdik»* (Yasin : 6) ayeti de bu hususa delâlet eder. Cevap olarak deriz ki; ayetin umumu, bir peygamberin her ümmette fiilen bulunacağı anlamına gelmez. Çünkü bir peygamberin bazı ümmetlerden önce gelmesi, o peygamberin, onlara gönderilmesine engel değildir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a) kıyamete değin tüm insanlara peygamber olarak gönderilmesi de böyledir. Ancak fetret dönemi insanları hakkında diyebiliriz ki, insanların fetret dönemlerinde karışmaları ve çeşitli göçlerle kaynaşmaları, peygamberlerin davetlerinin etkisini azaltmaya neden olmuştur. Kaldı ki bazıları *«Her ümmet»* ile Allah'ın ezeli ilmiyle kendilerini sorumlu tuttuğu veya haklarında hükmünü uygulamak istediği toplulukların kastedildiğini yoksa mutlak anlamdaki ümmetin kastedilmediğini söylemişlerdir.

(49) *«De ki: Ben kendime bile...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, benim bunların hiçbirine, hiçbir şekilde gücüm yetmemektedir. Allah Teâlâ'nın ayette *«zarar»*ı, *«yarar»*dan önce zikretmesinin nedeni, Hz. Peygamber'in (s.a) aczini ortaya koymak içindir. Yararın zikredilmesi ise ta'mim içindir. Yani aczin kemalini izhar etmektir maksat. Bazılarına göre yararın zarardan sonra zikredilmesi, peygamberin güç yetmezliğinin sadece zarar açısından olmasıdır. Yani bu, yarara gücünün yettiği şeklinde akla bir düşünce gelmesin diyedir. Ancak Allah'ın dilediği olur.

Mutezile'ye göre buradaki istisna, muttasıldır. (*) Onlara göre bu ayetle kul, taat veya günah olsun fiillerinde hürdür, yani fiillerini kendisi meydana getirir. Oysa görüldüğü gibi ayet, onların bu iddiasını isbat etmekten çok uzaktır. Selefî bazı kimseler kulun —Allah'ın izniyle— etkileyici bir kudrete sahip olduğuna, bu ayetin delâlet ettiğini söylemişlerdir.

Cebrîlerin kulun kuvvet ve kudretinin olmadığını ve onun bir fiili kendiliğinden işlemeye asla güç yetiremeyeceğini söylemeleri yanlıştır. Nitekim Eş'arilerin kulun kudreti olduğunu ve fakat müessir olmadığını iddia etmeleri de doğruya yakın değildir. Bunun gibi Mutezile'nin Allah dilesin dilemesin kulun tesir etme gücünün olduğuna dair sözü de kabul edilemez.

Ayetin mânâsı şu şekildedir: Ben zarar ve yarardan hiçbir şeye kadir değilim, ancak Allah'ın dilediği olur. Ben sadece Allah'ın

(*) Bu terim Nahiv ilmine aittir. Bu ilme göre, a) Muttasıl, b) Munkatı olmak üzere iki türlü istisna vardır. Muttasıl istisnada, istisna edilip geçmiş hükmün kapsamından çıkarılan fert, hükmün kapsamına girenlerin cinsindendir. Mesela **«Kavim geldi, Zeyd müstesna»** denildiğinde kavmin cinsinden olan Zeyd istisna edilmiştir. İşte bu muttasıl istisnadır.

gücümün yetmesini dilediği yerlerde güç yetirebilirim. Allah dilerse onu yapabilirim. Yani ben sadece bir insanım ve Allah'ın elçisiyim. Kendim için ne bir yarar ve ne de bir zarar vermeye gücüm yeter. O halde başkası için bunu nasıl yapabilirim. Nitekim başka bir ayette; «*Kendim için herhangi bir yarar veya zarara malik değilim. Ancak Allah'ın dilediği olur. Eğer gaybı bilseydim, kesinlikle hayırdan çoğunu elde etmeye çalışırdım. Bana bir kötülük dokunmazdı. Ben sadece bir uyarıcı ve iman eden bir kavim için müjdeleyiciyim*» (A'raf 188) buyurulmuştur.

«*Her ümmetin takdir edilmiş bir eceli vardır. Ecelleri geldiği zaman ne bir saat geri kalabilirler ne de ileri gidebilirler*»; yani peygamberleri yalanlamakta ısrar eden her ümmetin bir azap zamanı vardır. O zaman geldiğinde, azap onların başına iner. Başka bir ümmete ertelenmez. O vakit geldi mi Allah'tan başka hiç kimse —peygamberler dahi— onu öne almaya veya geciktirmeye güç yetiremez. Yani o zaman geldi mi süre bitmiş olur, gelmesi de tahakkuk eder. Yani o ümmetlere mahsus olan süre sona erdi mi, ne bir saat geri kalabilirler ne de bir saat ileri gidebilirler. O zamanı geri almaya veya ileri götürmeye Allah'tan başka kimsenin gücü yetmez.

YARAR VE ZARAR VERMEDE VELİLERİN DURUMLARI

Hasan Sıddık Han, «*Feth'ul-Beyan*» adlı tefsirinde şunları söylemektedir: Allah'tan başka felaketlerin kaldırılmasına güç yetiremeyen, o felaketler geldiğinde, Hz. Peygamber'e (s.a) sığınarak onu yardıma çağıran, ondan yardım istemeyi adet edinen kimseler için bu ayet, büyük bir uyarıcı ve önemli bir korkutucudur. Hz. Peygamber'den (s.a) onun gücünün yetmediği ve ancak Allah'ın kudretiyle meydana gelebilecek olan bir şeyi isteyen kimsenin durumu da böyledir. Çünkü bu nübüvvetin değil, alemlerin Rab-

binin makamıdır... O Rab ki, peygamberleri, salihleri ve tüm mahlûkatı yaratmış, onlara rızık vermiş ve onlara hayat vermiştir. Peygamberlerin, meleklerin veya salih kulların birinden gücü yetmediği bir şeyi isteyip de, her şeye Kâdir, Hâlık, Râzık, Verici, Menedici ve her şeyin Rabbi olan Allah'tan istemekten kaçınan kimsenin durumu nicedir? Bu ayetteki öğüt sana kâfidir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a) bile, Ademoğulları'nın efendisi ve peygamberlerin sonuncusu olduğu halde Allah Teâlâ ona, insanlara şunu söylemesini emretmektedir: *«De ki: Ben kendime bile Allah'ın dilediğinden başka ne bir zarar ne de bir yarar verme gücünde değilim.»* Acaba kendisi için böyle bir güce sahip olmayan kimse, başkaları için nasıl böyle bir güce sahip olabilir? Hz. Peygamber'in (s.a) mertebesinden daha düşük bir mertebede olan salih bir kul nasıl olur da tüm bunları yapabilir— O kimselere şaşılır sadece; zira onlar toprak altındaki ölülerin mezarları üzerinde durup, Allah'ın kudret ve gücü dışındaki hiçbir gücün yerine getiremeyeceği ihtiyaçlarını o ölülerden istemektedirler. Onlar nasıl oluyor da içine düştükleri şirkten uzaklaşmıyorlar? Nasıl olur da *«La ilahe illâllah»* esasına ters düşen bir tehlikeye saplanıp kalırlar? *«Kul huvellahu ehad»* mânâsına zıt bir yola girmişlerdir? Bundan daha şaşırtıcı olanı, alimlerin buna muttali olup da, onlara niçin böyle davrandıklarını sormamaları, onlara karşı çıkmamalarıdır. Halk ile önceki dönemin cahiliyye adetleri arasına girmiyorlar. Öyle ki eski cahiliyye adetlerinden daha kötüsü bir duruma mâni olmuyorlar. Eski cahiliyye dönemindeki insanlar da Allah'ın yaratıcı, rızık verici, öldürücü, diriltici, zarar ve yarar verıcı olduğunu söylerlerdi ama bunun yanında *«Putlarımız bizi Allah'a yaklaştırıyor ve Allah katında onlar bize şefaatçi olacaklardır»* diyorlardı. Modern cahiliyye insanları da dua ettiklerinin yarar ve zarar verme gücünde olduklarını zannederler ve bazen onlara tek başına, bazen de Allah ile beraber dua ederler.

Hasan Sadık Han'ın (Allah ruhunu şâd etsin) bu tenkidlerine katılmamak elde değil. Ancak bu konudaki en güzel çözümü; Be-

diuzzaman Said-i Nursî *Mektubat*'ında dile getiriyor. O kısaca şöyle demektedir: *«Müslümanlar velîlere mânâyı ismiyle bakarlarsa, bu şirk ve küfürdür. Mânâyı harfiyle bakarlarsa zararı yoktur.»* Allah doğrusunu bilir.

(50) *«De ki : Bakın, eğer O'nun azabı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkur ayet, müşriklerin azabı istemelerindeki görüşlerini boş ve anlamsız saymaktadır. Yani azap size gelirse, o azapta ne yarar elde edeceksiniz? Artık o zaman size iman da bir yarar sağlamaz.

«Suçlular ondan hangisini acele olarak istiyorlar?» cümlesinden maksat, mücrimlerin azabın hangi çeşidini acele istediğini ortaya koymaktadır. Dünya azabı mı, ahiret azabı mı? Hangi azabı acele isterlerse istesinler, bu istekleri ahmaklık ve bilgisizliklerinden ileri gitmektedir.

(51 - 52) *«Olan olduktan sonra mı...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Onlar azabı defedecek imanın yerine azabı mı daha acele istiyorlar? Bu isteklerinden sonra azap bilfiil oluşmuş mudur? Siz O'na iman ediyorsunuz ama öyle bir zamanda artık imanın bir yararı olmaz. Çünkü Allah'a va'dettiğini bilfiil görmektesiniz. İster istemez meydana gelir ve bu iman da Hz. Peygamber'i (s.a) tasdik için değil mecburen edilmiş bir imandır. Sizi kınama açısından şöyle denilecektir: *«Siz şimdi mi zorunlu olarak O'na iman ediyorsunuz. Oysa daha önce O'nu yalanlamak ve gurura kapılmak bakımından acele olarak azabı istiyordunuz.»* Sonra küfürle, nü-

büvveti, Allah'ın va'dini ve Allah'ın tehdidini inkâr etmekle kendilerine zulmedenlere denilir ki; *«Allah'ın sürekli ve tükenmeyecek olan azabını tadın. Çünkü orada artık ne ölüm ne de zeval vardır.»*

«Kazanmakta olduğunuzdan başkasıyla mı cezalandırılacaksınız?» Yani siz, ancak kendi isteğinizle, işlemiş olduğunuz küfür, zulüm, yeryüzündeki fesad ve bunların üzerinde ısrar etmek ve onlardan ayrılmamak suretiyle kazandığınızın karşılığında bu cezayı göreceksiniz. Bu cezada zulüm diye bir şey yok. Çünkü bu, sizin yaptıklarınızın ayrılmaz bir parçasıdır. Onlar ikrama, ebedî cennette Allah'ın kulluğuna lâyık ve ehil değillerdir.

(53) *«O dediğin bir gerçek midir?..»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ey Rasûl! Onlar dünyada ve ahirette kendilerine va'dettiğin şu azabın mahiyetinden haber vermeni senden istiyorlar. Onlar *«Acaba bizim, dünyada kazandığımız günahlar karşısında bu va' dedilen azap vâki olacak mı, yoksa bu sadece bir korkutma mıdır?»* diye soruyorlar. De ki: «Evet, Rabbime yemin ederim, o şüphesiz bir gerçektir. Ve siz ona mâni olacak değilsiniz»; yani Rabbime yemin ederim ki sizler hakkında o azap haktır. Mutlaka yerine gelecektir, onu engelleyecek bir güç de yoktur. Siz, size azabı tatbik edecek olanı elde etmeye, o azabı başınıza getirmekten onu menetmeye güç yetirecek değilsiniz.

Ayetin kısaca mânâsı şu şekildedir: Bu azap başınıza geldiğinde, o azaptan kaçmak veya ona karşı koymakla kurtulamazsınız. Siz Allah'ın egemenliği altındasınız. Size bir şeyi tatbik etmek istediğinde onu tatbik eder. O halde O'ndan korkun. Çünkü O'nun azabı üzerinize vâki olacaktır.

Enes kanalıyla şöyle rivayet olunmuştur: Biz, Hz. Peygamber ile mescidde iken, biri devesinin sırtında geldi. Devesini mescidin yanına çöktürdü. Devesinin dizini bağladıktan sonra, *«Muhammed hanginizdir?»* diye sordu. Biz Hz. Peygamber'i (s.a) göstererek, *«Şu yaslanmış, beyaz elbiseli zattır»* dedik. Bedevî, *«Sen Abdulmuttalib'in oğlu musun?»* diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a) *«Sana cevap verdim. (yani, ben Abdulmuttalib'in oğlu Muhammed'im,»* dedi. Bedevî, *«Sana soru soracağım ve sormakta da sana pek fazla sıkıntı ve zorluk vereceğim. İçinden bana kızmayacağına dair söz veriyor musun?»* dedi. Hz. Peygamber (s.a): *«İstediğini sor»* deyince o da, *«Rabbimin adıyla sana soruyorum, seni insanlara peygamber olarak Allah mı gönderdi?»* Hz. Peygamber (s.a): *«Evet beni peygamber olarak gönderen Allah Teâlâ'dır»* diye cevap verdi. Bedevi, *«Sana Allah adına yemin verdiriyorum, Allah mi sana birgün bir gecede beş vakit namaz kılmanı söyledi?»* Hz. Peygamber (s.a) *«Allahumme! Evet»* dedi. Bedevî, *«Sana yine Allah'a yemin verdiriyorum, Allah mı sana içinde bulunduğun Ramazan ayında oruç tutmanı emretti?»* Hz. Peygamber (s.a), *«Allahumme! Evet»* dedi. Bedevî, *«Sana Allah adına yemin verdiriyorum, Allah mı şu zekâtı zenginlerinizden alıp, fakirlerinize vermeni emretti?»* Hz. Peygamber (s.a) *«Allahumme! Evet»* deyince bedevî, *«Senin getirdiğine iman ettim. Ben kavmimden olup da, yurdunda kalanların elçisiyim. Adım Dımam bin Sa'lebe' dir ve Beni Sa'd bin Bekr kabilesindenim»* dedi. (Buharî, Müslim, İmam Ahmed).

İmam Ahmed'in rivayetinde bedevî şunları da söylemektedir:

Bedevî,

— Sana, bize Allah'a tapmamızı, O'na herhangi bir ortak koşmamamızı ve atalarımızın tapmakta olduklarını terketmemizi emretmeni, sana Allah mı emretti? diye sorunca.

Hz. Peygamber (s.a)

— Evet, Allah emretti, dedi. O bedevî oldukça kıllı bir bedene sahipti. Başında iki tane saç örgüsü vardı. Hz. Peygamber (s.a), *«Eğer iki örgünün sahibi, söylediklerinde samimiyse, cennete girecektir»* diye buyurdu.

Denildiğine göre bu kimse, Hz. Peygamber'in (s.a) huzurundan çıktıktan sonra kabilesine gitti. Halkı onun yanına geldiğinde ilk söylediği söz şu oldu: *«Ne kötüdür şu Lat ve Uzza!»* Halkı ona: *«Sus! Böyle söyleme ey Dımam! Alaca hastalığından, cüzzamdan ve delilikten sakın (yani Uzza'ya dil uzatırsan seni bu hastalıklar yakalar)»* deyince, Dımam: *«Allah'a yemin ederim ki o azap olasıca Lat ve Uzza, insanlara ne yarar ne de zarar verebilirler. Allah aranıza bir peygamber göndermiş ve bir kitap indirmiştir. İçinde bulunduğunuz küfürden o kitap sayesinde sizi kurtarmıştır. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir. O'nun ortağı yoktur. Ve yine şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve Rasûlüdür. Muhammed'in yanından, onun size emrettikleriyle ve sizi nehyettikleriyle gelmiş bulunuyorum.»* (Ravi diyor ki): Allah'a yemin ederim ki, o gün onun huzurunda bulunan ne bir erkek ne de bir kadın müslüman olmadan akşamlamadı. (1)

(1) Merağî, Tefsir, cilt: 11, sh: 119-120.

وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْاَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهٖ ؕ وَاَسَرُّوا
النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ ۚ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٥٤﴾ اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ اَلَآ اِنَّ وَعْدَ
اللّٰهِ حَقٌّ وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ وَاِلَيْهِ
تُرْجَعُوْنَ ﴿٥٦﴾ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُمْ مَّوْعِظَةٌ مِّنْ
رَّبِّكُمْ وَشِفَآءٌ لِّمَا فِي الصُّدُوْرِ ۙ وَهُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ
اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهٖ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوْا ؕ هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُوْنَ ﴿٥٨﴾
قُلْ اَرَءَيْتُمْ مَّاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِّنْ رِّزْقٍ فَجَعَلْتُمْ
مِّنْهُ حَرَامًا وَّحَلٰلًا ؕ قُلْ آٰللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى
اللّٰهِ تَفْتَرُوْنَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى
اللّٰهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُوْنَ ﴿٦٠﴾ وَمَا تَكُوْنُ فِيْ شَاْنٍ وَّمَا تَتْلُوْا مِنْهُ مِنْ
قُرْاٰنٍ وَّلَا تَعْمَلُوْنَ مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُوْدًا اِذْ تُفِيْضُوْنَ
فِيْهِ ؕ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَّبِّكَ مِنْ مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي
السَّمَآءِ وَلَاۤ اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَاۤ اَكْبَرَ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ﴿٦١﴾

54 — Eğer kendine zulmeden herkesin yeryüzü dolusu serveti olsa, azaptan kurtulmak için onu feda ederdi. Azabı gördüklerinde pişmanlıklarını açıklarlar. Onların aralarında adaletle hükmolunur. Onlar zulme uğratılmazlar.

55 — İyi bilin ki, muhakkak göklerde ve yerde olan herşey Allah'ındır. Yine iyi bilin ki, Allah'ın va'di bir gerçektir. Fakat onların çoğu bunu bilmezler.

56 — O hem diriltir ve hem de öldürür ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz.

57 — Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerde olana bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.

58 — De ki: «(Onlar) ancak Allah'ın lütuf ve rahmeti iledir. İşte bunlarla sevinsinler. Çünkü bu, onların toplayıp biriktirdiklerinden daha hayırlıdır».

59 — De ki: «Allah'ın size indirdiği rızıktan bir kısmını helal, bir kısmını ise haram bulmanız (karşısında) ne diyorsunuz?». De ki: «Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı atıyorsunuz?»

60 — Allah'a karşı yalan uyduranların, kıyamet günü (hakkındaki) zanları nedir? Kuşkusuz Allah insanlara karşı lütuf sahibidir. Fakat onların çoğu şükretmezler.

61 — Sen ne iş yaparsan yap, Kur'an'dan (ona dair) ne okursan oku ve ne yaparsanız yapın, mutlaka biz onun içine daldığınız zaman, üstünüzde şahitler oluruz. Çünkü ne yerde ve ne de gökte zerre kadar bir şey bile Rabbinden gizli kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü de yoktur ki apaçık Kitab da olmasın.

(54) *«Eğer kendine zulmeden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani küfürle veya başkasına saldırmak veya zulmün diğer çeşitlerini işlemek suretiyle kendine zulmeden bir kimse, dünyadaki tüm hazinelere sahip olsa, tüm mallar ve yararlar kendinin olsa, azaptan kurtulabilmek için onların hepsini feda etmekten çekinmez. Onlar azabı gördüklerinde pişmanlıklarını gizlemişlerdir. Çünkü *«Eserru»* fiili, gizlediler, fısıldaştılar ve seslerini kıstılar demektir. *«Nedamet»* ise insanoğlunun kendisine zararı olan her fiilin sonrasında, vicdanında hissettiği elem ve pişmanlık anlamındadır. Bazen insanoğlu bunu, konuşmasıyla da dışarı vurabilir. Nitekim bir ayette, *«Allah'a karşı aşırı gittiğim için bana yazıklar olsun!»* (Zümer : 56) denilmiştir.

Nedamet'in gizlenmesiyle, ağlamak, parmak ısırmak gibi tezahüratın gizlenmesi kastedilmektedir. Aksi takdirde nedamet, zaten gizli ve insanın içinde duyulan bir duygudur. Onlar da, şiddete ve hayretle şaşkınlık içine girdiklerinden dolayı pişman olmuşlardır. Onların durumu idam sehpasına götürülen bir kimsenin durumuna benzer. Gördüğü manzara o kişiyi şaşkına çevirir. Öyle ki bir kelime edecek gücü kendinde bulamaz. Adeta canlı bir ceset gibi kalakalır.

Bazılarına göre, buradaki gizlemek ile kastedilen ihlasdır. Ya-

ni pişmanlıklarını halis kıldılar. Ebu Ubeyde ve Cübbaî ise, «*İsrar'ın «İzhar»* (açığa vurmak) mânâsında olduğunu söylemişlerdir. Çünkü «*Sıhah»* da bir şeyi gizlemek ve ilan etmek karşılığında «*İsrar»* kelimesinin kullanıldığı kayıtlıdır.

«*Onların aralarında adaletle hükmolunur. Onlar zulme uğratılmazlar»;* çünkü Allah Teâlâ onlar hakkında, sadece hakettikleri cezayı verir. Bazı müfessirler, «*Onların aralarında»* ifadesinin söz konusu edilen zalimler ile mazlumlara raci olduğunu söylemişlerdir. Her ne kadar mazlumlar açıkça söz konusu edilmemişlerse de, *-zulüm-* kelimesi anlam itibariyle onların da söz konusu edildiklerini ortaya koyar. Çünkü zulmün olduğu yerde mazlum da var demektir. Bu takdirde ayet şöyle anlaşılır: «*Zalimler ile mazlumların aralarında hüküm verilir ve her iki taraf da layık oldukları karşılığı alırlar.»* Ancak bu konumda, yukarıdaki yorum uygun düşmemektedir.

Merağı şöyle diyor:

Allah o zalimlerle, onların hasımları arasında hak ile hükmetti Onların hasımları ise peygamberler ve peygamberlere tâbi olanlardır. İmandan alıkonulan, küfre teşvik edilen müstezaflar ile onları dalâlete götüren, onlara zulmeden ileri gelenler de böyledir. Daha önce, Allah'ın kudretine, hükmünün geçerli olduğuna, va'dinin muhakkak yerine geleceğine, zalimlerin Allah'ı aciz bırakmayacağına ve onların Allah'dan kaçamayacaklarına delâlet edilen delilin ardından şu delil öne sürülmüştür: İyi bilin ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Yani Allah, göklerin de, yerin de, gökler ve yerde bulunan akıllı, akılsız tüm yaratıkların da sahibidir. Kafirlerin ise onu fidye olarak verip kendilerini kurtaracakları herhangi bir şeyleri yoktur. Aksine yeryüzündeki her şey, işledikleri suçlara karşılık, kendilerine azabı veren Allah'a aittir. Kısaca; gaflete dalanlar, bunu hatırlayıp gafletten uyansınlar, ca-

hiller de, sadece Allah Teâlâ'nın gökte ve yerde bulunanların hepsine sahip olduğunu, artık anlasınlar. O dilediği gibi onlarda tasarruf eder. O'ndan başka hiç kimsenin tasarruf etmeye ve fidye vermeye yetkisi yoktur. Yetki sadece ve sadece O'na aittir.

Önceki hükmün teyidi kabilinden şöyle buyurulmuştur:

(55) *«İyi bilin ki, muhakkak göklerde ve yerde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani peygamber diliyle Allah'ın va'dettiği her şey haktır, kuşkusuzdur. Çünkü bu Va'd herşeye kudreti yeten, hiçbir şeyin kendisini aciz bırakamadığı Zât'ın va'didir. Ancak haşr ve cezayı inkâr eden kafirlerin çoğu gâfil olduklarından dolayı ahiretin durumunu bilmezler. Onların bakışları orada olan şeyleri anlamak konusunda kısırdır.

Yine Allah Teâlâ bunları beyan ettikten sonra, kudretine delil olmak üzere şöyle buyurmuştur:

(56) *«O hem diriltir hem de öldürür...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Allah Teâlâ dirilten ve öldürenin ta kendisidir. Diriltmek ve öldürmekle ilgili olarak irade ettiği kendisine zor gelmez. *«Siz ancak O'na döndürüleceksiniz»;* zira O sizleri ölümünüzden sonra diriltir ve amellerinizin karşılığını size tatbik etmek için sizi haşre getirir.

Bu ayet haşrın gerçekliğine delâlet eder. Yani dünyada diriltenve öldüren Allah, ahirette de diriltip öldürmeye kadirdir. Çün-

kü O'nun kudreti Zât'ından geliyor. Bu kudret kendisinden alınamaz. Bizzat hayata ve ölüme kabiliyetli olan bir varlık, ebediyyen onlar üzerinde muktedirdir.

(57) *«Ey insanlar! Size Rabbinizden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani ey peygamber! Onlara de ki: Sizin muhtaç olduğunuz va'z ve nasihat, sizin ahlâk ve amelerinizi ıslah edici güzel öğütler, kalbî maraz̧larınızın şifası, dünya ve ahiret mutluluğunuzu elde etmenize vesile olacak doğru yolun hidayeti, alemlerin Rabbinden, sadece müminlere verilen bir rahmet gibi, muhtaç olduğunuz her şeyi içine alan bir Kitap olarak size gelmiştir.

Özet olarak şöyle denilebilir: Bu ayetin içeriğinde Kur'an'ın insanları ıslah etmek için getirdikleri genel olarak şu dört noktada toplanmıştır:

1. Kur'an; kalbi incelten, bir şeyi yapmaya ve onu terketmeye sevkeden, korkutmak ve teşvik etmek şeklinde nitelenen güzel öğütleri içerir. Nitekim başka bir ayette de bu husus dile getirilmektedir: *«Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve Kitab'dan, Hikmet'ten üzerinize indirdiğini ve onunla size va'zettiğini düşünün»* (Bakara: 231).

2. Kur'an; kalplerde bulunan bir şirk, nifak ve diğer marazların şifasıdır. O hastalıklar ki onların kendisinde bulunduğu kimse göğsünde bir sıkıntı hisseder. Tıpkı imanda şüpheye düşmek, başkalarına saldırmak, aşırı gitmek, zulme meyil gösterirken, hak ve hayra karşı tavır almak gibi.

3. Kur'an; Hak ve yakîn yoluna hidayet eden, itikad ve amelde dalâletten uzak tutandır.

4. Kur'an; Müminler için rahmettir. O rahmet ki Kur'an'ın hidayetinden ve kalplerin üzerindeki feyzden gelen meyvelerdir. Emr-i bi'l-maruf'a uymak, sıkıntı içinde olanların yardımına koşmak ve zulme, saldırıya mâni olmak onun yol açtığı özelliklerdir.

Özet olarak anlaşılıyor ki, Kur'an'ın öğütleri ve kalplerdeki küfr, nifak ve diğer marazların hepsine şifa olması, *Davet Ümmet*'ine (yani tüm insanlara) verilmiş bir nimettir. Müminler ise, bu üç sıfatın meyve olarak vermiş oldukları rahmet ile güzelleştirilmişlerdir. Çünkü sadece müminler ondan yararlanırlar.

ALLAH'IN FAZİLET VE RAHMETİ

(58) *«De ki: (onlar) ancak Allah'ın...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani onlara de ki: Ancak Allah'ın fazl ve rahmetiyle sevinsinler. Çünkü dünyada sevilmeye layık olan bir şey varsa o da Allah'ın fazl ve rahmetidir.

Bu ayet hakkında Enes'ten merfu olarak rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Allah'ın fazlı Kur'an'dır ve O'nun rahmeti de sizleri Kur'an ehlinden kılmasıdır».* (İbn Merduveyh, Ebu Şeyh).

Hasan Basrî, Dahhâk, Katade ve Mücahid'den gelen bir rivayete göre Allah'ın fazlı iman, rahmeti ise Kur'an'dır.

Allah'ın fazl ve rahmetiyle sevinmek, daha üstün ve insanın toplamakta olduğu altın, gümüş, koyun, sığır, ziraat ürünleri, cihad için beslenen atlar ve diğer dünya nimetlerinden daha yararlıdır. Çünkü Allah'ın fazl ve rahmeti dünya ve ahiret mutluluğu-

nun sebebidir. Mallar ve servetler ise sadece geçici dünyanın mutluluğunu sağlayabilirler. Müslümanlar daha önceki asırlarda geniş arazi ve çok servet elde ettikleri, bunun dışında ıslah çalışmaları da olduğu için ne önce ne de sonra hiç kimseye müyesser olmayacak bir başarı elde etmişlerdir. Ancak gidişatlarını mal toplamak ve dünya metaını elde etmekle değiştirdiklerinden, dünyaya rağbetlerinden ve ayrıca servetin dağılımı ve ona şükretmek konusunda Kur'an'ın yolunu terketmelerinden dolayı, dünyaları ellerinden gidip, düşmanlarının eline geçti. Bugün ise (1987) yeryüzünde 1,5 milyara yakın bir nüfusa sahip olan müslümanlar, bu nedenlerden ötürü maddî ve mânevî sıkıntı çekmektedirler.

(59) *«De ki: Allah'ın size indirdiği...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani o müşriklere de ki: Ey vahyi ve nübüvveti inkâr edenler! Bitki ve hayvanlardan meydana gelen ve yaşamanız için size rızık olan Allah'ın fazl ve ihsanının bir kısmını haram, bir kısmını helal mı kılıyorsunuz?

Bu ayetin tafsilâtı En'am suresinin 136. ayetinde verilmişti. Allah'ın bitki ve hayvanlardan meydana getirdiği nimetlerde Allah'a bir pay ayırarak, *«Bu Allah'ındır, bunlar da bizim (Allah'a ortak koştuğumuz) putlarımızındır»* dediler. Yine bu husus Maide suresindeki şu ayette şöyle beyan edilmektedir: *«Bahire, Saibe, Vesile ve Ham'dan Allah hiçbir şey kılmamıştır. Ancak o kafir olanlar Allah'a yalan iftira ediyorlar. Onların çoğu akıl erdiremez»* (Maide : 103)

«De ki: Allah mı size izin verdi?»; yani onlara o rızkın bir kısmını haram, bir kısmını helal etme hakkını onlara Allah'ın mı verdiğini sorun. Onlara de ki: Haram veya helal kılmak sadece

Allah'ın elindedir. Allah katından gelen bir vahiy ile Allah mı size bu hususta izin verdi, yoksa siz kendi kafanızdan Allah'a yalan mı isnad ediyorsunuz? Çünkü O sizin haram kıldığınızı helâl, helal kıldığınızı haram kılmıştır. Kısaca sizler için bu iki şıktan birini itiraf ve ikrar etmekten başka bir çıkış yolu yoktur. Ya helal ve haram hususunda Allah'ın size izin verdiğini söyleyeceksiniz -*ki bu vahyi kabul etmeniz anlamına gelir*- ya da bunu inkâr edip yaptığınızın saçma olduğunu itiraf edeceksiniz —*ki bu da Allah'a yalan isnad ettiğinizi ortaya koyar*— İlk şıkkı inkâr ettiğinizde bu isnad ve iftiradan yakanızı kurtaramazsınız. Allah Teâlâ bu iftirayı, yani onların Allah adına yalan uydurduklarını tescil ettikten sonra, onların kıyamet günündeki kötü durumlarından ve uğrayacakları şiddetli azaptan bahsederek, ilâhî tehdidini dile getiriyor.

(60) «*Allah'a karşı yalan...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani herkesin yaptığının karşılığını göreceği o günde ne olacağını zannediyorlar? Onlar, Allah adına yalan uydurmak suretiyle düzdükleri iftiradan dolayı cezasız bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Kuşkusuz ki Allah, insanlar üzerinde fazl sahibidir. Yani Allah'ın insanoğlu için yaratmış olduğu rızıkta, insanoğluna gönderdiği şeriatla onlara fazlda bulunmuş, onlara rızık olarak verdiğinde mübah olanı esas kılmıştır. Helâl ve haram kılma yetkisini sadece kendine mahsus kılmıştır ki insanlar diğer insanlar için hüküm vermesinler. Allah'tan başka ilahlar edinen kimseler gibi, başkaları tarafından tahakküm altına alınmasınlar. Allah Teâlâ insanlara ancak kendilerine zararı olanı haram kılmıştır. Yiyecekten haram olanları ise belli bir alana hasretmiştir. Fakat onların çoğu, fazlı dolayısıyla Allah'a, gerektiği şekilde şükretmezler. Nitekim Allah Teâlâ bir ayette: «*Kullarımdan pek azı çokça şükredicidir*» (Sebe : 13) buyurmuştur. İşte bundan dolayı insan-

lar, Allah'ın haram kılmadığını haram kılıyorlar. O'nun nimetlerini inkâr edip, zühdde aşırı gidiyorlar. Öyle ki bu tür kimseler, süs takınmazlar, güzel rızıklardan kaçınırlar, yemekte, içmekte, süslenmekte, şehvet ve insanlar karşısında gurura kapılmakta aşırı giderler. Oysa İslâm her şeyde orta yolu emreder. Nitekim Allah Teâlâ, *«Eli geniş olan, genişliğine göre infak etsin, rızkı kısılmış olana gelince, o da Allah'ın kendisine vermiş olduğundan infak etsin»* (Talak : 7) diye buyurmuştur.

ALLAH, KUL ÜZERİNDE NİMETİNİN ESERİNİ GÖRMEK İSTİYOR

İmam Ahmed, Eb'ul-Ahves'ten, o da babasından şöyle rivayet etmektedir: Hz. Peygamber'in (s.a) yanına üzerimde yırtık-pırtık elbiseler bulunduğu halde gittiğimde, Hz. Peygamber (s.a) bana, *«Senin malın var mı?»* diyte sordu. *«Evet»* diye cevap verince, malının cinsini sordu. *«Bütün mallardan, deveden, köleden, attan, koyundan hepsinden var»* diye cevap verince, Hz. Peygamber (s.a), *«Allah sana bir mal verdiği zaman nimetinin eserini üzerinde görsün. Keramet ve ihsanının eserini üzerinde müşahade etsin»* diye buyurdu.

Züheyr bin Ebi Alkame'den merfu olarak rivayet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«Allah sana bir servet verirse o servet üzerinde görünsün. Kuşkusuz ki Allah kulunun üzerinde eserini güzel görmeyi sever. Allah Teâlâ şiddeti ve şiddete kapılmayı sevmez»*. (Buharî, Tabarani)

(61) *«Sen ne iş yaparsan yap...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Şe'nin» kelimesi önemli iş demektir. Çoğulu *«Şu'un» dur.* Araplar *«Falanın şa'nı nedir?»* dediklerinde, *«Hali ne oldu?»* de-

mek isterler. «*Tufizûne*» ise -*feyz*- kökünden gelir. Bir yere şiddetle girmek, bir yerden şiddet ve kuvvetle çıkmak demektir. «*Yağzubu*», uzaklaştı, develerini alıp uzak otlaklar bulmak gayesiyle kayboldu demektir. «*Zerre*» kelimesi de küçük karıncalar için kullanılır. Ayrıca bu terim, küçüklük ve gizlilik hususunda deyim olarak bir kullanıma sahiptir. Tozun içindeki küçücük cisimlere de -*zerre*- denilmektedir «*Kitab*» lafzı da, «*Levh-i Mahfuz*» karşılığında kullanılmıştır.

Ayetin mânâsı şöyle anlaşılır; Ey Peygamber! Önemli işlerinden birini yaptığında, işlemek, öğretmek, müjde vermek, korkutmak bakımından hikmetli ve güzel öğütlerle Allah'ın yoluna davet etmek şeklinde ümmetin meseleleriyle meşgul olduğunda, genel ve özel işlerden herhangi birisi başına geldiğinde, ister ibadet, ister tebliğ etmek maksadıyla bunun için Kur'an'dan sana bir şey okunduğunda, herhangi bir şey yaptığında ve ona daldığında biz sizin üzerinizde şahidiz, sizleri görüyoruz.

«*Önemli iş*» anlamına gelen «*Şa'n*» tabiri Hz. Peygamber'in (s.a) işlerinin önemli olduğuna delâlet etmesi için kullanılmıştır. Hatta Hz. Peygamber'in (s.a) adet kabilinden olan işleri de bunun gibi önemlidirler, Hz. Peygamber (s.a) diğerleri gibi bu işlerinde de insanlara güzel bir örnektir.

Allah Teâlâ, peygambere hitap ettikten sonra tüm ümmete, onların her işinde ve amellerinde hitaba geçip, şöyle buyurmuştur: «*Ve ne yaparsanız yapın, mutlaka biz onun içine daldığınız zaman, üstünüzde şahitler oluruz*»; yani ister hayır, ister şer, ister şükür, ister küfür olsun, yaptığınız her ameli görürüz. İsterse zerre miktarı kadar olsun, biz onu murakabe etmekteyiz. Sonra onun içine daldığınız zaman, onu kaydederiz ve sizi ona göre cezaya ve mükâfata çarptırırız. Çünkü Rabbinin ilminden yerde ve

gökte bulunan zerre ağırlığınca dahi bir şey uzaklaşamaz. Ağırlığı zerre ağırlığınca olan küçücük bir şey bile, ister suflî, ister ulvî varlıklardan olsun ona gizli ve kapalı kalmaz.

«Dalmak» mânâsında ve *-feyz-* kökünden gelen *«Tufîzûne»* fiili, insanoğlunun önem verip de içine daldığı bir şeyi Allah Teâlâ'nın o şeyi mutlaka gördüğüne delâlet eder.

Gizlilik ve uzaklık mânâsına delâlet eden *«Yağzubu»* fiili de insanlardan kaybolarak uzaklaşan amellerin, Allah'ın bilgisi dahilinde olduğunu gösterir. Ayette *«Yer»*, *«Gök»*ten önce zikredilmiştir. Çünkü bu ayetteki hitap, tüm insanlara yapılmıştır.

Allah Teâlâ önceki hükmü tekid, ilminin herşeyi kapsayıcı olduğunu beyan ederek şöyle buyurmuştur. *«Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü de yoktur ki, apaçık Kitab'da olmasın;* yani zerreden küçük ve zerreden büyük bir şey (küçüğün miktarı ne kadar küçük, büyüğün miktarı da ne kadar büyük olursa olsun) mutlaka Allah'ın bilgisi dahilindedir. Şanı yüce olan bir kitapta, Allah'ın katında kaydedilmiştir. O Kitap ki, tüm varlığın mukadderatı onda yazılıdır. Düzeni kurmak amelleri zapt-ı rapt altına almak için Allah Teâlâ onu beyan etmektedir. Şu ayette bu hususa işaret eder: *«Hayır! Sizin gördüğünüz ve görmediğiniz şeylere yemin ederim ki...»* (Hakk : 38 - 39). Burada varlık âleminde gözle görülen-görülmeyen birtakım şeylerin mevcudiyetine işaret edilmektedir. Zaten eşyayı aslından binlerce kez daha büyük gösteren mikroskoplar gibi araçlar vasıtasıyla, çıplak gözle görülmesi mümkün olmayan bazı varlıkların mevcudiyetini günümüz bilimi kanıtlamıştır. Ancak o varlıklar mikroskop aracılığıyla aslından binlerce defa daha büyütüldüğünde ancak görülebilmektedirler. Kur'an'ın nazil olduğu dönemde böyle bir şey kimsenin aklından bile geçmiyordu. Şimdi ise bu hakikatler günümüz insanlarının malûmu olmuştur. Bu da, Kur'an'ın, *Allam'ul-Guyûb olan* Zat-ı Kibriya'nın sözü olduğunu beyan eden mucizelerden biridir.

اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦٢﴾
اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ الْبُشْرٰى
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ ۭ لَا تَبْدِيْلَ لِكَلِمٰتِ
اللّٰهِ ۭ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿٦٤﴾ وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ
اِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ۭ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿٦٥﴾ اَلَآ اِنَّ
لِلّٰهِ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ ۭ وَمَا يَتَّبِعُ
الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ شُرَكَاۗءَ ۭ اِنْ يَّتَّبِعُوْنَ اِلَّا الظَّنَّ
وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُوْنَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ
الَّيْلَ لِتَسْكُنُوْا فِيْهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۭ اِنَّ
فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّسْمَعُوْنَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا اتَّخَذَ
اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهٗ ۭ هُوَ الْغَنِيُّ ۭ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا
فِي الْاَرْضِ ۭ اِنْ عِنْدَكُمْ مِّنْ سُلْطٰنٍۢ بِهٰذَا ۭ اَتَقُوْلُوْنَ عَلَى
اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٦٨﴾ قُلْ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى
اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُوْنَ ۭ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ
ثُمَّ نُذِيْقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيْدَ بِمَا كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ ﴿٧٠﴾

62 — İyi bilin ki Allah'ın velileri için korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.

63 — Onlar ki iman ettiler ve (Allah'ın azabından) korkup sakındılar.

64 — Onlar için dünya hayatında da ahirette de müjde vardır. Allah'ın sözlerinde asla değişme yoktur. İşte bu büyük kurtuluşun ta kendisidir.

65 — Onların sözleri seni üzmesin. Çünkü bütün izzet (üstünlük) Allah'a mahsustur. O çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

66 — İyi bilin ki, kuşkusuz göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah'tan başkasına tapanlar bile şirk koştukları varlıklara tâbi olmazlar. Onlar yalnızca zanna uyarlar ve onlar sadece zan ve tahminde bulunarak yalan söylerler.

67 — O dinlenmeniz için geceyi, gündüzü de gözleri aydınlatıcı olarak sizin için yaratmıştır. İşitebilen bir topluluk için bunda gerçekten ayetler vardır.

68 — «Allah çocuk edindi» dediler. Hâşâ O bundan uzaktır. O bundan müstağnidir. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Bu hususta yanınızda bir delil yoktur. Allah hakkında bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?

69 — De ki: «Allah'a karşı yalan yere iftira atanlar kurtuluşa eremezler».

70 — (Onlar için) dünya menfaati vardır. Sonra dönüşleri bizedir. Sonra da inkar etmekte oldukları şeylerden ötürü onlara şiddetli azabı tattıracağız.

(62 - 63) *«İyi bilin ki Allah'ın velileri...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Evliya» kelimesi, *-veli-*nin çoğuludur ve *-veliy-* kökünden gelir. Yakınlık demektir. Allah'ın velileri o kimselerdir ki, ibadeti sadece O'na tahsis etmek, sadece O'na tevekkül etmek suretiyle O'na yaklaşırlar. O'nu sevdikleri gibi, O'na ortaklar koşup, onları sevmezler. O'ndan başka veli ve şefaatçi edinmezler. Ahirette kafirler, fasıklar ve zalimlerin korktukları şeylerden korkmazlar.

Şeyhülislam Ebussuud Efendi, *«İrşad'ul-Akl'is-Selim»* adlı tefsirinde bu ayetin yorumunu şöyle yapmaktadır:

Bu ayet (62), müjde vermek ve va'detmek suretiyle müminlerin yaptıklarının sonucunu ve bu ayetten önce söz konusu edilen hususları açıklamaktadır. Şöyle ki; Allah Teâlâ, hem peygamberinin hem de ümmetinin tüm yaptıklarına hem de terkettiklerine vâkıftır ve murakabe etmektedir. O'nun ilmi hepsini ihata edicidir. Allah Teâlâ kendisi adına iftira atanların kıyamet günündeki hallerinin korkunçluğunu gösterdikten sonra ve onlara dökunacak şiddeti tehdit yoluyla genel olarak zikrettikten sonra bu konuya geçti. Cümlenin başında uyarı harfi olan *«Elâ»* lafzının getirilmesi, cümlenin içeriğini daha çok takrir etmek içindir.

VELİLERİN ÜZMEMESİ NE DEMEKTİR?

Bazı müfessirlere göre ayetin mânâsı şu şekildedir: Onlar herhangi nahoş bir hadisenin kendilerine isabet etmesinden korkmazlar.

Her zaman herhangi bir isteklerinin yerine gelmemesinden üzülmezler. Onlara korku verici bir hükmü getirici hiçbir şey dokunmayacaktır. Yoksa mânâsı onlara dokunur da, onlar korkmaz ve üzülmez demek değildir bu. Ayrıca onlar sürekli neşe ve keyf içerisindedirler. Bu nasıl olur? Oysa Allah'ın celalini yüceltmek, Allah'ın ubudiyetindeki hakları ikame etmekteki çalışmasını eksik görerek korkuya kapılmak, seçkin ve Allah'a yakın olan kimselerin özelliklerindendir. Hatta kul Allah'a yakınlaştıkça kalbindeki Allah korkusu artar. Bu hususa işaret eden birçok hadis olduğu gibi, ayrıca şu ayette buna işaret etmektedir: *«Allah'ın kulları içinde ancak alimler O'ndan korkarlar»* (Fatır : 28)

Onlarda korku ve üzüntünün olmamasının asıl nedeni şudur:

Onların gayeleri sadece izzet ve Allah'a yakınlığın sonucu olan O'nun rızasına ulaşmaktır. Bunun meydana geleceğinde ise kuşku yoktur. İlâhî va'din gereği icabı mutlaka yerine gelir. Bunun dışındakiler bazen olur, bazen de olmayabilir. Dünyevî işlere gelince, onlar bunların yanında pek önemsenmez. Dünya varlık ve yokluk bakımından onların gayeleri içinde değil ki onlar onun zararının varlığının veya yararının yokluğunun kaybolup gitmesinden dolayı korkup, üzülsünler.

Bazı müfessirlere göre de, velilerden korku ve üzüntünün giderilmesiyle kastedilen, kıyamet gününde kendilerine verilecek olan yakınlık ve mutluluktan emin olmalarıdır. Aksi takdirde is-

ter dünyevî ister uhrevî olsun korku ile üzüntü onlar için kıyametten önce zaten söz konusudur. Onların korku ve üzüntüden emin olmalarını, *«Dünyadadır veya dünya ile ahirettedir»* şeklinde yorumlamak doğru değildir. Çünkü böyle bir yorumda bulunmak durumunda, Allah'ın mekrinden emin olmak söz konusu olur. Oysa Allah Kur'an'ında *«Allah mekrinden ancak hüsranda olan topluluk emin olur»* (A'raf: 99) diye buyurmaktadır. Bu yorum menfî korkunun onlara istinad edilmesine binaendir. Ancak bu da kesin değildir; zira bazı müdekkikler, bu menfî korkunun onlara değil başkasına istinad edildiğini söylemektedirler. Yani başkası onlar için korkmaz. O halde onların korkmamaları diye bir şey söz konusu değildir. Dolayısıyla Allah'ın mekrinden emin oldukları düşünülemez. Bu müdekkik gruba göre, iki cümledeki üslûp değişikliğinin odak noktası burasıdır.

«Korku», Rağıp el-İsfahanî'nin *«Müfredat»*ında dediği gibi bir kötülüğü beklemektir. Bunun karşıtı ise emin olmaktır. *«Hüzün»* ise meydana gelen üzüntüden dolayı meydana çıkan rahatsızlıktır ki bunun da karşıtı ferah ve sevinçtir. Buna binaen ayet şöyle anlaşılır: Bir kötülüğün kendilerine isabet etmesi, onlar üzerinde bir etki yapmaz. Umdukları bir şeyin ellerinden gitmesine de üzülmezler. Onlar Allah katından gelen her şeye iman etmişlerdir bir kere. Yapmakta ve terketmekte kendisinden kaçınılması gereken şeyden sürekli sakınırlar.

«Onlar ki iman ettiler ve korkup sakındılar» cümlesi mukadder bir sorunun cevabıdır. Adeta şöyle sorulmaktadır: *«Bu veliler kimlerdir ve onların başarılarının nedeni nedir?»* Cevap da şöyledir: Onlar o kimselerdir ki, iman ile takvayı bir araya getirmişlerdir. O iman ve takva da kendilerini hep hayra sevkeder ve her şeyden alıkoyar.

VELÎ'DEN NE KASDEDİLİR?

Açıkça anlaşılmaktadır ki, *-veliler-* ile kastedilen muttakî müminlerdir. Bir mümine veli demek için; onun en azından farzları yerine getirmesi, Allah'ın emirlerini uygulaması, yasaklarından kaçınması gerekir. En mükemmeli ise onun Allah'a yakınlaşmak için imkân dahilindeki tüm yolları denemesi ve uygulamasıdır.

Bazıları *«Veli»*yi şöyle tarif etmektedir: *«Veli o kimsedir ki, Allah bizzat onun tüm işlerini idare eder. Onun kendi başına tasarrufu yoktur. Çünkü onun adeta varlığı, fiili ve özellikleri, zâtı yok gibidir.»* Bu tarif, *«Vahdet-i Vücud»* görüşüne sahip kimselere aittir. Kuşeyri'den gelen rivayete göre, Allah'ın kulunun işlerini idare etmesi, kulun da Allah'ın ibadetini üstlenmesi veliliğin gereklerindendir. Ancak ilk vasıf, kastedilen meczup bir kimsede galipken, ikincisi kastedilen sâlik'de galiptir. Gerek Kuşeyri'nin bu sözlerinden, gerekse daha önce naklettiğimiz sözlerden anlaşılıyor ki veli'den günahın sadır olması, bizzat veliliğe terstir. Ve birçok kıymetli sözler de buna işaret etmektedir. Ancak bu kimseler velilerin peygamberler gibi masum olduklarını söylememişlerdir. Çünkü *«ismet»* vasfı sadece peygamberlerde vardır. Veliler hakkında en aşırı görüş, onların Allah tarafından korunduğu iddiasıdır ki nitekim bazıları velilerin korunduklarını söylemişlerdir. Yani imkân dahilinde olmakla birlikte, onlardan günah sadır olmamıştır. İmkân dahilinde denilmesinin nedeni; ismet vasfını onlara izafe etmemek içindir. Çünkü peygamberlerden günahın sadır olması mümkün değildir. Bazıları da günahın sadır olmasının veliliğe ters düşmeyeceğini öne sürmüşler ve Cüneyd-i Bağdadî'den hikâye edilen şu muhavereyi delil olarak göstermişlerdir:

Soru — Arif bir insan zina yapar mı?

Cevap — Evet, edebilir; zira Allah Kur'an'ında *«Allah'ın emri takdir edilmiş bir kaderdir»* (Ahzab : 38) buyurmuştur.

Bazılarına göreyse veli bir kimse isyana daldığı anda ondan velilik vasfı kalkar; zira artık takva yok olmuş demektir. Veliliğin esasını iman ile takva teşkil ettiğine göre, takva ortadan kalktıktan sonra artık bu esas yarı yarıya ihlâl edilmiş demektir. İmanın kalkıp kalkmayacağına gelince, bu tartışmalı bir meseledir. Ancak o anda kâmil olmadığında görüş birliği vardır. Yine isyandan sonra velilik vasfının geri gelmesinde herhangi bir şüphe yoktur. Yani isyana müptela olan kimse tevbe eder, Allah'ın takvasına dönüş yapar yeniden iman ile takva vasıflarına sahip olursa, tekrar veli olabilir. Tıpkı müslüman veya adil olmayan bir kimsenin iman etmesi veya adaletle davranmaya başlaması gibi. Acaba velilik vasfına sahip olan bir kimseden günahın sadır olması, bu vasfa ters düşer mi? Şayet ters düşer diye cevap verilecek olursa, o zaman burada zıddiyetin meydana gelmesinde kuşku duyulmaz. Fakat bu, Allah katında onun iman ve takva ile muttasıf olmadığı mânâsına ters düşmez denilecek olursa ve veliliğin şartı olan takvadan, kâmil mânâdaki takva kastedilirse, işte o zaman mesele muğlâk bir hâl alır. Nitekim Ebu Hüreyre'den rivayet edilen şu hadis de buna işaret etmektedir: *«Allah Teâlâ der ki: Benim bir veli kuluma düşmanlık eden bir kimseye savaş ilan ederim. Kulumun kendisine farz kıldığımı yerine getirmekle bana yakınlaşması bana her şeyden daha sevimli gelir. Kulum sürekli nafile ibadetlerle bana yaklaşırsa öyle bir dereceye gelmiş olur ki, onu severim. Onu sevdiğimde, dinleyen kulağı, gören gözü, çalışan eli ve yürüyen ayağı ben olurum.»* (Buharî)

Birçok şarih, bu hadisi şöyle yorumlamışlardır: *«Onu sevdiğim zaman, onu duyularını ve âzâlarını korurum. O ancak benim razı olduğum, sevdiğim yolda yürür, tutar, görür, dinler. Şehvetlerinin ardına takılmaktan kesilir ,taatlere dalar.»*

Hattabî'nin şu yorumu da buna yakındır. Bu hadis ile kastedilen mânâ şudur: *«Azalarıyla yapmak istediklerinde onu muvaffak kılar, sevdiğimin yolunu ona kolaylaştırırım. Onu boş sözlere kulak vermekten, hoşuma gitmeyen şeylerden, hoşuma gitmeyen nazarlardan korurum. Helal olmayanı eliyle yapmamasını, ve bâtıl yolda ayağıyla yürümemesini kolaylaştırırım.»*

Bazıları hadisin şu mânâya geldiğini söylemişlerdir; *«Sevgimi ona veririm. Benden başka bir şeye önem vermesini engellerim. O lezzetlerden arınır, şehvet ve isteklerden uzaklaşır. Ne zaman bir şeyi evirip-çevirirse, hangi yöne yönelirse, gözünün önünde ve işiteceği şekilde Allah'ı görür. Allah sevgisi tüm kalbini sarar. Sadece Allah'ı dinler, Allah'ı görür. Allah'ın sevdiği işleri yapar, Allah da bu hususta ona yardım eder. Onun azalarını ve duygularını korur.»* Bu yorumun haklı tarafı vardır; zira kuldan günah sadır olursa, bilinir ki, o kul Allah tarafından korunmamaktadır. Bununla da onun Allah'ın mahbubu olmadığı, O'na yakın bulunmadığı ve gereği gibi O'nun azabından sakınmadığı anlaşılır. Zahirde velilerin özellikleriyle muttasıf bulunan bir kimseye saygı göstermek, onun yanında edepli davranmak, ona şer'an caiz olmayan bir eziyet vermemek gerekir. Ancak onunla muhakeme olmak, herhangi bir hakkı ondan almak için, aleyhinde şahid getirmek veya kapalı bir meseleyi açığa kavuşturmak için onunla mücadele etmek caizdir (1)

Velilerle ilgili konularda Hz. Peygamber'den rivayet edilen bazı hadislerin, ayetin delâlet ettiği mânâya ters düştüğü sanılmıştır. O hadislerden bir tanesi İbn Abbas'tan rivayet edilen şu hadistir: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'ın velileri kimlerdir?»* diye sorulduğunda Hz. Peygamber (s.a); *«Allah'ın velileri o kimselerdir ki, görüldükleri zaman insanın hatırına Allah gelir.»* (İbn Müba-

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 11, sh: 148-149.

rek, Tirmizi, «Nevadir'ul-Usûl», Ebu Şeyh, İbn Merduveyh). Yani onların güzel yüzleri, güzel ibadet ve davranışları olduğundan dolayı, görenler hemen Allah'ı hatırlarlar.

İkincisi de Ebu Musa el-Eş'arî'den rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: *«Kuşkusuz ki Allah'ın bazı kulları vardır ki onlar peygamber değillerdir, şehid de değillerdir. Ancak peygamberler de, şehidler de onların meclislerinden ve Allah'a yakın olmalarından dolayı onlara gıpta ederler».* Bir bedevî *«Ey Allah'ın Rasûlü! Onların özelliklerini bize tanıt»* deyince Hz. Peygamber (s.a) şöyle dedi: *«Onlar insanların, dünya mertebesi yönünden düşük kabilelerinden ayrılmış, aralarında yakın bir sıla-i rahim olmayan, sadece Allah için seven, Allah için dost olan kimselerdir. Onlar için kıyamet gününde nurdan tahtlar konulacak ve onlar da o tahtlar üzerinde oturacaklardır. O gün insanlar korku içindeyken, onlar korkmazlar. İşte onlar Allah'ın veli kullarıdır. Onlara korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar.»* (İmam Ahmed, İbn Ebi Hatim, Beyhakî)

Gerçekten de ayetlerdeki *veli* tanımıyla bu hadislerdeki *veli* tanımı arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü işaret edilen güzel tavır, güzel ibadet, Allah için sevmek, iman ve takvanın kaçınılmaz gereklerindendir. Ve gerçekte iman ve takvanın özel eserlerindendir. Açık olduklarından ve halkın anlayışına uygun olduklarından zikredilmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a) irşad ve hatırlatma makamı neyi gerektiriyorsa onu yapmıştır. Kendisine soru yönelten kimseyi teşvik etmek veya onların ahkamından özellikle zikredilmesi gereken bir noktayı zikretmiştir. Mesela *«Peygamberler de, şehidler de onlara, meclislerinden ve yakınlıklarından dolayı gıpta ederler»* ifadesiyle onların rahat oluşları kastedilmektedir. Çünkü o rahat peygamberler için, ümmetleriyle meşgul olmalarından ötürü söz konusu değildir. İşte onlara bu iki özelliklerinden dolayı gıpta edilir. El-Tavaşî, hadisin bu cümlesinin mübalâğa kabi-

linden söylenildiğini söylemiştir ve mânâsı; eğer bir topluluğun bu vasıflara sahip olduğu düşünülecek olursa, bunlar olacaktır, şeklindedir.

HİÇBİR MERTEBE PEYGAMBERLİKTEN ÜSTÜN DEĞİLDİR

Bazı müdekkikler bunun, onların güzel durumunu temsilen tasvir demek olduğunu söylemişlerdir. Hangi yorum kabul edilirse edilsin, veliliğin peygamberlikten üstün olduğuna dair bir delil mevcut değildir. Velilik mertebesinin, daha üstün olduğuna inanan bir kimse, dinden çıkar. Bazen böyle konuşan kimselerin sözleri, «kastedilen, peygamberlerin veliliğinin, kendisinin peygamberliğinden daha üstün olduğu şeklinde tevil edilmiştir. Nitekim el-İzz bin Abdusselam'ın doğruya ters düşen sözü de bu şekilde yorumlanmıştır: *«Nebîlik, Rasûllükten üstündür»*. Yani peygamberdeki, *«nübüvvet»* vasfı, *«risalet»* vasfından üstündür.

(64) *«Onlar için dünya hayatında...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu cümle, bir görüşe göre korku ve üzüntünün yokluğuna dair olan sebebin yerine getirilmiştir. Başka bir yoruma göre, Allah'ın onlara dünya ve ahiret nimetlerinden vermiş olduklarını beyan etmek için bu cümle getirilmiştir. Allah Teâlâ, onlara şerlerden kurtulduklarını haber verdikten sonra, adeta kendisine, bundan başka bir nimet ve ikramın olup-olmadığı sorulmaktadır. Ve verilen cevap, *«Onlar için dünya hayatında da, ahirette de müjde vardır»* şeklindedir.

«el-Buşra» (müjde) kelimesi aslında insanın yüzünde sevinci gösteren haber anlamındadır. Rivayetlerin çoğunda *«Buşra»*nın,

—*meşhur bir hadise göre*— peygamberliğin 46 parçasından bir parça olan salih rüyalar olduğu sâbit olmuştur. İbn Ebi Şeybe'nin İbn Ömer'den rivayet ettiği hadiste, «*Buşra*»nın peygamberliğin 69 parçasından biri olan salih rüyalar olduğu kasd edilmiştir. (Bu hadis aynı zamanda Ebu Hüreyre'den de rivayet olunmuştur.)

Ubade bin Samit'ten rivayet olunduğuna göre o Hz. Peygamber'e (s.a) şöyle buyurmuştur: «*O müminin gördüğü veya mümin için görülen salih rüyadır*». (Tayalisî, İmam Ahmed, Darimî, Tirmizi, İbn Mâce, Hakim, Tabarani ve Beyhakî)

İbn Merduveyh'in, ibn Mes'ud'dan rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber'e (s.a) bu ayetin anlamı sorulduğu zaman Hz. Peygamber (s.a) daha önce vermiş olduğu cevabı verir. (Ebu Süfyan, Cabir kanalıyla bunun bir benzerini rivayet etmiştir.)

Cabir'den rivayet olunduğuna göre, bedevîlerden biri Hz. Peygamber'e (s.a) gelerek, bu ayetin mânâsını sorar. Hz. Peygamber (s.a) ise ona şöyle cevap verir: *(Onlar için dünya hayatında müjde vardır) cümlesinin mânâsı, mümin için görülen güzel rüyadır. Dünyada o bununla müjdelenir. (Ahirette de ona müjde vardır) cümlesinin mânâsı ise ölüm anında iken mümine verilen müjdedir. Ona, «Allah seni de, seni kabrine götüren kimseyi de affetti» diye müjde verilir.*» (İbn Ebi Dünya Ebu Şeyh, Ebu Kasım, İbn Mende ve Ebu Cafer)

Ali bin Talha kanalıyla, İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, dünyadaki müjde; Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e (s.a) «*Müminleri müjdele ki sizin için Allah'tan gelen büyük bir fazl vardır*» (Ahzab: 47) ayetidir. (İbn Cerir ve İbn Münzir)

Dahhak'tan dünyadaki müjde hakkında şöyle rivayet edilmiştir: «*Müminler ölmezden önce nerede olduklarını bilirler*». (İbn Ebi Şeybe)

Ahiretteki müjdenin tefsirinde Taberî ve başkaları Ebu Hüreyre'den, onun bu müjdenin cennet olduğunu söylediğini rivayet etmektedirler. Hatta dünyadaki müjde, ölüm anında meleklerin rahmetle onlara gelmesidir. Nitekim Allah Teâlâ, «*Melekler onların üzerine inerler, 'Korkmayın, üzülmeyin size va'dolunan cennetle müjdelenin'* derler». (Fussilet : 30)

Ahiretteki müjde ise meleklerin onları karşılayıp, onlara kurtuluş ve ikram müjdesini vermeleridir. Ayrıca yüzlerinde görülen beyazlıktır. Defterlerinin sağ ellerine verilmesi ve o defterlerden okudukları ve daha niceleridir.

(65) «*Onların sözleri seni üzmesin...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu cümle Hz. Peygamber'in (s.a) teselli edilmesi amacıyla indirilmiştir. Allah Teâlâ, düşmanlarından gelen eziyetlere, vahşi ve çirkin sözlere karşı Hz. Peygamber'i (s.a) teselli etmekte ve ona başarmak ve aziz olmak müjdesini vermektedir. Daha önce de onun ve ona tâbi olanların her türlü kötülükten emin olmaları ve her istediklerini elde etmeleri müjdesi verilmişti.

«*Çünkü bütün izzet Allah'ındır*» cümlesi, daha önce hükmün sebebidir. Yani Hz. Peygamber (s.a) niçin mahzun olmayacaktır? Çünkü izzetin tümü Allah'a mahsustur. Hiç kimsenin elinde bu hususta bir şey yoktur. Allah'ın velileri (dostları) ne kahrolurlar, ne de yenilirler. Aksine Allah, onların düşmanlarını yenilgiye uğratır ve kahreder ve ey peygamber! Seni onlardan korur.

(66 - 67) «*İyi bilin ki, kuşkusuz göklerde...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetler, insanoğlunun dikkatini kâmil kudretin ve kapsayıcı olan nimetin sadece Allah'a mahsus olduğuna çekmekte, dolayısıyla onları Allah Teâlâ'nın birliğine muttali kılmaktadır.

67. ayet mevcut mümkünatın Allah'ın kudreti ve mülkü altında olduğunu ortaya koymaktadır. Burada meşhur *«San'at'il-İhtibak»* kuralı vardır. Yani Allah geceyi karanlık kıldı ki onda sükûnet bulasınız. Gündüzü aydınlık kıldı ki onda hareket edebilesiniz. Görüldüğü gibi ilkinden, *«karanlık»* kelimesi, ikincisinden *«hareket edebilesiniz»* kelimesi düşürülmüştür.

Düşünen ve ibret alan bir kimsenin akletmesi gibi, akleden bir topluluk için gecenin istirahat, gündüzün hareket yeri kılınmasında, Allah'ın birliğine delâlet eden birçok hüccet ve burhan vardır.

(68) *«Allah çocuk edindi, dediler. Hâşâ...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkur ayet müşriklerin bâtıl iddialarından birini daha ortaya sermekte ve bu iddianın bâtıl olduğunu bildirmektedir. Burada söz konusu edilen müşrikler ile, Kureyş ve Arap kafirleri kastedilmektedir. Çünkü onlar -hâşâ- meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söylüyorlardı. Bu ayetin kapsamına Yahudi ve Hıristiyanlar da girerler. Çünkü Yahudiler *«Uzeyr»*in, Hıristiyanlar ise *«İsa»* nın Allah'ın oğlu olduğunu söylemektedirler. Ayetin zahirinin delâlet ettiğine göre bu söz tüm müşriklerin sözüdür.

«Veled» (çocuk) kelimesi hem tekil, hem de çoğul olarak kullanılır. Bazen *-veled-in* çoğulu olarak *-evlad-* gelir. Veled kelimesi erkeğe de, dişiye de şamildir. *«Subhanehu»*, ifadesi, Allah'ı tenzih ve takdistir. Yani Allah müşriklerin kendisine nisbet etti-

ğinden münezzeh ve mukaddestir. Bazen *«Sübhan»* lafzı, taaccüb ve hayret için de kullanılır. Burada da aynı mânâ kastedilmiş olabilir. Yani onların bu ahmakça sözlerinden hayret edilmektedir. Bazılarına göreyse bu kelime, hem tenzih hem de taaccüb içindir.

«O bundan müstağnidir»; yani O her şeyden müstağnidir. Hiç bir konuda hiçbir şeye muhtaç değildir. Bu cümle O'nun tenzih ve takdis edilmesinin illetidir. Bu cümle yine ilan ediyor ki, çocuk edinmek bir ihtiyaçtan dolayıdır. Yani kişi, güç kazanmak ve soyunu devam ettirmek için çocuk edinir. Oysa alemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ için böyle bir şey söz konusu değildir.

«Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur» cümlesinde müstağni olmanın anlamı ortaya konmakta ve açıklanmaktadır. Çünkü tüm kainatı mülkünde ve tasarrufunun altında bulunduran Allah, Ganî'dir. O'nun dışında herkes fakir ve O'na muhtaçtır. *«Sultan»* kelimesi, hüccet, delil anlamındadır. Yani bu bâtıl hükmünün bir delili bulunmamaktadır ve siz bunu uluorta konuşup duruyorsunuz.

DELİLSİZ SÖZ CEHALETTİR

«Allah hakkında bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?» cümlesi kınama ve tehdit içindir. Yani onların cehaletlerini ortaya koyuyor ve kulaklarının zarını patlatırcasına dikkatlerini cehaletlerine çekiyor. Bu ayet delilsiz söylenen her sözün cehalet olduğunu, akide konusunda kesin bir delilin bulunmasının zorunlu olduğunu ve iman hususunda taklidin yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. Bu ayet kıyası iptal ve ahad haberle amel etmek meselesini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü kıyas ve ahad haberlerle amel etmek fer'î hususlarla ilgilidir. Ayet ise aslî meselelerle ilgilidir.

(69) *«De ki: Allah'a karşı yalan yere...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Görüldüğü gibi bu hitap Hz. Muhammed'e (s.a) yöneliktir. Bu hitap Allah adına yalan uyduranlara, yaptıkları bu işin korkunç sonuçlarını bildirmesi için Hz. Peygamber'e (s.a) yapılmıştır. Allah Teâlâ bununla, onları bu kötü adetten ve küfre mutlaka devam etmekten alıkoymayı kastederek, başkalarına da onların girdiği gibi böyle bir felakete girmemelerini tavsiye etmektedir. Yani vasfı ve niteliği Allah adına yalan uydurmak olan bir kimse, kim olursa olsun iflah olmaz. Azap onu mutlaka yakalar. Onlar herhangi bir isteklerini bile karşılayamazlar. Ateşten kurtulamayacakları da bir gerçektir. Yine aynı şekilde cenneti elde edemeyecekleri de bir hakikattir.

(70) *«(Onlar) için dünya menfaati vardır...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başında gelen *«Metâun»* kelimesi hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir. Yani Allah adına uydurulan yalanlar, onlar için dünyada geçici ve kayda değer olmayan az bir menfaattir. Bu cümle mukadder bir sualin cevabı olmak üzere sevkedilmiştir. Allah adına yalan uyduranlar, görünürde hedeflerine ulaşmış ve mutlak bir şekilde dünyadaki nasiplerini almış gibidirler. Adeta, *«Onlar nasıl olur da felaha kavuşmazlar? Oysa nimetler içinde yüzmektedirler»* diye sorulmuş da Allah Teâlâ, *«Bu az ve kıymeti olmayan bir nimettir. Bu hedefe ulaşmak demek değildir»* cevabını vermiştir.

Allah Teâlâ bu gerçeği ifade ettikten sonra onların, azaptan kurtulamayacaklarına işaret ederek şöyle buyurur: Sonra onların dönüşleri (ölüm sebebiyle) bize olacaktır. Ebedî azapla karşı karşıya gelecekler. Sonra da daimi küfürlerinden ötürü onlara şiddetli azabı tattıracağız. Vaziyetleri böyle olan insanlar nerede, kurtuluşları nerede? Onlar kurtulmak ihtimalinden çok uzaktırlar.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ نُوْحٍ ۘ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ اِنْ كَانَ كَبُرَ
عَلَيْكُمْ مَّقَامِيْ وَتَذْكِيْرِيْ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ
فَاَجْمِعُوْٓا اَمْرَكُمْ وَشُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ اَمْرُكُمْ
عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوْٓا اِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُوْنِ ﴿٧١﴾ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ
فَمَا سَاَلْتُكُمْ مِّنْ اَجْرٍ ۭ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ ۙ وَاُمِرْتُ
اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوْهُ فَنَجَّيْنٰهُ وَمَنْ مَّعَهٗ
فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنٰهُمْ خَلٰۗىِٕفَ وَاَغْرَقْنَا الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِيْنَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْۢ بَعْدِهٖ رُسُلًا
اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَاۗءُوْهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَمَا كَانُوْا لِيُؤْمِنُوْا بِمَا كَذَّبُوْا بِهٖ مِنْ
قَبْلُ ۭ كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلٰي قُلُوْبِ الْمُعْتَدِيْنَ ﴿٧٤﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْۢ
بَعْدِهِمْ مُّوْسٰى وَهٰرُوْنَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهٖ بِاٰيٰتِنَا فَاسْتَكْبَرُوْا
وَكَانُوْا قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَاۗءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوْٓا اِنَّ
هٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوْسٰٓى اَتَقُوْلُوْنَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاۗءَكُمْ ۭ اَسِحْرٌ
هٰذَا ۭ وَلَا يُفْلِحُ السّٰحِرُوْنَ ﴿٧٧﴾ قَالُوْٓا اَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاۗءَنَا
وَتَكُوْنَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاۗءُ فِي الْاَرْضِ ۭ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿٧٨﴾

71 — Onlara Nuh'un haberini oku. Hani (Nuh), kavmine «Ey kavmim! Eğer benim (aranızda) durmam ve size Allah'ın ayetlerini hatırlatmam, size ağır geldiyse ben yalnız Allah'a dayanıp, güvenirim. Siz de ortaklarınızla beraber toplanıp, yapacağınızı kararlaştırın. (Sonra) işiniz başınıza dert olmasın. Bundan sonra hükmünüzü bana uygulayın ve bana mühlet de vermeyin» demişti.

72 — «Eğer yüz çeviriyorsanız, ben sizden bir ücret istemedim. Benim ecrim Allah'tan başkasına ait değildir ve ben müslümanlardan olmakla emrolundum».

73 — Yine onu yalanladılar. Biz de hem onu hem de gemide onunla beraber bulunanları kurtardık ve onları halifeler kıldık. Ayetlerimizi yalanlayanları da boğduk. Bak ki uyarılıp da (söz dinlemeyenlerin) sonu nasıl oldu?

74 — Sonra onun ardından kendi kavimlerine peygamberler gönderdik. Onlar apaçık mucizeler getirmişlerdi. Fakat daha önce onu yalan saymaları nedeniyle inanmadılar. İşte biz haddi aşanların kalplerini böyle damgalarız.

75 — Sonra onların ardından Musa ile Harun'u mucizelerimizle Firavun ve kavmine gönderdik. Fakat onlar kibirlendiler ve günahkâr bir toplum oldular.

76 — Onlara katımızdan hakk geldiği zaman, dediler ki; «Bu kuşkusuz apaçık bir büyüdür».

77 — Musa; «Size hakk geldiğinde onun için böyle mi diyorsunuz? Bu bir sihir midir? Oysa sihirbazlar iflah olmazlar» dedi.

78 — Onlar; «Siz ikiniz bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan çevirmek ve yeryüzünde büyüklük sizin olsun diye mi bize geldiniz? Biz ikinize inanacak değiliz» dediler.

(71) *«Onlara Nuh'un haberini oku...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Nuh (a.s), Hz. Adem'den (a.s) sonra zikredilen ikinci peygamberdir. Hz. Adem'den sonra gelen ilk peygamber Hz. Nuh'un (a.s) dedesi Hz. İdris, ikincisi ise odur. İmam Müslim'in Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği *Şefaat Hadisi*'nde, Hz. Nuh'un rasûllerin ilki olduğu, ondan sonra gelenlerin ise nebi oldukları sâbit olmuştur. Bazıları *Şefaat Hadisi*'ni tevil ederek, Hz. Adem ile Hz. İdris'in *rasûl* olduklarını isbat etmeye çalışmışlardır. Bazıları da *«Nuh»* isminin, Hz. İdris'in adı olduğunu, atalarının Ya'reb, Mehlail, Kaynan, Enuş, Şit ve Adem şeklinde sıralandığını iddia etmişlerdir. Bu sıralama tarih kitaplarında ve Tevrat'ın Tekvin Kitabı'nda kayıtlıdır. Ancak ben bu sıralamanın ortaya konulmasından kuşku duymaktayım. Çünkü kanaatime göre Hz. Nuh ile Hz. Adem arasında, adı geçen bu kişilerden daha fazlası olmalıdır. (1)

Burada bir noktaya, yani Ehl-i Sünnet'in *Akaid* kitaplarında yer alan şu hususa dikkatlerinizi çekmek isterim: İlk peygamber Hz. Adem, ikincisi Hz. Şit (Şis), üçüncüsü Hz. İdris, dördüncüsü ise Hz. Nuh'dur.

Hz. Nuh'un zikri, Kur'an'da mevzu olarak 43 yerde geçmektedir:

(1) Abdülvehhab Neccar, Kısas'ul-Enbiya, sh: 30.

Sure Adı :	Ayet no :	Kaç defa :
Alu İmran	22	1
Nisa	163	1
En'am	84	1
A'raf	59-69	2
Tevbe	70	1
Yunus	71	1
Hud	25, 32, 36, 42, 45, 46, 48, 89	8
İbrahim	9	1
İsra	3,178	2
Meryem	58	1
Enbiya	76	1
Hac	42	1
Müminun	23	1
Furkan	37	1
Şuara	105, 106, 107	3
Ankebut	14	1
Ahzab	7	1
Saffat	75, 79	2
Sad	12	1
Mümin	5, 31	2
Şura	13	1
Kaf	12	1
Zariyat	46	1
Necm	52	1
Kamer	9	1
Hadid	26	1
Tahrim	10	1
Nuh	1, 16, 21	3

Hz. Nuh'un (a.s) kıssası en uzun olarak A'raf, Hud, Mü'minun, Şuara, Kamer ve Nuh surelerinde geçer.

HZ .NUH'UN KISSASI

Hz. Nuh (a.s) 950 sene sürekli kavmini imana davet etmiş. ancak buna rağmen kavminin çoğu iman etmeye yanaşmamıştır. Allah Teâlâ en sonunda, *«İman edenlerden başka, kavminden iman eden olmayacaktır»* diye bilidrince, Hz. Nuh da Allah'a yönelerek, *«Ey Rabim! Yeryüzünde kafirlerden kimseyi bırakma»* diye bedduada bulundu. Allah Teâlâ da ona bir gemi yapmasını emretti ki böylece onun ve onunla iman edenlerin boğulmaktan kurtulmalarına aracı olsun. Hz. Nuh (a.s) o gemiyi yaparken halk onun yanından geçer ve onunla alay ederlerdi. O da onlar ve onların ahmaklıklarıyla alay ederek cevap verirdi. Hz. Nuh (a.s) geminin yapımını bitirdikten sonra Allah'ın va'di tahakkuk etti. Ve onunla Rabbi arasında Tufan emrinin başlangıcına delâlet eden alâmet Hz. Nuh'a göründü. Bu alâmet, Hz. Nuh'un evinin fırınından suyun fışkırmasıydı. İşte o zaman Allah, ona aile efradını ve her hayvandan, kuş ve vahşi olanlarından birer çift almasını, ancak karısını bırakmasını söyledi. Ayrıca kavminden iman eden kimseleri de gemiye almasını emretti. Sayıları çok azdı (Bazı rivayetlerde 6, bazı rivayetlerde ise 40 kişiydiler). Aralarında bir tek kadın bulunuyordu. Onlar gemiye bindikten sonra, göğün kapıları açıldı, arzın pınarları fışkırdı. Öyle ki sular gemiyi sardı. Hz Nuh (a.s) insan ve hayvanların hepsi boğuluncaya değin ve Allah'ın dilediği kadar gemide kaldı. Sonra gemi *Ararat* dağlarından *Cudi* üzerine oturdu. Hz. Nuh (a.s) gemiye binerken uzakta bulunan oğluna seslenerek, *«Ey oğul! Bizimle beraber sen de gemiye bin. Kafirlerle birlikte olma»* dedi. Ancak o babasının çağrısına kulak asmadı. Çünkü babasının doğru söylediğine güvenmiyordu. Bu yüzden *«Ben bir dağa sığınırım. O da beni sulardan korur»* dedi. Ancak helak oldu. Allah Teâlâ Hz. Nuh'a (s.a) aile efradını kur-

taracağına dair söz vermişti. Hz. Nuh *«Ya Rabbi! Oğlum da benim ailemdendir. Senin va'din de haktır. Sen hakimlerin hakimisin»* diyerek, oğlunun kurtulması için Allah'a yalvardı. Allah Teâlâ ise cevap olarak, *«Hayır, o senin ailenden değildir. Bilmediğin şeyi istemeye hakkın yoktur»* diyerek onu uyardı. Bu yüzden Hz. Nuh (a.s) özür diledi, Rabbinden mağfiret ve rahmet diledi.

Gemi Diyarbakır'da veya Ararat dağlarından Cudi üzerinde durdu. Gemidekiler çıktılar. Allah onlara bereket ihsan etti. Çoğaldılar, yeryüzünü doldurdular. Ancak Hz. Nuh'u öz çocuklarından başka, onunla beraber olanların hiçbiri üremedi. Çünkü Allah Teâlâ, *«O'nun zürriyetini baki kalanlar kıldık»* (Saffat : 77) diye buyurmuştur.

TUFAN KAPSAYICI MIYDI?

Bazı alimlere göre *Nuh Tufanı* yeryüzünün her tarafına yayılmıştır. Nitekim bazı jeoloji bilginleri, *«Dağların tepelerinde yaptığımız kazılarda, sadece suda yaşayabilen hayvanların fosillerini buluyoruz. Bu da Tufanın o dağı kapsadığını gerektirir. Hatta bu tufanın birkaç kez koptuğunu gösterir. Çünkü bu fosillerin hayatı ihtilaflıdır. Dolayısıyla Nuh Tufanı'nın bu tufanlardan biri olmasında herhangi bir kuşku yoktur»* demektedirler. *«Sadece onun zürriyetini (tufandan sonra yaşayanlar ve) baki kalanlar kıldık»* ayeti de bunu göstermektedir.

Bir gruba göre de, *Nuh Tufanı* genel değil de sadece Hz. Nuh (a.s) ve kavminin bulundukları yöreyi kapsamış olan bir su baskınıdır. Arzın diğer bölgelerine ise ulaşmamıştır.

Kısaca Tufan'ın genel olması açık bir nassa, kesin olan bir delile dayanmamaktadır.

Kur'anda'da bu hususla ilgili olarak anlatılanlar şunlardır:

Hz. Nuh'un (a.s) kavmi kafir olup, isyan ettiler. Allah da onları Tufan sebebiyle boğdu ve Hz. Nuh (a.s) ile beraber gemide olanlar kurtuldular. Sonunda Allah Hz. Nuh'un (a.s) zürriyetini yüryüzünde baki kalanlar olarak kıldı. Yani buna göre *Tufan*'ın genel olması da, bölgesel kalması da ihtimal dahilindedir. Abdulvehhab Şaranî: «*Bence Tufan bölgeseldir. Çünkü daha o zamanlar insanoğlu yerküresinin her yerine yayılmamıştı. Onlar sadece Tufan'ın vukûbulduğu bölgede bulunuyorlardı. Onlar helâk oldular. Hz. Nuh (a.s) ile zürriyeti ise baki kaldılar*» demektedir.

Soru — Hz. Nuh'un (a.s) çocuklarının günahı ne idi ki, onlar da günahkâr atalarıyla birlikte helak olmuşlardır?

Cevap — Sünnetullah'a göre, Allah Teâlâ'nın intikamı sadece zalimleri yakalamaz. Zalimlerin çocukları da kendileriyle birlikte helak edilir ki, bunu görüp azapları daha da artsın. İşte bu yüzden Allah Teâlâ onların hepsini helak etmiştir. Yine bizler her gün, çocukların çeşitli hastalıklar dolayısıyla öldüklerini görürüz. Bu o çocuklar için —herhangi bir günahlarından dolayı— verilmiş bir ceza değildir. Bu, sebebin meydana gelmesi durumunda, müsebbibin de meydana gelmesi kabilindendir. İşte o sebepler hastalıklardır. Hastalıklar ise bir nev'i Allah'ın askerlerindendir. Nitekim «*Rabbimin ordularını Allah'tan başkası bilemez*» (Müdessir : 31) ayeti de buna işaret eder.

Yine bizler depremlerin insanları ayırmaksızın nelere yol açtıklarına şahit oluyoruz. Öyle ki yer tüm oturanlarıyla beraber batar. Nitekim Amerika'nın Sanfransisko vilayetinde vukubulan meşhur bir depremde böyle olmuştur. Günümüzde de bu tür depremler olmaktadır. Meselâ, 1923'te Japonya yerle bir olmuştu. Yine İtalya'da Vezüv gibi volkanik dağlar patladığında, yakın çevredeki tüm yerleşim bölgelerini altına aldı ve hepsini helak etti.

NUH GEMİSİ NERDEDİR?

Soru — Hz. Nuh'un gemisinin oturduğu *Cudî* nerede bulunmaktadır?

Cevap — Bu dağ, Mardin İli'nin Cezire kasabası yakınındaki Cudî dağıdır. O Ermeniye dağlarıyla bitişiktir. Nitekim *«Kamus»* sahibi *«Cudî, Cezire'debir dağın adıdır. Hz. Nuh'un gemisi o dağın üzerine oturmuştu. Tevrat'ta bu dağın adı «Ararat» olarak geçmektedir»* diyor. (Yani ülkemizin doğusuna düşen ve *Ağrı Dağı* denilen yer)

Soru — Hz. Nuh'un gemisinin büyüklüğü ne kadardır?

Cevap — Geminin büyüklüğü, hacmi ve boyu Kur'an'da bildirilmemiştir. Sadece dolu levhalar ve kazıklara malik bir gemi şeklinde vasıflandırılmıştır. Geminin büyüklüğü Tevrat'ta zikredilmiştir. Fakat en doğrusunu yine Allah bilir.

KEN'AN NUH'UN GERÇEK OĞLU MUDUR?

Soru — Hz. Nuh'un (a.s) oğlu Kenan hakkında vukûbulan olayın gerçeği nedir? O Hz. Nuh'un gerçek oğlu mudur?

Cevap — İbn Abbas, İkrime, Said bin Cübeyr ve Dahhâk'a göre Kur'an, onun Hz. Nuh'un (a.s) gerçek oğlu olduğuna zahiren delâlet eder. Kur'an'ın *«O senin ailenden değildir»* demesi, oğlunun müslüman olmadığını gösterir. Çünkü kurtuluş sadece Hz. Nuh'un mümin olan aile bireyleri için söz konusudur. Hz. Nuh (a.s) *«Seni ve aileni kurtaracağım»* ayetine dayanmış, ancak kurtuluşun şartı olan imanı unutmuştu. Bu yüzden, *«Oğlum benim ailemdendir, senin de va'din haktır...» dedi.* Fakat küfrün bu vasfı (aile bağını) kaldırdığını o an unuttu.

Hasan Basrî ve Mücahid'e göre, o genç Hz. Nuh'un üvey oğludur. Hanımının çocuğu olduğu ve evinde büyüdüğü için Hz. Nuh (a.s) ona *«oğlum»* diye hitabetmiştir. Yoksa Kenan bir kafirdi. Hz. Nuh (a.s) onun kendi evinde bulunmasının aile efradı içinde kabul edilebilmesi için yeterli olacağını sanmıştı. (1)

Bazılarına göreyse, o çocuk zinadan olmuştu ama Hz. Nuh (a.s) bunu bilmiyordu. Nitekim *«O senin ailenden değildir»* ayeti de buna işaret eder (1). Ayrıca Allah Teâlâ kafirlere Hz. Nuh'un (a.s)ve Hz. Lut'un (a.s) hanımlarını misal olarak vermiştir: *«Bunlar kullarımızdan iki salih kulun (nikâhı) altında idiler. Onlara ihanet ettiler. Kocaları Allâh'tan onlara gelen hiçbir şeyi savamadılar. (Onlara): «Girenlerle birlikte siz de cehenneme girin»* denildi». (Tahrim: 10).

Bu görüşe karşı çıkan ve kabul etmeyenler şu görüşü öne sürmektedirler *«Peygamberlerden hiçbirinin hanımı zina edemez. Çünkü bu peygambere izafe edilmiş bir âr olur».*

Ancak bu görüşü öne süren kimseler, küfrün zinadan daha şiddetli bir günah olduğunu herhalde unutmuş olmalılardır. Allah Teâlâ'nın Nuh'un (a.s) hanımını misal olarak zikretmesi küfür hususundadır. En büyük günahları işleyen bir kimseye diğer günahlar daha kolay gelir. Ancak ben burada o çocuğun zinadan olduğunu söylemek istiyor değilim. Ben sadece peygamber hanımlarının ismeti meselesini tartışıyorum. (2)

---

(1) Bu görüş bâtıldır. Çünkü İbn Abbas'tan sahih bir senetle, **«Hiçbir peygamberin hanımı zina edemez»** hadisi rivayet olunmuştur. (Hazin, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 329)

(2) Abdülvehhab Neccar, Kısas'ul-Enbiya, sh: 38.

HZ. NUH VE TUFAN HAKKINDA KUR'AN İLE TEVRAT ARASINDA MUKAYESE

Hz. Nuh (a.s) ve Tufan ile ilgili olaylar Tevrat'ta çok geniş ifade edilmesine karşın, Kur'an'da anlatılanlara ters düşmektedir. Ayrıca Tevrat, Kur'an'da sözkonusu edilen birtakım hususlara değinmemiştir.

1. Tevrat, Hz. Nuh'un (a.s) oğlu Kenan ile arasındaki meseleye değinmemişken, Kur'an değinmiştir. Tevrat'ta sadece Hz. Nuh'un (a.s) Sam, Ham ve Yafes adlı oğullarının adları geçmektedir.

2. Tevrat, yine Hz. Nuh'un (a.s) hanımı ile arasındaki meseleye değinmemiştir. Yani Tevrat, Hz. Nuh'un (a.s) kafir bir hanımı olduğundan ve kavmi ile birlikte onun da helak olduğundan hiç söz etmemektedir. Tevrat'ta sadece Hz. Nuh'un (a.s) hanımına, müminlerle birlikte gemiye binmesini söylediği, onun da gemiye binerek kurtulduğu bildirilmektedir. Ancak Tevrat'taki ibare, Hz. Nuh'un (a.s) kafir bir hanımı olmadığı anlamına gelmez. Çünkü iki hanımının olması muhtemeldir. Dolayısıyla biri kafir idi ve helak olmuştur, diğeri de mümindir, kurtulmuştur.

3. Kur'an Tufan'ın tüm yeryüzünü kaplandığından söz etmemişken, Tevrat bu hususa değinerek, suyun yüksekliğinin 15 zira'ya kadar çıktığını, insan, vahşi hayvanlar, kuşlar hatta sinekler dahil olmak üzere tüm canlıların öldüğünü söylemektedir. Buna karşın Kur'an, sadece Hz. Nuh'un (a.s) kavmi ile hanımının helak olduğunu söylemekte ve tüm yeryüzünü suların kapladığından, suyun yüksekliğinin 15 zira'ya kadar çıktığından bahsetmemektedir. (1)

(1) Abdülvehhab Neccar, Kısas'ul-Enbiya, sh: 42 - 44.

«Onlara Nuh'un haberini oku» ifadesinde geçen kimseler (onlar), ister Mekkelileri kapsasın, isterse kapsamasın, kastedilen yeryüzündeki tüm kafir ve müşriklerdir. Onlara bu haberin bildirilmesinin nedeni, Allah'a iftira eden kimselerin hiçbir zaman felaha kavuşamayacaklarını, aldıkları lezzetin geçici olduğunu, sürekli ve ebedî şekavet ve şiddetli azabın kenarında bulunduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca Hz. Nuh'un (a.s) olayında, Hz. Peygamber'in (s.a) karşısındaki kavmin küfür ve inattaki ısrarları gibi bir inat ve ısrarın söz konusu olduğu belirtilmek istenmiştir. Bu olayın kendilerine anlatılması sırasında, belki küfürde ısrar etmekten vazgeçebilirler, serkeşlikleri biraz kırılabilirdi. Yine umulur ki, Hz. Peygamber'den (s.a) bu olayı işiten bir kimse onun risaletinin doğru olduğuna kani olarak, iman eder. Çünkü Hz. Nuh'un (a.s) kıssasına daha önceden vâkıf olmuş olabilirler ve böylece onun bu haberi hiç kimseden dinlemediğine, hiçbir kitap okuyarak ondan yararlanmadığına ve sadece bunu vahy yoluyla aldığına inanarak Hz. Muhammed'i (s.a) tasdik edebilirlerdi.

«Makamî» lafzı, *«Benim nefsim»* anlamına gelebileceği gibi, mim'li mastar olarak *«Benim (aranızda) durmam»* anlamına da gelebilir. Yani *«Sizin aranızda 950 yıl gibi uzun bir süre ikamet etmem size ağır geldiyse. .»* Bu sözün Hz. Nuh'un (a.s) ömrünün sonunda söylemiş olması mümkündür. Ayrıca bu ifadeyle Hz. Nuh'un (a.s) onları Allah'a çağırmak için kıyam etmesi de kastedilmiş olabilir. Çünkü hatip, va'zettiği topluluğun arasında durarak va'zeder ve bu muhataplarına sözlerini işittirebilmek bakımından daha makul ve daha uygundur. Nitekim rivayet olunduğuna göre, Hz. İsa'da (a.s), oturarak kendisini dinleyen havarilere, sürekli ayakta durarak va'zederdi. Yine Hz. Peygamber de (s.a) çoğu zaman minberde ayağa kalkar ve oturan cemaata va'z ve nasihatta bulunurdu.

«Şayet Allah'ın, O'nun birliğini isbat ve üzerinde bulunduğu-

nuz şirki iptal eden ayetleriyle sizi uyarmam, sizlere ağır geldiyse, başkasına değil, sadece Allah'a tevekkül ederim. O zaman dilediğinizi yapabilirsiniz. Yapacağınızı yapın, tüm ortaklarınızı çağırın ve bana karşı koyun»; yani Hz. Nuh (a.s) onlara azimli ve kararlı olmalarını, tüm imkânlarını bir araya getirip, kendisini helak etmeye hazırlanmalarını söylüyor. Böyle bir araya getirip, kendisini helak etmeye hazırlanmalarını söylüyor. Böyle bir konuşma, Hz. Nuh'un (a.s) Allah'a ne denli güvendiğini, Allah'tan başka, düşmanlarına zerrece değer vermediğini ortaya koymaktadır. Yoksa Hz. Nuh (a.s) gerçekten onlara, *«Bana böyle karşı koyun»* demek istememiştir. Yani onun demek istediği, yapacakları işin ne olduğunun kendilerine kapalı olmamasıdır.

«Gumme» kelimesi *-kapalılık-* anlamına gelir. Nitekim Vail bin Hacer hadisinde, *«Allah'ın sözlerinde ğumme (kapalılık) yoktur. Onlar açıktır»* diye buyurulmuştur. Ayet ile de kastedilen Hz. Nuh'un onları, kendileri açısından meseleyi kapalı kılacak şeylere kalkışmaktan nefyetmesidir. Bu bakımdan mânâ, *«Yapacağınızı açıkça yapın ve bana açıkça meydan okuyun»* şeklindedir. Yani durumunuz kendinize kapalı olmasın. Benim size ağır gelen nefsimin ve sizi Allah'ın ayetleriyle uyarmamın ağırlığından, beni yok etmek suretiyle kurtulabilirsiniz. O yapmayı istediğiniz işi, benim üzerimde gerçekleştirin ve bana hiç süre de tanımayın.

Müfessirlerden bazıları *ğumme-* ile ilk mânânın, emir ile geçenlerin ve nehy ile de istişare etmenin kastedildiği görüşündedirler. Yani, *«yapacaklarınızı ortaya koyun, sonra da o hususta istişare edin»*. Ancak bu yorum gerçekten uzaktır. Çünkü üzerlerine delâlet eden her iki hususta net değildir.

(72) *«Eğer yüz çeviriyorsanız...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, benim uyarılarımdan yüzçevirmeyi sürdürecekseniz veya yaptığıma vâkıf olduktan sonra ve beni tanıdıktan sonra yüz çevirirseniz iyi bilin ki, *«Bu uyarı karşılığında sizlerden herhangi bir ücret istemiş değilim.»* Ki bu ücret beni tamahkârlıkla itham etmenize veya size anlatılanın kendinize ağır gelmesinden ötürü benden yüz çevirmenize bahane olmasın.

TEBLİĞ ÜCRETSİZDİR

«Benim ecrim Allah'tan başkasına ait değildir» cümlesi ilk mânâda önceki cümleyi tekîd etmekte, ikinci mânâya göreyse, Hz. Peygamber'in onların ücretine muhtaç olmadığını ortaya koymaktadır. Yani, ben va'z ve nasihat karşısında ücretimi sadece Allah'tan isterim. O bana bu yüzden sevab bağışlayacaktır. İster iman edin, isterseniz etmeyin, *«Ben müslümanlardan olmakla emrolundum»;* yani müslümanlardan sayılmakla emrolundum. O müslümanlar ki dini tebliğ etmek karşılığında bir şey istemezler ve din vasıtasıyla dünyayı taleb etmezler. Bazılarına göre, burada *«İslâm»* ile kastedilen, teslim olmak ve itaat etmektir. Yani Allah'ın hikmetine teslim ve O'na iman edenlere dahil olmakla emrolundum. O'nun emrine karşı gelmem ve O'nun dışında kimseden bir şey istemem.

Bu ayetlerden anlaşıldığına göre Hz. Nuh (a.s) insanları iman ve İslâm'a davet etmek hususunda hiçbir zaman kusur etmemiş ve bu konuda doruk noktaya çıkmıştır.

(73) *«Yine onu yalanladılar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Nuh (a.s) onlara itiraz etme imkânı bırakmadığı halde onlar yalanlamalarında ısrar ettiler. Biz de O'nu ve O'nunla beraber olanları, boğulmaktan veya kafirlerin elinden kurtardık.

Hz. Nuh (a.s) ile beraber olan müminler, meşhur bir rivayete göre kırk erkek, kırk kadındı. Bazıları daha az rakamlar vermektedirler.

«Onları halifeler kıldık ve yalanlayanları da boğduk»; yani geriye sadece müminler kaldı. *«Bak ki uyarılıp da (söz dinlemeyenlerin) sonu nasıl oldu?»;* yani onların yalanlamada ısrar etmeleri halinde kendilerini öyle bir duruma getirdi ki artık korkutma bile onlar üzerinde bir etki yapmaz oldu, onlara uyarılar hiçbir yarar sağlamadı.

Allah Teâlâ'nın sünnet-i ilâhisi şu şekilde cereyan eder: O bir kavmi helak etmeyi murad ettiğinde, önce onlara bir peygamber gönderir. O peygamber de onları Allah'ın azabıyla korkutur. Çünkü korkutulan bir kimsenin artık mazereti kalmaz.

Rağıb el- İsfahanî buradaki, *«Fenzur»* (Bak) ifadesinin gözle veya basiretle bakıs olduğunu söylemiştir. Hasan Basrîye göre de bu ifade, basiretle bakmak anlamındadır.

Bu ayet, Hz. Nuh (a.s) kavminin başına gelen korkunç olayı ortaya koymak, Hz. Peygamber'i (s.a) yalanlayanları korkutmak ve ona teselli vermek için nazil olmuştur. Ayetin mânâsı, *«Allah'ın haberini verdiği olaydan ibret al»* şeklindedir. Çünkü ne Hz. Peygamber (s.a) ne de uyarılan kimseler, Hz. Nuh'un (a.s) kavminin başına gelen felâketi görüp, seyredemezler, onu göremezler. Zira hem zaman hem de mekan ayrılığı vardır.

(74) *«Sonra onun ardından kendi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Onun» zamiri Hz. Nuh'a racidir. Peygamberlerin her birisi kendi kavmine gönderilmiştir. Bu ayet, hiçbir peygamberin tüm

insanlığa peygamber olarak gönderilmediğine işaret etmektedir. Bu, sözün zahirinin *«Tüm insanlığa gönderilmek vasfının* sadece Hz. Muhammed'e (s.a) mahsus olduğunu ve Hz. Peygamber'in (s.a) bundan istisna edildiğini göstermektedir. Hz. Nuh'tan sonra gönderilen hiçbir peygamber için, bu durum sâbit olmamıştır.

NUH'UN PEYGAMBERLİĞİ UMUMİ MİDİR?

Hz. Nuh'un (a.s) tüm insanlığa mı, yoksa yeryüzünün bir bölgesine mi gönderildiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Nitekim Tufan'ın tüm yeryüzünü kaplayıp, kaplamadığı hususundaki ihtilaf da, bu ihtilaf üzerine hamledilmektedir. Birçok ayet ve hadislerin zahirinden anlaşıldığına göre Tufan hadisesi, sadece Hz. Nuh'a karşı gelenlerin ve onu yalanlayanların üzerinde kopmuştur. İbn Atiyye, *«Müdekkikler nazarındaki görüş budur»* demektedir. Yeryüzünde yaşayan insanların çoğu, Tufan'ın umumiliğini inkar etmektedirler. Hz. Nuh'un tüm insanlığa peygamber olarak gönderildiği şeklindeki görüş, tüm insanlığa sadece Hz. Peygamber'in (s.a) gönderildiği ve bunun sadece onun özelliği olduğu şeklindeki görüşle çelişmemektedir. Çünkü burada, husus ile umum arasında bulunan bir umum kastedilmektedir. Mutlak umum, yani tüm insanlığa gönderilme olayı sadece Hz. Peygamber'e mahsustur ve bu kıyamete kadar bu şekilde sürecektir. Hz. Nuh'un (a.s) risaletine gelince, onun durumu kendisinden önceki peygamberlerin özellikleriyle, Hz. Peygamber'in (s.a) kıyamete kadar sürecek olan umumu arasındadır. Bazıları ise, Hz. Nuh'un (a.s) peygamberliğinin özel olduğunu söylemekle birlikte, Tufan hadisesinin genel olduğunu söylemişlerdir.

Allah Teâlâ'nın cinayet işlememiş bir kimseyle, cinayet işleyen bir kimseyi birlikte helak etmesine gelince, bunda bir beis yoktur. Çünkü bu, O'nun mülkündeki tasarrufdur. Allah yaptığından sorguya çekilemez.

Sonuç olarak, Hz. Nuh'un (a.s) risaleti umumidir. Çünkü yeryüzünde Tufan'dan sonra Hz. Nuh ile beraber olanlardan başka, hiç kimse kalmamıştır. Dolayısıyla Hz. Nuh ile onun beraberindekiler yeryüzündeki yegâne insan topluluğu olmuş olurlar. Bu bakımdan onun risaletinin umumiliği ile Hz. Muhammed'in (s.a) risaletinin umumiliği arasındaki fark belirgindir. Çünkü Hz. Muhammed'in risaleti, başta da, sonda da geneldir. Bu yorum üzerinde düşünülmelidir. En doğrusu Hz. Muhammed'in risaletinin genel oluşu meselesinde, bunun kendisinden sonra kıyamete kadar devam edeceği yönünü ele almaktır. Zira bu husus ne Hz. Nuh'tan önce ne de sonra hiçbir peygamber için söz konusu olmamıştır. Her peygamber kendi kavmine mucizelerle, doğruluklarına delâlet eden delillerle gelmişlerdir. Yani her peygamber bir mucize iledeğil, aksine birkaç mucize ile gönderilmiştir. Şeyhülislam Ebussuud Efendi; *«Bir tek mucize ile gönderilmek irade edilmemiştir. Aksine birçok mucize ile gönderilmek irade edilmiştir»* demektedir. Çünkü iki çoğul siga karşı karşıya geldiklerinde, bir çoğuldan bir ferdin, diğer çoğuldan bir ferde tekabül etmesi, ancak *«Cau»* ile *«Hum»* zamirlerinde söz konusudur. Yani peygamberlerden her biri kavimlerinin her ferdine gönderilmişlerdir. Ve yanlarında da birçok mucize ile gelmişlerdir.

«Fakat daha önce, onu yalan saymaları nedeniyle inanmadılar» ifadesi, onlar daha önceki imansızlıklarını ortaya koymaktadır. Yani her zaman çok inatçı olduklarından dolayı, hiçbir zaman imanları sahih olmamıştır.

«Daha önce onu yalan saymaları» cümlesiyle kastedilen, tüm peygamberlerin getirmiş oldukları asıl ve füru' ile ilgili her şeydir. Onların *«iman etmelerinden»* maksat, tüm olanlardan sonra yine ısrar etmeleridir. *«Daha önceki yalanlamaları»* ile peygamberlerin geldiği andan, inat ve ısrar ettikleri zamana kadar geçen

süredeki yalanlama kastedilmektedir. Bu yorum, Allah Teâlâ'nın onların durumları ile ilgili irad ettiği kıssaya dayanmaktadır. Nitekim Nuh kavminin kıssası da buna işaret etmektedir. Bu ayette iman etmeyişlerini, bizzat maksudu kıldığı gibi, yalanlamalarını bizzat maksudu kılmamıştır. İşaret edilmiştir ki yalanlama açıklamaya muhtaç değildir, ancak onları kabule zorlayan mucizelerin mütevatir bir şekilde gelmesinden sonra iman etmeyişleri açıklamaya muhtaçtır. Eğer burada hikâye edilen o kavimlerin bütün halleri ise, onların iman etmeyişlerinden maksat, peygamberlerinin gelişlerinden başlayarak ısrar ettikleri küfürdür. Sıla cümlesinden anlaşılıyor ki iman etmeyişleri ile kastedilen, peygamberleri gelmezden önceki küfürleridir. Bu takdirde «*Mevsul*» den, Tevhid ve değiştirilmesi muhal olan gerçekler gibi tüm peygamberler tarafından ümmetlerin çağırıldığı şer'î esaslar kastedilmektedir. Onları bunu yalanlamalarının mânâsı; Peygamberler gelmezden önce onların, bunu hiçbir zaman dinlemediklerinden dolayı, cahiliyye ehli oldukları zamandaki durumlarıdır. Aksine her kavm, adeta bunu daha öncekilerin hayatta kalanlarından dinliyorlar ve yalanlıyorlar gibi bir konumdadır. Dolayısıyla sonra onların peygamberlerin gelişini müteakip durumları, önceki durumları gibi olmaktadır. Sanki onlara hiç peygamber gönderilmemiş gibidir.

Bazı müfessirlere göre, ayet ile onların kendilerine gönderilen pyegamberlerden hiç yararlanmadıkları anlatılmak istenmiştir. Yani cahiliyye ehli olmaları bakımından, peygamberlerin gelişinden sonraki halleri, daha öncekinden farksızdır. Ancak ilk yorum daha uygundur.

«*İşte biz haddi aşanların kalplerini böyle damgalarız*»; yani küfür ve inatla bilinen sınırları aşanların kalblerini böyle damgalarız. Bu yüzden onların kalblerini hakkı kabul etmekten menederiz, doğru yola gitmelerini engelleriz. *Netbau'* fiili *-tab'-* kökün-

den gelmektedir. Bu kök, *«kirletme»* anlamında da kullanılmıştır. Mutezile, *Tab'* lafzının Kur'an'da geçtiği her yerde, Allah'a nisbet edildiği takdirde *«Mahrum etmek»* mânâsında kullanıldığını öne sürmüştür. Elbette bu, kendi görüşlerine uygun bir yorumdur. Bu bakımdan Zemahşerî *Keşşaf* adlı tefsirinde, *«Bu kelimenin onların inatlarından kinaye olduğunu»* söylemiştir. Çünkü inat eden bir kimseyi Allah Teâlâ mahrum eder ve onu tevfikten alıkoyar. O'nu lütfundan uzaklaştırır ve böylece kalbinin üzerine pas ve tab'ı, kat be kat yükleyinceye değin devam eder.

(75) *«Sonra onların ardından Musa ile...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Onların ardından»; yani o peygamberlerden sonra Musa ve büyük kardeşi Harun'u, Firavn ve topluluğuna peygamber olarak gönderdik. Allah Teâlâ'nın tüm peygamberler içinde Hz. Musa ile Hz. Harun'un adını özellikle belirtmesi, kıssalarının pek önemli olduğuna delâlet eder.

«Meleihi» tabiri Firavn'un efradı, eşrafı ve ileri gelenleri anlamındadır. Onların kısaca zikredilmesinin nedeni, onların maslahatları ve önemli meseleleri çözmekte nirengi noktasını teşkil etmeleridir. Meydana gelen olaylarda, tüm kavim onlara başvuruyordu. Bazı müfessirler burada *«Mele»* ile Firavn'un kavminin kastedildiğini söylemektedirler.

Allah Teâlâ, Hz. Musa ile Hz. Harun'u, A'raf suresinde açıklanan mucizelerle göndermişti. Fakat Firavn ve kavmi gurura kapıldılar, gözlerini benlik kör etti. Kendilerini Hz. Musa'ya tâbi olmaktan daha üstün gördüler. Hz. Musa ile Hz. Harun onlara gelerek, risaleti tebliğ ettiklerinde, onlar büyüklenerek gurura kapıldılar. Firavn Hz. Musa'yı küçümseyerek, *«Sen küçük bir çocuk-*

ken seni aramızda büyütmedik mi? Sen ömründen birkaç yıl aramızda kalmadın mı?» dedi.

«Fakat onlar kibirlendiler ve günahkâr bir toplum oldular»; yani onlar büyük günah işlemekte olan bir kavimdi.

(76) *«Onlara katımızdan hakk geldiği...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar inatlarının aşırılığından ve gururlarından ötürü, *«Bu kuşkusuz apaçık bir büyüdür»* dediler. Yani bunun bir sihir olduğunda kuşku yoktur. Benzerleri arasında bu husus apaçık görülmektedir. *«Mübîn»* kelimesi *«Ebane»* maddesinden gelir ve *«zahir olmak, görünmek»* anlamındadır, *«izhar etti, gösterdi»* değil *«Hâzâ»* kelimesi ise, kendilerine gelen hakka işaret etmektedir. Birçok müfessirin dediği gibi o, hak mucizelerdir. Ayetteki ibarenin sevki, *hâzâ*'nın yerine zamirin gelmesini gerektirirdi. Ancak *hakk*'ın, herkes katında açık olduğuna işaret etmek için, zamir yerine ism-i işaret getirilmiştir. *Hakk*'ın gelmesi, mecaz itibariyledir. Bu da, hakk'ın çok açık olduğuna, çok berrak bir şekilde göründüğüne işarettir. Yani aklı az olan bir kimseye dahi, *hakk* gizli değildir. Bu yorumlardan hareketle bazı müfessirler ayete şöyle bir mânâ vermişlerdir: *«Allah katından onlara hakk geldiğinde, onu tanımış olmalarına rağmen, 'Bu apaçık bir sihirdir' dediler».*

Ayette *«Sihr»* yerine *«Sâhir»* kelimesi de kullanılmıştır. Bu okuyuşa göre, sihirbaz anlamına gelen *«sahir»* ile Hz. Musa kastedilmiş olur. Çünkü onun eliyle onları aciz bırakan bir durum ortaya çıkmıştır.

(77) *«Musa. Size hakk geldiği zaman...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu cümle isti'nafî beyandır, yani mukadder bir sorunun cevabıdır.

Sanki şöyle sorulmaktadır : *«Musa onlara ne dedi?»*

Cevap: Musa onlara, *«Size hakk geldiğinde hep bu sihir mi dersiniz? Oysa sihirbazlar iflah olmazlar»* dedi. Yani bâtıl olan sihirden her bakımdan uzak bulunan hakk size geldiğinde ve siz ona vâkıf olduğunuz zaman hep *«Bu sihir midir?»* dersiniz.

Onlar *«Bu sihir midir?»* sözleriyle Hz. Musa'ya *sahîr* olduğunu ihsas etmeye çalışıyorlardı. Yoksa hakiki anlamda bunu soruyor değillerdi. Çünkü kesinlikle sihir olduğunu söylediler. Kesinlikle sihir olduğu söylenen bir şey için artık *«Bu sihir midir?»* şeklinde bir soru sorulmaz. Yani durumu apaçık olan, şânı ortada bulunan ve apaçık olan gözü gören bir kimsenin kuşku duymadığı bu hakk'a sihir mi diyeceksiniz? Oysa sihirbazlar hiçbir zaman iflah olmazlar.

(78) *«Onlar, size hakk geldiğinden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Litelfitena» fiili, geri çevirmek, döndürmek mânâsındadır. Yani onlar Hz. Musa ve Hz. Harun'a, *«Atalarımızın üzerinde bulunduğu dinden bizi geri çevirmek için mi bize geldiniz?»* dediler. *«Kibriya»* ise azamet ve riyaset demektir.

Allah Teâlâ'nın Hz. Musa ile Firavun arasındaki mücadeleyi oldukça yoğun biçimde Kitab'da zikretmesinin nedeni, onun kıssalar içinde en hayret verici olayları mündemiç olmasındandır. Firavun Hz. Musa'dan çok korkmasına rağmen ilâhî kader, onun Hz. Musa'yı elinde büyütmesini, kendisinden sakındığı kimseyi sarayında, sofrasında ve yatağında evladı yerine koyarak yetiştirmesini takdir buyurdu. Sonra o çocuk büyüdü. Allah Teâlâ, onu onların aralarından çıkartacak sebebi halkeyledi. Ona nübüv-

vet ve risaletini bahşetti. Onunla konuştu, onu Firavun'a peygamber olarak gönderdi. Hz. Musa (a.s) Firavun'u Allah'a itaate çağırdı, ona Allah'a kulluk yapması için davette bulundu. Firavun'un tüm azametine rağmen Allah Teâlâ, Hz. Musa'yı Firavun'a peygamber olarak gönderdi. Onun kardeşi Harun'dan (a.s.) başka yardımcısı yoktu. Firavun bunun üzerine infial gösterdi, böbürlendi boş bir gurura kapıldı, serkeş ve habîs nefsi isyana kalkıştı, alın damarları kasıldı. Hakkı olmayan bir makama göz dikti. Allah'a karşı isyan bayrağını çekip, azgınlık etti. İsrailoğulları arasındaki müminleri küçümsedi. Allah da peygamberleri Musa (a.s) ve Harun'u (a.s) korudu, onları inayetiyle himayesi altına aldı. Allah zaman zaman Musa'nın (a.s) eliyle mucizeler halkediyordu. Öyle ki bu mucizeler akılları şaşkınlıkta bırakıyordu.

Çünkü bu mucizelerin önünde hiçbir sihir, hiçbir çaba yarar sağlamıyordu. Bu mucizeleri ancak Allah tarafından desteklenen bir kimse getirebilirdi. Çünkü Allah Teâlâ bir ayetinde, *«Onlara gösterdiğimiz her mucize, bir önceki mucizeden daha büyüktür»* (Zuhruf : 48) buyurmuştur. Ancak buna rağmen Firavun ve efradı bu mucizeleri yalanlamaya, inkâr etmeye, inat göstermeye devam etti. Bunun sonucu olarak Allah Teâlâ da onlara azabını gönderdi. Hepsini bir sabahta ve bir kuşluk zamanında Kızıldeniz'de boğdu. Nitekim Kur'an'ın başka bir ayetinde de, *«Zulmeden bir kavmin sonu geldi. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur»* (En'am : 45) buyurulmaktadır.

Şeyhülislâm Ebussuud Efendi *«İrşad'ul-Akl'is-Selim»* adlı tefsirinde şöyle diyor

«Bu iki yerde de zamirin ikil (tesniye(olarak getirilmesi, gurur ve azamet taslamanın hem Hz. Musa'ya, hem de Hz. Harun'a karşı olduğundandır. Bunun nedeni, birini tasdik etmenin, diğerini de tasdik etmeyi gerektirmesindendir. İltifat ve onun için gelmek, şeriatı getiren kimsenin özellikleri olduğundan, bu sadece Hz. Musa'ya isnad edilmiştir.»

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ
قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّا أَلْقَوْا
قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ
لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ
وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾ فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلَىٰ
خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي
الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ
فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا عَلَى
اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾
وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ
وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ
قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ
رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَىٰ
قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾

79 — Firavun, «Bana bilgili olan her sihirbazı getirin» dedi.

80 — Sihirbazlar geldiğinde, Musa onlara, «Atacaklarınızı atıverin» dedi.

81 — Onlar (sihir aletlerini) atınca Musa dedi ki: «Sizin getirdiğiniz şey sihirdir. Allah onun bâtıl olduğunu mutlaka açığa vuracaktır, Çünkü Allah bozgunculuk çıkaranların işini düzeltmez».

82 — «Suçluların hoşuna gitmese de, Allah sözleriyle gerçeği açığa çıkaracaktır».

83 — Sonunda Musa'ya, kendi kavminden (genç bir) gruptan başka Firavun ve önde gelen çevresinin kendilerine bir fenalık yapacağından korktukları için kimse iman etmedi. Çünkü Firavun, gerçekten yeryüzünde kibirlenen bir zorba ve gerçekten çok aşırı gidenlerdendi.

84 — Musa, «Ey kavmim! Eğer Allah'a inanıyorsanız ve O'na teslim olduysanız, sadece O'na güvenip dayanın» dedi.

85 — Onlar da, «Biz Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz! Bizi zulme sapan bir kavm için bir fitne kılma» dediler.

86 — «Ve bizi rahmetinle o kafir topluluğundan kurtar».

87 — Biz de Musa ve kardeşine, «Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın ve evlerinizi namazgâh kılın. Namazları dosdoğru kılın. Müminleri müjdele (yin)» diye vahyettik.

88 — Musa, «Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun ve kavmine dünya hayatında ziynet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! İnsanları senin yolundan saptırmaları için mi (bunları verdin)? Ey Rabbimiz! onların mallarını yok et, kalplerini de şiddetle bağla ki, acıklı azabı görecekleri zamana kadar inanmasınlar».

(79 - 82) *«Firavun, Bana tüm...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya (a.s) karşı olan sihirbazların kıssasını A'raf, Taha, Şuara ve bu surede de zikretmiştir. Olay şu şekilde cereyan etmiştir: Lanetli Firavun halka konuşup, Hz. Musa'nın getirdiği apaçık hakikata karşı koymak istedi. Bunu da sihrin yardım ve sihirbazların birtakım uydurmalarıyla yapmayı denedi. Ancak kurduğu düzen aleyhine işledi ve amacına ulaşamadı. O umumi toplantıda, halkın toplandığı o meydanda ilahî burhanlar ortaya çıktı, sihirbazlar Allah'a secde ederek, *«Biz âlemlerin Rabbine, Musa ve Harun'un Rabbine iman ettik»* (A'raf : 121) dediler. Firavun sihirbazlarla, gayb'ın alimi olan Allah'ın elçisine galebe çalacağını sanmıştı. Oysa hüsrana uğradı ve cenneti elinden kaçırdı.

79. ayetteki *«Alim»* kelimesi, burada sihirbazlık sanatında beceri sahibi olan kimseler karşılığında kullanılmıştır. Hz. Musa onlara, *«Bana tüm bilgili sihirbazlarınızı getirin«* demiştir.

Bazı müfessirlere göre, *«Çünkü Allah bozgunculuk çıkaranların işini düzeltmez»* ifadesi, yani onları desteklemez anlamındadır. Bu cümle sihrin bir bozgunculuk, bir gözbağcılık olduğuna, buna karşılık bir gerçeği bulunmadığını ortaya koymaktadır.

82. ayette geçen *«kelimat»*. Allah'ın hüküm ve emirleri demektir. Bazı kıraat alimleri bu kelimeyi *«Kelimeti»* şeklinde de okumuşlardır.

(83) *«Suçluların hoşuna gitmese de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani işin başında Hz. Musa'ya sadece kavminin gençlerinden bazıları iman etmişti. Hz. Musa İsrailoğulları'nı imana davet ettiğinde, onlar Firavun'un korkusundan daveti kabule yanaşmadılar. Sadece gençlerden bir kısmı daveti kabul etti.

Bazı müfessirler *-kavmihi-* kelimesindeki *-hi-* zamirinin Firavuna raci olduğunu söylemişlerdir. Yani Firavun'un kavminin bazı gençleri Hz. Musa'ya iman etti. Veyahut bu *kavim* ile kastedilen Firavun ailesinden iman edenler, Firavun'un hanımı Asiye, onun maliye bakanı, maliye bakanının karısı ve onun berberidir. Hz. Musa'nın getirdiği o göz kamaştırıcı akıllara hayret verici mucizeler karşısında sadece onun kavminin gençleri iman ettiler.

Bu ayet, Hz. Peygamber'e kavminin kendine iman etmeyişleri sebebiyle meydana gelen üzüntüsünü gidermek ve peygambere teselli vermek için nazil olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber kavminin iman etmesi için gece-gündüz uğraşıyordu. Fakat onlar iman etmedikleri için de üzülüyordu. Çünkü onların küfre ve kendini yalanlamaya devam etmeleri kendisine çok ağır geliyordu. İşte bu yüzden Allah Teâlâ, elçisine, ondan önce de peygamberlerin geldiğini ve fakat onlara da aynı bu şekilde davranıldığını, iman edenlerin sayısının hep az olduğunu bildirdi. Hz. Musa'nın getirdiği mucizelerde çok büyük olmasına rağmen, kavmin içinden sadece bazı gençler iman etmişti. Nitekim *«Zürriyet»* kelimesi, kavmin içinden az sayıda genç bir grup için kullanılmıştır.

İbn Abas'a göre «*Zürriyet*», -az sayıda- demektir. Bazıları ise, «*Zürriyet*» ile küçültme ve sayının azaltılmasının kastedildiğini söylemişlerdir. Eğer zamir Hz. Musa'ya raci olursa, kavim ile kastedilen İsrailoğulları'dır. İsrailoğulları o zaman Mısır'da bulunuyorlardı.

Mücahid'e göre, bu kavimden maksat Hz. Yakub'un torunlarıdır ki Hz. Musa da zaten onlara peygamber olarak gönderilmişti. Ataları helak olmuştu ama torunları hayatta kalmıştı.

Bazıları ise bunun Firavun'un katliamından kurtulan kavim olduğunu söylemişlerdir. Şöyle ki; Firavun İsrailoğulları'nın erkek çocuklarının öldürülmesini emrettiğinde İsrailoğulları arasında erkek çocuk doğuran kadınlar, öldürülmekten korktukları için bu çocukları Kıptîlere hibe ederlerdi. Böylece Kıptîler arasında İsrailoğulları'nın bu çocukları büyüdüler. İşte Hz. Musa sihirbazları yendiği gün onlar Hz. Musa'ya iman ettiler.

İbn Atiyye'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, onlar Firavun'un kavminden Firavunun hanımı, ailesinden bir kişi, Maliye bakanı onun hanımı ve berberi olmak üzere az sayıda bir grup idi.

Ferra, «*Zürriyet*» kelimesinin onları hakkında kullanılmasının nedenini, onların babalarının Firavun'un kavmi olan Kıptîlerden, annelerinin ise İsrailoğulları'ndan olması olarak göstermiştir. Kişi iman hususunda umumiyetle anne ve dayısına tâbi olur. Nitekim Yemen'e giden İranlı çocuklara «*Mevali*» denir; çünkü anne ve dayılarının dininden değildirler.

Ayette geçen «*Âl*» kelimesi, -*galip*- anlamındadır. Firavun yeryüzünde âl (galib) idi. Kibirde ve gururda çok aşırı gidiyordu. İlahlık iddiasında bulundu ve peygamberlerin çocuklarını köle edindi.

(84 - 86) *«Musa, Ey kavmim! Eğer...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Hz. Musa kavminden iman edenlerin Firavun'dan korktuklarını görünce onlara şöyle dedi: *«Eğer Allah'a iman etmişseniz, O'na güvenin, O'na dayanın. Şayet O'nun kaza ve kaderine teslim oluyor, ihlasla O'na kulluk ediyorsanız, bu şekilde davranın.»* Bu ayet, Allah'a tevekkül etmenin, O'nun gücüne dayanmanın, imanın kemaline delâlet eder. Dolayısıyle Allah'a iman eden bir kimse, başkasına değil, sadece O'na uyar. Bu ayet, ümit içerisinde, sadece Allah'a tevekkül edileceği hükmünü de getirmektedir.

«Eğer Allah'a inanıyorsanız» cümlesinden sonra *«Ve O'na teslim olduysanız»* cümlesinin getirilmesi kalbî iman ile zahirî imana delâlet eder. Yani kalben iman etmiş ve zahirde de O'na teslim olmuşsanız böyle davranın.

Hz. Musa'nın kavmi de cevap olarak, *«Biz Allah'a tevekkül ettik, başkasına değil»* diye cevap verdiler. Sonra Rablerine yalvararak, *«Bizi zulme sapan bir kavm için bir fitne kılma»;* yani onları bize galib getirme, onların günahından dolayı bizi helak etme. Çünkü böyle olursa, onlar bizim hak üzerinde olmadığımızı sanacaklar ve küfür ile azgınlıkları artacaktır, dediler.

Mücahid, bu ifadeyi *«Katından gelen bir azapla bizi azaplandırma»* şeklinde yorumlamaktadır. Yani Firavun kavminin *«Eğer bunlar hakk üzerinde olsaydılar azaba duçâr olmazdılar»* şeklinde bizi tenkid etmelerine fırsat verme.

Bazı müfessirler ifadeyi *«Onları bize musallat kılma ki bizi dinimizden caydırmasınlar. Rahmetinle bizi o kafir kavimden kurtar»* şeklinde yorumlamışlardır. Yani Firavun kavminin elinden

bizi kurtar. Çünkü onlar bizi köle yaptılar ve bizi zor işlerde kullanıyorlar.

(87) *«Biz de Musa ve kardeşine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani *«Camiler ve ibadethaneler yapınız»* diye emrettik.

KÂBE HZ. MUSA'NIN DA KIBLESİ MİYDİ?

«Evlerinizi namazgâh kılın» ifadesinin yorumunda ihtilaf edilmiştir. Bazılarına göre, *«evler»*den maksat, içinde ibadet edilen mescitlerdir. Kıble'den maksat ise, namaz içinde yönelinmekte olan yöndür. Bu yoruma göre ayet şöyle anlaşılır: *«Evlerinizi mescit edinin, namaz sırasında Kıble'ye yönelin»* Bazıları da *«Evlerinizi kıbleye doğru yapınız»* anlamında bir mânâ vermişlerdir.

Kıble hususunda ihtilaf edilmiştir. Bu hangi Kıble'dir? Kur'an'ın da zahirinde bu kıblenin neresi olduğu belirtilmemektedir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, bu kıble Kâbe'dir. Çünkü Kâbe, Hz. Musa ve Hz. Harun'un da kıblesiydi. Bu yorum aynı zamanda Mücahid'e de aittir.

İbn Abbas şöyle anlatıyor: İsrailoğulları Hz. Musa'ya *«Biz Firavunla beraber oldukça açıkta namaz kılmaya güç yetiremeyiz»* diye şikâyette bulununca Allah Teâlâ onlara evlerinde namaz kılma iznini verdi, evlerini kıbleye doğru yapmalarını emretti.

Bazıları kıblenin Beyt'ul-Makdis'e yönelik olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da mutlak mânâda evlerin kastedildiğini söylemişlerdir. Bu yoruma göre ayetin mânâsı, *«Evlerinizi karşılıklı*

kurun» anlamındadır. Bazıları ise, *«Evlerinizde bir kıble edinin ve o tarafa yönelerek namazınızı kılın»* mânâsını öne sürmektedirler.

Allah Teâlâ bu fetvayı onlara, Hz. Musa ve kendisine iman eden İsrailoğulları, Firavun ve kavminden korktukları zaman vermiştir. Onlar mescid ve havralarda toplu olarak namaz kıldıkları takdirde, Firavun ve adamlarının kendilerine saldıracaklarından ve eziyet verebileceklerinden korktuklarında, Allah Teâlâ onlara, *«Gizlice Firavun ve kavmine görünmeden evlerinizde namazlarınızı kılabilirsiniz»* diye fetva verdi.

Bazıları ise, *«İsrailoğulları ancak cemaatla mescitlerde namaz kılabilirlerdi. Bu da açıktan olurdu. Allah Hz. Musa'yı peygamber olarak gönderdiğinde, Firavun o mescidlerin tahrip edilmesini emretti. Onları o mescidlerde namaz kılmaktan menetti. Bunun üzerine de onlar evlerini mescidler edinmekle emrolunadular»* demişlerdir.

«Müminlere müjdele»; yani onlara hiçbir kötülük dokunmayacaktır. Düşmanın aksine mescidler edinin ve namazlarınızı kılın.

Kadı Beyzavî, ifadeye *«Müminlere dünyada yardım, ahirette cennet müjdesini ver»* şeklinde anlam vermektedir. Allah Teâlâ önceki ayette zamiri tesniye (ikil) getirmesinin nedeni kavm için mescidler inşa etmek görevinin reislere ait olmasındandır. Bu işler de istişare ile yapılır. Daha sonra zamirin çoğul getirilerek *«Namazı kılınız»* denmesinin nedeniyse, evlerin mescid edinilip, oralarda namaz kılınmasının her ferdin görevi olmasındandır. Ve sonunda, *«Müminleri müjdele»* denilerek zamir tekilleştirilmiştir. Çünkü müjde vermek şeriat sahibinin görevidir.

(88) *«Musa, Ey Rabbimiz! Gerçekten sen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Musa (a.s) açık mucizeler geldiğinde Mısırlıların küfür ve inat üzerinde ısrar ettiklerini görünce, onların aleyhinde beddua etmeye başlar. Başkasının aleyhinde beddua edenin görevi, onlara niçin beddua ettiğini açıklamaktır. Bunların küfür ve inadının sebebi, dünya sevgisi, dünya süs ve ziynetiydi. Hz. Musa onların aleyhinde bedduaya başlayınca önce bu hususu öne alarak şöyle dedi: *«Ey Rabimiz! Gerçekten sen Firavun ve kavmine dünya hayatında, elbiseler, hayvanlar, hizmetkârlar, evlerin aralçarı ve güzel eşyalar gibi ziynet ve mallar verdin.»*

«Ey Rabbimiz! İnsanları senin yolundan saptırmaları için mi (bunları onlara verdin?)» ifadesinde geçen, *-lam-*ın ne lam'ı olduğu hususunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir.

Ferra'ya göre buradaki *-lam- «Ne zamana kadar»* (Key) anlamındadır ve sebebiyet bildirir. Yani, Ey Rabbimiz! Bu malları onların dalâlete sapmalarına sebeb kıldın. Çünkü onlar azdılar ve aşırı gittiler. İmandan yüz çevirdiler.

«Ey Rabim! Onların mallarını yok et» ifadesinde geçen *«Itmıs»* emri, yok etmek, silmek, malların şekil ve mahiyetlerini kazıyıp, ortadan kaldırmak demektir.

Mücahid *«Itmıs»*ın *«helak et»* anlamında olduğunu söylemiştir. Müfessirlerin çoğuysa, *«Mallarını yok et, mahiyetini değiştir»* anlamını öne sürmüşlerdir.

Katade şöyle diyor: *«Bize gelen haberlere göre, onların malları meleyen hayvanları, ürünleri, madenleri hep taş kesilmiştir.»*

Kâ'b el-Kurzî şöyle der: *«Onların suretleri taş kesildi. Ayakta*

hamur pişiren kadın taş kesiliverdi.» Ancak bu yorumda zaaf vardır. Çünkü Hz. Musa onların bedenleri için değil de malları için bedduada bulunmuştu.

İbn Abbas der ki, *«İşitiğimize göre, onların para birimi olan dirhem ve dinarlar taş kesilmişler, kimisi tam, kimi yarım kimi de üçte bir şekline girmişlerdir.»*

Deniliyor ki, Ömer bin Abdülaziz, Firavun ve ailesinden bazı kalıntıların bulunduğu bir kese ister. Keseden taşlaşmış yumurta ile yarıklı ceviz çıkar.

Süddi şöyle diyor: *«Allah onların mallarını taş kıldı. Hurma, meyve, un ve yemeklerin hepsi taş oldu.»* İşte bu *«Tams»* meselesi Hz. Musa'ya verilen 9 mucizeden biridir. Kalplerin şiddetle sıkılması ise, kalblerin onlara iman girmeyecek şekilde sokulmasıdır.

Vahidi'ye göre bu ayet Allah Teâlâ'nın dilediğini yapabileceği ni göstermektedir. Eğer böyle olmasaydı, Hz. Musa (a.s) bu şekilde bir istekte bulunmaya cesaret gösteremezdi.

«Ki açıklı azabı görecekleri zamana kadar inanmasınlar» ifadesindeki *«acıklı azab»* Kızıldeniz'de boğulmalarıdır. Bu yorum İbn Abbas'a aittir.

Başka bir rivayette şöyle denilmektedir: Hz. Musa Firavuna gitmezden önce, *«Ya Rabbi! acıklı azabı görene değin onların kalblerini sık»* dedi ve böylece şeytan onlarla imanları arasına girdi. Boğulma vukûbulup, Firavun'a ulaşıncaya kadar Firavun iman etmedi. Ancak o an iman etmişse de imanı kendine yarar sağlamadı.

Bazı alimler Hz. Musa'nın bu şekilde beddua etmesinin nedenini şöyle izah etmişlerdir: Hz. Musa, Allah Teâlâ'nın onlar hakkındaki kaza ve kaderinin yazılı olduğunu biliyordu. Çünkü Allah Teâlâ ezelde onların iman etmeyeceklerini yazmıştı. Böylece Hz. Musa'nın bedduası takdir edilen hükme muvafık düşmüştür.

Tüm bu yorumlar üzerinde dikkatle düşünmek gerekir. En doğrusunu Allah bilir.

قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَّعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ
الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ
فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُۥ بَغْيًا وَعَدْوًا ۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدْرَكَهُ ٱلْغَرَقُ
قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِىٓ ءَامَنَتْ بِهِۦ بَنُوٓا۟ إِسْرَٰٓءِيلَ وَأَنَا
مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ ءَآلْـَٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ
﴿٩١﴾ فَٱلْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ ءَايَةً ۚ وَإِنَّ
كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ عَنْ ءَايَٰتِنَا لَغَٰفِلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَقَدْ بَوَّأْنَا
بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ ۖ فَمَا ٱخْتَلَفُوا۟
حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا
كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ فَإِن كُنتَ فِى شَكٍّ مِّمَّآ أَنزَلْنَآ
إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ ٱلَّذِينَ يَقْرَءُونَ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكَ ۚ لَقَدْ
جَآءَكَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾
وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَتَكُونَ
مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾
وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾

89 — (Allah) «Ikinizin duası kabul olundu. İkiniz de dosdoğru yolda devam edin ve sakın bilmeyenlerin yoluna tâbi olmayın» buyurdu.

90 — İsrailoğulları'nı denizden geçirdik. Firavun ve ordusu onlara haksız yere zulmetmek ve onları mahvetmek için arkalarından gittiler. Boğulma kendisini yakalayınca (Firavun); «İsrailoğulları'nın inandığından başka ilah olmadığına inandım, ben de müslümanlardanım» dedi.

91 — «Şimdi mi iman ediyorsun (ey Firavun)? Oysa daha önce isyan etmiş ve müfritlerden olmuştun» (denildi)

92 — «Bugün senden sonra gelenlere ibret olsun diye bedenini kurtaracağız. Çünkü insanların çoğu ayetlerimizden gafildirler».

93 — Andolsun biz İsrailoğulları'nı doğru (iyi) bir yurda yerleştirdik ve onlara temiz nimetlerden rızık verdik. Kendilerine ilim gelinceye kadar ayrılığa düşmediler. Kuşkusuz ki Rabbin kıyamet günü onların aralarında ihtilaf etmekte oldukları şeyler hakkında hükmedecektir.

94 — Eğer sana indirdiğimizin hakkında kuşkuya düşüyorsan, senden önce (gönderilen) kitabı okuyanlara sor. Andolsun sana Rabbinden hak geldi. Sakın kuşkuya düşenlerden olma.

95 — Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan olma. Sonra ziyana uğrayanlardan olursun.

96 — Haklarında Rabbinin sözü sâbit olanlar, elbette inanmazlar.

97 — Onlar, (istedikleri) bütün mucizeler gelmiş olsa bile, acı azabı görünceye kadar (iman etmezler).

(89) *«İkinizin duası kabul olundu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Rivayet olunduğuna göre Hz. Musa (a.s) dua ediyor, Hz. Harun da (a.s) *«Amin»* diyordu. Böylece *«amin»* demenin de dua anlamına geldiği sâbit olmuştur. Amin kelimesini gizli söylemek evladır. Ayetin mânâsı, *«İkinizin de duası kabul edilmiştir. İkinizin de istediği tam vaktinde olacaktır»* şeklinde anlaşılır.

Kadı Beyzavî'ye göre, Hz. Harun *-amin-* dediği için, Allah Teâlâ *«İkinizin duası kabul olundu»* demiştir.

«İkiniz de dosdoğru yolda devam edin»: yani o halde ikiniz de yapmakta olduğunuz çağrıyı sürdürün. Sürekli delil getirin, sakın acele etmeyin. Çünkü istediğiniz tam vaktinde olacaktır.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Musa (a.s), İsrailoğulları arasında bu duadan sonra kırk yıl yaşamıştır.

«Sakın bilmeyenlerin yoluna tâbi olmayın»; yani acele etmek suretiyle cahillerin yoluna tâbi olmayın veya güvenmemek, Allah'ın va'dine bel bağlamamak suretiyle bilgisizlere uymayın.

(90) *İsrailoğullarını denizden geçirdik...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani İsrailoğulları denizin öbür kıyısına varıncaya kadar onları koruduk ve denizden geçirdik. Firavun ve ordusu bağî ve saldırgan olarak, onlara yetiştiler. «*Bağyen*», haksız olarak yücelik taslamak ve isyan etmek, «*Udvan*» ise zulüm etmek demektir.

Müfessirler, Hz. Yakub ve oğullarının Hz. Yusuf ile bir araya geldiklerinde 72 kişi, Hz. Musa ile beraber Mısır'dan çıktıklarındaysa 600.000 kişi olduklarını söylerler. Bunun nedeni şudur: Allah Teâlâ Hz. Musa ve Hz. Harun'un duasını kabul ettiğinde, onların ikisine İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarmalarını emretti. Çıkış sebeplerini onlara kolaylaştırdı. Firavun onlardan gafil ve habersizdi. Onların ülkeyi terketmekte olduklarını işitince, ordusuyla arkalarına düştü. Onlara yetiştiğinde İsrailoğulları Hz. Musa'ya, «*Çıkış ve kurtuluş yolu nerededir? Önümüzde deniz, arkamızda Firavun var. Biz daha önce de Firavun'dan daha büyük belâlar görmüştük*» *dediler.* Bunun üzerine Allah Teâlâ, Hz. Musaya vahyederek, «*Asanı denize vur*» dedi. Hz. Musa asasıyla denize vurdu ve deniz ikiye ayrıldı. Toplanan su duvarı, iki büyük dağ gibi oldu. Allah Teâlâ denizin altındaki yeri yardı ve denizin suları oradan çekilip, yok oldu. Firavun onlara yetişti. Yağız bir at üzerindeydi. Rivayetlere göre, diğer renkleri dışında, onun atının renginde 800.000 at vardı. Ordunun önünde bir kısrağın sırtında Cebrail duruyordu Ordunun arkasında Mikail onları sevkediyordu ki hiçbiri geri kalmasın. İsrailoğulları denizi geçtikten sonra Cebrail onlara yanaştı. Firavunun atı kısrağın kokusunu alınca Firavun onu zaptedemedi, denize indi. Ordu da onun arkasından aynı şeyi yaptı. Hepsi denize indikten sonra, önde olanlar gerisin geriye denizden çıkmak istediklerinde sular üzerlerine kapandı. Firavun tam boğulacağı sırada kendisini helak olmaktan kurtarır ümidiyle şehadet kelimesini dile getirdi yani kelime-i şehadette bulundu. Nitekim Allah Teâlâ, «*Boğulma kendisini yakalayınca (Fi-*

ravun); «İsrailoğullarının inandığından başka ilah olmadığına inandım, ben de müslümanlardanım» dedi» diye buyurmuştur.

Alimler, onun imanının makbul olmadığını söylemişlerdir ve sebebi de melekler ve azap görüldükten sonra, imanın da, tevbenin de makbul olmayışıdır. Nitekim Allah Teâlâ, *«Azabımızı gördüklerinde iman etmeleri onlara bir yarar sağlamaz»* diye buyurmuştur.

FİRAVUN NİÇİN İMAN ETMEYE KALKTI?

Bazı müfessirler, Firavun'un bu sözü mevcut azaptan kurtulmak için söylediğini savunmuşlardır. Onlara göre Firavun'un maksadı Allah'ın birliğini ikrar, rububiyetini itiraf etmek değildi. Dolayısıyla onun böyle bir niyete sahip olması durumunda, sözlerinin kendisine bir yarar sağlayacağı düşünülemez.

Bazı müfessirler de, *«Firavun'un Allah Teâlâ'nın varlığını inkâr eden dehrîlerden (ateistlerden) olduğunu ve bu yüzden «İsrailoğulları'nın inandığından başka ilah olmadığına inandım, ben de müslümanlardanım» dediğini, ancak imanında şüphe olduğundan bu sözlerinin kendisine bir yarar sağlamadığını»* söylemişlerdir.

İman ve tevbe kapısının kapandığı, ölüm ve meleklerin görüldüğü bir anda Firavun küfürden döndüğü için kendisine şöyle denilmiştir

(91) *«Şimdi mi iman ediyorsun (ey Firavun?) Oysa daha önce isyan etmiş ve ifrat edenlerden olmuştun...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani şimdi mi tevbe ediyorsun? Oysa zamanında tevbe fırsatını kaçırmış, geçici dünyayı, ebedî ahirete tercih etmiştin.

Bu sözü Firavun'a söyleyen Cebrail'dir (a.s). Bazıları meleklerin, bazıları da Allah Teâlâ'nın söylediğini öne sürmüşlerdir. Allah Teâlâ bu sözle, Firavun'un yaptıklarının çirkinliğini ve yaptığı bozgunculuğu ortaya koymaktadır.

(92) *«Bugün senden sonra gelenlere...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet meselenin bir başka tarafını ortaya koymaktadır. Ancak ilk yorum daha meşhurdur ve Ibn Abbas'tan rivayet edilen şu hadis de bu yorumu desteklemektedir :

Allah Teâlâ, Firavun'u denizde boğacağı an, Firavun, *«İsrail oğulları'nın inandığından başka ilah olmadığına inandım, ben de müslümanlardanım»* dedi. Cebrail, *«Ey Muhammed! Keşke denizin çamurundan alıp da rahmetin ona yetişmesinden korktuğum için, onun ağzına çamur tıkadığımı bir görseydin»* dedi. (Tirmizi bu hadisi rivayet etmiş ve «Hasen» olduğunu söylemiştir).

FİRAVUN'UN İMAN HADİSESİ

Bu hadis hakkında tartışmak gerekir. Çünkü zahirde hadis müşkil gönrünmektedir. Hadisin izahı gerekir. Bizim kanaatimiz şöyledir: Bu hadis İbn Abbas'tan iki değişik kanaldan rivayet edilmiştir. Birinci kanal İbn Zeyd bin Cüd'an'dan gelmektedir ki bu ravi Yahya bin Main ve diğer muhaddisler tarafından zayıf bulunmuşsa da, şerefli bir alim, doğru bir kimsedir. Ancak hıfzı kuvvetli değildi, bazen yanılıyordu. İnsanlar onun rivayet ettiği hadisleri ezberlemişlerdir. Fakat kendisine tâbi olunmadığı ve güvenilir muhaddislerce kendisine muhalefet edildiği yerlerde, rivayetinden çekinilmelidir. Bu iki zaaf da bu hadiste yoktur. Çünkü ikinci kanalda Şu'be; Adiy bin Sabit'ten ve Said bin Cübeyr'

den bu senedin Buharî'nin şartlarına uygun olduğunu söylemektedir. Şu'be, Ata bin Said ile Sabit bin Cübeyr'den de rivayet etmiştir. Ata bin Said güvenilir bir kimsedir. İmam Müslim ondan hadis rivayet etmiştir ve bu hadis de onun şartlarına uygundur. Her ne kadar Ata hakkında, ihtilafından önce konuşulmuşsa da Ata'nın tek başına rivayet ettiği hadislerden veya Ata ile başka muhaddislerin ihtilafa düştükleri hadislerden çekinilmelidir. Bu iki husus da bu hadiste yoktur. Bundan anlaşıldığına göre, hadisin aslı vardır, ravileri güvenilir insanlardır. Her ne kadar onların içinde hadisi pek mazbut olmayan kimseler var sa da, onların içinde itham edilmiş kimseler yoktur.

Hadisin müşkil olması şu sebeptendir; müfessir Fahruddin Razî tefsirinde, şöyle demektedir: Acaba Cebrail Firavunun ağzını çamurla tıkamış mıdır? Firavun'a kızdığı için, tevbe etmesin diye bunu yaptığını bildiren rivayet sahih midir? Akla en yakın cevap, bu rivayetin sahih olmadığıdır. Çünkü o halde teklif sâbit midir, değil midir? denilebilir. Eğer mükellefiyet o durumda sabit ise Cebrail için Firavun'u tevbe etmekten menetmek caiz olmaz. Asıl vacip olan onun Firavun'a tevbe etmekte yardımcı olmasıdır. Onun taat üzerine ona yardımcı olması vaciptir. Eğer teklif ortadan kalkmışsa ve o zaman da *«Firavun mükellef değildi»* denilirse, Cebrail'e nisbet edilen bu hareketin yararı nedir? Zaten tevbe etse de etmese de kabul edilmeyecektir. Ayrıca *«Cebrail onu tevbeden menetti»* denilirse. Cebrail onun küfür üzerinde kalmasına razı oluyor demektir. Oysa küfre rıza küfürdür. Yine şöyle de itiraz edilebilir: Allah'ın Celaline nasıl uygun düşebilir ki Cebrail'e onu imandan menetmesini emretsin? Eğer biri Cebrail bunu Allah'ın emriyle değil, kendiliğinden yaptı dese, onun bu iddiasını, Cebrail'in, *«Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz»* sözü çürütmektedir. İşte Fahruddin Razî'nin bu hadis ile ilgili varid olduğunu söylediği işkal budur. Bu itiraz şöyle cevaplandırılabilir:

Fahruddin Razî'nin, *«O anda Firavun için teklif var mıydı,*

yok muydu? Eğer varsa, Cebrail'in onu tevbeden menetmesi caiz değildir» sözünün bir temeli yoktur. Zira kaderi tesbit eden Allah Teâlâ, tüm fiilleri yaratmıştır. Allah dilediğini saptırır, dilediğine hidayet eder, diyenler —ki bunlar Ehl-i Sünnet'tir—, Allah Teâlâ'nın kafir ile onun imanı arasına girdiğini ve kafire iman etme imkânı bırakmadığını söyleyerek, *«İyi bilin ki, kuşkusuz Allah, kişi ile kalbi arasına girer»* (Enfal: 24) ayetini delil olarak öne sürmüşlerdir. Bu bakımdan Firavun'un ağzının çamurla doldurulması, Allah Teâlâ'nın kafirlerin kalbini mühürlemesi kabilindendir. İman etmesine engel olunması ise, kafirin daha önceki küfrünün karşılığıdır. Bu görüş kadere inanan ve fiilleri Allah'ın yarattığını söyleyen gruba aittir. Fiillerin Allah tarafından yaratıldığını inkâr edenlerden bir grup, Allah Teâlâ'nın kulunu önceki küfründen dolayı cezalandırdığını ve böylece Allah'ın onu saptırmasının, kalbini mühürlemesinin, onu imandan menetmesinin güzel olduğunu iddia etmişlerdir. Cebrail ile Firavun arasındaki kıssa da böyledir. Çünkükü burada en son söylenen söz şudur: Allah Firavun'u imandan menetmiş, Firavun ile imanı arasına girmiş, önceki küfrün cezası olarak da ona bu cezayı tatbik etmiştir. Cebrail'in onun ağzına çamur doldurmasına gelince, Cebrail bunu kendiliğinden değil, Allah'ın emriyle yapmıştır. Fahruddin Razi'nin, *«Cebrail'in onu tevbe etmekten menetmesi caiz değildir. Aksine Cebrail'e vacip olan, tevbe ve her türlü taatta ona yardımcı olmaktır»* sözü ise, Cebrail'in mükellefiyetinin biz insanların mükellefiyetine benzemesi durumunda doğrudur. Ve bize vacip olan ona da vaciptir. Ancak Cebrail sadece Allah'ın emrettiğini yapmışsa, Allah Teâlâ da Firavun'u imandan menetmişse ve Cebrail Allah'ın emrini tatbik etmişse, Cebrail'in Allah'ın emrettiğini yapması niçin caiz olmasın? Allah'ın tevbeden menettiği kimseyi, menetmek caiz değil midir?

Allah Teâlâ Firavun hakkında hükmederek: *«Firavun, elem verici azabı gördüğü ve imanın ona bir yarar sağlamayacağı bir anda iman edeceğini»* söylemiştir.

Denilebilir ki, Cebrail ya Allah'ın emriyle davranmış ve Allah ne emretmişse onu yapmıştır veya bunu Allah'ın emriyle değil, kendiliğinden yapmıştır. Her iki halde de, Cebrail'in Firavun'a tevbe etmesi için yardım etmesi vacip değildir. Dolayısıyla onu iman etmekten menetmesi de haram değildir. Çünkü onun ancak emrolunduğu şekilde davranması vacip ve kendisinin nehyolunduğu şeyi yapması haramdır. Allah Teâlâ, *«Cebrail'e Firavun'a yardım etmekten onu menettim»* dememiştir. Melekler bizim mükellef olduğumuz gibi mükellef değildir.

ALLAH'IN FİİLLERİ

Fahrudddin Razî'nin *«Eğer teklif o anda Firavun'dan zail olmuşsa, artık bunu Cebrail'in yaptığını söylemenin bir anlamı yoktur»* sözüne gelince, bunun cevabı şudur:

Allah'ın fiillerinin sebepleri hakkında iki görüş vardır:

a) Allah'ın fiilleri muallel değildir. Yani sebepleri yoktur. Buna göre, onun yaptıklarından sual olunmaz ve işkal ortadan kalkar.

b) Allah'ın fiillerinin sebepleri vardır ve maslahat hasebiyledir. Allah Teâlâ maslahat için onu işlemiştir. Allah'ın emir ve yasaklarının da geyeleri vardır; Mahmud ve mahbubdur. Allah Teâlâ, onlar için emretmiş ve yasaklamıştır. Buna göre denilebilir ki, Firavun, *«İsrailoğulları'nın inandığından başka ilah olmadığına inandım, ben de müslümanlardanım»* dediğinde Cebrail Firavun'un üzerinde azabın gerçekleşmiş ve hakkında azap sabit olmuş kimselerden olduğunu bildiğinden ve imanın ona bir yarar sağlamayacağı kanaatinde olduğundan, onun ölümünü görmekte olduğu bir anda onun ağzını çamurla doldurmuştur. O sözler ona artık bir yarar sağlamazdı. Firavun o sözleri kendisine bir yarar

sağlayamayacağı bir anda söylediğinden, bunun kesin vukûbulması için onun ağzını çamurla doldurmuştur. Yararı ise şudur: Böylece onun hakkında Allah'ın hükmü acele olarak yerine gelsin ve güzel bir şekilde önündeki kapı kapansın. Zaten o anda Firavun'un ömründe iman edecek kadar zamanı da kalmamıştı. Çünkü Hz. Musa Firavun'un iman etmemesi için beddua ettiğinde, Allah ona, «*Elem verici azabı görünceye kadar iman edemez*» demiştir. Azabın görüldüğü anda iman etmek ise, kişiye bir yarar sağlamaz. Allah Teâlâ onun bedduasını kabul etmiş ve Firavun bu sözleri tam boğulurken söylediğinde Cebrail aceleyle onun ağzını çamurla doldurmustur ki yaşamaktan ümidi kalmasın, sözleri ona bir yarar sağlamasın ve ayrıca Allah Teâlâ'nın «*İkinizin de duasını kabul ettim*» şeklindeki va'di tahakkuk etsin. Böylece Cebrail'in yaptığı Allah'ın hükmünde geçen bir şeyi tamamlamak gayesine matuftur. Bu bakımdan Cebrail'in davranışı Allah'ın rızası doğrultusunda olup, Firavun için takdir ettiğini infaz etmekten ibarettir.

Allah Teâlâ dilediğini sapıttırır, dilediğine hidayet eder. Cebrail de Allah'ın emriyle yapacağını yapmıştır. Cebrail kendisine emredileni yapmışsa bu, emredilene değil, Allah'ın emrine razı olması demektir. Artık bu işte küfür nerededir? Ayrıca küfre rıza, ancak biz insanlar hakkında küfür olur. Çünkü biz, imkânımız oranında küfrün giderilmesiyle memuruz. Bizler bir kafiri küfrü üzerinde bırakır, ona razı olursak bu, bizim için küfürdür. Çünkü bize emredilene muhalefet etmiş oluruz. Ancak bizim emrolunduğumuzla emrolunmayan ve bizim mükellef olduğumuz gibi mükellef olmayan bir zâta gelince, o ancak Rabbi'nin kendisine emrettiğini yerine getirmiş olur. Küfre rızası yoktur ve o, bunun hakkında küfür de değildir. Allah Teâlâ kulların hayr ve şerr olan tüm fiillerinin halikidir, ancak O küfürden razı olmaz.

Cebrail ile Firavun arasında geçen olayın sonucu şudur:

Cebrail, Firavun hakkındaki Allah'ın kaza ve kaderini Firavun'un küfründen razı olmadığı ve hoşlanmadığı halde yerine getirmiştir.

Fahruddin Razî'nin, *«Allah'ın Celaline nasıl uygun olabilir ki Cebrail'e emretsin de Cebrail Firavun'u imandan alıkoysun»* şeklindeki sözlerine gelince, ona da şöyle cevap verilmiştir: Allah dilediğini yapar. İrade ettiği hükümden ve yaptığından sual olunmaz. Yine Fahruddin Razî'nin *«Eğer denilirse, Cebrail onu, Allah'ın emriyle değil, kendiliğinden yaptı...»* sözüne gelince, bunun cevabı da şöyledir: Cebrail onu ancak Allah'ın emriyle ve Allah'ın emrini yerine getirmek için yapmıştır. Allah maksadını ve Kitabının sırlarını daha iyi bilir (1)

FİRAVUN'UN CESEDİNİN SAHİLE ATILMASI MESELESİ

Müfessirler, Allah Teâlâ'nın Firavun ve kavmini helak ettiği zaman Hz. Musa'nın kendi kavmine *«Firavun ve Kıptiler helak oldular»* dediğini söylerler. Ancak ve daha önce gözleri korktuğundan İsrailoğulları Firavun'un azametinden ve kalplerindeki korkudan dolayı onun öldüğüne inanmadılar. Bunun üzerine Allah, denize emretti ve deniz Firavun'un leşini sahile attı. Adeta kıpkızıl ve kısa bir öküz gibiydi. İsrailoğulları onu görünce tanıdılar. Denilmiştir ki o zamandan bu yana su hiçbir cesedi kabul etmez, dışarı atar. Allah Teâlâ, *«Seni bedeninle yüksek bir yere atacağız»* diye buyurmuştur. *«Bedeninle»;* yani ruhsuz bir cesed olduğun halde seni dışarıya atacağız.

Bazı müfessirlere göre, bu hitap alay yollu bir hitaptır. Adeta ona şöyle denmiştir: *«Seni kurtaracağız ve fakat bu kurtuluş sadece bedeninle olacaktır, ruhunla birlikte değil.»*

(1) Hazin, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 284-286.

Bazı müfessirler ise, «*Beden*» ile kastedilen, onun giymiş olduğu zırhdır. Firavun'un altından yapılmış ve çeşitli mücevherlerle süslenmiş bir zırhı vardı. Onunla tanınıyordu. İsrailoğulları onu zırhın içinde görünce hemen tanımışlardı.

«*Senden sonra gelenlere ibret olsun diye*»; yani onlar Firavun gibi bir insanın ölmeyeceğini zannettiklerinden, Allah Teâlâ onun bedenini dışarıya attı ki, onun da ölebileceği insanlar tarafından görülsün, dolayısıyla bu şüphe kalblerden kalkarak ibret alınmasına vesile olsun. Çünkü Firavun onların gözünde oldukça azametliydi. Bu yüzden alçaklığın, küçüklüğün derekesine düşmüş oldu. Artık kimse ondan korkmaz hale gelmişti.

Kadı Beyzavî «*Bugün seni kurtaracağız*» ifadesiyle ilgili olarak şunu söylemektedir;

Yani kavmin düşmüş oldukları denizin derinliklerinden seni kurtaracağız, seni denizin üzerine çıkaracağız veya senin bedenini yüksek bir tepeye atacağız ki, İsrailoğulları seni görsünler. Bazıları «*Nuncike*» kelimesini «*Nunhike*» şeklinde okumuşlardır. Yani seni denizin sahiline kaydıracağız. «*Bedeninle*»; yani ruhtan soyunmuş ve tam veya çıplak ve elbisesiz veya zırhınla seni sahile atacağız.

Nesefî, «*Su, onun sanki öküz gibi şişmiş cesedini sahile atmıştı*» der. «*Bedeninle*» yani ruhsuz, sırf cesed olarak seni kurtaracağız veyahut, bedenin tam olduğu, hiçbir parçası kopmadığı, bozulmadığı veya beden olmaktan başka bir şey olmadığını çırılçıplak, elbiseli olduğun halde seni sahile atacağız. Öyle ki ardından kalanlara ibret olsun.

«*Senden sonra gelenlere*» ifadesiyle İsrailoğulları kastedilmektedir. Onlar Firavun'un boğulacağına inanmadıklarından dolayı, Allah Teâlâ onun cesedini onlara göstermiştir.

Bazıları da şöyle demişlerdir: Hz. Musa İsrailoğulları'na Firavun'un helak olduğunu söyleyince ona inanmadılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ da görüp, inansınlar diye Firavun'un cesedini sahile attı.

Bazıları ise «*Senden sonra gelenlere ibret olsun diye*» ifadesini «*Senden sonra gelen nesillere ibret olsun diye*» şeklinde yorumlamışlardır. Nitekim Firavun'un cesedi, bu tefsirin yazıldığı H. 1400, M. 1980 yılında Londra Müzesi'nde bulunmaktadır. Fotoğrafı gazete ve dergilerde yayınlanmıştır.

BOĞULAN FİRAVUN KİMDİR?

Hz. Musa ile İsrailoğulları'nı takibeden Firavun, Hz. Musa ile birlikte sarayda yetişen kimsedir. Babası onu veliahd olarak tayin etmiştir. Aslında İsrailoğulları'na zulmeden onun babasıydı. O babasının ölümünden sonra Mısır'ın hakimi oldu. «*Min Fetah*» adındaki bu Firavun'un cesedinin bulunması ve şimdi Mısır Müzesinde olması, Kur'an'ın «*Bugün senden sonra gelenlere ibret olsun diye bedenini kurtaracağız*» ayetini doğrulamaktadır. Min Fetah'ın bedeni diğerleriyle birlikte el-Aksar'da bulunan II. Emen Hatab'ın mezarında bulunmuştur. Min Fetah'ın mezarındaki eserlerden anlaşıldığına göre, bu mezar onun gibi bir kralın defnedilmesi için hazırlanmamıştır. Çünkü onun ölümü aniden olduğu için ona özel bir kabir yapılmamıştı.

KIZILDENİZ'DEKİ GEÇİT

Daha önce de söylediğimiz gibi İsrailoğulları'nın denizin neresinden geçtikleri bilinmemektedir. Tevrat'ta birçok yerin adı bildirilmektedir. Tevrat'a göre İsrailoğulları oralardan geçerek, denizi geçebilecekleri noktaya ulaşmışlardı. Bu yerlerin bugün belli olmadığı ve bilinmediği kesindir. Denizciler Süveyş Kanalı'nda

bir yere *«Firavun Gölü»* demekte ve Firavun'un Kızıldeniz'i buradan geçtiğine inanmaktadırlar. Burası Süveyş kasabasından çok uzaktadır. Buharlı gemiler akşamleyin Süveyş kasabasından yola çıkarlarsa, ancak geceyarısı buradan geçebilirler. Bu rivayetleri nakleden Abdulvehhab Neccar, *«Kısas'ul-Enbiya»* adlı eserinde şöyle demektedir: Bu rivayet bana uzak bir ihtimal olarak görünmektedir. Bence Süveyş Kanalı o zamanlar acı denize kadar uzanıyor olmalıydı veya daha yakın.*«Musa'nın çeşmeleri»* diye bilinen yerin kuzeyindeki bir noktadan geçmiş olmalıdırlar. Tevrat'ta Allah Teâlâ'nın doğudan esen bir rüzgârı deniz üzerine gönderdiği, suyun akıtıldığı ve kuru yerlerin göründüğü ve sonra İsrailoğulları'nın oradan geçtiği, Firavun'un da onları takip etmek isterken boğulduğu kaydedilmektedir. Ancak Kur'an sadece, Hz. Musa'nın asasıyla denize vurduğunu ve yolların açıldığını bildirmektedir. Doğrusu da kesinlikle Kur'an'ın dediği gibidir. Yani med ve cezir hadisesi ile olmamıştır bu. Çünkü tarihler med ve cezir olayının Süveyş Kanalı'nda vukûbulduğunu kaydetmemişlerdi. Eğer böyle bir şey olmuş olsaydı, muhakkak kaydedilmiş olurdu. (1)

FİRAVUN'UN KAFİRLİĞİ

«Çünkü insanların çoğu ayetlerimizden gafildirler»; yani ayetlerimizi düşünmezler, onlardan ibret almazlar. Bu ve buna benzer ayetlerden ötürü Firavun'un küfrü hakkında alimlerin icmaı olmuştur. Bu görüş İbn Adiyy ve Tabaranî tarafından rivayet edilen bir hadisle de desteklenmektedir : *«Allah, Yahya bin Zekeriyya'yı annesinin karnında mümin, Firavun'u da annesinin karnında kafir olarak yarattı.»* Bu bakımdan Fütuhat'ın 62. babında Muhyiddin-i Arabî'nin de söylediği gibi Firavun ateşte ebedî kalanlardandır. Çünkü O, Allah tarafından merhamet edilen kulları iki gruba ayırmaktadır:

(1) Abdulvahhab Neccar, Kısas'ul-Enbiya, sh: 200 - 204.

1) Birinci grup kendilerinden sadır olan günahların, onlara zarar vermediği gruptur. Nitekim *«Allah size kendisinden gelen bir mağfiret ve fazl va'dediyor»* (Bakara : 268) ayeti bu gruba işaret etmektedir. Allah onların tebvelerini kabul ettiğinden ve en yüce topluluk onlar için af talebinde bulunup, dua ettiğinden ateş onları yakmaz.

2) İkinci grup da iki kısma ayrılır; a) Allah Teâlâ bir kısmını şefaat vasıtasıyla cehennemden çıkarır. Onlar mümin ve ehl-i tevhid'dir. Günahlarının kefareti verilmeden ölmüşlerdir. b) Diğer kısmının da Allah ateşte bırakır. Onlar ise mücrimlerdir. Kıyamet gününde onlara, *«Ey mücrimler! Bugün ayrılın»* (Yasin : 39) denilecektir. Bunlara *«ateş ehli»* de denilir Ve hepsi ateşte olan dört gruba ayrılır. Ateşten çıkamazlar. Birinci gruba Firavun ve benzeri kimseler gibi ilahlık taslayıp, Allah'ın varlığını ortadan kaldırmaya çalışan *«Mütekebbirler»* girer. Mesela Firavun, *«Kendimden başka sizin bir ilahınız olduğunu bilmiyorum»* (Kasas : 38) ve *«Ben sizin en yüce Rabbinizim»* (Naziaat: 24) demişti. Nemrut ve diğer müşrikler de böyle diyorlardı. İkinci gruptakiler müşriklerdir. Onlar Allah'a inanmakla birlikte, Allah ile beraber başka ilahlar edinirler ve *«Biz sadece Allah'a bizi yaklaştırsınlar diye o (putlara) tapıyoruz»* (Zümer · 3) derlerdi. Üçüncü gruba da, *Muattıla* denir. Onlar Allah'ın varlığına inanmazlar ve âlemde bir Allah'ın olduğu fikrine kafalarında yer vermezlerdi. Dördüncü grup ise, korkudan ve sadece iman ediyor görünen münafıklardır. Bunlar sadece korkularından ötürü iman etmiş gibi görünürlerdi. Aslında yukarıda sözü edilen gruplardan birine mensupturlar. İşte bu dört grup da cehennem ehlidirler. Cin ve insanlar arasında cehennemden çıkmayacak olan bunlardır.

Muhyiddin-i Arabî'nin bu sözleri, bizim de dediğimiz gibi, Firavun'un küfrü hakkında çok açık ve net bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak Muhyidin-i Arabî *«Fütuhat-ı Mekkiye»*nin başka bir yerinde (Mesela 167. bab'da) bunun tam tersini söyler. (1)

(1) Alusî, Ruhul'ul-Meanî, cilt: 11, sh: 185.

Muhyiddin-i Arabî'nin 167. bab'daki sözlerinin özeti şu şekil dedir:

Boğulmanın başlangıcı azaptı. Boğulmakla ölüm, içine hiçbir isyan katılmayan bir şehitlik mertebesiydi. Böylece Firavun amellerin en güzeli içinde ruhunu teslim etmiştir. Bu ise imanı söylemektedir. Tüm bunlar, hiç kimsenin Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemesi ve amellerinin sonuçlarına bağımlı olduğunu bilmesi içindir. Allah'a olan imanı, Firavun'un iç âleminde geziniyordu. Allah Teâlâ'nın ilâhî ve zatî mühürü onun azamet taslaması ile insanlık latifeleri arasına perde olmuştur. Onun azamet taslaması, hiçbir zaman insanlık latifelerine karışmamıştır. Allah Teâlâ'nın, «*Onların imanları bizim şiddetimizi, azabımızı gördüklerinde kendilerine bir yarar sağlamaz*» (Mümin: 85) ayetine gelince, bu kesin ve gayet açık bir sözdür. Çünkü yararı veren Allah'tır. Onlara sadece Allah yarar verebilir.

Şeyh-i Ekber devamla şöyle demektedir :

Bu Firavun'un iman ettiğine dair bir delildir. Hatta onun şehitlerden olduğuna bir delildir. Çünkü boğularak ölmek, müminler için şehadettir. Bu hususta dinin imam ve âlimleri görüş birliği içindedir. (1)

Müfessir Alusî, Muhyiddin-i Arabî'nin bu sözlerini naklettikten sonra şöyle demektedir:

Muhyiddin-i Arabî, «*Füsus'ul-Hikem*» adlı eserinde de «*Fütuhat*»taki bu son görüşüne benzer fikirler serdetmektedir. Bu görüşlerinden ötürü kendisine birçok kimse itiraz etmiştir. Ben-

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 11, sh: 186.

ce onun bu sözleri Nuh kavminin iman ettiğini söylemesinden daha büyük değildir. O, kıyamet gününde onların ve onlara benzeyen birçok kafirin kurtulacağını söylemektedir. Bunu *el-Füsus* adlı eserinde açıkça belirtmektedir. Ancak şaşılacak olanı şu ki, Firavun'un iman ettiğini iddia etmesinden dolayı ona şiddetli saldırıda bulunanlar, Nuh kavminin iman etmesi meselesinde susmaktadırlar. Celaluddin Devvanî başta olmak üzere bazı kimseler onu savunmuşlardır. Devvanî bu konuda bir risale yazarak, talebelerinin en küçüklerinin yanında bile çok değersiz görülebilecek delilleri bu risalede öne sürmüştür. Fadl el-Halebî'ye göre, bu risale Devvanî'ye değil, Muhammed bin Hilal en-Nahvî'ye aittir. Kazvinî bu risaledeki delilleri çürüterek bu risaleyi yazanın misalinin, adı ve şânı olmayan birinin, Mekke'ye varıp *-haşa-* Zemzem'e işeyerek şöhret edinmek istemesinin misaline benzediğini söylemektedir. Nitekim bir darb-ı meselde *«muhalefet et ki şöhret bulasın»* denilmiştir. Bu risalenin Devvanî'ye ait olmadığını gösteren bir delil de, onun Şafiî mezhebinde olmasıdır. Nitekim el-Envar üzerindeki hâşiyesi de bunun bir delilidir. İbn Hacer ise şöyle demektedir: *«Fakihlerimizden bazıları, Firavun'un imanı olduğunu söyleyen kimseyi tekfir etmişlerdir. O risalelerin ifadelerinin karışık ve rakik olması, risalenin Devvanî'ye ait olmadığını açıkça ortaya koymaktadır»* (1).

Alusî bu hususta ayrıca şunları da nakletmektedir:

Alimler açıkça, şiddet ve ümitsizlik anındaki imanın makbul olmadığını söylemişlerdir. Kuşkusuz ki Firavun'un imanı da bu kabildendi. Bunu inkâr etmek bile bile hakkı inkar etmek demektir. Ayrıca müctehid imamlarının, ümitsizlik anındaki imanın kabul olunmadığında görüş birliği içerisinde oldukları nakledilmektedir ki onların bu konuda, Kitab ve Sünnet'e dayandıkları unu-

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 11, sh: 186 - 187.

tulmamalıdır. İmam Malik'in «*Bu haldeki iman kabul edilir*» şeklindeki sözüne gelince müctehidlerin görüş ve ihtilaflarına muttali olanların nezdinde bu sözün sabit olmadığı açıktır. Hanefilerden olan el-Imam el-Kadı Abdussamed, tefsirinde açıkça şöyle demektedir: «*Sufilerin görüşüne göre, azabı görme anında bile olsa, iman etmesi kişiye yarar verir.*» Bu imam Şeyh Muhyiddin-i Arabi'den önce yaşamıştır. Aralarında bir asırlık bir sure vardır. Bu bakımdan imamların ümitsizlik anındaki imanın yarar sağlamayacağı görüşünde ittifak ettiklerine dair iddia çürütülmüş olmaktadır. Sadece şu denilebilir ki; Kadı Abdussamed'in ictinad ehlinden ve kendilerine güvenilen sufilerden naklettikleri sahih değildir. Çünkü bu nakl, zahiri delillere ters düşmektedir ve böyle bir naklın icmaı yıkmadığı yine icma ile sabit olmaktadır.

İbn Hacer el-Heysemî «*Zevacir*» adlı eserinde Mekkî şöyle demektedirler :

Şayet sufilerin böyle dediğini kabul etsek bile, bu ümmetin Firavun'un kafir olduğu hususundaki icma ile ilgili olarak bize bir zarar vermez. Çünkü biz ümitsizlik anındaki imanından dolayı onu tekfir etmiyoruz ve onu tekfir edecek tek delil de sadece bu değildir. Aksine buna, daha önce sahih bir şekilde Allah'a iman etmediği ve saf bir taklidle iman ettiği delili de eklenir. Onun saf bir taklidle iman ettiğinin delili şu ayettir: «*İsrailoğullarının inandığından başka ilah olmadığına inandım.*» Adeta Firavun burada, Allah'ı tanımadığını, sadece İsrailoğulları'ndan âlemlerin bir ilahı olduğunu işittiğini ve kendisi de bu yüzden o ilaha inandığını itiraf etmektedir. Bu ise takliddir, kabul edilemez. Hele Firavun gibi ateistin (Dehrî) iman ettiğine dair, kesin ve üzerinde bulunduğu çirkin itikadını temelinden silici bir delilin bulunması şarttır. Ayrıca ateist (dehrî) ve benzerlerinin imanında Allah'ı inkar etmelerine sebep olan bir şeyin bâtıl olduğunu ikrar etmeleri gerekir. Eğer Firavun, «*Ben kendisinden başka mabud olmayan Allah'a iman ettim*» deseydi bile müslüman olamazdı. Çünkü o, sâ-

nî yoktur sözünün bâtıl olduğunu itiraf etmemiştir. Habis nefsi için *«Ben mabudum»* iddiasının bâtıl olduğunu itiraf etmemiştir.

Alusî bu tür nakilleri yaptıktan sonra İbn Arabî'nin sahih görüşünün, ilk görüşü (Firavun'un kafir olduğu görüşü) olduğunu ortaya koymaktadır. Zaten alimler, bir imamın görüşünde ihtilaf olduğunda, zahiri delillere uygun olanının alınıp, gerisinin atılacağını söylemişlerdir. Kuşkusuz ki Şeyh-i Ekber'in daha önceki sözleri zahiri delillere muvafıktır. Eğer o Firavun'un kafir olmadığını söylese ve onun mümin olduğunda ısrar etseydi, yine de Şeyh-i Ekber'e uymamız gerekmezdi. Çünkü onun bu sözleri Kur'an ve Sünnet'in delillerine, sahabe, tabiîn ve sonraki müctehidlerin şehadetlerine muhaliftir. Bir görüşün, sırf onu öne sürenin önemli biri olmasından dolayı kabul edileceği diye bir kural yoktur. İmam Malik ve başkaları: Herkesin sözünün bir kısmı alınabilir, bir kısmı da reddedilebilir. Ancak şu kabrin sahibinin (Hz. Muhammed'in (s.a) sözleri müstesna demişlerdir. Hz. Ali, *«Sözü söyleyene değil, ne söylediğine bak»* diye buyurmuştur. Şeyh-i Ekber bu sözlerini bir delile dayanarak söylemiş olmalıdır. Düşünce sonucunda elde edilen bazen yanlış, bazen de doğru olabilirler. Hz. Peygamber'in de bazı içtihadlarının hilafına vahy gelmiş olması, hakikati bilen Şeyh-i Ekber'den böyle bir şeyin vâki olmasını hiç de büyütmez. Şayet Şeyh-i Ekber bu sözleri keşf yoluyla söylemiş ve anlayışının Kur'an'a ters olmadığını anlatmak için birtakım deliller getirmeye çalışmışsa, yine de onu taklid etmemiz gerekmez. Çünkü daha önce İmam-ı Rabbanî'den keşfin taklidinin caiz olmadığını nakletmiştir. Birçok alim keşfin ilham gibi başkasının aleyhinde delil olamayacağını ve onunla şer'î bir hükmün sabit kılınamayacağını söylemiştir (1).

(1) Alusî, Ruhul-Meanî, cilt: 11, sh: 188.

(93) *«Andolsun biz İsrailoğulları'nı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Sıdk (iyi) bir yurd» ile İbn'ul-Münzir ve başka müfessirlerin Dahhak'tan naklettiklerine göre kastedilen Şam ve Mısır'dır. Çünkü fazıl alimlerden bir grubun dediği gibi Hz. Musa zamanında İsrailoğulları hem Mısır'ı hem de Şam'ı mülk edinmişlerdi.

Ebu Şeyh ile bir başkasının Katade'den rivayet ettiklerine göre bu güzel yurt ile kastedilen Şam ile Kudsî Şerif'tir. Bazıları bu görüşü tercih etmişlerdir. Çünkü İsrailoğulları Mısır'dan çıktıktan sonra bir daha Mısır'a dönmemişlerdir. Burada bir noktaya dikkat etmek gerekir: Bu iki yoruma göre de İsrailoğulları ile onların soyundan gelenler kastedilmişlerdir. Çünkü onlar Hz. Musa döneminde Şam'a girmemişlerdir. Ancak Hz. Musa'dan sonra onların çocukları Şam'a girmişlerdir. Bazıları güzel yurt, Hicaz bölgesinin Şam yönüne düşen Medine ve civarıdır. İsrailoğulları ile kastedilen ise, Hz. Peygamber'in (s.a) dönemindeki İsrailoğullarıdır. Yani *«Onları Medine'nin Şam yönüne düşen güzel yerlere yerleştirdik»*. Ayette geçen «Tayyibat» kelimesi, lezzetli veya helal rızık anlamındadır.

Onlar Tevrat'ı okuyup, anlamına vâkıf olduktan sonra dinleri hususunda ihtilafa düşmüşlerdi. Bazıları bunun, Hz. Muhammed (s.a) hakkında, onun peygamberliğini kitaplarında geçen özelliklerinden anladıktan ve mucizeleri gördükten sonra ihtilafa düşmeleri anlamında olduğunu söylemişlerdir.

Şiî müfessir Tabrîsi'ye göre, ayetin mânâsı şu şekildedir: İsrailoğulları, Allah Teâlâ Hz. Musa'yı gönderinceye ve Tevrat'ı nazil edinceye kadar küfür üzerindeydiler. Tevrat'ta Allah'ın hükümleri vardı. O zaman onların içinden bir grup iman etti. Diğer

bir grup da küfürde ısrar etti. Ancak Taberî'sinin bu yorumu biraz düşünüldükten sonra, pek fazla bir önem taşımaz.

HZ. PEYGAMBER (s.a) KUR'AN'DAN ŞÜPHE EDEBİLİR Mİ?

(94 - 95) *«Veya sen sana indirdiğimiz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Şek» (şüphe) kelimesi, küçük bir şüphe mânâsındadır. Yani azlık ifade eder. Hitap, bazı müfessirlere göre Hz. Muhammed'e (s.a) yöneliktir. O takdirde onun Allah'ın indirdiğinden şüphe duyması farazî ve takdirîdir. Çünkü Hz. Peygamber'in gerçek mânâda Allah'ın indirdiğinden şüphe etmesi tasavvur edilemez; zira onun için perde kaldırılmıştır. İşte bu yüzden Allah Teâlâ *-in-* (eğer) lafzı ile meseleyi ifade etmiştir. Çünkü *-in-* lafzı çoğunlukla tahakkuk etmeyen farazî işlerde, hatta akıl ve adet yönünden muhal olanlarda kullanılır. Mesela, *«De ki: «Eğer Rahman'ın çocuğu olsaydı...»* (Zuhruf : 85) ve *«Eğer yeryüzünde bir tünel açmaya gücün yetiyorsa...»* (En'am : 35) ayetlerinde *-in-* bu mânâda kullanılmıştır.

Ayette geçen *-ma-* ile kıssalar kastedilmiştir. Yani sana Allah'tan gelen kıssalarda - ki bu kıssaların bir kısmı, Firavun, kavmi ve İsrailoğulları ile ilgilidir - azıcık bir şüphen varsa senden önce Kitab'ı okuyanlara sor. Çünkü bu kıssalar onların yanında ve Kitaplarında mevcuttur, sana indirdiğimize uygundur.

Burada, kıssaların tahsis edilmesinin nedeni Hz. Peygamber'e indirilen hükümlerin onların hükümlerine muhalif ve onları neshedici olmasıdır. Bu bakımdan Hz. Peygamber (s.a) kendisine indirilen hükümleri onlardan soramaz.

«Kitab» ile kastedilen Kitabın cinsidir. Tevrat da, İncil de onun kapsamına girer. Bu yorum, İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Bazı rivayetlerde *«el-Kütüb»* olarak, çoğul gelmiştir. *«Elleziyne»* den maksat, ehl-i kitaptan iman etmeyen kimselerdir. Çünkü onların yanlarında bulunan kıssaların, Kur'an'daki kıssalara uyduğunu söylemeleri, maksadın hasıl olmasında daha faydalıdır.

Bazıları, Abdullah b. Selam ve Temim ed-Darî gibi iman eden kimselerin kastedildiği görüşündedirler. Bu yorum, İbn Abbas, Dahhak ve Mücahid'e nisbet edilmiştir.

Bazıları da buna, Abdullah b. Selam ile diğerlerinin Medine' de müslüman olduklarını; oysa bu surenin Mekke'de nazil olduğunu söyleyerek itiraz etmişlerdir. Bunun özeti şudur: Hz. Peygamber'in (s.a) dışında, bir başkası için şüphe vâki olursa, onu delil ile çürütmeye çalışır veya ayet, ehl-i kitabı Hz. Muhammed' in peygamberliğinin doğruluğu hususundaki ilimde rasih olmakla vasıflandırmakta ve imanı terketmelerinden dolayı onları kınamaktadır. Ya da ayet, Hz. Peygamber'i tahrik etmekte ve onun bu hususdaki istikrarını daha da arttırmaktadır. Bu bakımdan ayette Hz. Peygamber (s.a) için de zaman zaman şüphelerin olabileceği anlatılmak isteniyor değildir. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a) *«Ben ne şüphe eder, ne de sorarım»* diye buyurmuştur. (Bu hadis Taberî ve Abdürrezzak tarafından Katade'den nakledilmiştir.)

Zeccac'a göre, *-in-* lafzı olumsuzluk harfidir. *«Senden önce Kitab'ı okuyanlara sor»* cümlesi ise, mukadder bir şartın cevabıdır. Yani, *«Sen sana indirdiğimizden şüphe etmezsin. Eğer kesinlik bakımından daha kuvvetli olmak istiyorsan, senden önce Kitab'ı okuyanlara sor.»* Ancak Zeccac'ın bu yorumu, ayetin zahiriyle çelişmektedir. Daha önceki yorumlar, Zeccac'ın bu zorlamasından kişiyi müstağni kılar.

Bazıları ayetteki *«şüphe»* lafzının, darlık ve şiddetten kinaye olduğunu söylemişlerdir. Bu şiddet ve darlık, Hz. Peygamber'in

kavminin inatçılığından ve onların elinden çektiği eziyetlerden meydana gelmiştir. Yani *«Kavminin sana yaptığı eziyetten dolayı sıkıntıya girersen ve onların inatçılığı karşısında zorluk çekersen, kitap ehline sor. Senden önceki peygamberler, kendi kavimlerinin eziyyet ve inatlarına nasıl sabrettilerse sen de öyle sabret».* Ancak bu yorum da Zeccac'ın yorumu gibi uzak bir ihtimaldir.

Bazıları da hitap her ne kadar Hz. Peygamber'e yönelikse de, asıl kastedilenin onun ümmeti veya Kur'an'ı dinleyen herkesin olduğunu öne sürmüşlerdir. Yani, *«Ey Kur'an'ı dinleyen kişi! Şayet peygamberimin diliyle size indirdiğimizden kuşkuda isen ehl-i kitaba sor».*

BİLMEYEN BİR KİMSENİN ALİMLERE SORMASI

Bu ayet, din hususunda kalbinde herhangi bir şüphe olan bir kimsenin o şüpheyi gidermeye kudreti olan bir alime başvurmasının acilen gerekli olduğunu göstermektedir. Yani şüphenin hemen akabinde onun giderilmesi için çalışmalıdır. Çünkü buradaki *-fe-* lafzı, takibiyyette acillik ifade eder. Yani bu, şüphenin hemen ardından sorulması istenmektedir.

«Sakın kuşkuya düşenlerden olma»; yani sakın yakînini bırakıp şüphelere kapılma. Bu yakîne daha önce devam ettiğin gibi devam et.

«el-Mümterine» kelimesi, *-imtira-* kökünden gelmektedir ve şek, şüphe ve tereddüt anlamındadır. Yani, *«Sakın ha sakın! şüphecilerden olma».*

(96) *«Haklarında Rabbinin sözü...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Rabbinin sözü» ifadesindeki *«sözü»* (kelimesi) Allah'ın hükmü anlamındadır. Eş'arî'lere göre bu, Allah'ın ezeli ve eşyanın ma-

hiyeti üzerinde eşyaya *La yezel*'de bağlanmış olan iradesiyle yorumlanmıştır. Bu hüküm, *«Onlar küfür üzere öleceklerdir»* veya *«ebedi cehennemde kalacaklardır»* şeklindedir. Çünkü Allah'ın hükmünü yıkmak imkân dahilinde değildir. Onun irade ettiğinin meydana gelmemesi mümkün değildir.

(97) *«Onlar tüm mucizeler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani akıllarınca, makbul ve mânâsı apaçık olan tüm ayet (mucize)ler gelse dahi onlar azabı görünceye kadar iman etmezler, Yani azabı gördüklerinde inanacaklar ama o zaman da imanları onlara bir yarar sağlamayacaktır.

Zemahşeri *Keşşaf* adlı tefsirinde 96. ayette geçen *«söz»*ün, Allah Teâlâ'nın Levh-i Mahfuz'da yazmış olduğu ve meleklerine *'onlar kafir olarak öleceklerdir'* diye haber verdiğidir. Bu ise, bir Bilen'in yazmasıdır. Bir mukadderin ve Allah'ın ondan irade ettiğinin değil, demektedir. (1)

«Kelime» (söz)ü, Zemahşerî'nin dediği gibi yorumlamakta bir zarar yoktur. Ancak yazmanın mukadder ve murad edilmiş olmayıp da malum bir yazma olması, Mutezile görüşünün temeli üzerine bina edilmiş bir yorumdur. Ehl-i Sünnet'in üzerinde ittifak ettiği görüş ise şudur: Kulların tüm fiilleri Allah'ın malumu ve mahlukudur. Ancak Allah'ın irade ettiği olur. Allah'ın ilim ve iradesiyle uyum halindedirler. Onların aralarında çatışma olması mümkün değildir. Allah'ın ilmi, bir şey hakikatinde neyin üzerindeyse, o şekilde o şeyle ilgilenir. Allah ancak bilineni irade eder. Ancak irade edileni takdir buyurur. Bunda ne cebir ne de tefviz vardır. Fakat cebr ile tefviz arasında bir durumdur.

(1) Zemahşerî, Keşşaf, cilt: 3, sh: 26.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَآ اِيْمَانُهَآ اِلَّا قَوْمَ
يُوْنُسَ ۭ لَمَّآ اٰمَنُوْا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَمَتَّعْنٰهُمْ اِلٰى حِيْنٍ ﴿٩٨﴾ وَلَوْ شَاۗءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْاَرْضِ
كُلُّهُمْ جَمِيْعًا ۭ اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴿٩٩﴾
وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۭ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَي
الَّذِيْنَ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿١٠٠﴾ قُلِ انْظُرُوْا مَاذَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ
وَمَا تُغْنِي الْاٰيٰتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٠١﴾ فَهَلْ
يَنْتَظِرُوْنَ اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ قُلْ
فَانْتَظِرُوْا ۭ اِنِّىْ مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِيْنَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّيْ رُسُلَنَا
وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كَذٰلِكَ ۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٠٣﴾ قُلْ
يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِيْ شَكٍّ مِّنْ دِيْنِيْ فَلَآ اَعْبُدُ
الَّذِيْنَ تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذِيْ يَتَوَفّٰىكُمْ ۠
وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۙ ﴿١٠٤﴾ وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّيْنِ حَنِيْفًا ۚ
وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ
وَلَا يَضُرُّكَ ۚ فَاِنْ فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذًا مِّنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٠٦﴾

98 — Keşke herhangibir ülke (halkı) iman edip de imanları kendilerine fayda verseydi. Ancak Yunus'un kavmi iman edince, onlardan dünya hayatındaki aşağılık (ve rezillik) azabı kaldırdık, onları bir süre daha faydalandırdık.

99 — (Ey Muhammed!) Eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi birden iman ederdi. Hal böyleyken insanları iman etmeleri için sen mi zorlayacaksın?

100 — Allah'ın izni olmadan hiçbir kimse iman edemez. O, pisliği (azabı) akıllarını kullanmayanlara verir.

101 — De ki: «Göklerde ve yerde neler var bir bakın.» Fakat iman etmeyen bir kavme ayetler ve uyarmalar yarar sağlamaz.

102 — Onlar, sadece kendilerinden önce gelip, geçenlerin başlarına gelen günler gibi (acı günler) bekliyorlar, öyle mi? De ki: «O halde bekleyin, ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim.»

103 — Sonra biz peygamberlerimizi ve iman edenleri kurtarırız. Böylece inananları da üzerimizde bir hak olarak kurtaracağız.

104 — De ki: «Ey insanlar! Benim dinimden kuşku içindeyseniz, ben Allah'ı bırakıp da sizin Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam. Ben ancak sizi öldürecek olan Allah'a kulluk ederim. Çünkü bana müminlerden olmam emrolunmuştur».

105 — (Ve bir de:) «Yüzünü hanîf (muvahhid) olarak dine çevir. Sakın Allah'a ortak koşanlardan olma».

106 — (Ayrıca) «Allah'ı bırakıp da sana fayda ve zarar vermeyecek şeylere tapma. Eğer bunu yaparsan, o takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun» (diye emrolundum, de).

(98) *«Keşke herhangi bir ülke...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Levla» (Keşke) iki şekilde yorumlanmıştır. Birincisi olumsuzluk mânâsındadır. Nitekim İbn Abbas'ın talebelerinden Ebu Malik, ondan şöyle rivayet eder: *Allah'ın Kitab'ında ne kadar «levla»* gelmişse *«hella»* gibi olumsuzluk mânâsını ifade etmiştir. İki ayet müstesna. Birincisi Yunus suresinin 98. ayetidir. Çünkü bu ayetin anlamı, *«Hiçbir ülke (halkı) yoktur ki, iman etsin de imanları ona yarar sağlasın»* şeklindedir. Zira onlar azap geldiği zaman iman ederlerdi. Bu iman da onlara fayda etmemiştir. Diğeri de Hud suresinin 116. ayetidir: *«Sizden önceki nesillerden kurtardığımızın pek azı dışında yeryüzünde bozgunculuğu önleyecek fazilet sahibi kişiler bulunmalı değil miydi?«.* Buna göre ayetin anlamı şöyledir: *«Hiçbir ülke (halkı) yoktur ki iman etsin de, imanı onlara yarar sağlasın».* Ancak Yunus kavmi iman etmiş ve imanı onlara yarar sağlamıştır. İkinci yoruma göre buradaki *«levla»* da *«hella»* anlamındadır. Yani helak ettiğimiz ülkelerden bir tanesi bile iman etmemiş, küfürden dönüp azabı görmeden önce imanı halis kılmamıştır. Sadece Yunus kavmi müstesnadır.

BU SUREYE NİÇİN YUNUS ADI VERİLMİŞTİR?

Bu sureye Yunus adı verilmesi bu ayet nedeniyledir. Rivayet olunduğuna göre, Hz. Yunus (a.s) Ninova (Neynava) halkına pey-

gamber olarak gönderilmişti. Ninova Musul İlinin içinde bir kasabanın adıdır. Onlar Hz. Yunus'u yalanlamalarına rağmen, Hz. Yunus (a.s) onları bir tek olan Allah'a iman etmeye çağırdı. Çünkü onlar kafir ve müşrik idiler. *«Tapmakta olduğunuz putları bırakın»* dediğinde, onlar buna yanaşmadılar, onu yalanlayıp durdular. Hz. Yunus onlara üç gün sonra başlarına azabın geleceğini haber verdi. Onlar da, *«Bakın, eğer Yunus aramızdan ayrılırsa, muhakkak azap gelecektir, demektir. Çünkü o yalan söylemez»* dediler. Üçüncü günün gecesi gelip çatınca Hz. Yunus onların arasından ayrıldı. Onlar ise sabah olduğunda şiddetli bir dumanın şehri kapladığını gördüler. Duman şehri kaplamış ve artık gökyüzü simsiyah olmuştu. Onlar kesinlikle helak olacaklarını anlayınca, Hz. Yunus'u aramaya koyuldular, fakat onu bulamadılar. Bunun üzerine hanımları, çocukları ve hayvanlarıyla birlikte sahraya çıktılar, kıllı elbiseler giydiler, iman edip, tevbede bulundular. Çocuk ile anasını, hayvan ile yavrusunu ayrı yerlere yerleştirdiler. Böylece anne ve yavrular birbirlerini arzulayıp, bağrıştılar. Sesleri oldukça yükseliyor, yalvarışları artıyordu. Allah'a o kadar çok yalvardılar ki Allah da onlara acıdı ve azabı kaldırdı. O gün aşura ve cuma günüydü.

İbn Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre, tevbeleri öyle bir dereceye vardı ki, zulmen almış olduklarının tümünü sahiplerine iade ettiler. Hatta kişi, evinin temeline koyduğu bir taşı zulmen almış ise, onu söküp sahibine geri veriyordu.

YUNUS KAVMİNİN KURTULUŞ DUASI

Bazı müfessirlere göre, Hz. Yunus'un kavmi, alimlerden hayatta kalan bir ihtiyar alime giderek kendilerine akıl vermesini istediler. O da onlara şu duada bulunmalarını tavsiye etti: *«Ey hiçbir dirinin olmadığı anda diri olan! Ey Diri! Ey ölüleri diriltен diri! Senden başka ilah yoktur»*. Onlar bu duayı okuduklarında Allah Teâlâ kendilerinden azabı kaldırdı.

Fadl bin Abbas onların şöyle dua ettiklerini söylemektedir: *«Ey Rabbimiz! Kuşkusuz bizim günahlarımız oldukça büyüdü, dehşetli bir şekilde arttı. Fakat sen ondan daha büyüksün, daha yücesin. Sen neye ehil isen hakkımızda onu yap. Bizim hakkımızda bizim ehil olduğumuzu yapma».*

Bazı müfessirler, Allah Teâlâ'nın, Firavun'un son nefesinde tevbe ettiğini ve tevbesinin kabul olunmadığını hikâye ettikten sonra, Hz. Yunus'un kavminden ve onların tevbe edip, tevbelerinin kabul olunduğundan bahsettiğini belirterek, bu iki tevbe arasındaki farkın ne olduğunu sordular. Cevap olarak şu söylenmiştir : Firavun azabı gördükten sonra, Hz. Yunus'un kavmi ise, azap gelmeden önce tevbe etmiştir. Çünkü onlar azabın alâmetlerini görüp, azabın yakın olduğunu anlayınca, daha azabı görmeden önce tevbe ettiler. İşte iki tevbe arasındaki fark budur.

(99 - 100) *«Eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yunus Suresi, başından buraya kadar kafirlerin, peygamberliği inkâr etmek hususundaki şüphelerini açıklamakta ve onlara cevap vermektedir. Onların şüphelerinden biri de Hz. Peygamber'in (s.a) kendilerini azabın kafirler üzerine ineceği gerçeğiyle tehdit etmesiydi. O kendisine tabi olanları da, *«Allah size yardım edecek durumunuzu yüceltecek ve size kuvvet verecektir»* diye müjdeliyordu. Fakat kafirler tehdit edildikleri azabı görmeyince onun peygamberliğinden kuşku duydular. Hz. Peygamber ile alay edebilmek için o azabı acilen istiyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ va'dedilen azabın gecikmesinin, va'din yerine getirilmesinde kuşkuya kapılınmamasını açıkladı ve bunu birtakım misallerle belirtti. Bu misaller, Hz. Nuh (a.s) ve Hz. Musa (a.s.) ile Firavun arasında geçen olaylar ile ilgiliydi. Bu ayette ise, peygamberin on-

ları imana getirmek hususunda gösterdiği tüm gayret ve delillerin, onları tesbit ve takdirdeki olağanüstü çabasının, hiçbir yarar sağlamadığı ortaya konulmaktadır. Şüphelere verilen cevap da bir yarar sağlamamıştır; zira iman ancak Allah'ın yaratması, dilemesi, irşad ve hidayetiyle meydana gelir. Bu şartlar yerine gelmedikten sonra iman da meydana gelmez.

Bu ayette şu hükümler yer almaktadır :

«Tüm kainat Allah'ın dilemesiyledir» diyenlerin sözü doğrudur. Onlara göre *«lev»* lafzı, şartın yok olmasıyla cezanın da yok olacağını ifade eder. Bu bakımdan *«Eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi birden iman ederlerdi»* ifadesi Allah'ın bu konuda dilemesi olmadığını gösterir. Bu yüzden yeryüzünde bulunan tüm insanların iman etmesi mümkün olmamıştır. Bu, Allah'ın insanların hepsinin iman etmesini irade etmediğine delâlet eder.

Cübbaî ile el-Kadı bu hususta şöyle demişlerdir: *«Buradaki dilemeden kastedilen cebrî bir dilemedir. Yani eğer Rabbin onları imana zorlamayı dileseydi buna gücü yeterdi ve bu Allah hakkında doğrudur. Ancak Allah böyle yapmamıştır. Çünkü kuldan zorla sadır olan imanın bir yararı olmaz.»* Cübbaî bunları söyledikten sonra şöyle der: Allah'ın onları imana zorlamasının anlamı, zorunlu olarak onlara iman etmeyi terketmeleri halinde Allah'ın onlarla bu terkin arasına gireceğini bildirmesidir. Bunun vukûbulması halinde zorunlu oldukları şeyi yapmaları gerekli olur. Nitekim içimizden biri bir kralı öldürmeye teşebbüs etse, kral da onu kendisini öldürmekten cebren caydırırsa, bu fiilin terki o kimse için medh ve sevaba müstehak olmaya sebeb olmaz. İşte bu mesele de böyledir.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a)

tüm insanların iman etmelerini ve hidayet üzerine kendisine tabi olmalarını istiyordu. Allah Teâlâ bu ayetle ona sadece ilk zikirde Allah'tan kendisi için saadetin yazılı olduğu kimsenin iman edeceğini, fakat ilk zikirde kendisi için şekavetin yazılı olduğu kimsenin ise dalâlete düşeceğini haber vermiştir. Bu ayet Hz. Peygamber (s.a) için bir tesellidir. Çünkü o tüm insanların iman etmesini istiyordu. Bu yüzden Allah ona ancak ezeli inayete mazhar olan kimsenin iman edeceğini bildirmiştir *«Bu bakımdan onların iman etmesi için kendini sıkıntıya sokma».*

«Hal böyleyken insanları iman etmeleri için sen mi zorlayacaksın?»; yani iman etmeleri senin elinde değil ki, onları imana zorlayasın. Müminin imanı, kafirin küfrü ancak Allah'ın dilemesiyle, kaza ve kaderiyledir. Bu husus Allah'tan başka kimsenin dilemesine bağlı değildir. Allah'ın izni olmadıkça kimse iman edemez; zira o kimsenin hidayeti Allah'ın elindedir. Hidayet vermek de, saptırmak da Allah'ın elindedir. İbn Abbas'a göre, izin burada emir mânâsındadır. Ayetteki *-rics-* kelimesi azap anlamındadır, demiştir. Ata'ya göreyse, izin dileme mânâsındadır. İbn Abbas, *«Allah'ın öfkesi, gazap mânâsındadır»* demiştir. Akıl erdiremeyenler ile de Allah'ın emir ve yasağını anlamayanlar kastedilmiştir.

(101) *«De ki: Göklerde ve yerde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Buradaki *«De ki»* hitabı Hz. Peygamber'e aittir. Yani;

Ey Muhammed! Senden mucize isteyen şu müşriklere de ki: siz ibret verici, düşündürücü ve tefekkür edici bir şekilde bekleyin. Göklerde ve yerde neyi yaratmış olduğunu, O'nun birliğine delâlet eden ayetlerin neleri haber verdiğini dikkatle izleyin. Gökler-

de güneş ve ay vardır ve onlar da gece ile gündüzün delilleridir. Yıldızlar vardır, kimi çıkar, kimi batar. Onları da musahhar kılmıştır. Gökten yağmur yağar. Yerde dağlar, denizler, madenler, nehirler, ağaçlar ve bitkiler vardır. Bunların her biri Allah'ın birliğine delil olan mucizelerdir. Tüm bunlar lisan-ı hal ile Allah'ın yaratıcı olduğuna delâlet eder. Nitekim şair, *«Her şeyde Allah'ın birliğini izhar eden bir mucize vardır. Hepsi O'nun BİR olduğuna delâlet eder»* demiştir.

Ancak inanmayan bir cemaate deliller ve uyarılar bir yarar sağlamaz. Uyarılardan maksat peygamberlerdir. İmam Nesefî, uyarmaların peygamberler veya insanlar olduğunu kaydetmektedir. Tenvir'ul-Mikbas'ta ayetler ve uyarmalar peygamberler ile yorumlanmıştır.

(102) *«Onlar sadece kendilerinden önce...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Eyyam» (günler) lafzı, hadiseler, olaylar demektir. Yani onlardan önce gelip geçen, peygamberlerini yalanlayan ümmetlere ait olayların benzerlerini beklerler. Tıpkı Nuh, Ad, Semud kavimlerinin ve Arapların olayları gibi, başlarına gelecek olayları beklerler.

«Eyyam» lafzı azap için kullanıldığı gibi, nimetler için de kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ, *«Onlara Allah'ın günlerini hatırlat»* (İbrahim : 5) diye buyurmuştur. Ayetin mânâsı şu şekildedir: Ey Muhammed! Kavminden olan müşrikler, yalanlayıcı olan daha önce gelip geçen ümmetlerin başına getirdiğimizin benzeri ve içinde azabın olduğu günü beklerler. Biz onların hepsini helak ettik. Eğer onlar da azabı bekliyorlarsa de ki: *«Azabı bekleyin, ben de sizinle beraber sizin helakinizi beklemekteyim.»*

Rebî bin Enes'e göre ayetin mânâsı şu şekildedir: *«Onları Allah'ın azabı (intikamı) ile korkut. Sonra da onlara haber ver ki, o azap geldiğinde Allah, peygamberini ve onunla birlikte iman edenleri kurtaracaktır.»*

(103) *«Sonra biz peygamberlerimizi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani onları azaptan ve helak olmaktan kurtarırız.

«Böylece inananları da üzerimizde bir hak olarak kurtaracağız»; yani peygamberlerimizi ve onlara iman edenleri kurtardığımız gibi ey Muhammed! Seni, seninle beraber iman edip, seni doğrulayanları da helak ve azaptan kurtaracağız.

Kelamcılardan bazıları bu ayetle ilgili olarak, *«Üzerimizde bir hak olarak kurtaracağız»* ibaresinin vücup ifade ettiğini; zira peygamberin ve müminlerin kurtarılmalarının vacip olduğunu öne sürmüşlerdir.

Bu kelamcılara verilen cevap şu şekildedir :

Bu, Allah'ın va'di olması hasebiyle ve hükmü yönüyle vacip bir haktır. Yoksa onlar buna müstehak olduklarından dolayı bu, vacip olmuş değildir. Çünkü kulun yaratanı üzerinde hiçbir hakkı olmadığı sabittir. Yani yaratan hiçbir bakımdan kullarına borçlu değildir.

(104) *«De ki : Ey insanlar! Benim...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Buradaki hitap Hz. Peygamber'e (s.a) yöneliktir. Yani ey Muhammed! Şu seni kendilerine peygamber olarak gönderdiğimiz ve senin durumundan şüpheye düşerek iman etmeyenlere de ki: *«Sizi çağırmakta olduğum dinimde bir şüpheniz varsa, bilin ki ben Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam».*

Bu şüphe, müşriklerin bazılarında Hz. Peygamber'in durumundan dolayı vukûbulmuştur. Onlar Hz. Peygamber'ın (s.a) eliyle ortaya koyduğu mucizeleri gördüklerinde tereddüt edip, *«Acaba peygamber midir, değil midir?»* diye kuşkuya düştüler. Bu yüzden Hz. Peygamber onlara, *«Sizi çağırmakta olduğum dinimden kuşkuya düşmeniz doğru değildir ki şüphe edebilesiniz. Bu din, İbrahim'in dinidir. Sizler de İbrahim'in soyundansınız ve onu tanımaktasınız. Bunda bir kuşkunuz yok. Ancak size uygun olanı, aslı astarı olmayan putlara tapmak hususunda şüpheye düşmenizdir. Eğer siz içinde bulunduğunuz durumda ısrar edecek olursanız, iyi bilin ki ben Allah'tan başka taptıklarınıza tapacak değilim. Çünkü ibadet, mabudu son derece yüceltmek için yapılır. Bu ise, kendisine yarar sağlamayan, tapmayanlara ise zarar verecek kudrette olmayan ve eşyanın en düşüğü olan taşlara layık değildir. İbadet ancak yarar ve zararı elinde tutan, öldürmeye, diriltmeye kadir olan Allah'a layıktır»* dedi.

«Ben ancak sizi öldürecek olan Allah'a kulluk ederim» cümlesinde Allah Teâlâ'nın *«öldürmek»* ile vasıflandırılmasının hikmeti şu olmalıdır: İbadete layık olan, benim de, sizin de kendisine ibadete zorunlu olduğumuz Allah, siz hiçbir şey değilken, ta başta yaratmış, ikinci safhada öldürmüş ve üçüncü safhada ise sizi diriltmiştir.

Bazılarına göre ölüm, eşyanın en şidetlisi ve nefse en ağır geleni olduğundan burada zikredilmiştir ki, bu onları puta tapmaktan menetmenin en kuvvetli dayanağı olsun.

Bazı müfessirlere göre, onlar azabı isteme konusunda acele ettiklerinde Hz. Peygamber onlara, *«Ben sizi helak etmeye ve bana da yardtm etmeye kâdir olana tapıyorum. Ve ben müminlerden olmakla emrolundum. Rabbim bana, katından gelen Kitab'ı tasdik edenlerden olmamı emretti»* demiştir.

Bazıları ise, azaların amelinden olan ibadetin zikredilmesinden sonra, imanın zikredilmesinin nedenini, imanın kalbin amellerinden olmasıyla izah etmişlerdir.

(105) *«Yüzünü hanîf (muvahhid) olarak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *-vav-*, atıf harfidir. Yani *«Yüzünü İslâm dinine döndürmekle emrolundun.»*

Ayette geçen *«Hanifen»* kelimesi *«Dosdoğru olmak»* mânâsındadır. Yani dosdoğru olduğun halde. Veyahut o din ya da o yüz dosdoğru olduğu halde. Veya başka bir dine yönelmeksizin.

Bazılarına göre mânâ şu şekildedir: *«Amelini Hanîf olan din üzerinde yap»;* Yani ona göre amel işle.

Bazıları ise bu ayet ile kastedilenin şöyle olduğunu söylemişlerdir: *«Kendini tamamen hanîf dininin senden istediklerine yönelt, ondan başkâ bir dine yönelme;* yani ibadetinde Rabbinden başkasını O'na ortak kılıp da, helak olanlardan olma. Bu yorumun sahipleri, bu ayette putlara tapmanın yasaklandığını söylemişlerdir. Oysa bu, daha önceki ayetlerde geçmişti. Dolayısıyla burada nehyi farklı bir mânâya hamletmek gerekir. O da şudur: Allah'ın tüm isim ve sıfatlarını ve ibadete sadece O'nun layık olup, başkasının olmadığını bilen bir kimse, başkalarına hiçbir zaman ve

hiçbir surette iltifat etmemelidir. İşte basiret ehlinin *«Gizli Şirk»* dedikleri şey budur.

(106) *«Allah'ı bırakıp da, sana...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, ibâdet edip, dua ettiğinde Allah'ı bırakıp, sana yarar sağlamayan şeyleri çağırma. İbadetini terkettiğinde de sana zarar vermeye kudreti olmayan şeyleri çağırma. Eğer Allah'tan başkasına ibadet edersen veya yararın ve zararın giderilmesini istersen iyi bil ki bu takdirde sen kesinlikle zalimlerden olursun. Yani kendine zulmedenlerden olursun. Çünkü ibadeti, uygun ve lâyık olmayan bir şeye yapmış olursun.

Bu hitap her ne kadar Hz. Peygamber'e (s.a) yönelik görünüyorsa da aslında burada Hz. Peygamber'in dışında olanlar kastedilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber, hiçbir zaman Allah'tan başkasını çağırmamıştır. Bu bakımdan ayetin anlamı şu şekilde anlaşılır: *«Ey insanoğlu! Sakın Allah'tan başka, sana yarar sağlamayan ve senden bir zararı uzaklaştıramayan şeyleri çağırma!»*

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ
فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ ۚ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾
قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ ۖ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا
يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ
﴿١٠٨﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

MEÂL

107 — Eğer Allah sana bir zarar (sıkıntı) verirse, o sıkıntıyı O'ndan başkası gideremez. Sana bir iyilik vermeyi dilerse, yine O'nun nimetini engelleyecek yoktur. Onu kullarından dilediğine verir. O'dur bağışlayan, O'dur merhamet eden.

108 — De ki: «Ey insanlar! İşte size Rabbinizden gerçek geldi. Artık yola gelen kendisi için gelmiş olur, sapıtan da kendi zararına sapıtmış olur. Ben sizin üzerinize vekil değilim».

109 — (Ey Peygamber!) Sana vahyedilene uy! Allah hükmünü verene kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.

(107) *«Eğer Allah sana bir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hazin bu ayeti, *«Eğer Allah bir şiddet ve belâyı sana isabet ettirirse...»* şeklinde yorumlamaktadır.

Beyzavî de; *«Eğer Allah sana bir zarar isabet ettirirse, onu Allah'tan başka giderecek yoktur»* şeklinde yorumlar.

Hazin, *«Yemseske»* ifadesini, *«Yusubke»* (isabet etmek) mânâsında, *«zarar»ı* da hastalık mânâsına alıyor. Beyzavî ise, *«zarar»ı* genel anlamı üzerinde bırakmaktadır. Yani, o zararı Allah'tan başkası gideremez.

«Hayr» kelimesini Hazin, bol rızık ve mutlu hayat ile yorumlarken Nesefî, güzel akibet şeklinde yorumlamaktadır.

Tenvir'ul-Mikbas ise, *«zarar»ı* şiddetle ve sıkıntı veren işlerle yorumluyor.

«Onu (hayrı) kullarından dilediğine verir» ifadesi bazı müfessirlerce şöyle yorumlanmıştır: Allah Teâlâ daha önce putlar hakkında *«Onların hiçbir yarar veya zarar vermeye güçleri yetmez»* dedikten sonra, insanoğluna yararı da zararı da vermeye

kendisinin kâdir olduğunu beyan etmiştir. Tüm kainat O'na muhtaç ve O'na dayanmaktadır. Çünkü O, her şeyin üzerinde kudret sahibidir. O cömertlik ve kerem sahibidir, merhamet sahibidir. Bu yüzden Allah Teâlâ ayetin sonunda, *«O'dur bağışlayan, O'dur merhamet eden»* mânâsındaki, *«Huve'l-Gâfur'ur-Rahim»* diye buyurmuştur.

«el-Gafur», kulların günahlarını örtücü, *«er-Rahîm»*, onlar hakkında merhamet edici demektir.

(108) *«De ki: Ey insanlar! İşte...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Hak» (gerçek) ile kastedilen, Beyzavî'ye göre Allah'ın Rasûlü ya da Kur'an'dır. O geldikten sonra artık iman etmemek hususunda kimsenin mazereti olamaz.

Nesefî'ye göre de kastedilen Kur'an veya Hz. Peygamber'dir. Tenvir'ul-Mikbas'a göreyse, kastedilen Kitab ve Rasûl, Hazin'e göre ise, Kur'an ve insandır. Hazin, *«Hak ile kastedilenin Hz. Peygamber olduğunu söyleyenler de vardır. Çünkü O, Allah'tan hakk'ı alıp getirmiştir. Öyle ki kendisi sanki hakk'ın ta kendisidir»* demektedir.

«Artık yola gelen kendisi için gelmiş olur, sapıtan da kendi zararına sapıtmış olur»; yani iman ve peygambere tabi olmakla hidayet olunan kendisi için hidayet olunmuş olur. Çünkü onun yararı kendinedir. Kim de küfür ile sapıtırsa o da kendi aleyhine sapıtmış olur. Çünkü sapmanın vebali ona aittir.

«Ben sizin üzerinizde vekil değilim» cümlesi, Hz. Peygamber'e (s.a) ait bir cümle tarzında varid olmuştur. Yani, ben sizi koruyucu bir melek değilim ki amellerinizi koruyabileyim.

İbn Abbas, bu ayetin *Seyf* (savaş iznini veren) ayetle nesholunduğunu söylemektedir.

Nesefî ise ayeti şöyle mânâlandırıyor: «*Ben sizin işlerinizin* kendisine tevkil edildiği bir koruyucu değilim. Ben sadece bir *müjdeleyici ve bir korkutucuyum*».

Tenvir'ul-Mikbas «*vekil*» kelimesini «*Kefil*» ile yorumladıktan sonra bu ayeti *Seyf ayetinin* (savaş iznini veren ayetin) neshettiğini söylemektedir.

(109) «*Sana vahyedilene uy...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Sana vahyedilen*» ile Allah'ın Hz. Peygamber'e vahyettiği emr kastedilmektedir.

Beyzavî mânâyı şöyle veriyor: «*Sana vahyolunanı yerine getirmek ve insanlara tebliğ etmek suretiyle ona uy!*» Yani onları Allah'a çağırmak ve bu çağrıdan dolayı meydana gelen eziyetlere katlanmak hususunda, Allah yardım edinceye veya savaş emrini vermekle hükmedinceye kadar sabret.

«*O hüküm verenlerin en hayırlısıdır*»; yani Allah peygamberine yardım etmeye hükmetmiştir. O, gizli olan her şeye muttalidir. Diğer hakimlerde olduğu gibi O'nun herhangi bir delile ihtiyacı yoktur.

Beyzavî bu ifade ile ilgili olarak şöyle diyor: «*O hüküm verenlerin en hayırlısıdır. Çünkü O'nun verdiği hükümlerde yanlışlık yapması söz konusu değildir. Zira O görünenlere (zahire) muttali olduğu gibi, gizlilere de (bâtına da) muttalidir*».

Hazin, bu ayetin tefsirinde şöyle demektedir: *«Allah peygamberine yardım etmeyi, dini galip getirmeyi, müşrikleri öldürmeyi, ehl-i kitaptan cizye almayı emretmiştir. Cizyede onlar için zillet ve düşüklük vardır. İşte bu yüzden de Allah Teâlâ cizyeyi Ehl-i Kitab'a vacip kılmıştır».*

Yunus Suresi'nin Sonu

HÛD SÛRESİ

Sûre: 11

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓرٰ كِتٰبٌ اُحْكِمَتْ اٰيٰتُهٗ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ خَبِيْرٍ ۙ
(١) اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللّٰهَ ؕ اِنَّنِيْ لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ ۙ (٢)
وَّاَنِ اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْٓا اِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَّتَاعًا حَسَنًا اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى
وَّيُؤْتِ كُلَّ ذِيْ فَضْلٍ فَضْلَهٗ ؕ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ
يَوْمٍ كَبِيْرٍ (٣) اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ (٤)
اَلَآ اِنَّهُمْ يَثْنُوْنَ صُدُوْرَهُمْ لِيَسْتَخْفُوْا مِنْهُ ؕ اَلَا حِيْنَ يَسْتَغْشُوْنَ ثِيَابَهُمْ ۙ
يَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ۚ اِنَّهٗ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ (٥)

MEÂL

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

1 — Elif, lam, ra. Bu bir Kitab'dır ki hikmet sahibi ve herşeyden haberdar olan (Allah) tarafından ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra da güzelce açıklanmıştır.

2 — Bu Kitab, Allah'tan başkasına ibadet etmemeniz için indirildi. Kuşkusuz ki ben O'nun tarafından size (elçi olarak) bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.

3 — Ve Rabbinizden mağfiret dileyesiniz, sonra O'na tevbe edesiniz ki, sizi belirtilmiş bir süreye kadar güzelce yaşatsın ve her fazilet sahibine lütfunu versin. Ve eğer yüz çevirirseniz, elbette ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım.

4 — Dönüşünüz Allah'adır. O her şeye kâdirdir.

5 — İyi bilin ki, onlar (münafıklar) O'ndan gizlemek için iki büklüm olup, göğüslerini (hakk'tan) çevirirler. Bilin ki, elbiselerine büründüklerinde (bile) Allah onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü O göğüslerde (kalplerde) olanı bilendir.

Ibn Abbas'a göre bu sure Mekke döneminde nazil olmuştur. Hasan Basrî, İkrime, Mücahid, İbn Zeyd, Katade de İbn Abbas'ın görüşünü desteklemişlerdir. İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayette ise, bu surenin Mekkî olduğu belirtilmiş, sadece *«Günün iki tarafında da namaz kıl»* (Hud : 114) ayeti istisna edilmiştir. Kataden de buna benzer bir rivayet gelmiştir. Mukatil'e göre bu sure 12, 17 ve 114. ayetleri müstesna Mekkî'dir.

Bu sure 123 ayetten müteşekkildir. 1600 kelimesi, 9567 harfi vardır.

İbn Abbas'ın rivayet ettiğine göre, Hz. Ebubekir *«Ey Allah'ın Rasûlü! Sen ihtiyarladın»* deyince Hz. Peygamber (s.a), *«Beni, Hud, Vakıa, Mürselat, Nebe ve Tekvir sureleri ihtiyarlattı»* diye buyurmuştur. (Tirmizi bu hadisi rivayet ederek, hadisin Hasen-Garib olduğunu söylemiştir.)

Tirmizi'nin başka bir kanalla rivayet ettiği bir hadis ise şu şekildedir: İbn Abbas, Ben Hz. Peygamber'e, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Erken beyazlaştın»* diye sorunca, O *«Beni, Hud ile kardeşleri olan Hakka, Vakıa, Nebe ve Gaşiye sureleri ihtiyarlattı»* cevabını verdi, demektedir.

Bazı alimlere göre, Hz. Peygamber'in yukarıdaki hadiste bahsi geçen sureler nedeniyle ihtiyarlamasının mânâsı şudur: *«Bu*

surelerde Haşr, Hesap, Cennet ve Cehennem sözkonusu edilmektedir. Hz. Peygamberi ihtiyarlatan işte bu konulardır». Ancak Allah peygamberinin muradını daha iyi bilir.

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(1) *«Elif, lam, ra. Bu bir Kitab'dır ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Abbas'a göre bu ayetin anlamı: *«Bu Kitab diğer Kitab ve şeriatları neshetti ve fakat hiçbir Kitab onu neshetmedi»* şeklindedir.

«Fussilet», beyan edildi, açıklandı anlamındadır. Hasan Basrî'ye göre bu fiil, emir ve nehiyleriyle ayetleri muhkem kılındı, sevab ve ikab yönünden tafsil edildi, anlamındadır. Hasan Basrî' den gelen başka bir rivayette ise, bunun tam aksi ifade edilmektedir. Yani onun ayetleri sevap ve ikabla tahkim oldu, emir ve nehiyle tafsil edildi.

Katade'ye göre, Allah onları bâtıl'a karşı muhkem kıldı. Sonra ilmiyle onları tafsil etti. Helalini, haramını, taatini ve masiyetini onda zikretti.

Bazıları ise, Allah'ın onu muhkem kılmasını, onda hiçbir şekilde çelişki olmadığı, Allah'ın onu tafsil etmesini de, onu açıkladığı şeklinde yorumlanmıştır.

Bazıları da şöyle demektedir: Kur'an ayetleri tam ve gayet titizlikle tanzim edildi, aralarında herhangi bir bozukluk ve çelişki olmaksızın muhkem kılındı. Tıpkı muhtevasında herhangi bir aykırılık olmayan bir bina gibi.. Sonra da ayetleri sure sure tafsil edildi.

Bazıları ise, bu Kitab'ın ayetlerinin Tevhid'e, peygamberliğin ve haşrin doğruluğuna ve kıyamet ahvalinin vukûbulacağına delâlet ettiğini söylemişlerdir. Çünkü bu konular neshedilemez. Daha sonra da va'zlar, kıssalar ve gaybdan gelen haberlerle tafsil edilmiştir.

Mücahid'e göre Fussilet, açıklandı, izah edildi demektir. Bazılarına göre, *«Ayetleri muhkem kılındı»* demek, ayetlerinin çoğunun muhkem kılındığı anlamındadır. Çünkü her ne kadar bazı ayetler neshedilmişse de çoğu muhkem kılınmıştır. Yani böylece, *Küll* (Bütün), *Ba'd*'ın (Parça) yerine kullanılmış olmaktadır. Zira hüküm galibe göredir. Bütünün parça yerine kullanılması Arap dilinde çok yaygındır. Nitekim *«Ben Zeyd'in yemeklerini yedim»* sözü, yemeğin bir kısmının yendiğini anlatır.

«Hakîm»; yani tüm yaptıklarında hikmet bulunan, *«Habîr»;* yani kullarının her durumunu ve onları ıslah edecek şeyi bilen.

(2) *«Bu Kitab, Allah'tan başkasına...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette geçen *«İbadet»* ile kastedilen Tevhid'dir. Yani, Allah'ı birlemek, sadece O'na kulluk etmek ve putları terketmek, müşriklerin taptıklarını bırakmak, Allah'a ve O'nun azap ve ikabından sizleri uyarıyorum. Ben Allah'a ve O'nun peygamberine iman den, itaatta bulunan, amellerini sadece Allah rızası için yapan kimseyi de sevapla müjdeliyorum.

(3) *«Ve Rabbinizden mağfiret...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette geçen *İstiğfar* ve *Tevbe* arasındaki farkın ne olduğu hususunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre mânâ şöy-

ledir: *«Rabbinizden günahlarınız için mağfiret talep edin, sonra da tevbe edin»;* yani mağfireti taleb ettikten sonra, O'na yönelin. çünkü istiğfar, affedilmeyi taleb etmektir, bu da günahın örtülmesi anlamındadır. Tevbe ise, üzerinde bulunan uygunsuz davranışlardan vazgeçmektir. Mesela şirkten ve isyandan vazgeçmek gibi. İşte bu nedenle Allah Teâlâ istiğfarı tevbeden önce zikretmiştir. Bazıları da ayete şöyle bir mânâ verir: *«Geçmiş günahlarınız için Rabbinizden af taleb ettikten sonra, O'na yönelin»*

Ferra, *«Summe»* kelimesinin *-ve-* anlamına geldiğini zira istiğfar ile tevbenin aynı anlamda olduklarından dolayı, istiğfardan sonra tevbenin tekid için zikredildiğini öne sürmektedir.

ECEL-İ MUSEMMA NEDİR?

«Ki sizi belirtilmiş bir süreye kadar yaşatsın» cümlesinde, *«Belirtilmiş bir süre»* şeklinde tabir edilen *«Eceli müsemma»* ile ölüm anı kastedilmektedir. Beyzavî: *«Takdir edilen ömrün son* ânı» diyor.

Bu ifade ile, *«Dünya müminin hapishanesi, kafirin ise cennetidir»* hadisi arasında bir çelişki vardır. Çünkü bazen görüyoruz ki mümin bir kimsenin kendine, aile fertlerine sarfedecek günlük bir nafakası bile bulunmamaktadır, sıkıntı içerisindedir. Bu ayet ile hadisin arasının nasıl telif edileceği sorulacak olursa cevaben şöyle deriz: Cennette mümin için hazırlanan nimetlere göre, dünya müminiinin hapishanesidir. Kafirin cennetidir. Çünkü onun azabı elem verici ve süreklidir. Mümin bir kimsenin zaman zaman çekmekte olduğu sıkıntılara gelince bu onun derecelerinin yükselmesi, günahlarına kefaret olması ve belâlar anında sabretmesinin beyanı içindir. Bu yoruma göre, mümin bir kişi daima güzel bir

yaşantı içerisindedir. Çünkü O, tüm durumlarında Allah'tan razıdır.

AHİRETTE DERECELER ECRE GÖREDİR

«Ve her fazilet sahibine lütfunu versin»; yani O dünyada salih bir amelde bulunan herkese ahirette ecir verir. O'nun ilâhî sünnetinde kaçırmak, istisna etmek diye bir şey yoktur. Ebu'l-Âliye, *«Dünyada kimin taatleri çoğalırsa, ahirette (cennette), onun hasene ve dereceleri de çoğalır. Çünkü dereceler amellere nispetledir»* demiştir. İbn Abbas ise, *«İyilikleri kötülüklerinden çok olan kimse cennete, kötülükleri iyiliklerinden çok olan kimse de cehenneme girer»* demiştir. İbn Mes'ud, *«Bir günah işleyenin defterine bir günah yazılır, aynı kimse bir sevap işlerse defterine on sevap yazılır. Eğer dünyada işlemiş olduğu günahtan dolayı cezaya çarptırılırsa, onun geriye on sevabı kalmış olur. Eğer dünyada ondan dolayı ceza çekmezse, onun on sevabından biri alınır kendisine dokuz sevap kalır»* dedikten sonra şöyle söyler: *«Birleri, onlarına galip gelen kimse helak olmuştur».*

Bazıları da ayetin mânâsının, *«Allah için bir şey yapan kimseyi, Allah Teâlâ taati dolayısıyla muvaffak kılar»* şeklinde olduğunu söylemişlerdir.

«Ve eğer yüzçevirirseniz, elbette ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım»; yani eğer onlar elçilerimizin kendilerine getirmiş olduğu hidayetten yüzçevirirlerse, ey Rasûlüm! Onlara de ki: *«Ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım»,* yani sizin adınıza ahiretteki cehennem azabından korkarım.

(4) *«Dönüşünüz Allah'adır...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ ihsan edeni ihsanından dolayı, kötülük yapanı da kötülüğünden dolayı muameleye tabi tutar. Birincisine sevap, ikincisine ceza verir.

«O her şeye kâdirdir» yani; Allah dünyada size rızıklar vermeye, ahirette de sevap ve ikabı size tatbik etmeye kâdirdir.

Kadı Beyzavî bu ayetle ilgili olarak şöyle demektedir: *«Allah onları azabın en şiddetlisine düçar etmeye kâdirdir. Sanki bu ayet* o günün azametini ihsas ettirmektedir».

(5) *«İyi bilin ki, onlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Abbas'a göre bu ayet Ahnes bin Şerik (veya Şüreyk) hakkında nazil olmuştur. Bu kimse konuşkan ve sevimli bir çehresi olan bir kişiydi. Hz. Peygamber'i (s.a) hoşnut edecek şeylerle, onun huzuruna gider ve fakat kalbinde Hz. Peygamber'in (s.a) hoşuna gitmeyen şeyleri gizlerdi. İşte ayet bunun üzerine inmiştir.

«İki büklüm olup, göğüslerini çevirirler» yani; göğüslerindeki kin ve düşmanlığı gizlerler.

Katade, onların Allah'ın Kitab'ını dinlememek, Allah'ın zikrini işitmemek için göğüslerini (sırtlarını) çevirdiklerini söylemiştir.

Bazı müfesirler ise; *«Kafirlerden biri kendi evine girip, perdesini sarkıtır, sırtını bükerek elbisesiyle örtünür ve şöyle derdi: Acaba Allah kalbimde olanı bilir mi?»* demişlerdir.

Süddi'ye göre, göğüsleri çevirmek ile, onların kalpleriyle hakk'tan yüzçevirmiş olmaları kastedilmektedir. Bunu da gûya

Hz. Peygamber'den (s.a) gizlenmek için yaparlardı.

Mücahid ise, *«Güçlerinin yettiğini sanarak, Allah'tan gizlenmek için böyle yaparlardı»* demektedir.

«Bilin ki elbiselerine büründüklerinde (bile) Allah onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir»; yani Allah onların aralarında olanı da, kalplerinde gizlemekte olduklarını da, savaş açmak ve eziyet vermek için ilan ettiklerini de bilir. Veya aralarındaki sevgi ve beraberliklerini de bilir.

Kadı Beyzavî; elbiselerine bürünmeleri ile yataklarına girip, elbiseleriyle başlarını kapatmaları, onların gizledikleriyle kalplerinde olanı, açıga vurduklarıyla ise, ağızlarıyla ilan ettikleri kastedilmektedir, diyor. Onların açıkladıkları Allah'a nasıl gizli kalabilir ki? *«Suaur»* kelimesi kalpler ile içindekileri veya göğüslerin içindeki sırlar demektir. (1)

Hazin, El-Ezherî'nin naklettiğine göre, ayetin mânâsı; *«Peygambere düşmanlıklarını gizleyenlerin durumu bize gizli değildir. Biz onları her durumda takip etmekteyiz»* şeklindedir, dedi. Ibn Abbas'tan bu yorumdan başka bir yorum rivayet edilmiştir; o da Buharî'nin Muhammed bin Ayyaş bin Cafer el-Mahzumî'den rivayet ettiği şu sözdür ki, bu zat, İbn Abbas'ın bu ayeti okurken dinlediğini ve ona bu ayetin mânâsını sorduğunu söyler ve İbn Abbas cevaben şöyle der: *«Ayetin nazil olduğu dönemde bazı kimseler vardı ki tuvalet için çıktıklarında ve hanımlarıyla bir araya geldiklerinde gökyüzüne bakmaktan utanırlardı. İşte ayet bunun üzerine inmiştir».* (2)

Bazı kimseler bu ayetin münafıklar hakkında indiğini söylemişlerdir. Ancak tetkik etmek gerekir. Çünkü daha önce de geçtiği gibi, münafıklık cereyanı Medine'de başgöstermiştir. 12, 17 ve 114. ayetleri hariç bu süre, Mekkî ve Hicret öncesi nazil olduğuna göre, böyle bir iddia nasıl doğru olabilir?

(1) Kadı Beyzavî, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 299.
(2) Hazin, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 300.

Bu itiraz şu şekilde cevaplanabilir: Burada sözkonusu edilen münafıklık zahiri münafıklık değildir. Aksine bazı müşriklerden sadır olan davranışlar kastedilmiştir. O müşrikler nifaka benzer bir tavır ortaya koyuyorlardı.

Bu itiraz şu şekilde de cevaplanabilir: Nifakın sadece Medine'de başgösterdiği iddiası kabul edilemez. Aksine nifakın olması değil, ortaya çıkması Medine'dedir. Eğer nifakın Medine'de meydana geldiğini kabul edecek olursak, ayetin yorumunda yine bir işkal sözkonusu olamaz. Bu takdirde ayet, *«Tıpkı o parçalayıcılara indirdiğimiz gibi»* (Hicr: 90) ayeti gibi anlaşılır. Eğer ayette geçen, *Muktesim* (parçalayıcılar), Yahudilerle yorumlanıp, bununla Beni Kureyza kabilesinin başından geçen olay kastediliyorsa, bu gelecekte vukûbulacak bir olaydan haber vermektir. Gelecekte vukûbulacak bir olay, kesinlik nedeniyle adeta olmuş gibi tabir olunmuştur. Bu da Kur'an'ın icazındandır. Çünkü Beni Kureyza olayı, bizim şu anda tefsir ettiğimiz ayetin haber verdiği olayda olduğu gibi vukûbulmuştur. Hud suresinin bu beşinci ayeti ile ilgili olarak gelen yorumlar içinde en sahihi Buharî'den nakledilen yorumdur.

«Çünkü O göğüslerde olanı bilendir» cümlesi daha önceki hükümleri takrir ve tesbit etmektedir. *«Göğüslerin sahipleri»* ile göğüslerde gizli olan sırlar veya göğüslerde olan kalb-i mânevîdir. Yani Allah Teâlâ'nın ilmi insanların tüm gizliliklerini veya kalplerin bütün gizliliklerini ve hallerini ihata eder. Hiçbir sır, Allah'tan gizli değildir. Onların gizlediği veya açıkladığı bir şey Allah'a nasıl saklı olabilir? Burada Allah Teâlâ'nın isim cümlesi kullanması, Allah'ın ilminin ezeli ve sürekli olduğuna işaret eder. Bu ayette Allah Teâlâ'nın eşyanın gerçek alemde varolmalarından önce, Allah'ın onları bildiğini açıklamaktadır. Bu hususu Mutezile'den bir grup dışında hiç kimse inkâr etmemektedir. Mutezile'nin bu grubu, Allah'ın eşyayı onlar meydana geldikten sonra bilebileceğini iddia etmektedir. Oysa Allah böyle bir noksandan münezzehtir.

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا
وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ﴿٦﴾ وَهُوَ الَّذِيْ خَلَقَ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ وَّكَانَ عَرْشُهٗ عَلَى الْمَآءِ
لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا ؕ وَلَئِنْ قُلْتَ اِنَّكُمْ مَّبْعُوْثُوْنَ
مِنْۢ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُوْلَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ
مُّبِيْنٌ ﴿٧﴾ وَلَئِنْ اَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِلٰٓى اُمَّةٍ مَّعْدُوْدَةٍ
لَّيَقُوْلُنَّ مَا يَحْبِسُهٗ ؕ اَلَا يَوْمَ يَاْتِيْهِمْ لَيْسَ مَصْرُوْفًا عَنْهُمْ
وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٨﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنَا
الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنٰهَا مِنْهُ اِنَّهٗ لَيَـُٔوْسٌ
كَفُوْرٌ ﴿٩﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنٰهُ نَعْمَآءَ بَعْدَ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ
لَيَقُوْلَنَّ ذَهَبَ السَّيِّاٰتُ عَنِّيْ ؕ اِنَّهٗ لَفَرِحٌ فَخُوْرٌ ﴿١٠﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ صَبَرُوْا
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ كَبِيْرٌ ﴿١١﴾
فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوْحٰٓى اِلَيْكَ وَضَآئِقٌ بِهٖ صَدْرُكَ اَنْ
يَّقُوْلُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَآءَ مَعَهٗ
مَلَكٌ ؕ اِنَّمَآ اَنْتَ نَذِيْرٌ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ ﴿١٢﴾

6 — Yeryüzünde her canlının rızkı, ancak Allah'a aittir. Allah onun durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekânı bilmektedir. Bütün bunlar apaçık (veya açıklayıcı) bir Kitab'dadır.

7 — O hanginizin daha güzel amel işlediğinizi denemek için, arşı su üzerinde iken gökleri ve yeri altı günde yarattı. Andolsun ki, «Siz ölümden sonra diriltileceksiniz» desen, kafir olanlar hemen, «Bu apaçık büyüden başka birşey değildir» derler.

8 — Andolsun ki, biz onlardan azabı sayılı bir zamana kadar geciktirirsek, mutlaka derler ki: «Onu tutan nedir?». İyi bilin ki, onlara azap geldiği gün, o azap onlardan bir daha geri döndürülecek değildir. Ve alay etmekte oldukları şey onları çepeçevre kuşatacaktır.

9 — Eğer insana tarafımızdan bir rahmet tattırdıktan sonra o rahmeti ondan çekip alsak, kuşkusuz ki o tam mânâsıyla ümidini kesen bir nankör olur.

10 — Eğer kendisine dokunan bir zarardan sonra, ona bir nimet tattırırsak, (bu defa) «Kötülükler benden gitti» kanaatine varır. Çünkü o çokça sevinen ve böbürlenendir.

11 — Ancak sabredip, güzel amellerde bulunanlar böyle değildirler. İşte onlar için büyük bir mağfiret ve büyük bir ecir vardır.

12 — Belki de sen: «O'na bir hazine indirilseydi veya onunla bir melek gelseydi» demelerinden ötürü sana vahyedilenin bir kısmını terkedecek ve bunu onlara okumaktan göğsün daralacaktır. (Kesinlikle bil ki) sen sadece bir uyarıcısın. Allah ise herşeye vekildir.

(6) *«Yeryüzünde her canlının rızkı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkur ayet tüm canlıların rızkını teminat altına alan bir garanti mahiyetindedir. Allah Teâlâ burada insanların dikkatini çekip, rızk için gayrı meşru yollara başvurmamalarını kendilerine tavsiye ederek, bu hükmü va'zetmektedir.

«Dabbe» kelimesi erkek, dişi, akıllı, akılsız tüm canlıları kapsar. *«Debid»* kökünden alınmıştır ve aslında hafif şekilde yürümek anlamındadır. Ancak örfte dört bacaklı hayvanlara tahsis edilmiştir. Ayette kastedilen ise örfî değil lugavî mânâdır. Yani yeryüzündeki her canlı ister insan, ister diğer canlılar olsun onun gıdası ve geçimi Allah'a aittir. Yani bu rızkı vermek adeta Allah için vaciptir. Çünkü hakk ehli nezdinde, Allah'a vacip olan bir şey yoktur. Nitekim bu mesele kelam ilminde uzun uzun açıklanmıştır. İmam Fahruddin Razî'ye göre, rızk Allah'ın va'dine binaen vacip olmuştur. Yani Allah fazlı dolayısıyla rızkı verme va'dinde durur. Ancak Allah Teâlâ, bu ihsanın ihlâl etmediğine göre iki faydadan dolayı bunu vücub şeklinde öne sürmüştür :

a) O rızık kesinlikle sahibine varır.

b) O, rızık hususunda kullarını tevekküle davet etmektedir.

SEBEBLERE BAŞVURMA TEVEKKÜLE MANİ MİDİR?

Allah Teâlâ'nın tüm sebeplerin müsebbibi olduğunu bilmekle beraber sebeplere tevessül etmek, tevekküle mani değildir. Çünkü bir rivayette *«Önce deveni bağla, sonra tevekkül et»*, yine *başka bir rivayette de «Hiç kimse rızkını ve ecelini tamamlamadan önce ölmez. O halde Allah'tan korkun, rızkı arayışta da güzel davranın»* denilmiştir. Yani meşru olanı aşmayın, daima meşruiyyet sınırında kalın. Hal böyle iken, *«Sebebe tevessül etmeden, rızık elde edilemez»* düşüncesi doğru değildir. Çünkü Allah Teâlâ, hiçbir zaman sebebe tevessül edemeyecek durumda olan birçok canlının rızkını vermektedir. Nitekim bazı rivayetlerde şöyle denilmiştir :

Hz. Musa'ya vahy indiği zaman, kalbi aile fertlerinin hallerine bağlandı. Allah Teâlâ ona asasıyla taşa vurmasını emretti. O da vurunca taş ikiye bölündü. Onun içinden ikinci bir taş çıktı. Üçüncü taşa vurdu. Onun içinden de bir kurtçuk çıktı. Onun ağzında gıda olacak bir şey bulunuyordu. Ve Hz. Musa bir baktı ki o kurtçuk, *«Beni gören, konuşmamı dinleyen, yerimi bilen, beni hatırlayıp unutmayan Allah her türlü ortaktan münezzehtir»* diye tesbih etmektedir. (*)

İbn Üzeyne bir şiirinde ne de güzel söylemiştir :

«Kesinlikle anladım ki gözetlemek benim ahlâkımdan değildir. Yine anladım ki benim rızkım olan şey, mutlaka bana gelecektir. Ben ona doğru koşuyorum. Onu aramak beni yorgun düşürüyor. Eğer yerimde dursaydım o bana gelecekti ve yorgun da düşmeyecektim».

(*) Bu durum Hz. Musa'nın bir mucizesidir. Allah onda kurtcuğun konuşmasını yaratmıştır. Bunda bir terslik bahis konusu değildir.

Allah Teâlâ İbn Üzeyne'yi bu şiirinde haklı çıkarmıştır. O Hişam'ın huzuruna vardığında Hişam onu bu sözlerinden dolayı kınamıştı. Ancak Medine'ye döndükten sonra Hişam yaptığından pişman olarak, onun hediyesini kendisine göndermiştir

HARAM DA HELÂL GİBİ RIZIK MIDIR?

Kısaca söylemek gerekirse, Allah'a güvenmek uygundur. Kalbi Allah'a bağlamak, Allah'ın dilediğinin olacağına, dilemediğinin ise olmayacağına inanmak mümine hastır. Ehl-i Sünnet alimleri bu ayeti, haramın da helal gibi rızık olduğuna delil göstermişlerdir. Eğer haram rızık olmasaydı, hayatı boyunca haramdan başka bir şey yemeyen bir kimsenin rızkının Allah tarafından olmaması gerekirdi. Oysa böyle bir şey ayetle çelişir.

Ehl-i Sünnet'e göre bu bir faraziyedir. Çünkü hayatı boyunca haram yiyen bir kimse, en azından annesinin sütünü içmiştir ki bu da helaldir, ona Allah tarafından verilmiştir. Bununla birlikte ayette kastedilen, her canlının rızkını yiyeceği zaman, Allah Teâlâ'nın kesinlikle o rızkı ona yedirmesidir. Bu hüküm, haramdan beslenen gibi rızkı olmayan bir kimsenin durumuna ters düşmediği gibi, hiçbir zaman rızık yemeyip de açlıktan ölen bir kimsenin durumuna da ters düşmemektedir. Bu yorum Mücahid'e aittir.

ALLAH RIZKIN KEFİLİDİR

«Müstekarr», canlıların babalarının sülbünde durdukları yerdir. *«Müstevda»* ise, annelerin rahimleri veya anne rahimi yerine geçen yumurtalık ve benzerleri demektir. Her iki kelime de ism-i mekândır. *«Müstekarr»* kelimesini babaların sülbüyle, *müstevda* kelimesini de annelerin rahimiyle tefsir etmenin nedeni şudur: Meni damlası sülblere nisbetle doğal merkezinde durur. Annelerin

rahimine gelmeden belli bir süre orada emanet olarak bırakılmıştır.

Ata'dan gelen bir tefsire göre, *müstekarr* anne rahimleriyle, müstevda da baba sülbleriyle tefsir edilmiş veya yorumlanmıştır. Ata'nın *müstekarr*'ı ana rahimi ile yorumlamasının nedeni, «*Biz rahimlerde dilediğimizi bırakırız*» (Hac : 5) ayetine dayanmış olmasında aranmalıdır. *Müstekarr* kelimesi ile canlıların yeryüzündeki meskenlerinin kastedilmiş olması da mümkündür. Çünkü bilfiil ortadadırlar. *Müstevda* kelimesi ile de, onların maddeleri ve meskenlerinde meydana gelen bilkuvve yerleri de kastedilmiş olabilir. Bu bütün canlılar için geçerlidir. Ancak ilk yorum bu şekilde bir sonuca elvermez. Çünkü canlılardan bazıları vardır ki, hiçbir zaman babanın sülbünde olmazlar. Mesela yeryüzünün ufunetinden yaratılmış olan kurtçuklar gibi.

Bu yoruma göre, ayetin anlamı şu şekildedir: Yeryüzünde her canlının rızkını Allah verir. O neredeyse onun rızkını oraya gönderir. Onun değişik maddesini bilir. Onun çeşitli istikrar yerlerinde, değişik birleşmelerinde, değişen ve gelişen iskeletlerinin mertebelerinde saklı bulunan muhtelif maddelerini bilir. Her mertebede ona uygun ve onun varlığının başlangıçlarından olanı verir. Onun üzerine gelişen kemalâtına uygun ne ise onu ihsan eder.

Abdürrezzak ve bir grubun İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre, ayette geçen *müstekarr*, kişinin gece vardığı yer, *müstevda* kelimesi ise ölüp de gömüldüğü yerdir. Ancak *müstevda*'nın bu şekilde yorumlanması, rızıkların tekeffül edilmesinden bahseden bu ayete uygun düşmez. Ancak bazıları bunun, tekeffül süresinin sonuna işaret ettiğini söylemişlerdir. Nitekim İbn Mesud'dan gelen bir rivayette buna işaret edilmektedir: «*Müstekarr annelerin rahimi, müstevda ise, kişinin ölüp gömüldüğü yerdir*» (Taberî, Hakim). Allah Teâlâ adeta şöyle demektedir: «*Ben her canlının rızkına kefilim. Onlar muhtaç oldukları ilk zamandaki yerlerini*

de, rızka ihtiyaçları olmadığı son yerlerini de bilirim». Allah Teâlâ o rızkı onlara gönderir, rızkın gönderilmesi ihtiyaç süresince devam eder. Ancak ihtiyaç bittiği zaman rızık da kesilir.

«Bütün bunlar apaçık bir Kitab'dadır» cümlesi ise şu anlamdadır: Canlıların her biri, onların rızıkları, istikrar yerleri, konuldukları yerlerin hepsi apaçık bir Kitab'dadır. Veya zikredilen herşey veya daha zikredilmeyen şeyler, apaçık *Levh-i Mahfuz*'da tesbit edilmiştir, oraya bakan melekler veya onun içindekine muttali olan kimseler bunu görürler.

Tayyibî'nin ifade ettiğine göre bu cümle rızık kefaletinin vücubunu tamamlamaktadır. Tıpkı bir insanın borcunu ikrar ettikten sonra onun bir senedini yazması gibi .*«Keşf»*e göre bu cümle, ilmin tahkikidir. Adeta Allah Teâlâ onların gizlediklerini ve açıkladıklarını bildiğini ifade ettikten sonra, ilminin umumî oluşuna delâlet eden bu cümleyi getirmekte ve sonra kudretinin büyüklüğüne delâlet eden diğer bir cümleye geçmektedir.

(7) *«O hanginizin daha güzel amel...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayet-i Kerime Allah Teâlâ'nın vahdaniyyetini takrir ve tesbit etmektedir. Çünkü ancak ilim ve kudreti mutlak olan zat, mabud olabilir. İlim ve kudret sahibi olmayan, yani bilmeyen ve bir zararı defetmeye gücü yetmeyen ilah olamaz. Ayrıca bu cümle daha önce geçmekte olan va'd ve tehdidi tekid etmektedir; zira Âlim ve Kâdir olan bir zâtın kudretinden yarar da zarar da beklenebilir. Böyle bir zâtın kahrından korkmak da gerekir.

Göklerin ve yerin yaratılışı ile kastedilen, onları ve onlarda bulunanı yaratmaktır. Burada göklerin yücelerden, yerin süfliyattan olması ve dolayısıyla hem gökleri ve hem de göklerde bulu-

nanları, hem yeryüzünü hem de yeryüzünde yaşayanları kapsaması mümkündür. Konum itibariyle böyle bir tevile gerek duyulmuştur. Çünkü altı günde gökleri ve yeri yaratmak, onlarda bulunan şeyleri yaratmaya mani değildir.

«Yevm» (gün) kelimesi mutlak zamandan kinayedir. Burada bizim bildiğimiz gecenin karşıtı olan gün kastedilmemektedir. Çünkü böyle bir günün, göklerin ve yerin yaratılışı anında olması düşünülemez. Çünkü o zaman ne güneş ne de arz vardı. Bu *-gün*lerin ilki pazar, sonuncusu cuma günüdür. Her *-gün*-ün uzunluğu bir sene kadardır. (1)

NİÇİN ALLAH YER VE GÖĞÜ BİR DEFADA YARATMADI?

Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri bir defada yaratmamasında, O'nun kudret sahibi ve muhtar oluşuna dair deliller vardır. Ayrıca göklerin ve yerin altı günde yaratılmasında düşünenler için ibret ve her işte onları sabırla hareket etmeye teşvik vardır.

Allah Teâlâ, gökleri ve yeri niçin yedi veya beş ya da daha fazla veya daha eksik günde değil de, altı günde yaratmıştır? Bu mesele daha önce A'raf suresinde izah edilmişti.

«Gökler» ibaresi çoğul olarak kullanılmıştır. Çünkü onlar asılları (zatları) itibariyle değişiktirler. *«Yer»*i ise tekil olarak kullanmasının nedeni, onun aslı (zatı) itibariyle bir tane olmasıdır. Eğer, *«Yer de yedi tabaka olmak bakımından gök gibidir. Her tabakanın arasında mesafe vardır ve her tabakada birbirinden ayrı yaratıklar vardır ve Allah Teâlâ'nın: 'Allah O'dur ki yedi göğü ve yerden de onlar kadarını yarattı' (Talak : 12) ayetiyle de bu kastedilmiştir»* denilirse, cevap olarak bir çok alimin yerin bir kürre

(1) Tenvir'ul-Mikbas, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 303.

olduğunda ve yedi iklime taksim edildiğinde ittifak ederek ayeti bu anlamda yorumlamış olduğunu öne süreriz.

«Arşı su üzerinde iken» cümlesi, *«Gökleri ve yeri altı günde yarattı»* cümlesi üzerine atıftır. Yani O'nun arşı gökleri ve yeri yaratmazdan önce su üzerindeydi. Mücahid, ayeti bu şekilde yorumlamaktadır. Ayette geçen *«Kane»* fiilinden elde edilen geçmiş zaman mânâsı, konuşmaya değil hükme nisbetendir.

Beyzavî bu konuda şöyle diyor: Arş ile su arasında bir perde yoktu. Ayetin mânâsı da zaten, suyun üstüne arşın konulduğu şeklinde değildir. Bu ayetle boşluğun mümkün olduğuna delil getirilmiştir. Arştan sonra bu âlemin parçalarından ilk yaratılmış olan nesne sudur. Sudan önce arş rüzgârın üstündeydi. En doğrusunu Allah bilir. (1)

Şeyhülislam Ebussuud Efendi de açıkça böyle demektedir. Yani o arşın altında suyun dışında bir şey olmadığını söylemektedir. İster su ile arş arasında bir boşluk olsun, ister rivayet olunduğu gibi arş suyun üstüne konmuş olsun, ayette boşluğun imkânına delâlet eden bir taraf bulunmamaktadır. Çünkü ayet boşluğun olduğuna delâlet etseydi, onun imkânına değil, varlığına delâlet ederdi. Ayrıca bu dünyada suyun arştan sonra ilk yaratılan nesne olduğuna dair de bir delâlet yoktur. Ayet, su ve arşın yaratılışının gökler ve yerin yaratılışından önce olduğuna delâlet etmekte, ancak suyun mu, arşın mı daha önce yaratıldığına değinmemektedir. Bu hususta Kadı Beyzavî ile Ebussuud Efendi arasında ihtilâf vardır. Alusî'nin dediğine göre; alimlerin çoğu, doğrunun Ebussud Efendi ile beraber olduğunu söylemiştir. (2)

---

(1) Kadı Beyzavî, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 304.
(2) Alusî, Ruh'ul Meanî, cilt: 12, sh: 4-5.

ARŞ MI, SU MU DAHA ÖNCE YARATILMIŞTIR?

Suyun arştan sonra varolduğuna dair delil şudur: Her basit bir cisim, tabii bir mekânı işgal etmektedir. Çünkü mekân o cismin varlığının gereklerindendir. Fail bir cismi varettiğinde kesinlikle onu bir mekânda vareder. Hafif cisimlerin mekânları üstte, ağırların mekânları ise alttadır. Bu ise ağırlık ve hafiflik hasebiyledir. Bunları sınırlandıran en büyük felektir. Bu bakımdan suyun arş içindeki varlığı, arşın varolmasına bağlı olan mekânın varlığına bağlıdır. Dolayısıyla su arştan sonra varolmuştur.

Ancak bu yorumun doğruluğu tartışılabilir. Çünkü burada, Allah'ın arş ile suyu beraber yaratmasının niçin mümkün olmayacağı sorulabilir. Oysa bazı rivayetlerde, suyun arştan önce yaratıldığı bildirilmiştir.

Ebu Razin el-Akil'den rivayet olunduğuna göre, birgün kendisi Hz. Peygamber'e (s.a), *«Ey Allah'ın Rasûlü! Gökler ve yeri yaratmazdan önce Rabbimiz neredeydi?»* diye sorar ve Hz. Peygamber (s.a), *«O bir amada idi. O'nun altında da, üstünde de hava yoktu. Arşı su üzerinde halkeyledi»* diye buyurur. (Tayalasî, İmam Ahmed, Tirmizi, İbn Mâce, İbn Cerir, İbn Münzir ve Beyhakî)

Kurtubî, *«Arşı su üzerinde iken»* ifadesinin tefsirinde şöyle demektedir : *«Bu ayet arş ile suyun gökler ve yerden önce yaratıldığını açıklamaktadır.»*

Ka'b'ul-Ahbar der ki: *«Allah yeşil bir yakut yarattı ve heybetle ona baktı. O eridi ,su oldu. O su da Allah korkusundan titredi. İşte bundan dolayıdır ki, sular ta o günden bugüne kadar dalgalanmakta ve sallanmaktadır. Durgun sular bile sallanır. Sonra Allah rüzgârı yarattı. Suyu rüzgârın sırtına bindirdi. Sonra arşı su üzerine bıraktı».* (*)

(*) Ka'b'ın bu rivayeti İsrailiyat'tandır. Konunun izahı sadedinde nakledilmiştir. Fakat kesin bir hüküm bildirmez.

Said bin Cübeyr; İbn Abbas'ın, *«Su neyin üzerindeydi?»* diye sorulan bir soruya, cevap olarak: *«Su rüzgârın üstündeydi»* dediğini rivayet eder.

İmran bin Hüseyn'den şöyle rivayet olunmuştur: Hz. Peygamber'in (s.a) yanında bulunduğum bir sırada, Beni Temim kabilesinden bir grup Hz. Peygamber'e geldi. Hz. Peygamber (s.a) onlara, *«Ey Beni Temim Kabilesi! Müjdeyi kabullenin»* dedi. Onlar da bunun üzerine iki kez, *«Bize müjde verdin, bize mal da ver»* diyerek Hz. Peygamber'den dünyalık istediler. Daha sonra Yemenlilerden bir grup içeri girdi. Hz. Peygamber (s.a) onlara, *«Ey Yemen ehli! Temim Kabilesinin kabul etmediği müjdeyi siz ler kabul edin»* dedi. Onlar da, *«Biz kabul ettik. Biz din hususunda bize bilgi vermen ve senden bu işin başlangıcını sormak için geldik»* dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a), *«Allah var idi. O'ndan başka bir şey yok idi. O'nun arşı su üzerindeydi. Sonra gökler ve yeri yarattı. Levh-i Mahfuz'da her şeyi yazdı»* dedi. Sonra bir kişi bana gelip, *«Ey İmran, Deven gidiyor, devene yetiş»* deyince, ben de devenin arkasından koştum. Baktım ki deve heyelani kesip gidiyor. Vallahi isterdim ki, kalkmasaydım da deve gitseydi. (Buharî)

İmam Ahmed, Buharî, Tirmizi ve Neseî aynı hadisi İmran bin Hüseyn'den şöyle rivayet ediyorlar; (Ravi diyor ki): Yemenliler, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bu işin öncesinin nasıl olduğunu bize haber ver»* diye sorunca Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: *«Allah her şeyden evveldir. Arşı suyun üzerindeydi. Herşeyi de levh-i Mahfuz yazmıştı. Gökleri ve yeri yarattı».*

Hadiste sözkonusu olan *kitabet* (yazma), *takdir* anlamına hamledilir. Allah takdir buyurmuştur. Burada herhangi bir yazma, içinde yazı bulunan herhangi bir defter sözkonusu edilmemiştir. Bu yorum, diğer hadis için de geçerlidir. Fakat bununla beraber *takdir zamanı*'nın tıpkı kayyumiyet ve Allah Teâlâ'nın vücud za-

manıyla beraber olan hayat zamanı gibi aynı olması ile Abdullah bin Amr bin As'dan rivayet edilen şu hadis arasında tearuz vardır: «*Allah gökleri ve yeri yaratmazdan elli bin yıl önce mahlukatın mukadderatını takdir buyurdu. O'nun arşı su üzerindeydi.* Görüldüğü gibi bu hadis daha önceki yorumu geçersiz bir duruma getirmektedir. Çünkü Allah'ın ve sıfatlarının varlık zamanı ile mahlukatın varlık zamanı arasında tahayyül edilen o ara dönemin parçaları sonsuzdurlar. Elli bin rakamı nasıl takdir edilmiştir? Oysa elli bin kendisiyle çarpıldığında ve elde edilen rakamı da bin kere bin ile çarpıldığında bu en az hatta sonsuza oranla bir hiçtir. Mezkur yorumla Ebu Razin el-Akil'in rivayet ettiği hadiste geçenler de birbiriyle tearuz halindedir. Çünkü bu hadis kesinlikle arşın mahluk olduğunu isbatlar. Kayyumiyetin mahluk olması ise caiz değildir. Kâ'b'ul-Ahbar'dan gelen rivayette aynı şekilde bununla mütearızdır. Hatırlanacağı üzere bu rivayette, «*Allah yeşil bir yakut yarattı ve ona heybetle baktı. O da su oldu. Sonra rüzgârı yarattı. Suyu rüzgârın sırtına bindirdi. Sonra arşı su üzerine koydu*» denilmekteydi. Arşın rüzgârın üstüne konulması hadisi, daha önce zikrettiğimiz gibi İbn Abbas kanalıyla da gelmiştir. Suyun Allah için hayat sıfatı mânâsında olduğunu öngören yorumu, bu hadisin zahiri reddetmektedir. Nitekim Rebî bin Enes'ten rivayet edilen şu hadis de bu minvaldedir: «*Allah'ın arşı su üzerindeydi. Gökleri ve yeri yarattığı zaman, O suyu ikiye ayırdı, yarısını arşın altına koydu. Bu «El-Bahr'ul-Mescur» (kabarıp tutuşan deniz.* —Tur · 6—) *idi. Sûr'a üfürüldüğü ana kadar bundan bir tek damla dahi inmeyecek ama ondan sonra sağnak halinde yağacaktır. Varolduğundan, kıyamete kadar gelmiş-geçmiş maddeler yeniden bitirilecek, yeşertilecek ve hayata geçirilecektir. O suyun diğer kısmını da en alt tabakanın altına koydu*». (İbn Ebi Hatim, Ebu Şeyh).

Kısaca mesele şu şekilde özetlenebilir: Su ile kastedilen, kim-

yasal elementlerden birisidir. Arş ile kastedilen ise, akıllara durgunluk verecek bir mahiyete sahip olan bir cisimdir. *«Arşı su üzerinde idi»;* yani onun üstüne konmuştu, onunla temas ediyordu veya su üzerine bina edilmişti. Fakat aralarında temas noktası yoktu. Onu sadece ikinci mânâ ile sınırlandırmak, isbatı mümkün olmayan bir şeydir ve *«Kıyl'u-kal»*dan başka bir şey olmaz. Ayet, suyun arştan sonra ilk yaratık olduğuna dair delil de değildir. Güvenilir eserlere başvuran kimseler daha önce Tirmizi tarafından -*hasen*- olduğu söylenen Ebu Razi'nin haberi gibi, başka haberler de göreceklerdir ki o haberlerin zahirine göre, su arştan öncedir. (1)

Merağı bu ayetle ilgili olarak şu yorumu getirmektedir :

Allah bu alemi yarattığında (veya daha önce) O'nun azamet tahtı su üzerindeydi. Rahman'ın arşı gayb âlemindendir ve biz onu duyularımızla idrak edemeyiz. Düşüncemizle onu tavsif etmeye de gücümüz yetmez. Allah'ın onun üzerine istiva etmesinin künhünü biz bilemeyiz. Bu muhteşem alemin idaresi için, emrinin oradan çıkışının keyfiyetini de bilemeyiz. Bununla ilgili olarak Ümmü Seleme, İmam Malik ve Rebî'den, onların *«İstiva malûmdur, keyfiyeti ise meçhuldür»* dedikleri rivayet olunmuştur.

Bu ayetten anlaşılan odur ki, göklerin ve yerin oluşumundan önce, arşın dışında yaratılmış bulunan diğer bir nesne de sudur. O su ki, Allah Teâlâ onu tüm canlıların aslı ve kökü kılmıştır. Astronomi bilginleri yer küresi dışında güneşimize tâbi olan ve onun yörüngesinde dolaşan diğer yıldızların günlerinin bizim dünyamızın günlerinden uzunluk bakımından daha farklı olduğunu söylemektedirler. *Sedim* diye tabir edilen *Duhan*'dan Allah Teâlâ pırıl pırıl parlayan güneşi ve ışık saçan yıldızları yarattığı günler, dünyamızın günlerinin trilyonlarıyla ancak ölçülebilir. (2)

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12, sh: 10.
(2) Merağı, Tefsir, cilt: 12, sh: 5.

«O hanginizin daha güzel amel işlediğini denemek için» cümlesinde geçen*«Yebluvekum»* fiili denemek anlamındadır. Bu ayet temsilî bir anlam taşır ve hakiki mânânın irade edilmesi doğru olmaz. Çünkü böyle bir durum, ancak yapılan işlerin durumunu bilmeyen bir kimse için sözkonusu olabilir. Oysa Allah her şeyi bilendir.

Ayette geçen *-amel-* ile kastedilen, kalbî hem de bedenî amellerdir. Nitekim bu yorumu Ibn Omer'den rivayet edilen şu hadis desteklemektedir; Hz. Peygamber (s.a) bu ayeti okuduğunda ben ona bu ayetin mânâsını sordum, o da ayetin anlamının: *«O hanginizin daha güzel bir akılla davrandığınızı deniyor. Aklen en güzeliniz, Allah'ın haramlarından en çok kaçınanınız ve Allah'ın taatini en çok işleyeninizdir»* dedi. (İbn Cerir, İbn Ebi Hatim, Hakim) Ancak Suyutî bu hadisin senedinin zayıf olduğunu söylemektedir.

İbn Ebi Hatim bu ayetin anlamını Süfyan'dan şöyle rivayet etmektedir : *«Hanginiz dünya hakkında daha zahidsiniz diye Allah sizi deniyor».*

Mukatil : «Hanginiz Allah'tan daha fazla korkacak diye...»

Dahhak . «Hanginiz Allah'a daha fazla şükredecek diye...»

Daha önce de söylediğimiz gibi, *«Amel»*, kalbin de, bedenin de amellerini mündemiçtir. Ancak kalbî amel daha üstündür. Çünkü kalbî amellerin merkezi Allah'ın marifetidir ki o da kalptedir. Bazen kalbî bir amel sayesinde insan, bir günde yeryüzündeki tüm insanlarının amellerinin gerektirdiği derece kadar derece elde edebilir. Bazı rivayetlerde, *«Bir saatlik düşünce (tefekkür) yetmiş senelik ibadete bedeldir»* diye bildirilmiştir.

Bazı müdekkiklere göre, yerin ve yerde bulunanların yaratı-

lışının insanları denemek için olduğunda kuşku yoktur. Ama göklerin yaratılışına gelince, o yerin münasebetiyle zikredilmiştir. Bununla beraber gökler *hafaza* meleklerinin istikrar yeridir. Duanın kıblesi, vahyin geldiği yerdir. Bunların da insanoğlunun denenmesinde müdahaleleri vardır.

«Andolsun ki, —siz ölümden sonra diriltileceksiniz— desen»; yani kafirler ve Allah'a kavuşmayı yalanlayanlar sana, *«Bu Kur'an'dan bize getirdiğin nedir? Onu ancak bizi kendine boyun eğdirmek için getirdin. Bu apaçık bir göz boyamadır. Bununla akılları çeliyor, kalpleri kazanıyorsun. Kişiyi kardeşinden, annesinden ve babasından ayırıyorsun. Senin getirdiğin bu Kur'an'ın, insanların öldükten sonra diriltileceğini ve herkesin yaptığının karşılığını göreceğini bildiren iddiaları asılsızdır»* derler.

Bu tür tekvin ayetlerinde, Kur'an'ın ilmî mucize oluşu sözkonusu edilir. Allah Teâlâ arşın göklerin ve yerin yaratılışıyla beraber A'raf, Yunus, Hud, Rad, Taha, Furkan, Secde ve Hadid gibi surelerde zikretmiş ve her birinde, O'nun yüceliklerinden birini ele almıştır. Mesela A'raf suresinde, geceyi gündüzün ardından getirdiğini, güneş ve ayı musahhar kıldığını, Yunus suresinde, bir yardımcıya ihtiyaç duymaksızın yaratılması kendi mutlak tedbiriyle yaptığını, Hud suresinde, canlıların yaratılışında suyun etkisini, Rad suresinde, belirli bir zamana kadar güneş ile ayın musahhar kılınmasını, Taha suresinde, yerlerde, göklerde, aralarında ve toprakların altında bulunan her şeyin kendisine ait olduğunu, Furkan suresinde, gökte burçlar yarattığını, oraya pırıl pırıl parlayan bir ay yerleştirdiğini, Buruc suresinde, Secde suresinde, kendisinden başka hiç kimsenin velisi veya şefaatçısı olmadığını, Hadid suresinde, yere gireni ve yerden çıkanı, gökten ineni ve göğe yükseleni bildiğini açıklamıştır.

Kelamcılardan bazıları, yedi gök, kürsî ve yüce arşın yorumu ile ilgili birtakım problemler çıkarmışlardır. Onlar bu ifadeleri

Yunan filozofların öne sürdükleri dokuz felekle yorumlamışlardır. Oysa bu yorum Kur'an'la çatışır. Günümüzün astronomi bilimi, kadîm Yunanlıların öne sürdükleri hayalî teorileri, ilmî delillerle çürüterek, yıkmıştır. Meselâ, *Nur*'u tahlil etmek, onun şeklini açıklamak, ısının derecelerini bildirmek gibi ilmî delillerle bu hayalî teorileri yıkmışlardır. Modern astronominin kainat ile ilgili tesbitleri Kur'an'ın bildiklerine yakındır. Bu yerküresi, kadîm astronomlara göre, tüm âlemin merkezidir. Ayın yörüngesi onu kapsamaktadır. Yani ay, yerküresine gök olmaktadır. Onu da Utarit, onu Zühre, onu Güneş, onu Merih, onu Müşteri, onu Zuhal ihata etmektedir. Yıldızların tüm yörüngeleri, *«Felek-i Atlas»* tabir edilen felek tarafından ihata edilmiştir. Yine kadîm astronomlara göre Allah, dokuz gök kalbinde bir yeri yaratmıştır. *«Sema»*, Arapçada yüksek olan şey demektir. Rağıp el-İsfehanî, bazılarından şöyle nakleder. Her sema altındakine nisbetle semadır. Üstündekine nisbet edildiğinde yer olur. Ancak en yüce sema müstesnadır. Çünkü o yeri olmayan bir semadır. Allah Teâlâ'nın: *«Allah O'dur ki yedi göğü ve yerden de onlar kadarını yarattı.»* (Talak : 12) ayeti de buna hamledilmiştir. Burada *«yedi»* tabiri semboliktir ve sayısal anlamı yoktur. Bundan daha garibi, şimdiki âlem, tekvîn'in genel kurallarıyla nesiller arasında derece derece yükselmektedir. Bilginlere göre, kastedilen birtakım teorilerin ve esasların öncekileri çürütmesi sözkonusu iken bunlardan hiçbiri Kur'an'da sâbit olan hiçbir hakikati çürütememiştir. Mesela; *«Sonra sema duman olduğu halde oraya yöneldi»* (Fussilet: 11) ayetiyle sâbit olan *«Sedim»* (sis) ile bitkiler ve diğer canlıların kökeninin sudan olduğunu bildiren ayet, tüm bilginler nezdinde geçerliliğini hâlâ korumaktadır ve koruyacağında da şüphe yoktur. Bu konuda ayetleri çürüten bir keşf vukû bulmamıştır. Duhan suresinin 10. ayetinde tüm canlıların özü olan su, *«Duhan»* (sis), Furkan suresinin 25. ayetinde *«Gamam»* (sis) ve Bakara suresinin 210. ayetinde de yine *«Gamam»* ile tabir edilmiştir. *Gamam* lûgatta «İnce bulut» demektir. Duhan, Gamam, Buhar ve

Sedim gibi ifadelerin hepsi de, latif bir madde olan suyun farklı tezahürlerini bildirirler. Müslüman bilginler buharın, su ile havanın elementlerinin birleşiminden meydana geldiğini söylemişlerdir. Duhan, arz, hava ve ateşin birleşiminden meydana gelen bir maddedir. Yine *«Gubar»* (toz) arz ve havanın elementlerinden meydana gelir. Hidrojen gibi buhar ve duhanın basit elementleri de duhan ile tabir edilebilirler. Hidrojen suyun, oksijen ise ateşin meydana getirdiğidir. Bu basit elementlerin örfî ismi gaz'dır. *«Sedim»* lûgatta, ğamam ve duman demektir. Astronomlar onu, duman için de, başkası için de kullanmıştır. Istılahta münakaşa edilemez.

Kısacası Kur'an'da *yüce arş* ifadesi, sözkonusu tekvîn ayetlerinin her birisinde, bizi tekvîn kurallarından tekvîne kaynak olan bir çeşidle irşad etmiş, tedbirin çeşitlerine yöneltmiştir. İçinde *-arş-*ın sözkonusu edilmediği tekvîn ayetlerinde ise, Allah bizlere başka kurallar, nimetler ve hikmetler göstermektedir. Bu ayetlerin inzal döneminde Araplar da, kültürel bakımdan gelişmiş diğer milletler de bunlardan haberdar değillerdi. Bunların arasında öyle maddeler vardır ki, bunları batı dünyası daha yeni yeni tanımaya başlamıştır. Meselâ; Kur'an tüm canlıların çiftlerin birleşmesinden meydana geldiğini belirtir ve bunu Bakara suresinde, Kaf suresinin 7. ayetinde, Şuara suresinin 7. ve 31. ayetlerinde beyan eder. Kur'an'da zikri geçen *«Zevcin Behicin»* (Güzel çift), (Hacc : 5), *«Zevcin Kerimin»* (Kerim çift), (Şuara : 7) bitiren kaynak anlamındadır. Nitekim Allah Teâlâ Necm suresinin 45. ayetinde: *«O iki çifti, erkeği ve kadını yarattı»* buyurmaktadır. Yine bunun benzerleri Kıyamet suresinin 36 ve 39. ayetlerinde zikredilmiştir.

Şayet, bu çağda tekvin ilminde insanlar tarafından keşfolunan son veriler, pozitif ve negatif elektrik zerrelerinin bileşimidir. Bilimde elektron, proton diye tanımlanan bu veriler, Kur'an'da da yer almakta mıdır? diye sorulacak olursa, bunların da doğur-

gan bir çift olduklarını söyleyebiliriz. Kur'an çiftleşme kuralını sadece bitki ve hayvanlara münhasır kılmış değildir. Aksine Zariyet suresinin 49. ayetinde *«Her şeyden iki çift yarattık. Umulur ki hatırlarsınız»* diye buyurulmuştur. Mutlaklık ve genellik bildirmesi açısından, bu ayetten daha beliğ, akıllara durgunluk veren, ilm'de müstakil davrananlara büyük ibret veren şu ayet vardır: *«Ne yücedir O Allah ki, toprağın bitirdiklerinden, kendilerinden ve daha bilmedikleri nice şeylerden tüm çiftleri yaratmıştır.»* (Yasin: 36). Böyle bir ifade ancak gaybı ve şehadeti bilen bir Zât' dan sadır olabilir. Böyle bir ifade ümmiler arasında yetişen, Ümmi bir peygamber olan Hz. Muhammed'in de, rasyonalist (akılcı) ve natüralist (Tabiatçı) filozofların en ileri seviyede olanlarının da aklının ucundan bile geçmez. Bununla birlikte ayet ve hadislerde *Nur* ile *Ateş*'in zikri yaratılış konularında gelmiştir. Bu apaçık elektriğin varlığına delâlet eder. Bunların en belirgini şu ayettedir: *«Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde lamba bulunan penceresiz bir kandil yuvasına benzer...»* (Nur: 35) Yine birçok ayette cinlerin ateşten, alevden yaratıldıkları bildirilmektedir. Cinler de yeryüzünün canlıları arasındadır. Onlar bir dönemde yanan bir ateş kütlesiydiler.

TEKVİN AYETLERİNİN KUR'AN'A SERPİŞTİRİLMESİ

Eğer, bu kuralların hepsinin Kur'an'ın bir yerinde zikredilmesi gerekirdi ki, insanlar açısından bu daha belirgin olsun ve böylelikle müminler bu zamanda ilmin açıkladıklarına hızla ulaşabilsinler denilecek olursa cevap olarak şöyle deriz:

Kur'an'ın asıl maksadı ve esasın ve ayrıntının açıklanmasındaki üslubû onları değişik surelerde ve değişik ayetlerde başka meseleler ve yararlarla gerektiğince değinerek zikretmektir. Bunun hikmeti, Allah Teâlâ'nın zikrettiği tüm meselelere ve konulara son derece önem kazandırmaktır. Çünkü çağdaş bilimlerle, nok-

tası noktasına mutabık olan ayetler, ait oldukları Kitab'ın tamamıyla bu derecede doğru olduğunu gösterirler. Yani bu tür gerçekler, mucize ve doğru olduklarını isbat etmek için, Kur'an'ın çeşitli sure ve ayetlerine serpilmişlerdir. Ayrıca bu tekvin ayetleri, *Tevhid ve Haşr* inancına delâlet etmek maksadıyla zikrolunmuşlardır. Uygun olanı da zaten bu ayetleri *Tevhid* ve *Haşr* inancıyla birleşik konularda tekrar tekrar zikretmekti. Üstelik bunları ayrıntılı bir şekilde bildirmek, ilâhî vahyin asıl maksadı değildir. Bunlar insanların kendi çaba ve araştırmalarıyla elde edebilecekleri bilgilerdir. Vahy ise sadece insanlara bu bilgileri edinebilmeleri için yol gösterir. Ayrıca Kur'an'ın bu tür ayetleri bir yerde toplanmış olsaydı, o zaman (bunlar varoluşun tüm yönlerini açıklamak üzere inmiş olduklarından) ilmî araştırmalarla bunların mukaddimelerini elde etmezden önce, onları anlamak zorlaşırdı. Hatta bazı insanlar için dinden dönme tehlikesi bile başgösterebilirdi. Dünyanın yuvarlak olduğuna ve güneşin etrafında döndüğüne Kur'an, (A'raf suresinde) açık bir şekilde değinmektedir. Buna rağmen müslümanların çoğu bu meseleden haberdar değildir. Ayrıca İslâm kültürüne, musallat olan musibetler, toplumsal ve askerî fitneler, dinî ve siyasî parçalanmalar başgösterip, bilimin ilerlemesini durdurmasaydı, müslümanlar bu gerçekleri diğer milletlerden önce keşfederdi. Öyle ki insanlar bu hususta müslümanlara tâbi olurlar ve onların izinden yürürlerdi. Çünkü kevnî ilimlerin biri, diğerini desteklemektedir. Onların gidişatını durduracak bir engel çıkmadıkça birbirlerine destek olurlar.

(8) *Andolsun ki biz onlardan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Sözkonusu edilen azap, mahşer günü veya Allah Teâlâ tarafından diğer ayetlerde va'dedilen azaptır. Bazıları ise bu azabın, Bedir günündeki azap olduğunu söylemişlerdir.

İbn Abas'tan gelen bir rivayete göre, Cebrail Hz. Peygamber (s.a) ile alay eden beş kişiyi daha Bedir'e varmalarından önce helak etmiştir.

Bazıları bu azap ile kastedilenin, kafirlerin hepsini içine alan azap olduğunu söylemişlerdir. Nitekim bu görüşü İbn'ul-Münzir ile İbn Ebi Hatim'in rivayet ettiği şu hadis desteklemektedir :

«İnsanların hesapları yaklaştı» (Enbiya . 1) ayeti nazil olduğunda bazı kimseler, kıyamet yaklaştığına göre kötü bir iş yapmaktan vazgeçin, dediler, herkes de küçük de olsa kötü bir iş yapmaktan vazgeçti. Ancak daha sonra o kötü işleri yapmaya başladılar. Bunun üzerine, *«Allah'ın emri geldi (yani, muhakkak gelecektir), siz acele etmeyin» (Nahl : 1)* ayeti nazil oldu. Bu sefer dalâlette olanlardan bir grup, *«Allah'ın emri geldi»* dedi ve halk gûya kötülük yapmaktan vazgeçti, sonra tekrar aynı kötülüklere döndüler. İşte bunun üzerine de bu ayet nazil oldu. Yani *«Azabın gecikmesi sayılı az bir zamana kadar olsaydı, bu defa onu geciktiren nedir?» derler.*

Bazı müfessirlere göre, ayette geçmekte olan *«Ümmet»* ifadesi, *-cemaat-* anlamındadır. Bu takdirde ayetin mânâsı, *«Eğer tanıdıkları bir cemaate kadar, onlardan azabı geciktirmiş olsaydık, acaba azabı geciktiren nedir? derlerdi»* şeklinde anlaşılır. Bu yorum Ali bin İsa ile Cübbaî'den rivayet edilmiştir. Yani bunlardan sonra gelen bir cemaate kadar ki o cemaati de mükellef kılacağız, onlar da isyan edecekler, ilâhî hikmet de onların helak olmasını gerektirecek ve kıyametin kopmasını zorunlu kılacaktır. İşte bu zamana kadar geciktirmiş olsaydık, bu sefer de *«Azabı geciktiren nedir?»* diyeceklerdi.

Şiî kaynaklarda, *Ümmet* ifadesiyle kastedilen ahir zamanda gelecek olan Mehdî'nin üç yüz küsur sayıdaki arkadaşları olduğu ve bunların sayısının tıpkı Bedir Savaşı'na katılanlar kadar oldu-

ğu bildirilmektedir. Ancak neye istinaden bu yorumu öne sürdükleri belli olmadığından, bu görüş müfessirler arasında kabul görmemiştir.

«Azabı geciktiren nedir?» şeklindeki sorularıyla onlar, Hz. Peygamber'i (s.a) yalanlamayı ve onunla alay etmeyi hedeflemektedirler. Çünkü eğer onlar azabın ve Hz. Peygamber'in azap hususundaki sözlerinin doğruluğuna inanmış olsaydılar, onu acilen istemezlerdi. Onların amacı azabın geleceğini itiraf etmek ve gerçekten onu geciktirenin kim ve ne olduğunu öğrenmek değildi. Nitekim ayetin son bölümü de bunu desteklemektedir: *«İyi bilin ki, onlara azap geldiği gün, o bir daha onlardan geri döndürülecek değildir. Ve alay etmekte oldukları şey, onları çepeçevre kuşatacaktır»*. Yani, azap onları kapsayacaktır. İfadenin *«Kuşattı»* şeklinde gelmesi, bunun kesinlikle olacağından dolayıdır. Yani adeta olmuş gibi tabir edilmiştir.

(9) *«Eğer insana tarafımızdan bir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, şayet insana tarafımızdan bir sıhhat ve güvenlik verilirse ve insan onun tadını aldıktan sonra biz bunu insandan geri alırsak, kesinlikle insanoğlu şiddetli bir ümitsizliğe düşer. O nimetin geri çevrilmesinden ümidini keser. Çünkü bir insanın Allah'a tevekkülü ve güveni yoktur. Burada kastedilen elbette inançsız insanlardır.

Bazı müfessirlere göre, burada *-insan-* sözü Velid bin Muğire'ye işaret etmektedir. Çünkü bu ayet onun hakkında nazil olmuştur. Bazılarına göreyse, bu ayet Beni Mahzum'dan Abdullah bin Ebi Ümeyye hakkında nazil olmuştur. *«Kefur»* kelimesi ism-i mübalâğadır. Yani Allah tarafından kendisine daha önce verilen nimetleri çokça inkar edenler.

(10) *«Eğer kendisine dokunan bir ..»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette geçen *«Ne'ame»* (Nimet) ve *«Darrae»* (Zarar) lafızlarını Kadı Beyzavî şöyle yorumlamaktadır: *«Hastalıktan sonra sıhhat, yoksulluktan sonra zenginlik...»*. Yani, «Ne'ame» ile sıhhat ve zenginlik kastedilmiştir. *«Derra»* ile yoksulluk ve hastalık kastedilmektedir.

«Kötülükler benden gitti»; yani, bana hoşnutsuzluk veren belâlar birer birer sökülüp gittiler.

«Çünkü o çokça sevinen ve böbürlenendir»; yani, o elde etmiş olduğu refahtan dolayı aldanır, Allah'a karşı şükür borcu olduğunu eda etmeyi unutur.

Ayetin sonundaki *«Fahur»* kelimesi ise ism-i mübalâğadır ve çok böbürlenen ve çok aldanan anlamındadır.

(11) *«Ancak sabredip, güzel amellerde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani müminler Allah'ın kendilerine vermiş olduğu bir nimeti geri alması durumunda, ümitsizliğe düşmezler. Allah Teâlâ, burada şiddetli belâlara karşı sabır gösteren müminleri övmektedir.

(12) *«Belki de sen; ona bir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bazı müfessirler bu ayetin sebeb-i nüzulünü şöyle açıklamaktadırlar;

Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'e (s.a), *«Eğer içinde bizim ilahlarımıza küfür ve hakaret olmayan bir Kitab getirseydin, kesinlikle sana iman ederdik»* diyorlardı. İşte bunun üzerine Hz. Peygamber onların ilahlarına ta'n etmeyi bırakmayı düşününce, bu ayet-i kerime nazil oldu.

Yani, onlardan gördüğün büyük ve korkunç küfür ve yalanlamalardan dolayı onların üzerinde bulunduğunun bir kısmından seni kaydıracaklarını sanırsın.

Veya onlar, *«Niçin ona bir hazine inmedi veya onunla birlikte bir melek gelmedi?»* dediklerinde Hz. Peygamber (s.a) onların ilahlarına küfr ve hakaret etmeyi terketme kastında bulununca, bu ayet nazil olmuş olabilir. Bu bakımdan bu yoruma göre ayetin mânâsı soru şeklindedir. Yani, *«Ey Muhammed! Sen onların senden istedikleri gibi, içinde onların ilahlarına hakaret olan ayetleri terk mi edeceksin? Oysa sen sadece bir uyarıcısın. Senin vazifen onları Allah'ın azabı hakkında uyarmaktır. Onların istedikleri ayetleri onlara getirmek ise, senin vazifen değildir».*

«Allah ise her şeye vekildir»; yani, Allah her şeyi koruyucudur.

Kadı Beyzavî bu ayetle ilgili olarak şunları söylüyor:

Sana, sadece vahyolunduğunla insanları uyarmak vazifesi düşer. Onların senin sözlerini reddetmeleri veya senden istedikleri bir şeyi onlara vermek senin vazifen değildir. Senin göğsün bundan dolayı niçin daralıyor ki? Allah her şeye vekildir. Öyleyse sen de Allah'a tevekkül et. Çünkü Allah onların halini bilmektedir ve söyledikleri ve yaptıkları nedeniyle onların cezasını verecektir. (1)

(1) Kadı Beyzavî, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 306.

Hazin ise, ifadeyi şöyle yorumlamaktadır: *«Allah tarafından sana vahyedilenden dolayı göğsün daralıyor ve sen de onlara tebliğ etmekten çekiniyorsun».* (1)

Daha önce de belirttiğimiz gibi Mekke müşrikleri, *«Bu Kur'an'dan başka bir Kitab getir ki onda mabudlarımıza hakaret bulunmasın»* diyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a) zahirde onların mabudlarının zikrini terketmek istedi. Allah Teâlâ onu ikaz etmek için bu ayeti nazil etti. Acaba Hz. Peygamber (s.a) fiilen böyle bir terketme işini yapmış mıdır? Yoksa sadece böyle bir terketme işini düşünmüş müdür? Tüm müslümanlar görüş birliği içinde Hz. Peygamber'in (s.a), yolu tebliğ olan bu hususlarda da masum olduğunu söylerler. O böyle bir şeyi ne kasden, ne yanılarak ne de yanlış giderek yapar. Hz. Peygamber (s.a), Allah'ın kendisine indirmiş olduğunun tamamını ümmetine tebliğ etmiştir ve ondan hiçbir şeyi saklamamıştır. Yine tüm müslümanların görüş birliği içinde oldukları diğer bir husus, Hz. Peygamber'in (s.a) vahiy ve tebliğde ihanet etmesinin mümkün olmayışıdır. O halde birinin istemesinden dolayı, kendisine vahyedilenin bir kısmını terkedemez. Çünkü böyle bir imkânın Hz. Peygamber'e (s.a) verilmesi, şeriatın ve sorumlulukların edasında kuşku doğurur. Çünkü peygamberin gönderilmesi ile, o hangi millete gönderilmişse onlara tebliğde bulunması hedeflenmiştir. Bu tebliğ olmadığı zaman, peygamberliğin yararı ortadan kalkar. Hz. Peygamber tüm bunlara karşı masum kılınmıştır. Bu anlaşıldığı takdirde, sözkonusu ayetin, müfessirlerin söylediklerinden farklı bir şeyi ihsas ettiği ortaya çıkar. Alimlerin bu hususdaki cevapları şöyledir:

1) İbn'ul-Enbari'ye göre, Allah Teâlâ'nın kendisine vahyettiğinden hiçbir şeyi Hz. Peygamber'in (s.a) herhangi birinin alınmasından veya öfkelenmesinden dolayı terketmesi mümkün değildir. Buna rağmen Allah Teâlâ bu ayette, Allah'tan kendisine geleni

(1) Hazin, Mecma'ut-Tefasır, cilt: 3, sh: 306 - 307.

tebliğ metodundan ayrılmaması için Hz. Peygamber'in dikkatini çekmiştir. Yani bu hükmü tekid etmiştir. Tıpkı, *«Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et»* (Maide: 67) ayetinde olduğu gibi.

2) Bu ayet, Allah'ın, peygamberini terğib ve teşvik etmesidir. Yani, *«Ey Peygamber! Sana indirileni tebliğ et. Sen korktuğun noktalar hususunda Allah'ın himayesindesin. Senin arkanda Allah vardır».*

3) Kafirler Kur'an'la alay ederler, Kur'an okunduğu zaman kahkaha atıp, onu hafife alırlardı. Hz. Peygamber ise bu durumdan oldukça rahatsız olurdu. Onların kabul etmediği bir şeyi onlara tebliğ etmekten, onlar için alay konusu olmaktan çekiniyordu. Bunun üzerine Allah, ona kendisine vahyedileni tebliğ etmesini emretti. Çünkü hafife alınmaktan doğan zarar, vahiyden bir şeyi saklamaktan doğacak zarardan daha basittir. Dolayısıyla onların alaylarına aldırmamasını tavsiye etti. İşte ayet, bu inceliklere dikkati çekmektedir. Çünkü insan, davranışının yaptığı veya yapmadığı takdirde yol açacağı zararı bildikten ve o fiili terketmekten gelecek zararın daha korkunç olduğunu anladıktan sonra, o fiili daha rahat işler.

4) Allah, peygamberinin kendisine vahyolunandan hiçbir şeyi terketmediğini bilmekle beraber, onu peygamberliğini eda etmeye teşvik ve kafirlerin alaylarına aldırmamasını tavsiye etti.

Bazıları *«Lealle»* kelimesinin burada *terecci* (ummak) mânâsında olmayıp, *teb'id* (uzaklaştırmak) mânâsında olduğunu ileri sürmüşlerdir. Meselâ, bir işi yapan kimseye, *«Umulur ki sen bu işi yapacaksın»* denilir. Bu takdirde ayetin mânâsı, *«Sen sana vahyedilenin bir kısmını terketmeyeceksin»* şeklindedir. Bazıları da *«Lealle»*nin olumsuzluk ifade eden soru olduğunu söylemişlerdir. Yani, *«Sen sana vahyedilenin bir kısmını terketmeyi düşünüyorsan, bunu yapma».*

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰىهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرَيٰتٍ وَّادْعُوا
مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِلَّمْ
يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَأَنْ لَّا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ فَهَلْ
أَنْتُمْ مُّسْلِمُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ
إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ أُولٰٓئِكَ
الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبٰطِلٌ
مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ أَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ
شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتٰبُ مُوسٰٓى إِمَامًا وَّرَحْمَةً ۚ أُولٰٓئِكَ
يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ
مَوْعِدُهُ ۚ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ
وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ
كَذِبًا ۚ أُولٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ عَلٰى رَبِّهِمْ
وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هٰٓؤُلَآءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلٰى رَبِّهِمْ ۚ
أَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِينَ ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ
سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كٰفِرُونَ ﴿١٩﴾

13 — Yoksa «Onu kendisi uydurdu» mu diyorlar? De ki: «Eğer doğru iseniz, Allah'tan başka çağırabildiklerinizi çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sure getirin».

14 — Eğer o çağırdıklarınız size cevap vermezlerse, biliniz ki, o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka da mabud yoktur. O halde artık siz müslüman mısınız?

15 — Yalnız dünya hayatını ve onun ziynetini isteyenlere, yaptıklarını(n karşılığını) orada (dünyada) tam olarak veririz ve onlar orada hiçbir zarara uğratılmazlar.

16 — İşte onlar, ahirette ateşten başka hiçbir şeyleri olmayan kimselerdir. Orada yaptıkları boşa çıkmıştır, yapmakta oldukları da zaten bâtıldır.

17 — Rabbinden gelen apaçık bir delile dayanan, Rabbinden gelen bir şahidin (Kur'an'ın) izlediği, kendisinden önce bir rahmet ve önder olarak Musa'nın Kitabı bulunan kimse, (onlar gibi) midir? İşte bunlar Kur'an'a inanırlar. Hiziplerden kim onu inkâr ederse, cehennem ateşi onun varacağı yerdir. Bundan hiç şüphe etme. Çünkü bu, Rabbin tarafından bildirilmiş bir haktır. Fakat insanların çoğu inanmazlar.

18 — Allah adına yalan uydurandan daha zalimi kim olabilir? Onlar kıyamette Rablerine arzedilecekler. Şahidler de, «İşte Rableri adına yalan uyduranlar bunlardır» diyeceklerdir. Bilin ki Allah'ın lâneti zalimler üzerinedir.

19 — O zalimler ki, (insanları) Allah'ın yolundan alıkoyar ve onu eğriltmek isterler. Onlar, işte onlar ahireti inkâr edenlerdir.

(13) *«Yoksa, O'nu kendi uydurdu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mekke müşrikleri, *«Muhammed kendisine vahyedilmiştir diyerek yalan söylüyor»* deyince, Allah Teâlâ da, *«Eğer doğru iseniz, Allah'tan başka çağırabildiklerinizi çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sure getirin»* diyerek bu ayeti gönderdi. Böylelikle bu ayet müşriklere meydan okumaktadır. Hz. Peygamber (s.a) onlara adeta şöyle demekteydi:

«Farzedin ki ben bunu kendiliğimden uydurmuş olayım ve bana da hiçbir şey vahyedilmemiş olsun. Siz de benim gibi Arapsınız. Fesahat ve belâğat ehlisiniz ve dili de iyi bilen kimselersiniz. Dolayısıyla sizler de bu klâma benzer bir sözü kendiliğinizden uydurup getirin. Madem ki benim gücüm yetiyor, o halde sizlerin de böyle bir söz uydurmaya gücünüz yetmeli».

Şayet, *«Yunus suresinde onlar Kur'an'ın bir suresine benzer bir sure getirmek suretiyle mübarezeye davet edilmiş ve onlar bir sureyi bile getirmeye güc yetirebilmekten aciz kalmış iken nasıl olur da burada on sure getirmeleri için mübarezeye davet edilebilirler? Bir sureyi getirmekten aciz olanlar acaba on sureyi getirmekten aciz olmayacaklar mıdır?»* denilecek olursa cevap

olarak şöyle deriz: Bazı müfessirlere göre Hud suresi, Yunus suresinden daha önce nazil olmuştur. Yani Allah, önce onları on sure getirmek suretiyle mübarezeye davet etmiş ve fakat onlar buna güç yetirmekten aciz kalınca, bu defa Yunus suresinde, bir tek sure getirmeleri için mübarezeye çağırmıştır. Ancak Müberred, bu tefsirin uygun olmadığını söylemiştir. Çünkü Yunus suresi, Hud suresinden önce nazil olmuştur. Bu bakımdan kastedilen, gaybden, ahkâmdan, va'd ve vaid'den haber vermek hususunda onun benzeri olan bir sureyi getirmelerinin istenmesidir. Burada ise sadece fesahat ve belağatta Kur'an'ın benzeri olan on sureyi getirmeleri istenmektedir. Yani burada, gaybden haber veren, hüküm ve zikri, va'd ve vaidi içeren sureler kastedilmemiştir.

«Allah'tan başka çağırılanlar» ile kâhinler, putlar ve yardımcıları kastedilmektedir. Yani müşriklere bu on sureyi getirebilmeleri için Allah'tan başka kendilerine yardım edecek kim varsa çağırmaları ve böyle bir işi elbirliğiyle yapmaları, söylenmektedir.

(14) *«Eğer o çağırdıklarınız...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, mübareze ile ilgili olarak size cevap veremiyorlar ve böyle bir mübarezeye girmekten çekiniyorlarsa, mağlûb (yenilmiş) sayılırlar. Çünkü onlar dili bilen, beliğ ve fasih kimselerdir. Ancak buna rağmen mübareze etmekten aciz kalıyorlarsa, sana gelenin vahy olduğu senin bunu uydurmadığın anlaşılır. O zaman onlara, *«Bilin ki, o, indirilen Allah'ın ilmiyle gelmiştir ve Muhammed'in doğruluğunu tasdik etmiştir. Yine bilin ki, bu vahyi gönderen Allah'tan başka ilah yoktur»* de.

«O halde artık siz müslüman mısınız?» cümlesi emir anlamındaki bir sorudur. Yani, *«Müslüman olun»*.

Metinde geçen «*Lekum*» zamirin çoğul olmasına karşın, hitap Hz. Peygambere'dir. Şanının yüceliği bakımından o bir cemaat yerine konulmuş ve böylece bu hitaba muhatab olmuştur. Çünkü bazen cemaatin tümüne yapılan hitab, cemaatin liderine yöneltilebilir.

Bazıları da, «*lekum*» ve «*Fa'lemu*»daki zamirin hepsine ait olduğunu ve tüm muhatapları kapsadığını söylemişlerdir. Yani, «*Tüm muhataplar bilsinler ki, indirilen Allah'ın ilmiyle indirilmiştir.*»

Bazıları bu zamirlerin müşriklere raci olduğunu ve ayetin «*Ey müşrikler! Size yardım etmeleri için çağırdıklarınız, eğer size cevap veremezlerse, böyle bir muarazayı beceremiyorlarsa, iyi bilin ki indirilen, Allah'ın ilmiyle indirilmiştir*» şeklinde anlaşılması gerektiğini öne sürmüşlerdir.

Bazıları da «*Lekum*» şeklindeki hitabın, hem peygambere hem de müminlere şamil olduğunu söylemişlerdir.

(15) «*Yalnız dünya hayatını...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Dünyanın ziynetleriyle kastedilen, onu süsleyen ve güzelleştiren, sıhhat, emniyet, mal ve evlat çokluğu, liderlik gibi şeylerdir. Alimler bu ayetin tevilinde ihtilâf etmişlerdir.

Bazılarına göre (Dahhak ve Nuhhas), bu ayet kafirler hakkında nazil olmuştur. Çünkü Allah Teâlâ bu ayetten sonra, «*İşte onlar, ahirette ateşten başka hiçbir şeyleri olmayan kimselerdir*» diye buyurmuştur. Yani,kafirlerden dünyada sıla-i rahim yapan, herhangi bir sadaka veren kimseye sıhhat ve bol rızık vermek

suretiyle karşılık vereceğiz. Fakat ahirette bunun artık herhangi bir sevabı sözkonusu değildir.

Bazılarına göre de, bu ayette kastedilen müminlerdir. Yani, müminlerden, dünyada amelinin sevabını isteyen kimseye, o istediği verilir, onun dünyasından bir şey eksiltilmez. Ahirette ise onun için azap vardır. Çünkü o ameliyle sadece dünyayı istemiştir. Bu ayet tıpkı Hz. Peygamber'in (s.a) *«Ameller niyetlere göredir»* hadisinde buyurulduğu gibidir. Yani, kula niyetine göre ve iç âleminin hükmüyle verilir ve bu tüm dinlerde üzerinde ittifak edilen bir gerçektir.

Bazı alimlere göre de, ayette sözkonusu edilenler riyakâr kimselerdir. Çünkü bir hadiste riyakârlara, *«Siz, desinler diye oruç tuttunuz, namaz kıldınız, cihad edip, Kur'an okudunuz. Bu da size dünyada verildi»* diye varid olmuştur. Hz. Peygamber (s.a) hadisin sonunda, *«Kesinlikle bu kimseler ateşin ilk tutuşturulmasında kullanılan malzemelerdir»* buyurulmuştur. Hadisi rivayet eden Ebu Hüreyre, uzun uzun ağladıktan sonra şöyle der: Allah'ın Rasûlü doğru söylemiştir. Çünkü Allah Teâlâ, *«Yalnız dünya hayatını ve onun ziynetini isteyenlere, yaptıklarını(n karşılığını) orada tam olarak veririz. Onlar orada hiçbir zarara uğratılamazlar»* diye buyurmuştur. (Müslim, Tirmizi)

Bazıları da bu ayetin hukmünün genel olduğunu ve ameliyle Allah'tan başkasını kasteden herkesin mümin olsun olmasın bu ayetin kapsamına girdiğini söylemişlerdir. Bu yorum Mücahid ve Meymun bin Mihran tarafından öne sürülmüştür. Muaviye de bu yoruma katılmıştır. Meymun bin Mihran'a göre, herhangi bir iyilik yapan kimseye mutlaka sevabı verilir. Bu şahıs müminse sevabını hem dünyada hem ahirette, kafirse sadece dünyada alır.

Bazı alimler bu ayetin ramazanda, ramazan orucu yerine başka bir niyetle oruç tutanın orucunun ramazan orucu yerine geç-

mediğine, serinlemek veya kirden temizlenmek maksadıyla abdest alan kimsenin abdestinin ise dinî abdest olmadığına delâlet ettiğini söylemişlerdir.

Bazıları da bu ayetin tıpkı Şura suresindeki *«Ahiret kazancını isteyenin kazancını arttırırız, dünya kazancını isteyene de ondan veririz. Ama onun ahirette bir payı olmaz»* (Şuara: 20) ayeti gibi umum ifade ettiğini ileri sürmüşler ve *«Dünyayı isteyene, istediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını hemen veririz ama sonra ona cehennem hazırlarız. Yerilmiş ve kovulmuş olarak oraya girer»* (İsra: 18) ayetinin de bunu tekid ettiğini söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ bu ayetle, dünyayı isteyen bir kula, ancak dilediği şekilde hükmedeceğini bildirmiştir.

Dahhak'ın İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, bu ayet İsra suresinin 18. ayetiyle neshedilmiştir. Fakat en kuvvetli ve sahih görüş neshin vukûbulması değil, aksine Hud suresindeki ayetin mutlak, İsra suresindeki ayetin ise onu tekid ediyor olmasıdır. Çünkü haberlerde nesh caiz değildir. Zira aklî vecibelerin değiştirilmesi ve Allah'ın verdiği haberlerde yalanın olması muhaldir. Şer'i hükümleri bildiren haberlere gelince, bu mesele ihtilâflıdır. Bazılarına göre onlarda nesh caizdir.

(16) *«İşte onlar, ahirette...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet kafirlerin ebediyyen cehennemde kalacaklarına delâlet etmektedir. Müminler ise ateşte ebedi kalmaz, sadece cezası kadar orada kalır. Çünkü Allah Teâlâ, *«Allah kesinlikle kendisine şirk koşulmasını affetmez, ancak onun dışında dilediği kimseyi affeder»* (Nisa: 116) buyurmaktadır.

Bazıları ise müminlerin sayılı günler ateşte kalacaklarını,

sonra da ya şefaatle ya da Allah Teâlâ'nın lütfuyla ateşten çıkarılacaklarını söylerler.

Ebu Hüreyre'nin daha önce zikredilen hadisinde, bu kimseler küfür ve şirk olan riyanın vasfını istemektedirler ki böyle bir istekte bulunan bir kimsenin ahiretteki nasibi sadece ateştir.

(17) *«Rabbinden gelen apaçık bir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ daha önceki ayette, amelleriyle dünya hayatını ve dünya ziynetini isteyen kimselerin durumuna değindikten sonra, bu ayette de amelleriyle ahiret yurdunu isteyenlerin durumuna değinmektedir. Yani, Rabbinden gelen apaçık bir delil üzerinde olan bir kimse, dünya hayatını ve süsünü isteyen kimse gibi olur mu hiç? Böyle kimseler onlardan üstün ve ebedi hayata sahiptirler.

Bazılarına göre, Rablerinden gelen bir delil üzerine olanlar ile Hz. Peygamber ve ashabı kastedilmektedir. Yani, bunlar dalâlet ve küfürde bulunanlar gibi olur mu?

«Beyyine» lafzı Allah'ın uyulmasını emrettiği din anlamında kullanılmıştır. Bazıları ise bu kelimeyle *«Yakîn»*in kastedildiği görüşündedirler. Yani, *«Rabbinden gelen bir yakîn üzerinde bulunup da Kur'an'ın hak olduğuna inanan bir kimse, hiç inanmayan bir kimse gibi olur mu?»*

ŞAHİD KİMDİR?

Ayette sözkonusu edilen şahidin kim olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. İbn Abbas, Alkame, İbrahim el-Nehaî, İkrime, Dahhak

ve diğer müfessirlerin çoğu bununla Cebrail'in kastedildiğini söylemişlerdir. Yani, Hz. Peygamber'i izleyen, onu destekleyen, yaptığı yanlışları düzeltip, onu takviye eden Cebrail'dir.

Hasan Basrî ve Katade'ye göre, «*Şahid*» ile kastedilen Hz. Peygamber'in dilidir. Nitekim Muhamed bin Hanefiyye babası Hz. Ali'ye «*Tâli sen misin?*» diye sorunca Hz. Ali ona *Tâli* ile neyi kasdettiğini sorunca o bu sefer «*Bu ayetteki Şahid sen misin?*» der. Bunun üzerine Hz. Ali; «*O şahid ben olayım isterdim ama o Hz. Peygamber'in dilidir*» diye buyurdu. Burada dile «*şahid*» denilmesi, insanoğlunun kalbindekini diliyle açığa vurması nedeniyledir. Çünkü hakkı bâtıldan ayırdetme aracı dil olduğu gibi, Kur'an'da dille okunur.

Mücahid'e göre «*Şahid*», Hz. Peygamber'i koruyan ve eksikliklerini tamamlayan melektir.

Hüseyin bin Fadl ise, «*Şahid*» ile Kur'an'ın kastedildiğini; Çünkü Kur'an'ın muciz, beliğ ve nazmının güzel olmasının, Hz. Muhammed'in Peygamberliğine şahidlik ettiğini söylemiştir. Nitekim dünya durdukça Kur'an Hz. Peygamber'in (s.a) en büyük mucizesi olarak yaşayacaktır.

Hz. Hüseyin ve İbn Zeyd ise, «*Şahid*» ile Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin kastedildiğini; zira ona akıl ve basiret gözüyle bakan bir kimsenin, onun yalancı, sihirbaz, kâhin ve mecnun olmadığını hemen anlayacağını söylemişlerdir.

Cabir bin Abdullah'ın Hz. Ali'den rivayet ettiğine göre o, «*Kureyş'in her ferdi hakkında bir veya iki ayet nazil olmuştur*» deyince, Cabir veya orada hazır bulunan bir kimse Hz. Ali'ye, «*Senin hakkında hangi ayet nazil oldu?*» diye sordu. O da, «*Sen Hud suresinin 17. ayetini okumadın mı? İşte o benim hakkımda nazil olmuştur*» dedi. Bu rivayete göre, ayette geçen «*Şahid*» Hz. Ali'

dir. Bu takdirde «*minhu*»daki «*hu*» zamiri Hz. Peygamber'e raci olur. Dolayısıyla ayet, bu şahidin şerefli olduğunu gösterir. Çünkü bu şahid her yönüyle Hz. Peygamber'e (s.a) yakındır.

Bazıları da «*Şahid*» ie «*İncil*»in kastedildiğini söylemişlerdir. Çünkü İncil, Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdik etme noktasında Kur'an'ın ardından gelmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'e iman etme emrinde her ne kadar Kur'an daha önce nazil olmuşsa da Kur'an'ın ikincisi konumundadır. Kur'an'ın nüzulünden ve Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce Hz. Musa'nın Kitabı (Tevrat) önder ve rahmet olarak indirilmiştir. Yani, Tevrat onlar için önderdir. Çünkü onlar dinî iş ve hükümlerinde Tevrat'a başvururlardı. Dalâletten hidayete götürdüğünden dolayı rahmet yani rahmet sebebidir. İşte bu ayette Allah Teâlâ'nın vasıflandırdığı kimseler, Allah'tan bir delil üzerindedirler, Hz. Muhammed'e iman etmişlerdir.

Bazılarına göre bu kimselerle kastedilenler, Abdullah bin Selam ve arkadaşları gibi Ehl-i Kitab'dan müslüman olanlardır.

Kafirlerin tümünden veya değişik dinlerin saliklerinden Hz. Peygamber'i inkâr eden kimselerin varacakları yer ahiretteki ateştir. «*Kafirlerin tümünden veya bütün dinlerin saliklerinden*» şeklinde ayetin yorumlanması durumunda, ayetin kapsamına Yahudiler, Hıristiyanlar, mecusiler, müşrikler, diğer din mensupları da girer.

«*Ahzab*» (hizipler) lafzı, peygambere karşı birlik olan gruplar demektir.

Begavî'nin bir senedle Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: «*Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, ister Yahudi, isterse Hıristiyan olsunlar şu ümmetten benim risaletimi işiten*

bir kimse, beraberimde getirdiğim Kur'an'a iman etmeden ölürse *ateşin arkadaşlarından olur*».

Said bin Cübeyr şöyle demektedir :

Hz. Peygamber'den sahih olarak kulağıma gelen her hadisin karşılığı Kur'an'da vardır. Bir hadis işittiğimde, acaba bu hadis hangi ayetle desteklenmektedir, diye düşünürüm, sonra da Kur'an'ı okuyup böyle bir ayete rastgeldiğimde anlarım ki işte bu ayet, o hadisin mânâsını ortaya koyan ayettir. O halde, bu ayetteki hizipler de tüm din saliklerinin ve tüm milletlerin peygamberlere karşı gelen gruplarıdır.

«*Bundan hiç şüphe etme. Çünkü bu, Rabbin tarafından bildirilmiş bir haktır*» cümlesi iki şekilde yorumlanmıştır; Birincisi, «*Bu dinin doğruluğundan ve Kur'an'ın Allah katından indiğinden hiçbir surette şüphe etme,*» ikincisi; «*Hiziplerden onu inkâr edenlerin varacakları yerin ateş olduğundan şüphe etme.*» Bu takdirde hitap Hz. Peygamber'e (s.a) yapılmış ama bu sözle başkası kastedilmiştir. Çünkü peygamber hiçbir zaman bu hususta şüpheye düşmemiştir. Ayetin akışı da bunu gerektirir; zira Allah Teâlâ «*Fakat insanların çoğu inanmazlar*» buyurmuştur. Yani, sana vahyettiğimize veya kafirlerin varacakları yerin ateş olduğuna inanmazlar.

(18) «*Allah adına yalan uydurandan...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Allah adına yalan uyduran bir gruptan daha zalimi yoktur. Çünkü bunlar, hem Allah adına yalan uydurmuşlar hem de O'nun ortağı ve çocuğu olduğunu iddia etmişlerdir.

Bu ayet, Allah adına yalan uydurmanın zulmün en korkunç

şekli olduğunu ortaya koymaktadır. *Çünkü «Allah adına yalan uydurandan daha zalimi kim olabilir?»* denmek suretiyle hüküm mübalâğalı bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Bu iftiracı kimseler, kıyamet gününde Allah'a arzolunurlar. Allah onların dünyadaki amellerini kendilerine sorar. İşte o zaman Ademoğulları'nın amellerini kayd ve tesbit eden melekler şahid olarak onların Allah adına yalan uyduran kimseler olduklarını söylerler.

İbn Abbas, *«Şahidler»*in peygamberler olduğunu söylemiştir. Katade ise, *«Şahidler»* ile tüm insanların kastedildiğini ileri sürmüştür.

Beyzavî ayeti, *«Meleklerden, peygamberlerden ve insanların âzâlarından olan şahidler»* şeklinde yorumlamaktadır. *«Âzâlar»* ile bu şahidler kastedilmiştir.

ALLAH'IN LÂNETİNDEN KASDEDİLEN

«Bilin ki Allah'ın lâneti zalimler üzerinedir»; yani, Allah Teâlâ kıyamet gününde bu sözü söyleyerek, onları rahmetinden uzaklaştıracaktır.

Tenvir'ul-Mikbas, *«Allah'ın lâneti»* ile Allah'ın azabının kastedildiğini söylerken, Nesefî ifadeyi, *«Rableri adına yalan uyduran zalimler»* şeklinde yorumlamaktadır.

Saffan bin Muharriz'den rivayet olunduğuna göre, İbn Ömer tavafta iken biri önüne çıkar ve:

— Ey Eba Abdurrahman! Bana *Necva* hakkında Hz. Peygamber'den dinlediklerini söyler misin? der.

İbn Ömer:

— Dinlediğime göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *«Mümin Rabbine o kadar yaklaşır ki Allah onun üzerine hıfzını koyar, tüm günahlarını kendisine ikrar ve itiraf ettirir. 'Falan günahı biliyormusun?' diye sorar. Kul da «evet biliyorum» deyince Allah, «İşte*

onu dünyada senin için sakladım. Bugün de senin için affediyorum» diye buyurarak, ona hasenatının defterini verir. (başka bir rivayette; *«Sonra hasenatının defteri dürülür»* denilmektedir). Kafir ve münafıklara gelince de, şahidler onlar hakkında *«İşte bunlar Rableri adına yalan uyduranlardır» derler.* (Başka bir rivayette; «Allah Teâlâ şahidlerin ve mahlûkatın gözleri önünde, *—Bunlar Rableri adına yalan uydurmuş kimselerdir. Bilin ki Allah'ın lâneti zalimler üzerinedir— diye bağırtır»* denmektedir) (Buharî ve Müslim).

(19) *«O zalimler ki, Allah'ın yolundan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, insanları Allah yolundan, dinine girmekten menederler. İnsanların kalbine şüphe tohumları atmak isterler, İslâm dininin doğruluğuna delâlet eden delilleri çürütmeye çalışırlar. Onlar insanların Allah'ın dinine girmesine mani olmakla birlikte, ölümden sonra dirilmenin gerçekliğini de inkâr ederler.

Ayette geçen *«Yol»* ile İslâm dini kastedilmektedir ve ifade mecazîdir. *«İvecen»* kelimesi ise inhiraf etmek, eğriltmek demektir. Yani onlar İslâm dininin eğri ve çarpık olduğunu söylerler. Oysa İslâm dini, eğrilikten en uzak olan dindir. Onlarsa bu dinin mensuplarını dinlerinden döndürmeyi ve irtidat etmelerini sağlamayı isterler.

Bazı müfessirlere göre ayetin mânâsı, *«Onlar o dini eğriltmek üzere isterler»* şeklindedir. Yani, *«ivecen»* kelimesi, mefulün bih olur. Bazıları da bu kelimenin hal olduğunu söylemişlerdir. Yani, onlar o dini eğriltici oldukları halde isterler veya vasıflandırırlar. Son cümledeki *«hum»* zamiri ikinci kez tekrarlanmıştır. İkincisi birincisinin tekididir. Yani Allah Teâlâ onların küfürlerini tekid ve tescil ederek, ahireti inkâr etmenin onlara ait olduğunu söylemektedir.

أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ
مِنْ أَوْلِيَاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ ۚ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ
السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا
أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ
أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ ۙ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾ مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ
وَالسَّمِيعِ ۚ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَن لَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ ۖ
إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٢٦﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ
هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ ۖ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا
مِن فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ يَا قَوْمِ
أَرَأَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَآتَانِي رَحْمَةً مِّنْ عِندِهِ
فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ ۚ أَنُلْزِمُكُمُوهَا وَأَنتُمْ لَهَا كَارِهُونَ ﴿٢٨﴾

20 — Onlar dünyada Allah'ı (O kendilerine azap etmek istediği zaman) aciz bırakacak değillerdir. Onların (kendilerini azaptan kurtaracak) Allah'tan başka hiçbir yardımcıları da yoktur. Onlar oldukça ağır bir şekilde azap çekerler. Çünkü (dünyada) hakkı işitmeye tahammül edemezler ve (gerçeği) göremezlerdi.

21 — İşte onlar kendilerine yazık ettiler ve uydurmuş oldukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitti.

22 — Muhakkak ki onlar ahirette en çok zarara uğrayanlardır.

23 — İnanıp da güzel işler yapan ve Rablerine gönülden boyun eğenlere gelince, işte onlar cennet ehlidirler. Onlar orada ebedi kalanlardır.

24 — İki zümrenin hâli, kör ve sağır olanlarla, gören ve işitenlerin hâli gibidir. Hiç onların hâli bir olur mu? Artık düşünmez misiniz?

25 — Gerçek şudur ki, biz Nuh'u kavmine gönderdik. Onlara «Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım».

26 — «Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Doğrusu ben sizin elemli bir günün azabına düçar olmanızdan korkuyorum» (dedi.)

27 — Kavminden ileri gelen kafirler dediler ki: «Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Sana bizim basit görüşlü alt tabakalarımızdan başkasının uyduğunu ise görmüyoruz. Ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine seni yalancı sayıyoruz».

28 — (Nuh) dedi ki: «Ey kavmim! Söyleyin bakalım, fikriniz nedir? Eğer ben Rabbimden açık bir delil üzerinde isem ve (Rabbim) bana kendi katından bir rahmet (peygamberlik) vermiş de bu size gizli tutulmuşsa, istemediğiniz halde onu size zorla mı kabul ettireceğiz».

(20) *«Onlar dünyada Allah'ı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, onlar Allah Teâlâ'nın dünyada kendilerine azap etmesini engelleyemezler.

«Mucizine» kelimesi, kurtulamayacaklarını, Allah'ın azabından kaçamayacaklarını ifade eder. Ayetin mânâsı şu şekilde anlaşılır: Allah onlara azabı getirmeyi istediğinde, onlardan intikam almaya kalkıştığında, onlar Allah'ı aciz yani bu işi yapmaya gücü yetemez hale getiremezler. Çünkü bizzat onlar Allah'ın elindedirler. Allah onların azap görmesini diledikten sonra, artık onlar buna mâni olamazlar. Müşriklerin Allah'tan başka yardımcıları yoktur. Allah onlara bir kötülük veya bir azap vermeyi dilediğinde, onları kurtaracak hiç kimse yoktur. Ahirette onların —sırf dünyadayken insanları Allah'ın dinine girmekten alıkoydukları için— azapları katmerleşir ve ölümden sonra dirilmeyi inkâr ettiklerinden ötürü kat kat azap tadarlar.

Katade, ifadeyi *«Hakkı dinlemekten sağır olmuşlardır. Artık herhangi bir hayrı dinleyemezler ki ondan yararlanabilsinler ve yine herhangi bir hayrı göremezler ki onu kazanmaya çalışsınlar»* şeklinde yorumlamıştır.

İbn Abbas, *«Hakkı işitmeye tahammül edemezler»* ifadesinin

yorumunda şöyle demektedir: Allah Teâlâ müşrikler ile taatinin arasına hem dünyada hem de ahirette perde koyduğunu haber vermektedir. Dünyada perde koymuştur; zira Allah *«Onlar hakkı işitmeye tahammül edemezler»* demektedir ki burada geçen *«hakk»* kelimesi Allah'ın taati anlamındadır. *«Onlar (hakkı) göremezler»* ifadesi de onların ahirette de hakkı görmeye güç yetirmeyecekleri anlamındadır; zira gözleri korkularından yuvalarından fırlayacaktır.

(21) *«İşte onlar kendilerine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani bu niteliklere, bu vasıflara sahip olanlar, kendilerini zarara uğratan ve Allah'ın rahmetinden paylarına düşeni ziyan edenlerin ta kendileridir. Onların yalanları, iftiraları, Allah adına yalanlar düzmeleri ve meleklerin ve putların kendilerine şefaat edeceklerine dair iddiaları boşa çıkmıştır.

(22) *«Muhakkak ki onlar, ahirette...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Lacerem» kelimesi *hak* anlamına da, Ferra'nın dediği gibi *«Muhakkak ki»* anlamına da gelebilir. Yani; *«muhakkak ki onlar ahirette zarar edenlerin ta kendileridir»;* Çünkü onlar dünyada iken, cennetteki konaklarını satıp, o konaklar yerine ateşten konaklar satın aldılar. İşte bu apaçık zarardır.

Nesefî *«Lacerem»* kelimesi ile ilgili olarak birkaç görüşün olduğunu söyler. Bir görüşe göre, *«la»*, daha önce geçen bir sözün reddi için kullanılmıştır. Yani; *Durum onların iddia ettikleri gibi değildir». «Cereme»* ise *kazandı* anlamındadır. Fiil-i mukadderdir. Yani; *«Onların sözleri ahiretteki zararlarını kazandı».* Diğer bir

görüşe göre, «*Lacerem*» iki ayrı kelimeden mürekkeptir ve *hakk* anlamındadır. Ardından gelen cümle onun failidir. Yani; «*Onların zararları gerçekleşti, hak oldu*». Üçüncü görüşe göre, Ferra'dan daha önce naklettiğimiz gibi «*Lacereme*», «*Muhakkakki*» anlamındadır.

(23) «*İnanıp da güzel işler yapan...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ önce kafirlerin dünyadaki durumlarını ve ahiretteki zararlarını beyan ettikten sonra, müminlerin dünyadaki durumlarını ve ahiretteki kârlarını ortaya koyan ayeti getirmektedir.

CENNET HAYATI EBEDİDİR

«*Ahbetu*» fiili -*ihbat*- kökünden gelir ve korkmak, başeğmek, mutmain olmak anlamındadır. Bu bakımdan «*İnanıp da güzel işler yapanlar*» cümlesi, âzâlarla yapılan bütün amellere işaret etmektedir. «*Ahbetu*» ise, kalbin amellerine, yani hudu'a, huşu'a, korkuya ve başeğmeye işaret etmektedir. Yani; «*Salih ameller, kalbin amelleri hudu ve huşu meydana geldikten sonra ancak ahirette yararlı olabilir*». Şayet «*Ahbetu*» kalbin mutmain olması anlamındaysa, ayetin mânâsı şu şekilde anlaşılır: «*Allah'ın va'dinin doğruluğu hususunda kalpleri mutmain oldukları halde salih amel işleyenler...*» veya «*Allah'ın zikrinde itminan buldukları halde salih amelleri işleyenler...*». İşte bu vasıflara sahip olan müminler cennetin arkadaşlarıdır ve onlar orada ebedî kalırlar. Bu ayet cennet nimetlerinin tükenmeyeceğine ve son bulmayacağına işaret etmekte ve cennet hayatının sonsuzluğunu ortaya koymaktadır.

(24) «*Bu iki zümrenin hâli...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«İki zümre» ile kastedilen müminler ve kafirlerdir. Kafirler iki gözü kör ve sağır kimselere benzetilirken, müminler de gören ve işiten kimselere benzetilmişlerdir.

Kadı Beyzavî, *«Kafir Allah'ın ayetlerini görmediği için körlere, Allah'ın kelamını dinlemediği için de sağıra benzetilmiştir»* demektedir. Mümının durumu bunun tam aksı olduğundan dolayı onlar da gören ve işiten kimselere benzetilmişlerdir. Böylece her iki zümre de iki şeye benzetilmiş olmaktadırlar. Çünkü iki vasıfları vardır. Ayrıca kafirler hem kör hem de sağır kimselere, müminler de hem gören hem de işiten kimselere benzetilmişlerdir. Bu iki zümre hâl bakımından hiç eşit olabilirler mi? Yani, taat ve sevapta kafir ile mümin eşit değildirler.

Ferra, burada çoğul kipi yerine ikil (tesniye) kipi kullanıldığını zira âmâ ile sağır ve işiten ile görenin bir kabul edildiğini ve ilkinin kafirlerin, ikincisinin müminlerin özellikleri olduğunu söylemiştir.

«Artık düşünmez misiniz?» yani, bu misalleri görüp, düşünmek suretiyle ibret almayacak mısınız? (Bu misalleri düşünüp ibret almak gerekir.)

(25-26) *«Gerçek şudur ki biz Nuh'u...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Allah Teâlâ, Hz. Nuh'u kavmine peygamber olarak gönderince, Hz. Nuh kavmine bu ayetlerde geçeni söylemiştir.

Hz. Nuh'un kimliği ile ilgili bilgiler daha önce verilmişse de burada bir kez daha tekrarlamakta yarar var.

Hz. Nuh, Lamek'in, o Muteveşselh'in, o da Hz. İdris'in oğludur ve Hz. İdris'ten sonra gönderilen ilk peygamberdir.

İbn Abbas; *«Hz. Nuh kırk yaşına girince, Allah onu peygamber olarak gönderdi. 950 yıl sürekli kavmine tebliğde bulundu. Tufandan sonra da 60 yıl yaşadı, ömrü 1050 yılı buldu»* demiştir.

Mukatil'e göre Hz. Nuh peygamber olduğunda 100 yaşında idi. Bazı müfessirler 50, bazıları 250 yaşında olduğunu söylemişlerdir. Bazı rivayetlere göre o, Tufandan sonra 250 yıl daha yaşamıştır. Bu rivayetlere göre, ömrü 1450 yıl olmaktadır. Bu rivayetlerin doğru olup olmadığı hususu Allah'ın ilmine havale edilir.

Hz. Nuh kendisinin bir uyarıcı olduğunu söyledikten sonra; *«Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Doğrusu ben sizin elemli bir günün azabına düçar olmanızdan korkuyorum» der.* Bu günün hangi gün olduğu hususunda ihtilâf edilmiştir. Bazıları o gün ile kıyamet gününün, bazıları da Tufan gününün kastedildiğini öne sürmüşlerdir.

*«Gün»*ün bizzat kendisi elem verici değildir, aksine o gün de elem veren Allah'tır. Buradaki ifade mecazîdir. Yani, Allah'ın fiili, güne isnad edilmiştir. Zarfın failin yerine geçmesinin nedeni o günde bir çok fiilin vukûbulmasıdır. Bu yüzden sanki fiil o günden sadır olmuşcasına bir ifade kullanılmıştır. Bazıları da *-elim-* kelimesinin *-esre-* ile okunmasının nedenini, *-yevm-* kelimesine bağlamıştır. Yani kelime *-esre-*yi komşusundan almıştır.

Hz. Nuh bu sözü bir kez değil, hayatı boyunca, yani onları Allah'a davet ettiği bir ömür boyu tekrar etmiştir; zira kendisi, *«Ya Rabbi! ben kavmimi gece-gündüz sürekli davet ettim»* demiştir.

(27) *«Kavminden ileri gelen kafirler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Hz. Nuh'un (a.s.) kavminden ileri gelen kafirler şöyle dediler: *«Seni ancak bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Aramızdan senin peygamber olarak seçilmeni gerektirici bir özelliği de sende göremiyoruz. Eğer sende böyle bir özellik bulunsaydı kuşkusuz biz onu görürdük. Dolayısıyla böyle bir özellik varmış da, biz onu göremiyormuşuz şeklindeki bir iddia sözkonusu değildir».*

«Erazil» lafzı *-erzel-in* çoğuludur ve toplumun aşağı seviyedekileri ve mal, mertebe bakımından düşük olanlar için kullanılmıştır. *«Erazil»* lafzının *-rezil-*in çoğulu olması da mümkündür. *«Rezil»* kelimesi her şeyin en aşağısı için kullanılır.

Bazıları bu tabir ile, dokumacıların, ayakkabı tamircilerinin, basit ve kirli sayılan iş sahiplerinin kastedildiğini öne sürmüşlerdir. Elbette onlar bu ifadeyi bilgisizliklerinden ötürü sarfetmişlerdir. Çünkü şeref, dinde ve peygambere tâbi olmakda kazanılan bir rütbedir. Şeref, mal ve yüksek dünyevî makamlarla elde edilmez. Aksine şeref, nâmı ve şöhreti olmamakla birlikte peygamberlere tâbi olan kimselere aittir. Yaptıkları işin kirliliği onlara hiçbir surette zarar vermez. Yeter ki hâl ve gidişatları güzel olsun.

«Bâdiye'r-Rey»; derinlemesine düşünmeyen, hemen idrak etmeksizin kalben peygambere tâbi olan kimselerdir. Yani onlar Hz. Nuh'a, *«Bunlar sathî bir düşünceye sahiptirler. Araştırmaksızın, senin durumunu düşünmeksizin sana iman etmişlerdir. Eğer biraz düşünselerdi, sana iman etmezlerdi»* demek istiyorlardı.

Bazı müfessirlere göre bu ifadenin anlamı, *«Onların sana tâbi olmaları zahirdedir, bâtını düşünmeksizin sana tâbi olmuşlar-*

dır» şeklindedir. Nuh kavmi, dünya hayatında başka bir şey bilmediklerinden dolayı müslümanlara fakirliklerinden ve derin düşünmeksizin tâbi oldukları için *«Rezil»* tabirini kullanmışlardır. Çünkü onların nezdinde şerefli olanlar, sadece dünyalığı olan kimselerdir. Onların lûgatında dünyalığı olmayan herkes rezildir. Ancak onlar bu hususta aldanmaktaydılar. Zira şeref, din ve güzel ahlâk ile beraberdir, mal ve mevki ile değil.

«Aksine sizi yalancı sayıyoruz» cümlesindeki hitap hem Hz. Nuh'a hem de ona iman eden kimseleredir. Bazıları da hitabın sadece Hz. Nuh'a yönelik olduğunu, çoğul kipinin ise tazim için kullanıldığını söylemişlerdir. Yani Hz. Nuh, büyük bir cemaat kabul edildiğinden dolayı kendisine öyle hitap edilmiştir.

(28) *« (Nuh) dedi ki: Ey kavmim!..»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Beyyine» lafzı, beyan ve yakîn anlamında kullanılmıştır. Kadı Beyzavî, *«Hüccet ve iddiasının doğruluğunu gösteren şahid»* derken, Nesefî *Beyyine*'nin delil anlamında kullanıldığını söylemiştir.

«Bana katında bir rahmet vermiş de»; yani, bana katından bir peygamberlik vermiş de...

Hazin, *rahmet* ile hidayet, marifet ve peygamberliğin kastedildiğini söylerken Kadı Beyzavî ayete, *«Bana beyyine ve peygamberlik vermek suretiyle katından bir rahmet verdi»* şeklinde bir mâna vermektedir.

«Bu size gizli tutulmuşsa» cümlesindeki fail ya beyyine ya da rahmet (peygamberlik) kelimeleridir. Ancak fiilin tesniye (ikil) getirilmesi gerekirken, bunların her biri kastedilerek fiil tekil ge-

tirilmiştir. Burada fiilin failinin sadece *beyyine* kelimesi olması da mümkündür. Zaten beyyine gizlendi mi iddia edilen nesne de gizlenir. Failin *rahmet* kelimesi de olması mümkündür. Yani beyyine gizlendikten sonra rahmet de gizlenmiş demektir.

«İstemediğiniz halde onu sizlere zorla mı kabul ettireceğiz»; yani sizi onunla hidayet bulmaya zorlayacak mıyız? Bizim kendi başımıza sizi buna zorlamaya gücümüz yetmez.

«Rahmet» kelimesiyle *«Nübüvvet»*in kastedilmesi durumunda ayetin mânâsı şöyle anlaşılır: *«Sizin iddianıza göre, peygamberlik ancak tüm insanlardan daha üstün birine veriliyorsa eğer, bana söyler misiniz, bir meziyette, Rabbimden gelen bir fazl nedeniyle sizi geçersem ve bu yüzden Rabbim bana katından peygamberlik vermiş de, bu size gizli kalmışsa, onu kavrayamıyorsanız, onu anlıyamıyorsanız, benim böyle bir fazilete sahip olduğumu şu ana kadar hâlâ öğrenememişseniz ve bundan dolayı beni sizin gibi sıradan bir insan sanıyorsanız, bana verilen peygamberliği kabul etmeniz hususunda, istemediğiniz halde sizi zorlayabilir miyiz?»*

İÇİNDEKİLER

MEVZU — SAHİFE

TEVBE SURESİ

Tevbe Sûresi'nin 21-26. ayetlerinin meâli ... 7
Huneyn Savaşı'nda müslümanların çokluklarıyla gururlanmaları ... 13
Görünmeyen ordular ... 15
Tevbe Sûresi'nin 27-31. ayetlerinin meâli ... 18
Kâfirler Mescid-i Haram'a girebilirler mi? ... 23
Kitap Ehli ile savaşmak ... 24
Haraç nasıl alınır? ... 25
Haraçın kısımları ... 27
Hz. Uzeyr'e Allah'ın oğlu diyenler ... 29
Haram ile helâl kılmak ancak Allah'a mahsustur ... 34
Tevbe Sûresi'nin 32-36. ayetlerinin meâli ... 37
İslâm ne zaman tüm dinlere galip gelecek ... 39
Rüşvet karşılığında hüküm vermek ... 39
İslâm'da istifçilik (mal biriktirmek)in hükmü ... 40
Zekât'ın önemi ... 41
İstifçilik ne zaman meydana gelir? ... 42
Kamerî ayların sayısı ... 44
Müslümanlara göre ayların taksimi ... 47
Haram aylarda savaşmanın hükmü ... 49
Her yerde işlenilen günah bir olur mu? ... 50
Tevbe Sûresi'nin 37-40. ayetlerinin meâli ... 52
Ayları ertelemenin hükmü ... 54
Nesie'yi kim icad etmiştir? ... 55
Tebük Seferi ... 58
Hz. Ebubekr'in faziletleri ... 64
Tevbe Sûresi'nin 41-47. ayetlerinin meâli ... 69
Yalan yeminin sonucu ... 70
Peygamberler günah işlerler mi? ... 72
Genel bir kural ... 73
Tevbe Sûresi'nin 48-54. ayetlerinin meâli ... 79

MEVZU	SAHİFE

Tevbe Sûresi'nin 55-61. ayetlerinin meâli ... 86
Zekât ve dağıtımı ... 91
Fakirler ve miskinler ... 93
Zenginliğin hududu ... 95
Zekât nakledilir mi? ... 99
Zekâtı toplamakla görevli olan amiller ... 100
Beni Hâşim'den Amil ... 101
Müellefet'ul-Kulub ... 103
Müellefet'ul-Kulub üç gruba ayrılır ... 104
Köleler ... 108
Borçlular ... 110
Allah yolunda olanlar ... 112
Yolcular ... 115
Tevbe Sûresi'nin 62-68. ayetlerinin meâli ... 126
Yeminin hükmü ... 127
Hz. Peygamber'i (s.a) alaya almanın neticesi ... 128
Şakası dahi tehlikeli sözler ... 131
Cimrilik ... 135
Tevbe Sûresi'nin 69-72. ayetlerinin meâli ... 139
Nifak korkusu ve ondan sakınmak ... 142
Tevbe Sûresi'nin 73-79. ayetlerinin meâli ... 151
Kâfir ve münafıklarla yapılacak savaşın niteliği ... 152
Nifakın çeşitli şekillerdeki tezahürleri ... 156
Sa'lebe Bin Hatib ... 157
Önemli bir nokta ... 161
Tevbe Sûresi'nin 80-86. ayetlerinin meâli ... 165
Yetmiş sayısıyla çokluk kastedilmiş olabilir mi? ... 167
Allah korkusundan ağlamak ... 173
Hz. Peygamberin (s.a) şefkati ve bir münafığın namazını kılması ... 176
Hz. Peygamber'in (s.a) gömleğini vermesi ... 177
Hz. Peygamber'in (s.a) annesinin kabrini ziyaret etmesi ... 178
Kâfirlerin mezarını ziyaret etmek ... 179

MEVZU **SAHİFE**

Tevbe Sûresi'nin 87-93. ayetlerinin meâli ... 183
Tevbe Sûresi'nin 94-99. ayetlerinin meâli ... 195
Tevbe Sûresi'nin 100-106. ayetlerinin meâli ... 203
Sahabîlerin tabakaları ve bu konudaki ihtilaflar ... 204
Sahabenin en üstünü kimdir ve ilk sahabiler kimlerdir? ... 205
Sahabî kime denir? ... 207
Tâbiîn'in büyükleri ... 209
Ensar'dan olan muhacirler ... 211
Muhacirler mi, Ensar mı daha üstündür? ... 213
Gaybı ancak Allah bilir ... 216
İnsanların amellerimize vakıf olması ... 227
Tevbe Sûresi'nin 107-111. ayetlerinin meâli ... 231
Mescid-i Dırar'ı yapanlar on iki kişiydi ... 234
Bir mescid varken, ikincisi yapılabilir mi? ... 235
Kilisede namaz kılınabilir mi? ... 236
Zalimin arkasında namaz kılınabilir mi? ... 236
Mescid-i Kuba ... 240
Mescid-i Kuba'nın fazileti ... 242
Cennetin karşılığı ... 248
Allah yolunda savaşanların fazileti ... 250
Tevbe Sûresi'nin 112-117. ayetlerinin meâli ... 256
Seyahatin meşruiyeti ... 258
Ebu Talip ... 263
Hz. İbrahim'in (a.s) babası hakkında af dilemesi ... 268
Allah'ın kulları üzerinde tevbesi ... 272
Tevbe Sûresi'nin 118-122. ayetlerinin meâli ... 276
Tebük Seferi'ne sebepsiz katılmayan Ka'b bin Malik'in tevbesi ... 277
Cihad, Farz-ı Kifaye'dir ve Cihad'ın faziletleri ... 290
İlme teşvik ve ilmin kısımları ... 295
Tevbe Sûresi'nin 123-129. ayetlerinin meâlleri ... 300
Tevbe Sûresi'nin son ayetleri ile ilgili rivayetler ... 313

MEVZU SAHİFE

YUNUS SÛRESİ

Giriş ... 327
Yunus Sûresi'nin Tevbe Sûresi'yle olan münasebetleri ... 327
Yunus Sûresi'nin 1-6. ayetlerinin meâli ... 330
Arşa istiva meselesi ... 333
Şefaat meselesi ... 334
Ayın menzilleri yirmi sekiz tanedir ... 339
Menziller on iki burca taksim edilmişlerdir ... 339
Gece ile gündüzün birbirinin peşisıra gelmesi ... 342
Yunus Sûresi'nin 7-14. ayetlerinin meâli ... 344
Fahruddin Razi'nin 11. ayetle ilgili değindiği altı mesele ... 356
Nankörlük ... 361
Yunus Sûresi'nin 15-20. ayetlerinin meâli ... 367
Kur'an'da değiştirilmek istenenler nelerdir? ... 368
Putperestlik ... 373
Yunus Sûresi'nin 21-25. ayetlerinin meâli ... 380
Ebu Cehil'in oğlu İkrime'nin (R.A.) iman etme sebebi ... 388
Dua ve ibadet ancak Allah'adır ... 389
Bağy (zulüm) meselesi ... 390
Selamın mânâsı ... 391
Cennet Yolu ... 391
Yunus Sûresi'nin 26-33. ayetlerinin meâli ... 393
Allah'ın cemalini seyretmek ... 394
İhsan nedir? ... 395
Kötü işler ... 397
Ölüden diriyi çıkaran kim? ... 406
Kadercilerin iddiası ... 406
Yunus Sûresi'nin 34-42. ayetlerinin meâli ... 411
Zanna uymak ... 413
Muhammed Kur'an'ı uydurdu diyenlere cevap ... 416
Kur'an hangi yönlerden mu'cizedir? ... 418
Yunus Sûresi'nin 43 - 53. ayetlerinin meâli ... 425

MEVZU **SAHİFE**

Her ümmete bir peygamber gönderilmiştir ... 429
Fetret devrinde peygamberler ... 431
Yarar ve zarar vermede velilerin durumları ... 433
Yunus Sûresi'nin 54-61. ayetlerinin meâli ... 440
Kur'an'ın insanları ıslah etmek için getirdikleri genel olarak dört noktada toplanır ... 444
Allah'ın fazilet ve rahmeti ... 445
Allah, kulları üzerinde nimetinin eserini görmek istiyor ... 448
Yunus Sûresi'nin 62-70. ayetlerinin meâli ... 452
Velilerin üzmemesi ne demektir? ... 454
Veli'den ne kasdedilir? ... 456
Hiçbir mertebe peygamberlikten üstün değildir ... 460
Delilsiz söz cehalettir ... 464
Yunus Sûresi'nin 71-78. ayetlerinin meâli ... 467
Hz. Nuh'un zikri Kur'an'da 43 yerde geçmektedir ... 469
Hz. Nuh'un kıssası ... 470
Tufan kapsayıcı mıydı? ... 471
Nuh'un (a.s) gemisi neresidir? ... 473
Ken'an Nuh'un (a.s) gerçek oğlu mudur? ... 473
Hz. Nuh ve Tufan hakkında, Kur'an ile Tevrat arasında mukayese ... 475
Tebliğ (Va'z ve nasihat) ücretsizdir ... 478
Hz. Nuh'un peygamberliği umumi midir? ... 480
Hz. Musa'nın kıssası ... 483
Yunus Sûresi'nin 79-88. ayetlerinin meâli ... 488
Hz. Musa ile sihirbazların kıssasının tekrarı ... 489
Kâbe, Hz. Musa'nın da kıblesi miydi? ... 493
Yunus Sûresi'nin 89-97. ayetlerinin meâli ... 499
Firavun niçin iman etmeye kalktı? ... 502
Firavun'un iman hadisesi ... 503
Allah'ın fiillerinin sebepleri ... 506
Firavun'un cesedinin sahile atılması meselesi ... 508
Boğulan Firavun kimdir? ... 510

MEVZU **SAHİFE**

Kızıldeniz'de açılan geçit ... 510
Firavun'un kâfirliği ... 511
Hz. Peygamber (s.a) Kur'an'dan şüphe edebilir mi? ... 518
Bilmeyen bir kimsenin alimlere sorması ... 520
Yunus Sûresi'nin 98-106. ayetlerinin meâli ... 523
Yunus Sûresi'ne niçin bu ad verilmiştir? ... 523
Yunus Kavmi'nin kurtuluş duası ... 525
Yunus Sûresi'nin 107-109. ayetlerinin meâli ... 534
Sana vahyedilene uy ... 537

HUD SÛRESİ

Hud Sûresi'nin 1-5. ayetlerinin meâli ... 541
Giriş ... 542
Ecel-i Musemma nedir? ... 545
Ahirette dereceler ecre göredir ... 546
Hud Sûresi'nin 6-12. ayetlerinin meâli ... 551
Canlıların rızkı Allah'ın teminatı altındadır ... 552
Sebeblere başvurma tevekküle mani midir? ... 553
Allah rızkın kefilidir ... 554
Haram da helâl gibi rızık mıdır? ... 554
Allah yer ve göğü niçin bir defada yaratmadı ... 557
Arş mı, su mu daha önce yaratılmıştır? ... 559
Tekvin ayetlerinin Kur'an'a serpiştirilmesi ... 567
Hud Sûresi'nin 13-19. ayetlerinin meâli ... 576
Şahid kimdir? ... 582
Allah adına yalan uyduranlar ... 585
Allah'ın lanetinden kastedilen ... 586
Hud Sûresi'nin 20-28. ayetlerinin meâli ... 589
Cennet hayatı ebedidir ... 592
Hz. Nuh'un kimliği ile ilgili bilgiler ... 594